INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO
R dp
RAZPRAVE in...
323.15
120020089,38/39
COBISS

38/39

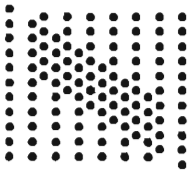
RAZPRAVE in GRADIVO

TREATISES AND DOCUMENTS

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES
Ljubljana, 2001

Inštitut za narodnostna vprašanja
Institute for Ethnic Studies
Ljubljana, 2001

RAZPRAVE IN GRADIVO - TREATISES AND DOCUMENTS

Revija za narodnostna vprašanja - Journal of Ethnic Studies

UDK-UDC 323.15.342.4 (058) ISSN 0354-0286

UREDNIŠKI ODBOR - EDITORIAL BOARD

dr. Otto Feinstein, mag. Boris Jesih, dr. Matjaž Klemenčič, mag. Vera Klopčič, dr. Miran Komac, Marinka Lazič, dr. Avguštin Malle, mag. Mojca Medvešek (namestnica odgovornega urednika), dr. Katalin Munda Hirnök, dr. Albina Nečak Lük, Milan Pahor, dr. Albert F. Reiterer, Janez Stergar, dr. Irena Šumi, dr. Jernej Zupančič

ODGOVORNI UREDNIK - EDITOR-IN-CHARGE

mag. Boris Jesih

PREVODI - TRANSLATION

mag. Boris Jesih, Niko Hudelja, Magda Berden, Meta Gostinčar Cerar, Jana Kranjec Menaše

OBLIKOVANJE - DESIGN

Jana Kuharič

R dp
INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
inv
Z 07.03 2002/89

TISK - PRINTED BY

Eurota d.o.o.

ZALOŽIL IN IZDAL - PUBLISHED AND EDITED BY

Inštitut za narodnostna vprašanja - Institute for Ethnic Studies

SI, 1101 Ljubljana, Erjavčeva 26, p.p. 1723 tel.: +386 (0)1 20 01 870, fax +386 (0)1 25 10 964

e-mail: inv@inv.si

PREDSTAVNIK - REPRESENTATIVE

dr. Mitja Žagar

REVIJO SOFINANCIRA - CO-FINANCED BY

Ministrstvo za šolstvo, znanost in tehnologijo Republike Slovenije

Ministery of Education, Science and Technology of the Republic of Slovenia

RAZPRAVE IN GRADIVO
TREATISES AND DOCUMENTS

38/39

Kazalo

Albina Nećak Lük
European plurilingualism from a national language perspective 6

Avguštin Malle
O situaciji ali statusu slovenščine na Koroškem.
(Moremo govoriti o "normalizaciji manjšinskih jezikov v Avstriji?") 26

Felicita Medved
Nationality, citizenship and integration, a European perspective 44

Mitja Žagar
Kako bi lahko razklenili začaran krog? (2)
Posredovanje, mediacija ter usposabljanje za preprečevanje in razreševanje etničnih konfliktov 68

Jernej Zupančič
Slovenci v Italiji 94

Bojan Brezigar
Zakon za zaščito slovenske manjšine v Italiji 110

Peter Gstettner
Kärntner Minderheitenpolitik als Mittel zum Zweck.
Wie Haider seinen "Freistaat" errichtet und damit die Republik beschädigt 118

Katalin Munda Hirnök
Množični mediji na narodno mešanih območjih
(primer Lendava, Monošter, občina Železna Kapla Bela) 130

Renata Mejak
Medčasovna analiza čezmejnih stikov prebivalcev Monoštra s sosednjo Slovenijo 150

Janez Stergar
Nastajanje evropske manjšinske zaščite 164

Romana Bešter
Državljanski in etnični nacionalizem v odnosu do etničnih manjšin 172

Tomislav Išek
Aspekti suvremenog položaja naroda Bosne (i Hercegovine) u kontekstu njihovih povijesnih kontinuiteta i diskontinuiteta 194

Vera Kržišnik-Bukić
Slovenci v Bosni in Hercegovini, Bosna v Ljubljani 202

Matjaž Klemenčič
Die Emigration der Slowenen aus der Habsburgermonarchie in die USA und das slowenische Organisationsnetz in den USA 1870-1914 212

Samo Kristen
Trieste ali Trst? Britanska ozemeljska jamstva Kraljevini Jugoslaviji in njihov zapozneli in kontroverzni odmev v historiografiji in memoaristiki. 260

Vera Klopčič
Nekatere značilnosti sodobnega položaja Romov.
Izkušnje na področju izobraževanja, poklicnega usposabljanja in zaposlovanja Romov v Sloveniji / Primeri dobre prakse 302

Günther Pallaver
Die Südtiroler Volkspartei
Erfolgreiches Modell einer ethnoregionalen Partei. Trends und Perspektiven 314

Jernej Mlekuž
Izbrani teoretski vidiki razumevanja prostora kot elementa etnične, narodne in nacionalne identitete 360

Marija Jurič Pahor
Mirjana Nastran Ule: Sodobne identitete v vrtincu diskurzov 378

Boris Jesih
Slovensko izseljenstvo - Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice 385

Natalija Vrečer
When will social exclusion and temporary protection of Bosnian refugees in Slovenia end? 388

Marija Jurič Pahor
Martin Walde: Gestaltung sorbischer katholischer Lebenswelt. Eine Diskursanalyse der religiösen Zeitschrift "Katolski posoł" zwischen 1863 und 1939 393

Zakon o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja 399

Zakon o zaščiti slovenske jezikovne manjšine v Furlaniji - Julijski krajini 403

Mitja Žagar
Zakonu (lxii. iz leta 2001) o Madžarih, ki živijo v sosednjih državah na rob 413

Zakon LXII. iz leta 2001 o Madžarih, ki živijo v sosednjih državah 418

Sonja Kurinčič Mikuž, Marinka Lazić
Bibliografija sodelavcev Inštituta za narodnostna vprašanja za leto 2000 429

ALBINA NEĆAK LÜK

EUROPEAN PLURILINGUALISM FROM A NATIONAL LANGUAGE PERSPECTIVE

The expected flow of information, people and goods within the United Europe requires a reflection regarding efficient communication among different language communities, across language and cultural boundaries. This aim should be achieved by means of expanded offer and intensive learning of foreign languages in the EU member states. The ability of communication in several languages should make it possible for the population of member states and member candidates to enjoy equal starting-point conditions at the challenges of growing international mobility; in the United Europe it should strengthen cooperation in the fields of education, culture and science, as well as in commerce and industry, and contribute to the overcoming of prejudice and elimination of discrimination. Multilingualism is in the process of becoming a sort of an identity card of European citizenship.
The multilingualism of citizens - a good command of a national language being a main prerequisite here - should therefore contribute not only to better understanding and tolerance, but also to respect of language identity and cultural diversity of Europe. Despite this, a number of questions is being raised regarding the future status and functions of national languages in relation to the emerging European multilingualism. Especially lesser used languages, including Slovene, ought to have an elaborate, integral strategy and tactics. The article brings a few reflections on language issues in Slovenia in the European Year of Languages.

Keywords: EU, multilingualism, language policy, lesser used languages

NACIONALNA JEZIKOVNA POLITIKA V EVROPSKI VEČJEZIČNI PERSPEKTIVI

Načrtovan pretok informacij, ljudi in dobrin v združeni Evropi terja premislek tudi glede učinkovitega sporazumevanja med različnimi jezikovnimi skupnostmi, med rojenimi govorci različnih jezikov, sporazumevanja preko jezikovnih in kulturnih meja. Ta cilj naj bi bil dosežen z razširjeno ponudbo in intenzivnim učenjem tujih jezikov v državah članicah EU. Zmožnost sporazumevanja v več jezikih naj prebivalstvu držav članic in kandidatk za pridružitev omogoči enakopravne izhodiščne pogoje ob izzivih naraščajoče mednarodne mobilnosti, v skupnem evropskem prostoru naj pospeši in okrepi sodelovanje na področju izobraževanja, kulture in znanosti, kakor tudi na področju trgovine in industrije, prispeva naj k preseganju predsodkov in k odpravi diskriminacije. Večjezičnost postaja neke vrste izkaznica za evropsko državljanstvo.
Evropski dokumenti pojasnjujejo zavzemanje za širjenje učenja in poučevanja jezikov, tujih, sosednih in manjšinskih/regionalnih tudi kot skrb za evropsko dediščino različnih jezikov in kultur, ki jo je kot dragoceno skupno imetje treba varovati in razvijati. Vsi napori, zlasti v izobraževanju, naj prispevajo k temu, da jezikovna in kulturna pestrost namesto ovire pri sporazumevanju postane vir vzajemne bogatitve in razumevanja. Prav večjezičnost državljanov - temeljito znanje nacionalnega jezika je ob tem prvi pogoj - naj torej prispeva ne le k boljšemu razumevanju in strpnosti, temveč tudi k spoštovanju jezikovne identitete in kulturne raznolikosti Evrope. Kljub temu se ob tem se odpira vrsta vprašanj o prihodnjem statusu in funkcijah nacionalnih jezikov v razmerju do porajajoče se evropske večjezičnosti. Posebno manj razširjeni jeziki, med takšne sodi tudi slovenski, bi morali imeti ob tem izdelano, celovito strategijo in taktiko. Pričujoči zapis prinaša nekaj razmišljanj o jezikovnih vprašanjih v Sloveniji ob Evropskem letu jezikov.

Ključne besede: Evropska zveza, večjezičnost, jezikovna politika, manj razširjeni jeziki

1. INTRODUCTION.

After fading away of "global" diglossia in the European realm, towards the end of the 19th century, most functions of the so called "high" languages (Latin and German in the Middle European countries) were replaced by gradual spreading of functions of national languages also into formal domains. Starting with the French revolution, language became a powerful instrument of national cohesion and solidarity. Therefore, creation and affirmation of a polifunctional standard, fulfilling communicative needs of a society in all domains of public interaction became a goal in most national language policies. Establishing of a language suitable and equipped for scientific discourse seemed to represent an ultimate proof of adequate language policy and planning endeavours in a nation. Many scholars from different disciplines, perceive development in this direction as universal and still non concluded process in some parts of the world, a process confirming the socio-psychological reality of *languages as* culture-specific phenomena.

In the post modern paradigm, especially in the field of science (as well as in other fields of human activities), development towards a new type of diglossia seems to be an unavoidable reality, especially when languages with a narrower communicative range are at stake. This calls for some kind of revision of national language policies, in which language needs and interests should be reconsidered and strategic priorities established as to the national, regional, local and individual level.

Widespread individual bilingualism, experienced up to now mostly by minority groups' members, becomes an everyday reality also for wider layers of population. Already, national elites in all kinds of enterprises have recognised that demands for fluency in more languages has augmented. For communication on an international level only few languages have been reserved already up to now. However, the question whether a national language planning should follow the technological development conceived in a foreign (mostly English) language, whether it is sensible to elaborate a language of scientific discourse on a national level in view of costs and human potentials engaged in such a work, has been put forward again in many scientific meetings.

This question was discussed on several occasions through the history of the Slovene language. From the point of view of the Slovenian past and present experience and from the Slovene language planning perspective it was precisely thanks to persistent demands and efforts on the part of the Slovene cultural elites, linguists and writers being in the forefront, that the Slovene language norm had been elaborated through several centuries to the present modern standard, equipped to fulfil the communicational functions in ever new domains of social and scientific development.

2. LANGUAGE POLICY FRAMEWORK.

With Republic of Slovenia becoming an independent state in 1991, the framework of its political, social, cultural and economic context has been thoroughly altered. There are, however, hardly any substantial changes in the language policy orientation or in the language planning activities, although the accents in this field have changed, too. In spite of the fact that the Slovene linguistic and political expert sphere was always intensively engaged in reflection of the language policy and planning issues, no explicit language strategy document has been created, so far. With Slovenia striving to join the European Union, one would expect an elaborated language strategy with transparent goals and measures to achieve the goals and to resolve the problems. In view of the foreseen active integration of Slovenia as an equal subject in European community of nations, one would expect a much more intensive work on the assessment of the complete communication networks inside Slovenia as a social system and outside, in contact with other social systems on an individual and institutional level. However, so far, a wholesome and transparent language strategy document on the priorities of language issues and developments, which are essential for regulating communication of the state on the internal and external level, taking into account an effective use of existing and available material and human resources, has not been elaborated.

Nevertheless, despite of lagging behind with elaboration of a wholesome language strategy document, which would deal with the complete array of the language diversity issues of the Slovene society, language policy has been well conceived in the individual segments of public communication. The most outstanding objects of the Slovene language policy considerations are the Slovene language status and corpus planning and the language contact issues, especially those related to the Slovene-Italian and Slovene-Hungarian contacts. Recently, especially along with the educational reform, stress has been lain on the language policy elaboration in education, conditions are being established for learning and understanding native language, foreign, state and home languages and cultures, as well as for development of professional skills and research and other creative activities. Thus gradually, a framework of the Slovene language policy has emerged, putting into the forefront two main fields of interest, namely the cultural and language pluralism issues of the Slovene society, on the one hand, and the integration of Slovenia into European community of nations, on the other.

3. INSTITUTIONAL LANGUAGE POLICY ACTIVITIES.

Language policy and language planning in Slovenia are closely related to the perception of the Slovene people's evolution into a modern nation, language and culture being considered the foundations of the Slovene ethnic identity and a permanent argument in the strive for the Slovene statehood through history. This sensitivity concerning ethnic identity markers, language in the first place, are due to the historical status relationship among languages in this region in times of the AO Monarchy as well as to the language policy and interethnic relationships in the post WWI and WWII Yugoslav states. Namely, throughout the history of the Slovene people, in the course of its development into a modern nation, endeavours for the Slovene language autonomy were present. In absence of other power resources - namely administrative State mechanisms - language and culture functioned as a frame of reference for national unification[1].

Today still, in the Slovene public opinion, it is the statement beyond debate that the Slovene language status planning and along with it, its corpus planning, together with gradual spreading of its functions into the channels of public communication remained a non-concluded process[2] until the creation of an independent Slovene state, in 1991.

All professional institutions, associations and individuals engaged in the language planning continued their work without interruption. However, on the policy making level continuity was broken. Namely, in the 70ties, following an initiative by the Slavic Association Of Slovenia, a body of experts, named "Slovene lan-

* * *

[1] A prototype of this statement can be read in a book on the synchronic in the Slovene language development (Vidovič Muha 1996: 38) "The two basic elements that define Slovene throughout its entire history, i.e., lack of statehood (in terms of complete functionality) until 1991 and, at least in European terms, its small number of speakers, have been counter-balanced with a strong sense of linguistic and general cultural commitment of its speakers to their national entity. - In these circumstances one can understand that the normativization of the Slovene literary language was largely influenced by a language policy which - because of its incomplete standards - depended heavily on day-to-day politics.

[2] In spite of the fact that at the end of the 80ties the Slovene language was official language in the Republic of Slovenia (in the ethnically mixed areas Italian and Hungarian were official languages along with Slovene), and at the same time it figured as equal state language on the federal level, it was still deprived of some functions, which, in the eyes of the Slovene native speakers, were considered a sign of a full (complete) nationhood. Namely, commanding in the army units was reserved for the SC language only, also in Slovenia; the demand to assign this function to Slovene has its roots in the fact that Slovene was the commanding language in the territory of Slovenia during the WWII, and even in the AH Monarchy.

After the declaration of the independent Slovenia in 1991 the continuity of language planning directions and cultural pluralism promotion was expressed also by Constitution. The Slovene language status has been changed insofar that today it is the only official language on the ... level of the Republic of Slovenia, i. e. the state language. The official function of Slovene as the state language functions in all spheres of life, in the internal and external channels of communication. (Its use has been extended also to the commandment in the Army.) Italian and Hungarian figure as official languages together with Slovene in the mixed areas

guage in public (use)", was organised in the framework of the Socialist Alliance of Working People of Slovenia. Later it was transformed to Language Council, which had several sections and working groups pursuing two basic aims: to stimulate public attention for language topics, and to dwell upon the respect of the legal norms regarding the Slovene language in the Yugoslav federation, on the federal and national level. For realisation of the first task a working group, named the Language tribunal was formed. Although its main goal was to promote the language culture among Slovene language speakers by discussing and assessing the Slovene language use in mass media and in other public institutions that could have an influence on the language of public and private communication, the existence of the Language tribunal excited a lot of controversy in other Yugoslav republics.

The changed socio-political situation after 1991 soon exposed some neuralgic points. It seems that with the independence of Slovenia, a more loose attitude towards the Slovene language developed. On the one hand, this was manifested by a rather shallow respect for the norm in public, written and oral discourse. On the other hand, the influence of the American culture and mode of expression, augmented. Till then, the endeavour for the autonomy of the Slovene language was expressed, among other, in puristic efforts, mostly oriented against the influence of Serbo-Croatian. This vigilance seemed to become obsolete after the common destiny of the two languages parted. The growing impetus of political and economic integration, the so called globalisation, was reflected in Slovenia, not only in the economic subordination. In a small nation like Slovenian it has soon exposed itself also as a socio-cultural and communication phenomenon. The growth of the communication technology brought about many English language patterns in communication and American way of life of the Slovenian society, in fact they invaded most families, the impetus of English being the most expressed in the speech of young generations.

In fact, one could argue that a paradoxical thing has happened: parallel to its status promotion into a state language, there is no obvious substantial increase of the Slovene language prestige. On the contrary, there are signs that, at least in certain layers of population, its prestige has been diminishing. Many warnings have been launched against a kind of Slovene English diglossia which seemingly is about to spread in Slovenia. Alarm has been triggered on account of the public signs, language of expert and scientific meetings, language of scientific publications, language of the university lectures and seminars, diplomas and post graduate works, which more and more often is English. A case *per se*, exciting alarm is communication in the foreign enterprises in Slovenia, where frequently Slovene is not used any more even in the personal documentation of the workers.

A burning question which has not been yet elaborated as a part of the Slovene language strategy is the situation of the Slovene language in the European language policy. With the political decision of Slovenia to join the EU, Slovene exhibits all the features of a small language[3]. It appears to be even smaller in this European association of nations, of ethnic communities and languages than it was in the Yugoslav times[4]. This is closely related to the language acquisition planning, not only from the point of view of the foreign languages acquisition planning in Slovenia, but also with regard to the teaching and learning of Slovene as a foreign (and L2) language.

There is some evidence, however, that the picture is not so gloomy. Results of a research on language issues related to Slovenia on its path to European Union, executed among the students of the University of Ljubljana, show that the majority of the respondents supports Slovene as the language of communication in Slovenia in all channels of communication, public inscriptions included. Even more, only one tenth of the interviewed students thinks that foreigners coming to work in Slovenia do not need to know Slovene. Most of them, however expect from them the knowledge of a foreign language (predominantly of English) along with Slovene. On the other hand, there is close to 100 percent agreement that Slovene should survive and serve as the language of the internal national communication. However, along with this, a vast majority of students opts for a profound knowledge of a foreign language for each Slovenian citizen, English figuring as the most appropriate and practical language at the top of this ladder. Symptomatically, a substantial difference was found between natural sciences and technology students, on the one hand and social sciences and humanities students, on the other[5]. The attitudes of the latter are much more emotionally loaded, pointing to a more integrative orientation, with Slovene figuring as *a must* for everybody, foreigners as well as native Slovene speakers. The standpoints of the natural sciences and technology students were oriented towards more practical issues of communication, showing a more instrumental load

* * *

[3] Small in respect of the number of its speakers, in respect of the economic and technological power of the Slovene state as the home country of the majority of the Slovene native speakers and in respect of a relatively weak transparence of the Slovene culture in the European history.

[4] Toporišič (1991:143) defines as small language a language of a relatively small community (in terms of power) within the framework of a larger one.

[5] Similar discrepancy was traced also in other research projects. In a project executed in the Slovene-Italian and Slovene-Hungarian ethnically mixed areas, in which language policy and practice was assessed, (Nećak Lük 2000) substantial differences were found between technical and humanities elites, the first showing the tendency to give priority to the practical side of language use, and the latter underlying the symbolic, integrative function of a language. A similar picture can be found when the language of the scientific publications within the Slovene Academy of Science and Arts is analysed, natural sciencies presenting a substantially higher share of their findings in English than humanities (Mlinar 1996).

which was expressed as a less firm demand for the Slovene language competence with foreigners, and, interestingly enough, also as less exclusive (English above all), more tolerant approach towards language diversity: English is still the most favoured, but along with it German, French, Spanish, Croatian, Italian etc. figure as possible means of communication in a substantially higher percentages than with social sciences and humanities students (Marušič, Žaucer 1998).

3.1. Governmental and Parliamentary activities.

With an aim to limit and canalise the above described detrimental phenomena, i.e. the invasion of English and other foreign language influences in public discourse in Slovenia, the former section "Slovene language in public (use)" has been restored in the framework of the Slovene Association of Slavonic languages, in 1992 (in Murska Sobota). In 1993 an initiative was given that a group of linguists and other experts within the Parliament should take an active part in fundamental language planning and should also dwell upon legislation in this field. In May 1994, in the legislative part of the government, experts, and not MPs, were nominated as a permanent working body of the parliamentary committee for culture, education and sport[6], with the task to launch its suggestions regarding language policy and language planning to the parliament and to wider public.

In the founding act the following tasks and activities of the working group are enumerated (article 2) :

"The working group for language planning and language policy at Slovene Parliament's committee for culture, education and sport will perform the following tasks for the Parliament:

In the institutions of the Slovene state, the group will propose language planning activities and name those responsible for individual fields of administrative and public life (administration, judicature, economy, education, sport, science, culture, mass media, health service). The group will define the tasks of national and other institutions in enacting Slovene language policy. With this aim, the working group will examine legal prescriptions regulating the status and the form of communication in the enumerated fields. Where necessary appropriate changes and amendments to the law will be proposed.

The working group will discuss and provide initiatives for an efficient language policy in Slovenia.

* * *

[6] In the working group, headed by full prof. dr. Breda Pogorelec, there were six language specialist, two lawyers, and two psychologists.

The working group will follow the status of the Slovene language in public of the Slovene minorities in Italy, Austria, and in Hungary. With its professional initiatives, it will support the promotion of the Slovene language in public life of Slovenes living abroad.

All initiatives, proposals and information will be addressed to the Slovene Parliament's Committee for culture, education and sport and to public.«

At the same time, several individuals concerned with the Slovene language, mostly linguists, writers and scientists, suggested that the matters regarding status of the Slovene language should be regulated by a special law. A member of the Slovene Academy of sciences and arts, offered a study on Language committees in Scandinavia as a possible model to follow in Slovenia (Orešnik 1995). The proposal, however, did not come from the working group; the first text of the Law (on the use of Slovene as the official language) was prepared at the beginning of 1997 (14.1.) by the then Minister of Culture[7].

In the draft two separate topics are regulated. The first are the domains of the Slovene official language use, that should be regulated by law, the second is the setting up of a State Language Committee. In the first part, several domains are represented, among them also the following.

(1) operation of public institutions - The respect for the Slovene norm has been set forward in this framework and the use of Slovene in its high variety in internal and external communication has been considered obligatory in enterprises; in view of frequency and more or less formal nature of contacts with customers, several levels of communicative competence of employees can be prescribed (on top of fundamental competence obligatory for everybody, good competence, active competence, top-level competence can be prescribed). Active competence is foreseen as one of the conditions to acquire the Slovene citizenship[8]. Domains of special attention in the foreseen law are the following: public inscriptions, public information (i.e. advertising, performances[9]) and education.

(2) The task of the State Language Committee is to dwell upon systematic creation and realisation of the language policy measures. Its fundamental role is to advise and assess the activities related to language policy. Control over disregard

* * *

[7] Associate prof. dr. Janez Dular.

[8] Demand for Slovene language competence (which had to be proven by a special exam), had been set forward already by the Law on Citizenship of the Republic of Slovenia (Official Gazette of RS, no.1, 1991) immediately after the establishment of the Republic of Slovenia in 1991.

[9] Article 19 deals with the use of the Slovene language on the public events with international participants financed from public funds and in the proceedings published from such events. The Slovene language title, foreword and summaries are considered obligatory along with those in a foreign language. Exceptions from this rule must be approved by the State Language Committee.

or misuse of the law is imposed on inspection in the relative sphere of activity.

A governmental decree was issued establishing an Office for Slovene language of the Government of Slovenia, while the destiny of the bill has not yet been decided upon[10].

3.2. Foreign Language Council.

While education (language teaching and learning, specifically) represents only one of the domains of activities of the above described bodies, another institutional form specifically oriented towards language planning and language policy in education, emerged. Following the initiative of the Foreign language project group which prepared curricular changes in the framework of the national curricular reform, a consulting body of experts was established at the Ministry of education and sport[11], the Foreign Language Council, with an aim to provide for a more transparent and organised work in the field of foreign language teaching and learning:

"The Council deals with questions related to the learning of foreign languages in Slovenia, follows and evaluates the state of affairs and prepares guidelines for the development of language education in the Republic of Slovenia:

at all levels of education,

for both types of foreign languages (modern and classical),

for all roles of foreign languages (international, neighbouring, language of the environment),

for all forms of education,

for all participants (young people and adults)."

Discussion about the Council's tasks, however, soon disclosed an obvious fact that the planning of a language curriculum implicitly means the planning of the status of individual languages in the society and the State. Therefore it was pleaded that the wholesome sociolinguistic situation of the country should be taken into account, with special attention being paid to the relationships among the first, second and foreign languages. After all, such an approach is justified also by

* * *

[10] Decree on establishing, structure and working sphere of the Committee for the Slovene Language of the Government of Republic of Slovenia, Official gazette of Republic of Slovenia, no. 97, October 20, 2000, p. 10585; associate prof. dr. Janez Dular was appointed the first director of the Office.

[11] On 12th January, 1999, the Slovene minister of education, Dr. Slavko Gaber, issued a resolution on the establishment of the Foreign Languages Council at the Slovene ministry of education and sport and appointed 16 members.

the applied linguistics' evidence on the interdependence between the first and second (foreign) language acquisition / learning (Cummins 1979) as well as by the modern culture- and communication oriented approach in language teaching methods. Hence, there was an unanimous agreement that the Slovene language should figure on the Council's agenda in all its diversified roles, i. e. as the second and foreign language. This was expressed by modification of the Foreign Languages Council's tasks: *"The Council is engaged in dealing with all questions related to the learning of foreign languages and minority languages in Slovenia and the learning of Slovene as a foreign/second language in Slovenia and abroad. The Council follows and evaluates the situation and provides guidelines for the development of language education in the Republic of Slovenia."*[12]

The Foreign language Council's domain of work thus extends over the whole language teaching repertoire in Slovenia, including the Slovene as a second/foreign language teaching and minority languages.

4. SLOVENE LANGUAGE PROMOTION IN EU.

Long term activities performed by now by research institutions responsible for the Slovene language planning, (i.e. the Slovene Academy of Arts and Sciences and its Frane Ramovš Institute for the Slovene Language at the Scientific and Research Centre) and those responsible for spreading the Slovene language competence and knowledge about the Slovene culture and literature among native speakers as well as among foreigners (The Faculty of Arts' Department for Slavonic languages and literature, with several chairs for Slovene together with other educational and political institutions engaged in the Slovene language promotion), point to a rather abundant possibilities to learn Slovene as a second and foreign language.

Summing up discussions on future Slovene language teaching in professional and political discourse, the following standpoints can be identified[13]:

- In future, with regard to the educational system of EU, a tendency to broaden or enlarge the existing network of Slovene language teaching opportunities on different levels can be registered by both the state authorities and the university specialists. On the one hand it is expressed as a tendency to promote the Slovene language teaching in the framework of the University lectureships at universities abroad, on the other hand spreading the existing offer of Slovene language teaching in view of the Slovene language maintenance among Slovene

* * *

[12] Article 4 of the Regulations, passed on 15th March, 1999

[13] Standpoints and views of prominent Slovene language experts have been summed up in this chapter.

migrant population in the EU states, and promotion of Slovene language teaching as a neighbouring language and as a minority language in neighbouring states, is of high priority.

- In near future, it is beyond realistic expectations to foresee the introduction of Slovene as a foreign language into obligatory education, abroad. Even in case of expressed interest, it is hardly possible at the moment that, on a large scale, necessary logistics could be provided for by Slovenia. However, the tender of Slovene as a foreign language teaching could gradually be expanded in two ways: a) by establishing a mobile team of teachers that would respond according to demands, and b) interactive long distance courses, via internet. With regard to the "export" of Slovene, some precious experiences have been collected by delivering of special periodical courses for translators and interpreteurs in Luxembourg by lecturers of the Centre for Slovene as a Second/Foreign Language at the University of Ljubljana (CSSFL). In spreading of Slovene as a foreign language in other European States, establishing of a network of a tender on different educational levels in co-operation with other less widely used languages could be profitable. For this aim, EBLUL initiatives for framing of a common program of activities directed to maintenance and spread of the less wide used languages are of major importance.

- As foreseen by the European program of cultural and language pluralism, attempts should be made for Slovene to figure as a subject (at least as an optional one in the beginning) in the primary and secondary level curriculum of schools in border areas and if possible also on the broader territories of the neighbouring states, Language assistants could play a crucial role in this venture. Up to now, there have been some deliberations about Slovene language assistants in schools in the mixed neighbouring regions, the initiative coming from the representatives of the Slovene minority in the relevant state.

Owing to the standpoints of language specialists, exchange of lectureships at the university level between the neighbouring states as well as other EU states is considered a matter of primary order. The investment into the infrastructure of the Slovene language, however, is closely related to the strategic aspects of Slovene language policy. So far, there are only preliminary deliberations as to commercial aspects of the Slovene language spread. In the activities of the State, Slovene as a second/foreign language teaching is still rather closely associated with cultural and ethnicity issues, most investments being directed into the Slovene language revitalisation among Slovene minorities in the neighbouring countries and among the second and third generation of Slovene migrants. Much less, the tender of Slovene as a foreign language has been oriented towards language needs, related to economic and business activities with neighbouring states and in the newly emerging (interstate) regions; at least up to now.

Nevertheless, some new development can be evidenced which could also have a positive impact on promotion of Slovene as a minority language.

In the framework of EU, Slovene language is expected to have equal status as other EU state languages. For these functions, an intensive activities have been in course in order to provide for a sufficient number of qualified translators and interpreteurs. On the other hand the number of people, coming to work in Slovenia is in constant growth. As up to now, Slovene will figure as official language of the Slovene state. With Slovenia becoming an EU member, free flow of people and labour, is expected to augment. Depending on the nature of their work, i.e. for instrumental motives, foreigners have up to now and will in future resort to the Slovene language learning on different levels.

However, as the head of the CSSFL underlined (Stabej 2001), there is a complex of expressly scientific work to be done in order to provide for a basis for the above described activities. The underlying scientific opus namely contributes, as one of crucial intervening variables, to potential effects of Slovene as a second/foreign language teaching: "At the level of linguistics, both in research and in university BA programmes, as well as in applied linguistics (lexicography, terminology, language teaching), the first signs of tangible changes can be observed. The topical disciplines of linguistics, which are engaged in language research in concrete situations, sociolinguistics, pragmalinguistics, text linguistics, psycholinguistics, have become components, and sometimes even central parts of university language courses. This means that graduates will have a better awareness of the complexity of language and communication and the role they play in social events, and in accordance with this, they will also teach and research. Gradually, the linguistic infrastructure is also improving: a referential corpus of the Slovene language, FIDA (www.fida.net), has been created; this is a good source of language information, enabling a contemporary description of standard Slovene. Various language reference books have also been written in a more contemporary style by taking into account the reality of the language in its diversity, and these are intended to be used most efficiently. However, there are still serious deficiencies, and much investment is needed into researching Slovene linguistics on the one hand, and reorganising and competently rearranging it, if we wish to rectify the shortcomings in the foreseeable future. The linguistic infrastructure is extremely important precisely because it is significant for the support needed by an individual's linguistic ability, and not only for those individuals whose first language is Slovene, but also for foreign language speakers, since through Slovenia's integration process with the European Union, Slovene as a national language is gaining more and more recognition as a foreign language".

5. LANGUAGE PLURALISM IN THE SLOVENE SOCIETY

In the educational system of Slovenia, including both ethnically mixed areas, foreign languages as school subjects form an integral part of the national curriculum. In mixed areas, however, languages of both communities, besides being languages of instruction, figure as obligatory subjects, i.e. they are taught as a second language to native speakers of another language. As illustrated in Table 1, a considerable variation can be registered with regard to distribution of languages in schools of Slovenia.

Table 1: Distribution of languages as languages of instruction and subjects of curriculum in Slovenia

Territory	Ethnic affiliation of pupils	Language of instruction (school)	Languages taught as subjects (by method applied)	Curriculum specifics
SLOVENIA (state territory)	**Slovene** Romany[14] Native speakers of other languages[15]	Slovene	Slovene as L1 Foreign Languages I and II + foreign language III (optional)	National curriculum
ETHNICALLY MIXED AREA OF THE SLOVENE ISTRIA – Italian community	**Italian** Slovene Native speakers of other languages	Italian	Italian as L1 Slovene as L2 Foreign Languages I and II (8/9 and 4 years respectively) + foreign language III (optional)[16]	National curriculum adapted and enriched with contents from Italian history, geography and culture
	Slovene Native speakers of other languages	Slovene	Slovene as L1 Italian as L2 Foreign Languages I and II (8/9 and 4 years respectively) + foreign language III (optional)	
ETHNICALLY MIXED AREA OF PREKMURJE – Hungarian community	**Hungarian** **Slovene** Romany Native speakers of other languages	Bilingual: Slovene and Hungarian	Hungarian as L1 and L2[17] Slovene as L1 and L2 Foreign Languages I and II (8/9 and 4 years respectively) + foreign language III (optional)	National curriculum adapted and enriched with contents from Hungarian history, geography and culture

* * *

[14] Romany communities are predominantly settled in the regions of Prekmurje and Dolenjska. For at least two decades some activities at the pre-primary level and recently also at the primary level have been conducted in the Romany language. For details see the chapter on Regional and minority languages.

[15] Native speakers of languages of the former Yugoslav republics fall into this category. For children of foreign

5. 1. THROUGH HISTORY[18],

for many generations of Slovenes, contact with and learning of a foreign language, was rather a rule than an exception. At the crossroads of the Germanic, Romanic, Ugro-Finnic and Slavic worlds, Slovene people was exposed to foreign language influences throughout centuries. Accordingly, languages of instruction and those taught as subjects were, depending on individual periods and individual regions, Latin and German, as well as Italian and Hungarian. There was a short interruption of this practice in the 16th century during the Reformation period, when, for the first time, Slovene language was used as a language of instruction. However, Slovene as the teaching language was replaced by a foreign language immediately after the Reformation movement had been suppressed. The use of Slovene in schools, was prolonged in the areas were the Protestant religion survived. For another short time, Slovene figured as provincial and teaching language in the Illyrian provinces, established by Napoleon. Foreign languages taught in Slovene secondary schools in that period were French, Italian and Latin, while at the university classes were in French, German, and Latin. After Napoleon's defeat, German and Latin regained their dominant position as the languages of instruction.

With the end of absolutism in Austria and the creation of the Austro-Hungarian monarchy in the middle of the 19th century when greater autonomy to determine the language of instruction was assigned to the founders and financiers of schools, Slovene was gradually introduced, first in compulsory education. Therefore, in these schools instruction was conducted in different languages: Slovene, Italian, German and Hungarian. Later, Slovene was also introduced in secondary schools, the first Slovene gymnasium (grammar school) being established in 1905. One of the above mentioned foreign languages, predominantly German, figured as the subject of the curriculum.

After 1918, during the first Yugoslav state, Serbo-Croatian was introduced as a compulsory subject in all Slovene schools. On the elementary level departments with instruction in a minority language, German and Hungarian respectively, were established in the ethnically mixed areas. In secondary schools, German was also taught as a foreign language.

* * *

citizens, or of stateless persons, living in Slovenia, additional education in their mother tongue is organised in concordance with the law.

[16] Italian is often chosen as a foreign language in the Primorje region.

[17] In the Pomurje region, Hungarian as L1 and L2 figure as optional subjects also in the curriculum of schools outside the ethnically mixed area.

[18] In the following chapters passages from the national report on foreign language teaching (May 2001) have been used.

During the WW II, when the Slovene territory was divided into three occupational zones, the German, the Italian and the Hungarian one, the partisan school system with Slovene as the language of instruction was established in the liberated territories with Russian, Serbo-Croatian and Latin taught as foreign languages in secondary schools.

After WW II, the primary schools' curriculum included one year of Serbo-Croatian (as one of the state languages) and four years of a foreign language as compulsory subject. On the secondary level another foreign was introduced along with the first one. Pupils could choose between English, German, French and Russian. In the ethnically mixed territories, Italian and Hungarian figured as also languages of instruction, Slovene was taught as the second language (language of environment), the choice of foreign languages was the same as in schools with Slovene as teaching language. Along with this, however, Italian and Hungarian were compulsory subjects of curriculum as second languages on all levels of the educational system in Slovene schools in the mixed areas, a situation which, with some modification has.

5.2. Language teaching tender.

In educational system of Slovenia, including both ethnically mixed areas, foreign languages as school subjects form an integral part of the national curriculum. The school reforms that followed up to 1996 did not bring substantial changes into this general picture. There was, however, a substantial change in the number of pupils who decided to choose individual languages in different periods.

Today the most widely spread first and second foreign language in Slovene school of both formal and informal types, is English. Immediately, after WW II, German followed closely as the first and second foreign language, while Russian was taught as the second foreign language along with French. The picture, however, soon changed and became quite dull, with Russian and also French losing ground rather quickly, and with English and German figuring as the only two languages in most schools, except for classical grammar school, where classical languages were also taught. The proportion between the two, however steadily moved in favour of English. French which in the 80ies lost its role of an obligatory subject of the secondary level curriculum and was only an optional subject found its place among obligatory subjects again in 1985. However, the change of status has not yet fully re-established its prestige. Serbo-Croatian figured as a subject of curriculum for a year (at the age of 10/11 or 11/12) till Slovenia parted with the former Yugoslav state. Today it can be chosen as an optional subject in the third cycle of the reformed 9 year elementary school.

Actual status of foreign languages in the national curriculum is based upon some general principles and premises put forward in The White Paper (White paper 1996). Thereby the general framework for the renewal (reform) of public education system at pre-university level has been determined, emanating from the respect for human rights and the notion of the rule of law. Among basic principles, related to the language competence issues, pluralism of cultures and values based on knowledge should be underlined. In view of the emerging future European community, cultural and language issues are closely related. Schooling being both a process of education and integration into the surrounding culture, it is necessary to widen the horizons of own specific culture and national tradition, - which should be explored at all levels of the school system - and become acquainted with other cultures and civilisations. To this end, "the ability to communicate, the capacity to understand and express oneself (in the broadest sense of the word) in both *Slovene* and in *foreign languages* is of the utmost importance. In addition to the thorough teaching of the Slovene language inseparably connected with its literature, it is necessary to begin teaching a first foreign language as soon as possible and soon afterwards (often already during compulsory schooling) a second and a third one. This is extremely important for us, since we belong to a group of smaller European countries" (White Paper 1996, 38).

The following foreign languages are taught according to the current schedules of subjects:

- in the lower grades of the elementary school (early stage) English, German, French (introduced in 1985), Italian (introduced in 1981) are offered as optional subjects;

- in the higher grades of the elementary school: English, German, French, Italian, Hungarian, Russian, Latin, Croatian,

- on the secondary level and in grammar schools (age 15-18): English, German, French, Italian, Spanish, Russian, classical languages (Latin, Greek)".

In concordance with the school autonomy principle (White book 1996, 43-46), "schools prepare the range of foreign languages taking account of traditions, the wishes of parents and pupils, and the possibility of employing suitably trained teachers. The proximity of the Italian and Austrian borders also influences the selection of a foreign language. English, as the most widespread foreign language studied, has priority in selection. The selection percentages in the first cycle of elementary education are as follows: 73% of pupils choose English, 16% German, and 10% Italian. In the second cycle of elementary education, 76% of pupils choose English and 20% German. On the upper secondary level, where two foreign languages are compulsory, English is the most frequently chosen first

foreign language (86% of pupils), followed by German (13% of pupils) and French. The general popularity and widespread use of English clearly has the greatest influence on the selection of a foreign language" (Foreign language... 2001, 9).

5. 3. Languages in the ethnically mixed areas.

In educational system of Slovenia, including both ethnically mixed areas, foreign languages as school subjects form an integral part of the national curriculum. In mixed areas, however, languages of both communities are languages of instruction and obligatory subjects of curriculum with the same number of classes as Slovene has in schools with Slovene as the language of instruction. Above this, Italian and Hungarian also figure as obligatory subjects in schools with Slovene as the language of instruction , i.e. they are taught as second languages to native speakers of the Slovene language. Hence, the curriculum of schools is adapted to the specific needs of the population, living in the ethnically mixed area. Besides the general educational goals several additional aims are incorporated into the program. The most outstanding among them is the development of a complex capacity for living in a linguistically and culturally diversified society. Along with the development of the communicative competence in both languages, pupils are supposed to acquire knowledge about both groups' history, culture, and arts. Tolerance towards others, understanding and accepting the other group's culture along with maintenance of each group's ethnic characteristics are among the values that the school should transmit to young generations. These goals are considered the basis for the respect and promotion of democracy and human rights in future.

In view of different historical circumstances and socio-demographic structure of the Italian and the Hungarian minority as well as due to international agreements two models of bilingual education have been practised in the ethnically mixed areas since the end of the fifties - school with Italian as the language of instruction and bilingual school with Slovene and Hungarian as teaching languages with mixed classes. Both are maintenance/enrichment models (Skutnabb Kangass, 1981), their social goal being cultural pluralism, while two-way bilingualism is to be achieved as the linguistic goal: through schooling the minority and the majority populations acquire at least a receptive competence in the other group's language and substantial knowledge of the other group's historical and cultural characteristics.

6. CONCLUDING REMARKS

In spite of the lack of an integral document about language policy and language planning in Slovenia, which would encompass different aspects of language and communicative needs in all segments of the Slovene society in the local and state as well as in the broader regional and European context, language policy is well developed in individual segments. One could claim that there exists an elaborated concept of language policy in contact situations in view of the minority languages status planning. In fact, language maintenance measures provided by legislation and institutional support (bilingual education models, contacts with native speakers across the border) have helped to secure the usage of the minority languages in public domains, which, as proven by research, ensures the linguistic continuity of a community's language across generations.

There is a *lacuna*, however, in definition of the linguistic priorities of migrant language communities, at least on the formal level.

With Slovenia becoming an independent State, the debate is still /primary/ concentrated on the Slovene language status promotion and it still reflects some of the classical controversy among linguists as well as other language policy makers. On the one hand, there is a more directive, traditional approach, pointing to different kinds of misuse of the language and underlying the necessity that language be guarded against pernicious influence from abroad (this time mostly from English). On the other hand, there is a more liberal approach, based on the view that communicative needs of people are influenced by historical, political and economic changes on national and international level, which is reflected also in their linguistic repertoires. According to this view, language policy makers should accept this fact, refrain from repression, treat the language in consistency with the modern linguistic thought, and find appropriate ways for affirmation of the Slovene language status and its consequently language culture of its speakers.

All this, in view of Slovenia's plans to join the European Union, calls for a more elaborated language strategy, especially a more expressed and transparent standpoints about the future relationships between the Slovene and other neighbouring and European languages on different levels, bilateral, regional (Alps-Adriatic), European. Recently, a heavy pressure and a strong support for foreign language teaching and learning is evident in Slovenia, impulses for an intensified activity in foreign languages promotion coming also from the European Council and European Commission. Along with this - it is obvious - the necessity to record communicative needs of the Slovenia's citizens and prepare a wholesome and transparent language strategy for future development in different spheres of activity on national, regional and European levels, becomes urgent also in view of the Slovene language status promotion in Slovenia as well as abroad.

7. REFERENCES

Bešter M., Kržišnik E., (Eds.) (1999), Center za slovenščino kot drugi/tuj jezik. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuj jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.

Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. (2001) Cambridge University Press. Council of Europe.

Cummins, Jim (1984), Bilingualism and Special Education: Issues in Assessment and Pedagogy. Clevedon: Multilingual Matters.

Foreign language teaching - Slovenia 1999/2000 (2001), Eurydice Unit Slovenia, Ministry of education, science and sport, Ljubljana, Slovenia, May 2001.

Marušič, Franc, Žagar, Rok (1998), Slovenščina in Slovenci v Evropski uniji /Slovenes and Slovene in the European Union/. In: I. Štrukelj (ed.), Jezik za danes in jutri /Language for today and tomorrow/. Papers on the congress of Slovene Association for Applied Linguistics, Ljubljana 8.-10.10.1998. Ljubljana.

Nećak-Lük, Albina, Jesih, Boris (eds.) (2000), Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru, 2: Urejanje medetničnih odnosov v Lendavi. (Interethnic relations and ethnic identity in Slovene ethnic areas, 2: Interethnic relations in Lendava). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Orešnik, Janez (1995). Uradi za jezik v Skandinaviji. Language Committees in Scandinavia. Ljubljana: Academia Scientiarum et Artium Slovenica.

Pogorelec, Breda, (1996), Jezikovno načrtovanje in jezikovna politika pri Slovencih med 1945 in 1995 (Language planning and language policy with Slovenes between 1945 and 1995). A. Vidovič Muha (ed.) Jezik in čas (Language and Time). Razprave Filozofske Fakultete, Ljubljana, 41 - 61.

Skutnabb-Kangas, Tove (1981), Bilingualism or not: The Education of Minorities. Multilingual Matters Ltd, Clevedon.

Stabej, Marko (2001), New Challenges in the Slovene Language Planning, Abstract,www.mss.edus.si.

Štrukelj, Inka (ed.) (2000), Kultura identiteta, jezik v procesih evropske integracije. / Culture, identity, language in the European integration processes. (Proceedings from a Conference) Vol. I and Vol. II. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije (Association for Applied Linguistics of Slovenia).

Toporišič, Jože (1991), Družbenost slovenskega jezika - Sociolingvistična razpravljanja (Sociality of the Slovene language - Sociolinguistic deliberations). Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Vidovič Muha, Ada (1996), Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika (Steps in development of normativization in Slovene Literary Language). A. Vidovič Muha (ed.), Jezik in čas (Language and Time). Razprave Filozofske Fakultete, Ljubljana, 40.

White Paper on Education in the Republic of Slovenia, (1996). J. Krek (ed.) Ljubljana: Ministry of Education and Sport.

O SITUACIJI ALI STATUSU SLOVENŠČINE[1] NA KOROŠKEM. (MOREMO GOVORITI O "NORMALIZACIJI MANJŠINSKIH JEZIKOV V AVSTRIJI?")

ON THE SITUATION AND STATUS OF THE SLOVENE LANGUAGE IN CARINTHIA
(IS NORMALIZATION OF THE STATUS OF MINORITY LANGUAGES IN AUSTRIA PLAUSIBLE?)

Regarding minority languages in Austria it is not possible to speak about their »normalization« in the sense of linguistic equality. These are mostly standardized and developed literary languages. In the process of promotion of ethnicity, Slovene was a subject of wide political endeavours for its social status. Minority languages in Austria are gradually losing their original basis and their primary passing on is being shifted from family framework to that of educational and school institutions. Languages are primary factors according to which minorities are defined. The attitude of the majority towards minority language reaches from a distinct refusal to support. In Carinthia the presence of Slovene in public segments varies. A decisive factor for the existence and promotion of minority languages is that their speakers have at their disposal as wide a network of factors as possible which provides for their free and functional use.

Keywords: Carinthia, Slovene minority, Slovene language

V primeru manjšinskih jezikov v Avstriji ne moremo govoriti o njihovi v smislu jezikovne enakopravnosti. V veliki večini so to normirani in razviti knjižni jeziki. Slovenščina je bila v procesu narodovanja predmet širokih političnih prizadevanj za njeno družbeno uveljavitev. Manjšinski jeziki v Avstriji izgubljajo svojo prvotno bazo in njihovo primarno posredovanje prehaja iz družinskega na vzgojno varstvene in šolske ustanove. Jeziki so primarni dejavniki, po katerih se definirajo manjšine. Odnos večine do manjšinskih jezikov sega od izrazitega odklanjanja do njihove podpore. Na Koroškem je slovenščina prisotna v segmentih javnosti v različnih stopnjah. Odločilno za obstoj in razvoj manjšinskih jezikov je, da je njihovim govorcem na voljo čim gostejša mreža dejavnikov, ki omogoča njihovo prosto in funkcionalno uporabo

Ključne besede: Koroška, slovenska manjšina, slovenščina

Pred dnevi so me organizatorji kongresa presenetili z novo formulacijo mojega današnjega referata. Najprej nisem mogel ugotoviti, kaj mislijo z 'normalizacijo' manjšinskih jezikov v Avstriji in tudi pogled v dostopen priporočnik s področja sociolingvistike mi ni veliko pomagal. Že na tem obrobnem primeru vidimo, kaj vse lahko povzroči na raziskovalnem področju različna raba pojmov. V Avstriji ali bolje rečeno na nemškem jezikovnem področju uporabljajo raziskovalci pojem "status jezika" in s tem karakterizirajo položaj jezikov v družbeni stvarnosti in zgodovinskem razvoju ter posredno tudi njihovo funkcionalnost v javnem življenju. O "normalizaciji" manjšinskih jezikov v Avstriji raziskovalci ne govorijo, s tem bi namreč sugerirali, da so nenemški jeziki, ki jih govori prebivalstvo določenih predelov avstrijskega teritorija, enakovredni ali pa, da se nahajajo na poti do le-te. O enakovrednosti manjšinskih jezikov pa v avstrijskem primeru ne moremo govoriti, govorimo o njihovih marginalizaciji, o dominantni nemščini in dominiranih drugih jezikih. Jeziki manjšin v Avstriji, ki so v smislu zakona o manjšinskih skupnosti priznane, so normirani, so knjižni jeziki. Gotovo izjemo bi lahko tozadevno prisodili le jeziku Romov.

Uvodoma bi rad opozoril na posebnost, ki je za neposredno prizadete vsakdanjost, drugim pa je nepoznana: predvsem pri Založbi Drava v Celovcu je v zadnjih letih izšlo kar nekaj monografskih del[2] in zbornikov[3], ki obravnavajo status slovenščine in drugih manjšinskih jezikov predvsem s pozicij sociolingvistike in tudi v literaturi, ki obravnava zgodovino šolstva na Koroškem ter zgodovino koroških Slovencev nasploh, je jezikovni aspekt močno prisoten. Nenazadnje je zgodovina koroških Slovencev tesno povezana z bojem za enakopravnost slovenščine v šolstvu, v uradih in pred sodišči. Domala vsi avtorji postavljajo jezikovno problematiko v širši okvir družbenih dogajanj v Avstriji in deloma izven države ter povezujejo z vprašanji narodnostne identitete. S tem postavljajo "koroško vprašanje" v širši okvir in relativirajo njegovo "posebnost in enkratnost".

* * *

[1] Tekst je avtor predstavil na XX. kongresu A.I.D.L.C.M , ki je bil v Celovcu od 20. do 22. 7. 2001

[2] n. pr. Brigitte Busch, Ein Dorf macht Schule. Eine Mikrountersuchung sozialer und kultureller Gegensätze = Dissertationen und Abhandlungen/Disertacije in razprave 40. Klagenfurt/Celovec 1996; Rudolf de Cillia, Burenwurscht bleibt Burenwurscht. Sprachenpolitik und gesellschaftliche Mehrsprachigkeit in Österreich = Dissertationen und Abhandlungen/Disertacije in razprave 42. Klagenfurt/Celovec 1998; Gero Fischer, Das Slowenische in Kärnten. Studie zur Sprachenpolitik. Klagenfurt 1980.

[3] Ruth Wodak, Florian Menz (Hrsg.), Sprache in der Politik - Politik in der Sprache. Analysen zum öffentlichen Sprachengebrauch = Disserrationen und Abhandlungen/Disertacije in razprave 24. Klagenfurt/Celovec 1990; Anna Alufi-Pentini, Peter Gstettner, Walter Lorenz, Vladimir Wakounig (Hg.), Antirassistische Pädagogik in Europa. Theorie und Praxis = Slowenische Jahrbücher 1999. Klagenfurt/Celovec 1999; Heinz Fassmann, Helga Matusek, Elisabeth Menasse (Hg.), Abgrenzen, ausgrenzen, aufnehmen. Empirische Befunde zu Fremdenfeindlichkeit und Integration. Klagenfurt/Celovec 1999; Eva Müller (Hrsg.), Entweder- und - oder. Vom Umgang mit Mehrfachidentitäten und kultureller Vielfalt. [Klagenfurt/Celovec 1999].

Ob objavljenih delih bi morali upoštevati še nekatere neobjavljenje diplomske naloge in disertacije.[4] Koroški Slovenci so v primerjavi z drugimi narodnimi skupnostmi močno v središču znanstvene pozornosti. Velik interes na koroških Slovencih utemeljujeta Brunner/Gombos z njihovim "eksotičnim" položajem, "ker so pri njih prisotni številni faktorji, ki so vredni znanstvene obravnave".[5] Eduard Trampusch razčlenjuje te faktorje in meni, "da se srečuje pri koroških Slovencih z dolgo historično genezo problema, obmejnim položajem med vzhodom in zahod, visoko stopnjo politične organiziranosti manjšine, konflikti s političnimi strukturami in političnim bojem proti asimilaciji kar več elementov, ki predestinirajo Slovence kot posebno primeren študijski objekt".[6] Glede historičnih obravnav velja opozoriti na deli Ralpha Aichelburga[7] in Reinholda W. Oblaka. Aichelburg obravnava obdobje obvezne dvojezične šole in osvetljuje politične momente in družbene silnice, ki so privedle do njene okrnitve. Pritisk na njene ostanke pa se je nadaljeval vsa naslednja leta in prav v času, ko je spet prišlo do njene "konsolidacije", predvsem pa njene personalne in materialne izgradnje v smislu jezikovno in pedagoško bolje kvalificiranega večjega števila učiteljev in uporabnejših in primernejših učbenikov, je bila izpeljana nova okrnitev tega regularnega avstrijskega šolskega tipa. Situacijo teh let je raziskoval Reinhold W. Oblak.[8] Prav v tem času se je večja skupina avstrijskih znanstvenikov spoprijela z manjšinskim vprašanjem v državi. Neposreden povod je bila situacija na Koroškem, vendar je skupina popolnoma logično izhajala iz dejstva, da je le-to

* * *

[4] n. pr. Tatjana Feinig, Slowenisch an Kärntner Schulen in Geschichte und Gegenwart. Eine soziolinguistische Studie zum Slowenischunterricht als Freifach bzw. unverbindliche Übung an zwei Kärntner berufsbildenden höheren Schulen (predelana in dopolnjena disertacisje, manus.). Klagenfurt/Celovec 2001; Peter Novak, Schulgesetzgebung und Minderheiten. Phil. Diss. Graz 1990; Andrej Feinig, Die verfassungsrechtlichen Grundlagen des Schulrechts der Kärntner Slowenen unter Berücksichtigung ihrer einfachgesetzlichen Ausführung. Diplomarbeit, Salzburg 1985; Eduard Trampusch, Sprachwissenschaft und Kärntner Sprachkonflikt. Zur Konstruktion gesellschaftlicher Zweisprachigkeit aus sprachstruktureller, funktionaler und diskursiver Perspektive. Diplomarbeit, Graz 2001.

[5] cit. po E. Trampusch, Sprachwissenschaft und Kärntner Sprachkonflikt, 108.

[6] ibd.

[7] Ralph Aichelburg, Geschichtliche Entwicklung des zweisprachigen Unterrichtes an den Pflichtschulen in Kärnten unter besonderer Berücksichtigung des Zeitraumes von 1945 bis zum Minderheiten-Schulgesetz 1959. Diplomarbeit. Klagenfurt 1985.

[8] Reinhold W. Oblak, Macht-Politik macht Schule. Ausgrenzung und Ghettoisierung der slowenischen Volksgruppe am Beispiel der zweisprachigen Volksschule in Kärnten (1984-1988) = Dissertationen und Abhandlungen/Disertacije in razprave 23, Klagenfurt/Celovec 1990. K problematiki ločevanja glej še: Avgušlin Malle (Hg.), Hände weg von der zweisprachigen Schule. Engagierte Gegenschrift gegen eine provinzielle Verschwörung. Klagenfurt/Celovec 1984?; Peter Gstettner, Dietmar Larcher, Zwei Kulturen, zwei Sprachen, eine Schule. Interkulturelles Lernen und Volksgruppenverständigung in Kärnten. Zur wissenschaftlichen Grundlegung umfasssender Reformen im Minderheitenschulwesen = Dissertationen und Abhandlungen/Disertacije in razprave 9. Klagenfurt/Celovec 1985; Peter Gstettner, ZwangHAFT deutsch? Über falschen Abwehrkampf und verkehrten Heimatdienst. Ein friedenspädagogisches Handbuch für interkulturelle Praxis im "Grenzland" = Dissertationen und Abhandlungen/Disertacije in razprave 12. Klagenfurt/Celovec 1988.

mogoče obrazložiti le v avtrijskem kontekstu in je izdala poročilo o Položaju in perspektivah narodnih skupnosti v Avstriji.[9]

Z vlogo sredstev javnega obveščanja oziroma tiska pri oblikovanju izključujočih se identitetnih skupnosti "Slovencev" in "vindiše" se je v sedemdesetih letih 20. stoletja raziskovalno spoprijela delovna skupina pod vodstvom Erika Prunča, ki je zelo precizno opredelila tudi odnos medijev do slovenščine. Temeljni izsledki analize so praktično veljavni še danes in prav zaradi tega jih navajajo številni raziskovalci, ki opozarjajo predvsem na politične konotacije, ki so povezane z uporabo obeh pojmov. Do nacionalnopolitične instrumentalizacije in s tem povezane preinterpretacije pojma "vindiš" je prišlo po glasovanju 1920. Kot "vindiše" so bili sedaj poimenovani tisti slovensko govoreči prebivalci "nedeljene" Koroške, ki so veljali kot "domovini zvesti" in "Nemcem prijazni", da jih je bilo moč razlikovati od narodno zavednih Slovencev. V zadnjih letih je Andreas Moritsch[10] pisal o vlogi zgodovinopisja oziroma Martina Wutteja pri kreiranju "vindišarjev" kot posebne etnije, medtem ko je T. Domej[11] opozoril, da narodno zavedni Slovenci niso našli pravega razmerja do svojih konacionalov, ki so politično socializacijo doživeli v strankah, ki so bile slovenskemu narodnemu programu in zahtevam izrazito nasprotne. Odnos do teh Slovencev je bil izrazito odklonilen. S problematiko so bili soočeni tudi raziskovalci, ki so v naslednjih letih pisali o poročanju medijev o slovenski manjšini na Koroškem in analizirali rabo jezika v javnosti.[12] Številni so se zelo jasno izrekli tudi o prepričanju, lahko bi rekli samozaverovanosti Koroščev, da o odnosu med "Slovenci" in večino na Koroškem kompetentno lahko razpravljajo le Korošci sami. To prepričanje je dejansko razbilo poročilo rektorske konference o Položaju in perspektivah narodnih skupnosti, ko je v središče svoje analize primerjalno postavilo vse manjšine, nadaljevali pa tisti raziskovalci, ki so situacijo koroških Slovencev primerjali s položajem

* * *

[9] Bericht der Arbeitsgruppe "Lage und Perspektiven der Volksgruppen in Österreich". Mit einem statistischen Ergänzungsheft. Wien 1989.

[10] Andreas Moritsch, Das Windische - eine nationale Hilfsideologie. V: Andreas Moritsch (izd.), Problemfelder der Geschichte und Geschichtsschreibung der Kärntner Slowenen/Problemska polja zgodovine in zgodovinopisja koroških Slovencev = Unbegrenzte Geschichte/Zgodovina brez meja Bd./zv. 1. Klagenfurt/Celovec - Ljubljana/Laibach - Wien/Dunaj 1995. 15-31; isti: Nationale Ideologien in Kärnten. V: Andreas Moritsch (izd.), Kärntner Slowenen/Koroški Slovenci 1900-2000. Bilanz des 20. Jahrhunderts = Unbegrenzte Geschichte/Zgodovina brez meja Bd./zv. 7. Klagenfurt/Celovec - Ljubljana -Wien 2000. 9-28; isti: Dem Nationalstaat entgegen (1848-1914). V: Andreas Moritsch (Hrsg.), Alpen-Adria. Zur Geschichte einer Region. Klagenfurt/Celovec -Ljubljana/Laibach - Wien/Dunaj 2001. 339-405.

[11] Teodor Domej, Pogledi na koroški plebiscit. V: mladje 68/90. 72; isti: Anmerkungen zur Volksabstimmung 1920. V: Stefan Karner, Gerald Schöpfer (Hg.), Als Mitteleuropa zerbrach. Zu den Folgen des Umbruchs in Österreich und Jugoslavien nach dem Ersten Weltkrieg. Graz 1991. 105-117.

[12] Florian Menz, Johanna Lalouschek, Wolfgank U. Dressler, "Der Kampf geht weiter". Der publizistische Abwehrkampf in Kärntner Zeitungen seit 1918. Eine sprachwissenschaftliche Analyse von Vorurteilen und Feindlichkeiten = Dissertationen und Abhandlungen/Disertacije in razprave 20. Klagenfurt/Celovec 1989.

manjšin drugje po Evropi. Nenazadnje opozarja Heinz Tichy na nujnost interdiscipliniranega pristopa pri raziskovanju problematike jezikovnih manjšin in na številnih mestih svoje razprave meni, da pospeševanje regionalnih in manjšinskih jezikov ni mogoče ločiti od njihovih govorcev in da tako pospeševanje pomeni v številnih primerih seveda pospeševanje narodnih skupnosti.[13]

Ena najvažnejših ugotovitev znanosti je, da se je v velikem delu Evrope popolnoma spremenila oziroma izgubila prvotna socialna baza manjšinskih jezikov. V prvi polovici 20. stoletja in deloma še v naslednjih desetletjih se je vodil boj za dostop k višjim oblikam institucionalizirane socializacije tudi za otroke, ki so primarno socializacijo doživeli v drugem, torej nedominantnem jeziku in pogosto prihajali iz obrobnih regij. S tem se je vodil boj za ključne pozicije v administraciji in v gospodarskem ter kulturnem življenju. O tej fazi imamo številne raziskave.[14] Danes je v izobraževalnem sistemu jezikovnih manjšin centralno vprašanje domala le več ohranjevanje jezika in G. Baumgartner meni, da je postalo posredovanje manjšinskih jezikov v družinskem okviru v drugi polovici 20. stoletja celo v centralnih področjih manjšin izjemen primer.[15] Za jezikovne manjšine so v pogojih moderniziranih družb prevzele izobraževalne ustanove vlogo primarnega posredovalca jezika.[16] Če registriramo to ugotovitev, ki velja za številne manjšine, kot suho dejstvo, potem bomo lažje razumeli tudi statistiko Deželnega šolskega sveta za Koroško.[17] Seveda pa je ta statistika s sociolingvističnega stališča vprašljiva oziroma pomanjkljiva. Vsak raziskovalec se sprašuje, katere metode se poslužuje, kdo jo izvaja, čemu je namenjena in komu. Slovenščino registrirajo takorekoč. kot "tuj jezik".

* * *

[13] Heinz Tichy. Die Europäische Charta der Regional- oder Minderheitensprachen und das österreichische Recht. Klagenfurt/Celovec - Ljubljana - Wien 2000.

[14] Prve tozadevne analize je pisal Vladimir Klemenčič s sodelavci v letnih poročilih Zvezne gimnazije in zvezne realne gimnazije za Slovence v Celovcu, ki jih tu ne moremo navajati. N. pr. Peter Meusburger, Ausbildungsniveau und schulische Situation der Slowenen in Kärnten von 1848 bis 1978. V: Fragen geographischer Forschung. Festschrift für Adolf Leidlmair = Innsbrucker Geographische Studien 5. Innsbruck 1980. 229-264; Arnold Suppan, Die österreichischen Volksgruppen. Tendenzen ihrer gesellschaftlichen Entwicklung im 20. Jahrhundert = Schriftenreihe des Instituts für Österreichkunde. Wien 1983; Albert F. Reiterer, Doktor und Bauer. Ethnische Struktur und sozialer Wandel = Dissertationen und Abhandlungen/Disertacije in razprave 11. Klagenfurt/Celovec 1986; Jernej Zupančič. Vpliv socialnogeografske preobrazbe na položaj slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem. Magistrska naloga, Ljubljana 1992; Albert F. Reiterer, Kärntner Slowenen. Minderheit oder Elite? Neuere Tendenzen der ethnischen Arbeitsteilung (Koroški Slovenci danes) = Dissertationen und Abhandlungen/ Disertacije in razprave 39. Klagenfurt/Celovec 1996.

[15] Gerhard Baumgartner, Bildungsstrategien und Sprachstrategien von Sprachminderheiten. V: Entweder - und oder. 125.

[16] ibd., 128.

[17] Heinz Tichy. Die Europäische Charta. 126.

Tabela 1: Znanje slovenščine šolarjev in šolark na 1. šolski stopnji

podatki v %			število šolarjev			
šolsko leto	dobro	neznatno	nobeno	dobro	neznatno	nobeno
1980/81	43,05 %	25,69 %	31,25 %	124	74	90
1981/82	48,32 %	22,39 %	29,36 %	130	60	79
1982/83	48,32 %	22,39 %	29,36 %	130	60	79
1983/84	44,19 %	21,35 %	34,46 %	118	57	92
1984/85	37,87 %	22,79 %	39,34 %	103	62	107
1985/86	37,66 %	28,66 %	33,66 %	113	87	101
1986/87	32,37 %	17,63 %	50,00 %	101	55	156
1987/88	35,00 %	23,70 %	41,30 %	99	67	117
1988/89	30,56 %	25,24 %	44,18 %	92	76	133
1989/90	32,00 %	28,62%	39,38 %	104	93	128
1990/91	31,03 %	20,48 %	48,49 %	103	68	161
1991/92	33,50 %	28,70 %	42,80 %	122	86	156
1992/93	27,42 %	19,84 %	52,74 %	105	76	202
1993/94	29,77 %	20,10 %	50,13 %	114	77	192
1994/95	26,16 %	20,20 %	54,40 %	101	78	210
1995/96	27,60 %	19,70 %	52,70 %	112	80	214
1996/97	23,65 %	16,67 %	59,68 %	105	74	265
1997/98	21,49 %	20,61 %	57,89 %	98	94	264
1998/99	24,90 %	21,29 %	53,80 %	131	112	283
1999/00	24,39 %	23,16 %	52,46 %	119	113	256
2000/01	25,15 %	19,80 %	55,05 %	127	100	278

Slovenščina je bila in je tudi še danes važen razpoznavni znak, po katerem se definirajo pripadniki slovenske narodne skupnosti na Koroškem, ni pa edini. To seveda ne velja le za pripadnike slovenske narodne skupnosti, temveč kar za vse manjšine v Avstriji. Jezik je najvažnejši, osrednji simbol njihove identitete, razpoznavnosti. Zanimivo je, da tako v slovenski kot avstrijski znanstveni literaturi najdemo ugotovitev o odsotnosti drugih pomembnih elementov etničnega substrata pripadnikov narodnih skupnosti.[18] Med te bi lahko šteli: avtohtonost, zavest o skupnem izvoru in specifični skupni zgodovinski usodi, elemente specifične materialne civilizacije, folklorno ali siceršnjo kulturno artikulacijo, ljudsko pesem, običaje, vključenost ali vsaj opazno odzivnost na medije, pripadnost manjšinskim organizacijam; omenili bi lahko še opredeljevanje s strani večinske družbe, ki je bila n. pr. za slovenskega politika polpretekle dobe eden najodločilnejših elementov.

Narodnostni boj so v obdobju monarhije pojmovali v prvi vrsti kot boj za jezikovne pravice posameznih narodnosti v smislu člena XIX. državnega temeljnega zakona iz leta 1867. Pomislimo n. pr. le na Hugelmanna in na razprave Theodorja Veiterja in Geralda Stourzha, da omenim le najprominentejše raziskovalce na "avstrijski strani". Vendar so tudi sodobniki vedeli, da njihov trud v zastopstvenih telesih monarhije za enakopravnost ni le jezikovni boj, temveč da je večplasten in da načenja tudi in predvsem socialne in druge privilegije gospodujočega sloja večinskega prebivalstva. Ta se je teh dimenzij prav dobro zavedal in proglasil boj za svoje privilegije kot obrambni boj za "nacionalno posestno stanje" vsega večinskega prebivalstva. Naj tozadevno zadostuje ugotovitev, ki bi jo seveda lahko podkrepili z neštetimi navedbami iz stenografskih protokolov koroškega deželnega zbora, ko so izvoljeni zastopniki koroških Slovencev ugotavljali, da je gospodarske zaostalosti slovenskega etničnega ozemlja na Koroškem kriv prav šolski sistem, ki slovenščini ni odmerjal primernega mesta v izobraževalnem procesu. Pravno gledano nemščina še ni imela monopolnega položaja, slovenščina je bila vsaj načelno v smislu ustave "v deželi običajen jezik" in ne morda drugi deželni jezik. Monopolni položaj je nemščina dosegla šele po zlomu monarhije, v deželi običajna slovenščina pa je bila degradirana na stopnjo manjšinskega jezika, čigar govorci so jo v javnosti lahko uporabljali le v izjemnih primerih in pod otežkočimi okoliščinami. Seveda je bilo odklanjanje slovenščine v javnosti prisotno tudi že v monarhiji. Z vsemi mogočimi potezami je večina koroškega deželnega zbora, dosežena in cementirana na osnovi nedemokratične volilne pravice in volilnega reda, zavračala jezikovno enakopravnost. Segmenti vladajočega razreda in mediji so izoblikovali v svojem boju proti enakopravnosti

* * *

[18] Matjaž Jančar, Slovenska zunanjepolitična razpotja. Ljubljana 1996; Rudolf de Cillia, Burenwurscht bleibt Burenwurscht; deloma tudi Vladimir Wakounig, "Die Sprache der Todfeinde". V: Sprache in der Politik. 79-97.

slovenščine, kot v deželi običajnega jezika, argumetacijsko linijo, ki je v zadnji konsekvenci sploh zanikala prisotnost slovenščine v deželi, govorili so o novoslovenščini, ki da je koroški Slovenci ne razumejo. To jih seveda ni motilo, da so se ob priložnosti volitev obračali na volilce prav v tem jeziku. V bistvu so izoblikovali do propada monarhije vse elemente boja proti slovenščini, ki so jih po plebiscitu leta 1920, tako uspešno uveljavili nemški nacionalisti v napovedanem končnem obračunu z "izdajalci domovine".

Osnovna značilnost vseh ljudskih štetij od leta 1880 naprej je konstantno upadanje števila oseb s slovenskim pogovornim jezikom, pri čemer še posebej izstopata v primerjavi s prejšnjo dekado podatka iz let 1923 in 1961. Seveda je potrebno opozoriti v tej zvezi tudi na cenitve s strani raznih dejavnikov, ki močno odstopajo od uradnih podatkov posebno za čas pred pospešeno modernizacijo. Obenem pa je treba povedati, da se ta razkorak zmanjšuje.

Tabela 2: Slovenskogovoreče prebivalstvo Koroške po ljudskih štetjih od 1880 do 1991*

1880	85.051
1890	84.667
1900	75.136
1910	66.463
1923	34.650
1934	24.857
1939	43.179
1951	42.095
1961	24.911
1971	20.972
1981	17.095
1991	16.461

* Kriterij štetja:
1880-1910 pogovorni jezik
1923 jezik, v katerem kdo misli
1934 pripadnost kulturnemu krogu
1939 materinščina; vpeljejo kategorijo vindiš
1951-1991 pogovorni jezik, kategorija vindiš odpravljena Avstrija "podeduje" iz nacističnega časa; navedba jezikovnih kombinacij je mogoča

V podatkih so združene vse navedbe s slovenščino in "vindiš" kot tudi vse kombinacije z nemščino in "vindiš".

Zaznavanje slovenščine na Koroškem je segalo po Drugi svetovni vojni od sovražnega odnosa do tega jezika preko subtilnega herrenvolkovskega in preprosto ignorantskega tja do delnega "izsiljenega priznanja" in do "odkritega".

Namestnik deželnega glavarja, Hans Ferlitsch, je o slovenščini še menil, da je jezik smrtnih sovražnikov svobodne in nedeljene Koroške[19]; deželni glavar Leopold Wagner se je ponašal zaradi tega kot pristen Korošec, ker ni znal besedice slovensko, dolgo so na Koroškem govorili o "nekoristnosti" tega jezika, ki da ga govori, gledano v svetovnih dimenzijah, le peščica ljudi, dokler niso njene "tržne vrednosti" v ekonomskih odnosih z Jugoslavijo oz. Slovenijo nekateri le spoznali; danes pa pomen jezika prihaja do veljave tudi v odločbah ustavnega sodišča.

V prvi izdaji Reporta o položaju avstrijskih narodnosti (sic!) in o avstrijski politiki do narodnih skupnosti so avtorji našteli deficite te politike, ki so vsi povezani z jezikom: "Avstrijska politika je mnogo ostala dolžna narodnim skupnostim: Eklatatni deficiti so opazni na, za narodne skupnosti posebno važnem področju vzgoje v materinščini v vrtcih in šolah;

deficiti (so) pri dvojezičnih topografskih napisih;

deficiti (obstajajo) glede možnosti uporabe jezikov narodnih skupnosti pri uradih in pred oblastmi;

deficiti (obstajajo) glede medialne oskrbe narodnih skupnosti v njihovih jezikih;

deficiti (obstajajo) glede gospodarske strukture njihovih avtohtonih naselitvenih področij;

deficiti (obstajajo) glede politične partipacije;

deficiti ..."[20]

Slične negativne bilance zasledimo v naslednjih Poročilih.[21] Zadnje Poročilo karakterizira pet faz avstrijske politike do narodnih skupnosti: I. politiko dajanja (dopuščanja (1945-1955), II. politiko zaviranja (1955-1972), III. politiko restrikcij (1972-1988), IV. politiko dialoga (1988-1994), V. politiko ignoriranja (od leta 1994 naprej).[22] Seveda je vsako tako opredeljevanje, posebno če naj bi veljalo v grobem za vse narodne skupnosti, problematično. Posebno glede na posamezne segmente, ki močno zadevajo tudi manjšinske jezike, bi za zadnje desetletje lahko ugotovili, da "vse teče", da smo n. pr. na šolskem področju priče dveh tokov, enega bi lahko ocenili kot pozitivnega, drugega pa kot negativnega, ki prvemu uspešno spodjeda vrelce. Na šolskem sektorju se je slovenska narodna skupnost sprijazni-

* * *

[19] cit. po Vladimir Wakounig, "Die Sprache der Todfeinde". V: Ruth Wodak, Florian Menz (Hg.), Sprache in der Politik. 91.

[20] Volksgruppenreport 1996 (Hg. Österreichisches Volksgruppenzentrum). Wien 1996. 7.

[21] Volksgruppenreport 1997, Volksgruppenreport 1998, Volksgruppenreport 2000.

la s sistemom prijav k dvojezičnemu pouku, čeprav si dovoli ta ali drug zanesenjak predstavnike večine še tu in tam spomniti na ureditev iz leta 1945, na obvezno dvojezično šolo kot najprimernejšo obliko skupne šole. To so predstavniki večine in državotvornih strank akceptirali v soglasju s slovenskim predstavnikom popolnoma avtonomno, seveda pa že v zavesti boja proti pričakovanim jugoslovanskim ozemeljskim zahtevam. Kljub vsem zadržkom lahko povemo, da je "status" ("normalizacija") slovenščine na šolskem sektorju dosegel najvišjo raven in sicer v šolskih ustanovah, ki so namenjene predvsem pripadnikom slovenske manjšine. Slovenščina je na teh prisotna kot učni jezik, kot obvezni predmet, kot izbirni obvezni predmet, kot prosti predmet in kot neobvezna vaja. In vendar: le v nekaterih šolah je vidno prisotna. K podvigu njenega ugleda so na elementarni stopnji pripomogli predvsem dvojezično kvalificirani učitelji in direktorji ter za to šolstvo pristojen oddelek pri Deželnem šolskem svetu. Ne smemo pa pri tem prezreti splošnih pozitivnih ukrepov države, storjenih na šolskem področju, ki so posredno vplivali na izboljšanje "manjšinskega šolstva". Zaenkrat še velja, da naj bi bilo področje, ki je bilo določeno z odredbo z dne 3. oktobra 1945, "trajno dvojezično". Po ZGS v Celovcu (ust. 1957) sta bili ustanovljeni dve poklicnoizobraževalni višji šoli: Zasebna dvojezična šola za gospodarske poklice Konventa šolskih sester v Šentpetru pri Šentjakobu v Rožu (ust. 1989), ki pravno sloni na določilih konkordata iz leta 1962 in Dvojezična trgovska akademija v Celovcu (ust. 1990), ki so jo Slovenci zahtevali dolga desetletja. Ker se je pokazala "trajna potreba" po dvojezični elementarni šoli, delujeta od leta 1989 oziroma 1990 naprej dve taki v Celovcu. Konfesionalna zasebna ljudska šola MD ima kot pravni temelj spet konkordat iz leta 1962, javna pa je sad odločbe ustavnega sodišča. Zadnje velja tudi za razširitev dvojezičnega pouka na 4. razred elementarne stopnje.[23] Kot pozitiven korak s pridržki lahko označimo tudi zakon, ki ga je sprejel koroški deželni zbor 12. julija 2001 glede posebnega fonda, iz katerega naj bi krili primankljaj dvo- in večjezičnih vrtcev.

* * *

[22] Volksgruppenreport 2000. 15-17.

[23] Jahresbericht über das Schuljahr 1999/2000 (LSRfKtn., Abt. VII Minderheitenschulwesen). 61-94.

Tabela 3: Prijave k dvojezičnemu pouku

ŠOLSKO LETO	LJUDSKA ŠOLA	GLAVNA ŠOLA	SLOV. GIMNAZIJA
1945	13.902		
v. 22.9.1958	10.030	2.744	
v. 22.9.1958	2.094 20.88 %	305	137
1960/61	1.820 17,28 %	138	228
1965/66	1.602 14,46 %	156	375
1970/71	1.486 14,53 %	351	422
1975/76	1.224 13,95 %	378	465
1980/81	1.115 15,88 %	416	538
1981/82	1.096 16,38 %	368	515
1982/83	1.088 17,10 %	377	511
1983/84	1.063 17,52 %	339	491
1984/85	1.070 18,38 %	333	472
1985/86	1.098 19,06 %	328	443
1986/87	1.130 19,88 %	311	433
1987/88	1.107 19,49 %	313	439
1988/89	1.092 19,36 %	280	435
1989/90	1.134 20,00 %	275	449
1990/91	1.163 20,58 %	300	421
1991/92	1,242 22,03 %	317	436
1992/93	1.302 22.62 %	275	450
1993/94	1.338 22,75 %	285	458
1994/95	1.368 23,66 %	290	453
1995/96	1.375 23,71 %	285	469
1996/97	1.427 25,00 %	298	459
1997/98	1.494 25,71 %	275	445
1998/99	1.620 26,52 %	262	426
1999/2000	1.619 26,40 %	240	435
2001/01	1.657 28,20 %	271	453

Tabela 4: Slovenščina na splošno in na poklicno izobraževalnih višjih šolah. Šolsko leto 2000/2001:

ZG/ZRG za Slovence v Celovcu:	453 dijakov in dijakinj (slovenščina - učni jezik)
Dvojezična ZTA v Celovcu:	128 dijakov in dijakinj (učni jezik: slovenščina in nemščina)
Višja šola za gospodarske poklice Konventa šolskih sester v Št. Petru:	121 dijakov in dijakinj (učni jezik: slovenščina in nemščina)
Druge splošno in poklicno izobraževalne višje šole:	330 dijakov in dijakinj (slovenščina - prosti predmet, izbirni obvezni - predmet in alternativni obvezni - predmet)

Seveda so tudi na šolskem sektorju prisotni problemi.[24] "Obvladanje" oziroma "neobvladanje" slovenščine k dvojezičnemu pouku prijavljenih otrok smo že omenili, znan je osip prijav ob prestopu na glavno šolo. Manj raziskan je osip na elementarni stopnji. Tem problemom se v najnovejšem času pridružujejo novi, deloma skriti za administrativnimi in varčevalnimi ukrepi. Direktor dvojezične osnovne šole lahko brez pristanka manjšinskega predstavništva sedaj postane učitelj, ki nima dvojezične kvalifikacije.[25] Z ukrepom so izničili poseben status kvalificiranih dvojezičnih učiteljev in izenačili le-tega s statusom nižjekvalificiranih asistenčnih učiteljev. Stopnjo organiziranosti manjših ljudskih šol, kjer pa je k dvojezičnemu pouku prijavljenih znatno število učencev, bo zmanjšal še ukrep, ki bo vzel tem šolam samostojnost in s tem ravnatelje in jih degradiral na stopnjo ekspozitur (ekskurendnih šol) in s tem po prepričanju številnih staršev in učiteljev pripravil njihovo dokončno ukinitev. Kaj utegne tak ukrep pomeniti za mrežo slovenskih lokalnih kulturnih društev, ni težko oceniti in se bo kmalu pokazalo. Zanimivo je, da področje šolstva v podpisanem dogovoru, sklenjenim med ZSO in NskS na eni in deželnozborskimi strankami na drugi strani, sploh ni omenjeno. Interpretacija je popolnoma "svobodna"[26] in zavezuje, tako vsaj zgleda, predvsem narodno skupnost oziroma njena trenutna predstavnika. Strokovni pomisleki proti političnim odločitvam ne premorejo tkr. nič.[27]

* * *

[24] S strokovnega stališča najpriimernejša informacija so glede tega Letna poročila Deželnega šolskega sveta za Koroško, oddelek VII manjšinsko šolstvo, ki jih pripravljata Tomaž Ogris in Teodor Domej.

[25] Jahresbericht über das Schuljahr 1998/99 (LSRfKtn., Abt. VII Minderheitenschulwesen) 132n in 138-152.

[26] Naš tednik 53/2001, št. 19, 2.

[27] Slovenski vestnik 56/2001, št. 29, 1-3

Nadaljnje področje, ki je za manjšine signifikantno deficitarno, je po oceni Reporta 1996 medijsko. Tudi zanj velja, da ni nič statičnega in da so manjšine pomembno odvisne od splošnega družbenega razvoja v državi, da pa so ekonomsko daleč prešibke, da bi v kakršnikoli obliki tekmovale in se samostojno uveljavile na medijskem sektorju pod pogoji, ki so prikrojeni večinski družbi. Brez stalne podpore propadejo še tako dobre zamisli. To se je pokazalo z vso jasnostjo prav na primeru privatnih manjšinskih radijskih postaj. Po ukinitvi javnih podpor so takoj morale prenehati z dejavnostjo ali pa so, kot v koroškem primeru, zašle v hude eksistenčne težave. Kako eminenentno politično vprašanje je medijska oskrba in s tem seveda razpolaganje s sredstvi javnega obveščanja, smo lahko opazili prav v zadnjih tednih in manjšinski pri tem niso izjema. Zato ne preseneča, da je to vprašanje načeto tudi v dogovoru z dne 8. maja 2001 in v dveh točkah v izjavi deželnega glavarja z dne 9. julija 2001. 9. julija 2001 se je porodil pilotni projekt Radio dva. Oddaja od 6. do 18. ure, ostale ure pokriva z oddajami Radio Agora. In to je bil povod, da je Janko Kulmesch zapel hvalnico vsem, ki so pri njegovem porodu sodelovali.[28] Narodna skupnost se je znebila težkega finančnega bremena. Kaj bo prinesel nedavno sprejet nov zakon o ORF drugim manjšinam, še ni povsem jasno. Zgleda, da bo govorjena beseda pri pilotnem projektu Radio dva v ozadju, prepoznavni znak bo glasba, tako vodja projekta.[29]

Na področju jezikovne politike je bil v preteklosti pomemben dostop manjšin do javnosti v lastnem jeziku, danes bi rekli do medijev v lastnem jeziku. Končno je družbeno razmerje moči, se pravi so dominantni odnosi med večino in manjšino tisti, ki določajo tiste kulturne, gospodarske in politične soodvisnosti, ki odločilno določajo usodo slovenščine na Koroškem.[30]

Da je raba slovenščine na Koroškem v javnosti močno omejena, kaže najbolj problematika dvojezičnih topografskih napisov in njeno mesto v javni upravi ali bolje rečeno pri uradih in sodiščih. Zveza slovenskih organizacij in Narodni svet koroških Slovencev sta se v letih 1958 in 1959 zaman trudila, da bi obveljal slovenski sodni jezik na vseh okrajnih sodiščih v okrajih s slovenskim ali mešanim prebivalstvom. Zakon o sodnem jeziku (BGBl. Nr. 102/1959) je omejil njegovo uporabo na okrajna sodišča Borovlje, Železna Kapla in Pliberk. Šele pozneje je zastopstvo manjšine ugotovilo, da je zakonodajalec kot osnovno izhodišče svoje odločitve vzel 20 % prisotnost slovenskega prebivalstva v okraju. Še višji odstotek (25 %) je izbral glede postavitve dvojezičnih topografskih napisov. Tako za področje uradnega jezika kot dvojezične topografije velja ponoviti načelno ugotovitev, da o nekem konstantnem položaju v zadnjih desetletjih ne moremo gov-

* * *

[28] NT 53/2001, št. 27. 2.

[29] ibd., 3.

[30] E. Trampusch, Sprachwissenschaft und Kärntner Sprachkonflikt. 4.

oriti in da se stvari zlasti v zadnjih letih ali mesecih premikajo tudi na tem področju. Seveda moramo pri tem upoštevati, da bo morala Avstrija tudi tozadevno upoštevati evropski razvoj in mu slediti. Če upoštevamo realno stanje na področju topografije, potem moramo reči, da je slovenščina odmirajoč jezik oziroma je prisotnost jezika tako omejena in realizacija zakonitih določil tako restriktivna, da bi morali govoriti o njeni smrti. V javnosti so še vselej prisotne slike pohoda na dvojezične topografske napise iz leta 1972. Nastal in utrdil se je celo vtis, kot da bi bila manjšina tozadevni zakon zavrnila, kar je seveda v popolnem nasprotju s stališčem obeh organizacij, v katerem sta zakon označile kot prvi korak na poti k realiziciji tozadevnega določila sedmega člena ADP. V javnosti so se ignorirala tudi stališča ZSO in NskS glede Zakona o narodnih skupnosti in njemu sledečim izvedbenim uredbam. Tako ne preseneča, da v letnih Poročilih o narodnih skupnosti najdemo vedno spet suhoparno ugotovitev, da se na sektorju topografije ni spremenilo nič in da po letu 1998 niso bili postavljeni nobeni dodatni dvojezični topografski napisi, čeprav jih uredba predvideva za 91 naselij. Topografski napisi so predmet dogovora med ZSO in NskS ter deželnozborskimi strankami. Po domala 25 letih veljavnosti uredbe partnerji dogovora napovedujejo v četrti točki: "Za izvedbo zakona o narodnih skupnosti 76/77 (uredbe o topografiji) se bo začel na nivoju prizadetih občin dialog." V spremenjeni obliki je napoved vsebinsko ponovil deželni glavar 9. julija 2001: "Topografija. V namene realizacije uredbe o topografiji 1977 bo v občinah potekal dialog." Kako fazo oziroma stopnjo dialoga se je medtem doseglo, mi ni znano. Posamezniki ali deli slovenske narodne skupnosti upajo, da jim bo tudi v tem vprašanju pomagalo ustavno sodišče in odločilo, da 25-odstotna klavzula ne odgovarja ustavnim določilom.[31] Vprašanje seveda je, ali na ustavne sodnike le ne bo vplival že ponovno omenjeni dogovor z dne 8. maja 2001, kjer se pogovorni partnerji strinjajo, "da bodo nadaljevali pot dialoga, ki mu dajejo prednost pred pravnim postopkom".[32]

Glede slovenščine kot uradnega jezika je konec leta 2000 prišlo do premika. Uredba, ki je bila sprejeta na osnovi zakona o narodnih skupnostih, predvideva njeno uporabo le v 14-ih občinah od skupno 41, ki so na veljavnostnem območju manjšinskega šolskega zakona. Razni avtorji so opozarjali na neskladnost zakonitih določil, ker so razne uredbe in zakoni ustvarjali razlike med samim slovenskim prebivalstvom. O Slovenščini kot uradnem jeziku je pisal med drugimi Franc Merkač.[33] Pripravil je pregled, kakšen položaj ima slovenščina v posameznih občinah na dvojezičnem ozemlju južne Koroške in dodal pregled po oblasteh in uradih ter zapisal: "Na splošno so uradi ugotavljali, da se Slovenci le redko

* * *

[31] NT 53/2001, št. 27. 3.

[32] NT 53/2001, št. 19. 2.

[33] Franc Merkač, Slovenščina kot uradni jezik. Klagenfurt/Celovec 1992.

poslužujejo slovenščine. Kot kažejo izsledki povpraševanja, se praksa glede uporabe slovenščine kot uradnega jezika od urada do urada močno razlikuje.

Slovenščina bi morala biti po členu 7 državne pogodbe dodatni uradni jezik v tistih upravnih okrajih, kjer živi slovensko ali mešano prebivalstvo. Menim, da so to vse občine dvojezičnega ozemlja. Zakon o narodnih skupnostih pa to območje zelo krepko oži."[34]

Status manjšinskih jezikov kot uradnih analizirajo tudi letna Poročila Centra avstrijskih narodnosti[35] ter drugi priročniki[36] in uradna poročila[37]. Območje veljavnosti slovenščine kot uradnega jezika je gotovo na novo odprla odločba ustavnega sodišča konec leta 2000. Ustavno sodišče je odločilo, da se pri deležu 10,4 % slovenskih občanov lahko občani pri uradnem občevanju poslužujejo tudi slovenščine.[38] Zavrnilo je torej 20-odstotno prisotnost slovenskega prebivalstva kot osnovo, ki jo uredba predvideva kot pogoj za priznanje slovenščine kot uradnega jezika. O slovenščini kot uradnem jeziku dogovor z dne 8. maja 2001 med ZSO in NskS ter deželnozborskimi strankami eksplicitno ne govori. Vprašanje je, ali bosta ali nameravata ZSO in NskS v kakršnikoli obliki disciplinirati tiste pripadnike manjšine, ki v ustavnem sodišču vidijo večjega garanta za realizacijo v sedmem členu ADP zajamčenih pravic kot v ZSO in NskS.

Najnovejše raziskave o manjšinski problematiki poudarjajo pomen javnega in zasebnega omrežja, ki govorcem manjšinskih jezikov omogočajo vsakodnevno funkcionalno uporabo manjšinskih jezikov. V tej zvezi govorijo tudi o etnolingvistični vitalnosti, ki so se jih v posebni meri posvetili tudi nekatere raziskovalke in nekateri raziskovalci Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani. V to smer kaže tudi raziskava Ralpha Jodlbauerja[39], v širšem, primerjalnem pogledu, izhajajoč iz situacije na Južnem Tirolskem pa Siegfried Baur[40]. Prav zato je tako zaskrbljujoč pojav, ki mu lahko v zadnjih mesecih sledimo na Koroškem. Omrežje, ki ga financira država, dobiva luknje. To skušajo politiki zakriti z občasno finančno podporo "zasebnega manjšinskega" omrežja. Če bi bilo to financiranje zakonito in trajno zagotovljeno, bi pomisleki proti takemu razvoju bili seveda lahko manjši.

* * *

[34] ibd., 27n.

[35] Volksgruppenreport 1996/Ethnic Group Report 1996; Volksgruppenreport 1997; Volksgruppenreport 1998 in Volksgruppenreport 2000 (vsi so izšli na Dunaju 1996-2000).

[36] n. pr. Kärntner Slowenen = Österreichische Volksgruppenbücher, Bd. 1. Klagenfurt/Celovec 1993².

[37] n. pr. Grundlagenbericht der Bundesregierung über die Lage der Volksgruppen in Österreich. [Wien o. J.]

[38] NT 52/2000, št. 49. 2n.

[39] Ralph Jodlbauer, Die Kärntner Slowenen. V: Robert Hinderling, Ludwig M. Eichinger. Handbuch der mitteleuropäischen Sprachminderheiten. Tübingen 1996. 119-165.

[40] Siegfried Baur, Die Tücken der Nähe. Kommunikation und Kooperation in Mehrheits-/-Minderheitssituationen. Kontextstudie am Beispiel Südtirol = Contact 11. Merano/Meran 2000.

Problem narodnih skupnosti je prav gotovo večplasten. Ne moremo ga omejiti na jezikovno problematiko, še posebno ne, ker so tudi jeziki, in v posebni meri manjšinski, podvrženi osnovnim družbenim silnicam. Razni raziskovalci so prav na primeru koroških Slovencev dokazali, da je sedanje jezikovno stanje na Koroškem posledica trajnosti jezikovno zgodovinskih, politično ekonomskih in jezikovno pravnih represij. Večina raziskovalcev, ki jim je pri srcu obstoj koroških Slovencev in s tem enega izmed manjšinskih jezikov v Avstriji, zagovarja glede raziskovanja problemov koroških Slovencev interdisciplinarni in primerjalni pristop. Naj zaključim referat z besedami E. Trampuscha: "Ne da bi hoteli olepševati aktualno situacijo slovenske manjšine, pa je le odvisno od zornega kota, iz katerega opazujemo jezikovno situacijo. Kot pogosto idealizirano vaško narečje, ki se omejuje na svojo vaško in družinsko zaledje, je slovenščina z veliko gotovostjo obsojena na izginotje. Prislovična 'vas ob meji' in kolikor mogoče nepopačeno slovensko narečje, ki stoji v središču številnih dialektoloških in sociolingvističnih del, že dolgo nista več produktivni mesti, ki bi preživetje manjšinskega jezika lahko zajamčili daljnoročno."[41] Pozornost naj bi obrnili sociolingvističnim omrežjem, ki ohranjajo jezik in izpričujejo njegovo funkcionalost, socialnemu prestrukturiranju in njegovim vplivom na rabo jezika in odnosu do jezika. Nenazadnje opozarja, da so tudi manjšinski jeziki podvrženi zakonitostim trga. Krčenju "tržne vrednosti" slovenščine in s tem njene funkcionalnosti pa lahko sledimo vso preteklo stoletje, pa naj je bilo to krčenje posledica "strukturalnega nasilja" ali pa premišljen sklep, vlit v zakonsko določilo ali pa dogovor med strankami večine.

* * *

[41] E. Trampusch. Sprachwissenschaft und Kärntner Sprachkonflikt. 110.

SKLEP

V primeru manjšinskih jezikov v Avstriji ne moremo govoriti o njihovi "normalizaciji" v smislu enakopravnosti jezikov, pač pa so to popolnoma normirani, knjižni jeziki. Raziskovalci govorijo o "statusu" jezikov in s tem o položaju jezikov v družbeni stvarnosti, o njihovem položaju v zgodovinskem razvoju ter o njihovi funkcionalnosti v javnosti. Manjšinski jeziki so v primerjavi z dominirajočo nemščino podrejeni, na določenih sektorjih javnega življenja marginalizirani in s tem odmirajoči jeziki. Založba Drava in deloma Mohorjeva založba sta v preteklih letih izdali nekaj monografij in zbornikov, ki obravnavajo status slovenščine in drugih manjšinskih jezikov s pozicij sociolingvistike. Osnovna značilnost teh objav je primerjalni pristop. Raziskovalci upoštevajo primerjalno vse manjšine oziroma narodne skupnosti, upoštevajo večinoma mednarodni razvoj in s tem izpodbijajo tezo o "posebnem karakterju koroškega vprašanja" in tudi spodprašujejo pogosto samohvalo deželne administracije in deželnih politikov o vzorni vlogi Koroške v manjšinski politiki.

Slovenščina je bila v procesu narodovanja v središču političnih prizadevanj, narodnostni boj je bil boj za njeno enakopravnost v šolstvu, pred uradi in pri sodiščih.

Tudi na Koroškem izgublja slovenščina svojo svoječasno socialno bazo ali pa jo je že izgubila (vas, kmečko prebivalstvo), kar signifikantno vpliva na znanje oziroma posredovanje jezika v družinskem okviru. Prisotno je starostnospecifično znanje slovenščine. Kot drugod prevzemajo vlogo primarnega posredovalca jezika vzgojnovarstvene in šolske ustanove. Vendar ostajajo jeziki primarni dejavniki, po katerem se definirajo manjšine. Drugi elementi etničnega substrata, tako ugotavljajo skladno avstrijski in slovenski raziskovalci, niso prisotni ali pa so močno odrinjeni. Zato je tudi boj proti jeziku, kot osnovnemu razpoznavnemu znaku narodnih skupnosti, in s tem boj proti manjšinam tako silovit. Odnos do slovenščine je bil izrazito negativen (Ferlitsch), herrenvolkovski oziroma pokroviteljski (Wagner), v medijih se je njegova vrednost podcenjevala, zaznati pa je tudi pravičnejši odnos do slovenščine in s tem njegovih govorcev (priporočila za prijave k dvojezičnemu pouku, odločbe ustavnega sodišča).

Slovenščina je dosegla najvišji status na šolskem področju, tukaj je dosegla, kljub vsem mogočnim in upravičenim ugovorom, najvišjo stopnjo "normalizacije". Ta status utegnejo ogroziti administrativni ukrepi, ki jih oblasti hočejo izpeljati ali jih že izpeljujejo kljub vsem pomislekom stroke in proti volji prizadetih ter narodne skupnosti (samostojne elementarne šole postajajo ekspoziture, vprašanje potrebne kvalifikacije za ravnatelje dvojezičnih šol itd.). Slovenščina je kljub jasnemu določilu sedmega člena ADP marginalizirana kot dodaten uradni jezik, na področju topografije pa bi njen status lahko karakterizirali kot tisti odmirajočega

jezika. Vendar niti na področju slovenščine kot dodatnega jezika, niti glede topografije, niti glede medijev ne moremo govoriti o statičnem stanju, vse se parcialno spreminja, deloma zaradi pozitivnih odločb ustavnega sodišča, vse teče. Problem narodnih skupnosti je večplasten. Ne moremo se omejevati na jezikovno problematiko, saj so tudi jeziki, v posebni meri pa manjšinski, podrejeni osnovnim družbenim silnicam in imajo v času splošne globalizacije vsak svojo "tržno vrednost". Stanje jezikov manjšin v Avstriji je posledica trajnosti jezikovno- zgodovinskih, politično-ekonomskih in jezikovno-pravnih represij.

FELICITA MEDVED

NATIONALITY, CITIZENSHIP AND INTEGRATION, A EUROPEAN PERSPECTIVE*

The article discusses the interactivity of nationality and integration, or of membership in a state versus membership in a society. With analytical distinction between nominal and substantive citizenship, the significance of citizenship is analysed as a legal bond between a person and a state, as well as a cluster of rights and duties. The tie between citizenship and democracy is the ethnos from demos has not been realised. In a modern European nation-state, a complete separation of »ethnos« from »demos« has not been realized. Amongst the three prevailing integration models, the pluralistic inclusive model is the one that offers the best perspectives for the solving of tensions between immigration, integration and citizenship. It is in this context that I evaluate different meanings of integration and multiculturalism, especially its potential for substantive citizenship. Within the context of the developing concept of »civc citizenship« from the aspect of recent initiatives within the European Union, »denizenship« as a result of social relation with the state can be interpreted within the frames of the political concept of a society in relation between political community and naturalization of an individual. In most European states there is a trend of incorporation of lawfully and habitually resident aliens into civil society and the state, there is a gradual libelarisation of naturalisation rules, the watering down of the "right of blood" as well as acceptance or at least of dual/multiple nationality.

Keywords: nationality, citizenship, integration, nation-states

NARODNOST, DRŽAVLJANSTVO IN INTEGRACIJA V EVROPSKI PERSPEKTIVI

V prispevku razpravljam interaktivnost državljanstva in integracije oziroma članstva v državi nasproti članstvu v družbi. Z analitično distinkcijo med nominalnim in vsebinskim državljanstvom, je pomen državljanstva analiziran kot legalna vez med posameznikom in državo in kot skupek pravic in dolžnosti. Vez med državljanstvom in demokracijo je 'demos' politične skupnosti. V moderni evropski nacionalni državi popolna ločitev 'ethnosa' od 'demosa' še ni realizirana. Med tremi prevladujočimi integracijskimi modeli, pluralistični inkluzivni model ponuja najboljše perspektive za reševanje napetosti med imigracijo, integracijo in državljanstvom. V tem kontekstu ocenjujem različne pomene integracije in multikulturalizma, zlasti njegovega potenciala za vsebinsko državljanstvo. V okviru razvijanja koncepta »civilnega državljanstva« z vidika nedavnih pobud v okviru Evropske unije, je »denizenship« kot rezultat družbenega odnosa z državo lahko tolmačen v okviru političnega koncepta družbe v odnosu med politično skupnostjo in naturalizacijo posameznika. V večini evropskih držav obstaja trend vključevanja zakonito in običajno prebivajočih tujih državljanov v civilno družbo in državo, k postopni liberalizaciji pravil o naturalizaciji, vodenitvi "pravice krvi" ter k priznavanju ali toleriranju dvojnega/večkratnega državljanstva.

Ključne besede: narodnost, državljanstvo, integracija, nacionalne države

We live in an era of globalisation where states are fixed in territory and where membership in societies is becoming increasingly mobile, reaching beyond the boundaries of territory, nationality and citizenship. Additional dimensions to the geography of social relations that globalisation has brought about contributed to an era obsessed with questions of individual and collective identity. In most European societies the treatment of the celebrated 'other', the other in ourselves, in our midst and the other clamouring at our doors and shores is an issue extremely high on the political and public agenda. It has been often claimed that there is a need for the development of international standards in the field of nationality, and the need for changes in citizenship rules and practices. Yet, at the beginning of the new millennium the traditional, classical vocabulary of nationality, of the State, the 'Nation' and 'People' seem to provoke complicated reactions, expressing a profound anxiety, which reflects the deepest dilemmas of constructing the ends and means of the integration at the national, international and supranational level.

Knowledge on nationality, and specifically on laws on nationality is generally regarded as a specialist one. Yet legal definitions of who belongs, and on what terms, to political units most commonly called nation-states have inevitably, consciously or not, in combination with various other policies and laws, influenced the sense of national identity. Scrutiny and amendment of the plans of States, the Council of Europe and the European Union require from people in each of these to ask questions, worthy of critical analysis and important to practical action, questions of a fundamental kind. The purpose of this paper is to put some of these questions on the 'mental map' by examining the interaction between nationality and integration or rather nationality and citizenship in a state versus membership in a society, especially with respect to the membership of long-term immigrants. To do this I briefly explore the meanings of nationality as a legal, political and mental bond to the State utilising the analytical distinction between nationality as nominal citizenship and substantive citizenship consisting of rights and duties. The deepest, most clearly engraved hallmark of citizenship is that citizens constitute the *demos* of the polity, citizenship being not only about public authority, but also about the social reality of peoplehood and the identity of the polity. I argue that in the modern European nation-state, the most prominent of social forms that modernity has produced, a complete divorce of *ethnos* from

* * *

* This article is a slightly revised version of the author's report "Interaction between Nationality and Integration" [CONF/NAT (2001) Rep1] to the 2nd EUROPEAN CONFERENCE ON NATIONALITY: "CHALLENGES TO NATIONAL AND INTERNATIONAL LAW ON NATIONALITY AT THE BEGINNING OF THE NEW MILLENNIUM", Council of Europe, Strasbourg 8 and 9 October 2001, published here with the consent of the Council of Europe, Directorate General I Legal Affairs.

demos has thus far never worked. Of the three models regarding citizenship for immigrants, the pluralist inclusionary model seems to offer the best perspectives for breaking tensions inherent in the relationship between immigration, integration and citizenship. Therefore, meanings of integration and multiculturalism are briefly debated, particularly the potential of multiculturalism for achieving social cohesion and in making a new statement on substantive citizenship. Finally, specifically in view of recent proposals in the EU, 'denizenship' as a result of the social relationship with the state is explored in the framework of the political concept of society in its relation to polity and naturalisation of an individual, which is, or ought to be, an act of consent based on choice.

EVERYONE HAS THE RIGHT TO A NATIONALITY

(...; 1997 European Convention on Nationality, Article 4 (a))

Everyone has the right to a nationality. But what is 'nationality'? And what means the 'right to'? According to the Council of Europe's definition " "nationality" means the legal bond between a person and a State and does not indicate the person's ethnic origin."[1] To some degree this definition follows the concept of nationality as defined by the International Court of Justice in the famous Nottebohm Case in 1955, as "... a legal bond having as its basis a social fact of attachment, a genuine connection of existence, interests and sentiments, together with the existence of reciprocal rights and duties..." [2] With regard to the effects of the 1997 European Convention on Nationality, the terms 'nationality' and 'citizenship' are synonymous, something I am not entirely comfortable with.

Experience learns that there is something called nationality: for it is really difficult to imagine a person without nationality. To be a 'stateless person', however, is a different matter. It is considered as a legal or/and political deficiency. Likewise we experience that there is something such as legal nationality: I have my passport, the materialisation of my public personal identity with my given and family name and the name of a particular state, which ought to be my home and protector. With the whole landmass of the globe divided into mutually exclusive state territories, this link - the nominal categorisation of populations into groups of 'nationals', in French '*ressortisants*' - is critical in the law between states. It is each state's right, indeed its reserved domain to determine, within certain limits, who are its own nationals.[3] We are not free to choose our legal nation-

* * *

[1] European Convention on Nationality, 1997: ETS no.166, Article 3(a).

[2] Explanatory Report to the European Convention on Nationality, ETS no.166, Article 2.

[3] See the 1997 European Convention on Nationality, Article 2(a), and The Hague Convention on Certain Questions Relating to the Conflict of Nationality Laws, 1930, Article 1.

ality. I acquired it at birth *ex lege*; according to one of the dominating principles, still most widely adopted master rule governing the acquisition of nationality in Europe: *ius sanguinis*. Incidentally, I was born in a multinational state, where 'nations' as intergenerational communities (*na-rod*) were imagined as preceding the state, holding also citizenship of federal republic, and where the term nationality was also used to characterise membership in particular groups with some sort of cultural or regional autonomy, and in order to make legal differentiations between nations and still other (ethnic) groups within the state's jurisdiction. When dissolved, with a successor state creating its law on nationality and establishing continuity with the previous legal order, my nationality identified in name my membership in a nation with the one in the state, again "by operation of law." Now, more then before, the 'ethnic origin' is indicated. For, in the case of Slovenia it was people that gave the name to the country, and by the declared right of their self-determination to the state, and not the other way around.[4]

If in international order of nationality, so adequately termed by de Groot as nominal citizenship,[5] one's right to nationality is about a 'legal bond' to a State similar to that of a ship or aircraft, or even if one's right to nationality in the 'internal, national' order primarily means to acquire, to possess - then one has to agree that "the individual's right to nationality has not, as yet, found its final form and application".[6] Yet, this is a fundamental right which gives nominal citizenship its minimal substance: if human beings would be pushed out of state membership there would be no conceivable guarantee for human rights, as long as sovereignty lies essentially with individual states. Indeed, allocation of nominal citizenship can be compared to the international political map: "ideally" then, this map would be complete when there are no stateless persons and regular if no individuals are multiple nationals. Since that is not the case, because of various reasons of which international mobility/migration of people is merely one, these two features of an international order of citizenship have been topics in many international declarations and conventions, especially in the 1960s.[7]

* * *

[4] On state succession and nationality in case of Slovenia see Slovenia, in *European Bulletin on Nationality*, Strasbourg, September 2000, DIR/JUR (2000) 4, p. 174; *Consequences of state succession for nationality; Report of the Venice Commission*, Science and technique of democracy, No. 23, Council of Europe 1998; Mesojedec-Pervinšek, A., 1997: *Predpisi o državljanih in tujcih* z uvodnimi pojasnili (Regulations on citizens and aliens with the introduction). Ljubljana: ČZ Uradni list Republike Slovenije; Medved, F., 1996: Slovenias bevisbyrde (Slovenia's Burden of Proof) *Nordisk Østforum 2*. Oslo, Stockholm, Copenhagen, Boston: Scandinavian University Press.

[5] de Groot, G.-R., 1989, as referred to in Bauböck, R. 1994: Changing the Boundaries of Citizenship, in Bauböck, R. (ed.), 1994: *From Aliens to Citizens*. Aldershot: Avenbury, pp. 199-232, p. 208.

[6] Galicki, Z. W., 1998: Does the right to a nationality belong to the catalogue of human rights? In *Aan de grenzen van het Nederlanderschap*, 's-Gravenhage: Ministerie van Justitie, pp. 69- 73, p. 73.

[7] Council of Europe has dealt with these issues in the 1963 Convention on the reduction of cases of multiple nationality and on military obligations in cases of multiple nationality, ETS No.43 and Protocols to it in 1977 and 1993.

The principle of personal jurisdiction of States over their nationals as opposed to the subjection to territorial sovereignty, or more elementary to the monopoly of violence of any state where one (with few and well-defined exceptions) at any point of time happens to be reflects 'nationality' as "the status of a natural person who is attached to a State by the tie of allegiance."[8] With the development of the subjectivisation of individuals the 'legal bond' became less a tie of allegiance and more a matter of reciprocal rights and duties. One wonders however, whether this bond is a legal relationship between a person and a State recognised by that State, or rather a legal status of a person granted by that State.

Nationality is inextricably linked to citizenship, not simply as a code of group identity, but also as a package of rights and duties. The nature of the relation and characterisation of both individuals and states implied by this relationship - the reciprocity of rights and duties - makes it different from other relations between individual and state. With respect to the individual this description refers to citizenship as a particular kind of status, it distinguishes citizens from other groups of population within a state, who do not enjoy all rights and from those who do not have to comply with all obligations of citizenship. Citizenship thus also implies a description of the state; there must be guarantees for certain basic rights.[9]

Therefore, it is really useful to look at nationality in terms of nominal and substantive citizenship. Nominal order of citizenship is not hierarchical, but it does not exclude a 'rank order' in its substantive form, as many States make legal distinctions between various categories of nationals.[10]

From this follows that the concept of substantive citizenship does not automatically derive from the nominal one. Nationality is not only a legal but also a political bond. As membership in the *demos* of the polity - *demos* being a link between citizenship and democracy - it is related to a belief in equality, liberty and self-governance, fundamental values and qualities worth protecting. However, equally so is citizenship often connected with the belief that the citizen would be superior to an alien and that this inequality of citizens and foreigners is proper and in order as it is reflected in the presumption of international law that citizenship under certain circumstances can be a suitable ground for discrimination.[11] As such citizenship is a membership in a polity rather than in a society.

* * *

[8] As defined by the 1929 Draft Convention on Nationality prepared by Harvard Law School's Research on International Law, cited in Galicki, *op.cit.*, p. 70.

[9] See Marshall, T. H., 1948/1964: Citizenship and Social Class, in *Class, Citizenship and Social Development: Essays by T. H. Marshall*. New York: Anchor Books, pp. 78ff.

[10] See *Report of the Venice Commission, op.cit.*, pp. 22-24.

[11] Medved, F., 1998: On the human dilemma of human rights, in *The European Convention on human rights and its implementing mechanisms for the protection of human rights of nationals, foreigners and refugees*. Ljubljana: UNHCR and The information and Documentation Centre on the Council of Europe, pp. 5 -19.

ES GIBT KEINE DEMOKRATIE OHNE DEMOS

(Josef Isensee, 1993)[12]

The concept of citizenship, having its roots in classical antiquity, is older than the concept of nation-state. Greeks were *politai*, citizens who participated in the political life of the *polis*. Foreigners, the barbarians, were *patriotai* named similarly as modern nationals after their country of origin.[13] They could earn citizenship only as a special privilege, "particularly by risking one's life in the military service of the city".[14] Roman citizens - *cives Romani* introduced a distinction between those governed by *ius civile* and those governed by *ius gentium*. The concept transformed during the existence of the empire, until 'dominate' was introduced and citizens were turned into subjects.[15] In the medieval Europe, with the exception of some prosperous city-states, people were subjects (*sujets*) by birthplace or by the ruler's right of conquest, tied to the ruler by allegiance.

During the eighteenth and nineteenth centuries the evolving concept of nation-states, under the impact of a triple Western revolution - in the spheres of the division of labour, administration and culture - involved the formation of a new subjectivity: one based upon identification with *national space* and *political nation* rather than a selfhood rooted solely in a social hierarchy, religious order or local authority. The identification of *demos* and *ethnos*, both of a Greek heritage, was crucial for the self-understanding of nineteenth-century democracies, in view of becoming of democracy and the nation-state as nearly identical entities. The democratic model handed down by the Greeks was quite imperfect. Its ancient legacy also entailed the notion of the 'barbarian'. In spite of the originally liberal concept of democracy, based on two basic pillars, individuality and public reason,[16] democracy could not be but interpreted as the political arrangement of a particular *ethnos*. The new equality was not all embracing. Only slowly rights of blacks (if not slaves), Jews, Protestants and women were accepted, in spite of the demands of *hommes de couleur* in 1789.[17] The idea of citizens as being equal in their rights and being homogeneous in their capacity of being citizens was his-

* * *

[12] Isensee, J., 1993: Europa – die politische Erfindung eines Erdteils, in Isensee, J. (ed.) Europe als politische Idée und als rechtliche Form. Berlin Duncker & Humblot. p. 133; Cf. Grimm, D., 1995: Does Europe Need a Constitution? *European Law Journal*, 1995, p. 295 and see Habermas, J., 1995: Comment on the paper by Dieter Grimm: Does Europe Need a Constitution? *European Law Journal*, 1995, pp. 303 ff.

[13] Kantorowicz, E. H., 1950: Pro Patria Mori in Medieval Political Thought, *The American Historical Review* 56, pp. 472-492.

[14] Gouldner, A. W., 1994, quoted in Žagar, M., 2000: Citizenship-Nationality: A proper balance between the interests of states and those of individuals. *1st European Conference on Nationality*, Strasbourg, 18 and 19 October 1999, CONF/NAT (99) PRO 1, pp. 93-111. p. 95.

[15] *Ibid.*

[16] Cf. Gauthier, D., 1995: Public Reason, *Social Philosophy and Policy*, pp. 19 ff.

[17] Dummet, A., Nicol, A., 1990: *Subjects, Citizens, Aliens and Others*. London: Weidenfeld and Nicolson, p. 81.

torically based on exclusion of women and other significant groups of the population. Equality before the law was a vital condition of advancement in all societal spheres.

For general European democratic perception, the foreigner, unless a celebrated *émigré*, was the equivalent to the uncivilised barbarian. Post World War One treatment of refugees was a result of this perception and a prelude to totalitarian population transfers and concentration camps.[18] True enough, democracy added a Christian innovation, solidarity on the one hand and assimilation as an idea and practice on the other. The assimilation, though in many cases both painful and oppressive for the assimilated, was quite often not considered to be final or irrevocable. In any hour of national humiliation or political hysteria, the dominant *ethnos* could always reverse the process; declaring those having been since long assimilated to be hidden and potentially dangerous aliens and treating them accordingly.[19]

Four historical trends were needed to trigger the reconsideration of this dominant pattern. First, the long shadow of totalitarianism, especially thrown by the Hitler-Stalin experience made it mandatory that totalitarianism should not merely be seen as the 'Other' of democracy, as in certain democratic practices, particularly in the treatment of minorities and foreigners, the seeds of totalitarianism could be recognized. Second, the collapse of colonial empires required western democrats to make amends, among other things by opening the gates of their home countries, naturalising huge groups of the former colonial subjects and recognising them as citizens whose presence created an imprint of 'cultural difference' on the domestic scene. Third, the world-wide spread socio-political arrangement of modernity, often without being underpinned by its dynamic spirit in arts and thought, made it possible for various human groups to formulate their claims in modernity's dominant vocabulary: the language of rights. Finally, in contrast to this, the advocates of the philosophical crisis of universalism/humanism, have been emphasising the often hypocritical character of universalism in which the language of rights itself is grounded.[20]

Changes that have occurred in Europe after 1989, following the collapse of the precedent communist attempt to create a universal melting-pot society in the

* * *

[18] Marrus, M. R., 1985: *The unwanted European refugees in the twentieth century*. New York: Oxford University Press.

[19] One of the convincing examples is the treatment of the Canadian-Japanese community during World War II. In 1988 Canada's Prime Minister announced a decision to acknowledgement of the unjust treatment of Canadians of Japanese origin, which had suffered during that period.

[20] Medved, F., 1993: Swedish multiculturalism: the case of Slovene immigrant organisations. *Geographica Slovenica* 24. University of Ljubljana: Institute of Geography, pp. 93-104.

'proletarian world republic', have shown that a mere shift of authority rarely suffices for the internal cohesion of a human group and that a complete divorce of *ethnos* from *demos* has thus far almost never worked. I do not only refer to the newly found nationalisms in the *Alt-Neu* Europe of the East; the captivating idea of 'nation' has retained a surprising amount of its astonishing allure even after more than fifty years of European integration (in the framework of the EU), as exemplified in the *Maastricht Urteil* by the German Constitutional Court.[21]

"COSA NOSTRA"[22]

The indiscriminate use of the words nation and state is not always helpful. While the concept of state is tangible, defining and conceptualising nation is more complicated. There has always been a troubling duality at the very heart of the term. It can mean a political unit within the jurisdiction of a state, thus a purely political arrangement with a system of liberties, rights and obligations as well as a type of authority.[23] As such it is not a property of one particular group and it cannot be deepened into - to use Raymond Williams' expression - "common structure of feeling" that people so often associate with the nation and which requires a characteristic ideology that is not only a symbolic identification with rituals and emblems, like flags and anthems. To define itself national identity must appeal to the materiality of the 'common roots', the 'blood and soil' or as Slavoj Žižek, the Slovene philosopher once called it 'cosa nostra'. Nationalism, as a political movement has generally sought one, or most frequently both.[24]

The ambition of the political, rationalising and secularising aspect of nationalism was, precisely the rearrangement of the old primordial and patriarchal order. A nation-state should be superimposed over ties of blood, the familial and regional authority as "a legal and political organization with the power to require obedience and loyalty from its citizens".[25] Nevertheless, even a modern phenomenon, historically specific to industrialism, needed ideological legitimation. Giving to a nation a feel of mystical blessing and at the same time giving it a formalized, legalistic account culture as the substantive form of nationhood and national self-definition seems to serve the purpose equally well. Culture becomes

* * *

[21] See Weiler, J. H. H., 1995: Does Europe Need a Constitution? Reflections on Demos, Telos, and the German Maastricht Decision. *European Law Journal*. pp. 219 ff.

[22] Žižek, S. 1993. Svojega nočemo, tujega ne damo. *Razgledi*, July 1993.

[23] As in United Nations, international law, national sovereignty.

[24] See among others: Anderson, B., 1983: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso; Gellner, E., 1983: *Nations and Nationalism*. Oxford: Basil Blackwell, Seton-Watson, H., 1977: *Nations and States: An Enquiery into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*. London: Methuen; Smith, A. D., 1986: *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Basil Blackwell.

[25] Seton-Watson, H., *op.cit*, p. 1f

a second nature.

Moreover, culture is often associated with civilisation. While the latter is primarily rooted in things and rules and is, at least in principle, a universal skill, the former is a process resulting in all the insignia, which further shape our actions and fantasy. As a national substance it is above all grounded in language. Law, politics and jurisdiction, one could say, are specific to civilised people. While everyone can learn to handle things and obey rules appropriately, the 'natural' use of a language and participation in its 'life' is confined to a particular group. Even civic, political nationalism goes beyond the objectively instrumental identification of community with language and its communicative role in the reorganisation of economic and political systems, as Karl Deutsch[26] would let us believe, to the identification of language with a particular language, in the Herderian sense experientially unique.

Conclusively, supposing that a nation is a political entity, *à la* Anderson an 'imagined political community', the meaning of the term nation can be explained as a modern integrating principle of two aspects of people: people as *demos*, a group of citizens and people as *ethnos* - historically relatively permanent yet continuously renovated collective identity of a culture community based on a fictive common descent and on concrete dimensions of which 'country' is one. Only this latter aspect is a distinctively created 'unique' manifestation of 'people'. This because it appears to satisfy a deep rooted human value, if not a need: the existential yearning for a meaning located in space and time.[27] One belongs, just by being there - independently of one's achievements. In this view, nationhood is a form rather than an instrument of belonging. The claim about "uniqueness" is also an instrument of demarcation, whereby the nation coexisting alongside other nations is the vehicle for realising human potential. At the societal level, nationhood involves the drawing of boundaries, indeed a constitutive act by which the nation will be defined and separated from others. The categories of boundary drawing are myriad: linguistic, ethnic, geographic, religious and similar. With time boundaries, especially non-geographical ones write themselves on individual and collective consciousness with such intensity that they appear as natural. It is hard to think in the societal sphere of the world without a category of nation.

Nationhood does not require statehood, but statehood can offer advantages

* * *

26 Deutsch, K. W., 1966: *Nationalism and Social Communication*. Cambridge, Massachusetts and London, England: M.I.T. Press. (2nd edition).

27 Medved, F., 2000: The Concept of Homeland, in Runblom, H.; Blanck, D. (eds.): *Migrants and the Homeland. Images, Symbols and Realities*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, pp. 74-96.

to the nation, both intrinsic and those resulting from the current organisation of international life. Without territorial sovereignty, as Jean Gottmann put it in "Significance of territory" a 'nation' cannot implement the "*right to exclude others*".[28] The governance with its most important functions of securing welfare and security is situated within the framework of the state. That these functions may be attained the well-being and integrity of the state must be secured. This is not a meagre value in itself, but to the extent that the state may claim a loyalty, which is more than pragmatic it is because it is at the service of the nation. This conceptualisation may underscore, or exaggerate, the difference with non-ethnos polity and a state (the Republic). However, in the European project of nation-state, I would argue, it is the *ethnos* aspect of people, which holds the strongest social and cultural-spiritual power, a force that can readily be mobilised to construct a 'nation' or resist destruction from inside or outside.

Juxtaposition of the two concepts of nation, the first based on *ius soli* (the territorial/, contractual/civic/political) concept of the nation, the second following the *ius sanguinis* principle (cultural/ethnic), deriving from the older division between *Staatsnation* and *Kulturnation* or more horizontally western-eastern division, has received a great deal of attention and support in recent years. It has been claimed that every nation-state has its own ideas about the 'essence of the nation' and that such deeply rooted ways of thinking govern policy and legislation on migration regulation, on aliens and opportunities for their naturalisation. I have argued elsewhere, that while there are different routes to the formation of nations as well as nation-states, this does not mean what is implied at first hand, namely that their ideologies are radically different. On the contrary, the 'essence of the nation' is essentially the same.[29] It is rather that political discourses and by extension legislation on these issues are the manifestations of nationalism, as "primarily a political principle",[30] with its potential of the abuse of boundaries, which are evidently the very central feature of the European nation-state enterprise. There are three principal boundaries, the external boundary of the state, the boundary between the nation and state, and the internal cognitive boundary of those making up the nation. Migration primarily instigates the instability of relation between nation and state, the hyphenation built on fragile foundation already from then, when the nation was constructed on retrospective illusion of unity and continuity.

* * *

[28] Gottmann, J. 1973. *Significance of Territory*, Charlottesville, p. 95, emphasis original.

[29] Medved, F. 1997. Nation and patria in the emerging world order. *GeoJournal Special issue: The State Idea* 1997, no. 43, pp. 5- 15.

[30] Gellner, *op.cit.* p.1

MAIN ENTRY: IN-TE-GRA-TION

Date: 1620

1a: incorporation as equals into society or an organization of individuals of different groups

2b: the operation of solving a differential equation

There is no time here to dwell on the close relationship between policies aimed at managing and regulating im/migration, policies addressing the changes in society that result from immigration and policies of citizenship.[31] Although the idea of the citizen as a free person with equal civil and political rights exists in all democracies, the precise form and meaning of citizenship varied from country to country.[32] Existing models of citizenship in themselves often contradictory, contested and subject to change have provided differing conditions for the incorporation of immigrants. Thus, the analytical distinction between access to nominative and substantive citizenship cannot always be maintained in practice.

Well-known analytical simplified divisions regarding citizenship for immigrants describe three models: the model of (differential) exclusion, the model of assimilation or rather differential inclusion and the multicultural or pluralist inclusionary model.[33] In every model there are substantial variations and none is an exact description of any specific country. According to the first model, immigrants are for the most part excluded from the membership in a state, while, according to the second model, they are mainly included. There are similarities between the models, both exclude non-naturalised immigrants from the electoral process, but whilst countries adhering to the first model exclude immigrants unless they are willing to assimilate culturally, countries adhering to the second model include immigrants unless they fail to assimilate or unless assimilation is unlikely. Naturalisation is thus a crowning touch of assimilation or a starting point. Both models have comparable impacts, they foster socio-economic marginalisation or exclusion and racism and the first model furthermore results in political exclusion. The pluralist inclusionary model evolved mainly in countries where immigration has been seen as part of their strategy for nation-building. It is similar to the second model, it admits immigrants to political community but

* * *

31 See e.g. Hammar, T., 1985: *European immigration policy. A comparative study.* Cambridge: Cambridge University Press.

32 Turner, B. J., 1990: Outline of a Theory of Citizenship. *Sociology* 24, no. 2, pp. 189-217.

33 See among others Castles, S., Miller, M. J., 1993: *The age of migration. International population movements in the modern world.* Basingstoke: MacMillan; Castles, S., 1994: 'Democracy and multicultural citizenship. Australian debates and their relevance for Western Europe, in R. Bauböck (ed.), *op.cit.* pp. 3-27.

accepts the maintenance of cultural differences. Membership in civil society and nation-state is seen as consistent with cultural difference, based on its tolerance or even encouragement, but within the limits set within the bounds of the rule of law and the acceptance, indeed assimilation, of certain fundamental core political values and institutions. Negotiation of these limits is the field of struggle and contains the potential of both conflict and innovation.

The three models thus clearly diverge on the issue of cultural policy, understood here in its broadest sense. There is a question however, if they are set on typology of policy differences or rather on national traits that are seen as the sources of these differences. A growing number of comparative studies may have contributed to the increasing desire to coordinate national policies, especially within the European Union in view of the post-Tampere developments. However, many of these studies focus on differences and relate these to differing notions of citizenship and nationhood.[34] In my view retrospective reasoning as a quest for explanation of differences in legislation as well as culturalist explanations that overemphasise historical continuity and incompatibility in culture can be counterproductive. They reinforce the belief that differences stem from deeply rooted cultural and ideological notions that will be slow to change. Convergence on finding solutions on practical level for specific problems that are laid down in statutes and regulations are even harder to change. In the process, it becomes all the more difficult to explain why for example Sweden suddenly turned from assimilationist to pluralist course.[35] Models could be viewed as phases in a historical process.

In western Europe it was only in the late 1970s when to varying degrees the permanent stay of immigrants became an explicit assumption underlying policy, which led to a stepwise introduction of measures to strengthen their legal status. Simultaneously a halt to immigration was seen as a necessary condition for an effective integration policy. Many countries modified their rules for naturalisation since the beginning of the 1990s, watering down the right of the blood and there is a growing tendency to accept or tolerate multiple citizenship. More than just regulating the residence status of immigrants, policies try to bring about their integration into society, aimed predominantly at education, employment and housing. There is a convergence towards incorporation of long-term immigrants on a basis of respect for the democratic values and norms in the receiving socie-

* * *

[34] See e.g. Brubaker, W. R., 1992: *Citizenship and nationhood in France and Germany*: Cambridge, MA: Harvard University Press; Brubaker, R. W. (ed.), 1989: *Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America*. Lanham, N.Y. London: University Press of America.

[35] See Runblom, H., 1996. Immigration to Scandinavia after World War II, in Tägil, S. (ed.), *Ethnicity and nation building in the Nordic world*, London: Hurst & Company, pp. 282-324; Hammar, T., 1981: *Swedish and European immigration policy: A comparative study*: Stockholm: Swedish Commission on Immigration Research; Hammar, T., 1985, *op.cit.*

ty. All of them try to do this with some degree of respect for the distinctive cultural character of each immigrant group.

If the pluralist inclusionary model offers the best perspectives for rapid and conflict free solution to problems inherent in the relationship between immigration, integration and citizenship what does it represent and what does it do to democracy? Firstly, it is connected with the concept of integration, popularised in the 1960s as an alternative to assimilation. Secondly, with the concept of multiculturalism in its prime in the 1980s as a "formula" of 'management of diversity'. Both notions are not used everywhere in the same context.

Integration as the relation between the whole and its parts represents the most poignant feature of society. As society has been built of multitude of complex, hierarchical and parallel subsystems and their remnants, the organisation of all these parts into a well functioning unity is the central question of the fundaments of society. In this sense integration is a phenomenon that pertains to society as a whole, but also to its parts – groups, institutions and organisations. The classical sociology offers two main explanations that allude to the togetherness of society. Firstly, integration builds on members sharing the same values, norms and perceptions. Traditionally, the church was the main mediator of values and perceptions about the meaning of life, thus the instrument of integration. Later this role has been taken by the state-run school system, working environment and media. Thus, integration, in Durkheim term's mechanical solidarity, is the result of a shared direction. Secondly, the division of labour and specialisation leads to professional differentiation, the final result of which is also, or anyway, integration, according to Durkheim organic solidarity, because of the complex interdependency relations.[36] There are also other differentiations, which fill similar complementary functions, such as gender or generation. In democratic societies there is also a differentiated party system. Common to these examples are institutionalised forms of conflict solving, if and when the differentiation leads to conflict. Differentiation in terms of culture, religion and ethnicity do not have an equivalent complementarity and are therefore more problematic, when it comes to integration. Neither are there accepted or institutionalised forms for conflict solving for cultural, religious, or ethnic conflicts. Integration in this meaning is a feature of the social system, not of the individuals or groups. Hence, society may be more or less integrated but not its individuals.[37]

The notion of integration associated with the question of participation of cultural and ethnic minorities in society, especially immigrants and their children,

* * *

[36] See Durkheim, É., 1984: *The Division of Labour in Society*. London: McMillans.

[37] Westin, Ch. m fl., 1999: *Mångfald, integration, rasism och andra ord*. Stockholm: SOS-Rapport 1999:6

was introduced as an alternative to assimilation in the 1960s. The American 'melting pot' assimilation became an unrealistic objective, with ethnic groups and immigrants starting to demand recognition of their cultural identities. The word assimilation came to be avoided almost everywhere and especially for policy purposes integration became the keyword, putting emphasis on eliminating inequality and deprivation. The then British Home Secretary, Roy Jenkins, introduced the word integration as a policy term in 1966, when he defined it "not [as] a flattening process of assimilation, but as equal opportunity accompanied by cultural diversity in an atmosphere of mutual tolerance".[38] The central criterion for integration in this meaning is participation of immigrants and ethnic minorities in the public sphere, in economy and production, in resource sharing, politics and government. The European nation-state started to be less concerned with the achievement of cultural uniformity, but although some degree of uniformity was still considered to be necessary a political entity was seen to be sustainable in combination with cultural diversity. Thus, the 'Jenkins formula' has been seen as an initial articulation of the concept of a 'multicultural society'.[39]

Multiculturalism depends upon the use of the concept of culture, and indeed it is not always clear what is meant by culture in this context.[40] Multiculturalism is sometimes used descriptively referring to empirical reality of presence of cultural diversity,[41] most often of ethnic character relating to recent immigration, but also to other 'minority' and 'subaltern' groups within a state. Such a demographic discourse of multiculturalism is increasingly present in the debates about a need to accept minorities as a permanent feature of society and has been criticised as labelling of people for the purposes of government, as in censuses.[42] It appears to be better to reserve the term for normative notions on how to shape a multicultural society and on how government and society should deal with diversity. So the term is conceived in most cases in a normative sense as a vision with an ideological tint, which urges at least recognition and tolerance of difference and sometimes its active stimulation. The first priority of pluralist inclusion model, as suggested by Stephen Castles, is to make immigrants citizens without too many delays. This does not yet mean substantive citizenship, actual equality, which can be achieved when state and society accept that both individuals and

* * *

[38] Cashmore, E.,1994: *Dictionary of race and ethnic relations.* London: Routledge (Third edition), p. 148.
[39] Rex, J., 1991: The political sociology of multi-cultural society. *European Journal of Intercultural Studies* 2 (1), pp. 7-19.
[40] See e. g. Castles ,S . Cope. B., Kalantzis, M. and Morrisey. M., 1988: *Mistaken Identity: Multiculturalism and the Demise of Nationalism in Australia.* Sidney: Pluto Press, p.121; Medved, F., 1993, op.cit.
[41] Sometimes called multicultural society or more abstractly multiculturality. See Cohen, R. 1993: Conclusion. Ethnicity, the state and moral order, in Toland, J. (ed.), *Ethnicity and the state, 231-258* New Brunswick, NY: transaction Publ.; Robertson, R., 1992: *Globalization. Social theory and global culture* London: Sage.
[42] See e.g Sivanandan, A., 1982: *A Different Hunger*, London: Pluto Press.

groups have the right to cultural difference. However, the adaptation to the prevailing rules, which have been laid down by the dominant group, and are culture-specific, is required. The model thus involves recognition of cultures as, in principle, equal. Multicultural society, thus gives to an individual a possibility to freely choose to belong to either a minority or a majority. But it involves more than culture, a simultaneous concern for political integration, social and economic emancipation. In this view it combines measures against socio-economic inequity on cultural lines with the acceptance of the principle of differential treatment of people with different characteristics, needs and desires.[43] This is the reason that anti-discrimination legislation, positive action, measures against xenophobia and racism tend to be regarded as aspects of multiculturalism.

The academic debate on multiculturalism has been lively, focusing either on the difference - between, among and beyond cultural groups - and binarity between the public and private sphere that intersects through the theme of difference; or on a critique of existing majority's cultural notions with the aim of building a more open democratic society.[44]

The value of multiculturalism is, as is often stressed, for achieving social cohesion in diverse societies. In the context of citizenship, multiculturalism makes a new statement on substantive citizenship concerning not only immigrants but all citizens as a new model for national identity in a heterogeneous society. The idea of multicultural citizenship implies departing from the idea of all citizens as simply equal individuals and instead combines the principle of universality of rights with the demand of differential treatment for groups, which have differing values, interests and needs. In the post-Marshallian debate on citizenship it may be seen as an attempt to redefine citizenship in a way appropriate to a social and multicultural democracy taking for granted three types of rights, namely civil, political and socio-economic by adding a new component of cultural rights. The central aim is to achieve equity for all members of society, whereby "equity means resolving the tension between formal equality and real difference by means of mechanisms to ensure participation of disadvantaged groups in decision-making and by means of special policies to break down barriers and meet varying needs and

* * *

43 Castles, S., 1994, *op.cit.*, p. 17.

44 See among others Goldberg, T. D. (ed.), 1994: *Multiculturalism: A Critical Reader*. Oxford: Blackwell; Fish, S., 1997: Boutique multiculturalism, or why liberals are incapable of thinking about hate speech, *Critical Inquiry*, Vol 23, No. 2, pp. 378-395; Garcia Düttmann, A.,1997: The culture of polemic: misrecognizing recognition, *Radical Philosophy*, Vol. 81, pp. 27-34; Kymlicka, W., 1989: *Liberalism, Community and Culture* , Oxford; Claredon Press; Kymlicka, W., 1995: *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford: Oxford University Press; Kymlicka, W., 1997: Do we need a liberal theory of minority rights? Reply to Carens, Young, Parekh and Frost, *Constellations*, Vol. 4, No.1, pp. 72-87; Young, I. M., 1997: A multicultural continuum: A critique of Will Kymlicka's ethnic-nation dichotomy, *Constellations*, Vol. 4, No. 1, pp. 48-53; Gooding-Williams, R., 1998: Race, multiculturalism and democracy, *Constellations*, Vol 5., No. 1, pp. 18- 41.

wants."[45] The "differentiated citizenship" demanding the articulation of 'special' rights for differentiated treatment in order to undermine oppression and disadvantage or "communitarian" citizenship demanding 'group' rights and mechanisms for group presentation, however, is problematic because of the potential tension between individual and collective rights, and indeed the principles of democratic society, equality and liberty.[46] If multicultural citizenship, so far mainly an abstract characterisation, has a potential, solutions have to be found for practical problems such as how to measure needs, how to secure participation and how to dismantle barriers and how to avoid favouring one group not creating reverse discrimination in a process. The precondition, however, is securing public agreement on the need for change.

In recent years, criticism of multiculturalism has mounted sharply, partially due to social trends such as rising unemployment, the scaling down of the welfare state and the influence of right wing politics. Moves to scale back multicultural policies sometimes defended that they play into the hands of extremists giving people the idea that minorities are receiving preferential treatment. Some newer policies are turning back to a moderate assimilationism. Together with critical analyses of multiculturalism in academic circles there has also been a renewed focus and reappraisal of the notion of assimilation.[47] It would be wrong however to view the criticism of multiculturalism purely as conservatism, it is confined neither to conservatives nor to members of the majority culture.[48] One of the objections raised is that multiculturalism views cultural differences as too absolute and too static and that this encourages reification of culture and a cult of difference. It may also give rise to competition for status and power and even to conflict between ethnic groups. It even triggers us-too reaction because it allocates rights to some and not to others. Or it can unnoticeably stray into 'new racism.'[49] Even in the face of this criticism few experts would argue a return to old-style assimilation policies. A redefined multiculturalism could still be a good guide in the new world order. In the long run, as Jürgen Habermas has argued, a

* * *

[45] Castels, S., 1994: *op.cit.*, p.16

[46] Medved, F., 1998: Razprava o multikulturalizmu in individualnih človekovih pravicah (Treatise on multiculturalism and individual human rights), *Razprave in gradivo* 33. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja (Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies), pp. 269-278.

[47] Glazer, N., 1993: Is assimilation dead? *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 530, pp. 187-202.

[48] See among others Mitchell, M., Russel, D., 1996: Immigration, citizenship and the nation-state in the new Europe, in Jenkins, B., Sofos, S. A. (eds.), *Nation & identity in contemporary Europe*, London: Routhledge, pp. 54-80. Collinson, S., 1993: *Beyond borders. West European migration policy towards the 21st century*. London: Royal Institute of International Affairs; Schlesinger, A. M., 1991: *The disuniting of America. Reflections on a multicultural society*. New York: Norton & Company; Bissoondath, N., 1994: *Selling illusions. The cult of multiculturalism of Canada*. Toronto: Penguin books.

[49] See Alund, A., Schierup, C-U. (eds.), 1991: *Paradoxes of Multiculturalism*. Aldershot Avenbury.

democratic society has no alternative but to incorporate immigrants as citizens, even if this means institutional changes in major subsystems such as political and economic structure. He talks of two stages of assimilation, the first comprising acceptance of constitutional principles in which autonomy of the citizen is conceived so that what Rawls calls public use of reason is practised; the second means an assimilation which takes place on the level of ethnic-cultural integration, but which the state has no right to demand.[50] This is similar to the earlier Gordon's model of gradual immigrant participation in different areas of society, where integration is seen as a process towards assimilation, distinguishing structural (economic, social and political) and cultural integration.[51]

Though terms in which policy objectives are cast differ from country to country, as well as areas it targets, policy debates and changes are taking place almost everywhere. In the European Union "fair treatment of third country nationals" has been outlined as one of the essential elements of common migration and asylum policy and further elaborated upon in the communication on Community immigration policy.[52] A good deal of consensus prevails that integration is a two-way process, involving adaptation on the part of both immigrant and society, and on what structural integration implies. Immigrants should benefit from comparable conditions, living and working, to those of nationals, including voting rights for long-term residents. The appreciation of the value of pluralism, is based on the recognition that membership of society is based on a series of "rights but also responsibilities" for all of its members, nationals or migrants. There should be respect for human rights and human dignity, respect for cultural and social differences and for fundamental shared principles and values. Furthermore, the Charter of Fundamental Rights of the European Union [53] is seen as to provide a reference for the development of the concept of "civic citizenship" in a particular Member State for third country nationals. Enabling migrants to acquire such a citizenship after a minimum period of x years might be sufficient guarantee for many migrants to settle successfully into society or be a first step in the process of acquiring the nationality of the Member State concerned.

In this sense the basic standard for inclusion is based on a specific notion of society, which can be interpreted within the framework of Reiner Bauböck's political concept of society. This is wider than the notion of polity including only

* * *

[50] Habermas, J., 1993: Die Festung Europa und das neue Deutschland. *Die Zeit*, Hamburg, 28 May.

[51] Gordon, M. M., 1964: *Assimilation in American Life. The Roles of Race, Religion and National Origins*. New York, NY.

[52] Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on a Community Immigration Policy, Brussels, 22 November 2000 COM (2000) 757 final (...)

[53] Charter of Fundamental Rights of the European Union, *Official Journal of the European Communities* C 364, 18.12. 2000.

citizens, whose state membership is of a political rather than social nature, and narrower than sociological concept of society as an open system of interaction and communication. The outline of political concept of society can be determined by applying the norm of democratic legitimacy to the societal instead of the political sphere. From the perspective of individuals, a society in this sense comprises all whose social position durably relates them to a certain state so that they depend on this state for their rights and protection. From the perspective of the state a society is a basic ensemble of populations permanently affected by its collectively binding decisions.[54] The convergence between rights and duties of resident aliens and of citizens demonstrates that the basic democratic norm of legitimacy applies to a resident population rather than only to those individuals who are formally recognised as members of polity. The boundary of this concept of society is the result of the exercise of political power and the envisaged 'civic-residential citizenship' the result of the social relationship with the state. This would be a kind of 'denizenship', distinct to full citizenship, especially concerning the right to indefinite abode and voting rights, particularly at the state parliamentary level.[55] The boundary of polity can be controlled so that individuals who are not admitted are excluded regardless of their social relation to the state. Admission to the polity remains under the control of the receiving state, because the essential qualifying criterion for naturalisation is not the period of residence but a credible change of loyalty. In this view the boundaries of polity do not relate to a territory or to the population living there but emerge in interaction and confrontation with other polities. This membership is a legal one, the argument of mutually exclusive nature of sovereignty, still the conventional wisdom that supposedly justifies discretionary procedures of naturalisation and the legal discrimination of foreigners. Liberal democratic legitimating requires inclusion of the whole society in the sense that distribution of rights must correspond to the impact of political power and in the sense that the polity be genuinely open for the admission of everybody who can claim membership in society. Of course, it is possible to argue that the acceptance of foreign status is voluntary, the result of a social contract gained by admission to the territory or not to choose to naturalise. In contrast to automatic acquisition of nationality at birth, a citizen does not chose to be a member, so one could say that from the perspective of a liberal democratic polity inclusion seems more important than choice. The norm of inclusiveness thus supports an opposition to restrictive naturalisation rules. Naturalisation however is, or ought to be, an act of consent based on choice.

* * *

[54] Cf. Baubock, R., 1994, *op.cit.*

[55] See Locke, J., 1956: *The Second Treatise of Government and A Letter Concerning Toleration* edited with an introduction by J. W. Gough, New York: Macmillan; Hammar, T., 1990: *Democracy and the Nation-State. Aliens, Denizens and Citizens in a World of International Migration*. Aldershot: Gower.

Table 1: Criteria/conditions for facilitated and impeded naturalisation (nationality by an application)

Dominating principles	FACILITATED ADMISSION Shorter period of residence and/or optional admission	IMPEDED ADMISSION Additional criteria and conditions for integration Emphasis on discretion
Territorial *(ius soli)* Birth Residence *(ius domicili)*	➢ Birth ➢ (Long-term) residence* ➢ Former citizenship	➢ Economic integration ➢ Social integration ➢ No threat to public order ➢ "Communicational" language skills
Descent *(ius sanguinis)* "Ethnic" origin Family membership	➢ "Co-ethnic" immigrants ➢ Marriage/registered partnership, extended to family members and adopted	➢ Proficiency in language ➢ Cultural integration
Political consent	➢ Special services for the state ("national interest") ➢ "Political" refugees ➢ Stateless persons	➢ Political knowledge ➢ Loyalty ➢ Renunciation of previous citizenship

* >10 years of lawful and habitual residence; see European Convention on Nationality, 1997; ETS no.166, Article 6 (3).

Naturalisation by definition is a transition from one legal status to another. The etymological roots of the term suggest the receiving group to be a natural one and require that new members of a 'nation' change their nature. This implies a change of identity, thus a change of culture as the second nature.[56] However, frequently the term appears to be closer to the residential principle, naturalisation signifying a 'natural' way of obtaining a similar status, as it is 'natural' for nationals. In legal traditions naturalisation meant extension of certain rights and privileges rather than a change of identity.

Three principles are underlying laws on nationality: territory, descent and consent (see Table 1). The first two are passive and objectivist mechanisms of attribution, no state relies entirely on either one or the other. Territorial principle minimises the potential incongruities between the population over which territorial sovereignty can be rightfully exercised and the collective of those formally recognised as citizens. This relation can be stabilised by two criteria: birth in the territory and residence/domicile, referred to as *ius domicili*.[57] Descent operates both, in the reproduction of membership and non-membership, citizens are then a self-reproducing group; territory and people being two separate fields of sov-

* * *

[56] See Feher, F., Heller, A., 1994: Naturalization or "Culturalization"?, in Brubaker, R. (ed.) *op.cit.*, pp. 135-147.
[57] Hammar, T. 1990, *op.cit.*

ereignty. *Ius sanguinis*, the prevailing rule, has in fact often been combined with *ius soli*, cumulatively or alternatively, either for restriction or extension beyond descent and territory. Citizenship is not an ascriptive feature, still it is acquired at birth and intended to last for life.

All states' rules for naturalisation emphasise this temporal stability by inhibiting frequent change. There are political reasons for enhancing stability, the exercise of political power is territorially constraint by territorial sovereignty but it does not require all who are liable to obey the laws to be bound to the state by any lasting ties. However, any system of government calls for a durable relation between the state and those to whom it can impose obligations. There is also a strong democratic argument in favour of stability. For citizens to participate in political deliberation there needs to be a common temporal perspective.

Consistent with the principle of descent, which appears the most obvious, is extension of citizenship to 'co-ethnics' and those who become new members of families already composed of citizens, frequently referred to as "extraordinary" or "facilitated" naturalisation. Naturalisation depends on voluntary application by an individual who wants to become a citizen, yet admission depends on extended dominating principles. An individual applies for membership and the State authorities, empowered by internal consent of present citizens, grant it. Admission is consensual only, if both sides are free to say no.

Naturalisation criteria may be split into two groups: on the one hand those which are used in order to facilitate naturalisation and on the other hand conditions which are imposed to make naturalisation less easily accessible. The latter more than the former are the so-called integration conditions. Currently there are no accepted standards for integration and naturalisation, states' laws and practices diverge significantly. In the endeavour of attaining seamless integration, states bound by the European Convention on Nationality shall provide for the "possibility of naturalisation of persons lawfully and habitually resident on its territory."[58] The threshold of residence is set to ten years. In combination with facilitating criteria and tolerance of multiple citizenship this is a substantial improvement. In my view however, it is not the far stretching measure required for legal and societal integration.

* * *

[58] European Convention on Nationality, 1997: ETS no.166, Article 6 (3).

HUMANKIND HAS NO NATIONALITY

(Lord Russel-Johnston, 1999)

So, where does this leave me as a person? This has been in many ways a personal report. I have attempted to show that my nationality is only one of my identities, and as the references of my identity grow it would be more correct to talk about my "differentity", which is an antithesis of difference of which some varieties of muticulturalism are so much about.

The challenging tensions between nationality, integration and multicultural sensibility have changed our understanding of national membership, are changing it or ought to change it because of our changing understanding of state and the nation and self-understanding. These tensions take place not only within the classical state but also at the international and supranational level. A focal point of the latter discussion concerns citizenship of the European Union, a first attempt to construct a citizenship beyond the nation-state. Much has already been said about it, what it might add and to whom with respect to rights and duties almost forgotten, and who might lose.[59] But perhaps the main question is why a new concept of citizenship has been established. Lacking ontological independence, it remains a political riddle. In a world of personal differentity and fragmented state sovereignty however, where states cannot even pretend anymore to have control over their most elementary functions, provisions for material welfare and individual and collective security, a new concept of citizenship might be a fitting project. Nationality, being "also an integral part of the identity of the State,"[60] leads me to believe, we ought to rethink not what is the 'essence of the nation' but rather what is the 'essence of democracy'. In an integrated Europe there will be no *demos* without democracy. Hence, I would reaffirm that democracy, in the sense of majority rule, presupposes some fundamental pre-legal conditions and some fundamental normative political and moral principles. Democracy as a political institution needs a civil society. This does not need to coincide with a *Schicksalgemeinschaft*, a homogeneous ethnic and linguistic

* * *

59 See e.g. Kojanec, G., 1998: The citizenship of the European Union, in *Aan de ...op.cit.* pp. 133–138; D'Oliveira, J. H. U., 1993: European Citizenship: Its Meaning, Its Potential, in Monar, J., Ungerer, W., Wessels, W. (eds.): *The Maastricht Treaty on European Union*. Brussels. University Press; O'Leary, S., 1996: *The Evolving Concept of European Citizenship*. The Hague: Kluwer Publ., O'Keefe, D. O., Twomey, P. (eds.), 1993: Legal Issues of the Maastricht Treaty. London: Chancery Press; Soysal, Y. N., 1994: *Limits of citizenship. Migrants and postnational membership in Europe*. Chicago: The University of Chicago Press

60 Krüger, H-C.: *Opening Speech. 1st European Conference on Nationality* "Trends and Developments in National and International Law on Nationality," Strasbourg, 18 and 19 October 1999, in CONF/NAT (99) PRO 1, p. 9.

community. It is time for Europe, her states and peoples itself to integrate and leave behind the nation of blood and soil. "We have to find a way to reach beyond." [61]

* * *

[61] Lord Russel-Johnston: Humankind has no nationality; Inaugural speech to the Parliamentary Assembly, Strasbourg, 25 January 1999, in *Humankind has no nationality*, Speeches 1999, Council of Europe Publishing 2000, p. 10.

RESUME

Nous vivons dans une époque de globalisation où les états sont fixes dans leur territoire et où l'appartenance à une société devient de plus en plus mobile, allant au delà des frontières de territoire, de nationalité et de citoyenneté. Les dimensions additionnelles à la géographie des relations sociales que la globalisation a donné ont contribuées à une époque obsédée par les questions d'identité individuelle ou collective. Dans la plupart des sociétés européennes le traitement du fameux 'autre', l'autre dans nous même, l'autre parmi nous et l'autre qui frappe à nos portes et à nos frontières est une question qui figure au premier rang sur l'ordre du jour politique et publique. Il existe un besoin de développement des normes internationales dans le domaine de la nationalité et un besoin de changement dans les règles et les pratiques en ce qui concerne la citoyenneté. Néanmoins, à l'aube de ce nouveau millénaire, le vocabulaire classique de nationalité, de l'Etat, de la 'Nation' et du 'Peuple' semble provoquer des réactions compliquées exprimant une grande inquiétude qui reflète les dilemmes les plus profonds concernant les moyens de procéder à l'intégration au niveau national, international et supranational. Des connaissances de la nationalité, et plus particulièrement des lois sur la nationalité, sont généralement réservées aux spécialistes. Pourtant, les définitions légales de qui appartient, et à quelles conditions, aux unités politiques connus couramment comme des Etats-nations, ont inévitablement, intentionnellement ou pas, en association avec d'autres politiques et lois, influencées le sentiment d'identité nationale. L'examen et les modification des projets des Etats, du Conseil de l'Europe et de l'Union européenne demandent que les personnes impliquées posent des questions - des questions qui méritent une analyse critique et qui sont importantes à l'action pratique, des questions du genre fondamentales. Le but de ce texte est de mettre quelques unes de ces questions sur 'une carte mentale' en examinant l'interaction entre la nationalité et l'intégration ou plutôt la nationalité et la citoyenneté dans un Etat par rapport à l'appartenance à une société, surtout en ce qui concerne l'appartenance des immigrés de longue date. Pour faire ceci le texte examine brièvement le sens de la nationalité comme lien juridique, politique et mental à l'Etat utilisant la distinction entre la nationalité comme citoyenneté nominale et comme citoyenneté substantive comprenant les droits et les devoirs. La marque le plus profonde et la plus évidente de la citoyenneté est que les citoyens constituent les 'demos' du régime, la citoyenneté étant non seulement un signe de l'autorité publique mais également de la réalité sociale du peuple et de l'identité du régime. Il est prétendu que dans les Etats-nations modernes européens, les formes sociales les plus prééminentes que la modernité a produites, une rupture entre 'ethnos' et 'demos', ne s'est pas encore réalisée. Des trois modèles concernant la citoyenneté pour les immigrés, le modèle pluraliste inclusioniste semble offrir les meilleures

perspectives pour rompre les tensions inhérentes au rapport entre l'immigration, l'intégration et la citoyenneté. Par conséquent, la signification de l'intégration et du multiculturalisme est couverte brièvement, notamment le potentiel du multiculturalisme pour atteindre une cohésion sociale et pour engendrer une déclaration sur la citoyenneté substantive. Finalement, particulièrement aux vues des propositions récentes de l'Union européenne, "denizenship" comme résultat du rapport social avec l'Etat est traitée dans le cadre du concept politique de la société dans son rapport avec le régime et la naturalisation d'un individu, qui est, ou devrait être, un acte de consentement fondé sur le choix. Il me semble que il y a une tendance à long terme dans la plupart des pays vers l'incorporation croissante des personnes légalement et habituellement résidentes dans la société civile et l'Etat, il y a une libéralisation progressive des règles sur la naturalisation, l'atténuation de *ius sanguinis* et l'acceptation, ou au moins la tolérance, de la pluralité de nationalité. Cependant, le défi en perspective n'est peut-être pas de trouver les solutions parfaites à la loi nationale et internationale sur la nationalité, mais de trouver un concept de coexistence que jusqu'ici personne n'a entendu ni imaginé mais qui est positif et adapté à tous.

KAKO BI LAHKO RAZKLENILI ZAČARAN KROG? (2)

POSREDOVANJE, MEDIACIJA TER USPOSABLJANJE ZA PREPREČEVANJE IN RAZREŠEVANJE ETNIČNIH KONFLITKOV

HOW TO BREAK THE VICIOUS CIRCLE? MEDIATION AND TRAINING FOR THE PREVENTION AND RESOLUTION OF ETHNIC CONFLICTS

The article is a continuation of the author's contribution in the previous issue. The presented theoretical findings which are the result of yearlong research, strategies and concepts for early detection, prevention, management and resolution of (ethnic) conflicts are the starting points for the treatment of techniques and methods. The article analyzes the role and activity of the mediator in conflicting situations as well as the significance of communication among parties (individuals, groups) involved in conflict. It is dedicated to the analysis of individual conflicts, to the shaping of strategies and tactics for the prevention, regulation and resolution of specific conflicts, to the training of mediators and their cooperators, and above all to the work with the bearers of conflicts. That is why the article is written as a manual and aid. The author who deals with these problems within the framework of the Stability Pact for Southeastern Europe, ascertains that in most surroundings insufficient attention is paid to early detection, prevention, management and resolution of conflicts. That is why the aggravation of conflicts is perceived too late which leads to a less successful prevention, management and resolution of conflicts.

Keywords: ethnic conflicts, prevention, resolution, management

Prispevek je nadaljevanje avtorjevega prispevka iz prejšnje številke. Predstavljena teoretična spoznanja so rezultat večletnega raziskovanja. Strategije in koncepti za zgodnje odkrivanje, preprečevanje, upravljanje in razreševanje (etničnih) konfliktov so izhodišča za obravnavanje tehnik in metod. Prispevek razčlenjuje vlogo in delo posrednika in mediatorja v konfliktnih situacijah ter pomen komunikacije med stranmi (posamezniki, skupinami), ki so vpletene v konflikt. Pozornost namenja analizi posameznih konfliktov, oblikovanju strategij in taktik za preprečevanje, upravljanje in razreševanje specifičnih konfliktov, usposabljanju posrednikov, mediatorjev in njihovih sodelavcev ter zlasti delu s tistimi, ki so nosilci konfliktov. Zato je prispevek pisan tudi kot priročnik in pomagalo. Avtor, ki se s to problematiko ukvarja v okviru Pakta stabilnosti za JV Evropo, ugotavlja, da zgodnjemu zaznavanju, preprečevanju, upravljanju in razreševanju konfliktov v večini okolij ne posvečajo dovolj pozornosti. Zato zaostrovanja konfliktov ne opazijo dovolj zgodaj ter so manj uspešni pri preprečevanju, upravljanju in razreševanju konfliktov.

Ključne besede: etnični konflikti, preprečevanje, razreševanje, upravljanje

1. UVOD

Tokratni prispevek je logično nadaljevanje članka, ki je bil objavljen v lanski (dvojni) številki revije (Žagar, 2000), pa tudi mojega dela v okviru delovne skupine za človekove pravice in manjšine Pakta stabilnosti za jugovzhodno Evropo. V svojem raziskovalnem delu se že dobro desetletje ukvarjam tudi s problematiko upravljanja in (raz)reševanja etničnih konfliktov (npr. Žagar, 1991), večina mojih objavljenih prispevkov pa so bile teoretične razprave. Tokrat pa so me prav sodelavci iz različnih delovnih skupin prvega delovnega omizja za demokratizacijo in človekove pravice Pakta stabilnosti za jugovzhodno Evropo prosili, naj ta prispevek, čeprav gre za znanstveni članek, ne bo napisan le kot teoretična razprava, ampak naj bo zasnovan tudi kot praktičen priročnik, ki bo primeren za usposabljanje tistih, ki so ali bodo vključeni v procese upravljanja in razreševanja konfliktov. Prispevek je zato napisan nekoliko drugače, njegovemu namenu pa sem poskusil prilagoditi tudi uporabljeni jezik, ki mora biti dostopen kar najširšemu krogu bralcev.

Prispevek sem zasnoval tako, da najprej predstavljam nekaj temeljnih teoretičnih izhodišč, ki so pomembna za razumevanje obravnavane problematike, zlasti pa je njihovo poznavanje pomembno in koristno za tiste, ki bodo vodili različne oblike usposabljanja za preprečevanje, upravljanje in razreševanje konfliktov. Sledi predstavitev različnih možnih strategij, taktik, mehanizmov, metod, postopkov, ukrepov in dejavnosti za preprečevanje (zaostrovanja), zgodnje odkrivanje, upravljanje in razreševanje konfliktov. Posebno pozornost pri tem posvečam analizi specifičnega konflikta in pa spoznavanju (interne) logike konflikta, kot jo dojemajo strani, ki so v konflikt vpletene. Za praktično usposabljanje (zlasti za tiste, ki bodo praktično usposabljanje na terenu vodili) pa utegnejo biti zlasti koristni praktični napotki za usposabljanje pogajalcev, tistih, ki pomagajo pri procesu pogajanja (facilitators), posrednikov in mediatorjev. Za preprečevanje, upravljanje in razreševanje konfliktov v etnično pluralnih okoljih bi bilo idealno, če bi v proces kontinuiranega izobraževanja (v okviru državljanske vzgoje oz. izobraževanja za demokracijo) prek šolskega sistema in programov kontinuiranega izobraževanja ter ob aktivni vlogi množičnih medijev in institucij političnega sistema uspeli vključiti kar najširšo populacijo - najširši krog prebivalcev neke države. Z gledišča globalne strategije, ki sem jo predstavil v lanskem prispevku, je to pomembno zlasti za oblikovanje, razvijanje in razširjanje vzorcev razmišljanja in vedenja, ki bi bili odprti do različnosti (pluralni in inkluzivni), neagresivni in tolerantni, demokratični in nenasilni. Hkrati s takšnimi vzorci razmišljanja in vedenja je potrebno razvijati tudi mehanizme, institucije in procedure, ki bi lahko omogočili mirno in demokratično razreševanje vseh kriz in konfliktov v pluralni družbi.

Ta prispevek kaže torej razumeti ne le kot teoretično razpravo o navedenih problemih, ampak tudi kot praktični napotek, ki naj prispeva k njihovemu razreševanju. Upam, da bo v praksi ta prispevek temu namenu - vsaj v okviru nekaterih načrtovanih dejavnosti delovnih skupin Pakta stabilnosti - tudi dejansko služil.

2. TEORETIČNA IZHODIŠČA

Že v lanskem prispevku sem omenil, da sem - tako kot številni drugi strokovnjaki,[1] ki so proučevali različne tipe konfliktov - na podlagi svojega proučevanja ugotovil, da je mogoče v večini konfliktnih situacij uspešno posredovati, zmanjšati intenzivnost konfliktov ali vsaj preprečiti njihovo eskalacijo (nasilni izbruh), jih dokaj uspešno in nenasilno upravljati ter jih v nekaterih primerih celo razrešiti. Te ugotovitve veljajo tudi za etnične konflikte, seveda pa moramo pri njihovem upravljanju in razreševanju upoštevati specifično naravo in logiko teh konfliktov. Za razliko od uveljavljenega mnenja nekaterih, da koncepta upravljanja in razreševanja konfliktov nista združljiva (npr. Ryan, 1990: 51-118), pa tako kot tudi nekateri drugi (npr. Miall, Ramsbotham, Woodhouse 1999: 21; Rothman, 1992) menim, da prav v primeru etničnih konfliktov najboljše rezultate dosežemo, če oba pristopa kombiniramo, kar sem poudaril v svojem lanskem prispevku ob predstavitvi »teoretičnega modela« integralne globalne strategije, (mednarodnih) ukrepov za zagotovitev stabilnosti in miru ter upravljanja in razreševanja konfliktov, ki sem ga razvil za potrebe upravljanja in razreševanja etničnih konfliktov v jugovzhodni Evropi.

Čeprav se v tem prispevku ne bom ponovno ukvarjal z (mednarodno) globalno integralno strategijo za preprečevanje, upravljanje in razreševanje etničnih konfliktov, pa kaže ponoviti in poudariti, da so njeni ključni elementi uspešen in celovit gospodarski in družbeni razvoj, izobraževanje in usposabljanje ter oblikovanje, uspešno delovanje in krepitev demokratičnih institucij. Poleg tega je potrebno v okviru globalne integralne strategije zagotoviti tudi ustrezne ukrepe za zagotavljanje stabilnosti in miru ter za preprečevanje, upravljanje in razreševanje konfliktov. V jugovzhodni Evropi pri gospodarskem in družbenem razvoju ne gre le za nujno povojno obnovo, ampak gre za celovit gospodarski in družbeni razvoj posameznih okolij, kar naj dolgoročno zagotovi stabilnost in mir v regiji ter postopoma tudi zmanjša razliko (prepad v razvitosti) med razvitim zahodom in državami v tej regiji. V zadnjem desetletju se je nedvomno ta prepad (spet)

* * *

[1] Tokrat omenjam le nekaj del avtorjev, ki so o tem pisali in ki jih pri svojem proučevanju zlasti upoštevam: Burton (1984, 1987, 1990, 1996, 1997); Burton in Dukes (1990); Kriesberg (1982, 1992); Mastenbroek (1995); Miall, Ramsbotham, Woodhouse (1999); Ross in Rothman, ur. (1999); Rothman (1997); itd.

bistveno povečal. Uspešen družbeni razvoj, preseganje prepada v razvitosti, demokratizacija in dolgoročna stabilnost pa seveda terjajo tudi ustrezno izobraževanje in usposabljanje. Pri izobraževanju in usposabljanju ne gre le za prenašanje izkušenj, standardov in modelov iz razvitega sveta, ampak gre predvsem za oblikovanje in razvoj modelov, ki bodo kar najbolj prilagojeni situaciji in potrebam regije ter predvsem posameznih držav in njihovih prebivalcev. Le tako bodo ti modeli lahko odgovarjali na vprašanja časa v posameznem okolju, prispevali k stabilnosti in miru v regiji ter k zmanjševanju omenjenega prepada v razvitosti. Tudi za uspešno demokratizacijo regije ne bo dovolj le prenašanje demokratičnih standardov, modelov, institucij in pravil iz razvitih zahodnih držav (zahodnih demokracij), ampak bo potrebno demokratične modele, institucije in pravne sisteme ustrezno prilagoditi specifičnim zgodovinskim izkušnjam, situaciji in potrebam posameznih držav ter celo posameznih regij in lokalnih skupnosti v teh državah. Zato mora real(istič)na in uspešna mednarodna globalna integralna strategija za neko širšo regijo najprej upoštevati situacijo in potrebo v posameznih državah in celo v posameznih območjih (regijah) teh držav. Šele potem je mogoče razviti tudi tiste njene komponente, ki bodo namenjene celotni regiji, seveda pa je v tem okviru zlasti pomembno ustrezno koordiniranje programov in aktivnosti v posameznih državah.

Za uspešno uresničitev takšne globalne integralne strategije mednarodna skupnost potrebuje tudi ustrezno mednarodno infrastrukturo in koordinacijo. To - vsaj v primeru jugovzhodne Evrope - lahko verjetno zagotovijo že obstoječe institucije in strukture, med katerimi omenjam zlasti Združene narode, OVSE, Svet Evrope in Pakt stabilnosti za jugovzhodno Evropo ter mednarodne uprave v Bosni in Hercegovini in na Kosovu, med katerimi pa bo potrebno zagotoviti boljšo koordinacijo in tesnejše sodelovanje. Za uspešno uresničevanje takšne integralne globalne strategije bodo potrebna tudi znatna (tuja) finančna sredstva ter angažiranje potrebnih kadrovskih in materialnih virov - vključno s potrebnimi mednarodnimi vojaškimi in policijskimi enotami.

Pomembni sestavini uspešnega izobraževanja in usposabljanja (zlasti državljanske vzgoje in izobraževanja) ter razvoja in krepitve demokratičnih institucij v sleherni sodobni družbi in tudi v posameznih državah jugovzhodne Evrope morata biti izobraževanje in usposabljanje za preprečevanje, upravljanje in razreševanje etničnih in drugih konfliktov ter za njihovo zgodnje odkrivanje. Nekoliko poenostavljeno bi lahko rekli, da gre ne eni strani pri tovrstnem izobraževanju in usposabljanju za preventivne (preprečevalne) dejavnosti, ki naj prispevajo najprej k boljšemu poznavanju obstoječih različnosti v posamezni pluralni družbi, k zavedanju o obstoju teh različnosti, k občutku in občutljivosti zanje ter hkrati k razvijanju kulture tolerance, miru, sodelovanja in demokratične razprave. Navedeni dejavniki so ključni za preprečevanje zaostrovanja konfliktov

in za čim bolj zgodnje zaznavanje morebitnih zaostritev konfliktov. Prav zgodnje zaznavanje obstoja in zaostrovanja konfliktov ter uspešno pravočasno ukrepanje so namreč ključni pogoji za uspeh preventivnih dejavnosti. Na drugi strani pa sta izobraževanje in usposabljanje tudi pomembna dejavnika in pogoja za uspeh upravljanja in razreševanja konfliktov ter za uspešno sanacijo pokonfliktnih situacij.

Zaradi obstoja različnosti in s tem pogojenih različnih (specifičnih) interesov so konflikti v sleherni pluralni družbi normalen pojav. Zato morajo pluralne družbe, če želijo dolgoročno ohraniti potrebno stabilnost, razviti in uresničevati učinkovite strategije, ukrepe in mehanizme za preprečevanje (zaostrovanja) konfliktov ter za njihovo uspešno upravljanje in razreševanje v vseh tistih primerih, ko z razpoložljivimi ukrepi zaostritve konfliktov ni (bilo) mogoče preprečiti. Prav zato bi morale demokratične družbe razviti in uveljaviti demokratične ukrepe, mehanizme in strategije za preprečevanje, upravljanje in razreševanje konfliktov. To pa je pogosto zelo težko, saj smo se v sodobnih družbah naučili, da se konfliktov bojimo in jih ne glede na družbeno realnost razlagamo kot deviantne pojave, ki lahko ogrozijo nujno potrebno družbeno stabilnost in mir. Takšno razumevanje konfliktov je posledica tega, da nas doma in v šoli že od mladih let učijo, da so konflikti nevarni, ter nam privzgajajo strah pred njimi in njihovimi morebitnimi (rušilnimi) posledicami. Zato pozabljamo, da so konflikti lahko pomembna spodbuda razvoju, saj lahko sprostijo in mobilizirajo ustvarjalne energije. Pozitiven ali vsaj nevtralen odnos do konfliktov, ki nevtralizira strah pred njimi in omogoča njihovo racionalno analiziranje in obravnavanje, ter zaupanje v obstoječe ukrepe, mehanizme in strategije za preprečevanje, upravljanje in razreševanje konfliktov sta namreč ključni predpostavki za uspešno soočanje s konflikti v posameznem okolju.

Podrobnejše proučevanje različnih zgodovinskih obdobij in okolij nam pokaže, da so v njih praviloma obstajali različni mehanizmi in ukrepi za preprečevanje, upravljanje in razreševanje konfliktov. Takšni tradicionalni mehanizmi so se razvi(ja)li tako za razreševanje konfliktov znotraj posameznih skupnosti, kot tudi za razreševanje konfliktov med različnimi skupnostmi ali njihovimi pripadniki. Ti mehanizmi so zrasli v svojih okoljih, ki so jim bili prilagojeni, in so bili uspešni predvsem zato, ker so jih ljudje poznali, sprejemali, spoštovali in upoštevali. Z modernizacijo in razvojem (sodobnih) nacionalnih držav so ti tradicionalni mehanizmi postopoma izginjali, vsaj občasno pa so jih uničile prav nove nacionalne države, ki so v njih videle konkurenco in potencialno nevarnost za lastne institucije. Nekakšna ironija pa je, da te nacionalne države pogosto niso uspele razviti novih, nadomestnih učinkovitih ukrepov, mehanizmov in strategij za preprečevanje, upravljanje in razreševanje konfliktov, kar bi bilo sicer za njihovo dolgoročno stabilnost in obstoj nujno potrebno. Ta primanjkljaj pa se (po)kaže zlasti v kriznih obdobjih. (npr. Žagar, 2000a: 85-87)

Kot sem zapisal v uvodu, se v tem prispevku ukvarjam predvsem s problematiko izobraževanja in usposabljanja za preprečevanje, upravljanje in razreševanje etničnih konfliktov, posebno pozornost pa namenjam tudi problematiki zgodnjega odkrivanja zaostrovanja konfliktov v etnično pluralnih okoljih. Pri tem je za sistematičen pristop in v izogiba morebitnim nesporazumom koristno najprej opredeliti nekaj ključnih vprašanj in pojasniti - vsaj z enostavnimi delovnimi opredelitvami (definicijami) - nekaj pojavov in/oz. konceptov, s katerimi se v prispevku ukvarjamo.

Glede na opredeljeno problematiko, je ključno izhodiščno vprašanje opredelitve etničnega konflikta. Najprej omenimo, da v literaturi obstaja vrsta opredelitev etničnih konfliktov, ki so večinoma kompleksne ter poudarjajo različne značilnosti in specifičnosti teh konfliktov.[2] Za potrebe tega prispevka in tudi za potrebe izobraževanja in usposabljanja za preprečevanje, upravljanje in razreševanje konfliktov se lahko zadovoljimo s splošno in relativno enostavno (delovno) definicijo:

ETNIČNI KONFLIKT JE VSAK KONFLIKT, KI IMA SVOJO (BOLJ ALI MANJ IZRAZITO) ETNIČNO DIMENZIJO TER/OZIROMA GA KATERAKOLI OD STRANI, KI SO (NA TAK ALI DRUGAČEN NAČIN) VPLETENE V VANJ, DOJEMA KOT ETNIČNI KONFLIKT.

Pri tem namreč izhajamo iz ugotovitve, da z gledišča upravljanja in razreševanja etničnih konfliktov ni toliko pomembno, kdaj, kako in zakaj so jih vpletene strani začele dojemati kot takšne, ampak je ključno dejstvo, da jih v trenutku, ko se lotevamo njihovega upravljanja in razreševanja dojemajo kot etnične konflikte. So pa ta vprašanja zelo pomembna z gledišča preprečevanja etničnih konfliktov oz. njihovega zaostrovanja (eskalacije). To je pomembno zlasti takrat, ko vpletene strani začnejo posamezne dolgotrajne konflikte nizke intenzivnosti, ki sprva niso veljali za etnične konflikte, v nekem trenutku dojemati kot etnične konflikte. Vzroke za tako spremenjeno dojemanje včasih najdemo znotraj posameznih skupnosti, ki so vpletene v konflikt. Na transformacijo konfliktov pa lahko vplivajo tudi zunanji opazovalci. Ti namreč lahko (iz takšnega ali drugačnega razloga) določen konflikt, ki ga vpletene strani sprva ne dojemajo kot etničnega, vidijo in razlagajo kot etnični konflikt, njihove poglede pa lahko potem sprejme vsaj ena od strani udeleženih v konfliktu. Ko se to zgodi, tak konflikt postane etnični konflikt.

* * *

[2] Med številnimi deli, ki poskušajo opredeliti etnične konflikte, na tem mestu primeroma navajam: Brecher, Wilkenfeld (2000: 117); Esman (1994: 31-40); Gurr (2000); Gurr in Harf (1994); Horowitz (1985); Klinar (1989); Ryan (1990); Sokolović (1995: 508-514, 522); itd.

Za potrebe izobraževanja in usposabljanja za preprečevanje, zgodnje odkrivanje, upravljanje in razreševanje etničnih konfliktov pa kaže - še posebej ob upoštevanju situacije in potreb jugovzhodne Evrope in posameznih držav te regije - nekoliko podrobneje pojasniti navedeno delovno definicijo etničnega konflikta in njene posamezne elemente.

Ko govorimo o konfliktih, pri tem mislimo na družbene konflikte. Gre za konflikte, ki jih (na splošno) lahko opredelimo glede na način njihovega oblikovanja in širjenja v odnosih med ljudmi in v družbenih strukturah, kar jim daje njihovo specifično - družbeno - perspektivo. Po drugi strani pa, kadar govorimo o družbenih konfliktih, pogosto mislimo na številne konkretne konflikte, kot so upori, stavke, revolucije in druge podobne oblike bojev in spopadov, ki so se odvijali ali se odvijajo v posameznih okoljih. (Glej npr.: Kriesberg, 1999: 122-125) Najsplošneje lahko konflikte opredelimo kot spore in spopade med različnimi interesi,[3] ki se v posameznem družbenem okolju pojavljajo. Ker v slehernem pluralnem okolju obstajajo različni interesi, je izjemno pomembno, da se v pluralnih družbah razvijejo načini, postopki in institucije za usklajevanje različnih interesov in za mirno - če je le mogoče tudi demokratično - razreševanje sporov. Zlasti v primerih, ko so ti interesi z gledišča vpletenih strani med sabo izključujoči in ko v nekem okolju ne obstajajo učinkoviti mehanizmi za preprečevanje, upravljanje in razreševanje konfliktov, se spori in spopadi lahko zaostrijo ter prerastejo v intenzivne in celo nasilne konflikte. Ko govorimo o družbenih konfliktih, večinoma mislimo prav na take zaostrene konflikte. Prav zato sociologi (družbene) konflikte praviloma označujejo kot izrazito disjunktivne procese.[4] (npr. Klinar, 1989) Pri tem pa pogosto kar pozabimo, da gre pri veliki večini obstoječih konfliktov za (nenasilne) konflikte nizke intenzivnosti, prav tako pa zanemarjamo - že omenjene - možne pozitivne in kreativne potenciale konfliktov.

Za etnične konflikte lahko rečemo, da so specifičen tip družbenih konfliktov. Pri tem etničnost sama po sebi praviloma ni izvor in/ali bistvena vsebina (predmet) konflikta, ampak gre za to, da etnična pripadnost in mobilizacija na neki točki v konfliktu postaneta relevantna dejavnika (politične) mobilizacije ljudi vsaj pri eni strani, ki je vpletena v tak konflikt. Ena od posledic takšne etnične mobilizacije je, da v (etnično) pluralnem okolju poudari ali celo (na novo) ustvari (etnične) meje med skupinami in tako opredeli etnične skupnosti, ki so vpletene v konflikt. Etnična mobilizacija hkrati opredeli tudi percepcijo (dojemanje)

* * *

[3] Ti različni interesi (izraženi cilji) so lahko povezani s konkretnimi - zlasti redkimi - dobrinami (stvarmi, naravnimi viri, itd.), za katere konkurirajo različni subjekti, lahko pa gre tudi za bolj abstraktne in pogosto kompleksne interese, kot so npr. varnost, mir, politična in ekonomska stabilnost, itd.

[4] O disjunktivnih družbenih procesih govorimo praviloma takrat, ko gre za kompleksne procese, ki se med sabo različni, nasprotni in/oz. se izključujejo (so med sabo nezdružljivi in nepomirljivi).

posameznih etničnih konfliktov, ki jih najpogosteje označijo - odvisno od zornega kota - kot iredentistične ali secesionistične konflikte.[5] Ko opisujejo številne specifične značilnosti etničnih konfliktov, pa avtorji med drugim navajajo in poudarjajo njihovo izrazito emocionalno in pogosto mitično naravo, predstave, da so s temi konflikti ogroženi temeljne vrednote, (nacionalni) interesi ali celo sam obstoj sam obstoj vpletenih etničnih skupnosti, zaradi česar vpletene strani le zelo težko sklepajo kompromise (včasih pa se celo zdi, da kompromisov sploh ni mogoče skleniti), takšni kompromisi pa so tudi negotovi. Prav zato je etnične konflikte zelo težko upravljati in razreševati. Če se poveča njihova intenzivnost, vedno obstaja tudi velika nevarnost izbruha nasilja, oboroženih spopadov in - kar kažejo različne (in tudi) nedavne zgodovinske izkušnje - celo grozodejstev, kot so genocid (etnocid), »etnično čiščenje« itd. (npr. Brecher, Wilkenfeld, 2000: 118; Horowitz, 1985)

Ker je bilo v zadnjih letih v slovenščini napisanih kar nekaj tehtnih prispevkov o etničnosti in etničnih skupnostih (npr. Bešter, 2001: 9-43; Šumi, 1999), ni potrebno, da bi se s temi temami ukvarjal v svojem prispevku. Vseeno pa bi rad še enkrat poudaril, da se etnična mobilizacija ob etničnih konfliktih odraža v poudarjanju kulturnih in drugih razlik med posameznimi etničnimi skupnostmi in njihovimi pripadniki, ob zaostrenih in intenzivnih konfliktih pa pogosto pride tudi do demonizacije drugih v konflikt zapletenih strani. Pri etnični mobilizaciji in generiranju etničnih konfliktov praviloma pomembno vlogo igrajo (etno)nacionalistične ideologije, politike in gibanja ter posamezni nacionalistični politiki pa tudi druge ugledne nacionalistično usmerjene vplivne javne osebnosti (npr. kulturniki, intelektualci, itd.), kar velja tudi za jugovzhodno Evropo. (npr. Rizman, 1991; Žagar, 1999)

Ob tem velja opozoriti, da ljudje sami v državah jugovzhodne Evrope, kadar govorijo o etničnih konfliktih v regiji in posameznih državah, teh konfliktov praviloma ne opredeljujejo kot etnične konflikte, saj o konceptih etničnosti tudi ne vedo prav dosti, ampak največkrat govorijo o »nacionalnih konfliktih,« ki so spremljali razpad večnacionalne Jugoslavije. To je delno posledica tradicionalne ideologije, ki je v nekdanji skupni federativni državi poudarjala pomen enakopravnih »mednacionalnih odnosov« in uspešnega razreševanju »nacionalnega vprašanja,« zlasti pa tudi posledica nacionalističnih retorik, ki so poudarjala uresničevanje »temeljnih nacionalnih interesov« v kontekstu razreševanja »nacionalnega vprašanja« posameznega naroda. To tudi pojasni reakcijo »običajnih« ljudi, ki sem jo nekajkrat doživel v Bosni in Hercegovini, Makedoniji in Srbiji, ko sem se

* * *

[5] *Slovar slovenskega knjižnega jezika* opredeljuje na eni strani *"iredentizem"* kot "politično gibanje za priključitev ozemlja z narodno manjšino k matični državi", na drugi strani pa *"secesijo"* kot "odcepitev, ločitev zlasti dela države od celote" ter secesionizem kot gibanje, ki si prizadeva za tak cilj. Poleg tega iredentizem in secesionizem označujeta tudi specifični (politični) ideologiji, ki se zavzemata za navedena cilja.

v različnih okoljih pogovarjal o tragičnih dogodkih v nedavni zgodovini.[6] Moji sogovorniki so namreč zatrjevali, da v teh okoljih ni bilo etničnih konfliktov. Po njihovem je šlo za »medinacionalne konflikte,« ki pa niso bili posledica sovraštva med različnimi narodi, ampak so jih povzročili nekateri politiki, ki pa so jim verjeli, ker so govorili o izkoriščanju njihovega naroda ter jim v imenu »nacionalnih interesih« in kulture obljubljali lepšo (ali vsaj ponosnejšo) prihodnost.

Preden se lotimo obravnavanja konkretnih strategij, ukrepov in dejavnosti za preprečevanje, zgodnje odkrivanje, upravljanje in razreševanje etničnih konfliktov, kaže pojasniti še nekaj odprtih vprašanj, pojmov in konceptov povezanih s temi dejavnostmi. Najprej poudarjam, da se tradicionalno pri upravljanju in (raz)reševanju konfliktov ukvarjamo s kriznimi situacijami, ki jih povzročajo intenzivni in zaostreni družbeni konflikti, ti pa včasih prerastejo v oborožene konflikte. Za vse te primere bi lahko rekli, da gre za ukrepanje v kriznih situacijah. (npr. Brecher, Wilkenfeld, 2000) Konkretno gre za vprašanje, kako (raz)rešiti določeno krizno situacijo, ki bi lahko ogrozila mir in stabilnost v določeni pluralni družbi. Kot bomo videli v nadaljevanju, je za sam proces upravljanja in razreševanja konkretnega etničnega konflikta pogosto koristno, če vpletenim v konflikt sploh ne govorimo o upravljanju in razreševanju tega konflikta, ki ga intenzivno čutijo ter ga večinoma dojemajo emocionalno (čustveno), moralno zavezujoče in včasih skoraj religiozno. Praviloma bomo bolj uspešni, če jih bomo pritegnili v (raz)reševanje specifične »krizne situacije«, ki jim jo pri tem poskušamo predstaviti čim bolj objektivizirano, tako da jih pripravimo na nujno sklepanje kompromisov, ki so za morebitno uspešno upravljanje krize in njeno razrešitev vedno potrebni. Zlasti pa je pomembno strani, ki so vpletene v konflikt, in predvsem njihove (politične, etnične) voditelje prepričati, da bodo svoje interese lahko najbolje uresničili, če bodo uspeli produktivno sodelovati z ostalimi in skupaj z njimi oblikovati za vse sprejemljive kompromise.

Ko analiziramo procese in ukrepe upravljanja in razreševanja etničnih in drugih družbenih konfliktov, lahko ugotovimo, da jih je mogoče razdeliti v tri (pogosto med sabo povezane in prepletene) faze, ki bi jih z uporabo medicinske terminologije lahko označili kot:

PREVENTIVNE ukrepe, dejavnosti in procese, ki naj preprečijo nastanek ali vsaj zaostrovanje konflikta;

KURATIVNE ukrepe, dejavnosti in procese upravljanja in razreševanja (etničnih

* * *

[6] Družboslovci in humanisti v teh okoljih sevedа poznajo koncepte etničnosti in teorije etničnih konfliktov, vendar pa je tudi pri ljudeh z višjo in visoko izobrazbo iz drugih strok poznavanje teh vprašanj relativno slabo. Med tistimi z nižjo izobrazbo pa je poznavanje teh vprašanj še slabše. Poglavitni vir informacij so namreč sredstva množičnega obveščanja, ki so v teh državah odigrala pomembno vlogo pri promociji nacionalizma. Ob upoštevanju specifične situacije v posameznih okoljih, pa pa bi - po mojem mnenju - verjetno podobno oceno o poznavanju problematike in teorij etničnosti lahko zapisali tudi za razvite zahodne družbe.

in drugih družbenih) konfliktov, ki poskušajo zmanjšati intenzivnost in stopnjo zaostrovanja konfliktov. Ti ukrepi, dejavnosti in procesi naj bi (etnične) konflikte v kar največji meri objektivizirali in jih, če je to le mogoče, kompromisno razrešili;

ukrepe, dejavnosti in procese REHABILITACIJE, ki poskušajo sanirati pokonfliktno situacijo in odpraviti negativne posledice eskalacije (zaostrovanja, nasilnega izbruha) konfliktov.

Z gledišča stabilnosti in mirnega razvoja sodobnih pluralnih družb bi bilo idealno, če bi sploh uspeli preprečiti nastanek konfliktov. Ker pa v pluralnih družbah vedno obstajajo različni interesi, ki med sabo pogosto niso skladni, včasih pa so tudi nekompatibilni ali celo konfliktni, bodo nujna **sestavina** življenja in normalni vsakodnevni pojavi v teh družbah tudi konflikti. **Zato je** jasno, da obstoja in nastajanja konfliktov ni mogoče preprečiti, lahko pa smo (bolj ali manj) uspešni pri preprečevanju morebitnega zaostrovanja teh konfliktov. Na žalost pa lahko ugotovimo, da sta politika ter družboslovna in humanistična znanost najšibkejši ravno, ko gre za prihodnost - oziroma natančneje za njeno napovedovanje in oblikovanje. Tako se pogosto dogaja, da v sodobnih družbah (še?) ne znamo uspešno preprečevati ali vsaj usmerjati in upravljati zaostrovanja konfliktov in njihovih (nasilnih) izbruhov. Vsekakor pa izkušnje potrjujejo, da so različni ukrepi za upravljanje in razreševanje konfliktov lahko bolj uspešni, če zaostrovanje konfliktov kar najbolj zgodaj zaznamo in analiziramo. Tako lahko čim prej razvijemo, sprejmemo in začnemo uresničevati ukrepe, ki lahko preprečijo nadaljnje zaostrovanje konfliktov in izboljšajo pogoje za njihovo nadaljnje uspešno upravljanje in razreševanje. Zato so za uspeh preventivnih ukrepov, dejavnosti in procesov ključnega pomena poleg aktivnosti in mehanizmi za zgodnje odkrivanje (etničnih in drugih) konfliktov in zlasti njihovega zaostrovanja tudi stabilen in uravnotežen družbeni razvoj ter ustrezen sistem izobraževanja in usposabljanja.

V drugo, kurativno fazo, ko že imamo opravka z intenzivnim in zaostrenim konfliktom, sodijo vsi ukrepi, dejavnosti in procesi za pomirjanje, upravljanje, transformacijo in razreševanje konfliktov. Seveda pa je pomembno, da se tudi v tej fazi odvijajo dejavnosti, ukrepi in procesi, ki smo jih navedli v preventivni fazi in ki naj preprečijo eskalacijo drugih konfliktov. Miall, Ramsbotham in Woodhouse (1999: 22) v svoji knjigi, ki je posvečena razreševanju oboroženih mednarodnih konfliktov, *pomirjanje konfliktov* opredeljujejo kot doseganje sporazuma med strankami vpletenimi v konflikt, s katerim je mogoče končati oboroženo ali nasilno fazo konflikta. Vendar pa zgolj pomirjanje praviloma ne zadošča, saj se konflikt pogosto ponovi, če ne pride do odpravljanja vzrokov, ki so do konflikta in njegove zaostritve privedli. Za *upravljanje* in *urejanje konflik-*

tov pravijo, da gre za generična pojma in koncepta, ki vključujeta cel sklop načinov, ukrepov in dejavnosti za omejevanje, ublažitev in obvladovanje nasilnega konflikta. Sam pa vedno znova poudarjam, da sta upravljanje in urejanje konfliktov pomembna ne le v primerih nasilnih in oboroženih konfliktov, ampak sta ključna tudi za prprečevanje intenziviranja in zaostrovanja različnih konfliktov, ki v družbi obstajajo, ter za preprečevanje nasilnega izbruha teh konfliktov. Miall, Ramsbotham in Woodhouse (1999: 22) menijo, da je *razreševanje konfliktov (konfliktna resolucija)* bolj kompleksen pojem in koncept, ki pomeni ukvarjanje z globljimi koreninami konflikta in njihovo razreševanje. S temi ukrepi in dejavnostmi naj bi spremenili naravo in strukturo konflikta. Terminološko zmedo še povečuje dejstvo, da se pojem konfliktna resolucija uporablja hkrati za opredeljevanje konkretnega ukrepanja ob posameznih zaostrenih (nasilnih) konfliktih in tudi za opredelitev celotnega področja proučevanja.

Končno kaže nekaj besed nameniti še *transformaciji konfliktov*, ki jo Miall, Ramsbotham in Woodhouse (1999: 22) označujejo kot nadaljevanje in razvoj razreševanja konfliktov, nekateri pa o njej govorijo kot o posebnem konceptu, ki pomeni nadgradnjo razreševanja konfliktov in nov pristop. Pri transformaciji (preoblikovanju) konfliktov gre sicer za za tranformacijo strani, ki so vpletene v konflikt in njihovega odnosa do konflikta, njen končni cilj pa naj bi bila transformacija in odprava nepravičnih družbenih odnosov. Prav nepravični družbeni odnosi oziroma precepcija, da so obstoječi družbeni odnosi nepravični, sta namreč pogosta vzroka za pojav in zaostrovanje družbenih konfliktov.

Moj pogled je nekoliko drugačen od predstavljenih. Sam *upravljanje* in *razreševanje* etničnih in drugih družbenih konfliktov razumem kot kontinuirano in prepleteno dejavnost. Po mojem mnenju je pri tem osrednji koncept konktinuirano upravljanje konfliktov in razreševanje kriz, ki so povezane z njihovim morebitnim zaostrovanjem in/ali celo nasilnim izbruhom. Ob upoštevanju dejstva, da so konflikti v plualnih družbah stalni in normalni pojavi, ki bi jih bilo treba z učinkovitimi mehanimi in načini uspešno, mirno in demokratično upravljati, da bi zagotovili za demokratični razvoj nujno potrebno družbeno stabilnost in mir, razreševanje etničnih konfliktov razumem predvsem kot specifičen koncept in tehniko upravljanja konfliktov, s katero lahko trajno ali začasno odstranimo neke specifične razloge za obstoj in potencialno zaostrovanje konflikta. V tem kontekstu tudi *transformacijo* in *pomirjanje* konfliktov opredeljujem kot dva ključna koncepta in pristopa v okviru upravljanja konfliktov in ju štejem med nujne ukrepe pri preprečevanju, upravljanju in razreševanju konfliktov. Za vse naštete koncepte, ukrepe, dejavnosti in procese v okviru upravljanja etničnih konfliktov pa poudarjam, da so nujne sestavine tako preventivne, kurativne kot rehabilitacijske faze obravnavanja konfliktov.

Med ukrepe, dejavnosti in procese rehabilitacije pa poleg različnih trajnih dejavnosti za upravljanje in razreševanje konfliktov nizke intenzivnosti, ki smo jih omenili že v prejšnjih fazah, lahko štejemo zlasti vse tiste aktivnosti, ki naj prispevajo k sanaciji neposrednih (negativnih) posledic izbruhov družbenih konfliktov, k večji strpnosti (toleranci), spoštovanju različnosti in boljšemu sodelovanju ter s tem k dolgoročni stabilnosti in miru v posameznih okoljih. Med tovrstnimi ukrepi kaže poudariti zlasti pomen (ponovnega) vzpostavljanje medsebojnega zaupanja in (demokratičnih) institucij, ki naj omogočajo in zagotavljajo miroljubno sožitje. Tovrstni ukrepi so lahko tudi vzpostavitev mednarodnih oblasti oz. uprave (kot sta npr. visoka predstavnika v Bosni in Hercegovini ter na Kosovu) ter namestitev mednarodnih policijskih ali celo vojaških enot.

Počasi se uveljavlja spoznanje, da za zagotavljanje dolgoročne stabilnosti in miru ter uspešno reševanje konfliktov v sodobnih pluralnih družbah ne zadoščajo le učinkoviti kurativni ukrepi, dejavnosti in procesi, ampak je nujno potrebno razviti tudi ustrezno preventivo in rehabilitacijo. Pri tem gre za kontinuirane dejavnosti in procese, ki morajo biti medsebojno nujno povezani in usklajeni, za posamezne faze pa je pomembno, da se medsebojno prepletajo in dopolnjujejo. Še več, menim, da lahko najboljše rezultate pri preprečevanju, upravljanju in razreševanju družbenih konfliktov dosežemo, če uspemo najti najboljšo kombinacijo vseh navedenih preventivnih, kurativnih in rehabilitacijskih dejavnosti, ukrepov in procesov.

Ne smemo pa pozabiti, da v vseh fazah njihovo nujno sestavino predstavljajo tudi naslednji elementi in vsebine:

uspešen, stabilen, uravnotežen in pravičen ekonomski in družbeni razvoj, ki naj zagotavlja dobro perspektivo vsem posameznikom in skupnostim,

ustrezno in zlasti potrebam specifičnih okolij prilagojeno izobraževanje in usposabljanje ter

demokracija (ali v prehodnem obdobju vsaj demokratizacija), katere ključna sestavina in okvir so oblikovanje, delovanje in razvijanje demokratičnih institucij in procesov.

Kot sem že omenil, menim, da je zlasti v primeru etničnih konfliktov najboljši pristop, ki se razreševanja teh konfliktov loteva dolgoročno ter ga obravnava kot upravljanje in razreševanje kriznih situacij, pri tem pa poudarja aktivno udeležbo in enakopravnost vseh strani, ki so vpletene v konflikt. Tak pristop terja ustrezno izobraževanje in usposabljanje vseh tistih, ki so vključeni v razreševanje konfliktov - zlasti pa še ključnih voditeljev in pogajalcev vseh tistih strani, ki so vpletene v določen konflikt. Moje izkušnje kažejo, da je pri tem lahko zelo koristna in pogosto celo nujna pomoč tretje strani, ki sama v konflikt ni neposredno vpletena.

3. STRATEGIJE, NAČINI, UKREPI IN DEJAVNOSTI ZA PREPREČEVANJE, ZGODNJE ODKRIVANJE, UPRAVLJANJE IN RAZREŠEVANJE KONFLIKTOV

Potem, ko smo si na kratko ogledali nekatera teoretična izhodišča in koncepte preprečevanja, zgodnjega odkrivanja, upravljanja in razreševanja konfliktov ter opredelili faze prevencije, kurative in rehabilitacije, se kaže lotiti obravnavanja njihove strategije, pristopov, načinov, ukrepov in dejavnosti. Pri tem bomo posebno pozornost posvetili prav izobraževanju in usposavljanju vseh tistih, ki so v te procese - v takšni ali drugačni vlogi - vključeni.

Začeli bomo z naslednjim vprašanjem: Kako se v posameznem okolju v konkretnem primeru lotiti preprečevanja, zgodnjega zaznavanja, upravljanja in razreševanja konflitkov? Preden se v takem primeru sploh lahko lotimo oblikovanja strategije, procesov, dejavnosti in konkretnih ukrepov, je potrebno najprej dobro spoznati in razumeti okolje in konkreten etnični konflikt. Za spoznavanje notranje logike in dinamike vsakega etničnega konflikta je zlasti pomembno, da spoznamo in razumemo, kako ta konflikt in posamezne njegove elemente dojemajo strani, ki so vanj vpletene. Kljub temu, da se včasih zunanjemu opazovalcu in celo nasprotnikom v konfliktu zdi ravnanje posamezne oz. »druge« strani nelogično in celo iracionalno, pa je z gledišča specifičnega dojemanja konflikta, ki se izoblikuje pri posamezni vpleteni strani, prav tako ravnanje praviloma (zelo) logično in se zdi najboljši način za dosego opredeljenih ciljev in interesov. Pri tem moramo upoštevati tudi dejstvo, da gre pri etničnih konfliktih pogosto za posebno pomembne vrednote in za močna čustva. Prav zato je sklepanje kompromisov zelo težko.

Zato je torej prvi korak pri uspešnem preprečevanju, zgodnjem zaznavanju, upravljanju in razreševanju etničnih konfliktov vedno analiza konkretnega pluralnega okolja in situacije v njem. Pri tem si lahko pomagamo s *tabelo 1*, ki nam omogoča neposredno primerjavo naših ugotovitev o okolju in specifičnih percepcij (dojemanja), ki ga lahko zaznamo in analiziramo pri posameznih straneh (specifičnih etničnih skupnostih), ki v določenem okolju obstajajo in ki so ali bi lahko bile vpletene v etnični konflikt.

Večinoma se preprečevanja, upravljanja in razreševanja etničnih konfliktov lotimo šele takrat, ko se v posameznem pluralnem okolju nek etnični konflikt zaostri in morebiti celo nasilno izbruhne, vendar pa posameznega konflikta nikoli ne smemo obravnavati iztrgano iz družbenega konteksta. Na etnične konflikte namreč vpliva vrsta dejavnikov, ki jih moramo pri upravljanju in razreševanju upoštevati. To velja tudi za evidentiranje drugih potencialnih konfliktov in kriz, ki bi v posameznem okolju lahko izbruhnili. Naš poglavitni cilj namreč ni le določen uspeh pri upravljanju in razreševanju posameznega konflikta, čeprav je tudi to izjemno pomembno zlasti z gledišča strani vpletenih v konflikt in samega

okolja. Ključni cilji upravljanja in razreševanja (etničnih) konfliktov pa so dolgoročna stabilnost in mir v konkretnem okolju ter s tem omogočanje njegovega celovitega družbenega razvoja. Za uspešno doseganje teh ciljev pa je najbolj pomembno prav preprečevanje konfliktov in njihovega zaostrovanja ter v tem okviru tudi uspešno zgodnje odkrivanje in zaznavanje (etničnih) konfliktov, ki omogoča pravočasen začetek ukrepanja, za kar pa morajo biti ustrezno usposobljeni tudi institucije političnega sistema, politiki in drugi družbeni dejavniki, ki se lahko vključijo v upravljanje in razreševanje konfliktov.

Tabela 1: Raster za analizo možnih etničnih konfliktov in za analizo kriznih situacij ob zaostrenem etničnem konfliktu

PODROČJA OZ. TEME ANALIZE:	CELOTNO OKOLJE	SPECIFIČNE ETNIČNE SKUPINE IN NJIHOVA POTENCIALNA VPLETENOST V ETNIČNI KONFLIKT			
		Skupnost A	Skupnost B	Skupnost C	Skupnost...
Ključne značilnosti zgodovinskega razvoja					
Socialna in razredna struktura					
Etnična struktura (specifične etnične skupnosti)					
Družbeni akterji (razlike in podobnosti)					
Aktualna situacija					
Procesi in trendi (vključno s projekcijami razvoja)					
Integracijski dejavniki, povezave, sožitje, sodelovanje, stične točke in skupni interesi					
Zaznani in potencialni družbeni, zlasti etnični konflikti, ocena njihove narave intenzivnosti ter verjetnost eskalacije					
Zaostreni in nasilni etnični konflikti (intenzivnost konfliktov - ocena)					
Akterji v zaostrenem etničnem konfliktu in njihova vloga					

Predstavljeni raster nam omogoča strukturirano analizo aktualne situacije in procesov v konkretnem okolju ter nam ponuja nujno potrebne elemente za oblikovanje strategije za preprečevanje, upravljanje in razreševanje etničnih in drugih obstoječih in potencialnih družbenih konfliktov v tem okolju. Pri oblikovanju strategije si lahko pomagamo tudi s pregledno *tabelo 2* v prilogi. Ta je oblikovana na podlagi tabele o integralni globalni mednarodni strategiji za razreševanje etničnih konfliktov v jugovzhodni Evropi, ki sem jo predstavil v svojem lanskem prispevku (Žagar, 2000: 25) in ki je bila zasnovana na podlagi pristopa (ARI Conflict Management Project), ki ga je razvil Rothman (1992: 65).

Tabela 2: Elementi za opredelitev strategije, pristopov, načinov, ukrepov in dejavnosti za preprečevanje, zgodnje odkrivanje, upravljanje in (raz)reševanje etničnih konfliktov v konkretnem okolju

GLOBALNA STRATEGIJA ZA PREPREČEVANJE, ZGODNJE ODKRIVANJE, UPRAVLJANJE IN RAZREŠEVANJE ETNIČNIH KONFLIKTOV: (1) Opredelitev ciljev; (2) Opredelitev pristopov in načinov; (3) Opredelitev institucionalnih in organizacijskih okvirov; (4) Opredelitev akterjev in njihovih vlog					
KONTINUIRANE (DOLGOROČNE) STRATEGIJE, PROCESI IN DEJAVNOSTI: (1.) EKONOMIJA (Ekonomski in družbeni razvoj) (2.) IZOBRAŽEVANJE in USPOSABLJANJE (3.) DEMOKRATIČNI PROCESI, OBLIKOVANJE IN KREPITEV DEMOKRATIČNIH INSTITUCIJ					
DEJAVNOSTI, UKREPI, PROCESI ZA PREPREČEVANJE, UPRAVLJANJE IN RAZREŠEVANJE KONFLIKTOV	MODEL IN OKVIR ZA UPRAVLJANJE IN RAZREŠEVANJE ZAOSTRENIH IN ZLASTI NASILNIH (ETNIČNIH) KONFLIKTOV				
1. FAZA – PREVENCIJA: Preprečevanje nastajanja in zaostrovanja konfliktov, zgodnje odkrivanje njihovega zaostrovanja: stabilen in uravnotežen ekonomski in družbeni razvoj ter blaginja in pravičnost; izobraževanje in usposabljanje; razvoj in funkcioniranje demokratičnih institucij; ugotavljanje potencialnih zaostritev konfliktov, načrtovanje potrebnih dejavnosti in ukrepov za preprečevanje in upravljanje konfliktov – vključno s pomočjo pri navezovanju medsebojne komunikacije in pri pogajanjih ter s svetovanjem, posredovanjem, mediacijo in arbitražo; definiranje skupnih interesov, spoznanje o nujnosti (sklepanja) kompromisov, razvijanje zavesti o obstoju različnosti ter o potrebnosti in prednostih sožitja in (enakopravnega) sodelovanja; po potrebi angažiranje zunanjih nevtralnih opazovalcev, svetovalcev in posrednikov; koordinacija vseh teh dejavnosti, ukrepov in procesov. 2. FAZA – KURATIVA: Nadaljevanje vseh ukrepov in dejavnosti iz faze prevencije, poleg tega pa še: specifični ukrepi in dejavnosti za upravljanje, pomirjanje, transformacijo in razreševanje konfliktov – ob oboroženih konfliktih ludi intervencija za prekinitev vojaških spopadov, premirje, ločevanje sovražnih strani, razorožitev (PEACEMAKING), mednarodne mirovne in policijske sile, dejavnosti in ukrepi za upravljanje in razreševanje konfliktov (PEACEKEEPING); pomoč pri sklepanju in nadzorovanju premirja; razvoj zavesti o potrebnosti sožitja in sodelovanja. 3. FAZA – REHABILITACIJA: Nadaljevanje vseh ukrepov in dejavnosti iz prejšnjih faz; v primeru upravljanja in razreševanja oboroženih konfliktov nadzorovanje premirja, razorožitev po potrebi mednarodne policijske sile in dejavnosti (POLICING); sanacija posledic konflikta – obnova in dolgoročni razvoj; razvoj zavesti o obstoju različnosti ter o potrebnosti sožitja in sodelovanja.		Določanje okvira:		Analiza konfliktov – PRISTOPI:	
		Konfliktni (nasprotovanje)	Refleksivni	Integrativni	Monitoring & Evalvacija
	DEFINICIJA	D 1: Krivci (ONI) Dejanski	D 2: Introspekcija (MI) Kontekstualni	D 3: Odnosi z njimi (SKUPAJ) Interaktivni	D 4: Partnerski odnosi PARTNERJI Interaktivni, Sodelovanje
	VZROKI	C 1: Interesi Tekmovanje / Razpolaganje	C 2: Vrednote Negativne izkušnje	C 3: Potrebe Situacija	C 4: Pravila, Kriteriji Monitoring in Evalvacija kot proces
	Upravljanje in razreševanje:	Strategije upravljanja konfliktov			
		Distributivno Dogovarjanje	Refleksivnost	Integrativno Dogovarjanje	Monitoring & Evalvacija
	ALTERNATIVE	A 1: Ničelna vsota (Zero Sum) Izključujoče (Ekskluzivno)	A 2: Prizadevanje (Aspiracije) Interno	A 3: Pozitivna vsota (Positive Sum) Interno	A 4: Pozitivna vsota (Positive Sum) Sodelovanje, vključevanje
	URESNIČEVANJE	I 1: Prisilno	I 2: Interno (Buy-In)	I 3: Medsebojna pomoč in sodelovanje	I 4: Vključevanje, sodelovanje

Ko na podlagi analize konkretnega okolja, aktualne situacije ter pričakovanega razvoja v tem okolju pripravljamo strategijo za posamezne faze dejavnosti, ukrepov in procesov v okviru preprečevanja, zgodnjega odkrivanja, upravljanja in razreševanja etničnih in drugih družbenih konfliktov, nam tabeli lahko pomagata tudi pri načrtovanju in usklajevanju dejavnosti ter pri ustreznem povezovanju in prepletanju treh faz. Prav tako nam pomagata pri načrtovanju, koga bomo vključili v upravljanje in razreševanje konkretnega konflikta ter na kakšen način. To nam bo pomagalo tudi pri načrtovanju ustreznega izobraževanja in usposabljanja za vse akterje v tem procesu, ki je zaradi značilnosti in specifične narave etničnih konfliktov še posebej zahtevno.

Kako pa naj izgleda sama strategija preprečevanja, upravljanja in razreševanja konkretnega etničnega konflikta ter katere dejavnosti, ukrepe in procese kaže vanjo vključiti? Ta se bo seveda razlikovala od primera do primera upoštevajoč posebnosti posameznega okolja, situacije in samega konflikta, obstajajo pa tudi nekatere skupne značilnosti. Tako je praviloma zelo koristno, če poskušamo celotno situacijo objektivizirati ter jo vsem vpletenim predstaviti kot dejavnosti, ukrepe in procese za upravljanje krizne situacije, ki ogroža »normalno« življenje, družbeno stabilnost in mir v določenem pluralnem okolju. Zato kaže poudariti zlasti tiste dimenzije in elemente krize, ki jih vpletene strani ne dojemajo kot ključne vsebine obstoječega etničnega konflikta. Na takšen način kaže opredeliti tudi cilje, ki jih bomo v procesu upravljanja in razreševanja krizne situacije poskusili uresničiti. Cilji se morajo zdeti realni in morajo upoštevati interese vseh v konflikt vpletenih strani, zlasti pa je koristno, da jasno opredelimo kratkoročne, srednjeročne in dolgoročne cilje ter njihovo medsebojno povezanost in soodvisnost. Tako bo, na primer, v primeru izbruha oboroženega konflikta prvi in najpomembnejši cilj zaustaviti vojaške spopade in nasilje, vendar pa ta cilj sam po sebi verjetno ne bo zadoščal za dejansko prekinitev spopadov. Zato je ta cilj potrebno postaviti v kontekst drugih kratkoročnih, srednjeročnih in dolgoročnih ciljev ter celoten proces predstaviti kot uresničevanje ključnih interesov vpletenih strani. V proces upravljanja in razreševanja zaostrenih etničnih konfliktov je pogosto koristno ali celo nujno potrebno vključiti tudi mednarodno skupnost, ki je tudi sama zainteresirana za mirno upravljanje in razreševanje takih konfliktov, saj ti lahko ogrozijo tudi mednarodno stabilnost in mir v določenem delu sveta. Sestavni del vsake uspešne strategije mora biti tudi evalvacija, ki naj sproti ugotavlja, kako uspešna sta strategija in njeno uresničevanje, zlasti pa mora opozoriti na morebitne probleme in težave ter po možnosti ponuditi predloge za njihovo razreševanje in s tem za razvoj in izboljšanje strategije. Tako kot je upravljanje in razreševanje konfliktov praviloma kontinuiran proces, je kontinuiran proces tudi razvijanje, dograjevanje in izboljšanje takšne strategije.

Strategija mora biti zasnovana tako, da so v njej jasno določene mesto, vloga, naloge in odgovornost slehernega akterja. Strategija mora predvideti koncepte, metode, načine, postopke, mehanizme in institucije za preprečevanje, zgodnje odkrivanje, upravljanje in razreševanje (etničnih) konfliktov hkrati pa mora določiti tudi celotno organizacijsko strukturo teh dejavnosti, ukrepov in procesov. Pri tem je zelo pomembno ustrezno definiranje odnosa med posameznimi akterji ter tudi načina komuniciranja med njimi. Pri etničnih konfliktih namreč pogosto pride do dehumanizacije in celo demonizacije nasprotnikov, kar posledično tudi definira dojemanje »nasprotne strani« in odnos do pripadnikov te »sovražne skupnosti«, ki sodelujejo v procesu upravljanja in razreševanje konflikta. Prav zato je zelo koristno, če pri tem govorimo zgolj o upravljanju krizne situacije, ki jo javnosti poskusimo predstaviti kot proces, ki ni neposredno povezan z etničnim konfliktom, lahko pa mogoče pomaga tudi pri njegovem razreševanju. Tako vsaj na »splošno predstavni ravni« poskušamo razreševanje krize predstaviti kot etnično nevtralen proces, ki lahko koristi vsem skupnostim v etnično pluralnem okolju.

Za uspešno upravljanje in razreševanje zaostrenih etničnih konfliktov je pogosto nujno potrebno sodelovanje »tretje strani«, za katero bi bilo idealno, da jo vsi udeleženci v konfliktu sprejemajo kot nevtralno in ji priznavajo avtoriteto. »Tretja stran« lahko v procesu igra zelo različne vloge, ki pa so vse lahko zelo pomembne, saj bi brez njenega posredovanja le težko prišlo do pogajanj med stranmi, ki so vpletene v zaostren in morebiti celo nasilen konflikt. Njene vloge pa lahko segajo od prenašalca sporočil med sprtimi stranmi (takrat »tretja stran« zagotavlja nujno potreben kanal za komuniciranje), prek organizatorja in gostitelja sestankov sprtih strani brez kakšne posebne aktivne vloge, do posrednika ali mediatorja v sporu, lahko pa »tretja stran« nastopa tudi kot arbiter (razsodnik) v sporu. Kakršnakoli že je vloga »tretje strani«, si mora ta prizadevati, da je pri razreševanju konflikta samostoja in objektivna, tako da jo posamezne sprte strani ne začnejo dojemati kot »zaveznika druge strani«, saj bi bila s tem njena vloga diskreditirana in bi le zelo težko uspela v svoji vlogi. Pri svojem delu se mora vedno zavedati potencialnega »simboličnega pomena in vloge« svojih dejanj in izjav ter vpliva različnih možnih interpretacij, ki se ob tem pojavljajo. Kadar »tretjo stran« predstavlja mednarodna skupnost, je pomemben dejavnik njene avtoritete in uspeha tudi potencialna moč (finančna, politična, policijska, vojaška, itd.), ki se ji pripisuje.

Pri upravljanju in razreševanju konfliktov ter pri razreševanju kriz so pogajanja najpogosteje uporabljena tehnika za oblikovanje kompromisov in za sklenitev sporazumov med sprtimi stranmi. Zato je seveda zaželeno in zelo koristno, da vsi akterji v tem procesu vsaj nekoliko poznajo teorijo, tehnike in metode pogajanj ter da se za svojo vlogo ustrezno dodatno usposobijo. Zlasti morajo vse strani

spoznati, da s pogajanji vse strani pridobijo (čeprav morajo pri tem sklepati kompromise) in da dolgoročno le s pogajanji lahko uresničijo svoje najpomembnejše interese. (Glej npr.: Fischer, Ury, Patton, 1991; Lewicki, Saunders, Minton, ur., 1999) Poleg pogajanj pa je mogoče in včasih nujno potrebno uporabiti tudi druge metode, tehnike, ukrepe in procese, med katerimi kaže omeniti zlasti vse tiste, ki jih ponavadi s tujkami opredeljujemo kot »Peacemaking«, »Peacekeeping« in »Policing«. (Glej Tabelo 2 in npr.: Zartman, Rasmussen, ur., 1997) Dolgoročno pa je pomembno zlasti to, da vse skupnosti v posameznem okolju, njihovi pripadniki ter zlasti njihovi etnični in politični voditelji spoznajo, da je najboljši način za uresničevanje večine njihovih interesov enakopravno sodelovanje, ki temelji na priznavanju in spoštovanju različnosti, ter pri tem uspejo razviti zavest in ideologijo sožitja in sodelovanja.

K boljši uspešnosti preprečevanja, upravljanja in razreševanja etničnih in drugih družbenih konfliktov v različnih okoljih lahko veliko prispeva tudi uporaba mehanizmov za upravljanje in razreševanje konfliktov, ki v teh družbah obstajajo, še zlasti takrat če so se ti mehanizmi razvili avtohtono in imajo potreben družbeni ugled. Zato je pri oblikovanju strategije za preprečevanje, upravljanje in razreševanje konfliktov v konkretnem okolju vedno potrebno proučiti tudi obstoj, vlogo in delovanje tradicionalnih in morebitnih novih ali nastajajočih mehanizmov.

4. IZOBRAŽEVANJE IN USPOSABLJANJE

Kot sem že večkrat poudaril v tem prispevku, je za uspešno preprečevanje, zgodnje odkrivanje, upravljanje in razreševanje konfliktov, zlasti pa še za uspešno upravljanje in razreševanje zaostrenih in nasilnih etničnih konfliktov nujno potrebno ustrezno izobraževanje in usposabljanje vseh ključnih akterjev. Med te akterje sodijo predvsem etnični in politični voditelji sprtih strani (etničnih skupnosti) ter tisti njihovi predstavniki, ki bodo neposredno sodelovali v procesu upravljanja in razreševanja konfliktov, še zlasti ko gre za pogajanja. Idealno bi seveda bilo, če bi v izobraževanje in usposabljanje lahko vključili vse pripadnike skupnosti, ki so zapletene v konflikt, ali pa sploh celotno prebivalstvo v določenem okolju. Ker tega cilja praviloma ni mogoče doseči, je še toliko bolj pomembno, da zagotovimo ustrezno izobraževanje in usposabljanje vseh tistih posameznikov iz posameznega okolja ali iz drugih okolij, ki v različnih vlogah pri procesu upravljanja in razreševanja konfliktov sodelujejo ter lahko prispevajo k njegovi boljši uspešnosti. Mednje ne sodijo le zunanji posredniki, mediatorji in arbitri (t.i. »tretja stran«), ampak tudi vsi drugi, ki lahko v procesu upravljanja in razreševanja konfliktov pomagajo s svojimi nasveti, z nudenjem strokovne in tehnične pomoči, z organiziranjem srečanj, sestankov in pogajanj med sprtimi stranmi. Za uspešno prevencijo konfliktov bi bilo pomembno, da v vsakem okolju

obstajajo ustrezno usposobljeni posamezniki in skupine, ki tistim, ki se zapletejo v konflikt, lahko pomagajo z nasveti in aktivnim sodelovanjem pri miroljubnem razreševanju konflikta in pri iskanju kompromisa, sprejemljivega za vse sprte strani.[7]

Poleg omenjenih posameznikov imajo pri preventivnih dejavnostih pa tudi pri upravljanju in razreševanju zaostrenih konfliktov lahko pomembno vlogo tudi različne institucije in organizacije, še zlasti če te uživajo zaupanje ljudi in imajo pri njih ugled. To velja za šole in sploh za celoten izobraževalni sistem, za institucije lokalne samouprave, za sodišča, policijo in celo vojsko, če te institucije sprte strani sprejemajo kot nevtralne. V trenutku, ko pa se v delu družbe ustvarita prepričanje in predstava, da te institucije niso nevtralne (ampak so se postavile na stran ene od sprtih strani), pa le zelo težko odigrajo pozitivno vlogo pri mirnem upravljanju in razreševanju družbenih konfliktov, še zlasti pa v tistih primerih, ko gre za zaostrene in morebiti celo nasilne etnične konflikte. Podobna ugotovitev velja za javne medije ter za organizacije in institucije civilne družbe.

Najboljša rešitev bi bila, če bi bilo ustrezno izobraževanje in usposabljanje za preprečevanje, zgodnje odkrivanje, upravljanje in razreševanje konfliktov zagotovljeno v okviru šolskega sistema ter v okviru permanentnega državljanskega izobraževanja, ki bi zajelo celotno prebivalstvo. Na žalost, pa tega cilja niso uspeli celovito uresničiti še v nobeni državi, čeprav v posameznih državah v okviru šolskih programov učenci pridobijo posamezne segmente teh znanj. To dejstvo se med drugim povsod po svetu odraža tudi v relativno slabi usposobljenosti ljudi in institucij za uspešno preventivno delovanje pri preprečevanju (pojavljanja) konfliktov ter za zgodnje ugotavljanje pojavljanja in zaostrovanja konfliktov.

Zato so toliko bolj pomembne razne občasne oblike izobraževanja in usposabljanja, ki jih v obliki delavnic, seminarjev in šol organizirajo različne institucije in organizacije v okoljih, kjer obstaja nevarnost izbruha nasilnih etničnih in drugih družbenih konfliktov, ter v okoljih, kjer takšni konflikti potekajo ali so pred nedavnim potekali. Pri tem je zlasti pomembna vloga različnih nevladnih organizacij, ki so ključne organizatorice tovrstnega izobraževanja in usposabljanja tudi na Balkanu. Takšno izobraževanje je praviloma namenjeno zlasti bodočim posrednikom in mediatorjem ter tistim, ki naj bi s svojim angažiranjem tako ali drugače pomagali v procesu upravljanja in razreševanja konflikta, bolj redko pa uspejo vključiti tudi pomembnejše lokalne, etnične in politične voditelje ter tiste vplivne predstavnike posameznih skupnosti, ki potem dejansko sodelujejo v pogajanjih.

* * *

[7] Tako kaže npr. sporočil na uspeh, ki ga imajo zlasti pri razreševanju sporov in konfliktov v šolah in manjših lokalnih skupnostih usposobljeni mediatorji (peer mediation) in pomirjevalci. V lokalnih skupnostih se dogaja, da mediatorji in pomirjevalci uspejo razrešiti tudi spore, ki so se sicer reševali na sodiščih.

Ko načrtujemo vsebino različnih oblik izobraževanja in usposabljanja za preprečevanje, zgodnje odkrivanje, upravljanje in razreševanje konfliktov, je potrebno udeležencem najprej ponuditi potrebna znanja za uspešno objektivno analizo situacije v posameznem okolju (pri čemer si lahko pomagamo tudi s Tabelo 1). Pri tem je pomembno, da se udeleženci naučijo ustvariti objektiven in nevtralen odnos do krizne situacije ter da se naučijo analizirati in razumeti »interno logiko«, ki vodi ravnanje posameznih strani, vpletenih v konflikt. Prav razumevanje »internih logik« vseh strani, ki so vpletene v konflikt, je ključno pri oblikovanju strategije ter pri načrtovanju ukrepov in dejavnosti v okviru strategije. Za uspeh strategije, ukrepov in dejavnosti je namreč praviloma nujno potrebno sodelovanje vseh vpletenih strani.

Naslednja faza izobraževanja in usposabljanja naj bi udeležencem omogočila, da izberejo tiste dejavnosti, ukrepe, tehnike in metode, ki bodo v primeru konkretnega etničnega konflikta in v dani situaciji predvidoma najbolj uspešni pri upravljanju in razreševanju tega konflikta. Tako se morajo udeleženci usposabljanja najprej naučiti, kako je mogoče vzpostaviti posredno in/ali neposredno komunikacijo med sprtimi stranmi, še posebej natančno pa se morajo seznaniti z osnovami in tehnikami pogajanja. Za posameznike ter sodelavce organizacij in/ali institucij, ki naj bi v upravljanju in razreševanju konfliktov sodelovali kot posredovalci informacij in komunikacije, posredniki, mediatorji ali arbitri, pa je potrebno pripraviti tudi ustrezno usposabljanje za opravljanje teh vlog. Tako se morajo naučiti pravil komuniciranja in obnašanja, pa tudi uporabe posameznih metod in tehnik za opravljanje teh vlog (npr. zgolj prenašanje informacij in sporočil; posredovanje ter interpretiranje informacij in sporočil; pomoč pri zbliževanju in usklajevanju različnih stališč; novi predlogi za razrešitev krize; morebitna odločitev v sporu; itd.).

Pri samem izobraževanju in usposabljanju so poleg teoretičnega seznanjanja s problematiko preprečevanja, zgodnjega odkrivanja, upravljanja in preprečevanja etničnih in drugih družbenih konfliktov, pomembne tudi simulacije, ko slušatelji igrajo različne vloge. V teh simulacijah poskušajo kar najbolj uspešno odigrati svojo vlogo. Kadar imajo vlogo predstavnikov strani, vpletenih v konflikt, gre za uresničitev ključnih interesov posamezne skupnosti ter za to, da v pogajanjih tej skupnosti ni potrebno preveč popustiti, ne da bi pri tem ogrozili samo možnost za kompromis; ko igrajo posrednike ali mediatorje, pa poskušajo predstavnikom sprtih strani kar najbolj uspešno pomagati pri doseganju kompromisa; ko so v vlogi mediatorja, poskušajo predlagati takšne rešitve, ki naj bi bile kar najbolj objektivne in vse, kar je potrebno, da se čimprej sklene kompromis; kadar pa predstavljajo arbitra, poskušajo odločiti tako, da je arbitrova odločitev za vse strani sprejemljiva in pravična, tako da ne bi grozila nevarnost, da prav arbitrova odločitev sproži novo spiralo zaostrovanja konfliktov. Sploh je pri usposabljanju

potrebno posebno pozornost nameniti kontinuirani naravi procesov preprečevanja, zgodnjega odkrivanja, upravljanja in razreševanja konfliktov v pluralnih družbah ter oblikovanju zavesti, da je potrebno dejavnosti in ukrepe vedno zasnovati tako, da ti morebiti ne sprožijo novih zaostritev konfliktov. Prav zato je namreč tudi ob načrtovanju faze rehabilitacije potrebno poskrbeti ne le za ukrepe in dejavnosti, ki bodo sanirale in odpravile posledice morebitnega zaostrenega nasilnega konflikta, ampak tudi preventivne dejavnosti, ki bodo v prihodnje preprečile ponovno zaostritev tega ali drugega potencialnega konflikta.

Za bolj nazorno ponazoritev povedanega ob koncu navajam še nekaj ključnih elementov dveh možnih primerov za simulacije. Če boste katerega od navedenih primerov uporabili v vašem programu usposabljanja, ga seveda kaže dopolniti z vsebinami, ki ga bodo približale konkretnemu okolju ali celo konfliktu, s katerim se ukvarjate.

Primer 1:

V okolju I. obstajajo štiri etnične skupine (A, B, C, D), ki so zasedale vsaka svojo družbeno nišo in so tradicionalno živele v sožitju, občasni konflikti pa njihvega sobivanja niso ogrozili. V procesu modernizacije so se njihovi medsebojni odnosi spremenili in čeprav so z razvojem vse skupnosti pridobile, se je pri njih začel pojavljati občutek, da jih druge etnične skupine izkoriščajo in si izboljšujejo svoj položaj na njihov račun. Zaradi tega se v tem okolju začne zaostrovati etnični konflikt med temi skupinami, v različnih obdobjih pa se oblikujejo tudi različne koalicije med njimi. Pri tem je etnična struktura v tem okolju takšna, da tudi največja skupina A, ki je bistveno večja od skupine B in C ter nekajkrat večja od skupine D, ne predstavlja večine celotnega prebivalstva. Sprva se sprte etnične skupine same poskušajo dogovoriti o rešitvi krize, ko pa jim to ne uspe in pride do oboroženega spopada, mednarodna skupnost določi posrednika, ki naj sprtim stranem pomaga najti sprejemljivo razrešitev krize.

Primer 2:

Manjšina F v državi II. se čuti vse bolj ogroženo, ker je večinska etnična skupina E sprejela in začela uresničevati nacionalistično politiko, ki je do manjšine izrazito diskriminatorna. Nacionalizem večinske skupnosti temelji na specifični interpretaciji »nacionalne zgodovine«, ki manjšino F šteje za svojega zgodovinskega nasprotnika in nevarnost. Čeprav je manjšina F prej imela dokaj široke manjšinske pravice in celo omejeno avtonomijo, so te pravice zdaj začeli omejevati, kar se kaže v omejevanju javne rabe manjšinskega jezika, odstranjevanju topografskih oznak v manjšinskem jeziku, ukinjanju in zapiranju manjšinskih institucij ter celo manjšinskih šol. Manjšina F se obrne na sodišča in druge institucije političnega sistema, vendar ima pri tem le malo uspeha, zato se znotraj manjšine F pojavijo predlogi za internacionalizacijo problema (zlasti obravna-

vanje tega problema pred mednarodnimi institucijami), vsaj v delu manšine pa tudi zahteve za močno avtonomijo. Če te zahteve ne bi bile uspešne, nosilci manjšinskega nacionalizma zagovarjajo odcepitev; ta, sprva skrajna stališča, pa zaradi represije v državi II. dobivajo vse več podpore med pripadniki manjšine, ki pa le na manjšem delu svoje tradicionalne poselitve predstavlja večino lokalnega prebivalstva. Mednarodna skupnost je zelo neodločna pri morebitnem posredovanju, ker večina držav šteje urejanje manjšinske problematike za notranjo zadevo držav.

5. SKLEP

Čeprav poudarjam pomen izobraževanja in usposabljanja za uspešno preprečevanje, zgodnje odkrivanje, upravljanje in razreševanje etničnih in drugih konfliktov, pa se hkrati zavedam tudi omejenega dometa in nemoči teh dejavnosti, ukrepov in procesov pri soočanju z obstoječimi konflikti v pluralnih družbah, še zlasti v primerih, ko gre za zaostrene nasilne etnične konflikte. To je pogojeno z odnosom sodobnih družb do te problematike, pa tudi s popolnoma negativnim pojmovanjem konfliktov samih. Vseeno pa sem v svojem dosedanjem proučevanju in tudi v praktičnem delovanju (npr. v ZDA, v jugovzhodni Evropi v okviru Pakta stabilnosti) ugotovil, da uporaba ukrepov, tehnik in mehanizmov za upravljanje in razreševanje lahko pomaga pri razreševanju posameznih konfliktov ali vsaj pri začasnem preprečevanju njihove nasilne zaostritve. Prav zato spodbujam posameznike, javne in privatne institucije in organizacije ter države, da resno razmislijo o potrebnosti sistema in mehanizmov za preprečevanje, zgodnje odkrivanje, upravljanje in razreševanje etničnih in drugih družbenih konfliktov v sodobnih pluralnih družbah. Zlasti pa podpiram vse tiste nevladne organizacije in iniciative civilne družbe, ki so se angažirale na tem področju in ki tudi v državah jugovzhodne Evrope že organizirajo programe izobraževanja in usposabljanja za upravljanje in razreševanje konfliktov. To pa je tudi osnovno sporočilo tega prispevka.

BIBLIOGRAFIJA

Azar, Edward E. in Burton, John W., ur. (1986) *International Conflict Resolution: Theory and Practice*. Sussex: Wheatsheaf Books; Boulder: L. Rienner Publishers.

Bešter, Romana (2001) *Primerjava nekaterih vidikov ustavne zaščite manjšin v državah članicah Sveta Evrope: Manjšinsko varstvo v Svetu Evrope in ustavna ureditev manjšinskega varstva v državah članicah Sveta Evrope*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani - Fakulteta za družbene vede.

Brecher, Michael in Wilkenfeld, Jonathan (2000) *A Study of Crisis*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Burton, John W. (1987) *Resolving Deep-Rooted Conflict: A Handbook*. Lanham, MD: University Press of America.

Burton, John W. (1990) *Conflict : Resolution and Prevention*. New York: St. Martin's Press.

Burton, John W. (1996) *Conflict Resolution: Its Language and Processes*. Lanham, MD: Scarecrow Press.

Burton, John W. (1997) *Violence Explained: The Sources of Conflict, Violence and Crime and Their Prevention*. Foreword by Vivienne Jabri. Manchester, New York: Manchester University Press.

Burton, John W. in Dukes, Frank (1990) *Conflict: Practices in Management, Settlement, and Resolution*. New York : St. Martin's Press.

Esman, J. Milton (1994) *Ethnic Politics*. Ithaca, London: Cornell University Press.

Fischer, Roger in Ury, William in Patton, Bruce (1991) *Getting to YES: Negotiating Agreement Without Giving In*. Second Edition. New York, London, Ringwood, Toronto, Auckland: Penguin Books (1981, 1991).

Gurr, Ted Robert (1993) *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press.

Gurr, Ted Robert (2000) *Peoples Versus States: Minorities at Risk in the New Century*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press.

Gurr, Ted Robert in Harff, Barbara (1994) *Ethnic Conflict in World Politics*. Boulder, San Francisco, Oxford.

Horowitz, Donald L. (1985) *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Klinar, Peter (1989) *Etnični konflikt*. Ljubljana: FDV.

Kriesberg, Louis (1982) *Social Conflicts*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Kriesberg, Louis (1992) *International Conflict Resolution*. New Haven: Yale University Press

Kriesberg, Louis (1999) "Conflict, social" - v Kuper, Adam in Kuper, Jessica, ur. *The Social Science Encyclopedia*. Second Edition. London, New York: Routledge (1999, © 1996)

Lewicki, Roy J. in Saunders, David M. in Minton, John W., ur. (1999) *Negotiation: Readings, Exercises, and Cases*. Third edition. Boston, Burr Ridge, IL, Dubuque, IA, Madison, WI, New York, San Francisco, St. Louis, Bangkok, Bogotá, Caracas, Lisbon, London, Madrid, Mexico City, Milan, New Delhi, Seoul, Singapore, Sydney, Taipei, Toronto: Irwin / McGraw-Hill.

Mastenbroek, Willem F.G. (1995) *Conflict Management and Organization Development*. An Expanded Edition. Chichester, New York, Brisbane, Toronto, Singapore: John Wiley & Sons.

Miall, Hugh in Ramsbotham, Oliver in Woodhouse, Tom (1999) *Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, management and transformation of deadly conflicts*. Cambridge, Oxford: Polity Press; Malden, MA: Blackwell Publishers Inc.

Rizman, Rudi (1991) *Študije o etnonacionalizmu*. Ljubljana: KRT.

Ross, Marc Howard in Rothman, Jay, ur. (1999) *Theory and practice in ethnic conflict management: Theorizing success and failure*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Macmillan Press / New York: St. Martin's Press.

Rothman, Jay (1992) *From Confrontation to Cooperation: Resolving Ethnic and Regional Conflict*. Violence, Cooperation, Peace - An International Series. Newbury Park, CA, London, New Delhi: SAGE Publications.

Rothman, Jay (1997) *Resolving Identity-Based Conflict in Nations, Organizations, and Communities*. First Edition. San Francisco, Calif.: Jossey-Bass.

Ryan, Stephen (1990) *Ethnic Conflict and International Relations*. Aldershot: Darmouth Publishing Company.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Elektronska izdaja - Verzija 1.0. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC in avtorji. (Založila: DZS, d.d.; Računalniška priprava: Amebis, d.o.o.)

Sokolović, Džemal (1995) »Ali obstaja etnični problem?« *Teorija in praksa*, let. XXXII, št. 5-6, str. 508-524.

Šumi, Irena (1999) *Kultura in etničnost v socialni in kulturni antropologiji*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani - Fakulteta za družbene vede

Zartman, I. William in Rasmussen, J. Lewis, ur. (1997) *Peacemaking in International Conflict: Methods and Techniques*. Washington: United States Institute of Peace Press

Žagar, Mitja (1991) "Measures and mechanisms for the management or/and resolution of ethnic conflicts: Thesis for discussion." - V: Feinstein, Otto (ur.). *Ethnicity: Vonflict and cooperation*. Vol. 2, International colloquium reader. Detroit: Published by Michigan Ethnic Heritage Studies Center, 1991, str. 96-109.

Žagar, Mitja (1999) "Nekaj misli o manjšinskem nacionalizmu: jugovzhodna Evropa." *Razprave in gradivo*, št. 35, str. 291-304.

Žagar, Mitja (2000) "Ali je možno razkleniti začaran krog? Strategije in koncepti za upravljanje in razreševanje etničnih konfliktov." *Razprave in gradivo*, št. 36/37, str. 11-32.

Žagar, Mitja (2000a) "Yugoslavia: what went wrong? Constitutional aspects of the Yugoslav crisis from the perspective of ethnic conflict." - V: Spencer, Metta (ur.). *The Lessons of Yugoslavia*. Research on Russia and Eastern Europe, 3. Amsterdam, London, New York, Oxford, Shannon, Tokyo: JAI, An Imprint of Elsevier Science, 2000, str. 65-96.

JERNEJ ZUPANČIČ

SLOVENCI V ITALIJI

SLOVENES IN ITALY

Among all the Slovene national communities in the neighbouring states, the Slovenes in Italy are the most numerous, but also the most heterogeneous group. Their territory of settlement comprises regions of different political continuities, their inneer diversity being the result of historical and ethnocultural circumstances and migration processes, which in the course of time created the Slovenes of Trst/Trieste, Gorica/Gorizia, and Venetian Slovenia, the Slovene communities in Rezija/Resia and Kanalska dolina/Valcanale as members of the autochthonous minority; they also created the new nuclei of Slovene settlements (migrated minority) in the lowland of Friuli, as well as communities of Slovene emigrants and migrant workers in the major urban agglomerations of the Italian North, and last but not least, also a considerable number of transborder daily migrants from Slovenia. The article deals with the numerousness and territorial distribution of the Slovene population in the whole of Italy, their spatial mobility in the conditions of the information society and the openness of the border, as well as various interactions within the community. It specifically exposes the significance of the Slovene border territory population so for Slovenia as for Italy

Keywords: Slovenes in Italy, settlement, Slovene communities

Izmed vseh slovenskih narodnih skupnosti v sosednjih državah so Slovenci v Italiji najštevilčnejša a tudi najbolj heterogena skupina. Njihovo poselitveno ozemlje obsega območja različnih političnih kontinuitet, notranja raznolikost pa je rezultat zgodovinskih ter etnokulturnih okoliščin ter selitvenih procesov, ki so jih sčasoma oblikovale v Tržaške, Goriške, Beneške Slovence, na skupnosti v Reziji in Kanalski dolini kot pripadnike avtohtone manjšine, na nova jedra poselitve Slovencev (preseljeno manjšino) v Furlanski nižini, skupnosti slovenskih izseljencev in zdomcev v večjih urbanih aglomeracijah italijanskega severa, ne nazadnje pa tudi znatno število čezmejnih dnevnih delovnih migrantov iz Slovenije. Prispevek obravnava številčnost in prostorsko razporeditev slovenskega življa na območju celotne Italije, njihovo prostorsko mobilnost v pogojih informacijske družbe in odprtosti meji ter različne vrste interakcij znotraj skupnosti. Še posebej izpostavlja vlogo slovenskega prebivalstva v obmejnem prostoru tako za Slovenijo kot za Italijo.

Ključne besede: Slovenci v Italiji, naselitev, slovenske skupnosti

1. UVOD

Le malo območij, poseljenimi s Slovenci, je bilo doslej deležno tolikšne znanstvene pozornosti domačih in tujih raziskovalcev, kakor prav slovenska manjšina v Italiji. Cela vrsta obširnih študij od Čermelja še iz predvojnega obdobja, prek Zwittra, Jerija, do Stranja, Komaca in Bufona od domačih, pa do Minicha in Minghija od prepoznavnih tujih avtorjev, prikazuje strukturo, položaj in probleme slovenske skupnosti in njihovega naselitvenega teritorija iz različnih zornih kotov in znanstvenih disciplin. Brez dvoma je raziskovalce pritegnila raznolikost slovenske skupnosti, tako po jezikovni, družbeni, ekonomski ali antropološki plati, kakor po značaju prostora in ljudi ob meji. Poselitveni prostor slovenske manjšine v Italiji je na etnolingvističnem, pa tudi kulturnem in v zadnjem stoletju tudi gospodarskopolitičnem stičišču. Tako v geografskem kot v zgodovinskem kontekstu je to prostor, ki ga brez pretiravanja opisujemo s presežniki. V južnem sektorju sodi med najbolj dinamična območja čezmejnih odnosov (odprta meja), na severu pa je prostor kulturne izolacije, ki je tako močno vplivalo na lokalno prebivalstvo, da se je le -to šele v informacijski dobi pričenjalo dodobra zavedati svojega slovenskega bistva, ne zanikajoč pri tem vseh specifik, ki so jih naložila stoletja različnih kulturnih in političnih vplivov oziroma zavarovanosti pred njimi. To je tudi prostor, kjer je fašizacija italijanske družbe preizkušala koncepte nasilne etnične homogenizacije nad slovenskim prebivalstvom in obenem prostor, kjer se je prvič v Evropi rodil odpor proti fašizmu. Je prostor, kjer je nastal pojem »železne zavese«, a je le dve desetletji pozneje na široko odprl vrata različnim oblikam čezmejnega povezovanja in sodelovanja. Evropi je predstavil koncept odprte meje in podčrtal tudi povezovalno vlogo manjšin v integracijskih procesih. Prav po zaslugi že omenjenih in še drugih avtorjev je primer slovenske manjšine v Italiji prišel v učbenike politične geografije in sicer predvsem zaradi svoje mejnosti, spreminjanja geostrateške teže ozemlja zaradi različnih političnih dejavnikov in slednjič tudi zaradi etnične kontaktnosti prostora (več glej v Bufon, 1992, Bufon, 1995, Bufon, 2001).

V nekaterih dosedanjih študijah smo za primere Slovencev v Avstriji in na Madžarskem opozorili na raznolikost teh skupnosti, ki jih poleg pripadnikov avtohtone manjšine sestavljajo tudi izseljenci iz drugih območij slovenske poselitve ter v zadnjih desetletjih tudi zdomci ter preprosto dejstvo, da se je del manjšine iz različnih razlogov in pobud odseljeval iz avtohtonega območja in oblikoval nova jedra razpršene poselitve (skupaj z izseljenci). O slednjih vemo zelo malo, saj so bile oči znanstvenikov uprte predvsem v območja in skupnosti, ki so tudi sicer pritegovala s svojo politično aktualnostjo in problematičnostjo. Nekateri avtorji, predvsem Bufon (1992) in Stranj (1999) sta v sv svojih delih, sicer posvečenih manjšini, opozorila na selitvene procese in dejstvo, da obstaja tudi

»notranje izseljenstvo«. Prav temu je namenjen ta prispevek, ki želi osvetliti migracijske procese in njihove posledice, torej slovenske skupnosti zunaj območja tradicionalne avtohtone poselitve. Verjetno bi bilo tovrstnih študij več, če bi v Italiji imeli ob statističnih popisih po narodni ali / in jezikovni pripadnosti oziroma rabi jezika. Tako pa se je treba zateči bodisi k starejšim popisom, različnim ocenam števila manjšinske populacije in oceni naravnih ter selitvenih gibanj. Čeprav ne bo mogoče podati statistične slike, kot jo imamo za ostale slovenske skupnosti v drugih državah (ob vsej kritičnosti do metod in načinov statističnega ugotavljanja etnične pripadnosti), je vseeno pomembno opozoriti na številčne in prostorske razsežnosti slovenskega etnosa v Italiji.

Po desetletjih diplomatskih in pravnih prizadevanj so Slovenci v Italiji prvič v zgodovini dobili globalni zaščitni zakon. Čeprav je to šele prvi korak, ki mora najprej dobiti nekatera eksaktnejša določila in s temi stopiti v življenje manjšine, je vendarle uresničil eno od temeljnih izhodišč: vse Slovence v Italiji in ne le doslej priznani jedri na Tržaškem in Goriškem je postavil na skupni imenovalec. Določitev območja, za katerega zakon velja oziroma kjer se izvaja, je bistvenega pomena. Prav zaradi tega je sedaj zelo primerno opozoriti tudi na jedra slovenske prisotnosti izven tradicionalnega območja. Drugi razlog pa so stvarne spremembe v življenju manjšine, ki jih prinašata dinamična informacijska družba in bližnji vstop Slovenije med polnopravne članice Evropske unije. To bo prineslo vrsto olajšanih komunikacij med manjšino in izseljenci na eni ter Slovenci v Sloveniji na drugi strani. Obenem se bo zanesljivo spremenila tudi vloga slovenske manjšine ob administrativni meji.

2. SPREMEMBE POSELITVENEGA PROSTORA MANJŠINE

Poselitveno območje Slovencev v Italiji obsega razmeroma ozek obmejni pas ob slovensko italijanski meji. Čeprav ne posebno obsežen (meri namreč okrog 1800 km2), je ta prostor tako po fizičnogeografskih kakor po družbenih in gospodarskih značilnostih notranje zelo raznolik. Razlikovati je treba predvsem dva dela (severni - Videmsko pokrajino; in južni - Tržaško in Goriško) po svojih prostorskih in družbenoekonomskih lastnostih ter tri (Kanalsko dolino, Beneško Slovenijo, Tržaško z Goriškim vred) glede na kulturnozgodovinsko tradicijo.

Severni, pretežno gorati, redkeje naseljeni in v glavnem podeželski del ima vse značilnosti perifernega območja. Tam naseljena slovenska manjšina je naseljena kompaktno in večinoma tvori lokalno večino; razen v Kanalski dolini. Zaradi obmejne lege in tudi zaradi etničnih svojstev je bil predel gospodarsko zapostavljen in tam živeča skupnost vse do lanskega leta (2001) pravno prezrta. Čeprav se ozemeljsko krepko naslanja na soško dolino in na območja, ki so danes v Sloveniji, je bil ta predel (Beneška Slovenija) precej izoliran. Prometne povezave

so bile zaradi visokih gorskih grebenov zelo redke in slabo prehodne, urbana središča so bila za pogoje agrarne družbe daleč, pa tudi premajhna. Zato so bile tudi potrebe po medsebojni komunikaciji skromne. Goratost območja so še poudarjale globoko zarezane rečne doline, predvsem pa politična razmejitev, ki je ločila »avstrijski« in »beneški« del. Beneška Slovenija je bila slabo povezana tudi z večjimi urbanimi središči v furlanski ravnini, zato je dolgo zadržala vrsto gospodarskih in socialnih, posledično pa tudi etnokulturnih posebnosti. Te lastnosti se čutijo v marsičem še danes (več v Komac, 1994-95 in Komac, 1993). Najbolj izoliran predel pa je brez dvoma Rezija. Dolgo je vanj vodila ena sama pot, in sicer iz doline Bele. Zaradi tega je so modernizacijski procesi zapozneli tukaj še bolj kot kjerkoli drugod na območju poselitve Slovencev. Izolacija je bila tako močna, da je izoblikovala najbolj svojski slovenski dialekt. Zaradi posebnosti so ga dolgo imeli celo za neslovenskega, za nekak otok izolirane priseljene skupnosti (verjetno) zahodnih Slovanov (Rutar, 1899; po Courtenay, 1875, in po Černy, 1899). Stranj (1999) in Bufon (1992) omenjata, da prihaja do zavedanja o slovenskem značaju teh območij šele v najnovejšem času. To sicer precej spominja tudi na izolirane »nemške« jezikovne otoke, ki si s standardno nemščino le stežka pomagajo (Steinicke, 1991, Steinicke 1996). Podobne izkušnje ima tudi Stuhlpfarrer (1996). Kanalska dolina je sicer prav tako gorato območje, vendar prometno zelo odprto in že tradicionalno dobro povezano s svetom. Tod poteka izjemno pomembna prometnica (sedaj železnica in avtocesta) iz severne Italije (Benetke) prek beljaškega vozlišča proti Dunaju in naprej na vzhod ter proti Münchnu in v Nemčijo. Kanalska dolina slovi kot eden nižjih in zato zelo ugodnih prometnih prehodov prek Alp, povezujoč pri tem srednjo Evropo in Sredozemlje. Ta predel je bil povezan v prvi vrsti s Koroško (ki ji je do 1918 tudi pripadal) in s Kranjsko. Prometna povezanost je nudila osnove za razmeroma zgodnjo družbeno modernizacijo, oddaljenost od pomembnejših slovenskih središč in način življenja pa nista omogočala močnejšega vključevanja v slovensko narodno gibanje (Venossi, 1996). Družbeni modernizaciji zato med Slovenci ni sledila tudi ustrezna narodna mobilizacija (Klemenčič, 1996). Vendar je bil zaradi specifičnega načina življenja, povezanega s tovorništvom, moška populacija večinoma v stikih s furlanskimi in nemškimi in malo celo italijanskimi elementi, je to močno vplivalo tako na jezikovno kot na narodno diferenciacijo in oblikovanje zavesti (Lük, 1996; Moritsch, 1996; več o tem glej tudi v Šumi, 1996).

Južni del poselitvenega območja na Tržaškem in Goriškem ima povsem drugačne značilnosti, saj gre za pretežno urbaniziran, razmeroma gosto naseljen in komunikacijam odprt svet, ki ga je močno zaznamovala gospodarska in družbena dinamika. Prek tega teritorija potekajo pomembne evropske prometne smeri v smeri proti vzhodu in jugovzhodu, pri Trstu in Tržiču pa prehajajo na morje in po njem v svet. Kot pove že ime, sta najpomembnejši jedri slovenske prisotnosti v Gorici in Trstu, kjer predstavljata številčno, dobro organizirano in v lokalno okol-

je dobro vključeno manjšino, medtem ko je bližnje zaledje pretežno slovensko. Podeželski značaj je zaradi pomena in števila sicer nekoliko v ozadju, vendar nikakor ne nepomemben. Njegova vloga se zaradi suburbanizacije v zadnjih dvajsetih letih izrazito krepi, pač zaradi vse tesnejše povezanosti in interakcij znotraj urbano-ruralnega kontinuuma. Odlična prometna in strateška lega je botrovala naglemu gospodarskemu in prebivalstvenemu razvoju obeh mest, v katerem se je poleg Slovencev iz bližnjega zaledja prihajalo tudi veliko Slovencev iz vsega slovenskega ozemlja ter tudi pripadniki drugih narodov. Tako sta se obe mesti že v obdobju oblikovanja slovenskega naroda v 18. in 19. stoletju zaživeli kot izrazito večkulturni aglomeraciji, v katerih je bilo slovenstvo njegov bistveni sestavni in konstruktivni element. Celo več: na etnično stičnem območju slovenskega in hkrati na narodnem robu se je število Slovencev povečevalo, hkrati pa se je dvigala tudi socialna raven slovenskega prebivalstva (Zwitter, Šidak, Bogdanov, 1962). Obe mesti, še posebej pa Trst, sta v slovenski etnos vnašala svetovljansko dimenzijo. Bili sta zato »jedri« v pravem pomenu besede, saj sta na območju avtohtone poselitve omogočali srečevanje lokalne, regionalne in narodne komponente slovenstva na enem območju. Posebej Trst se je razvil v eno gospodarsko najbolj dinamičnih območij nekdanje habsburške monarhije, v katerega so se zgrinjali vsi etnični elementi cesarstva. Tako so že tedaj tržaški Slovenci ne bili le »Primorci«, temveč v opazni meri tudi izseljenci. Prek Trsta pa se je prelivalo tudi veliko število Slovencev, ki so kasneje našli novo domovino v Ameriki, kasneje pa tudi Avstraliji, Argentini in Kanadi. Ne nazadnje sta bili obe mesti tudi most za tiste, ki so pozneje ustalili v različnih italijanskih mestih. Obe mesti sta bili tudi močni jedri slovenskega narodnega gibanja. Zaledje je doživelo zgodnjo socialno preobrazbo, vendar je zaradi moči slovenstva v obeh mestih večinoma zadržalo ali celo okrepilo svoj slovenski značaj. Zelo pomembna je bila široka ozemeljska in seveda tudi dobra prometna povezanost z ostalimi območji slovenske poselitve (Kacin-Wohinz, Pirjevec, 2000). Ta prostor je bil v zgodovini vedno tudi stičišče ali celo presečišče italijanskih in avstrijskih - nemških strateških interesov in teženj. Italiji je pomenil mostišče proti vzhodu (tisto, kar je danes njihova »Ostpolitik«) in sta bili obe mesti neke vrste »sidrišči«. Avstriji (v dobi monarhije) pa je bil predvsem okno v svet, izhodišče oziroma tudi končni cilj. V tej smeri so uresničevali svoj »pohod proti jugu« (Drang nach Süden). Slovensko prebivalstvo je bilo tem načrtom v napoto in so ga skušale oblasti homogenizirati bodisi v nemški bodisi v italijanski kulturni, jezikovni in končno tudi narodni okvir. Nemara je prav križanje teh strateških silnic je ob sorazmerno znatni ekonomski in kulturni moči slovenskega življa temu omogočal preživetje in celo počasno rast.

Zgodovinski razvoj je bil zaradi izjemnega strateškega pomena tega območja vseskozi buren. Do prve svetovne vojne se je odvijal pretežno na ravni izrazite etnične polarizacije, vendar ob še znatni meri strpnosti. Po izbruhu prve svetovne

vojne je območje postalo predvsem predmet strateškega trgovanja, ki se je tedaj - slovenskemu oziroma jugoslovanskemu nasprotovanju navkljub, izšlo v italijansko korist. Nove oblasti so skušale na različne načine diplomatsko osvojeni teritorij pokoriti tudi etnično; ga torej italijanizirati. Ko je v dvajsetih letih 20. stoletja prišel na oblast fašistični režim Benita Mussolinija, so se nasilni poskusi etnične homogenizacije stopnjevali, posebej na področju šolstva in gospodarstva, kar je še dolgo po vojni puščalo posledice (Stupan, 1938, Pahor, 1996, Pahor, 1998). Slovenska manjšina je bila tedaj zelo številčna: po nekaterih ocenah je imela celo okrog 550.000 pripadnikov (Ferenc, Wohinz, Zorn, 1974). Posebej zavrto je bilo šolstvo, raba jezika, kulturno delovanje, da ne govorimo o politični organiziranosti. Zaradi gospodarskih in političnih pritiskov je vsaj okrog 100.000 Slovencev in Hrvatov zapustilo svoja območja in se podalo v čezmorske dežele (Čermelj, 1945; Čermelj, 1938, Erjavec, 1940). Veliko je bilo tudi posamičnih selitev v notranjost Italije. Hitro se je razvilo prvo protifašistično gibanje v Evropi – TIGR. Med drugo svetovno vojno je na območju slovenske poselitve razvilo močno odporniško partizansko gibanje, ki je ob koncu vojne osvobodilo praktično celotno ozemlje avtohtone slovenske poselitve, vendar je moralo po nekajletnih prizadevanjih zaradi mednarodnih pritiskov popustiti (Od fašističnega škvadrizma..., 1978). Šele leta 1955, torej deset let po koncu druge svetovne vojne, je prišlo do današnje razmejitve, a ne še do dokončne rešitve mejnih problemov (Jeri, 1961). Meja je ostro zarezala nekdaj enotno ozemlje in prekinila desetletne tesne vezi med mesti in podeželskimi območji. Mesta so izgubila svoja dosedanja zaledja, obmestni podeželski prostor pa je bil ob oskrbno in zaposlitveno središče. Tržaška kriza je bila podobno kot tista na plebiscitnem ozemlju na avstrijskem Koroškem po prvi svetovni vojni hitro predmet zanimanja političnih geografov, zgodovinarjev, pravnikov, politologov in drugih. Oblikoval se je pojem zaprte meje in »železne zavese«, ki pa jo je nuja vsakdanjih stikov in sodelovanja na lokalni ravni dokončno zlomila v dveh desetletjih (Osimski sporazumi). Meja je dobila na južnem sektorju celo vrsto mejnih prehodov mednarodnega, meddržavnega in lokalnega značaja. Postala je primer ene najbolj odprtih meja v Evropi in zgleden primer čezmejnega sodelovanja. Pri tem je imela slovenska manjšina zelo pomembno vlogo. Pripadniki manjšine so bili pobudniki in nosilci številnih dejavnosti čezmejnega sodelovanja in povezovanja (Bufon, 1994, Jazbec, 1994-95).

Manjšinska družba je doživela izdatno modernizacijo v svojem severnem delu znatno pozneje kot v južnem. Na Goriškem in Tržaškem so bili zaradi odprtosti, urbanega značaja, etnične pomešanosti in visoke stopnje družbene dinamike tudi pripadniki manjšine primorani nenehno prilagajati svojo družbeno strukturo trenutnim razmeram in trendom. Precej agrarna struktura se je obdržala v Beneški Sloveniji vse tja do sedemdesetih let. Furlanski potres leta 1976 je

povzročil v tem predelu veliko materialno škodo in tudi človeške žrtve, vendar je obenem pospešil tudi družbeno in gospodarsko preobrazbo teh predelov. Območje Furlanije je dobilo znatne subvencije, uveljavil se je tudi koncept malih podjetij. Istočasno je zaradi novih možnosti, ki so jih prinesli osimski sporazumi, nastala vrsta mešanih podjetij ter podjetij, ki so se usmerila v različne dejavnosti čezmejnega sodelovanja. Manjšinska skupnost se je začela terciarizirati in se uveljavljati v trgovini, turizmu, gostinstvu, bančništvu, zavarovalništvu in drugih storitvenih dejavnostih. Nova gospodarska dinamika je pospešila medsebojno komunikacijo in posredno krepiti tudi narodno zavest in identiteto manjšine. Vendar je po drugi strani pospešila tudi družbeno integracijo pripadnikov manjšine in s tem njihovo postopno asimilacijo. V tem obdobju se je pričelo množično preseljevanje iz hribovitih predelov Beneške Slovenije na Furlansko ravnino. Oblikovalo se je novo jedro slovenske poselitve, ki se sicer drži starega (avtohtonega) in ima z njim še vrsto stikov in zvez, vendar v njem že prevladuje razpršen model poselitve in večje število mešanih zakonov.

Po padcu socialističnih režimov v Vzhodni Evropi, nastanku novih nacionalnih držav in splošnim odpiranjem meja se je čezmejni tranzit izjemno povečal. Logično je bilo pričakovati, da se bo vloga slovenske manjšine v obmejnem prostoru povečala in odnosi države do nje izboljšali. Manjšina je tedaj razpolagala z dobro organizacijo in sorazmerno močno gospodarsko strukturo, ki si jo je izoblikovala v obdobju po Osimu. Še posebej velika so bila tudi pričakovanja po pomoči iz Slovenije. V začetku devetdesetih let se je močno dvignil pomen trgovine in različnih storitev nižje ravni. Toda obenem je prišlo do propada skoraj celotnega kompleksa mešanih industrijskih podjetij in do ukinitve večjega števila trgovskih podjetij. Tudi Tržaška kreditna banka, ki je bila najpomembnejši oporni steber slovenske skupnosti v Italiji, je prešla v tuje roke. Podobno se je godilo še nekaterim drugim denarnim zavodom. S tem so se zamajali temelji gospodarske moči in socialnega položaja manjšine. Njihov položaj so še poslabšali pritiski desnosredinskih vlad. Območje slovenske poselitve v Italiji je posledično dosegla neke vrste etnična recesija.

Vključevanje Slovenije v Evropsko unijo in odpiranje nekdanjih socialističnih trgov je v zadnjem desetletju spremenilo tudi strukturo in položaj slovenske manjšine v Italiji. Čeprav ni mogoče zanikati izrazito protimanjšinskega nastopa italijanskih oblasti, je treba vzeti v ozir tudi strateške težnje močnih italijanskih lobijev. Močna italijanska podjetja so skušala zajeti čim večje število mešanih podjetij, ki so bila večinoma namenjena čezmejni trgovini in so bila v večinski slovenski lasti. Ta nekdanja mešana podjetja so imela vrsto sodelavec in sodelavk, ki so bili vešči dveh jezikov, kultur, pravnega reda, mentalitete. Po nekaj letih so vzpostavili že relativno dobre odnose tudi v slovanskih deželah Vzhodne Evrope. Razpolagala so torej s primernimi kadri. S prevzemom mešanih podjetij so si tako

velika podjetja zagotovila ne le širjenja v obmejnem prostoru, temveč predvsem ustvarila strateške možnosti prodora na tržišča, ki so jih prej obvladovala mešana podjetja in njihovi slovenski partnerji. Poleg tega so poiskali nove partnerje v Sloveniji in drugih državah. Manjšina se je zato zdela čedalje manj privlačna z vidika delovne sile. Globalizacija je torej na lokalni ravni privedla do osipa manjšinskega gospodarstva, posledice pa so opazne tudi pri zavesti, kulturi, jeziku in identiteti manjšine. Ta je tako postala žrtev lastne modernizacije. V širšem zaledju srednje in vzhodne Evrope je prišlo do bistvenih sprememb vrednotenja ozemlja, ki ga naseljuje slovenska skupnost. Če je bilo to poprej predvsem obmejna cona, se sedaj povečuje vloga tega območja predvsem kot tranzitnega območja.

3. SLOVENCI V ITALIJI V LUČI ŠTEVILK

Ugotavljanje populacijske moči manjšinskih skupnosti je večni mik a tudi past etničnih študij. Število in gostota poselitve manjšine sta dostikrat kriterija dodeljevanja pravic. Zato skušajo različne strani v klasičnem trikotniku manjšina - večina - »matica« dokazovati zase najbolj »ugodno« število in prostorsko razporeditev. Zgodovina proučevanja manjšin je zato dostikrat zgodovina izdelovanja novih in novih kriterijev ugotavljanja etnične pripadnosti, postavljanja argumentov in protiargumentov. Povsem običajna podoba je, da imamo o eni in isti populaciji istočasno več različnih ocen. Vsekakor je treba priznati, da je ugotavljanje številčnosti težavno opravilo, ne glede na to, ali imamo na razpolago popise ali ne. Nemara je prav pritrditi Klemenčiču, ki na podlagi številnih empiričnih proučevanj manjšin v širšem slovenskem etničnem in kulturnem prostoru trdi, da noben popis ni povsem zanesljiv in noben kriterij dovolj natancen in preverljiv, da bi se mogli povsem zanesti nanj (Klemenčič, 1990; glej tudi Grafenauer, 1990). Podobno je tudi z ocenami: te utegnejo biti še bolj vprašljive, posebej v prostorsko mobilni postindustrijski družbi, kjer je zaradi številnih mešanih zakonov, znatne etnične pomešanosti in številnih prehajanj med jasno razpoznavnimi narodnimi identitetami zelo težko uvrstiti posameznika zgolj v eno narodno skupnost (Bufon govori v svojem delu o interetničnem kontinuumu). Etnična meja je zato vselej nejasna.

Kljub navedenim težavam je vredno tvegati določeno nenatančnost in opredeliti številčno moč in prostorsko razporeditev manjšine. Popisni podatki in različne ocene so - seveda po kritičnem pretresu - pomemben pripomoček pri opredeljevanju strukture, problemov in procesov manjšine in ne nazadnje tudi vloge manjšine v prostoru in družbi.

Slovenci v Italiji sodijo med številčnejše in dobro organizirane manjšine, ki ima v različnih območjih poselitve različne izkušnje s svojim manjšinstvom. Slovenci v Beneški Sloveniji so bili stoletja v okvirih Beneške republike, nato za

krajši čas v Habsburškem cesarstvu in po letu 1866 v Italiji. Razvili so močno lokalno in regionalno identiteto, navezano na narečje in ljudsko kulturo. Zaradi naravne in predvsem politične izolacije od ostalih območij poselitve Slovencev se je slovenska narodna identiteta in zavest oblikovala nekoliko pozneje. Opredeljevanje številčnosti Beneških Slovencev je bilo odvisno predvsem od razpoznavanja značilnih »neromanskih« (in torej slovenskih) elementov. Na Goriškem in Tržaškem je bilo slovenstvo povsem prepoznavno tako na ravni ljudske kulture in narečja kakor tudi na ravni visoke kulture. Do razlik v opredeljevanju številčne moči je prihajalo zaradi že tradicionalne etnične pomešanosti v urbanih okoljih, medtem ko je bilo podeželje dosti jasneje opredeljivo.

Italija sodi med države, ki so že razmeroma zgodaj odpravile ugotavljanje narodne in jezikovne pripadnosti s statističnimi popisi; zadnji je bil leta 1921 (in še ta je ugotavljal jezik v družini (družinskega poglavarja) in so prikazane številke rezultat preračunavanj. Za nekatera območja in popise so raziskovalci opravili revizije. Večina raziskovalcev, ki je skušala podati celovitejši pregled situacije in problemov te manjšinske skupnosti, je opredelila tudi številčno moč in razvoj manjšinskega prebivalstva. Doslej je najtemeljitejši pregled statističnih popisov in ocen za območja slovenske poselitve v Italiji opravil Stranj (1999). O starejših popisih in ocenah slovenskega prebivalstva je mogoče najti v Zwittrovem delu »Oko Trsta« iz leta 1945 (Zwitter, Novak, 1945). Gradivo je bilo pripravljeno kot eno od podlag za diplomatska prizadevanja po drugi svetovni vojni. Precej podroben pregled prebivalstvenega in tudi socialnogospodarske strukture prebivalstva je pripravil Bufon (1992). Prostor žal ne dopušča obširne razprave o problematiki ugotavljanja števila Slovencev v Italiji, zato v nadaljevanju podajamo nekatere popisne rezultate in različne ocene števila Slovencev (tabela 1).

Tabela 1: Popisni podatki in ocene števila Slovencev po območjih

Leto / opomba	Kanalska dolina	Rezija	Terske doline	Nadiške doline	Goriško	Tržaško	opombe
1880 popis	2482				11480	35944	
1890 popis	2487				12976	37753	
1900 popis	2160	3592	9998	15844	14540	35798	V Beneški Sloveniji 1901
1910 popis	1682	4671	12986	18521	20624	68718	Trst revidiran, v B.S. 1911
1921 popis	1101	2796	14350	16789	15591	37030	Preračunano iz družin
1936 popis	1155				11463	36147	tajni popis
1951 ocena	1516	3358	8167	14769	10984	39145	Dolhar /Kanalska dolina
1975 ocena	1268	2199	4666	8882	10531		Valussi in drugi
1981 ocena	1200	1471	4500	7892	11000	25000	vladna ocena
1981 ocena	1500	1500	5000	8000	17000	40000	ocena SLORI

Viri: predvsem Bufon, 1992 in Stranj, 1999

Po podatkih statističnega popisa iz leta 1910 je bilo skupno okrog 129.500 Slovencev (Bufon, 1992). Podobno številko navaja tudi Pirjevec v svoji knjigi (Pirjevec, 2000) in sicer 129.661. Zwitter in Novak (1945) navajata v svojem delu višje številke, kar pa je predvsem posledica seštevanja Slovence in Hrvatov. Do razlik med avtorji prihaja zaradi vključevanja oziroma izključevanja nekaterih robnih občin, v katerih je slovensko prebivalstvo sicer prisotno, je pa lokalno v manjšini. Zelo velike razlike nastopajo na območju Beneške Slovenije. Čermelj navaja podatke od 33.932 kot najnižje (vključno z Rezijo), prek ocene po Musoniju (35.000) do nad 50.000, celo do 60.000 (Čermelj, 1953, 12-19, Rutar 1899). Kasnejše ocene so število pripadnikov zmanjševale, z izjemo krajšega obdobja po drugi svetovni vojni, ko so skušali dokazovati tudi do 120.000 Slovencev. Pirjevec navaja med 99.000 in 101.000 (Pirjevec, 2000). Po ocenah italijanske vlade iz leta 1981 je bilo na območju avtohtone poselitve še dobrih 52.000 Slovencev, z upoštevanjem še novega poselitvenega jedra v Furlanski nižini pa dobrih 61.000. Skoraj istočasno so številčnost lastne populacije ugotavljali tudi na SLORI in ocenili le-to na okrog 83.000 oseb. Ocenjevanje števila na podlagi znanja jezika je dalo še nekoliko višje vrednosti, to je med 90.000 in 100.000 (Bufon, 1992, 62). Pojavljajo pa se tudi ocene do 120.000 (Die Minderheiten..., 1994). Če upoštevamo, da živi danes na območju avtohtone poselitve Slovencev v Italiji okrog 430.000 prebivalcev, znaša delež manjšinskega prebivalstva med 12% (po vladni oceni) do 19 % (ocena SLORI) ali celo okrog 23 %, če upoštevamo najvišje ocene. Povsem pričakovano so razlike med različnimi ocenjevalci največje na območju Trsta (zaradi velikega števila oseb, ki jih je v urbanem območju težje slediti) in Beneške Slovenije (zaradi težav pri določanju kriterijev, kdo je lahko opredeljen kot »Slovenec«). V podeželskih občinah je slovenskega prebivalstva posebej v goratem in hribovitem svetu še nad 50 % ali vsaj nad 30 %, v mestih pa med 10 in 30 %.

Posebne pozornosti pa so vredne ugotovitve Bufona in Stranja o širjenju poselitvenega območja manjšine iz hribovitega ruralnega zaledja na suburbana in urbana območja v ravnini. Oba avtorja sta si pomagala deloma z migracijskimi statistikami, deloma z ugotavljanjem znanja jezika in deloma z analizo telefonskih imenikov (priimki iz območja Beneške Slovenije, ki jih je mogoče najti na novih območjih). Ta sicer okorna in zamudna metoda je dala kar zanimive rezultate. Tako navaja Bufon v že omenjenem delu vladno oceno 9300 oseb ter oceno SLORI na 10.000 oseb. Stranj poroča o razponu ocen med najnižjo 7470 in najvišjo 13.832 oseb (Stranj, 1999, 180, Stranj, 1990). Drugo območje doseljevanja je na stiku Krasa in izliva Soče pri Tržiču (Laško). To jedro je manjše, vendar ne nepomembno. Očitno sta bili obe območji cilj slovenskega prebivalstva že prej, le da so sproti tonili v asimilacijo.

4. SLOVENCI ZUNAJ AVTOHTONEGA OBMOČJA

Poselitveno območje Slovencev v Italiji je doživljalo močne selitvene tokove. Do prve svetovne vojne se je prebivalstvo, tudi Slovenci iz bližnjega zaledja in iz ostalih območij, v glavnem doseljevali, mnoge pa je pot vodila naprej v čezmorske dežele in v notranjost Italije. Tržaško in Goriško sta bili imigracijski in tranzitni območji. Tako je že tradicionalno prihajalo tudi do selitvenih gibanj proti najpomembnejšim urbanim in gospodarskih središčem Italije. Število preseljenih je vsekakor obsegalo več tisoč ljudi in je vse prej kot zanemarljivo. Kasnejši selitveni tokovi so število po Italiji razseljenih Slovencev še povečali. Po prvi svetovni vojni in uveljavljanju fašizma se je odselilo nad 100.000 Slovencev in Hrvatov, obenem pa se je priselilo okrog 120.000 Italijanov, predvsem iz oddaljenih in kulturno zelo različnih predelov južne Italije. Več tisoč Slovencev je bilo zaradi poklicnih dolžnosti razseljenih po vsej državi. V obdobju po drugi svetovni vojni sta sledila dva vala pretežno političnih emigrantov iz območij, ki so pripadli Sloveniji: prvega so sestavljali politični begunci, pregnanci in razseljene osebe, ki so takoj po vojni ali pa kasneje prek begunskih taborišč v Italiji in Avstriji ostali v Italiji, predvsem v razvitem severnem in osrednjem delu, v večjih gospodarskih in urbanih središčih. Drugi val so sestavljali izključno Primorci, ki so sledili valu optantov iz cone B in nekaterih drugih primorskih predelov (skupaj jih je bilo nekaj nad 25.000); med njimi so bili tudi Slovenci. Opazen del slovenskih beguncev se je zadržal tudi na območju, ki ga sicer naseljuje avtohtona slovenska manjšina.

Večji del zunaj avtohtonega ozemlje razseljenih Slovencev pripada ekonomskim migrantom iz obdobja predvsem po drugi svetovni vojni. Zaprta meja, gospodarska recesija in načrtno zapostavljanje obmejnega območja so tamkajšnjemu slovenskemu) prebivalstvu mnogokrat pospešili pot iz domače grude v urbanizirana ravninska območja ne le v zaledju Gorice, Trsta in Vidma, temveč tudi (in še bolj) v gospodarsko najprivlačnejšem predelu Italije v Piemontu. Obmejno območje kljub urbanemu značaju ni uspelo nuditi vseh razpoložljivih delovnih mest in mnogi so si jih bili primorani iskati drugje. Upoštevati je treba tudi dejstvo, da je bila slovenska skupnost z izjemo Beneške Slovenije že pretežno modernizirana, prisotna v nekmečkih poklicih in zato tudi prostorsko bolj mobilna. V obmejnem območju posebej v Trstu in Gorici se je po drugi svetovni vojni uveljavil koncept industrijskega razvoja, ki naj bi nadomestil izgubo prometa in trgovine. Ta industrija ni mogla nuditi dovolj delovnih mest, poleg tega pa so se v teh podjetjih zaposlovali zlasti begunci in optanti iz Jugoslavije. Zaradi tega je bilo odhajanje izven območja avtohtone poselitve trajen proces, a nikoli tako obsežen, da bi vzbudil večjo pozornost.

Po odprtju meje v šestdesetih in še posebej v sedemdesetih letih se je pričelo povečevati tudi število zdomcev iz Slovenije, ki so se zaposlovali predvsem v

industrijski Lombardiji s Torinom in Milanom ter v večjih mestih osrednje Italije. Veliko jih je kasneje za stalno ostalo v nove okolju. Po podatkih popisa leta 1991 je bilo v Italiji okrog 3000 oseb iz Slovenije na začasnem bivanju in delu. Zdomci prihajajo predvsem (skoraj 95 %) z območij zahodno od rapalske meje. Med njimi je več (okrog 2/3) žensk, kar je manj običajno za zdomske prilike (Zupančič, 1998a, Zupančič, 1998b).

S povečevanjem čezmejnega sodelovanja ob odprti meji se je v poznih sedemdesetih in v osemdesetih letih in pozneje razvilo tudi čezmejno zaposlovanje slovenskih delavcev in delavk z dnevnim vračanjem v Slovenijo. Čezmejne delovne dnevne migracije so postale pomemben vir socialnega ravnovesja v obmejnih območjih Slovenije posebej v devetdesetih letih, ko je zaradi specifičnih pogojev družbenopolitične in še zlasti gospodarske tranzicije propadla vrsta podjetij, ki so dotlej dajala delo. Odprta meja je nudila vrsto možnosti tudi dodatnega zaposlovanja v zasebnem sektorju, kot različne oblike pomoči na kmetijah, v gospodinjstvu, pri varstvu otrok in še posebej starejših oseb. V specifično skupino sodijo medicinske sestre. Po podatkih terenske raziskave dela v Italiji okrog 7000 oseb iz Slovenije (Zupančič, 2000). Bufon je v svoji obširni študiji ugotovil na Goriškem še nekoliko intenzivnejši čezmejni pretok delovne sile (Bufon, 1995). Več kot tri četrtine dnevnih delovnim migrantov na obmejnem območju v Italiji je žensk. Precej je tudi občasnega in sezonskega dela ter dela na črno. Čezmejno zaposlovanje z dnevnimi migracijami je prispevalo k sorazmerno močni povezanosti med ljudmi z obeh strani meje. Posredni rezultat je tudi vrsta čezmejnih porok, kjer pa gre v veliki meri za poročanje slovenskih deklet z ženini iz Italije in tudi večidel z Italijani.

Ostanki političnih emigrantov iz Slovenije, ekonomskih migrantov iz različnih obdobij ter sosledja zdomstva in čezmejnih delovnih migracij je mogoče le grobo oceniti številčni obseg slovenskih izseljencev v Italiji. Na podlagi primerjav številčnosti in trajnosti zdomstva in čezmejnih delovnih migracij ocenjujemo njihovo število na vsaj 10.000 (Zupančič, 2001). Zanesljivo bi bila številka večja, če bi bilo manj mešanih zakonov v pogojih prostorske razpršenosti, v katerih asimilacijski procesi razmeroma hitro napredujejo. Sem so vključeni tudi pripadniki slovenske manjšine, ki živijo zunaj območja avtohtone poselitve. O najpomembnejših jedrih je mogoče predvsem sklepati; statističnih podatkov in obsežnih empiričnih raziskav glede tega vprašanja namreč ni. Zanesljivo so ta jedra Videm, Padova, Torino, Milano, Rim; gotovo pa so prisotni tudi še v drugih večjih severno in srednjeitalijanskih mestih. Prostorsko razpršena populacija Slovencev v Italiji pomeni čedalje večji delež od skupin slovenske populacije. Vprašanje pa je, kako (in ali sploh) so vključeni v slovensko skupnost.

5. ZAKLJUČEK: SLOVENCI V ITALIJI V INFORMACIJSKI DRUŽBI IN OB ODPRTI MEJI

Italija sodi med najpomembnejše države s prisotnostjo Slovencev kot manjšine, zdomcev, in izseljencev. Če vzamemo oceno SLORI, da živi na območju avtohtone poselitve, vključno z novimi jedri v Furlanski nižini okrog Vidma ter v zaledju Tržiča med 80.000 in 100.000 Slovencev, če je tam okrog 10.000 izseljencev in njihovih potomcev, okrog 3.000 zdomcev in okrog 7.000 čezmejnih dnevnim migrantov, skupno torej med 100.000 in 120.000 Slovenci in osebami slovenskega porekla. Po teh značilnostih sodi Italija takoj za ZDA in pred Nemčijo in Avstrijo.

Življenje v informacijski družbi ponuja vrsto priložnosti za oblikovanje povezav in sodelovanja na daljavo ter v končni posledici ohranjanja in razvoja narodne identitete in posameznih elementov narodne pripadnosti. Medsebojno komuniciranje je predvsem odvisno od volje posameznikov, da se v to vključijo. Ta način je primeren zlasti glede na čedalje večjo prostorsko razpršenost in obenem tudi socialno razslojenost Slovencev v Italiji ter razlik med posameznimi skupinami. Tako se lahko oblikujejo interesne skupnosti.

Odprta meje že sedaj omogoča zelo živahno in tvorno sodelovanje od kulturne izmenjave do gospodarskega sodelovanja, različnih oblik partnerstva, sodelovanja med obmejnimi (in / ali) drugimi občinami do zahtevnega projektnega sodelovanja. Bližnji vstop Slovenije v EU bo še bistveno olajšal medsebojno komunikacijo in odpravil nekatere sedanje ovire. Vendar se je treba zavedati tudi dejstva, da se lahko manjšini (in drugim) izrazito povezovalna vloga ob odprti meji tudi povsem izmuzne iz rok. Tem procesom že lahko sledimo, saj se s prevzemi podjetij in strateškimi partnerstvi v osrednjih predelih Slovenije in tudi na Hrvaškem bliža čas, ko za nujne posredovalno vlogo pripadnikov manjšin ne bodo več toliko potrebovali. Zato ostaja predvsem izziv iskanja novih prostorskih in družbenih funkcij narodnih manjšin, izseljencev in tudi zdomcev ob zgolj administrativni meji.

6. LITERATURA

Bratuž L., 1990, Kulturno življenje Slovencev v Italiji, Narodne manjšine, SAZU, Ljubljana, str. 73-82

Brezigar B., 1990, diskusijski prispevek, Narodne manjšine, SAZU, Ljubljana, str. 206-207

Bufon M., 1992, Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost, SLORI in ZIFF, ZTT, Trst, 223 str.

Bufon M., 1995, Prostor, meje, ljudje. Razvoj prekomejnih odnosov, struktura obmejnega območja in vrednotenje obmejnosti na Goriškem, SLORI in ZIFF, Trst, 439 str.

Bufon M., 1996, Nacionalne manjšine in njihova funkcija v mednarodnih integrativnih procesih: iluzija ali realnost?, Narodne manjšine danes in jutri, SAZU, Ljubljana, 87-95

Bufon M., 2001, Politična geografija 1, Politična geografija 2, FF, Ljubljana

Bogatec N., Bufon M., 1999, Slovenske šole v Tržaški in goriški pokrajini, SLORI, Trst, 192 str.

Čermelj L., 1945, Life and Death. Struggle of National Minority (The Jugoslavs in Italy), Ljubljana 1945, 219 str.

Čermelj L., 1953, Istra pod Italijom, Beograd

Die Minderheiten in Alpen-Adria Raum, 1990, Klagenfurt, str. 69-91

Erjavec F., 1940, Slovenija in Slovenci, Slovenska straža, Ljubljana, 95 str.

Ferenc T., Kacin Wohinz M., Zorn T., Slovenci v zamejstvu. Pregled zgodovine 1918-1945, DZS, Ljubljana, 326 str.

Gestrin F., 1998, Slovanske migracije v Italijo, Slovenska matica, Ljubljana, 295 str.

Grafenauer B., 1990, Proučevanje problematike posameznih manjšinskih skupnosti, Narodne manjšine, SAZU, Ljubljana, str. 17-30

Jazbec B., 1994-1995, Čezmejno gospodarsko povezovanje in integracija ob italijansko - slovenski meji skozi izkustvo Slovencev v Italiji, Razprave in gradivo, 29-30, INV, Ljubljana, str. 77-84

Jeri J., 1961, Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni. Tri faze diplomatskega boja, Cankarjeva založba, Ljubljana, 379 str.

Kacin Wohinz M., Pirjevec J., 2000, Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000, Nova Revija, zbirka Korenine, Ljubljana, 336 str.

Klemenčič V., 1990, Metodologija uradnih popisov prebivalstva pripadnikov slovenske manjšine v Italiji, v Avstriji in na Madžarskem, Narodne manjšine, SAZU, Ljubljana, str. 31-46 (ur. A. Vratuša)

Klemenčič V., 1996, Razvoj in položaj slovenske manjšine v Kanalski dolini v luči evropske integracije, Dvojezičnost na evropskih mejah: Primer Kanalske doline, SLORI, Trst, str. 59-75 (ur. S. Venossi, I. Šumi)

Komac M., 1993, questi Slavi bisogna eleminarli. Usoda Beneške Slovenije, Razprave in gradivo, 28, INV, Ljubljana, 124-135

Komac M., 1994.1995, Slovenska manjšina na Goriškem, Razprave in gradivo, 29-30, INV, Ljubljana, str. 63-76

Lavrenčič Pahor M., 1994, Primorski učitelji 1914-1941, ZTT, Trst, 542 str.

Lük A., 1996, Medetnični odnosi v sociolingvistični perspektivi, Dvojezičnost na evropskih mejah. Primer Kanalske doline, SLORI, Trst, str. 131-150 (ur. S. Venossi, I. Šumi)

Moritsch A., 1996, Der Prozess der nationalen Differnezierung in der Region Dreiländereck bis 1918, Dvojezičnost na evropskih mejah. Primer Kanalske doline, SLORI, Trst, str. 77-88 (ur. S. Venossi, I. Šumi)

Novak V., Zwitter F., 1945, Oko Trsta, Beograd, Državni izdavački zavod Jugoslavije, 428 str.

Od fašističnega Škvadrizma do pokolov v Rižarni (S poročilom o procesu), 1978, 2. Izdaja, Trst, 166 str.

Pahor M., 1998, Lastno gospodarstvo jamstvo za obstoj. Pregled gospodarskih dejavnosti Slovencev na področju sedanje dežele Furlanije Julijske krajine, SGZ, Trst, 264 str.

Pahor M., 1996, Jadranska banka v Trstu. Blesteča in tragična zgodba največjega slovanskega denarnega zavoda v Trstu, SLORI in NŠK, Trst, 303 str.

Rutar S., 1899, Beneška Slovenija, Matica Slovenska, Ljubljana

Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni, 1975, Ljubljana, 657 str. (ur. Jeri J., Kušej G., Klemenčič V., Polič S.)

Slovenci v zamejstvu in po svetu, 2000, DZRS, Ljubljana, 119 str.

Stanovčić V., O nekim metodološkim pitanjima proučavanja položaja jugslovenskih narodnosti u susednjim zemaljama, Narodne manjšine, SAZU, Ljubljana, str. 53-62 (ur. A. Vratuša)

Steinicke E., 1991, Friaul Friuli. Bevoelkerung und Ethnizitaet, Innsbrucker Geographische Schriften, Innsbruck, 224 str.

Steinicke E., 1996, Das Humangeographische Differenzierung des Kanaltals innerhalb der Montagna Friulana, Dvojezičnost na evropskih mejah: Primer Kanalske doline, str. 103-130 (ur. S. Venossi

Stranj P., 1990, diskusijski prispevek, Narodne manjšine, SAZU, Ljubljana, str. 208-209 (ur. A. Vratuša)

Stranj P., 1999, Slovensko prebivalstvo Furlanije Julijske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi, SLORI, Trst, 362 str.

Stuhlpfarrer K., 1996, Das Kanaltal 1918-1945, Dvojezičnost na evropskih mejah: Primer Kanalske doline, SLORI, Trst, str. 89-102 (ur. S. Venossi, I. Šumi)

Stupan M., 1938, Slovensko ozemlje, Ljubljana, 257 str.

Šumi I., 1996, Standardna in narečna slovenščina v Kanalski dolini: vzorci učenja in rabe, Večjezičnost na evropskih mejah, SLORI, Trst, str. 177-191 (ur. S. Venossi, I. Šumi)

Venossi S., 1996, Slovenci v Kanalski dolini, Večjezičnost na evropskih mejah, SLORI, Trst, str. 45-50 (ur. S. Venossi, I. Šumi)

Vratuša A., 1990, Nekatere značilnosti današnjega položaja Slovencev v Avstriji in Italiji, Narodne manjšine, SAZU, Ljubljana, str. 173-186

Zwitter F., Šidak J., Bogdanov V., 1962, Nacionalni problemi v habsburški monarhiji, Slovenska matica, Ljubljana, 231 str.

Zupančič J., 1998, Slovenci v zamejstvu, Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, 174-177

Zupančič J., 1998, Zdomstvo, Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, 170-171

Zupančič J., 2000, Čezmejne dnevne delovne migracije na schengenskih mejah Republike Slovenije, raziskovalna naloga, Inštitut za geografijo, Ljubljana

Zupančič J., 2001, Slovensko izseljenstvo v Evropi po drugi svetovni vojni, Slovensko izseljenstvo, Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice, Ljubljana, str. 291-299

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO LJUBLJANA SLOVENIJA

Zakon za zaščito slovenske manjšine v Italiji

The law on protection of the Slovene minority in Italy

The author deals with the law on the protection of the Slovene minority in Italy, passed by the parliament in Rome in February 2001. The first part of the article brings a short historic survey of preparations of the law as well as the then political situation. The second part, however, brings a detailed analysis of the law itself as compared to the framework law on the protection of the linguistic minorities in Italy, giving positive and negative aspects arising from this comparison. Then comes the analysis of some aspects of the law, especially those relating to its implementation, beginning with the competences of the Parity Committee which is the key element in the entire procedure of implementation. Finally, the author includes a short comparison of the law with international obligations adopted by Italy.

Keywords: Italy, Law on protection of linguistic minorities, historical survey

Avtor v članku obravnava zakon za zaščito slovenske manjšine v Italiji, ki ga je rimski parlament odobril februarja 2001. Prvi del članka vsebuje kratek zgodovinski pregled priprav na izdelavo zakona in politični okvir tistega časa. V nadaljevanju avtor podrobno obravnava vsebino zakona v primerjavi z okvirnim zakonom za zaščito jezikovnih manjšin v Italiji ter navaja pozitivne in negativne aspekte, ki iz te primerjave izhajajo. Sledi analiz nekaterih aspektov zakona, zlasti tistih, ki se nanašajo na njegovo izvajanje, začenši s pristojnostmi paritetnega odbora, ki je ključni element pri celotnem postopku izvajanja. Ob koncu avtor še vključuje kratko primerjavo zakona z mednarodnimi obveznostmi, ki jih je sprejela Italija.

Ključne besede: Italija, Zakon za zaščito jezikovnih manjšin, zgodovinski pregled

Italijanski senat je 15. februarja 2001 dokončno odobril zakon za zaščito slovenske manjšine v Italiji. Točen naslov zakona je: *Zakonska določila za zaščito slovenske manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini*, zakon nosi številko 38 in datum 23. februar 2001, v Uradnem listu italijanske republike pa je bil objavljen 8. marca 2001 (Uradni list štev. 56)*.

Zakon sestavlja 29 členov, besedilo pa je proizvod dolgotrajnih pogajanj in kompromisov, tako znotraj vladne koalicije, kot tudi, čeprav manjši meri, med koalicijo in opozicijo. Besedilo je tudi kompromis med dvema osnovnima konceptoma, ki sta dolga leta in celo desetletja ovirala odobritev kakega besedila, ki bi bilo za manjšino sprejemljivo.

Prvi koncept je izdelala vlada oziroma takratna vladajoča krščanskodemokratska stranka že kmalu po podpisu Osimskega sporazuma. Šlo je za koncept postopnega reševanja manjšinske problematike, s sektorialnimi zakoni in predvsem z izločitvijo videmske pokrajine iz zaščitnih določil, vsaj v prvi fazi. To je bila osnova za vrsto zakonskih osnutkov, tako osnutek krščanske demokracije kot tudi znani osnutek takratnega ministra za dežele Antonia Maccanica, ki je Slovencem v videmski pokrajini namenjal le nekaj drobtinic, še najhujše pa je bilo, da jim ni priznaval pripadnosti isti skupnosti.

Drugi koncept je bil koncept manjšine, ki je po podpisu Osimskega sporazuma ocenila, da je napočil čas za globalno rešitev vprašanja zaščite manjšine in torej za enakopravno priznanje Slovencev v videmski pokrajini. Izhodiščna točka za dodelavo tega stališča je bila velika konferenca o manjšinah, ki je bila v Trstu v juliju leta 1974, torej le nekaj mesecev pred podpisom Osimskega sporazuma, vse odtlej pa so poslanci in senatorji, pretežno iz vrst Komunistične partije Italije (kasneje strank, ki so nastale po njenem razpustu, pa tudi predstavniki drugih manjšin v Italiji na predlog stranke Slovenska skupnost , ki ni nikoli izvolila svojega predstavnika v parlament, v vsaki zakonodajni dobi vlagali osnutke zakona za globalno zaščito slovenske manjšine v Italiji. To se je dogajalo vse do srede devetdesetih let, ko se je z zmago levosredinske koalicije Oljke na volitvah spomladi leta 1996 tudi odnos do manjšinske problematike bistveno spremenil.

Tu seveda ne gre samo za vprašanje Slovencev v Italiji. Zakon za zaščito slovenske manjšine v Italiji je sestavni del širše politike, s katero se je italijanska vlada po letu 1996 prvič resno lotila vprašanja jezikovnih manjšin. Šesti člen ustave (»Republika s posebnimi določili ščiti jezikovne manjšine.«) je namreč ostal v italijanski zakonodaji neizpolnjena obveza skoraj petdeset let, če izvza-

* * *

* Besedilo zakona objavljamo na straneh 403

memo vprašanje Južne Tirolske, Doline Aoste in v delni meri Slovencev na Tržaškem in Goriškem, za katere je glavnina zaščitnih določil izvirala iz mednarodnih obveznosti. V novi politiki, ki jo je uvedla vlada Romana Prodija ter sta jo nadaljevali vladi, ki sta ju vodila Massimo D'Alema in Giuliano Amato, lahko navedemo nekaj glavnih stebrov, poleg precejšnjega števila administrativnih ukrepov. Gre predvsem za tri zakone, ki v notranjem pravu rešujejo vprašanja manjšin, in sicer za zakon o zaščiti zgodovinskih jezikovnih manjšin, znan kot zakon štev. 482, ustavni zakon o Ladincih na Tridentinskem in Zakon za zaščito slovenske manjšine v Italiji. Poleg teh je treba v ta seznam vključiti še dva med. narodna akta. Ratifikacijo Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin in podpis Evropske listine za regionalne ali manjšinske jezike. Za slednji dokument Italija še ni do konca izpeljala postopka, kajti listine parlament še ni ratificiral.

Gre torej za širšo politiko uveljavljanja pravic jezikovnih manjšin in ne za osamljeno dejanje za zaščito Slovencev v Italiji. To dejstvo tudi pojasnjuje marsikatero vprašanje v zvezi z zakonom in marsikateri odklon od znanih in dolga leta poudarjanih zahtev Slovencev v Italiji.

Da je ta zakon sestavni del širše državne politike, je jasno že iz drugega odstavka prvega člena, ki določa, da se "v korist državljanov, ki pripadajo slovenski jezikovni manjšini" izvajajo določila že omenjenega zakona 482 "razen v primerih, ki jih izrecno določa ta zakon". S tem določilom se je parlament opredelil za povezavo, pa tudi podredje, pri je katerem zakon o zaščiti slovenske manjšine podrejeno zakonsko določilo glede na zakon 482.

Takoj v naslednjem členu pa zakon vsebuje še eno podredje: zakon za zaščito slovenske manjšine se namreč sklicuje na ratificirano Okvirno konvencijo Sveta Evrope za zaščito narodnih manjšin in na štiri načela še ne ratificirane Evropske listine Sveta Evrope za regionalne ali manjšinske jezike, med katerimi je vredno izrecno navesti dve: spoštovanje ozemeljskega obsega vsakega jezika ter spodbujanje čezmejnega in meddeželnega sodelovanja.

Prvo posledico vpliva zakona 482 opazimo že v četrtem členu zaščitnega zakona; slednji določa postopek za ugotovitev ozemlja, na katerem živi manjšina. V prvotnem besedilu je bilo namreč predvideno, da postopek za vključitev neke občine ali dela občine v zaščiteno območje lahko sproži 15 odstotkov prebivalcev ali četrtina občinskih svetovalcev. To besedilo so v parlamentu poenotili s postopkom, ki ga določa zakon 482 in tako četrtino svetovalcev povečali na tretjino.

Vendar pa je v nadaljevanju postopek, ki ga določa zakon za zaščito slovenske manjšine mnogo težavnejši od postopka, ki ga predvideva zakon 482. Slednji namreč ne prepušča velike diskrecijske možnosti drugim dejavnikom: ko je bila izražena volja s podpisom 15 odstotkov prebivalstva oziroma z izjavo tretjine članov občinskega sveta (zakon 482 dopušča še tretjo opcijo, to je občinski refer-

endum), mora to potrditi pokrajinski svet, ki sicer lahko zahtevo zavrne, vendar mora biti zavrnitev utemeljena. Gre za klavzulo, katere namen je, da bi preprečila vključitev v manjšinska ozemlja občin, ki bi to zahtevale morda samo zaradi sredstev, ki jih zakon dodeljuje, ne da bi na tistem ozemlju zares živele manjšine. Vendar je diskrecijska moč province v tem primeru res izredno omejena. Vsekakor pa je s sklepom pokrajinskega sveta postopek končan.

Z zakonom o zaščiti slovenske manjšine pa je drugače. Začetek postopka je sicer sličen: zahtevo mora vložiti najmanj 15 odstotkov prebivalcev ali tretjina občinskih svetovalcev, vendar potem o ozemlju odloča paritetni odbor, ustrezni sklep pa z odlokom sprejme predsednik republike. Če pa paritetni odbor tega sklepa v 18 mesecih ne sprejme, se pristojnost prenese na predsedstvo vlade, ki ima dodatnih šest mesecev časa, da to izvede. Ob tem zakon ne zavezuje paritetnega odbora k utemeljitvi odločitev.

Skratka, postopek je znatno bolj zapleten, kot pri zakonu 482, in tudi daljši. Ne glede na dejstvo, da se v Italiji roki ne spoštujejo, ampak so le načelno navedeni (*termine ordinatorio* je ena izmed značilnosti italijanske zakonodaje, ki je v večini evropskih držav ne najdemo) in da njihovo spoštovanje ni sankcionirano razen v primerih, ko je to izrecno navedeno, je zakon 482 dejansko omogočil določitev ozemlja takoj ko je stopil v veljavo, pravilnik pa je kasneje omejil čas pokrajinam za sklepanje o predlogih državljanov oziroma občinskih svetovalcev, medtem ko so roki v zakonu za zaščito slovenske manjšine zelo dolgi: šest mesecev za ustanovitev paritetnega odbora, nato pa dodatnih 18 mesecev za sestavo seznama občin oziroma delov občin, v katerih se uveljavi zaščitni zakon. Če pa paritetni odbor tega ne naredi, ima vlada še šest mesecev časa, da sprejme ustrezni sklep. Gre torej za izredno dolge roke, katerim je podrejeno izvajanje glavnine zakona. Če dodamo, da isti postopek velja tudi za spremembe ozemlja, lahko sklepamo, da je postopek zakona za zaščito slovenske manjšine neprimerljivo daljši od postopka zakona 482.

Seveda, v trenutku ko je parlament sestavljal zakon, je očitno prevladovalo prepričanje, da bo polovica članov paritetnega odbora dejansko odraz organiziranosti slovenske manjšine, in da bo torej po tej poti lažje dosegli razmejitev, ki bi odražala dejansko stanje, kot če bi vso oblast prepustili občinam in pokrajinam. Ni rečeno, da je bila, glede na razvoj dogodkov, ta ocena pravilna.

To pa seveda ni edina povezava ali primerjava zakona za zaščito slovenske manjšine z zakonom 482. Naslednjo najdemo že v 7. členu, ki zadeva slovenska imena in priimke. Četrti odstavek namreč določa, da se državljan, ki se za vrnitev izvirne oblike imena ali priimka ne more poslužiti veljavne zakonodaje, lahko posluži določil 11. člena zakona 482. Namen zakonodajalca je bil očitno dober, kajti hotel je povečati možnosti in olajšati postopek, vendar se to v praksi ni

zgodilo, ker je pravilnik zakona 482, ki je bil objavljen šele 15. septembra leta 2001, torej več kot poldrugo leto po odobritvi zakona, ta postopek dejansko skrajno omejil.

Če sedaj nadaljujemo s pregledom sličnosti oziroma razlik med obema zakonoma, lahko na primer ugotovimo podobnost pri uvajanju rabe manjšinskega jezika v izvoljenih telesih. Vendar pa ne gre za enak postopek, kajti oba zakona jamčita pravico do rabe manjšinskega jezika v občinskih svetih in drugih zbornih organih, vendar je ta raba z vključitvijo občine oziroma krajevne uprave v zaščiteno območje že zajamčena po zakonu 482, medtem ko zakon o zaščiti slovenske manjšine dodaja, da postopek določajo občinski statuti. Gre torej očitno za omejitev, nekakšen "rezervni ventil", ki je bil vključen v zakon za Slovence.

To je še očitnejše pri postopku za nameščanje dvojezičnih napisov. Zakon 482 v 10. členu prepušča nameščanje toponimov, "ki so v skladu s tradicijo in krajevnimi običaji" občinskim skupščinam, pri čemer zakon navaja, da gre za pripis uradnim nazivom, ki so torej italijanski. Zakon za zaščito slovenske manjšine pa prav tako v 10. členu to nalogo poverja deželni vladi oziroma določa, da to ozemlje z odlokom določi predsednik deželnega odbora. Tu je očitno šlo za rešilni ventil, ki naj bi olajšal določitev zaščitnega ozemlja: vprašanje vidne dvojezičnosti je namreč od nekdaj zelo občutljivo in, če bi zakon vseboval avtomatizme, bi se - tŕko je očitno bilo prevladujoče mnenje - nekatere krajevne uprave, predvsem tržaška in goriška občina, upirali izvajanju zakona na njihovem ozemlju.

Iskanje podobnosti oziroma primerjave obeh zakonov je na drugih področjih praktično nemogoče. Zakon za zaščito slovenske manjšine je namreč specifičen in marsikje sega v podrobnosti, medtem ko je zakon 482 zelo splošen in navaja samo nekatere okvire. To velja na primer za področje šolstva, kateremu zakon za zaščito slovenske manjšine namenja, vključno z glasbeno vzgojo, kar pet členov. Potem so tu še specifični členi o vračanju nepremičnin, o institucijah in dejavnostih slovenske manjšine, o zaščiti zgodovinske in umetniške dediščine ter številni drugi, ki zadevajo specifiko posameznih aspektov življenja slovenske manjšine.

Zanimivo razliko pa lahko najdemo na področju mednarodnih odnosov: 17. člen zaščitnega zakona govori o odnosih z Republiko Slovenijo in zavezuje vlado, da "poskrbi za vse potrebne pobude", da se omogoči in spodbuja razvoj odnosov med prebivalstvom ter spodbuja čezmejno sodelovanje. Zakon 482 pa v 19. členu določa, da Republika Italija "spodbuja, na način in v obliki, ki ju bodo v posameznih primerih določale posebne konvencije, upoštevajoč pogoje recipročnosti z drugimi državami, razvoj jezikov in kultur" manjšin v Italiji. Skratka, v splošnem zakonu so izrecno predvidene konvencije med državami, ki jih potem v zakonu za zaščito slovenske manjšine niso več navedli. Znane so težave, ki izvirajo iz časa osamosvojitve Slovenije, in znana nepripravljenost Italije, da z mednarodno pogodbo sprejme kakršnokoli dodatno obveznost do manjšine.

Ob koncu je treba še povedati, da zakon za zaščito slovenske manjšine v Italiji v 23. členu integrira zakon 482, z določilom, da se kazenska določila iz zakonodaje o preprečevanju rasne diskriminacije uporabljajo tudi "za preprečevanje in represijo pojavov nestrpnosti in nasilja nad pripadniki manjšin".

Če preidemo sedaj k oceni, kako zakon za zaščito slovenske manjšine rešuje posamezna vprašanja in k pregledu največjih pasti, ki jih to besedilo vsebuje, moramo začeti prav s sestavo paritetnega odbora, ki ga zakon ustanavlja v tretjem členu. Paritetni odbor je namreč telo, kateremu je poverjen nadzor nad izvajanjem zakona. Po eni strani je to seveda zelo pozitivno, kar dokazujejo podobni odbori, ki so jih ustanovili za izvajanje južnotirolskega paketa, po drugi strani pa je to skrajno nevarno, če bi namreč v paritetnem odboru prevladale sile, ki ne delujejo v prid manjšini. Glede na kompleksnost postopka za oblikovanje odbora namreč ni rečeno, da bo 'pariteta' dejansko zagotovila manjšini, oziroma njeni organiziranosti, polovico članov odbora. Pariteta je namreč v določilu, da mora odbor sestavljati polovica Slovencev in polovica Italijanov, to pa je tudi edino jamstvo. Slovence namreč imenujejo različna telesa: tri izvolijo slovenski izvoljeni predstavniki v Deželi, v pokrajinah in v občinah, dva izvoli deželni parlament Furlanije Julijske krajine, štiri imenuje deželna vlada na predlog najbolj reprezentativnih organizacij manjšine, zadnjega pa imenuje vlada. Nobenega jamstva ni, da bo ta deseterica res odražala želje in potrebe glavnine manjšine, ampak se med njimi lahko znajde kdo, ki bo, iz katerega koli razloga, bliže stališčem večinskega naroda. Glede na velike pristojnosti, ki jih ima odbor, gre tu za zelo resno nevarnost.

Druga velika nevarnost je nedorečenost glede ozemlja, na katerem velja zaščita. Kot smo že zgoraj omenili, določa zakon za to dokaj kompleksen postopek, ki pušča seveda veliko možnosti za različne interpretacije in za možne polemike. Zaradi dolgega roka - 18 mesecev po ustanovitvi paritetnega odbora - lahko pričakujemo val polemik, še zlasti v zvezi z znanim vprašanjem vključitve mestnih jeder Trsta in Gorice v zaščiteno ozemlje. Vendar tu zakonodajalec ni imel izbire. V parlamentu enostavno ni bilo političnih pogojev, da bi v zakon vključili seznam občin, v katerih živi slovenska manjšina v Italiji, kar bi bilo najbolj logično. Na to ni pristajal niti velik del takratne vladne večine, kaj šele opozicija.

Sicer pa zakon obravnava glavnino vprašanj, ki zadevajo razne dejavnosti Slovencev v Italiji. Nekatera vprašanja so zadovoljivo rešena, druga nekoliko manj. Med vprašanji, ki jih zakon določa s precejšnjo natančnostjo, je raba slovenskega jezika v javni upravi in pravica državljanov, da se tega jezika poslužujejo v odnosih z oblastmi. Prav tako izčrpen je del, ki obravnava šolstvo, ki, med drugim, v 12. členu določa podržavljenje dotlej zasebne dvojezične šole v Špetru Slovenov v Beneški Sloveniji in 15. členu, ki določa ustanovitev avtonomne sekcije pri tržaškem glasbenem konservatoriju Giuseppe Tartini in

vključitev v to sekcijo osebja, zaposlenega pri Glasbeni matici in slovenskem glasbenem centru Emil Komel. Vendar pa oblasti roka treh mesecev, ki ga določa zakon, niso spoštovale.

Podpora, ki jo zakon namenja slovenskim kulturnim ustanovam v 16 členu znaša 10 milijard lir letno, kar ni bistveno več kot v prejšnjih letih (od leta 1991 je manjšina v ta namen prejemala poprečno 8 milijard lir letno), vendar je treba upoštevati, da bo zaradi podržavljenja šole v Benečiji in prehoda skupine profesorjev glasbe v konservatorij na razpolago več sredstev za druge dejavnosti. 19. člen, ki nosi naslov 'Vračanje nepremičnin' dejansko ne vrača ničesar, ampak zagotavlja postopno uporabo nekdanjega Narodnega doma v Trstu in Trgovskega doma v Gorici s strani nekaterih kulturnih ustanov slovenske manjšine, prav tako z zelo dolgimi roki (pet let). 21. člen o zaščiti družbenih, gospodarskih in okoljevarstvenih interesov manjšine je pretežno deklarativnega značaja, kar zadeva volilno zakonodajo pa zakon samo določa, da morajo zakoni za volitve senata in poslanske zbornice vsebovati določila, 'ki olajšajo izvolitev kandidatov, ki pripadajo slovenski manjšini'.

Prav ob koncu pa zakon vsebuje zelo pomembno določilo, ki potrjuje vse pravice, ki izhajajo iz Londonskega memoranduma in iz Osimskega sporazuma in določa, da ni možno nobenega določila tega zakona tolmačiti na način, ki bi manjšini zniževal raven zaščite.

Ob začetku tega zapisa smo navedli okvir, ki ga v Italiji predstavlja zakon številka 482 (Zakon o zaščiti zgodovinskih jezikovnih manjšin) in omenili mednarodne konvencije, ki jih je Italija sprejela. Ob koncu je primerna še analiza odnosov med tem zakonom in obvezami, ki jih je Italija sprejela na mednarodni ravni. Okvirna konvencija Sveta Evrope, ki jo je Italija podpisala in ratificirala, ne vsebuje tako specifičnih obvez, da bi jim ta zakon ne zadoščal. S tega vidika se torej problemi ne postavljajo in Italija lahko reče, da v zvezi s slovensko manjšino spoštuje določila okvirne konvencije. Vprašanje zase pa je seveda izvajanje: posvetovalni odbor, ki ga v 26. členu določa ta konvencija, je namreč v praksi dokazal, da se ne zadovoljuje z deklaracijami o pravicah, ampak od držav zahteva efektivno spoštovanje manjšinskih pravic. Zato vlada za poročilo, ki ga je ta odbor pripravil o Italiji, veliko zanimanje. Poročilo še ni dostopno javnosti.

Evropske listine o regionalnih in manjšinskih jezikih Italija še ni ratificirala, vendar tudi tu ne bi smelo biti velikih težav, kajti raven zaščite, ki jo določa zakon, je sorazmerna visoka tudi glede na to listino. Odprto pa seveda ostaja vprašanje izvajanja.

Prav preverjanje izvajanja je tudi pogoj za splošno oceno tega zakona. Za to je treba počakati. Besedilo je bilo seveda že deležno številnih kritik, vendar pa je treba v odgovor tem kritikam povedati dvoje: prvič, da v danih pogojih boljši

zakon ni bil mogoč, drugič pa, da odobritev tega zakona vendarle predstavlja prelomnico v odnosih med slovensko manjšino v Italiji in italijansko državo, in da je to po Londonskem memorandumu zagotovo najpomembnejša prelomnica.

Kärntner Minderheitenpolitik als Mittel zum Zweck.

Wie Haider seinen "Freistaat" errichtet und damit die Republik beschädigt

In dem Essay wird die jüngste Entwicklung in Kärnten analysiert, die durch die politischen Reaktionen auf das Urteil des Verfassungsgerichtshofs in der Causa „Zweisprachige Ortstafeln" entstanden ist. Im Kontext der Kärntner Minderheitenpolitik, die der Landeshauptmann Haider seit Jahren konsequent voran treibt - im Konsens mit der politischen Führung der Kärntner Slowenen -, wird deutlich, dass dieses Urteil sowohl für die Republik Österreich als auch für die Kärntner Slowenen eine entscheidene Weichenstellung bedeutet. Für die Kärntner Slowenen stellt sich die Frage nach der weiteren „Koalition" mit Jörg Haider und den führenden Kräften im „Kärntner Heimatdienst". Für Österreich stellt das Urteil, das von Haider heftig bekämpft wird, eine Herausforderung besonderer Art dar: Es geht darum, ob der Staatsvertrag und der Rechtsstaat weiterhin Bestand haben und ob es dem Höchstgericht erlaubt sein soll, ein Urteil über die Erfüllung des Staatsvertrags zu fällen und das Bundesland Kärnten zur Durchführung von noch ausständigen Aufgaben zu bewegen - oder ob das alles das den politisch erfolgreichen populistischen Attacken von Landeshauptmann Haider geopfert werden soll.

Stichwörter: Kärnten, Minderheitenpolitik

Koroška manjšinska politika kot sredstvo za dosego cilja
Kako Haider gradi svojo „državo" in s tem škoduje republiki

V eseju je analiziran najnovejši politični položaj na Koroškem, ki je nastal na podlagi političnih reakcij na odločitev avstrijskega Ustavnega sodišča v zadevi „dvojezični napisi". V kontekstu koroške manjšinske politike, ki jo deželni glavar Haider že leta konstantno izvaja - v soglasju s političnim vodstvom koroških Slovencev - je jasno, da ta odločitev pomeni tako za Republiko Avstrijo kot za koroške Slovence prelomnico.- Za koroške Slovence se postavlja vprašanje glede nadaljnje „koalicije" z Jörgom Haiderjem in vodilnimi silami v okviru koroškega Heimatdienst - za Avstrijo pa predstavlja razsodba, ki jo Haider tako burno napada, izziv posebne vrste: gre namreč za to ali avstrijska državna pogodba in pravna država še veljata in ali je najvišji sodni instanci dovoljeno terjati kako odločitev o izvajanju avstrijske državne pogodbe - ali pa bo to vse žrtvovano uspešnim populističnim napadom deželnega glavarja Haiderja.

Ključne besede: Koroška, manjšinska politika

Politische Krise zum Jahreswechsel 2001/2002. Wieder einmal Bunkerstimmung in Kärnten. Erinnerungen an den historischen Abwehrkampf werden wachgerufen, durch den Landeshauptmann höchstpersönlich. Seiner Ansicht nach droht die „Revision der Volksabstimmung von 1920" durch das „unsinnige Urteil" des Verfassungsgerichtshofs (VfGH) vom 13.12.2001 über die Aufhebung der 25%-Klausel für zweisprachige topografische Aufschriften.

Also Abwehrkampfstimmung wie zu Beginns des vorigen Jahrhunderts und wie immer, wenn es um Ansprüche der slowenischen Minderheit geht. „Slowenisch-Kärnten" steht angeblich wieder einmal vor der Tür, jetzt jedoch zu Beginn des 21. Jahrhunderts. Wieder einmal versteht der Rest der Welt nicht die Gefahr der „Slowenisierung" durch *zweisprachige Ortstafeln*. Die „Einheit Kärntens" ist angeblich in Gefahr und die Gefahr soll von einem Urteilsspruch ausgehen, der eine Ortstafelregelung „von außen dem Lande aufzwingen" will.[1] So sehen es jedenfalls alle drei im Kärntner Landtag vertretenen Parteien. Endlich haben „Kärntner Heimatdienst" (KHD) und Dreiparteienpakt wieder eine Funktion: Schutz der deutschkärntner Mehrheit vor der slowenischen Minderheit, Kampf für die Gleichstellung der Mehrheit mit der angeblich so „privilegierten" Minderheit! Motto und Aufgaben sind von vorgestern, die Herausforderung, den „Freistaat Kärnten" von der „knieweichen Regierung" (Haider) in Wien freizukämpfen, ist auch nicht neu.

Bezüglich des Urteils des Höchstgerichts in der Sache „Ortstafeln" verspricht der Landeshauptmann, „keinen Millimeter" nachzugeben, das heißt, keine einzige neue zweisprachige Ortstafel aufzustellen, den Urteilsspruch des Höchstgerichts, das sich auf eine Auslegung des Österreichischen Staatsvertrags, Artikel 7 beruft, zu ignorieren und gegebenenfalls auch ein Amtsenthebungsverfahren gegen ihn zu riskieren. Im Kampf gegen den „Richterstaat" (Haider) und beim „Marsch gegen Wien" hat der Landeshauptmann bewährte Verbündete: die „überparteilichen" deutschkärntner Vorfeldorganisationen, die sich dem permanenten Abwehrkampf und Heimatschutz verschrieben haben. Aber auch mit der Unterstützung der beiden anderen Landtagsparteien, ÖVP und SPÖ, kann er rechnen, wenn es darum geht, die „Kärntner Urangst" gegen den Österreichischen Staatsvertrag zu mobilisieren.

In Zeiten wie diesen ist die Berufung auf „Reizwörter" wie Österreich, Demokratie, Staatsvertrag, Minderheitenschutz, Rechtsstaat, Justiz, Richter, Gerichtsurteil, Verfassung und Verfassungsgerichtshof ebenso überflüssig wie

* * *

[1] Man beachte Wortwahl und Perspektive: Früher, nach 1945, hieß „von außen" noch „das Ausland", z. B. Jugoslawien oder Slowenien, heute – so wie 1920 – ist damit vor allem Wien" gemeint.

der Hinweis auf europäische Praxis oder internationale Entwicklungen. In Kärnten regiert die Politik der hausgemachten Emotionen über die Stimmen der Vernunft, die aus demokratiepolitischen Überlegungen vor dem Haider'schen „Freistaat" und der „Dritten Republik" stets gewarnt haben.

Geht es um den Landeshauptmann Haider bzw. Forderungen der slowenischen Minderheit reagieren die Kärntner Medien stets aufgeregt und geben der „Stimme des Volkes" auf Leserbriefseiten breiten Raum. *„Die Kärntner Volksstimme grollt"*, so interpretiert die Kärntner Kronen-Zeitung in einer Glosse am 23.12.2001 die selbst inszenierte Stimmungsmache anlässlich des Ortstafel-VfGH-Urteils. Die Kleine Zeitung / Kärnten heizt auf der selben Linie die Stimmung an, in dem sie am 6.1.2002 ein scharfmacherisches Haider – Zitat zum Titel erhebt: Haider sagte im Interview, bei einer Umsetzung des VfGH-Ortstafelurteils würde es zu einer *„Revolution im Land"* kommen. Ähnliche „Voraussagen", die auch als mobilisierende Aufrufe verstanden werden können, kennt man in Kärnten aus dem Jahr 1972, als der deutschkärntner Mob zum Protest auf die Strasse gerufen wurde. Dieser historische „Ortstafelsturm" soll offensichtlich nicht der einzige gewaltförmige Gesetzesbruch in Kärnten bleiben.

Selbst wenn sich der Ortstafelsturm in dieser Form in Kärnten nicht wiederholen sollte, wiederholt sich ein Paradigma, das in Kärnten schon x-mal durchexerziert wurde:

Das offizielle Kärnten versucht Profil zu gewinnen durch Rekurs auf jene Vergangenheit, die angeblich dem Land seine „Identität" verleiht. Seit über 80 Jahren ruht die diesbezügliche Landespolitik auf den vier Fundamenten der „Kärntner Einheit":

- Abstimmung der Mehrheit über die Minderheit,
- Assimilationszwang für die „Fremden in der Heimat",
- Abwehrkampf gegen Sprache und Kultur der Minderheit,
- Verachtung für die „Mischkultur" multikultureller Gesellschaften.

Die Einstellungen und Aussagen des Kärntner Landeshauptmannes zur NS-Vergangenheit, zur österreichischen Nation, zum parlamentarischen System, zum Rechtsstaat und zur unabhängigen Justiz sind hinlänglich bekannt. Was er von Europa und von der EU-Osterweiterung hält, sollte ebenfalls bekannt sein. Weshalb er dennoch den „Dialog" mit der slowenischen Volksgruppe aufnahm und weshalb er diesen bis zur öffentlichen Umarmung zelebrierte, hatte offenkundig andere Hintergründe als seine Vorliebe für Minderheitenschutz und Menschenrechte.

Dafür, dass *die Fassade der Kärntner Minderheitenpolitik* jetzt auf so abrupt zusammengebrochen ist, werden andere verantwortlich gemacht. Ein

Sündenbock musste gesucht werden. Haider hat ihn schon gefunden, mehrere sogar: der oberste Verfassungsrichter Ludwig Adamovich (seine Absetzung wird von Haider verlangt)[2], der slowenische Staatspräsident Milan Kucan (er soll mit dem VfGH-Präsidenten Adamovich einschlägige Vorgespräche zur Ortstafelregelung geführt haben - und im übrigen ein „Altkommunist" sein!) und der Rechtsanwalt Rudi Vouk, den nicht einmal Haider als „kommunistischen" oder „linkslinken" Kärntner Slowenen denunzieren kann, der mit seinem Beschwerdefall gegen die Verbindlichkeit der einsprachigen Ortstafel St. Kanzian das VfGH-Urteil erwirkte.

Lange Zeit schien es gut zu gehen, das taktische Spiel mit dem „Dialog" zwischen den Kleinen und Ohnmächtigen (der slowenischen Minderheit in Kärnten) und den großen Mächtigen, die sich die Partner des Dialogs aussuchen und die auch die Regeln des Dialogs bestimmen können. Seit 1988 buhlen die Minderheitenvertreter um die Gunst, an den „runden Tischen" der Mächtigen ein Wörtchen mitreden zu dürfen. Ein verständliches Begehren. Wenn die Minderheit schon nicht an den Futtertrögen der Herrschenden mit naschen darf, so will sie zumindest Aufmerksamkeit und Beachtung - nicht unbedingt für ihre Sprache, Kultur und Geschichte; auf jeden Fall aber für ihre Funktionäre.

1988 konnte der Kärntner NR-Abgeordnete Karel Smolle diese Aufmerksamkeit erstmals im großen Stil, wenn auch nur für kurze Zeit, für sich und die „braven" Kärntner Slowenen gewinnen. Smolle durfte sich damit brüsten, er habe die Wende von der Konfrontationspolitik zur Kompromiss- und Dialogpolitik eingeleitet. Die Kärntner Politiker, die im Grunde genau dasselbe für sich beanspruchten (Haider allen voran), taten alles dazu, Smolle in diesem Glauben zu belassen. Die Realität war allerdings weniger heroisch, weil viel banaler: In Wirklichkeit war der Abgeordnete Smolle in der subjektiven Überzeugung, sich und den Kärntner Slowenen im Nationalrat ein Denkmal zu setzen, am glatten Parkett des Wiener Parlaments ausgerutscht und in der Schulfrage „umgefallen". Er hatte schlicht und einfach dem Druck der Kärntner Dreiparteieneinigkeit nachgegeben und dem Kärntner Schultrennungsmodell zugestimmt.

Der Jubel der Deutschnationalen in Kärnten war ihm gewiss. Smolles Zustimmung zum Kärntner Trennungsmodell verbuchte Haider als FPÖ-Abwehrkampferfolg gegen die zweisprachige Schule und als weiteren Schritt in

* * *

[2] Nach dem Haider mit dieser Forderung Schiffbruch erlitten hat (am 7.1.2002 wurde bekannt, dass das Höchstgericht nicht einmal eine Vorerhebung gegen seinen Vorsitzenden einleiten wird, weil die Haider'schen Vorwürfe gegen ihn sich schlicht als haltlos und inhaltsleer erwiesen haben), möchte die FPÖ in Zukunft den Verfassungsgerichtshof „zurechtstutzen" - und natürlich mit Leuten aus ihrem Einflussbereich neu besetzen.

der „endgültigen Minderheitenschullösung". Smolles „Dialogpolitik" sollte fortgesetzt werden, sagten alle, da es offenbar ein leichtes Spiel war, Minderheitenvertreter durch Versprechungen und Zusagen über den Verhandlungstisch zu ziehen, nicht nur in Kärnten, sondern auch in Wien. Schlimmer noch als die Demontage der letzten Reste der gemeinsamen Schule waren die Folgen dieser Politik: Die Minderheitenfunktionäre waren für alle Zukunft kompromittiert; sie waren jetzt für alles zu haben. Unter dem Dialogangebot konnte ihnen alles verkauft werden, was die Vertreter der Landtagsparteien sich ausdachten, Rückschritt als Fortschritt, Nachteil als Vorteil, Verzicht als Entgegenkommen, Abstrich als Gewinn, Kärntner Nationalismus als Weltoffenheit, Rechtspopulismus als Volksverbundenheit, Ethnisierung als Multikulturalität usw.

Erst einmal am „runden Tisch" in Kärnten versammelt, waren die Minderheitenvertreter zahm und gefügig. Sie wurden mit dem Versprechen auf noch mehr „Dialog" und ein „gutes Kärntner Klima" geködert, aber auch geeint; sie wurden per Handschlag von LH Haider und KHD-Obmann Feldner eingeladen, den Gerichtsweg zu verlassen, den Staatsvertrag als erfüllt anzusehen, die Instanzen des Rechtsstaates nicht mehr in die Pflicht zu nehmen, um schließlich auch auf die Durchsetzung ihrer Rechte und Hauptinteressen ganz zu verzichten.

Minderheitenpolitik wurde auf diesem Weg ein leicht handhabbares Instrument und „Mittel zum Zweck" in den Händen deutschkärntner Politiker; die bis dahin oft zerstrittenen Minderheitenfunktionäre erwiesen sich rasch als anpassungs- und lernfähige Dialogpartner, die sich gemeinsam an die starke Brust des Landeshauptmanns drücken liessen. Auf die Beteiligung der ehemaligen Unterstützergruppen für Minderheitenrechte in der Mehrheitsbevölkerung verzichteten unter diesen Umständen beide Seiten sehr gerne. Die frühere Praxis der Beiziehung von unabhängigen Experten in Sachfragen war auch kein Thema mehr. Einmal als Dialog-Verhandlungspartner akzeptiert, einigten sich die Führer der Kärntner Slowenen mit dem Obmann des Vereins „Kärntner Heimatdienst" in der Kindergartenfrage; sie verhandelten mit der FPÖ und verbrüderten sich mit Jörg Haider in der Volksgruppenpolitik; sie beteiligten sich an den deutschkärntner 10.-Oktober-Feiern und an der Imagepolitur des Landeshauptmannes; sie unterstützten seine Mittelsmänner (auch in den anderen Parteien) durch Beteiligung an den sog. Volksgruppenkongressen des Landes, durch Kooperation mit Haiders „Volksgruppenbüro" und dem landeseigenem Forschungsinstitut CIFEM („Carinthian Institut for Ethnic Minorities"), durch Projekte im Rahmen der „Abstimmungsspende 2000" und durch moderates Wohlverhalten beim kritisch prüfenden Blick der EU-14 Staaten auf die Regierungsbeteiligung der fremdenfeindlichen Haider-Partei.[3]

Die Bundesregierung sah dem Kärntner Treiben wohlwollend zu und überließ die slowenische Minderheit der bodenständigen Kärntner Politik. Alles wie gehabt. In Sachen Minderheitenschutz schienen Parlament und Bundesregierung von ihren Rollen als Gesetzgeber und Wächter der verfassungsgemäßen Umsetzung freiwillig und gerne zu abstrahieren - frei nach dem Motto: Hauptsache, in Kärnten herrscht Einigkeit darüber, wie mit der Minderheit und ihren Ansprüchen umzugehen ist.

Innerhalb von Kärnten erwarben sich die Minderheitenvertreter dadurch das Image von echten Kärntner Politkumpeln, von „klassen Burschen" eben, mit denen man nicht nur am Biertisch das Du-Wort wechselt. Nach außen entstand das Bild einer befriedeten, konsensbereiten, fügsamen und mit der Landespolitik zufriedenen Volksgruppe. Die Parteien der Bundesregierung konnten die Kärntner Slowenen beruhigt weiterhin dem „freien Spiel der Kräfte" im Lande überlassen.

Die Fraternisierung der politischen Vertreter der Kärntner Slowenen mit den „heimattreuen" Politikern in Kärnten wurde entsprechend öffentlichkeitswirksam inszeniert: Von Presse, Rundfunk und Fernsehen wurden die schönsten Momente der „Kärntner Dialogkultur" festgehalten und als bedeutende „Klimaverbesserung" gefeiert. Die Konsens- und Zustimmungsfunktionäre der Volksgruppe wurden beim „Handschlagfinale" (so die Kleine Zeitung am 9.5.2001) mit Haider und Feldner abgelichtet. Die entsprechenden Bilder gingen österreichweit durch die Medien.

Es ist ein Wunder, dass dieses vordergründige Idyll so lange gehalten hat. Um so heftiger musste der Krach sein, mit dem jetzt die Fassade in sich zusammen brach. Die Fassade wurde nämlich nur dadurch aufrecht erhalten, dass die Führung der Kärntner Slowenen jede Niederlage, die ihr die Kärntner Landespolitik bislang zufügte, nicht nur generös weg steckte sondern zusätzlich noch mit einer Reduzierung ihrer Forderungen quittierte - von den nicht aufgestellten zweisprachigen Ortstafeln und dem nicht durchgesetzten Verbot minderheitenfeindlicher Organisationen über die Demontage der gemeinsamen zweisprachigen Schule und der vergeblich geforderten zweisprachigen Schulleitung bis zur nicht eingelösten politischen Partizipation im Landtag. Durch ein einseitiges Stillhalteabkommen konnte die Fassade trotz substanzieller Misserfolge halten, weil die Versprechungen und Zusagen der Kärntner Dialogpolitiker in rechtlicher Hinsicht unverbindlichen blieben.

* * *

[3] Bis heute ist unklar, ob dies alles Vorleistungen der Kärntner Slowenen waren, die sie unter dem öffentlichen politischen Druck „freiwillig" gaben, oder ob es sich um Beiträge handelte, die in Form von „Tauschgeschäften" gemacht wurden, weil der Minderheit verschiedene Zuwendungen winkten.

So lange sich die slowenische Minderheit auf die illusionären Wege des Dialogs abseits von Staatsvertrag und Realpolitik locken ließ, herrschte ein gutes Gesprächsklima, das als „friedliches Miteinander" ausgegeben wurde. Das politische Pokern am Kärntner Basar der praktisch eng begrenzten, aber theoretisch unbegrenzten Möglichkeiten schien alle zu befriedigen. Man stelle sich bloß vor, „Heimatdienst" und „Abwehrkämpferbund" ließen sich sogar herbei, beim medialen „Handschlagfinale" im Sommer 2001 noch zuzusagen, sie wollten sich dafür verwenden, dass auf Gemeindeebene eine gute Stimmung für das Aufstellen von zweisprachigen Ortstafeln verbreitet würde! Jetzt versprechen sie sich eine gegenteilige Stimmung von ihrer radikalen Forderung nach einer „geheimen Minderheitenermittlung" bzw. Slowenenzählung!

Von den früheren Forderungen der Slowenen nach Einlösung von Minderheitenrechten gemäss Artikel 7 des Staatsvertrags (einschließlich des Verbots von minderheitenfeindlichen Organisationen) blieben letztlich nur mehr finanziell abzugeltende Wünsche der Minderheit an den Kärntner Landtag bzw. an den Kärntner Landeshauptmann. So verspielten die Minderheitenvertreter unter der Hand den Existenz sichernden Boden des österreichischen Grundgesetzes. Sie begaben sich auf die ausgelegte Leimrute des Kärntner Dreiparteienpaktes und in die Umarmung des Landeshauptmannes, der seinen „Fang" mit Zuckerbrot und Peitsche dirigierte und zum Faustpfand für seine Politik machte. Die Minderheitenführung konnte dann auch von Haider ungeniert aufgefordert werden, sie möge doch bitte mitwirken bei der Reduzierung von Rechtsansprüchen, bei der Minimierung von Wünschen hinsichtlich der Erfüllung des Artikel 7 des Staatsvertrags und bei der Umwandlung von einer rechtsstaatlichen Zivilgesellschaft in einen orientalischen Basar, wo jeder mit jedem Geschäfte macht, wo (wie in Kärnten) die Minderheit mit der Mehrheit um Ausgaben, Kosten, Preise, Geschenke, Quoten, Beteiligungen und Anteile streitet und handelt.

Der *neue Dialog*, von Karel Smolle erstmals lauthals propagiert, machte sich für niemanden so bezahlt wie für Jörg Haider. Denn das hatte FPÖ-LH Haider dem SPÖ-LH Wagner voraus: ein deutliches Gefühl für den Zeitgeist. Minderheiten nicht ständig zu attackieren und zu drangsalieren, konnte sich bezahlt machen. Die Weltöffentlichkeit sollte erstaunt sein: Seht her, so wird in Kärnten unter einem LH Haider Minderheitenpolitik gemacht! Die Führer der Kärntner Slowenen geben mir, dem in ganz Europa ausgegrenzten Ausländerfeind und Rechtsextremisten, nicht nur die Hand, sie fressen mir sogar willig aus der Hand und loben meine Politik!

Da von der slowenischen Minderheit kein Widerspruch kam, war von der Bundespolitik aus Wien auch kein Einwand zu hören. Informiertheit, was in Kärnten mit der Minderheit passiert, und Mut, einen Landeshauptmann Haider

an seine Vereidigung auf die Republik zu erinnern, gehören nicht gerade zu den Stärken der derzeitigen Bundesregierung. Bundeskanzler Wolfgang Schüssel und der Kärntner Landeshauptmann Jörg Haider sind überhaupt die kongenialsten Koalitionspartner, die man sich denken kann: So lange Schüssel glaubt, er habe Haider „gebändigt", verurteilt ihn dieser durch seine Aktionen zum Schweigen.[4] Die Zurückhaltung des Bundeskanzlers gegenüber Haiders Aufrufen und Ausritten zu gesetzeswidrigem Verhalten hat also System und ist inzwischen ein Problem für die ganze Republik, ein Problem, das der Bundespräsident nach seinen Möglichkeiten und in seiner vornehmen Art zu kompensieren versucht - ein Grund mehr, weshalb ihn die FPÖ ständig attackiert und sein Amt möglichst bald beseitigen will.

Vor dem Hintergrund des Selbstverständnisses einer wachen, kämpferischen Demokratie ist dies alles ein blamables Sittenbild der blau-schwarz regierten Republik, ein veritables Desaster, nicht jedoch für die Haider-Partei, der einstweiligen Gewinnerin im riskanten Spiel um „Freistaat" und „Dritte Republik". Haider profitierte persönlich am meisten davon, dass er den Minderheitenvertretern Zuwendung und Aufmerksamkeit am „runden Tisch" gewährte. Das Geld, das er für Förderungen zusagte, kommt ohnehin nicht aus seiner Tasche. Und die meisten Maßnahmen, die in seiner Amtszeit bisher zugunsten der Minderheit umgesetzt wurden (zähneknirschend; wie etwa die Zulassung von zweisprachigen Schulklassen in Klagenfurt/Celovec oder die Ausweitung des zweisprachigen Unterrichts auf die vierte Schulstufe der Volksschule), wurden in Wien aufgrund von VfGH-Urteilen initiiert, Maßnahmen also, die auf Landesebene lediglich umgesetzt bzw. „fortgeschrieben" werden mussten.

Die wirkliche Neuerung unter LH Haider, dass nämlich zweisprachige Kindergärten, auf privater oder Gemeindebasis errichtet, in Zukunft durch das Kindergartenfondsgesetz des Landes finanziell abgesichert werden sollen, steht nun wohl auch wieder zur Disposition. Vom Kärntner ÖVP-Obmann Wurmitzer war eine entsprechende Drohung in Richtung Kärntner Slowenen zu hören: Jetzt müsse „das ganze Paket" wieder aufgeschnürt und neu verhandelt werden. Ob er damit auch das Kindergartenfondsgesetz meinte, ist unklar. Jedenfalls besteht die „finanzielle Absicherung" der zweisprachigen Kindergärten vorerst nur in Form eines Gesetzestextes und verschiedener politischer Willenserklärungen. Ab 1.1.2002 sollte der Anspruch von Trägern zwei- und mehrsprachiger Kindergärten auf „finanzielle Zuwendungen zum Betriebsgang" zur Geltung kommen. Von den Kindergärten war bis dato noch nichts zu hören, dass schon ein Geld überwiesen

* * *

[4] Das Dilemma für Schüssel und seine ÖVP verstärkt sich in dem Masse, als die FPÖ-Vizekanzlerin Riess-Passer die Haider'schen Aktionen voll unterstützt und bis in einzelne sprachliche Formulierungen gleichlautend öffentlich legitimiert.

worden wäre. Unsicherheit herrscht jetzt im Lande, ob sich Haider wenigstens an die eigenen Gesetze halten wird.

Das Zuckerbrot, die Zuwendungen, die Haider der slowenischen Volksgruppe versprochen hat, machte aber die Peitsche, die Drohung, offensichtlich nicht überflüssig. Noch nie war diese Herrschaftsstrategie so deutlich wie gerade jetzt, nach dem in Kärnten das VfGH-Urteil über die zusätzlichen zweisprachigen Ortstafeln umgesetzt werden soll bzw. muss. Derzeit regiert Haider wieder mehr mit der Peitsche: Haider droht den Slowenen mit Einstellung bzw. Reduzierung von Förderungen, mit einer neuen Schuldiskussion, mit einer „geheimen Minderheitenfeststellung", mit einer Entfernung von bestehenden zweisprachigen Ortstafeln, kurz: mit radikalem Liebes- und Dialogentzug.

Was Haider sofort und in eigener Regie umsetzen will, ist ein besonders bezeichnender „Racheakt" an den Slowenen: In Kärnten sollen die Hinweisschilder, die vor allem auf der Südautobahn angebracht sind und die in die Richtung der slowenischen Hauptstadt „Ljubljana" weisen, auf das schlichte und dem deutschkärntner Ohr vertraute „Laibach" eingedeutscht werden. Im Sinne dieser (rechtswidrigen) LH-Weisung soll „senza confini / brez meja" offenbar in Hinkunft „grenzenlose Einsprachigkeit" oder „Einfalt ohne Grenzen" heißen. Wie auch immer; Gelächter und Kopfschütteln über diese Kuriositäten mitten in Europa werden noch lange anhalten; dafür garantiert Haiders Minderheitenpolitik.[5]

Die Peitsche, die da drohend gegen die slowenische Minderheit geschwungen wird, soll aber mehrere Schläge ausführen: Einmal soll den Führern der Kärntner Slowenen wieder das Ducken beigebracht werden; geduckt und gedemütigt soll die Slowenenführung später wieder in den Kärntner Dreiparteien-Dialog eingebunden werden, ja, wörtlich: „eingebunden", eingeschnürt und still gestellt. Zuvor aber werden die Kärntner Slowenen noch mit den bekannten Knüppeln „nationalslowenische Extremisten", „Zündler", „Brunnenvergifter", „Scharfmacher" für den Dialog weich geklopft.

Außerdem stellt der Landeshauptmann den Kärntner Slowenen eine Rute ins Fenster: „Dialog" gibt's für sie erst wieder, wenn sie sich distanziert haben von

- den „slowenischen Gebietsansprüchen",
- den „Verbrechen der Partisanen",
- den AVNOJ-Bestimmungen Ex-Jugoslawiens, die angeblich heute noch die „Altösterreicher" in Slowenien diskriminieren,

* * *

[5] Das Nachsehen haben aber nicht nur die Kärntner Slowenen sondern verstärkt auch die Mehrheit im Lande. Haiders Politik schadet z. B. dem Ruf Kärntens im Ausland ebenso wie dem Tourismus im Inland.

- den „titokommunistischen Relikten" und, was überhaupt das beste wäre, von allen „Scharfmachern" in den eigenen Reihen.

Zum andern soll unter Haiders Peitsche die Republik Österreich (mit dem Zentrum Wien) erzittern. Das „System" der demokratischen Institutionen des Rechtsstaats soll getroffen und zum Stürzen gebracht werden. Damit würde das Ziel erreicht, das Haider schon vor Jahren angekündigt hat, nämlich „Österreich von Kärnten aus aufzurollen".

Die Minderheitenpolitik des Landes hat sich in so kurzer Zeit demaskiert, dass die Minderheitenvertreter damit nicht Schritt halten konnten. Sie sind auf „Tauchstation" und warten ruhigere Zeiten ab. Bis dahin sollen ihnen „vertrauensbildende **Maßnahmen**" wieder den Weg zum „runden Tisch" des Landeshauptmannes ebnen und eine drohende Minderheitenfeststellung - oder gar eine Kärntner Volksbefragung zu den zweisprachigen Ortstafeln[6] - verhindern. Ob sie für diese defensive Politik belohnt werden? Und womit? Durch Einbindung in den Landeskonsens? Oder durch die Fortsetzung der Dialog-Partnerschaft mit den Kräften des „Heimatdienstes"?

Die Kleine Zeitung / Kärnten sah schon Ende Dezember einen Hoffnungsschimmer für den „Weihnachtsfrieden" im Lande: Unter einem Foto, das den Obmann des Rates der Kärntner Slowenen, Bernhard Sadovnik, mit Josef Feldner, dem KHD-Obmann, beim freundschaftlichen Handschlag zeigt, titelte sie am 22.12.2001: *„Ein demonstrativer Händedruck und ein gemeinsamer Dialog-Appell besiegelten Gespräch Sadovnik-Feldner".*

Der „Kärntner Heimatdienst" hat inzwischen weitere Forderungen an den slowenischen Dialogpartner gestellt: Die Kärntner Slowenen sollen durch ihre Repräsentanten klar machen, dass sie künftig „einer Pflege der Partisanentradition" entsagen, dass sie dem „großslowenischen Nationalismus" eine Absage erteilen und dass sie einer „geheimen Minderheitenermittlung" zustimmen (Kleine Zeitung / Kärnten vom 1.1.2002).

Nach dem die Marschroute der „Heimattreuen" fest liegt, stellt sich für Kärnten und für Österreich die entscheidende Frage: Marschieren die Kärntner Slowenen weiterhin mit Haider oder gibt es noch eine Chance, in der Minderheitenpolitik eine Wende zu vollziehen? Wenn der Landeshauptmann sagt, er wird „keinen Millimeter" in Richtung VfGH-Urteil nachgeben, warum sollten die Slowenenvertreter nicht auf der Stelle kehrt machen? Warum sollen sie einen Millimeter mit dem Landeshauptmann in Richtung Aushöhlung des Rechtsstaates gehen? Warum sollen alle Demokraten dem schweigend zusehen?

* * *

[6] Inzwischen hat die FPÖ-Kärnten mit dem Sammeln von Unterschriften begonnen, um so eine „Volksbefragung zu den zweisprachigen Ortstafeln" einleiten zu können.

Wenn schon der Kärntner Landeshauptmann von den österreichischen Gesetzen und vom Höchstgericht der Republik, das von allen demokratischen Kräften als unparteiischer Wächter der Verfassung anerkannt wird, nichts hält, warum sollten ausgerechnet die Kärntner Slowenen ihm dabei den Rücken stärken? Warum sollten die Kärntner Slowenen jetzt nicht zeigen, dass sie die „besseren Österreicher" sind? Wäre es jetzt nicht an der Zeit, dass sich die slowenische Minderheit zu ihrer Geschichte und zur Schutzfunktion des österreichischen Staatsvertrags offensiv bekennt - ohne Rücksichten auf die deutschnationalen Befindlichkeiten und Animositäten in Kärnten? Spätestens jetzt müsste die Führung der Kärntner Slowenen dem übrigen Österreich klar machen, worüber und mit wem sie zu verhandeln beabsichtigt. Nicht das VfGH-Urteil ist Verhandlungsgegenstand sondern seine Durchsetzung und die Verteidigung der Institutionen des Rechtsstaats. Nicht in Klagenfurt sondern in Wien gilt es „runde Tische" zu besetzen. Hier müsste sich zeigen, ob die Kärntner Parteien und die Führung der Kärntner Slowenen hinter der Republik Österreich und ihren rechtsstaatlichen Instanzen stehen - oder ob sie an einem „Freistaat Kärnten" mitarbeiten möchte, wo Rechtsprechung und Minderheitenschutz nach Wille und Vorstellung des regierenden Landeshauptmannes funktionieren. Hier sind also alle demokratischen Kräfte aufgerufen, der gegenwärtigen Republik und ihren Institutionen den Rücken zu stärken, um so die Fundamente für die friedliche Zukunft der multikulturellen Gesellschaft zu festigen.

Spätestens jetzt müsste die politische Vertretung der slowenischen Minderheit ernsthaft und öffentlich darüber diskutieren, was für die Volksgruppe und damit auch für die Demokratieentwicklung in Österreich besser ist: Das Reduzieren bzw. „Einfrieren" des status quo der zweisprachigen Ortstafeln (wie es Haider als „Kompromiß" vorschlägt, sofern die Volksgruppe ihre „Heißsporne" zurückpfeift) oder der Abbruch der guten Beziehungen der Slowenenführung zu den bisherigen Dialog- und Koalitionspartnern in der Landesregierung und im „Heimatdienst". Während die letzteren schon zur Genüge gezeigt haben, dass für sie „Österreichpatriotismus" nur eine Worthülse für ihre Agitation gegen Wien ist, könnten jetzt die österreichisch und europäisch denkenden Demokraten zeigen, dass für sie die Verfassung, der multikulturelle Staat und die Zivilgesellschaft untrennbar zu ihrem Republikverständnis und Österreichbewusstsein gehören.

In Kärnten müssten zunächst die politischen Vertreter der slowenischen Volksgruppe klar machen, dass jede weitere Dialogbereitschaft ihrerseits auch an gewisse *Prämissen* gebunden ist:

Zunächst gilt es festzuhalten, dass das „Ortstafel-Problem" keine böswillige Erfindung der Kärntner Slowenen ist; die Kärntner Slowenen haben mit den Ortstafeln keine Probleme, soferne diese der Erfüllung des Artikel 7 des Österreichischen Staatsvertrags entsprechen - selbstverständlich immer in der aktuell

gültigen Rechtsinterpretation. Faktum ist ferner, dass die allseits beschworene „friedliche Entwicklung in Kärnten" nicht von jenen gefährdet wird, die auf ihren Rechten beharren, die Urteile im Rechtsstaat ernst nehmen und umgesetzt sehen wollen, sondern von jenen, die ankündigen, ein Urteil des Höchstgerichts politisch „niemals zu respektieren" (Haider), und die alle Mittel ausschöpfen wollen, um in Kärnten eine „Ausweitung der Ortstafelregelung" zu verhindern (Haider-FPÖ, „Kärntner Heimatdienst", „Abwehrkämpferbund" u.a.).

Das VfGH-Urteil, das die 25% Grenze für zweisprachige Ortstafeln auf 10% herabsetzt, ist weder eine Provokation noch ein unsensibles richterliches „Diktat von Wien". Das Urteil stellt - nach der heutigen Rechtsauffassung - eine längst fällige Berichtigung und Klarstellung hinsichtlich der gesetzlichen Richtlinien für Regionen mit grundgesetzlich anerkannten Minderheiten dar.[7] Zu verhandeln ist deshalb allenfalls der Umsetzungsmodus, nicht aber die Prozentklausel.

Eine weitere Prämisse wäre, dass in Hinkunft vom Verhandlungstisch alle Vertreter von Gruppen, seien es private Vereine oder politische Parteien, ausgeschlossen werden, die für ihre deutschnationale und/oder minderheiten- bzw. fremdenfeindliche Einstellung bekannt sind. Zu fordern ist auch ein Verbot von nationalistisch aufhetzenden Postwurfsendungen und Vereinsblättern, die in Kärnten an alle Haushalte ausgesandt werden und die seit Jahren das Klima im Land vergiften.

Von den Dialogpartnern ist zu fordern - im Dienste der friedlichen Entwicklung in Kärnten - dass sie sich vorbehaltlos und bedingungslos an die rechtsstaatlichen Grundlagen unserer Republik, an die Urteilssprechung der Gerichte und an die internationalen Vereinbarungen halten und sich insbesondere zur noch ausstehenden Erfüllung des Artikel 7 des Österreichischen Staatsvertrags bekennen. Nur auf diese Weise kann das südlichste Bundesland Österreichs wieder in den Verfassungskonsens der Republik eingebunden werden. Es besteht die Hoffnung, dass der Kärntner Sonderweg ins Abseits Europas damit noch zu stoppen ist.

* * *

[7] „Unsensibel" war höchstens die uninformierte Minderheitenpolitik Kärntens, die immer verkündet hat, sie sei europaweit einmalig und vorbildlich; dass ihr jetzt im Gerichtsweg bescheinigt wird, dass es erhebliche Rückstände und Defizite in der Erfüllung des Staatsvertrags von 1955 gibt, ist freilich nicht ohne Peinlichkeit, aber ein „Erfolg für die slowenische Volksgruppe" ist das Urteil nicht. Eigentlich ist es eine Schlappe für die österreichische Demokratie, der vor Augen geführt wird, wie salopp und nachlässig sie bisher ihren eigenen Grundgesetzen nachgekommen ist. Niemand soll deshalb ein Triumphgefühl haben; ganz Österreich sollte sich eigentlich fragen, wie es dazu gekommen ist und warum es so lange gebraucht hat, bis uns ein Gericht auf die nicht staatsvertragskonforme Praxis im Lande hinweisen mußte - wo wir doch alle von der Zwei- und Mehrsprachigkeit im größeren Europa so überzeugt sind! Oder doch nicht alle?

Množični mediji na narodno mešanih območjih (primer Lendava, Monošter, občina Železna Kapla Bela)[1]

Mass media in the ethnically mixed regions (the cases of Lendava, Monošter/Szentgotthard and the municipality of Železna Kapla Bela/Eisenkappel Vellach)

The presentation of institutional organization of mass media (with the emphasis on minority media) and the analysis of the average value of frequency of the use of individual groups of media with regard to the variable »ethnic adherence« gave the following results: regarding the numerousness (and competitivness) of mass media, the dominant minority and the parent nation state have all the possible means at their disposal, while the minority is in a much less favourable situation (this is particularly true of the Porabje Slovenes); comparative data on the number and the period of existence of minority media indicate considerable differences between Hungarians in Lendava and Slovenes in Monošter and Slovenes in the municipality of Železna Kapla Bela. The most obvious difference is that of the time continuity. The media of the Prekmurje Hungarians and of the Slovenes in the municipality of Železna Kapla Bela have a long tradition, while in the Porabje a slight improvement has only been noticeable since 1990, as far as the institutional support in the field of media is concerned.

Among the dealt with minorities, the Hungarians of Lendava are the most frequent users of their minority media; they are followed by the Slovenes of Železna Kapla Bela and Monošter.

Keywords: mass media, ethnically mixed regions, comparisons

Prikaz institucionalne organiziranosti množičnih medijev (s poudarkom na manjšinskih medijih) in analiza povprečne vrednosti pogostosti spremljanja posameznih skupin medijev glede na spremenljivko etnična pripadnost sta pokazala zlasti naslednje:

Glede številčnosti (in tudi konkurenčnosti) množičnih medijev imata dominantna večina in država matičnega naroda na razpolago vsa možna sredstva, medtem, ko jih ima manjšina veliko manj (to še posebej velja za Slovence v Porabju).

Primerjalni podatki o številu in časovnem obstoju manjšinskih medijev kažejo precejšnje razlike med Madžari v Lendavi in Slovenci v Monoštru in v občini Železna Kapla Bela. Najbolj opazna razlika je v časovni kontinuiteti. Mediji prekmurskih Madžarov in Slovencev v občini Železna Kapla Bela imajo že dolgo tradicijo, medtem, ko je v Porabju šele po l. 1990 zaznati premik na bolje, kar zadeva institucionalno podporo na področju medijev.

Med obravnavanimi manjšinami najpogosteje spremljajo svoje manjšinske medije Madžari v Lendavi, sledijo jim Slovenci v občini Železna Kapla Bela ter Slovenci v Monoštru.

Ključne besede: množični mediji, narodnostno mešana območja, primerjave

1. UVOD

Dosedanje analize o množičnih medijih v okviru raziskave Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru so se omejile bodisi na eno območje, kjer bivajo mešane skupnosti (npr. na Lendavo ali Monošter) ali na eno časovno točko.[2]

V prvem delu pričujočega prispevka bomo prikazali institucionalno organiziranost množičnih medijev (s poudarkom na prikazu razvoja manjšinskih medijev) na treh območjih: v Lendavi, v Monoštru in v občini Železna Kapla Bela, upoštevajoč tudi zakonske akte, ki urejajo in omogočajo delovanje medijev manjšin. Na ta način bomo potrdili ali zavrgli tezo, da imata glede številčnosti in tudi konkurenčnosti množičnih medijev dominantna večina in država matičnega naroda na razpolago vsa možna sredstva, medtem, ko jih ima manjšina veliko manj (prim. Susič in Sedmak, 1983, 101).

V drugem delu prispevka bomo s pomočjo empiričnih podatkov zbranih v Lendavi (1996), v Monoštru (1997) in v občini Železna Kapla Bela (1999) analizirali razlike v povprečnih vrednostih pogostosti spremljanja posameznih skupin medijev (mediji večinskega naroda, mediji narodne manjšine, mediji države matičnega naroda) glede na etnično pripadnost respondentov.

Zanima nas tudi, če obstajajo razlike v povprečnih vrednostih pogostosti spremljanja manjšinskih medijev pri Slovencih v zamejskem prostoru.

* * *

[1] V pričujočem prispevku predstavljamo izsledke raziskave »Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru« o institucionalni organiziranosti množičnih medijev ter o spremljanju posameznih skupin medijev glede na spremenljivko etnična pripadnost v Lendavi, v Monoštru in v občini Železna Kapla Bela.
Raziskovalni projekt izvaja raziskovalna skupina Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, nosilka prof. dr. Albina Nečak Lük. Več o tem Nečak Lük, Albina (1993): »Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru«. Razprave in gradivo 28, Ljubljana in Mitja Hafner Fink (1993): »Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru«. Razprave in gradivo 28, Ljubljana.
V okviru projekta, ki teče že od leta 1990 so bila do sedaj izvedena naslednja zajemanja podatkov: v Lendavi (Slovenija) v štirih časovnih točkah leta 1991, 1994, 1996 in 1997, v Monoštru (Madžarska) v treh časovnih točkah leta 1992, 1995 in 1997, v Izoli-Slovenski Istri (Slovenija) v dveh časovnih točkah leta 1994 in 1996, v občini Železna Kapla Bela (Avstrija) leta 1999.

[2] Več o tem Munda Hirnök, Katalin (1993): Javna občila na narodnostno mešanem območju v Lendavi«. Razprave in gradivo 28, ista (1994/95): »Spremljanje medijev v Monoštru«. Razprave in gradivo 29-30, Ljubljana.

2. INSTITUCIONALNI VIDIK

2.1. Lendava

Obstoj in razvoj manjšinskih množičnih medijev omogočajo določila v Ustavi Republike Slovenije[3], v zakonih[4] in statutih[5] ter v mednarodno pravnih dokumentih[6].

Mediji madžarske narodne manjšine v Prekmurju so: tednik Népújság, literarna in družboslovna revija Muratáj, radio Lendava in TV oddaja Hidak-Mostovi.

Tednik Népújság izhaja od l. 1956. Iz Vestnikove priloge se je v dveh letih razvil v samostojen časopis. Tednik je izhajal v okviru Zavoda za časopisno in radijsko dejavnost v Murski Soboti, ki se danes imenuje Podjetje za informiranje. Leta 1993 je uredništvo Népújsága postalo samostojno, izstopili so iz Podjetja za informiranje in so ustanovili Zavod za informativno dejavnost madžarske narodnosti.

Bralce na kratko obvešča o zunanji in notranji politiki, največji poudarek pa je namenjen aktualnim in perečim temam življenja Madžarov v Prekmurju (kmetijstvo, ekonomska problematika, šolstvo, reportaže iz življenja madžarske narodne manjšine, etnografske zanimivosti, kulturna obzorja). Časopis vključuje tudi prispevke o mladini in novice o športnih dogajanjih v Prekmurju. Tednik izhaja v 2000 izvodih, večinoma ima stalne naročnike na narodnostno mešanem območju v Prekmurju, nekaj izvodov (približno 150) pošiljajo v tujino.

Leta 1986 je začela izhajati v tedniku Népújság literarna in kulturna priloga Muratáj, ki se je razvila v samostojno litararno in družboslovno revijo. Od l. 1988 izhaja dvakrat letno. Muratáj vsebuje literarne prispevke (pesmi, odlomki iz proze), študije, članke, kritike. Avtorji so v prvi vrsti pripadniki madžarske narodne manjšine.

Uredništvo Népújsága vsako leto (izhaja od leta 1960) pripravi še izdajo almanaha z naslovom Naptár.

* * *

3 64. člen Ustave R Slovenije obravnava posebne pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji. Ta člen med drugim zagotavlja, da pripadniki narodnih skupnosti za ohranjanje svoje narodne identitete razvijajo dejavnosti na področju javnega obveščanja in založništva.

4 Zakon o javnih glasilih, Uradni list RS, št. 18/94; Zakon o RTV Slovenija, Uradni list RS, št. 18/94.

5 Statut Javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija, Uradni list RS, št. 66/95.

6 Okvirna konvencija o zaščiti narodnih manjšin (člen 9) in Sporazum o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji (Uradni list RS, št. 6/93) 5. člen: »Podpisnici priznavata pravico manjšin do informiranja v materinem jeziku v tisku, radiu in televiziji. V ta namen zagotavljata lastno informacijsko dejavnost manjšin in njen razvoj. Podpirata svoboden pretok informacij v jezikih manjšin ter sodelovanje med matičnimi občili manjšin večinskih narodov.

Pogodbenici bosta skrbeli za možnost sprejemanja domačih radijskih in televizijskih programov, kakor tudi radijskih in televizijskih programov matičnega naroda ter za redne in ustrezne programske termine radijskih oddaj v materinem jeziku.«

Lokalni radijski program so ustanovili v okviru mursko-soboškega radia l. 1958. To je bila 10-minutna oddaja v nedeljo, pozneje se je program razširil. Iz studia Lendava oddajajo od l. 1983, od l. 1992 pa oddajajo na lastni frekvenci UKV 87,6 MHz in SV 648 KHz. Od l. 1996 je studio za madžarski program v Lendavi vključen v sistem radio-televizije kot posebna enota. Program v madžarskem jeziku traja 13 ur 15 minut vsak dan. Program radia je vsebinsko prilagojen različnim potrebam poslušalcev (večkrat dnevno poročila, posebna oddaja o dogodkih iz življenja madžarske narodne manjšine, želje in čestitke poslušalcev, oddaja za mladino, kulturna kronika, kontaktne oddaje, oddaje o filmu, glasbi).

Leta 1978 so na ljubljanski televiziji začeli predvajati oddajo Hidak-Mostovi. Iz petnajstminutne oddaje se je razvila polurna, ki je bila na sporedu dvakrat mesečno. Od januarja 1983 do aprila 1985 se je oddaja imenovala Hidak-Mostovi-Ponti in je bila namenjena tako pripadnikom madžarske kot italijanske narodne skupnosti. S to oddajo niso bili zadovoljni ne Italijani in ne Madžari. Dvojni podnapisi (v madžarščini in v italijanščini) so moteče vplivali na gledalce. Italijani so trdili, da jim televizija Koper-Capodistria zagotavlja informiranost v italijanskem jeziku do zadostne mere, zato ne potrebujejo skupne oddaje z Madžari. Pripadniki madžarske narodne skupnosti pa so imeli vsebinske in tehnične pripombe. Vodstvo televizije je ugotovilo, da pripadniki narodnih skupnosti ne podpirajo omenjene oddaje, zato so se spet vrnili k konceptu prvotne oddaje Mostovi-Hidak. Od l. 1995 do l. 2000 so bile polurne oddaje na sporedu vsak teden enkrat, od l. 2001 pa tedensko dvakrat (razen v juliju in avgustu, ko so bile oddaje na sporedu enkrat na teden). Poleg aktualnih dogodkov oddaja posreduje vrsto kulturnih, političnih, etnografskih in drugih novic iz življenja narodne manjšine. Posebno pozornost posveča stikom madžarske narodne manjšine z večinskim narodom in z državo matičnega naroda.

Na narodno mešanem območju v Prekmurju pripadniki madžarske manjšine zadovoljujejo svoje potrebe tako z mediji večinskega naroda kot z mediji države matičnega naroda.

Mediji večinskega naroda omogočajo pripadnikom madžarske narodne manjšine obveščenost o dogajanju v širšem družbenem prostoru. Mediji v slovenskem jeziku (prekmurska dopisništva Dela, radia in televizije) posredujejo tudi informacije o narodnostni problematiki na tem področju.

Kljub vsestranskemu sodelovanju in dobrim stikom z Republiko Madžarsko je bil dotok časopisov iz Madžarske do l. 1998 dokaj skromen, saj jih v prosti prodaji ni bilo mogoče kupiti. Z odprtjem madžarske knjigarne Bánffy l. 1998 prebivalci narodno mešanega območja, posebej prebivalci Lendave lahko kupujejo knjige, revije, časopise tiskane na Madžarskem.

Položaj pri sprejemu madžarskih radijskih in televizijskih postaj je boljši. Prebivalci na tem območju brez težav sprejemajo madžarske radijske programe. S postavitvijo TV pretvornika v Dolnjem Lakošu je poskrbljeno tudi za primerno raven pri sprejemanju madžarske TV. Pomembno vlogo ima tudi razširitev mreže kabelske televizije, saj pripomore kvalitetnemu sprejemanju madžarskega televizijskega programa. Mediji iz države matičnega naroda pripomorejo k razvijanju jezikovne kulture in k ohranjanju kulturnih vrednot, ki so skupne pripadnikom istega naroda v obeh državah.

2.2. Monošter

V madžarski ustavi ni posebej opredeljeno področje manjšinskih množičnih medijev. Pravico do obveščanja v maternem jeziku najdemo v III. poglavju Zakona o pravicah narodnih in etničnih manjšin[7], v 5. členu Sporazuma o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji.[8] Zakon o radiu in televiziji (XXXVIII iz l. 1996) zagotavlja redno pripravo in oddajanje narodnih in etničnih manjšin.

Mediji slovenske narodne manjšine v Porabju so: časopis Porabje, slovenska oddaja na radiu Győr, Radio Monošter in TV oddaja Slovenski utrinki.

V informiranju porabskih Slovencev je z ustanovitvijo Zveze Slovencev na Madžarskem (1990) in z ustanovitvijo štirinajstdnevnika Porabje (1991)[9] prišlo do neke vrste prelomnice. Pred tem Slovenci niso imeli svojih medijev, razen nekaj strani letno v koledarju južnoslovanskih manjšin in v skupnem časopisu Narodne novine/Ljudski list ter nekajminutne dvotedenske radijske oddaje.

Časopis Porabje dobiva vsaka porabska družina, med naročniki je tudi veliko Slovencev, ki so se odselili iz Porabja in živijo raztreseni v manjših skupinah na Madžarskem in po svetu. Dobivajo ga tudi posamezniki in institucije v Sloveniji (približno 100 izvodov). Časopis s svojo vsebino seznani bralce o dogajanjih v ožjem porabskem prostoru, na kratko informira o aktualnih političnih dogajanjih v R Sloveniji in na Madžarskem. Z ustreznim razmerjem med knjižno slovenščino

* * *

[7] V 18. členu je zapisano: »(1) Radio in televizija kot medija v javni službi - na podlagi določb posebnega zakona - zagotavljata redno pripravo in oddajanje narodnih in etničnih manjšinskih sporedov.
(2) Na področjih, kjer prebivajo pripadniki manjšin, bo država - tudi s pomočjo mednarodnih pogodb - pospešila in omogočila sprejemanje radijskih in televizijskih oddaj, izvirajočih iz matične države.« (Zakon št. LXXVII. iz leta 1993 o pravicah narodnih in etničnih manjšin, v: Magyar Közlöny, Budapest, št. 100/93).

[8] (*Uradni list* RS, št. 6/93)

[9] L. 1991 so časopis Porabje tiskali na šestih straneh v 700 izvodih, l. 2001 pa na osmih straneh (vsaka druga številka ima dvanajst strani) v 1300 izvodih.

in porabskim narečjem je uredništvu uspelo časopis približati predvsem starejši in srednji generaciji, z vključevanjem mladih »dopisnikov« v rubriko »Otroški svet« iz porabskih osnovnih šol pa tudi mlajši generaciji.

Od l. 1986 vsako leto izide Slovenski koledar, letopis Slovencev na Madžarskem.

Slovenski program na radiu Győr deluje od l. 1979 (do l. 1984 so bile oddaje na sporedu vsako drugo nedeljo po 15 minut, od l. 1984 so oddaje polurne in tedenske). Slovenski program na radiu Győr je s svojo tematiko (kratek pregled političnih, kulturnih, gospodarskih dogodkov, reportaže v narečju) postal privlačen za Slovence v Porabju. Od l. 1992 do l. 1998 so bile razmere pri slovenskih oddajah zelo slabe (oddaje so bile na frekvenci, ki je ni mogel skoraj nihče poslušati).

Predstavniki porabskih Slovencev so s pogovorom o frekvenci za samostojno slovensko radijsko postajo v Monoštru začeli l. 1995, do realizacije pa je prišlo l. 2000, toda financiranje s strani Madžarske še do danes ni urejeno.[10] Porabski Slovenci imajo na frekvenci UKV (FM) 106,6 MHz od ponedeljka do sobote po eno uro, ob nedeljah pa po dve uri programa. Z uresničitvijo slovenske radijske postaje v Monoštru so porabski Slovenci končno dobili tisto, kar imajo manjšine v sosednjih državah (koroški Slovenci, Slovenci v Italiji, gradiščanski Hrvati; Madžari in Italijani v Sloveniji).

Televizijsko oddajo Slovenski utrinki pripravljajo v regionalnem studiu madžarske televizije od l. 1992. Oddaje so na sporedu dvakrat mesečno po trideset minut. To oddajo predvajajo tudi na televiziji Slovenija 1. Oddaja Slovenski utrinki s svojo dvojezičnostjo (podnapisi) na eni strani informira slovensko manjšino, na drugi strani pa posreduje informacije o manjšini. Prav s to oddajo so dobili porabski Slovenci nekaj, kar marsikatera manjšina v Evropi že ima, nekatere pa še ne.

Do leta 1992 je bil pretok informacij med Slovenci na Madžarskem in R Slovenijo zelo omejen, saj je le nekaj družin dobivalo Vestnik ali druge časopise iz Slovenije. Ta položaj se je l. 1992 izboljšal s podpisom pogodbe med madžarsko pošto in PTT podjetjem iz Slovenije, tako je prišlo tedensko do zamenjave remitende. V Porabje je prihajalo približno 100-150 raznih dnevnikov, tednikov revij itd. S pomočjo Zveze Slovencev na Madžarskem se je periodika razpošiljala po institucijah, vrtcih, šolah. Po dveh letih je Zveza Slovencev na Madžarskem nehala dobivati omenjene tiskane medije. Zveza Slovencev na Madžarskem in

* * *

[10] Več o tem Ernest Ružič, (Finančne) zadrege slovenskega radia Monošter, Madžarska je dolžna zagotavljati denar, v: Porabje, Monošter, 2001, leto XI, št. 7, 6-7; M. Sukič, Budimpešta-Monošter, Na vrhu odlični odnosi v praksi nekoliko drugačni, v: Porabje, Monošter, 2001, leto XI, št. 10, 1.

Uredništvo Porabja danes dobivata dnevne časopise iz Slovenije (Delo, Večer, Vestnik) in manjšinske medije iz Avstrije in Italije. V prosti prodaji pa ni moč kupiti časopisov iz Slovenije.

Slovenske radijske postaje že dolga leta oddajajo programe, ki so namenjeni Slovencem v zamejstvu. Med temi ima v življenju Slovencev na Madžarskem pomembno vlogo oddaja Panonski odmevi na Radiu Murska Sobota. Poleg tega je radijska oddaja Sotočje-oddaja o Slovencih v Avstriji, Italiji na Madžarskem in Hrvaškem (oddaja je na prvem programu radia Slovenija vsak ponedeljek ob 20. uri). V Porabju spremljajo tudi prvi in drugi program TV Slovenije.

Prisotnost medijev večinskega naroda kvantitativno daleč presega ostale skupine medijev. Zaradi tega in zaradi do nedavne omejene dosegljivosti drugih skupin medijev, imajo mediji večinskega naroda visoko pogostost spremljanja tako med Madžari kot tudi med Slovenci. Seveda pa so mediji večinskega naroda ljudem zanimivi tudi zato, ker je iz njih mogoče dobiti celovito informacijo o dogajanju v širšem družbenem prostoru.

2.3. Občina Železna Kapla Bela

Mediji slovenske manjšine na Koroškem imajo razmeroma dolgo tradicijo. Obstoj in razvoj manjšinskih množičnih medijev zagotavlja avstrijska državna pogodba iz l. 1955.[11]

Mediji slovenske manjšine na Koroškem v Avstriji so časopisi: Slovenski vestnik, Naš tednik, Nedelja, ORF-slovenske oddaje in radijska postaja Agora/Korotan.

Med navedenimi časopisi je najstarejši: Nedelja (1926-41, 1945-)[12], sledi mu Slovenski vestnik (1946-)[13] ter Naš tednik (1949).[14]

* * *

[11] Prvi odstavek 7 člena določa: »Avstrijski državljani slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem uživajo iste pravice pod enakimi pogoji kakor vsi drugi avstrijski državljani, vključno pravico do svojih lastnih organizacij, zborovanj in tiska v svojem lastnem jeziku.«

[12] Nedelja je glasilo krške škofije, je najstarejši in hkrati najbolj razširjen slovenski list na avstrijskem Koroškem. Lastnik in izdajatelj sta ordinariat krške škofije in slov. oddelek Dušnopastirskega urada v Celovcu. (Enciklopedija Slovenije 7, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1993, 349.).

[13] Slovenski vestnik je kulturno in politično glasilo koroških Slovencev, izdajatelj je Zveza slovenskih organizacij na Koroškem. Uredništvo je nadstrankarsko pluralistično in protifašistično politično usmerjeno. V različnih obdobjih je Slovenski vestnik objavljal tudi redne priloge za mladino, kmete, zadružnike. Slovenski vestnik poroča o političnem, gospodarskem in kulturnem dogajanju med koroškimi Slovenci ter komentira družbeni razvoj v Avstriji in Sloveniji ter medkulturno sodelovanje na Koroškem in v prostoru Alpe Jadran. (Enciklopedija Slovenije 12, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1998, 55.)

[14] Lastnik in izdajatelj Našega tednika je Narodni svet koroških Slovencev, v njem je dosledno predstavljena politična usmeritev Narodnega sveta, ki od sedemdesetih let naprej zagovarja samostojno politično nastopanje koroških Slovencev na občinski in deželni ravni. (Enciklopedija Slovenije 7, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1993, 342.).

S slovenskim radijskim sporedom na ÖRF so začeli l. 1946, oddajajo približno 50 minut dnevno. Slovenske organizacije s takim stanjem niso zadovoljne, zato že desetletja ugotavljajo, da je to premalo in zahtevajo celodnevni radijski program v slovenščini, po zgledu tržaškega radia.

Avstrijska televizija je l. 1989 uvedla tedensko oddajo za narodne manjšine, pa tudi za zdomce.[15] Televizijska oddaja slovenske narodne manjšine na Koroškem poteka na drugem programu z naslovom »Dober dan, Koroška«. To oddajo predvaja tudi TV Slovenija 1.

Radijska postaja Agora in Korotan (1998)[16] je prva lastna radijska postaja koroških Slovencev.

Pretok informacij preko množičnih medijev iz Slovenije je omejen. Med Avstrijo in Slovenijo ni nobene pogodbe, ki bi ta položaj urejal. Po informacijah koroških Slovencev slovenske časopise (predvsem Delo in Dnevnik) ljudje občasno kupujejo v Sloveniji. Časopis Delo so sicer prodajali v dveh knjigarnah in na železniški postaji v Celovcu. Trenutno ni več te redne ponudbe, v eni celovški knjigarni prodajajo le sobotno izdajo Dela. Prebivalci občine Železna Kapla Bela brez težav sprejemajo slovenske radijske programe, medtem, ko je spremljanje televizijskih oddaj zelo ovirano, predvsem zaradi geografske lege občine Železna Kapla Bela ter zaradi slabih oddajnikov. RTV Slovenija in časopis Delo imata stalnega dopisnika za Avstrijo, časopisa Dnevnik in Večer pa občasne dopisnike. Prisotnost dopisnikov iz Slovenije omogoča vsestransko ozaveščenost prebivalcev Slovenije o dogajanjih (politika, kultura, gospodarstvo ipd.) v Avstriji, vključujoč tudi manjšinsko tematiko.

* * *

[15] Na Gradiščanskem iz Železnega obstaja oddaja v hrvaščini, na Koroškem v slovenščini, v vseh ostalih avstrijskih zveznih deželah pa so ob istem času oddaje za zdomce, predvsem v turškem jeziku in v jezikih jugoslovanskih narodov.

[16] Društvo AGORA (v katerem je vrsta privatnikov, slovenskih društev itd.) in družba KOROTAN (Mohorjeva družba, Zveza Bank, Narodni svet in Krščanska kulturna zveza) sta ustanovila skupno družbo z dvojnim poslovodstvom. Ta družba je nosilej lokalne frekvence 105.5 MHz, delijo si oddajni čas, radijska postaja ima različna uredništva in tudi različne oddajne koncepte (Agora: večjezične, multikulturne oddaje, Korotan: dvojezične oddaje). Radio Agora-Korotan se je leta 2000 znašel v hudi finančni krizi. Urad zveznega kanclerstva je julija l. 2000 obvestil privatne manjšinske radie, da bo podpiral njihovo financiranje do konca l. 2000. Več o tem: Franc Wakounig, Agora noče kloniti, vrata za pogovore so odprta, v: Slovenski vestnik, letnik 55, št. 38 (21. 9. 2000), str. 2; W. F, Marjan Pipp: Zadeva je za Korotan zelo resna, v: Slovenski vestnik, letnik 55. št. 38 (211 9. 2000), str. 2.

Težave privatnih manjšinskih radijskih postaj je odpravil nov zakon o avstrijski radioteleviziji, ki ga je avstrijski parlament sprejel decembra 2001. V okvirnih izhodiščih, ki jih je vlada že potrdila (marca 2001) je zapisano, da mora poslej skrb za manjšinski radijski program prevzeti radiotelevizija ORF. Še pred sprejetjem zakona se je avstrijska RTV odločila prek deželnega studia v Celovcu za sodelovanje s privatnima postajama Agora in Korotan. Tako od 9. julija 2001 je na zasebni radijski frekvenci 105,5 začel oddajati Radio 2, nov celodnevni slovenski radio, ki ga oblikujejo dosedanji dve zasebni radijski družbi Agora in Korotan in uredništvo slovenskih sporedov Avstrijske radiotelevizije (ORF). Radio 2 ima svoj studio na sedežu Radia Korotan v Mohorjevi hiši v Celovcu, oddaja od 6. do 18. ure v slovenščini.

Mediji večinskega naroda omogočajo pripadnikom slovenske manjšine vključevanje v širši družbeni prostor. Mediji v nemškem jeziku posredujejo poleg informacij na vseh področjih, tudi informacije o manjšinski problematiki v državi, manjšinska tematika pa je v lokalnih (koroških) medijih bolj prisotna.

3. METODOLOGIJA

Pogostost spremljanja medijev smo normirali v zalogo vrednosti od 0 do 10 (0=nikoli, 3,33=redko, 6,66=pogosto, 10=redno). Analizirali smo povprečne vrednosti pogostosti spremljanja posameznih skupin medijev. Zanimalo nas je ali so razlike v povprečnih vrednostih glede na spremenljivko etnična pripadnost signifikantne.

Podatke smo obdelali statističnimi postopki, katerih rezultati so določene vrednosti spremenljivk in preizkušanje statističnih hipotez.

3.1. Lendava

Podatki o spremljanju medijev v Lendavi so bili zbrani oktobra l. 1996.[17]

Medije smo razvrstili v tri skupine: slovenski mediji - SM (to so mediji, ki nastajajo v Republiki Sloveniji v slovenskem jeziku), mediji v jeziku madžarske narodne manjšine - MJM (to so mediji madžarske narodne manjšine v Sloveniji), mediji iz Madžarske - MM (nastajajo v Republiki Madžarski v madžarskem jeziku).

V skupino SM smo uvrstili časopise: Delo, Večer, Vestnik; radijske postaje: radio Slovenija, radio Maribor, radio Murska Sobota; televizijske postaje: TV Slovenija 1, 2, komercialni televzijski program. V skupino MJM smo uvrstili časopis Népújság, Muratáj, radijsko postajo Lendava in madžarski televizijski program Hidak-Mostovi. V skupino MM pa smo uvrstili časopisa: Magyar Nemzet, Magyar Hírlap; Radio Győr, madžarski radijski program in madžarski tv program. Izbrali smo tiste medije iz Madžarske, ki so najlažje dostopne.

Glede na etnično pripadnost smo respondente razdelili v tri skupine: Slovenci, Madžari in drugi (v tej skupini so respondenti, ki svoje etnične pripadnosti niso opredelili niti kot slovensko in niti kot madžarsko, npr. Romi, Hrvati).

* * *

[17] Vprašalnik je vseboval izbor vprašanj iz obsežnejše terenske ankete, ki je bila opravljena septembra in oktobra l. 1991. Takrat je bilo anketiranih 678 prebivalcev Lendave. Zajemanje podatkov v drugi časovni točki je bilo izvedeno l. 1994 (pismo), takrat je bilo vrnjenih 338 vprašalnikov. Tretje zajemanje podatkov je pokalo l. 1996, vrnjenih smo dobili 324 izpolnjenih in uporabnih vprašalnikov. Narodna struktura je bila sledeča: Slovenci 56,3%, Madžari 32,7%, drugi 11%.

3.2. Monošter

Podatke o spremljanju medijev v Monoštru so bili zbrani na podlagi pisne ankete, ki je bila poslana po pošti junija 1997.[18]

Medije smo razvrstili v tri skupine: madžarski državni mediji-H (to so mediji, ki nastajajo na Madžarskem v madžarskem jeziku), slovenski manjšinski mediji-SM (nastajajo na Madžarskem v slovenskem jeziku), slovenski državni mediji-S (nastajajo v Republiki Sloveniji v slovenskem jeziku). V skupino H smo uvrstili časopise: Vas Népe, Magyar Nemzet, Magyar Hírlap, Népszabadság; radijski postaji: Győr, madžarski radijski program; televizijsko postajo Budimpešta. V skupino SM smo uvrstili časopis Porabje; radijske oddaje v slovenskem jeziku na radiu Győr; televizijsko oddajo v slovenskem jeziku na TV Budimpešta Slovenski utrinki. V skupino S smo uvrstili: časopisa: Vestnik in Delo; radijske postaje: Radio Slovenija, Radio Maribor, Radio Murska Sobota; televizijsko postajo TV Slovenija 1,2.

Glede na etnično pripadnost smo respondente razdelili v štiri skupine: Madžari, »Madžari«[19], Slovenci in drugi.

3.3. Občina Železna Kapla Bela

Zbiranje podatkov je potekalo v času med avgustom in oktobrom leta 1999.[20]

Medije smo uvrstili v štiri skupine: državni mediji- ADM (mediji v nemškem jeziku, ki nastajajo v Avstriji), mediji slovenske manjšine - MSM (mediji v slovenskem jeziku, ki nastajajo v Avstriji), mediji iz Slovenije - SM (mediji v slovenskem jeziku, ki nastajajo v Sloveniji).

V skupino ADM smo uvrstili časopise: Kleine Zeitung, Kärtner Tageszeitung, Krone, Die Presse, Der Standard, Kärtner Kirchenzeitung; radijske postaje: Ö1, Ö2, Ö3, Antene Kärnten; televizijske postaje: ORF1, ORF2, satelitske.

V skupino MSM smo uvrstili časopise: Slovenski vestnik, Naš tednik, Nedelja, ORF-slovenske oddaje, radijsko postajo Agora/Korotan.

* * *

[18] Prvo zajemanje podatkov v Monoštru je bila opravljena junija in julija leta 1992 med polnoletnimi prebivalci Monoštra. Takrat je bilo anketiranih 602 polnoletnih prebivalcev Monoštra. Drugo zajemanje podatkov v Monoštru je bilo opravljeno l. 1995, vrnjenih je bilo 129 izpolnjenih in uporabnih vprašalnikov. Tretje zajemanje podatkov je bilo opravljeno junija l. 1997, vrnjenih je bilo 126 izpolnjenih in uporabnih vprašalnikov. Narodna struktura je bila sledeča: Slovenci 29.4%, Madžari 50.8%, »Madžari« 16.7%, drugi 3.2%.

[19] Zaradi preslabe zastopanosti v vzorcu smo izbrali še 174 oseb, za katere smo predvidevali, da so slovenske narodnosti. Med njimi je več kot dve petini anketirancev izjavilo, da so madžarske narodnosti, zato smo oblikovali kategorijo »Madžari«. Nadaljnje analize so pokazale, da je pri večini teh »Madžarov« vsaj eden od staršev slovenske narodnosti.

V skupino SM smo uvrstili časopis[21]: Družina; radijske postaje: Radio Ljubljana, lokalni program iz Slovenije; televizijske postaje: TV Slovenija 1, TV Slovenija 2.

Glede na etnično pripadnost smo respondente razdelili v štiri skupine: Avstrijci, Nemci, Slovenci, slovenski Avstrijci, drugi, b.o.[22]

4. ANALIZA PODATKOV

S pomočjo empiričnih podatkov zbranih v Lendavi (1996), v Monoštru (1997) in v občini Železna Kapla Bela bomo analizirali razlike v povprečnih vrednostih pogostosti spremljanja posameznih skupin medijev (mediji večinskega naroda, mediji narodne manjšine, mediji države matičnega naroda) glede na etnično pripadnost respondentov.

Zanimal nas je vpliv etnične pripadnosti na izbiro medijev. Preverjali smo hipotezo, da je pogostost spremljanja posamezne skupine medijev povezana z respondentovo etnično pripadnostjo.

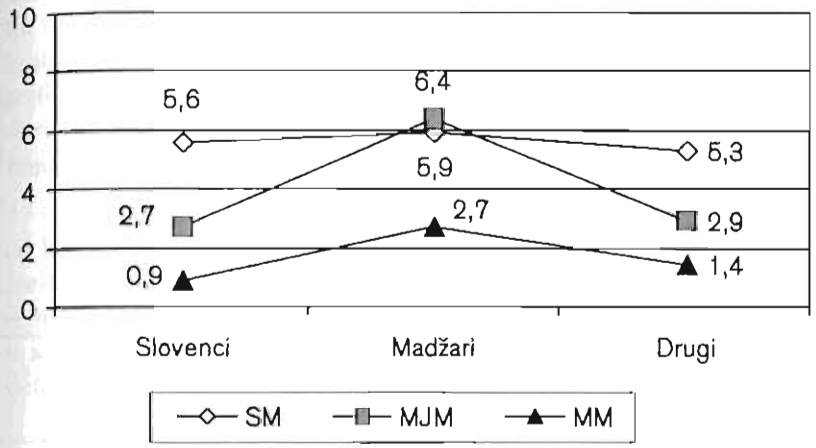
* * *

[20] Zbiranje podatkov je potekalo v času med avgustom in oktobrom leta 1999. Odgovori o pripadnosti k etnični skupini so bili zelo raznovrstni: 24.1% se jih je opredelilo za Slovence, 42.6% za Avstrijce, 6.5% za Nemce, 10.2% za slovenske Avstrijce, 10.2% pa se jih je uvrstilo v kategorijo drugo (Svojo opredelitev so pojasnili z naslednjimi opredelitvami: 5 se jih je označilo za nemške Korošce, 2 za slovenska Nemca, 1 kot avstrijski Nemec, 1 kot koroški Slovenec, 1 kot Čeh in 1 kot človek) in 6.5% se jih ni želelo opredeliti.
Ker takšna kategorizacija ni najbolj primerna za nadaljnjo analizo, zato smo pregledali še druge karakteristike anketirancev (kot so materni jezik, etničnost staršev, jezik v družini) in jih na podlagi tega razvrstili v štiri kategorije: 26.9 % Slovencev, 54.6% Avstrijcev oz. Nemcev, 10.2% slovenskih Avstrijcev in 8.3 Drugi, b.o. (v kategorijo drugi oz. b.o. so vključeni anketiranci, ki so se opredelili kot človek (1), Čeh (1), ostali (7) pa niso želeli opredeliti svoje etnične pripadnosti. (Več o tem Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla Bela/Eisenkappel-Vellach: sumarni pregled rezultatov, (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru), (Raziskovalne naloge, 127). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. 89 str.

[21] Pri skupini slovenskih medijev iz Slovenije smo v vprašalnik vključili časopisa Delo in Dnevnik. Ker pri spremljanju omenjenih medijev od anketirancev nismo dobili pozitivnih odgovorov (kar lahko razlagamo z dejstvom, da so ti mediji v obravnavanem prostoru v zelo skromnem obsegu ali pa jih sploh ni), jih nismo upoštevali v nadaljnji analizi.

[22] Več o tem Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla Bela/Eisenkappel-Vellach: sumarni pregled rezultatov, (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru), (Raziskovalne naloge, 134). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000, 5.

Graf 1: Povprečje pogostosti spremljanja medijev glede na etnično pripadnost v Lendavi

(nikoli=0, redko=3,33, pogosto=6,66, redno=10)

Lendava 1996, N=324

Iz grafa lahko razberemo, da tako rekoč ni razlike v pogostosti spremljanja SM med tremi etničnimi skupinami, saj v povprečju spremljajo SM pogosto.

MJM najpogosteje spremljajo Madžari. V povprečju spremljajo lastne medije pogosto. V povprečju jih spremljajo pogosteje kot Slovenci v povprečju spremljajo SM. Slovenci in drugi spremljajo MJM med nikoli in redko s tendenco redko. Iz rezultatov raziskav, opravljenih v letu 1991[23] je mogoče razbrati, da četrtina Slovencev ocenjuje svoje znanje madžarskega jezika (tako madžarski knjižni jezik kot madžarsko narečje) kot srednje dobro, pri skupini drugi pa samo 10%. Glede na jezikovno stanje respondentov je zanimivo, da drugi pogosteje spremljajo MJM kot Slovenci.

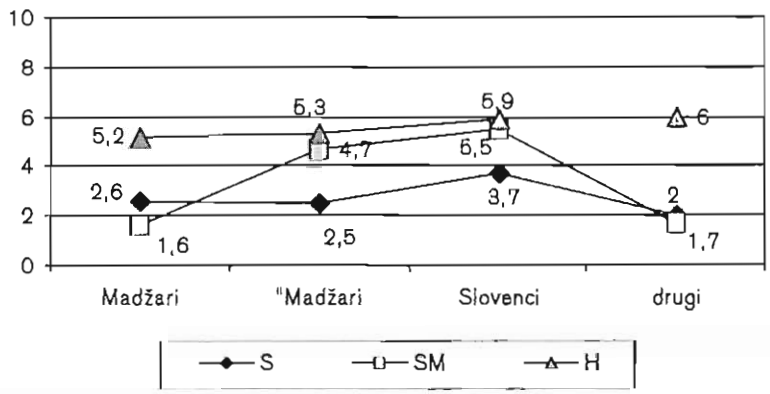
MM ravno tako najpogosteje spremljajo Madžari. Madžari v povprečju spremljajo MM med nikoli in redko s tendenco k vrednosti redko, kar je dokaj nizko povprečje. Glede na pozitivne premike po l. 1991 (zakonske spremembe, okrepitev stikov na vseh področjih med Slovenijo in Madžarsko, možnost spremljanja satelitske postaje Duna TV itd.) smo pričakovali, da bo povprečje večje. Pogostost spremljanja te skupine medijev pa je pri Slovencih in pripadnikih drugih etničnih skupinah zelo nizka.

* * *

[23] Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Lendava/Lendva: sumarni pregled rezultatov, (Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru), (Raziskovalne naloge, 169). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1992. 95 str.

Na osnovi analize variance sklepamo, da pripadnost etnični skupnosti vpliva na pogostost spremljanja MJM in MM.

Graf 2: Povprečje pogostosti spremljanja medijev glede na etnično pripadnost v Monoštru

[nikoli=0, redko=3,33, pogosto=6,66, redno=10]

Monošter 1997, N=126

Podatki iz grafa kažejo, da je pogostost spremljanja S medijev pri vseh štirih etničnih skupinah zelo nizka. Slovenci v povprečju spremljajo med redko in pogosto s tendenco k vrednosti redko. Povprečna vrednost pri drugih treh etničnih skupinah je še nižja.

Ta podatek smo pričakovali. Časopisi, radijske in televizijske oddaje so najbrž zaradi težje dostopnosti (to velja predvsem za časopise), zahtevnega knjižnega jezika, za prebivalce Monoštra manj zanimivi.

Podatki o znanju slovenskega jezika v Porabju kažejo, da večina Slovencev ocenjuje svoje znanje slovenskega jezika kot srednje dobro, dobra petina pa je glede svojega znanja slovenščine zelo kritična. Pri »Madžarih« si je srednje dobro ali dobro obvladanje slovenščine pripisala slaba tretjina, dobra petina teh respondentov pa je izjavila, da slovensko zna slabo. Pri skupini Madžarov je znanje slovenskega jezika sporadičen pojav. V Porabju ne moremo govoriti o dvosmerni dvojezičnosti, ko tudi pripadnik večine vsaj do določene mere zna jezik manjšine (Nećak-Lük, 1994-1995).

Glede na položaj slovenskega jezika v Monoštru nas preseneča, da ni razlike v povprečni vrednosti spremljanja S medijev med Madžari in »Madžari«.[24]

SM najpogosteje spremljajo Slovenci. Slovenci v povprečju spremljajo lastne medije pogosto. Na pogostost spremljanja prav gotovo vpliva tudi struktura jezika v slovenskih manjšinskih medijih: približno 50% porabskega narečja in 50% knjižne slovenščine. Glede na jezikovno stanje v Porabju je bila odločitev za jezikovno strukturo s strani uredništva premišljena in usmerjena na eni strani v ohranjanje porabskega narečja, na drugi strani pa v približevanje in razvijanje knjižnega jezika.

»Madžari« spremljajo SM medije v povprečju med redko in pogosto s tendenco k vrednosti pogosto. Zanimivo je, da je razlika v pogostosti spremljanja SM med Slovenci in »Madžari« majhna. Iz tega lahko sklepamo, da »Madžari« niso indiferentni do slovenskih manjšinskih medijev, torej so v tej skupini respondenti, ki znajo slovensko, in se jezikovno še niso popolnoma asimilirali, so se pa opredelili kot Madžari (Nećak-Lük, 1994-1995).

Povprečje pogostosti spremljanja SM medijev je pri Madžarih in drugih zanemarljiva.

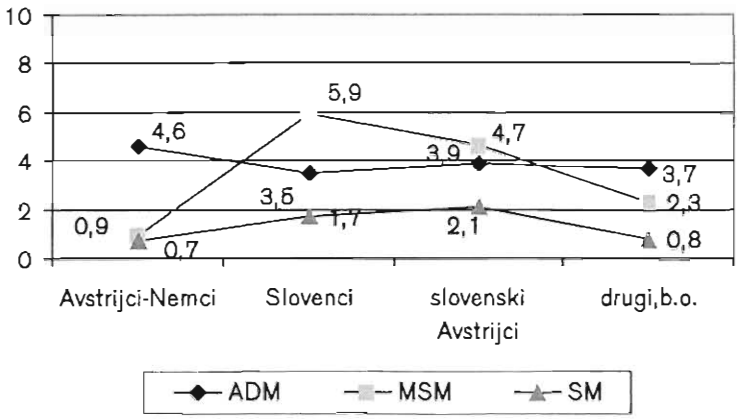
H medije spremljajo drugi in Slovenci pogosteje kot »Madžari« in Madžari. Iz podatkov vidimo, da to skupino medijev spremljajo vse etnične skupine dokaj intenzivno, kar lahko govori v prid razširjenosti in tudi priljubljenosti (predvidevamo, da zaradi celovitejše obveščenosti anketirancev) te skupine medijev.

Na osnovi analize variance sklepamo, da pripadnost etnični skupnosti vpliva na pogostost spremljanja SM.

* * *

[24] Zato smo preverili podatke še za prvo (1992) in drugo časovno točko (1995) in smo ugotovili naslednje: povprečna vrednost pogostosti spremljanja S medijev se med prvo (1,5) in drugo (2,4) časovno točko opazno zvišala, medtem, ko se ta vrednost v tretji časovni točki (2,6) v primerjavi z drugo časovno točko ni spremenila. Podrobnejša analiza (razčlenitev S medijev na časopise, radijske in TV oddaje) je pokazala, da so med Madžari zelo priljubljene predvsem radijske oddaje na radiu Murska Sobota.

Graf 3: Povprečje pogostosti spremljanja medijev glede na etnično pripadnost v občini Železna Kapla Bela

(nikoli=0, redko=3,33, pogosto=6,66, redno=10)

Železna Kapla 1999, N=108

ADM najpogosteje spremljajo Avstrijci, Nemci, sledijo jim slovenski Avstrijci, drugi ter Slovenci. Razlika v pogostosti spremljanja je med Avstrijci, Nemci in ostalimi tremi etničnimi skupinami opazna, medtem, ko je med Slovenci, slovenskimi Avstrijci in drugimi majhna.

MSM najpogosteje spremljajo Slovenci. Slovenci v povprečju spremljajo MSM med redko in pogosto s tendenco k vrednosti pogosto. Razlika v pogostosti spremljanja te skupine medijev je opazna tudi med slovenskimi Avstrijci in preostalima skupinama respondentov. Povprečna vrednost pogostosti spremljanja MSM je pri skupini drugi, b.o. za polovico manjša kot pri slovenskih Avstrijcih, pri skupini Avstrijci, Nemci pa zanemarljiva.

Povprečna vrednost spremljanja SM medijev je pri vseh štirih etničnih skupinah zelo nizka. Slovenci in slovenski Avstrijci v povprečju spremljajo SM med nikoli in redko s tendenco k vrednosti redko, pri drugih dveh etničnih skupinah je ta vrednost še nižja.

Na osnovi analize variance sklepamo, da je pogostost spremljanja MSM povezana z etnično pripadnostjo bralcev, poslušalcev in gledalcev.

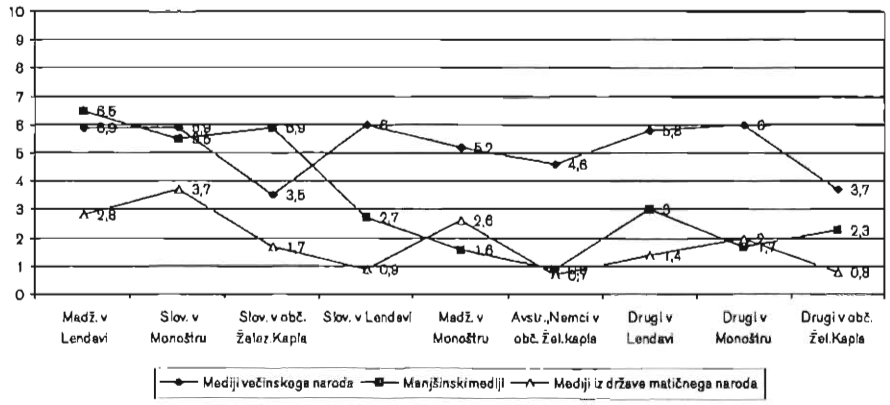
5. ZAKLJUČNE UGOTOVITVE

Primerjalni podatki o številu in časovnem obstoju manjšinskih medijev v Lendavi, v Monoštru in v občini Železna Kapla Bela kažejo precejšnje razlike. Najbolj opazna razlika je v časovni kontinuiteti njihovega obstoja. Mediji (predvsem časopisi in tudi radijske oddaje) prekmurskih Madžarov in Slovencev v občini Železna Kapla Bela imajo že dolgo tradicijo, medtem, ko je v Porabju šele po letu 1990 zaznati premik na bolje (štirinajstdnevnik Porabje izhaja šele od l. 1991, slovenske oddaje so na sporedu na radiu Győr od l. 1978).

Za jezikovni, kulturni in narodnostni razvoj manjšin je pomembno, da je omogočen dotok informacij iz države matičnega naroda. Prekmurski Madžari lahko od odprtja madžarske knjigarne (1998) kupujejo časopise, revije, knjige tiskane na Madžarskem. Dostop tiskanih medijev iz Slovenije je za Slovence v Monoštru in v občini Železna Kapla zelo omejen. Madžari v Lendavi in Slovenci v Monoštru brez težav spremljajo radijske in televizijske oddaje iz Madžarske oziroma iz Slovenije, medtem, ko je spremljanje televizijskih oddaj iz Slovenije pri Slovencih v občini Železna Kapla Bela zelo ovirano.

V pričujočem prispevku smo opozorili tudi na zakonske akte, ki opredeljujejo in omogočajo pravice do informiranja v maternem jeziku madžarske manjšine v Lendavi in slovenske manjšine v Monoštru in v občini Železna Kapla Bela (notranji zakoni držav, dvostranski sporazumi med državami). Podatki kažejo, da so se določeni segmenti zakonskih aktov v praksi že uresničili, nekateri pa še ne (npr.: financiranje Radia Monošter še danes ni urejeno s strani Madžarske). Dejstvo pa je, da se pripravljenost večinskega naroda postavlja na tako pomembno mesto tudi zato, ker zagotavljanje vzpostavitve čim širše mreže manjšinskih medijev zahteva ustrezno materialno podporo, kajti sodobni mediji so tehnično zelo zahtevni in manjšine same si jih ne bi mogle privoščiti.

Graf 4: Primerjava povprečja pogostosti spremljanja medijev glede na etnično pripadnost v Lendavi, v Monoštru in v občini Železna Kapla Bela

(nikoli=0, redko=3,33, pogosto=6,66, redno=10)

Pogostost spremljanja medijev dominantne večine s strani manjšine je pri Slovencih v Monoštru, in pri Madžarih v Lendavi enaka, medtem, ko je ta vrednost pri Slovencih v občini Železna Kapla Bela skoraj za polovico manjša.

Povprečna vrednost pogostosti spremljanja medijev iz države matičnega naroda je najvišja pri Slovencih v Monoštru, sledijo jim Madžari v Lendavi ter Slovenci v občini Železna Kapla Bela.

Največje zanimanje za medije manjšin iz vrst pripadnikov večine kažejo Slovenci v Lendavi, sledijo jim Madžari v Monoštru ter Avstrijci, Nemci v občini Železna Kapla Bela.

Respondenti iz skupine drugi najpogosteje spremljajo manjšinske medije v Lendavi, sledijo jim respondenti iz skupine drugi v občini Železna Kapla Bela ter v Monoštru.

Primerjalni podatki o povprečni vrednosti pogostosti spremljanja manjšinskih medijev potrjujejo, da zavzamejo mediji v jeziku manjšin pomemben del medijskega prostora, kar govori v prid trditvi, da manjšina za zadovoljevanje svojih specifičnih potreb rabi lastne množične medije. Vse tri manjšinske skupnosti spremljajo lastne medije pogosto.

Podatki o spremljanju lastnih manjšinskih medijev med Slovenci v Monoštru in v občini Železna Kapla Bela, ne kažejo občutnih razlik. Obe manjšinski skupnosti spremljata lastne medije pogosto.

So pa velike razlike v časovni kontinuiteti, v kvantiteti in posledično tudi v kvaliteti manjšinskih medijev. Ne glede na omenjene razlike, manjšinski mediji niso pomembni samo zaradi posredovanja informacij in drugih splošnih funkcij, ampak tudi zaradi specifičnih funkcij (identifikacijska, ohranjevanje in utrjevanje kulturnih modelov, integrativna, jezikovna). Med specifičnimi funkcijami bi izpostavili pomen manjšinskih medijev na jezikovnem področju. Prisotnost manjšinskih medijev (lahko) vpliva predvsem na ohranjanje in utrjevanje ogroženega manjšinskega jezika ter na bogatenje jezika ali njegovo standardiziranje. Podatki o jezikovnem stanju omenjenih manjšin (to še posebej velja za Slovence v Porabju) potrjujejo, da se je opuščanje slovenskega jezika (materinščine) že začelo. Tega procesa se skoraj ne da zaustaviti ali zaobrniti, lahko pa ga upočasnimo. Množični mediji manjšin so eden izmed tistih socializacijskih dejavnikov, ki k temu (lahko) pripomorejo.

V pričujočem prispevku smo analizirali razlike v povprečnih vrednostih pogostosti spremljanja posameznih skupin medijev glede na etnično pripadnost. To je le segment v sklopu vprašanj, ki je zajel področje množičnih medijev v Lendavi, v Monoštru in v občini Železna Kapla Bela. Na nadaljnjo obdelavo še čaka: a) analiza razlik pogostosti spremljanja glede na druge spremenljivke (materni jezik, starost, izobrazba, spol, znanje slovenskega jezika) ter b) primerjava zadovoljevanja potreb po posameznih področjih (lokalne novice, politične novice, kultura, izobraževanje, šport, glasba) in po vrstah medijev (časopisi, radio, TV).

LITERATURA IN VIRI:

Hafner Fink, M. (1993): Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru. Metodološka izhodišča, podatki, vzorec, indeksi. Razprave in gradivo, 28, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 15-27.

Komac, M. (1999): Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji: vademecum. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 71 str.

Malle, A.: Naš rednik, v: Enciklopedija Slovenije 7., Mladinska knjiga, Ljubljana, 1993, 342.

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Lendava/Lendva: sumarni pregled rezultatov, (Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru), (Raziskovalne naloge, 69). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1992. 95 str.

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Lendava/Lendva: pismo 1996: sumarni pregled rezultatov, (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru), (Raziskovalne naloge, 89). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1997. 25 str.

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Szentgotthárd/Monošter: sumarni pregled rezultatov, (Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru). Ljubljana: MZT, 1993. 104 str.

Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Szentgotthárd/Monošter: pismo 1997: sumarni pregled rezultatov, (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru), (Raziskovalne naloge, 88). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1997. 32 str.

Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla Bela/Eisenkappel-Vellach: sumarni pregled rezultatov, (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru), (Raziskovalne naloge, 127). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. 89 str.

Munda Hirnök, K. (1993): Javna občila na narodnostno mešanem območju v Lendavi. Razprave in gradivo, 28, Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 46-64.

Munda Hirnök, K. (1994-1995): Spremljanje medijev v Monoštru. Razprave in gradivo, 29-30, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 25-34.

Munda Hirnök, K. (1996): Medčasovna analiza spremljanja medijev slovenske narodne manjšine v Monoštru. Razprave in gradivo, 31, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 79-87.

Nećak Lük, A. (1993): Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru: primerjalna analiza elementov narodnostne identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske. Razprave in gradivo, 28, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 5-14.

Nećak Lük, A. (1994-1995): Jezik in etnična pripadnost v Porabju. Razprave in gradivo, 29-30, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 5-23.

Pipp, M.: Zadeva je za Korotan zelo resna, v: Slovenski vestnik, letnik 55, št. 38, str. 2.

Ružič, E.: (Finančne) zadrege slovenskega radia Monošter, Madžarska je dolžna zagotavljati denar, v: Porabje, Monošter, 2001, leto XI, št. 7, 6-7.

Stergar, J.: Slovenski vestnik, v: Enciklopedija Slovenije 12., Mladinska knjiga, Ljubljana, 1988, 55.

Sukič, M.: Budimpešta-Monošter, Na vrhu odlični odnosi v praksi nekoliko drugačni, v: Porabje, Monošter, 2001, leto XI, št. 10, 1.

Susič, E., Sedmak, D. (1983): Tiha asimilacija. Psihološki vidiki nacionalnega odtujevanja. Založništvo tržaškega tiska, Trst, 101.

Vilhar, N.: Nedelja, v: Enciklopedija Slovenije 7., Mladinska knjiga, Ljubljana, 1993, 349.

Wakounig, F.: Agora noče kloniti, vrata za pogovore so odprta, v: Slovenski vestnik, letnik 55, št. 38, str. 2.

Wakounig, F.: Radio 2 za celodnevni radijski spored, v: Slovenski vestnik, letnik 56, št. 27, str. 1.

Zupančič, J. (1999): Slovenci v Avstriji, Ljubljana, 176-180.

MEDČASOVNA ANALIZA ČEZMEJNIH STIKOV PREBIVALCEV MONOŠTRA S SOSEDNJO SLOVENIJO

INTERPERIOD ANALYSIS OF CROSSBORDER CONTACTS OF THE INHABITANTS OF MONOŠTER/-SZENTGOTTHARD WITH THE NEIGHBOURING SLOVENIA

Among the different sources shaping the image of Slovenes and of life in Slovenia, respondents from Monošter ascribed greatest significance to direct personal contacts, i.e. visits to Slovenia.
The number of visits to Slovenia is increasing year by year due to unimpeded crossing of the state border, the opening of border crossings in the Porabje, and good neighbourly relations between Slovenia and Hungary. At the same the number of respondents that have not yet visited Slovenia is constantly diminishing. Most of the visits to Slovenia are of accidental nature.
The prevailing aims of visits to Slovenia are shopping, visiting with relatives, friends and acquaintances, as well as tourism.
The main obstacles to visiting Slovenia are: unfavourable financial situation, lack of language command, bad traffic connections between Monošter (and the Porabje) and Slovenia by means of public transportation, distance from border crossings, high prices in Slovenia, old age and the lack of time.

Keywords: the Porabje, Slovenia, cross-border contacts

Med različnimi viri, ki oblikujejo podobo o Slovencih in o življenju v Sloveniji, so respondenti iz Monoštra največji pomen pripisali osebnim stikom. Število obiskov v Sloveniji (kar je povezano z neoviranim prestopanjem državne, z odprtjem mejnih prehodov v Porabju in z dobrimi sosedskimi med Slovenijo in Madžarsko) iz leta v leto narašča. Hkrati se število respondentov, ki še niso obiskali Slovenije, vztrajno zmanjšuje. Večina obiskovalcev potuje v Slovenijo nakljućno.
Med cilji potovanj prevladuje nakupovanje, obiskovanje sorodnikov, prijateljev in znancev, kakor tudi turizem. Ovire za potovanja v Slovenijo so zlasti: slabo materialno stanje, nepoznavanje jezika, slaba prometna povezanost Monoštra in Porabja s Slovenijo z javnimi prometnimi sredstvi, oddaljenost od mejnih prehodov, visoke cene v Sloveniji in pomanjkanje časa.

Ključne besede: Porabje, Slovenija, čezmejni stiki

UVODNA POJASNILA

Raziskava "Medčasovna analiza čezmejnih stikov in pogledov prebivalcev Monoštra na sosednjo Slovenijo" je sestavni del projekta " Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Szentgotthárd/ Monošter " in hkrati del mednarodnega projekta "Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru (primerjalna analiza elementov narodnostne identitete na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske").[1] Projekt je zasnovan kot longitudinalna in primerjalna raziskava.

Pričujoči del raziskave preučuje čezmejne stike prebivalcev Monoštra v treh časovnih točkah, in sicer v letu 1992, 1995 in 1997. Izbrani metodološki pristop utemeljujejo zgodovinske spremembe, ki potekajo sicer sočasno vendar pa tudi nekoliko različno v Sloveniji in na Madžarskem.

Podatke o čezmejnih osebnih stikih prebivalcev Monoštra s sosednjo Slovenijo smo zbrali s pomočjo vprašanj o frekvenci čezmejnih potovanj, o namenu, vzpodbudah in ovirah potovanj v Slovenijo.

Podatki za prvi del raziskave (vzorec A) so bili zbrani junija in julija leta 1992 v Monoštru s pomočjo vprašalnika na reprezentativnem vzorcu polnoletnih prebivalcev Monoštra. Zbiranje podatkov so izvedli anketarji, ki so bili za to delo posebej usposobljeni na seminarju. Razgovori so v okviru intervjuja potekali na terenu v slovenskem in madžarskem jeziku. Respondenti so sami izbirali jezik pogovora z anketarji.

V letu 1992, ko so potekali intervjuji s prebivalci Monoštra so na Madžarskem nastajale prve izkušnje z večstrankarsko parlamentarno demokracijo in z uveljavljanjem pravne države. Hkrati so se odvijali v državi zahtevni procesi prestrukturiranja gospodarstva, ki so se pričeli že v letu 1989 z liberalizacijo gospodarstva. V času naših prvih meritev t.j. v letu 1992 je bila v največjem razmahu privatizacija gospodarstva na Madžarskem. Do leta 1991 je potekala privatizacija spontano, po letu 1991 pa je obsežni proces privatizacije usmerjala država. Zaradi pretresov v gospodarskem življenju Madžarske in prestrukturiranja gospodarstva so številne tovarne, in podjetja šle v stečaj. "Šok program" ministra Kupe v letu 1991 se je sprijaznil s propadom rudarstva in tradicionalne strojne industrije in dopustil propad podjetij, ki niso bile sposobne tekmovanj na tržišču. Te spremembe so povzročile visoko brezposelnost, rast inflacije, globok padec življenjskega standarda in bistveno poslabšanje socialne varnosti prebivalcev na Madžarskem in tudi v Porabju.

* * *

[1] Projekt poteka na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani, vodja projekta je prof. dr. Albina Nečak Lük

Kazalo je, da je v vsakdanjem življenju prebivalcev obmejnega kraja Monošter, v času naših prvih meritev v letu 1992, ena najpomembnejših demokratičnih pridobitev spremenjenih političnih razmer, neovirano prestopanje državne meje. Neomejene možnosti za navezovanje čezmejnih stikov s Slovenijo (h krepitvi teh stikov je bistveno pripomoglo odprtje novega meddržavnega mejnega prehoda v Porabju)[2] in z Avstrijo so bistveno spremenile podobo Monoštra, ki se je iz dokaj puščobnega in zaspanega obmejnega mesta (z zastarelo industrijo), spremenil v živahno trgovsko in turistično središče.

Podatki za drugi in tretji del raziskave (vzorec B in C) smo pridobili s pomočjo pisne ankete (vsebovala je izbor najpomembnejših vprašanj iz obširne ankete iz leta 1992 in nekaj novih aktualnih vprašanj), ki so jih anketiranci sami izpolnili. Leta 1995 je bilo vrnjenih 129 izpolnjenih in uporabnih vprašalnikov (t.j. približno 21%), leta 1997 je bilo vrnjenih 126 (20,9%) vprašalnikov.

Kljub relativno nizkemu številu vrnjenih vprašalnikov je mogoče opraviti zadovoljive primerjave med tremi časovnimi točkami, ker ni prišlo do sistematičnih izkrivljanj glede demografske strukture respondentov (etnična pripadnost, starost, izobrazba).

V času druge meritve (leta 1995) je bilo očitno, da tranzicija na Madžarskem še ni dokončana, da procesi liberalizacije in privatizacije gospodarstva še potekajo, posebej še s prihodom tujega kapitala, ki se je zlasti osredotočal na izoblikovanje avtonomnosti trgovske sfere na Madžarskem. Na Madžarskem je tranzicija gospodarstva potekala v treh fazah (v času naše druge meritve leta 1995 je potekala druga faza), vsa znamenja so kazala, da bo prehod v sodobno gospodarstvo dolgotrajen in zahteven proces, ki bo zahtevala od prebivalcev številna odrekanja in veliko mero potrpežljivosti.

Težave prehoda v tržno gospodarstvo so prizadele tudi prebivalce Monoštra (najbolj razvidne oblike teh težav so nezaposlenost, visoka inflacija, zmanjšanje pravic iz zdravstvenega in socialnega varstva, težja dostopnost do izobraževanja, splošni padec življenjskega standarda, itd.), kjer se je gospodarstvo prestrukturiralo, novim zahtevam in razvojnim tendencam pa vsi zaposleni niso mogli slediti (npr. tovarne v Monoštru so se s pomočjo tujega kapitala preoblikovale in spremenile svoje programe, nastale so tovarne, ki so zahtevale drugačen profil zaposlenih). To dogajanje je v večji ali manjši meri zajelo tudi naše respondente, kar je razvidno tudi iz njihovih odgovorov na naša vprašanja (npr. o pogostosti potovanj v Slovenijo, pri primerjanju nekaterih področij življenja na Madžarskem in v Sloveniji, itd.).

* * *

[2] Novi mejni prehod Martinje - Gornji Senik je bil odprt leta 1992

V času tretje meritve leta 1997 se je gospodarski položaj na Madžarskem dokaj stabiliziral, največji napori tranzicije na makronivoju so bili izpeljani (razmah podjetništva in tržnega gospodarstva s pomočjo izdatnega pritoka tujega kapitala, zmanjšanje brezposelnosti, znižanje inflacije, uvajanje sodobne tehnologije, itd.). Prihod multinacionalnih podjetij na Madžarsko (zlasti na področju informatike in strojne industrije) je razvil sposobnost tekmovalnosti in uspešnosti (porast izvozno sposobne industrije, razmah uslužnostnih dejavnosti, vendar pa ob hkratnem nazadovanju kmetijstva kjer niso uspeli ustvariti novih integracij in uspešnih tržnih mrež).

Te spremembe so vplivale na življenje v Monoštru (in tudi na naše respondente) kjer se je tradicionalna industrija prestrukturirala, razmahnilo se je podjetništvo, turizem, obrt in trgovina. Mesto je postalo zaradi odprtih mej (zlasti je pomembna bližina avstrijske meje) živahnejše in bolj razvito, vendar še vedno obremenjeno s številnimi razvojnimi problemi.

Demokratične spremembe in načrtna prizadevanja Madžarske za vključevanje v evropske integracije je v letih od 1991 - 1997 vplivalo tudi položaj narodnih manjšin na Madžarskem in tudi na življenje slovenske narodne manjšine v Monoštru in v Porabju. Najpomembnejše dejanje Madžarske za izboljšanje položaja narodnih manjšin je bilo sprejetje Zakona o pravicah narodnih in etničnih manjšin na Madžarskem leta 1993. Že leto pred tem (1992) je bila podpisana Pogodba o prijateljstvu in sodelovanju med Republiko Madžarsko in Republiko Slovenijo.

Spremenjene politične razmere na Madžarskem so omogočile ustanovitev Zveze Slovencev na Madžarskem, kolektivne pravice v zakonu o pravicah narodnih in etničnih manjšin pa so omogočile nastanek desetih lokalnih manjšinskih samouprav (v Porabju in tudi v madžarskih mestih kjer prebiva slovenska manjšina) in Državno slovensko samoupravo (s sedežem na Gornjem Seniku v Porabju).

Za prebivalce Porabja in Monoštra (zlasti za Slovence) ima velik pomen odprtje mejnega prehoda Gornji Senik - Martinje (leta 1992), ki je znatno izboljšal možnosti za čezmejna potovanja v Slovenijo in omogočil sorodniške in družinske stike med prebivalci na obeh straneh meje. Po odprtju mejnega prehoda so se okrepili kulturni in gospodarski stiki Porabja s Prekmurjem in s celotno Slovenijo.

Med pomembnejšimi dosežki v Monoštru velja omeniti odprtje slovenskega konzulata v Monoštru (leta 1998) in ustanovitev in delovanje novega slovenskega informativnega centra (prav tako v letu 1998).

TABELA 1: Narodnostna struktura respondentov

	MADŽARI	" MADŽARI"	SLOVENCI	DRUGI
	%	%	%	%
Vzorec A				
leto 1992	65,1	12,5	21,3	1,2
N = 602	N = 392	N = 75	N = 128	N = 7
Vzorec B				
leto 1995	57, 4	13,2	27,1	2,3
N = 129	N = 74	N = 17	N = 35	N = 3
Vzorec C				
leto 1997	50,8	16,7	29,4	3,2
N = 126	N = 64	N = 21	N = 37	N = 4

Iz tabele je razvidno, da so respondenti razvrščeni po etnični pripadnosti v naslednje kategorije:

MADŽARI - homogena skupina respondentov, ki so se opredelili kot Madžari,

"MADŽARI"- po določenih kazalcih smo predvidevali, da so respondenti te skupine slovenskega porekla,

SLOVENCI - respondenti, ki so se opredelili kot Slovenci ali kot Slovenci in Madžari hkrati, ali kot Vendi,

DRUGI - v to kategorijo so zajeti maloštevilni Nemci, Romi in in respondenti, ki se narodnostno niso opredelili.

PREBIVALCI MONOŠTRA IN OBISKOVANJE SLOVENIJE

Podoba o Sloveniji, Slovencih in o življenju čez mejo se je oblikovala pri prebivalcih Monoštra iz različnih virov (osebne izkušnje, radijske in TV oddaje, vzgojnoizobraževalne ustanove, časopisi, knjige, revije, kulturne prireditve, pripovedovanje drugih o Sloveniji, itd.). Med različnimi viri (v okviru naše raziskave so

respondenti ovrednotili 14 različnih virov) so respondenti v dveh časovnih točkah (leta 1992 in 1997 smo jih povprašali o virih njihove informiranosti o Sloveniji) najpomembnejšo vlogo pri oblikovanju pogledov na sosednjo Slovenijo, namenili neposrednim osebnim izkušnjam, ki so jih pridobili z neposrednim osebnim stikom z življenjem in ljudmi v Sloveniji.[3]

Kljub sorodnosti pogledov v Monoštru in v Lendavi o pomenu osebnih izkušenj pri spoznavanju sosednje dežele, so bile razmere v minulih desetletjih za prebivalce Monoštra pri obiskovanju Slovenije in navezovanju čezmejnih osebnih stikov, docela različne kot možnosti Lendavčanov glede obiskovanja Madžarske.

Znano je, da je hladnovojna napetost po letu 1948, poleg številnih negativnih posledic, za daljše obdobje zavrla naravno povezovanje in sodelovanje obmejnih krajev ob Rabi in Muri. Šele v 60. letih so se razmere postopno izboljševale ob meji, vendar intenzivnejši stiki (več ali manj enostranski, ker so obiskovalci prihajali predvsem iz Slovenije, Madžarska je svojim državljanom še vedno ovirala nemoteno prehajanje državne meje) so se pričeli razvijati šele v 70. letih. Šele v letu 1989, ko so Madžari podrli žične ovire ob državni meji in dopustili dostop v obmejne kraje Porabja brez posebnih dovolilnic, so nastale možnosti za neovirano prestopanje državne meje.

Promet med Slovenijo in Monoštrom se odvija z osebnimi prometnimi sredstvi, redni javni avtobusni promet še ni vzpostavljen, ker po predvidevanjih (in na podlagi prejšnjih izkušenj) ne bi bil donosen. Slabe prometne povezave zmanjšujejo možnosti prebivalcev obmejnih krajev v Porabju za razvijanje pogostejših stikov in za boljše medsebojno spoznavanje. Ob preučevanje čezmejnih stikov prebivalcev Monoštra s sosednjo Slovenijo ni zanemarljivo dejstvo, da dosegljivost mejnega prehoda z Avstrijo v neposredni bližini mesta (do mejnega prehoda Rábafüzes - Heiligekreutz je Monošter oddaljen le 2 km) usmerja prebivalce Monoštra k pogostejšemu obiskovanju krajev v sosednji Avstriji.

Iz razpredelnice, ki prikazuje obiskovanje Slovenije v treh časovnih točkah zasledimo določene premike v smeri naraščanja potovanj v Slovenijo.

Na vprašanje, kako pogosto obiskujete sosednjo Slovenijo, so respondenti iz Monoštra odgovorili tako:

* * *

[3] Enake so tudi ugotovitve raziskave o čezmejnih stikih prebivalcev Lendave, ki so prav tako na prvo mesto postavili osebne stike in izkušnje pri oblikovanju podobe o sosednji Madžarski.

TABELA 2: Pogostost obiskov sosednje Slovenije

Pogostost obiskov	časovne točke	Madžari %	"Madžari" %	Slovenci %	Drugi %	Skupaj %
večkrat v tednu	1992	0,5	0,0	2,3	0,0	0,8
	1995	0,8	1,8	0,0	0,0	1,6
	1997	0,0	0,0	0,8	0,8	1,7
večkrat na mesec	1992	3,6	2,7	10,2	0,0	4,8
	1995	1,6	2,3	0,0	0,0	3,9
	1997	6,6	2,5	7,4	0,0	16,5
2 do 3 x na leto	1992	24,7	45,3	36,7	28,6	29,7
	1995	17,1	5,4	9,3	0,8	32,6
	1997	13,2	5,8	10,7	0,0	29,8
	1992	46,7	37,3	41,4	42,9	44,4
naključno	1995	30,2	6,2	12,4	0,8	49,6
	1997	26,4	7,4	9,9	0,0	43,8
	1992	24,7	14,7	9,4	28,6	20,3
nikoli	1995	7,8	1,6	2,3	0,8	12..4
	1997	5,0	1,7	0,0	1,7	8,3
Leta 1992 N = 602		Leta 1995 N = 129		Leta 1997 N = 126		

Iz razpredelnice razberemo, da so se respondenti v vseh treh časovnih točkah v največjem številu uvrstili v kategorijo naključnih potovanj. Na to dejstvo najbrž vpliva relativna oddaljenost Monoštra od najbližjega mejnega prehoda in do večjih slovenskih mestnih (oziroma nakupovalnih) središč. Prav tako tudi neurejenost javnega prevoza zmanjšuje število potencialnih obiskovalcev iz Monoštra v Slovenijo. Nova železniška povezava Porabja s Slovenijo bo po predvidevanjih povečala zanimanje za potovanja v Slovenijo.

Bistvenih razlik v prvi časovni točki (leta 1992) med številom potovanj in narodnostno pripadnostjo ne zasledimo. Nekoliko opaznejše so razlike v drugi in tretji časovni točki kjer Madžari po številu potovanj prednjačijo pred "Madžari", Slovenci in Drugimi.

Drugo najštevilnejšo skupino, v vseh treh časovnih točkah predstavljajo respondenti, ki potujejo 2-3 krat na leto v Slovenijo. Respondentov, ki bi potovali večkrat v tednu v Slovenijo, z izjemo nekaj Slovencev, sploh ni.

Eden najpomembnejših podatkov naše raziskave je, da se število respondentov, ki še nikoli niso obiskali Slovenije, trajno zmanjšuje od leta 1992. Med respondenti Slovenci sploh ne najdemo nobenega, ki ne bi obiskal Slovenije, pri vseh

ostalih respondentih pa zapazimo, da se je število "neobiskovalcev" Slovenije, bistveno znižalo.

Porast števila potovanj v Slovenijo v zadnjih letih je nedvomno povezano z neoviranim prestopanjem državne meje, z odprtjem mejnega prehoda v Porabju in z dobrimi sosedskimi odnosi Madžarske s Slovenijo.

Etnična pripadnost obiskovalcev Slovenije kaže, da glede števila obiskov prednjačijo Slovenci (v okviru kategorije "večkrat na mesec" je leta 1992 korelacija 2.8) in "Madžari" (leta 1992 je v okviru alternative "2 - 3 krat na leto" korelacija 2.5).

Iz teh podatkov posredno sklepamo, da večkratna čezmejna potovanja prebivalcev Monoštra, zlasti Slovencev in oseb s slovenskim poreklom, vzpodbujevalno vpliva na razumevanje slovenskega jezika in prekmurskega narečja. Prav tako se s pogostejšimi osebnimi stiki krepijo sorodstvene in prijateljske vezi med prebivalci obmejnih krajev Slovenije in Madžarske.

Madžari na splošno manj obiskujejo Slovenijo, predvidevamo, da zaradi komunikacijskih težav. V prvi časovni točki je bilo med Madžari največ oseb, ki še niso nikoli obiskali Slovenije (korelacija 2.0), njihovo število se je v drugi in tretji časovni točki bistveno zmanjšalo.

Razvrstitev respondentov po starostnih skupinah kaže, da najpogosteje potujejo v Slovenijo pripadniki srednje generacije (30 - 50 let), v skupini, ki še niso nikoli obiskali Slovenije, prevladujejo respondenti stari nad 50 let. Na splošno starost repondentov izrazito ne vpliva na število potovanj. Opazen je le trend naraščanja števila potovanj v Slovenijo pri srednji generaciji, pri mladih do 30 let, v drugi in tretji časovni točki pa tudi pri starejših prebivalcih Monoštra.

Izobrazbena struktura obiskovalcev Slovenije kaže, da pogosteje potujejo respondenti s poklicno, srednjo in višjo izobrazbo. V kategorijo "nikoli" so se uvrstili v največjem številu respondenti z nedokončano osnovno šolo, najmanjšem številu pa so v tej skupini zastopani respondenti z visoko izobrazbo.

Primerjave obsega čezmejnih potovanj prebivalcev dveh obmejnih mest Monoštra in Lendave kažejo, da so Lendavčani v pogledu potovanj v sosednjo državo, v primerjavi s prebivalci Monoštra, v izraziti prednosti. Med našimi respondenti v Lendavi so številni potovali na Madžarsko večkrat mesečno in večkrat tedensko, hkrati pa med njimi komaj kdo, ki še ni obiskal sosede.

Ugotavljamo, da ima poleg posebnih zgodovinskih okoliščin (neovirano prehajanje državne meje je omogočeno prebivalcem šele zadnja leta), neugodnih gospodarskih razmer na Madžarskem v prvi polovici 90. let.Prav tako tudi relativna oddaljenost slovensko - madžarskih mejnih prehodov od Monoštra (Monošter je do mejnega prehoda Gornji Senik - Martinje oddaljen 15 km, do prehoda

Hodoš - Bajánsenye pa 30 km) in odsotnost večjega mestnega naselja v bližini slovensko - madžarske meje, lahko predstavlja oviro za prebivalce Monoštra pri odločanju za potovanja v Slovenijo.

NAMEN POTOVANJ PREBIVALCEV MONOŠTRA V SLOVENIJO

Respondenti v Monoštru so leta 1992, 1995 in 1997 lahko izbirali med desetimi različnimi cilji potovanj v Slovenijo, in sicer: obisk sorodnikov, prijateljev - znancev, nakupovanje, obisk gostinskih lokalov, šport, obisk knjigarn, kulturnih prireditev, pokopališč, zdravstvenih ustanov in kopališč. Vprašani so lahko izbrali več odgovorov.

Odgovori vprašanih o namenu potovanj v Slovenijo vsebinsko pomembno dopolnjujejo in razčlenjujejo podobo o čezmejnih stikih prebivalcev Monoštra.

Med desetimi cilji potovanj so respondenti v vseh treh časovnih točkah, ne glede na etnično pripadnost, pretežno navajali kot cilj potovanj v Slovenijo, *nakupovanje*. Največ nakupovalcev je med pripadniki srednje generacije, ki imajo srednjo, poklicno ali osnovnošolsko izobrazbo. Leta 1992 je več kot polovica (56,0%) vseh respondentov povezala potovanje v Slovenijo z nakupovanjem. V letu 1995 se je število nakupovalcev v Sloveniji rahlo zmanjšalo (47,3%), zlasti pa je nakupovanje upadlo v času zadnje meritve leta 1997, posebej pri respondentih Slovencih (11,3%) in "Madžarih" (12,1%). V osebnih stikih z anketarji je več respondentov izjavilo, da so cene v sosednji Avstriji za prebivalce Monoštra dostopnejše.

Na splošno sklepamo, da so vzroki za nazadovanje na področju nakupovanja v Sloveniji poslabšane gospodarske razmere na Madžarskem v letih tranzicije (porast nezaposlenosti, visoka inflacija, rast življenjskih stroškov, nizka kupna moč prebivalstva in visoke cene v Sloveniji).

Drugo najpomembnejše mesto v vsebinski strukturi potovanj v Slovenijo zavzema v vseh treh časovnih točkah *obisk sorodnikov*. Dokaj pogosti obiski sorodnikov v Sloveniji kažejo na željo respondentov po ohranjanju in negovanju skupnih tradicij, sorodnih kulturnih vzorcev, družinskih in jezikovnih vezi.

Približno četrtina vseh respondentov obišče svoje sorodnike v Sloveniji (v Prekmurju). Najpogosteje obiskujejo sorodnike v Sloveniji respondenti Slovenci in "Madžari" s slovenskim poreklom. Med obiskovalci sorodnikov zasledimo tudi Madžare iz Monoštra.

Najpogostejši obiskovalci sorodnikov, prijateljev in znancev so pripadniki srednje generacije (od 31-50 let) in starejši nad 50 let.

Zbrani podatki kažejo, da so bili obiski sorodnikov najpogostejši v času prve in tudi še druge meritve, ko je neovirano prestopanje državne meje predstavljalo vznemirljivo novost. Pri obiskovanju sorodnikov so prednjačili leta 1992 in 1995 Slovenci (51,6% in 51,4 % je povezalo pot v Slovenijo z obiskom sorodnikov), sledili so jim "Madžari" (37,2% in 35,3%). Respondenti Madžari so prav tako navajali, da obiskujejo sorodnike v Sloveniji (11,7% in 14,9%). Položaj se je bistveno spremenil v času tretje meritve (1997), ko so obiski sorodnikov postali redkejši (pri Slovencih je število obiskov padlo na 12%, pri "Madžarih" na 4,)% in pri Madžarih na 8,4%.

Dobre sosedske odnose prebivalcev ob slovensko-madžarski meji dokazujejo razmeroma pogosti *obiski prijateljev in znancev* iz Slovenije. Iz zbranih podatkov razberemo, da imajo vsi respondenti (izjema so pripadniki skupine Drugi), ne glede na etnično pripadnost, prijatelje in znance v Sloveniji.

Največ obiskov so opravili respondenti iz Monoštra pri prijateljih in znancih v času naše prve meritve (Slovenci 38,3, "Madžari" 20,0% in Madžari 18,9%). V času druge meritve (1995) se je število obiskovalcev Madžarov in "Madžarov" zvišalo, medtem ko je število obiskovalcev Slovencev občutno zmanjšalo. V tretji časovni točki so se obiski prijateljev in znancev bistveno zmanjšali, ne glede na etnično pripadnost vseh respondentov.

Pogoste obiske sorodnikov, prijateljev in znancev v času prve meritve je mogoče pojasniti kot reakcijo respondentov na dolgoletne težave pri prehajanju državne meje kar je zaviralno vplivalo tudi na medsebojne stike obmejnega prebivalstva.

Vzroke za manjše število obiskov v zadnjih letih (1995 in 1997) je mogoče razbrati iz opisnih odgovorov, ki so jih respondenti posredovali v okviru vprašanja o ovirah in vzpodbudah za obiskovanje Slovenije.

Med ostalimi cilji potovanj je omembe vredno obiskovanje *športnih prireditev*. Pri obiskovanju tovrstnih prireditev prednjačijo Madžari, sledijo jim "Madžari" in Slovenci. Zanimanje Madžarov za športne prireditve je razumljivo, ker pri spremljanju dogajanja zadošča le poznavanje pravil igre, znanje jezika pa ima manjšo vlogo kot pri drugih dejavnostih.

Za *kulturne prireditve* in na sploh za kulturno dogajanje na slovenski strani izkazujejo zanimanje Slovenci in "Madžari", t.j. respondenti, ki z razumevanjem slovenskega jezika nimajo (oziroma nimajo večjih) težav. Zbrani podatki izkazujejo, da le približno desetina obiskov v Sloveniji ima tudi kulturno vsebino. Največ

zanimanja za kulturne prireditve je bilo v času prve meritve (od 8,0% do največ 12,5 %), pozneje se je zanimanje še zmanjšalo (od 1,6% do največ 6,5%).[4] Kulturne prireditve obiskujejo pretežno (v vseh treh časovnih točkah) respondenti s srednjo in VIS/VIŠ izobrazbo.

Prav tako nevzpodbudni so podatki o obisku knjigarn v Sloveniji. V letu 1995 opažamo pri "Madžarih" in Slovencih popolno odsotnost obiskovanja knjigarn v Sloveniji. Knjigarne v Sloveniji je leta 1992 obiskalo 2,3% Slovencev, leta 1995 obiskalo knjigarne le nekaj Madžarov (2,7%). Leta 1997 je obiskovanje knjigarn še skromnejše (0,8 Madžarov in prav toliko Slovencev je obiskalo knjigarne v Sloveniji).

Na splošno so znani vzroki tega pojava: izjemno visoke cene knjig, revij in drugih publikacij v Sloveniji v primerjavi z cenami na Madžarskem, težave z razumevanjem slovenskega knjižnega jezika in dokaj nizka izobrazbena struktura naših respondentov (v letu 1992 je imelo 10,3%, v letu 1996 14 % in v letu 1997 15,3% VIS/ VIŠ izobrazbo), kar ne vzpodbuja zanimanje za književne in druge kulturne stvaritve.

Vsebinska usmerjenost potovanj prebivalcev Monoštra v Slovenijo kaže, da pomembnejše mesto pripada le nakupovanju in obiskovanju sorodnikov, prijateljev in znancev vendar tudi na teh področjih opažamo ob vsaki ponovni meritvi upadanje. S slabšanjem materialnega stanja prebivalstva po letu 1992 pojasnjujemo dejstvo, da so respondenti v drugi in tretji časovni točki prenehali z obiskovanjem gostinskih lokalov, kopališč, knjigarn in zdravstvenih ustanov v Sloveniji.

Ponovne meritve v Monoštru v letu 2000, ko so po trditvah madžarskih virov (dnevni časopisi, RTV, strokovne revije, itd.), zaznavni že prvi dosežki tržnega gospodarstva v vsakdanjem življenju prebivalstva, bi posredovale bolj razgibano in optimistično podobo o čezmejnih stikih prebivalcev Monoštra.

VZPODBUDE IN OVIRE ZA POTOVANJA V SLOVENIJO

Razen vsebinske strukturiranosti obiskov v Slovenijo so nas še posebej zanimali dejavniki, ki vzpodbujajo ali ovirajo potovanja prebivalcev Monoštra v Slovenijo. S primerjanjem izsledkov iz let 1992, 1995 in 1997 o teh vprašanjih, smo

* * *

[4] Primerjava z izsledki o obiskovanju kulturnih prireditev Lendavčanov v sosedji Madžarski kažejo, da Slovenci in Madžari v Lendavi izkazujejo bistveno večje zanimanje za kulturno dogajanje na Madžarskem. Leta 1991 je 41,5% Madžarov in 21% Slovencev vključilo v program obiska Madžarske različne kulturne vsebine (obiski kulturnih prireditev, kulturnih ustanov, muzejev razstav, itd.). Zanimanje Lendavčanov za kulturno dogajanje onstran meje je bilo prisotno tudi pri naslednjih meritvah.

poskušali ugotoviti, ali so se vzroki vzpodbud in ovir spreminjali, ali pa se pojavljajo kot konstanta v vseh treh časovnih točkah.

Vprašanje je bilo odprtega tipa, respondenti so samostojno oblikovali svoje odgovore, ki smo jih v okviru obdelave podatkov razvrstili na podlagi frekvenc v posamezne tipične skupine.

Odgovori respondentov kažejo, da so bile različne spodbude za potovanje v Slovenijo v prvi časovni točki številne in raznolike. V drugi in tretji časovni točki so vzpodbude zaradi pogostosti potovanj postale manjštevilne, ker je tudi prehajanje državne meje postalo vsakdanje in manj atraktivno kot v prvih letih neoviranega prehajanja meje.

Iz podatkov razberemo, da je najštevilnejša skupina respondentov, ki navaja, da jih nič ne vzpodbuja za potovanje v Slovenijo (od 32,7% - 48,4%). V skupini, ki jih nič ne vzpodbuja k potovanju v Slovenijo so zastopane vse etnične skupine.

Med *vzpodbudami za potovanje* respondentov v Slovenijo zavzemajo, zlasti pri Slovencih in "Madžarih", sorodniki, pri Madžarih pa prijatelji. Tovrstne vzpodbude so bile najštevilnejše v času prve meritve, naslednja leta (1995 in 1997) so se vzpodbude za obisk sorodnikov in prijateljev bistveno zmanjšale. (V letu 1992 23,4% Slovencev navaja, da vzpodbuja njihova potovanja v Slovenijo dejstvo, da imajo tam sorodnike, leta 1997 pa le 6,3 %).

Iz odgovorov o dejavnikih, ki vzpodbujajo stike s Slovenijo lahko povzamemo, da respondente Slovence in Madžare s slovenskim poreklom vzpodbujajo predvsem konkretni cilji potovanj (sorodniki, znanci, prijatelji, nakupovanje, turizem, poceni bencin) in mnogo manj abstraktne kategorije kot so matični narod, kulturna in jezikovna povezanost in podobno. To dejstvo potrjujejo podatki, da je le 11,7% (v letu 1992) oziroma 5,7% in 7,8% (v letih 1995 in 1997) respondentov Slovencev in Madžarov s slovenskim poreklom, označilo slovenski jezik kot vzpodbujevalca potovanj v Slovenijo. Hkrati pa se je v letu 1995 povečalo število Madžarov (18,9%), ki so ocenili slovenski jezik kot vzpodbudo za potovanja v Slovenijo. Predvidevamo, da obisk številnih turistov iz Slovenije v Monošter in okolico, ustvarja potrebo po razumevanju slovenskega jezika.

Opisni odgovori respondentov razkrivajo pisano zbirko različnih vzpodbud za potovanje v Slovenijo. Najpogosteje zasledimo naslednje vzpodbude respondentov: turizem v Sloveniji, različna povabila na kulturne prireditve v Sloveniji, nastop v pevskih zborih in v različnih kulturnih skupinah, poceni gorivo, morje, lepi kraji, mesta in vasi, izmenjava pogledov s slovenskimi učitelji, dobro plačano delo, mir in prijateljstvo, materinščina, pošteni ljudje, ki radi pomagajo, slovensko-madžarsko prijateljstvo.

Izsledki medčasovne analize kažejo, da so najštevilnejši respondenti, ki ne zaznavajo nobenih *ovir pri potovanju* v Slovenijo. Njihovo število se je pri vsaki meritvi povečalo, in sicer od 17,5% (v letu 1992) do 36,2% (v letu 1997).

Med najpogostejšimi ovirami, ki so jih navajali respondenti v vseh treh časovnih točkah srečamo slabo materialno stanje oziroma pomanjkanje finančnih sredstev za potovanja. Število respondentov, ki navajajo kot vzrok slabo materialno stanje kot oviro za potovanje v Slovenijo, se je ob vsaki ponovni meritvi nekoliko povečalo (leta 1992 le 4,3%, leta 1995 7,9% in leta 1997 10,9%). Podoben trend naraščanja zasledimo tudi pri naslednji najpogostejši oviri za negovanje stikov s Slovenijo, in sicer nepoznavanje slovenskega jezika pri respondentih Madžarih. Ta ovira je pri Slovencih in Madžarih slovenskega porekla le neznatno prisotna (2,6% leta 1992 in 1,6% leta 1997).

Resno oviro za stike s Slovenijo predstavlja slaba povezanost Porabja z javnimi prometnimi sredstvi s Slovenijo. Respondenti opozarjajo, da ni rednih avtobusnih povezav s Slovenijo, sami pa nimajo osebnih avtomobilov.

Vsebinska strukturiranost ovir za potovanje v Slovenijo se je dokaj spremenila od prve do druge in tretje časovne točke. Ovire, ki so jih leta 1992 nekateri vprašani navajali (vojna, negotov politični položaj v Sloveniji, težavni carinski postopki), v času naslednjih meritev, niso bile več aktualne.

Več respondentov je v vseh treh časovnih točkah navajalo kot oviro za obiskovanje Slovenije še starost, bolezen, pomanjkanje časa, draginjo v Sloveniji, vojno v Bosni, gospodarsko različnost Slovenije in oddaljenost ali preskromno število mejnih prehodov.

Analiza odgovorov z vidika starostne strukture respondentov kaže, da je za mlade do 30 let (zlasti v letu 1992) največja ovira slaba prometna povezanost Monoštra in celotnega Porabja s Slovenijo (korelacija 2.4). Starejše nad 50 let (v okviru vseh treh meritev) najbolj ovirajo zdravstvene težave (korelacija leta 1992 je 2.8) in slab materialni položaj. Najmanj ovir so navedli pripadniki srednje generacije (od 31 -50 let).

Izobrazbena struktura respondentov ne izkazuje pomembnejših razlik pri respondentih glede vzrokov, ki zavirajo potovanja v Slovenijo.

SKLEP

Izsledke medčasovne analize (1992, 1995 in 1997) čezmejnih stikov prebivalcev Monoštra lahko sklenemo v naslednje ugotovitve:

1) Med različnimi viri, ki oblikujejo podobo o Slovencih in o življenju v Sloveniji so respondenti pripisali v dveh časovnih točkah (leta 1992 in 1997, leta

1995 nismo vpraševali respondentov o pomenu posameznih virov za informiranost o Sloveniji) *neposrednim osebnim stikom* z ljudmi in življenjem v Sloveniji.

Zbrani podatki o obiskovanju Slovenije izkazujejo, da število obiskov (kar je povezano z neoviranim prestopanjem državne meje, z odprtjem mejnega prehoda v Porabju in dobrimi sosedskimi odnosi med Slovenijo in Madžarsko) iz leta v leto narašča. Hkrati s tem se število respondentov, ki še niso nikoli obiskali Slovenije (ob prvi meritvi kar 20,3% respondentov) vztrajno zmanjšuje (leta 1997 le 8,3% respondentov ni obiskalo še sosednjo Slovenijo). Leta 1997 ni več bilo respondenta Slovenca, ki bi ne obiskal Slovenije.

Večina obiskovalcev potuje v Slovenijo naključno. Respondentov, ki bi večkrat na teden potovali v Slovenijo, sploh ni.

2) Med cilji potovanj v Slovenijo prevladuje nakupovanje, zlasti v letu 1992. Naslednje meritve (leta 1995 in 1997) zaradi zaostrenih gospodarskih razmer na Madžarskem in visokih cen v Sloveniji, nakupovanje kot cilj potovanj stopa v ozadje.

Med pomembne cilje potovanj v Slovenijo so respondenti uvrstili še obiskovanje sorodnikov, prijateljev in znancev v Sloveniji, vendar tudi na tem področju ugotavljamo, da so bili tovrstni obiski najpogostejši v času prve meritve.

3) O vzpodbudah za potovanje v Slovenijo smo ugotovili, da posebnih vzpodbud, zlasti v času druge in tretje meritve, respondenti nimajo. Najpogosteje navajo kot vzpodbudo za potovanje v Slovenijo obisk sorodnikov, znancev ali prijateljev. Nasploh prevladujejo konkretne vzpodbude, kot so nakupovanje, obiskovanje, turizem, poceni bencin, itd. Le redki posamezniki (Slovenci in Madžari s slovenskim poreklom) so navedli slovenski jezik kot vzpodbudo za potovanje v Slovenijo.

4) Večina respondentov (zlasti v prvi časovni točki) meni, da ni nobenih ovir za potovanje v Slovenijo. Pri naslednjih meritvah je število respondentov, ki so opozarjali na ovire pri potovanju v Slovenijo, povečalo. Najpogosteje navajajo respondenti ovire kot so: slabo materialno stanje, nepoznavanje jezika, slabo prometno povezanost Monoštra in Porabja s Slovenijo z javnimi prometnimi sredstvi, oddaljenost od mejnih prehodov, draginjo v Sloveniji, starost in pomanjkanje časa.

NASTAJANJE EVROPSKE MANJŠINSKE ZAŠČITE

THE SHAPING OF EUROPEAN MINORITY PROTECTION

The paper »Minority protection in the light of European documents« from the international conference »Europe and national minorities on the threshold of the third millennium« (Gorica/Gorizia, Italy, November 26-27, 1993) has for years been ready to be published in the conference collection of papers, which, however, was never published. Although codification of national minority protection in Europe has since then made considerable progress, a number of questions remains unanswered, especially as regards the promotion of international norms of protection. The author's survey is also a testimony on Slovene views and endeavours in the dealt-with expert and political field in the years 1992 and 1993. Considering the conference programme, the article does not deal with the activities of the Conference (Organization) for Security and Cooperation in Europe in the field of minorities. Apart from some subsequent notes, the text has later not been updated and complemented, as a number of more recent surveys is available.

Keywords: minority protection, conferences, Gorizia/Gorica, 1993

Referat "Zaščita manjšin v luči evropskih dokumentov" z mednarodnega simpozija "Evropa in narodne manjšine na pragu tretjega tisočletja" (Gorica/Gorizia, Italija, 26.-27. nov. 1993) je bil že več let pripravljen za natis v zborniku s simpozija; zbornik pa ni izšel. Čeprav je do danes kodificiranje zaščite narodnih manjšin v Evropi precej napredovalo, ostaja odprtih vrsta vprašanj, posebej glede uveljavljanja mednarodnih zaščitnih norm. Avtorjev pregled je hkrati tudi pričevanje o slovenskih pogledih in prizadevanjih na obravnavanem strokovno-političnem področju v letih 1992 in 1993. Glede na program simpozija referat ne obravnava dejavnosti Konference (Organizacije) za evropsko varnost in sodelovanje na manjšinskem področju. Razen nekaterih naknadnih opomb besedilo tudi pozneje ni bilo ažurirano in dopolnjevano, saj je na voljo več novejših pregledov drugih avtorjev.

Ključne besede: manjšinska zaščita, konference, Gorica, 1993

Najprej naj si dovolim kratek zgodovinski ekskurz ali memento: naš primorski rojak dr. Josip Wilfan je pred dobrimi šestimi desetletji od 29. junija do 1. julija 1932 na Dunaju predsedoval že osmemu *Kongresu evropskih manjšin*. Kongres je postavil "zahtevo po generalizaciji manjšinskega prava" in v resoluciji sprejel "celoten kodeks manjšinskega prava." V kodeksu se je zavzel za kolektivno zaščito manjšin in za načelo kulturne avtonomije. Sam Wilfan je o tem predaval med drugim tudi v Ljubljani in zamisli Kongresa objavil v reviji "Sodobnost".[1] Wilfanov sin Jože Vilfan pa je v zagrebškem emigrantskem tedniku "Istra" tedaj avtonomijo kritiziral kot nezadostno in zahteval (revolucionarno) pravico do samoodločbe (narodov oz. manjšin).

Navedeni ekskurz v zgodovino seveda priča o tem, kakšna stalnica so nekatera vprašanja manjšinske zaščite in kako počasi države sprejemajo nove mednarodnopravne obveze. Moj namen pa ni, da bi potrjeval znane zgodovinske izkušnje ali sejal skepso do dokumentov in pozitivnih procesov njihovega sedanjega pripravljanja. Ker je naneslo, da sem v letu 1993 (kot zgodovinar in ne kot pravnik, diplomat ali politik) sodeloval v komisiji manjšinskih strokovnjakov Sveta Evrope (SE), naj povzamem nekaj opažanj predvsem v zvezi s tem poglavjem nastajanja manjšinskega prava v Evropi.

Evropska listina za regionalne ali manjšinske jezike ima 35 let dolgo predzgodovino.[2] Prelomno je bilo leto 1981, ko sta tako Posvetovalna skupščina Sveta Evrope kot Evropski parlament (Evropske skupnosti) sprejela priporočila glede manjšinskih jezikov in narečij. Po javnem "hearingu" manjšinskih predstavnikov leta 1984 in dodatnih priporočilih Posvetovalne skupščine SE leta 1988 je ad hoc komite vladnih strokovnjakov pripravil predlog listine, ki je bila 1992 končno sprejeta. Dodati velja opozorilo, da Listina ne uvaja nobenih novih pravic manjšin ali posameznih pripadnikov manjšin, ampak zahteva od vlad, da izberejo "menu" ukrepov za izboljšanje položaja manjšinskih jezikov na najrazličnejših področjih javnega življenja. Med prvimi enajstimi državami-podpisnicami sta bili 5.11.1992 tudi naši sosedi Avstrija in Madžarska; ne pa tudi Italija. Pristop k Listini je omogočen tudi nečlanicam Sveta Evrope, a Slovenija - tedaj v statusu gosta SE - te možnosti ni izrabila.

Listina predvideva poseben mehanizem kontrole, kamor sodi tudi periodično poročanje držav o uresničevanju jezikovnih pravic. Svoje poročilo so Svetu Evrope mdr. posredovale tako podpisnici Avstrija in Madžarska, kot tudi ne-podpisnica Italija. O tem in še čem ste se Primorski Slovenci - italijanski zamejci lahko sami prepričali ob svojem ne tako davnem obisku v Strasbourgu (15.-16.9.1993). Italijansko poročilo seveda še ne more upoštevati dveh začetih postopkov prof.

* * *

[1] Josip Wilfan, Manjšinski kongresi. - Sodobnost, Ljubljana, 2/1934. str. 145-151, 200-205.

[2] O tem podrobneje npr. Jan-Egbert Kuipers, The European Charter for Regional or Minority Languages (besedilo predavanja 14.5.1993 v Leeuwardnu).

Sama Pahorja pred Evropskim sodiščem za človekove pravice (kar bo posebna zgodba, ki pa opozarja na dejstvo, da je to sodišče nekajkrat že na podlagi same *Evropske konvencije človekovih pravic* razsojalo tudi o manjšinskih pritožbah).

Omenjena poročila treh Sloveniji sosednjih držav so javna. Povzamemo lahko, da kratko avstrijsko poročilo zamolčuje slovensko manjšino na Štajerskem; ta je resda maloštevilčna, a izrecno zaščitena tudi s 7. členom *Avstrijske državne pogodbe* (iz 1955). En stavek opozarja tudi na atavistično prakso popisovanja "vindišarskega" jezika na Koroškem. Madžarsko poročilo je izčrpno in relativno samokritično ter navaja komparativne podatke in ocene glede številčne moči posameznih manjšin (za Slovence od 1731 pa do 5000). Razmeroma gostobesedno italijansko poročilo se opira predvsem na vrsto sprejetih in vrsto predloženih zakonov, veliko manj pa pove o praksi in nič o pomanjkljivostih manjšinske zaščite. Nemogoč je zadnji stavek o izvoru Slovencev v Deželi Furlaniji-Julijski krajini, saj izgleda, kot da bi bili neki sodobni migranti. Pač pa je relativno ugodna ocena o 100.000 pripadnikih "slovenske skupnosti".

Evropska listina za regionalne ali manjšinske jezike dokončno stopi v veljavo po ratifikaciji s strani najmanj petih držav-podpisnic. Šele ob ratifikaciji države predložijo svoj izbor ukrepov v prid jezikovnim pravicam. Avstrija je ratifikacijo najavljala za letošnji november, a iz nepojasnjenih razlogov do nje ni prišlo in tako tudi ne poznamo izbranega avstrijskega "menuja". Prav tako doslej še ni prišlo do ratifikacije Listine s strani drugih potrebnih najmanj petih držav.[3]

Slovenija je svoj pristop k Evropski listini najavljala ob sprejemu v polno članstvo SE 14. maja 1993, ko je podpisala tudi *Evropsko konvencijo človekovih pravic* (dalje: EKČP) z dodatnimi protokoli. Spomnili se boste, da je ob sprejemanju Slovenije v SE Italija izrazila nekaj zadržkov prav v zvezi z manjšinskimi vprašanji. Manj pa je bilo popularizirano poročilo Komiteja za pravna vprašanja in človekove pravice Parlamentarne skupščine SE, kjer med drugim jasno piše, da sta obe manjšinski skupnosti v Sloveniji (torej madžarska in italijanska) "precej privilegirani" ter "grosso modo zadovoljni s svojim položajem." Poročevalčev zaključek po obisku Slovenije je bil jasen: "Način, kako ščiti manjšinske pravice, je vzorec in vzgled za mnoge druge evropske države, tako vzhodne kot zahodne."[4]

Ratifikacije podpisa Evropske konvencije človekovih pravic v "Uradnem listu Republike Slovenije" doslej še nisem opazil.[5] Pač pa je tudi Slovenija 22. septembra 1993 predložila svoje poročilo o manjšinah in uporabi njihovih jezikov,[6] v

* * *

[3] Predpisani pogoj za uveljavitev listine je bil izpolnjen šele 1.3.1998.

[4] Hörcsikovo poročilo je v gradivih Sveta Evrope označeno z AS/Jur (44) 55, 22 March 1993.

[5] Državni zbor RS je konvencijo nato ratificiral 31.5.1994. V Uradnem listu RS štev. 33 (priloga "Mednarodne pogodbe" štev. 7) je bila objavljena 13.6.1994.

[6] Slovensko poročilo Svetu Evrope se ne razlikuje veliko od tiskanega poročila, ki ga je RS predložila Svetovni konferenci o človekovih pravicah na Dunaju junija 1993: Ethnic Minorities in Slovenia, ured. Vera Klopčič in Janez Stergar, Ljubljana 1993. Oktobra 1994 je ob 6. Evropski konferenci obmejnih regij v Ljubljani izšla še druga razširjena izdaja omenjene publikacije.

katerem je zagotovila, da je pristop k Evropski listini za regionalne ali manjšinske jezike "v postopku sprejemanja." Torej smemo pričakovati, da RS v tem pogledu ne bo preveč zaostajala za svojima dvema sosedama.[7]

Tudi sprejemanje dodatnega protokola o manjšinskih pravicah k Evropski konvenciji človekovih pravic in/ali posebne oz. okvirne konvencije o manjšinskih pravicah ima že kar nekaj predzgodovine. Po zavezujočih sklepih Parlamentarne skupščine SE je bil tudi za pripravo teh dokumentov ustanovljen komite strokovnjakov za varstvo narodnih manjšin (DH-MIN), ki je začel delati 23.11.1992 in predložil svoje poročilo julija 1993. Slovenija je bila v komiteju zastopana že od začetka, sprva še kot gostja. Trpko lahko pripomnim že tu, da sem se sam lahko prepričal, da v komiteju strokovnjakov žal niso prevladovale strokovne presoje, ampak real-politična računica ali - blažje rečeno - poudarjeno upoštevanje domačih družbenih danosti, posebej seveda na manjšinskem področju.

Dobil sem vtis, da so člani te strokovne komisije nastopali predvsem kot predstavniki svojih vlad, torej bolj kot politiki. Italijanski predstavnik v komisiji je bil profesor ustavnega prava Sergio Bartole s tržaške univerze. Prof. Bartole vodi tudi italijanski del komisije za proučevanje novejše zgodovine slovensko-italijanskih odnosov ter je nedvomno ekspert za to problematiko. Aktivno ni sodeloval le v strokovni komisiji SE, ampak tudi v ad hoc delovni skupini, v kateri pa Slovenija ni bila zastopana. Pred sprejemom RS v polnopravno članstvo SE smo v strokovni komisiji Slovenci kot posebni gostje namreč sedeli v ozadju sejne dvorane, med Slovaki in Ukrajinci ter v družbi opazovalcev iz različnih mednarodnih organizacij.

Prof. Bartole je bil med najbolj dejavnimi člani komisije. Njegova oz. italijanska stališča so poudarjala individualne pravice in načelo nediskriminiranja, zapostavljala pa pozitivno manjšinsko zaščito in kolektivne pravice. Država naj bi torej npr. dopuščala pouk v manjšinskem jeziku, ne bi pa se obvezala za vzdrževanje javnega manjšinskega šolstva. Vsekakor sem se čudil takemu restriktivnemu odnosu. Italijanske prisotnosti in dejavnega sodelovanja pa nikakor ne bi mogli označevati za obstrukcijo. Restriktivno stališče bi lahko razlagali tudi kot krčenje predvidenih manjšinskih pravic na najmanjši skupni imenovalec, še sprejemljiv za vse. Tako italijansko stališče na ravni mednarodnega pogovora seveda lahko razumem, lahko bi ga tudi sprejel in definiral kot realistično politiko, saj tudi izražena stališča predstavnikov drugih držav niso predstavljala kakega velikega koraka naprej. Če pa bi Italija morala sprejeti splošno formulacijo o vzpostavitvi javnega manjšinskega šolstva, bi s tem lahko razrešili npr. vprašanje obstoja dvojezičnih šol v Videmski pokrajini.

Z izjemo prve seje delu komiteja strokovnjakov niso prisostvovali predstavniki zainteresiranih narodnih manjšin; ob danem razmerju moči niti ne trdim, da bi njihovo nadaljnje sodelovanje lahko izboljšalo končni rezultat. Ta pa je 45 strani

* * *

[7] "Postopek sprejemanja" omenjene Evropske listine v vladi in v Državnem zboru RS se je končno vlekel do 4. okt. 2000.

dolgo poročilo, ki ga sam označujem le za "kratki kurz" odprtih vprašanj manjšinskega varstva, saj konsenz ni bil dosežen praktično glede nobene zaščitne norme. Strokovnjaki so/smo tudi definicijo narodnih manjšin, ki bi seveda določala obseg zaščite, prepustili ministrom.

Poskusna glasovanja o različnih predloženih variantah so izvedli šele konec poletja 1993 na sestanku "visokih vladnih uradnikov". Namestnike zunanjih ministrov je tik pred oktobrskim dunajskim vrhom šefov držav in vlad članic SE nato presenetila še generalna sekretarka SE Cathérine Lalumière, ki je v poluradnem dokumentu podvomila v združljivost posebnih pravic narodnih manjšin z načelom splošnosti človekovih pravic in s "filozofijo EKČP" (uvajanje posebnih pravic za del državljanov naj bi bilo npr. v Franciji takorekoč "neustavno"; podobno "po francosko" je Lalumièrova razmišljala že na neformalnem srečanju evropskih pravosodnih ministrov 21.-22.6.1993 v Luganu). Po načelnih odločitvah oktobrskega dunajskega vrha so zunanji ministri SE 4. novembra 1993 postavili nove časovne roke strokovnjakom, ki naj v letu 1994 pripravijo besedilo *Okvirne konvencije o pravicah narodnih manjšin*[8] in paralelno tudi dodatni protokol k EKČP o kulturnih pravicah posameznikov - pripadnikov manjšin.

Počasnost sprejemanja dodatnih manjšinsko-varstvenih pravnih instrumentov v Evropi je - tudi glede na uvodni zgodovinski ekskurz - zelo relativna, saj je tudi evidentiranje različnih variant in razhajanj korak k cilju. Kot rezultat dela strokovnega komiteja in drugih letošnjih sestankov v okviru SE lahko omenim npr. katalog obravnavanih manjšinskih pravic in formulacije za ta ali oni možni dokument. Osnovne manjšinske pravice po tem katalogu so: pravica do obstoja in do priznanja, načelo nediskriminacije in enakosti pred zakonom, zaščita manjšinske identitete, pravica do svobodnega priznavanja k manjšini, sklop jezikovnih svoboščin (priznanje manjšinskega jezika, pravica do uporabe manjšinskega jezika v zasebnem življenju, v javnih institucijah in v sodnih postopkih, pravica do rabe lastnega osebnega imena, pravica do krajevnih napisov v manjšinskem jeziku), pravice v izobraževanju (učenje manjšinskega jezika v šoli, pouk v manjšinskem jeziku, ustanavljanje manjšinskih izobraževalnih zavodov), kulturne svoboščine (razvijanje in izražanje manjšinske kulture, jezika in običajev ter prejemanje finančne podpore iz javnih in zasebnih fondov), pravica do ustanavljanja in vzdrževanja lastnih organizacij, informacijske svoboščine (svoboda izražanja, obveščanje v manjšinskem jeziku, dostop do javnih medijev, pravica do lastnih sredstev obveščanja), verska svoboda (svoboda vesti, pravica ustanavljanja lastnih verskih zavodov), pravica do prekomejnega sodelovanja, sodelovanje s pripadniki drugih skupin, svoboda gibanja (ki je manjšinam v nekaterih vzhodnoevropskih državah še zelo omejena), sodelovanje v javnih zadevah, pravica do političnega zastopstva v krajevnih in/ali državnih organih, pravica do učinkovite pravne pomoči. Katalog obsega tudi načelo manjšinske lojalnosti, obveznosti držav

* * *

[8] Ministrski odbor SE je Okvirno konvencijo nato sprejel 10.11.1994. Za podpis je bila odprta 1.2.1995, ko je k njej pristopilo prvih 21 držav, med njimi tudi Slovenija, Italija, Avstrija in Madžarska.

(predvsem glede odpovedi vsaki asimilacijski politiki in glede sodelovanja z drugimi državami) ter približevanje pravici do lokalne samouprave. Poročilo obravnava tudi možnosti za kolektivne pravice manjšin ter možne nadzorne mehanizme.

Jasne so tudi prednosti in slabosti vsakega od treh možnih dokumentov o manjšinskih pravicah: dodatnega protokola k EKČP (možnost individualnih pritožb po utečenem postopku pred Evropskim sodiščem za človekove pravice), posebne konvencije (večja pravna obveza in možnost nadzora, vključenost kolektivnih pravic) ali okvirne konvencije (večja verjetnost konsenzualnega sprejema v SE, odprtost za sedanje nečlanice SE). Slovenski predstavniki smo se zavzemali za optimalno kombinacijo podpisa dodatnega protokola in posebne konvencije.

Ob nedogovorjeni definiciji narodnih manjšin je treba omeniti klasična razhajanja o avtohtonosti in znanem teritoriju kot konstitutivnem predpogoju narodnih manjšin (ali se avtohtonost pridobi v 30 letih, v treh generacijah ali v 100 letih stalne naseljenosti; novi madžarski zakon predvideva slednji kriterij, za Slovence in njihove sosede pa bi lahko veljalo tudi tisoč let in še kaj povrh), vprašanje državljanstva pripadnikov manjšin itd.

Ob pobudah za manjšinsko zaščito zunaj okvira SE, ki jih je na simpoziju že naštela kolegica mag. Vera Klopčič, naj opozorim še na nekatere. Stališča Evropskega parlamenta je v *predlog konvencije* leta 1988 strnil poslanec *von Stauffenberg*, od maja 1993 pa je v obravnavi dopolnjen *Alberjev predlog*. Slovenija še nekaj časa ne bo zastopana v Evro-parlamentu, zato je razumljivo, da tamkajšnje pobude spremljamo manj intenzivno.

V svojem nedavnem referatu v Droboljah/Drobollach (5.11.1993) je prof. Christoph Pan opozoril tudi na mednarodnopravno veljavnost nekaterih *sklepov, ki sta jih sprejeli OZN in Evropska skupnost* v zvezi s sedanjo vojno na Balkanu in ki zadevajo tudi položaj (evropskih) manjšin (npr. *v Carringtonovem in Vance-Ownovem načrtu*). Zaradi politične brizantnosti manjšinskih vprašanj se je oglasil tudi *NATO* (ki ne glede na formalne odnose posameznih držav z njim močno vpliva na naš skupni srednjeevropski prostor) in *novembra 1992 ocenil*, da zahteve narodnih manjšin po neodvisnosti pogosto izvirajo iz nesposobnosti osrednjih oblasti, da bi ob pravem času obravnavale željo po avtonomiji.[9]

Spomniti velja tudi na regionalno omejeno akcijo za povečanje *standarda manjšinskih pravic v državah Srednjeevropske Iniciative. Dokument o preprečevanju sovraštva do drugorodcev v deželah delovne skupnost Alpe-Jadran* je bil podpisan dobesedno pred nekaj urami.[10]

* * *

[9] Christoph Pan, Grundrechte der Europäischen Volksgruppen. Der FUEV-Konventionsentwurf.

[10] Mesec dni pred sprejemom omenjenega dokumenta je Delovna skupnost za manjšine Alpe-Jadran na Bledu 21.-22.10.1993 pripravila posvet. Zbornik referatov je naslednje leto izšel v Ljubljani: Manjšine v prostoru Alpe-Jadran : Minderheiten im Alpen Adria-raum : Manjine na području Alpe-Jadrana : Le minoranze nell' area di Alpe-Adria : Kisebbségek az Alpok-Adria térségben.

Iz istega geografskega prostora izhaja *Listina minimalnega standarda pravic narodnih manjšin*, sprejeta na 15. Srečanju narodnih manjšin sosednjih dežel 19.-21.10.1990 v Osijeku.[11] Svoje zamisli glede manjšinske zaščite je na svojem 18. kongresu julija 1993 v Poljčah predstavil tudi *AIDLCM* (Mednarodna zveza za obrambo ogroženih jezikov in kultur). Med dokumenti manjšinskih združenj pa gre gotovo prav posebno mestu predlogu *Konvencije o manjšinskih pravicah FUENS-a* (Federalistične unije evropskih narodnostnih skupnosti). Predlog te najpomembnejše evropske manjšinske organizacije (v končni verziji sprejet na njenem 38. kongresu 28.5.1992 v Cottbusu) glede na pravice iz predlogov dokumentov SE dodatno zahteva zlasti več kolektivnih in političnih pravic (med drugim pravico do zaposlitve v javnih službah, pravico do političnega zastopstva, pravico do avtonomije in pravico do soodločanja).

V novi sistem evropske zaščite narodnih in jezikovnih manjšin lahko prištevamo tudi *bilateralne meddržavne pogodbe*. Leto dni po sklenitvi (6.11.1992 v Ljubljani) in še pred ratifikacijo v Evropi že predstavljajo kot vzorčno Pogodbo o zagotavljanju posebnih pravic slovenski manjšini v Republiki Madžarski in madžarski manjšini v Republiki Sloveniji.[12]

Prava "inflacija" predlogov kaže na vedno širši krog prepričanih v to, da je po desetletjih oklevanja treba normirati zaščito avtohtonih, tradicionalno naseljenih narodnih manjšin, ki se niso selile, ampak jih je zgodovina z državno mejo ("nenaravno") ločila od matičnega naroda. Že v svojem mandatu ministrom in strokovnjakom je parlamentarna skupščina SE jasno razmejila klasične narodne manjšine od migrantov, azilantov, beguncev in drugih "novih manjšin". Na silo vzpostavljati navidezni antagonizem med posebnimi pravicami vsake od teh občutljivih in deprivilegiranih skupin ter med temeljnimi človekovimi pravicami vsakega posameznika, je neproduktivno dejanje. Tudi mednarodno zagotovljene posebne pravice otrok, žensk ali invalidov (da zaščitenih redkih živalskih vrst ne omenjamo) niso v opreki z univerzalnimi človekovimi pravicami.

Verjetno nisem najbolj kvalificiran za presojo, ali bodo Evropa, torej evroparlamentarci, Svet Evrope, KVSE in druga v referatu omenjena združenja resno vztrajali pri afirmaciji manjšinskih pravic. Temu v prid govori zelo konkreten strah, da bi nerešena manjšinska vprašanja in zaostreni etnični odnosi med različnimi skupinami privedli do resnične katastrofe. Od tod tudi omenjena ocena NATO, ki seveda ni kaka humanitarna organizacija. Pragmatični motivi vodijo tudi k soglasnim sklepom Parlamentarne skupščine SE za preprečevanje etničnih konfliktov tudi s pomočjo sprejema pravnih instrumentov o manjšinski

* * *

[11] Listina je objavljena npr. v Slovenskem vestniku, Celovec, 6.2.1991, str. 5-6.

[12] Tako npr. István Ijgyártó v referatu "Codification of Minority Rights" na 12. letni konferenci Inštituta za vzhodno-zahodne študije na Bledu 21.-23.5.1993; tema konference je bila: "Minority Rights and Responsabilities: Challenges in a New Europe". Listini o ratifikaciji slovensko-madžarske pogodbe v parlamentih obeh držav sta bili nato izmenjani 29.4.1994 v Budimpešti. Pogodba pa je bila v celoti objavljena tudi v knjigi: Ethnic Minorities in Slovenia, Ljubljana 1994, str. 65-69.

zaščiti. Na moj optimizem glede prihodnosti manjšinske zaščite vplivajo tudi povečan pomen regionalizma, iskanje lastnih korenin in večje upoštevanje lokalne kulture. Vse to v realnih zgodovinskih okvirih govori v prid manjšinam v svetu in jim povečuje specifično težo. Seveda ob vseh težavah, pomanjkljivostih in tudi možnostih uresničitve katastrofičnih scenarijev, ki smo jih danes že omenili.

Na 2. svetovni konferenci o človekovih pravicah na Dunaju 14.-25.6.1993 je prodrlo tudi načelo, da mednarodni kontrolni mehanizmi za zaščito človekovih (torej tudi manjšinskih) pravic ne pomenijo nedovoljenega vmešavanja v notranje zadeve posameznih držav.[13] Imel sem priložnost in čast, da sem kot strokovnjak sodeloval v slovenski delegaciji na tej konferenci OZN, ko so bili med drugim sprejeti tudi sklepi o povečanju sredstev za varovanje človekovih (tudi posebnih manjšinskih) pravic. Dogovorjen je bil premik od načelnih deklaracij k bolj konkretnim in obvezujočim pravnim normam in vzpostavitvi mednarodnih nadzornih mehanizmov.

Danes obravnavani evropski zaščitni in kontrolni instrumenti gredo v to smer. Človekove pravice so univerzalne in zato imajo evropske in svetovne organizacije pravico razvijati večji nadzor nad njihovim upoštevanjem ter kaznovati morebitne kršitve. Po sklepu oktobrskega dunajskega srečanja šefov držav in vlad članic SE je potrebno povečati učinkovitost mednarodnega pravnega varstva in reformirati delovanje Evropskega sodišča za človekove pravice tako, da bo razsojalo v več senatih in da bodo predložene zadeve rešene hitreje kot sedaj - včasih šele po sedmih letih.

Za zaključek naj le opozorim, da v celoti veljavne evropske manjšinske zakonodaje res še ni in da je zato neprevidno občasno sklicevanje na "evropske standarde", vključno z neobstoječim načelom recipročnosti. Že iz slovenskega primera lahko vidimo, da Zahodna Evropa ni vedno uporaben praktičen vzor; pri manjšinah že ne kar vse povprek. Seveda pa obstaja upanje in volja za to, da ne bi v manjšinskih rečeh odločala izvršena politika "etničnega čiščenja" à la Milošević et consortes, ampak toleranca, širokogrudnost, upoštevanje dobrega zgleda, načelo spoštovanja pogodb in zakonov (kjer obstoje), dobro sosedstvo, bonton ali lepe manire in vse, kar nas dela državljane nove Evrope in še bolj ljudi v polnem pomenu te besede.

* * *

[13] Prim. brošuro: Svetovna konferenca o človekovih pravicah. Dunajska deklaracija. Ljubljana 1993.

DRŽAVLJANSKI IN ETNIČNI NACIONALIZEM V ODNOSU DO ETNIČNIH MANJŠIN

CIVIC AND ETHNIC NATIONALISM IN RELATION TO ETHNIC MINORITIES

The article presents a study of two different theoretical models of nationalism – ethnic and civic – as well as the analysis of the advantages and disadvantages of the individual models (above all in relation to ethnic minorities).
Civic nationalism is essentially linked with the state and tends towards the shaping of a unified, culturally homogeneous group within the existing specific political boundaries. All citizens are at the same time members of the same (political) nation, having equal rights and enjoying equality before the law. Ethnic adherence is not predetermined but is a matter of choice. In ethnic nationalism, however, appurtenance to a nation is inherited and not chosen. Relatedness among members of an ethnic nation is based upon blood ties, upon common origin and specific ethnic characteristics, all of which can practically not be obtained otherwise but by being born into a community.
Theoretical definitions of ethnic and civic nationalism are illustrated by practical examples – the model of ethnic nationalism is presented on the case of Germany, the model of civic nationalism on that of France.

Keywords: civic nationalism, ethnic nationalism, theories

Članek predstavlja študijo dveh različnih teoretičnih modelov nacionalizma - etničnega in državljanskega - ter analizo prednosti in slabosti posameznega modela (predvsem) v odnosu do etničnih manjšin.
Državljanski nacionalizem je bistveno povezan z državo in teži k oblikovanju enotne, kulturno homogene skupine znotraj že obstoječih specifičnih političnih mej. Vsi državljani so hkrati tudi pripadniki iste (politične) nacije, imajo enake pravice in so enaki pred zakonom. Nacionalna pripadnost ni v naprej določena, temveč je stvar izbire. V etničnem nacionalizmu pa je pripadnost naciji (narodu) podedovana in ne izbrana. Povezanost med člani etnične nacije temelji na krvnih vezeh, na skupnem izvoru in posebnih etničnih značilnostih, česar praktično ni mogoče pridobiti drugače kot z rojstvom v skupnosti.
Teoretične opredelitve etničnega in državljanskega nacionalizma so v članku dopolnjene s primeri iz prakse - model etničnega nacionalizma je prikazan na primeru Nemčije, model državljanskega nacionalizma pa na primeru Francije.

Ključne besede: državljanski nacionalizem, etnični nacionalizem, teorije

1. UVOD

Danes obstaja prava poplava teorij in definicij nacionalizma. Izraz nacionalizem se uporablja tako za opis določene politične ideologije, določenega političnega gibanja, za proces nastajanja narodov pa tudi za določeno individualno politično usmerjenost (Wodak et al., 1998: 20). Anthony Smith, kot eden izmed najvplivnejših avtorjev na področju nacionalizma v zadnjih dveh desetletjih[1], je nacionalizem definiral kot »ideološko gibanje, ki si prizadeva za pridobitev ali ohranitev avtonomije, enotnosti in identitete obstoječega ali potencialnega naroda (nacije)« (Smith v Rizman, 1991: 21). Predmet tega članka bo predvsem nacionalizem kot politična ideologija, ki teži k oblikovanju oz. ohranjanju naroda (nacije) in nacionalne države, ter posledice različnih modelov nacionalizma za položaj narodnih in etničnih manjšin.

V literaturi se pogosto poudarjajo razlike med dvema tipoma nacionalizma. Uporabljajo se različne dihotomne klasifikacije, kot na primer: državljanski*/etnični nacionalizem (Greenfeld, 1992; Stokes, 1996: Nikolas, 1999), teritorialni/etnični nacionalizem (Smith, 1971), individualistični/kolektivistični nacionalizem (Greenfeld, 1995), politični/kulturni nacionalizem (Llobera, 1996 [1994]), stari/novi nacionalizem (Judt, 1994), politični/»krvni« nacionalizem, zahodni/vzhodni nacionalizem (Kohn, 1994 [1945]; Plamenatz, 1975), liberalni/neliberalni nacionalizem (Little, 1995: 297), *polity-based* (*nation seeking, nation promoting*) / *polity-seeking* (ali *polity-upgrading*) nacionalizem (Brubaker, 1996) in še bi lahko naštevali. Pogosto se zdi, da se omenjene kategorije med seboj prepletajo oziroma da gre zgolj za različno poimenovanje istih pojavov z različnimi poudarki na tej ali oni komponenti nacionalizma (časovni, geografski, vsebinski...). V dihotomnih klasifikacijah običajno ena kategorija nosi konotacijo dobrega, pozitivnega, medtem ko druga predstavlja njeno nasprotje, se pravi nekaj slabega, negativnega.

V članku bodo najprej predstavljene nekatere dihotomne opredelitve nacionalizma, začenši s Kohnovo delitvijo na vzhodni in zahodni nacionalizem, ki predstavlja nek začetek dualizma v razmišljanju o nacionalizmu. Poudarek bo predvsem na analizi razlik med državljanskim in etničnim nacionalizmom. Model državljanskega nacionalizma bo predstavljen na primeru Francije, model etničnega nacionalizma pa na primeru Nemčije. Kot bistveno značilnost ali točko,

* * *

[1] Poleg Smitha (*The Ethnic Origins of* Nations, 1986) naj tu omenim še: Ernesta Gellnerja (*Nations and Nationalism*, 1983), Benedicta Andersona (*Imagined Communities*, 1983) in Erica Hobsbawma (*Nations and Nationalism since 1780*, 1992).

* Z "državljanskim nacionalizmom" prevajam angleški izraz "civic nationalism".

na kateri prihaja do razlik med enim in drugim modelom nacionalizma, bi na tem mestu lahko izpostavili vez med posamezniki. Poenostavljeno povedano bi lahko rekli, da je v primeru državljanskega nacionalizma vez med posamezniki zakon, pri etničnem pa »kri« ali kultura.

Razlike med modeloma etničnega in državljanskega nacionalizma so povezane tudi s procesom nastajanja narodov in oblikovanja nacionalne države, ki se je v prvem in drugem primeru bistveno razlikoval. Zato bo nekaj besed namenjenih tudi procesu nastanka francoske in nemške »nacionalne« države.

Glede na že zgoraj omenjene pozitivne in negativne konotacije dihotomnih kategorij nacionalizma bodo v članku kritično ovrednotene pozitivne in negativne značilnosti državljanskega in etničnega nacionalizma. Predstavljene bodo prednosti in slabosti enega in drugega modela nacionalizma v odnosu do narodnih in etničnih manjšin, pri čemer nam bosta za preverjanje teoretičnih predpostavk služila primera Francije in Nemčije.

2. PREGLED NEKATERIH DIHOTOMNIH OPREDELITEV NACIONALIZMA

Pred dobro polovico stoletja je Hans Kohn v svoji študiji o ideji nacionalizma izpostavil razliko med zahodnim ozemeljskim nacionalizmom in vzhodnim etničnim nacionalizmom[2]. Kot pravi, je bil vzpon nacionalizma na zahodu predvsem političen pojav, ki je sledil (ali pa je bil vzporeden) vzpostavitvi bodočih nacionalnih držav, na vzhodu (vzhodna in srednja Evropa ter Azija) pa se je nacionalizem pojavil kasneje in tudi na precej nižji stopnji družbenega in političnega razvoja: meje obstoječih državnih formacij v glavnem niso sovpadale s porajajočimi se potencialnimi narodi. Nacionalizem se je tu pojavil kot nasprotovanje obstoječim državnim oblastem, cilj pa ni bila vzpostavitev vladavine ljudstva znotraj obstoječih držav, pač pa redefinicija meja v skladu z etničnimi kriteriji. Zaradi nizke stopnje politične in družbene razvitosti je nacionalizem na vzhodu najprej našel svoj izraz na kulturnem področju. V začetku je šlo za sanje in upe izobražencev in pesnikov, ki niso imeli podpore v javnosti, vendar pa so skušali razširiti narodni občutek med ljudske množice preko izobraževanja in propagande. Zahodni nacionalizem je gradil nacionalno državo v politični in družbeni realnosti in se je osredotočal na sedanjost, medtem ko si je vzhodni nacionalizem v začetku zgolj zamišljal svojo idealno državo, ki je bila tesno povezana s preteklostjo, brez neposredne zveze s sedanjostjo in za katero so upali, da bo nekoč v prihodnosti postala politična realnost (Kohn, 1994 [1945]: 164). Kohnov zaključek je bil, da je zahodni nacionalizem izvorno povezan z individualno svo-

* * *

[2] Kohn, Hans (1945) *The Idea of Nationalism*. New York: Macmillan.

bodo in racionalnim kozmopolitanizmom (univerzalizem), medtem ko je vzhodni nacionalizem zagovarjal skupnost v bolj organskem in potencialno avtoritarnem smislu (partikularizem) (Codagnone, 2000: 174 - 175). Kohnov dualizem je še danes prisoten v številnih analizah, ki primerjajo državljanski nacionalizem, v katerem se lahko posameznik sam odloči, če bo pripadal naciji (Velika Britanija, Francija, ZDA), in etnični nacionalizem, v katerem se človek v nacijo rodi (Nemčija, vzhodna Evropa) (Stokes, 1996).

Joseph R. Llobera v knjigi »The God of Modernity« govori o političnem in kulturnem nacionalizmu. Kot začetnika ali utemeljitelja političnega nacionalizma izpostavlja Rousseauja, ki naj bi nacionalnost v celoti enačil z izrazom ljudske volje. Glede na to je bilo za Rousseauja pomembno oblikovanje nacije kot politične skupnosti (države). Vendar pa, kot opozarja Llobera, to ne pomeni, da si je Rousseau zamišljal državo brez naroda. Ravno nasprotno, narod v kulturnem smislu je bil za Rousseauja logični in zgodovinski predpogoj za državo (Llobera, 1996 [1994]: 157-158).

Na drugi strani kot začetnika kulturnega nacionalizma, ki definira narod v smislu njegovih etničnih značilnosti, Llobera omenja Johanna Gottfrieda Herderja. Herder je trdil, da je najbolj naravna država tista država, ki je sestavljena iz enega samega naroda (ljudstva) z enotnim nacionalnim značajem. Obstoj države, ki se razširja preko svojih naravnih meja (se pravi, da ni skladna z narodom), zanj ni bil upravičen (Herder v Llobera, 1996 [1994]: 169). Llobera hkrati s tem, ko označuje Herderja za utemeljitelja kulturnega nacionalizma, opozarja, da Herder ni zagovarjal ekskluzivističnega in ksenofobičnega nacionalizma. Ravno nasprotno, Herder je izrecno obsodil razraščanje enega naroda na račun drugih ter razvrščanje narodov po pomembnosti. Zanj je bil vsak narod, majhen ali velik, del božjega načrta, nekaj posebnega in nenadomestljivega, kajti vsak narod prispeva h kulturni obogatitvi vsega človeštva (Llobera, 1996 [1994]: 165-168).

Liah Greenfeld (1995) govori o individualističnem in kolektivističnem ter o državljanskem in etničnem nacionalizmu, pri čemer omenja tri kombinacije, izvedene iz omenjenih dihotomij. Individualistični državljanski nacionalizem naj bi bil po njenem značilen za Anglijo, kolektivistični državljanski nacionalizem za Francijo, kolektivistični etnični nacionalizem pa za Rusijo, Nemčijo in današnjo vzhodno Evropo. Načela individualističnega in državljanskega nacionalizma - suverenost znotraj ljudstva, definirana kot družbena pogodba med svobodnimi in enakimi posamezniki - so tudi temeljna načela liberalne demokracije, ki se smatra za bistveno značilnost zahodne družbe. Ta tip nacionalizma, ki je bil, zgodovinsko gledano, prvi, pa je najredkejši od vseh. Pogosteje je nacija definirana ne kot sestavljena enota, pač pa kot kolektivni individuum s svojo lastno voljo in interesi, ki so neodvisni in nadrejeni voljam in interesom posameznikov, ki nacijo sestavljajo. Takšna definicija nacije pa rezultira v kolektivističnem

nacionalizmu. Kolektivistični nacionalizmi so nagnjeni k avtoritarnosti in implicirajo temeljno neenakost med majhno skupino samoimenovanih razlagalcev volje nacije - voditeljev - in množicami, ki se morajo prilagoditi interpretacijam elite. Kolektivistični nacionalizmi so zato bolj naklonjeni politični kulturi populistične demokracije ali socializma kot pa liberalne demokracije. Kot taki nudijo ideološko bazo modernim tiranijam (Greenfeld, 1995).

M. M. Nikolas (1999)[3] govori o državljanskem in etničnem nacionalizmu, pri čemer opozarja, da je ta klasična dihotomija zavajajoča, kajti čeprav sta omenjena koncepta teoretično različna oziroma ločena, se v praksi med seboj prepletata na poti do oblikovanja narodnosti in nacionalne države. Državljanski nacionalizem teži k oblikovanju enotne, kulturno homogene skupine znotraj že obstoječih specifičnih političnih meja. Začetna ali izhodiščna točka državljanskega nacionalizma je država, nacionalizem pa predstavlja prizadevanja te države po oblikovanju lastne nacije znotraj njenih teritorialnih meja. Politična nacionalna država je torej bistvena za definicijo državljanskega nacionalizma. Njena vloga je oblikovanje, zaščita in vzdrževanje kulturno homogene skupine, ki tvori nacijo. Pomemben dejavnik v državljanskem nacionalizmu predstavlja tudi civilna družba - to je skupina ljudi, ki čutijo pripadnost isti skupnosti, ki jim vladajo isti zakoni in ki spoštujejo vladavino prava. Suverenost ljudstva je locirana v posamezniku (državljanu), katerega nacionalna identiteta je občutek politične skupnosti znotraj določenega teritorija, v katerem živi kulturno homogena skupnost. Državljanski nacionalizem zahteva, da sta ljudstvo in teritorij povezana, da sodita skupaj. Posameznik mora pripadati narodu (naciji), ta pa pripada državi. V državljanskem nacionalizmu se torej poudarja pomen teritorialnosti, državljanstva, državljanskih pravic in pravnih predpisov, ki veljajo za vse člane skupine. Vsi člani skupine so enakopravni državljani in so enaki pred zakonom. Njihova kulturna homogenost izvira iz skupnega komunikacijskega in izobraževalnega sistema. Vez med posamezniki ali socialno lepilo, kot ga imenuje M. M. Nikolas, predstavljajo skupne izkušnje, skupen jezik, pravila, zakoni, izobrazba itd. Posameznik lahko izbira, kateri naciji želi pripadati in uživati pravno enakost z drugimi pripadniki te nacije (Nikolas, 1999: uvod, prvo poglavje).

Načela državljanskega nacionalizma so predstavljala prvo izkušnjo v naravi nacionalizma kot gibanja, vendar pa so bila načela etničnega nacionalizma tista, ki so postala močnejši element nacionalizma v tem stoletju (Nikolas, 1999: prvo poglavje).

* * *

[3] Ker je omenjeni tekst objavljen na internetu, ni mogoče navajati natančnih strani, na katerih se nahajajo posamezni citati oz. ideje, ki so povzeti v članku. Zato bodo namesto strani pri omenjenem delu označena poglavja.

Ko govorimo o etničnem nacionalizmu imamo v mislih nacionalizem, ki je določen z izvorom. V etničnem nacionalizmu »nacionalnost« postane sinonim za »etničnost« in nacionalna identiteta je pogosto pojmovana kot zavest o posedovanju »primordialnih« ali podedovanih skupinskih značilnosti, komponent »etničnosti«, kot so jezik, običaji, ozemeljska povezanost in fizični tip (Greenfeld, 1992: 12-13). Povezanost je podedovana in ne izbrana, kar predstavlja ekskluzivistični element nacionalizma. Etnični nacionalizem običajno prakticirajo narodi, ki se soočajo s političnim razvojem drugih civilizacij drugje po svetu. Ti narodi zaradi občutka inferiornosti v odnosu do drugih nacionalnih držav (ki imajo začrtan teritorij, ki jih definira) čutijo potrebo, da postanejo del te civilizacije, da bi preživeli, napredovali, se modernizirali in bili uspešni. Da bi to dosegli in postali enakopravni v tej novi moderni civilizaciji, se morajo ljudje združiti v skupino, ki bi bila politično priznana v obliki nacionalne države. V pomanjkanju institucij in drugih orodij, ki bi združili te ljudi (kot npr. razred), se skupine obračajo same k sebi in identificirajo svoje unikatne značilnosti, ki jih ločijo od tujcev, da bi na podlagi tega lahko zahtevale svojo suverenost (Nikolas, 1999: uvod).

Etnični nacionalizem je povezan z nacionalističnimi gibanji, katerih ideološke vezi izvirajo iz ljudstva in njegove zgodovine. S poudarjanjem "naravnih" posebnosti skupine daje etnični nacionalizem nacionalističnim gibanjem močan čustven naboj. Elementi, ki predstavljajo bistvo etničnosti in etničnega nacionalizma - spomin, vrednote, miti in simboli - izvirajo iz krvnih vezi, iz povezanosti z določenim ozemljem in iz ljudskih tradicij. Etnični nacionalizem dojema narod (nacijo) kot skupnost, ki jo veže genealoški izvor in narodna identiteta je zgrajena na etnični identiteti. Narodnost je človeku dana z rojstvom in se je ne da izbirati ali spreminjati (Nikolas, 1999: prvo poglavje).

2.1. Etnični in državljanski nacionalizem na primeru Nemčije in Francije

Kot predstavnice državljanskega nacionalizma se v literaturi običajno omenja Francijo, Anglijo in ZDA, kot predstavnici etničnega nacionalizma pa Nemčijo in Italijo (glej npr. Alter, 1991). To pa je povezano s procesom nastajanja narodov (nacij) in oblikovanja nacionalne države, ki se je v prvem in drugem primeru bistveno razlikoval.

Pripadniki francoske nacije so razvili svojo nacionalno zavest ali občutek pripadnosti isti naciji šele potem, ko je že obstajala nacionalna država. Ko je francoska Deklaracija o pravicah človeka in državljana razglasila, da vsa suverenost izhaja iz nacije, so bili s pojmom "nacija" mišljeni francoski državljani in ne "francoski narod" v etničnem smislu, kajti francoska nacija je vsebovala več različnih narodov ali etničnih skupin: Alzačane, Baske, Bretonce, Katalonce, Korzičane, Flamce in Okcitance. Polovica prebivalstva Francije leta 1789 ni govorila fran-

coskega jezika in še leta 1863 20% prebivalstva ni govorilo jezika, ki so ga za francoščino smatrali uradni krogi. Občutek »francoskosti« v smislu pripadnosti francoski naciji se je pri večini prebivalcev Francije pojavil šele mnogo let po revoluciji (Oommen, 1997: 140). Francoska nacija se je razvila iz države in njenih institucij. Preko enotnega šolskega, administrativnega, pravnega, vojaškega in komunikacijskega sistema je centralna država postopoma asimilirala tudi periferne dele in tako v prebivalstvu na celotnem teritoriju znotraj meja francoske države ustvarila občutek pripadnosti francoski naciji. Elementi nacionalne zavesti in identifikacije so postali: skupna francoska kultura, religija, predvsem pa francoski jezik, ki se je zahvaljujoč radikalni asimilacijski jezikovni politiki francoske revolucije razširil po celotni Franciji in postal »osrednji simbol francoske identitete in končno tudi objektivna značilnost francoske etničnosti« (Greenfeld, 1992: 99).

V nemškem primeru je bil proces ravno obraten. Najprej se je izoblikovala zavest o skupni narodni pripadnosti, nato je šele nastala nacionalna država. Nacionalna zavest se je izkristalizirala okrog skupnega jezika, kulture in zgodovine. Nacija je predstavljala etnokulturno skupnost, v nasprotju s Francijo, kjer je šlo v prvi vrsti za politično skupnost. Ravno etnokulturni koncept nacije in nacionalne države pa je predstavljal precejšen problem pri določanju meja nemškega rajha. Nikakor jih namreč ni bilo mogoče oblikovati tako, da bi zajemale vse in hkrati samo Nemce. Izključeni so bili milijoni avstrijskih Nemcev, vključeni pa Francozi v Alzaciji in Loreni, Danci v severnem Schleswigu ter Poljaki v vzhodni Prusiji. Le-ti niso bili samo jezikovne manjšine, pač pa (predvsem to velja za Poljake) samozavedne narodne manjšine (Brubaker, 1996 [1992]: 13).

Nacionalizem francoske revolucije se je osredotočal na politično dimenzijo, s poudarkom na enakosti med ljudmi in na ljudski suverenosti kot edinemu načinu legitimizacije oblasti, ideje nemškega romanticizma pa so nacionalizmu dodale nov karakter s poudarjanjem jezika, krvi in zemlje kot konstitutivnih elementov ljudstva (Guibernau, 1996: 56).

Različne poti razvoja nacionalne države in razumevanja nacionalnosti (s poudarkom na politični ali etnokulturni skupnosti) določajo tudi različne kriterije za članstvo v »nacionalnem kolektivu« (Greenfeld, 1992: 10). Rogers Brubaker (1996 [1992]) je francosko razumevanje nacionalnosti (nationhood) označil kot državo-centrično in asimilacionistično, nemško pa kot "ljudsko-centrično" (*Volk-centered*) in diferencialistično. V prvem primeru je nacionalnost vsaj v principu odprta in prostovoljna - lahko se jo pridobi. V drugem primeru pa naj bi bila nacionalnost inherentna - ne da se je pridobiti, če je nimaš, niti se je ne da spremeniti, če jo imaš. Glede na te kriterije članstva v nacionalnem kolektivu, ki so lahko »državljanski« - identični z državljanstvom - ali »etnični«, pa lahko razlikujemo tudi nacionalizem (Greenfeld, 1992: 10).

2.2. Bistvene vsebinske podlage delitve nacionalizmov

Kratek pregled različnih dihotomnih opredelitev nacionalizma je pokazal, da se delitev nacionalizmov izvaja predvsem po dveh linijah: prvič, glede na način oziroma sinhronost oblikovanja naroda (nacije) in (nacionalne) države in, drugič, glede na kriterije članstva v nacionalnem kolektivu. Običajno delitev po eni liniji bolj ali manj sovpada z delitvijo po drugi liniji. V primerih, kjer je najprej prišlo do oblikovanja nacionalne države, šele nato pa se je oblikovala nacija, so kriteriji za članstvo v nacionalnem kolektivu običajno politične ali pravne narave. Vsakdo, ki določen čas živi na teritoriju države, sprejme njen jezik in kulturo ter spoštuje njene zakone in predpise, lahko postane član nacije. V primerih pa, ko se je narod izoblikoval pred nastankom nacionalne države, so kriteriji za članstvo v nacionalni skupnosti precej bolj ekskluzivistični, saj temeljijo na etničnem izvoru posameznika in na krvnih vezeh, ki jih praktično ni mogoče prekiniti ali spremeniti. Sovpadanje delitve nacionalizma po omenjenih dveh linijah je značilno tudi za delitev nacionalizma na etničnega in državljanskega. Seveda je na tem mestu potrebno poudariti, da sta tako državljanski kot etnični nacionalizem le analitična idealnotipska modela, ki se v praksi dejansko prepletata. Na to opozarja tudi A. D. Smith, ko pravi, da ob bolj poglobljeni analizi običajno tudi pri najbolj »državljanskih« nacionalizmih najdemo določene elemente etničnega nacionalizma (Smith, 1998: 126). Ko etnični nacionalizem zahteva lastno državo za svoj narod oziroma ko pride do oblikovanja nacionalne države, se tudi tu upoštevajo ali uporabljajo določeni politični elementi graditve nacionalne države, ki so sicer značilni za model državljanskega nacionalizma. Med njimi naj omenimo: zahtevo po skladnosti državnih meja z nacionalnimi (narodnimi) mejami; vzpostavitev suverenosti ljudstva znotraj nacionalne države; enoten pravni, izobraževalni in komunikacijski sistem... Državljanski nacionalizem pa se pri izgradnji nacije poslužuje nekaterih elementov, ki predstavljajo tudi bistvo etničnega nacionalizma: vzpostavljanje enotne kulture, enotnega jezika, poudarjanje skupnih izkušenj ipd. Tisto, kar bi lahko izpostavili kot opaznejšo razliko med obema modeloma, so predvsem različni kriteriji za članstvo v nacionalnem kolektivu. Le-ti pa predstavljajo tudi eno od izhodišč za urejanje položaja narodnih ali etničnih (tudi imigrantskih) manjšin v posameznih državah.

Položaj narodnih/etničnih manjšin znotraj enega in drugega modela nacionalizma bo predmet našega zanimanja v naslednjem poglavju in sicer v širšem kontekstu razprave o pozitivnih in negativnih straneh ali posledicah državljanskega in etničnega nacionalizma.

3. POZITIVNE IN NEGATIVNE STRANI DRŽAVLJANSKEGA IN ETNIČNEGA NACIONALIZMA, PREDVSEM V ODNOSU DO NARODNIH IN ETNIČNIH MANJŠIN

Že v uvodu je bilo omenjeno, da ima ena od dihotomnih kategorij nacionalizma običajno pozitivno, druga pa negativno konotacijo. Pri državljanskem in etničnem nacionalizmu se pozitiven predznak običajno pripisuje prvemu, negativen predznak pa drugemu. Državljanski nacionalizem se povezuje z odprtostjo, sekularnostjo, pluralizmom, inkluzivnostjo, racionalnostjo, multikulturalizmom ali etnično nevtralnostjo. Etnični nacionalizem je v nasprotju s tem pogosto označen za primitivnega, reakcionarnega, ekskluzivističnega, iredentističnega ipd. V nadaljevanju si bomo ogledali, iz česa izvira takšen pogled na omenjena modela in ali je v praksi slika res tako črno-bela oziroma ali lahko najdemo pozitivne točke tudi v etničnem nacionalizmu in negativne v državljanskem.

Državljanski nacionalizem izhaja iz pripadnosti politični skupnosti. Nacija je v tem primeru zamišljena kot »manifestacija svobodne volje državljanov« (Llobera, 1996 [1994]), se pravi, da posameznik v principu lahko sam izbira, ali bo pripadal neki naciji ali ne. Orodje, s katerim posameznik postane pripadnik take nacije, pa je asimilacija. Državljanski nacionalizem obravnava vse državljane kot pripadnike iste nacije, običajno nacije z enotno kulturo in jezikom. Vsi pripadniki te nacije so med seboj enakopravni in imajo enake pravice.

Etnični nacionalizem pa izhaja iz pripadnosti etno-kulturni skupnosti. Te pripadnosti se, kot smo omenili že prej, ne da pridobiti drugače kot z rojstvom v skupnosti. Glede na dejstvo, da danes v svetu praktično ni etnično povsem homogene države, je etnični nacionalizem, ki zagovarja le interese enega naroda, že v izhodišču diskriminatoren do pripadnikov drugih narodov ali etničnih skupin, ki skupaj z državotvornim narodom živijo v »nacionalni« državi.

Državljanski nacionalizem naj bi tako zagovarjal svobodno izbiro posameznika in enakopravnost med ljudmi, kar naj bi mu dajalo pozitiven predznak v primerjavi z etničnim nacionalizmom, ki s svojo ekskluzivistično naravo onemogoča svobodno izbiro posameznika in diskriminira državljane, ki so drugačnega etničnega izvora.

Drug pomemben element, ki daje etničnemu nacionalizmu negativen predznak, je njegova (pogosto) dezintegrativna in secesionistična narava. V današnjem času se namreč etnični nacionalizem običajno nanaša na majhne narodne enote, ki se skušajo odcepiti od obstoječe multinacionalne države ali imperija, ne pa na majhne države, ki bi se združevale v večjo, na nacionalni osnovi zgrajeno državo (Llobera, 1996 [1994]: 198-202)[4]. Takšen je primer vzodnoevropskih narodov, ki

* * *

[4] Llobera sicer ne govori o etničnem nacionalizmu, temveč o iskem modelu nacionalizma. Le-ta vključuje kulturno definiran narod, običajno povezan z zgodovinskim teritorijem znotraj neke države (ali držav). Poleg

so izoblikovali svoje nacionalne države po padcu komunističnih režimov. Za dosego ciljev nekaterih izmed teh etničnih nacionalizmov je bilo prelite veliko krvi, zato ne preseneča, da se je okrog njih stkala mreža negativnih asociacij.

K negativnemu prizvoku etničnega nacionalizma pogosto prispeva tudi odnos nacije do podeljevanja državljanstva tistim prebivalcem države, ki so drugačnega etničnega izvora. Etnični nacionalizem Nemčije je v tem smislu zelo restriktiven in odseva etnokulturno razumevanje nacionalne pripadnosti, v skladu s katerim pripadnost državi (*Staatsangehörigkeit*) predpostavlja in odraža tudi pripadnost ljudstvu (*Volkzugehörigkeit*) (Brubaker, 1996[1992]: 51). Vse do začetka leta 2000 je bilo nemško državljanstvo zelo težko pridobiti, če nisi imel nemških etničnih korenin. To je predstavljalo velik problem za številne imigrante, ki so kot *Gastarbeiterji* začeli prihajati v Nemčijo konec 50-ih let in so kasneje za seboj pritegnili tudi svoje družine. Med imigranti naj omenimo predvsem Turke, ki danes v Nemčiji predstavljajo najštevilčnejšo imigrantsko skupino. Le približno 10-20% se jih je vrnilo v Turčijo, ostali (danes jih je že več kot dva milijona) želijo ostati v Nemčiji, vendar pa doslej zaradi takšnih ali drugačnih razlogov niso mogli dobiti nemškega državljanstva ali pa niso želeli zaprositi zanj zaradi pogojev, pod katerimi bi morali državljanstvo sprejeti. Na primer: odreči bi se morali turškemu državljanstvu, kar pa za mnoge predstavlja težko odločitev, kajti s tem bi se odrekli pravici do dedovanja zemlje v Turčiji. Nemški zakon iz leta 1913 tudi ni dovoljeval, da bi otroci tujcev, ki so se rodili in bili vzgajani na ozemlju Nemčije, avtomatično dobili nemško državljanstvo. To je predstavljalo velik problem predvsem za drugo in tretjo generacijo imigrantov, ki so bili rojeni in socializirani v Nemčiji, ki so govorili nemščino kot svoj prvi jezik in bi se zato zelo težko reintegrirali v turško družbo. Z novim zakonom, ki je začel veljati s 1. januarjem 2000, je Nemčija precej omilila svojo naturalizacijsko politiko. Po tem zakonu vsi otroci, rojeni v Nemčiji, katerih vsaj eden od staršev živi v Nemčiji najmanj osem let, avtomatično dobijo nemško državljanstvo. Poleg tega lahko do 23. leta obdržijo tudi še državljanstvo svojih staršev, potem pa se morajo odločiti za eno ali drugo. Priseljencem pa novi zakon daje možnost, da za državljanstvo zaprosijo (že) po osmih letih bivanja v Nemčiji (prej je bil pogoj 15 let) (Gurr, 2000: 21 - 25; Eggleston, 2000).

Primer negativnega etničnega nacionalizma prav v povezavi z državljanstvom pa lahko najdemo tudi pri nas, npr. ko se je pred nekaj leti pojavila pobuda za

* * *

irskega modela nacionalizma Llobera loči še nemško-italijanski in francoski model. Za nemško-italijanski model nacionalizma pravi, da ima svojo začetno točko v narodu - ki ga razume kot kulturni organizem, ki se zaveda svojega obstoja in se odloči, da bo prevzel upravljanje svojih zadev v svoje roke s tem, da bo oblikoval svojo državo. Francoski model nacionalizma pa se po njegovem začne povsem na drugi strani spektruma, z obstojem države s fiksnimi, stabilnimi mejami, znotraj katerih je narod zamišljen kot manifestacija svobodne volje državljanov (Llobera, 1996 [1994]: 198-102).

odvzem državljanstva tistim osebam, ki so slovensko državljanstvo pridobile po 40. členu zakona o državljanstvu.[5] Ta pobuda je v sebi skrivala močno nacionalistično in rasistično komponento, ki je bila usmerjena predvsem proti pripadnikom nekdanjih konstitutivnih narodov SFRJ.

Zaenkrat smo govorili samo o pozitivnih straneh državljanskega in negativnih straneh etničnega nacionalizma. Vendar pa slika v resnici ni tako črno-bela. Tako prvi kot drugi model nacionalizma imata določene pozitivne in določene negativne lastnosti, odvisno od tega, v kakšnem kontekstu se pojavljata in iz katerega zornega kota gledamo na situacijo. S stališča imigrantov, ki si želijo pridobiti državljanske pravice v državi, v kateri živijo, je model državljanskega nacionalizma vsekakor bolj pozitiven kot model etničnega nacionalizma, saj dopušča pridobitev državljanstva praktično vsem, ki so se pripravljeni integrirati v večinsko družbo, za razliko od etničnega nacionalizma, ki postavlja precej bolj rigidne pogoje. Nekoliko drugačna pa je situacija, če se postavimo v položaj etničnih manjšin. Govorimo o manjšinah, ki se zavedajo svojega drugačnega etničnega izvora in kulture in si želijo ohranjati in razvijati svojo posebno etnično identiteto. V tem primeru tudi državljanski nacionalizem pogosto pokaže svojo zaprtost in netolerantnost, predvsem pa nedojemljivost za realnost sodobnega sveta, v katerem etnična identiteta predstavlja eno od najmočnejših človekovih identitet in je ignoriranje ali celo zatiranje te identitete vir številnih osebnih in družbenih konfliktov.

Koncept državljanskega nacionalizma je povezan s konceptom zaščite individualnih človekovih pravic. Kolektivne pravice etničnih manjšin v primeru državljanskega nacionalizma Francije sploh ne predstavljajo teme, o kateri bi se lahko pogovarjali, kajti že samo razumevanje nacije v Franciji izključuje obstoj etničnih oziroma narodnih manjšin v državi. Vsi državljani Francije so namreč hkrati tudi pripadniki francoskega naroda (nacije), zato ne moremo govoriti o narodnih manjšinah. Direktor oddelka za pravne zadeve zunanjega ministrstva, Gilbert Guillaume, je v svoji izjavi na zasedanju odbora OZN za človekove pravice leta 1983 dejal, da »v Franciji že sam pojem manjšine implicira diskriminacijo in da francosko pravo ne predvideva nobenih omejitev verske, politične in jezikovne svobode.« (Plasseraud, 1984: 54). Francoski delegat pa je leta 1991 na srečanju strokovnjakov za narodne manjšine v okviru KVSE v svoji uvodni izjavi dejal: »Čeprav nima narodnih manjšin na svojem ozemlju, je Francija, ki se zaveda pomembnosti tega vprašanja za mnoge sodelujoče države in številne populacije,

* * *

[5] 40. člen Zakona o državljanstvu Republike Slovenije (Uradni list RS: 1/91, 25.06.91) se glasi: »Državljan druge republike, ki je imel na dan plebiscita o neodvisnosti in samostojnosti Republike Slovenije dne 23. decembra 1990, prijavljeno stalno prebivališče v Republiki Sloveniji in tukaj tudi dejansko živi, pridobi državljanstvo Republike Slovenije, če v šestih mesecih od uveljavitve tega zakona vloži vlogo pri za notranje zadeve pristojnem upravnem organu občine, na območju katere ima stalno prebivališče. Otrok do dopolnjenega 18. leta starosti pridobi državljanstvo Republike Slovenije pod pogoji iz 14. člena tega zakona.«

pripravljena sodelovati pri pripravi zaključkov, ki bi jih navdihnile te ideje, in jim tudi dati svoje soglasje.[6]« (Berman, 1998: 40).

Kljub dejstvu, da francoski nacionalizem zanika obstoj posebnih narodnostnih identitet na ozemlju Francije, pa manjšine v Franciji že od nekdaj obstajajo in se še dandanes ohranjajo. Še več: Francija je celo ena od tistih evropskih držav, v katerih živi največ različnih narodnostnih skupin[7]. In čeprav je res, da francosko pravo zagotavlja vsem državljanom enake pravice in ne predvideva omejitev verske, politične in jezikovne svobode, je treba tukaj izpostaviti nekaj drugega in sicer, da francosko pravo ne predvideva pozitivne diskriminacije, ki bi manjšinam dejansko omogočila enakopravno uživanje človekovih pravic. Čeprav po sprejemu zakona Diexonne (1951) obstajajo teksti internega značaja o poučevanju nekaterih jezikov (Plasseraud, 1984: 53) in čeprav je Francija maja 1999 podpisala Evropsko listino o regionalnih in manjšinskih jezikih, pa uradna francoska politika še vedno izključuje pojem narodne manjšine in zagovarja enotnost in nedeljivost francoske nacije. To je lepo razvidno tudi iz izjave, ki jo je Francija podala ob podpisu Evropske listine o regionalnih manjšinskih jezikih, 7. maja 1999. Prvi odstavek te izjave se glasi[8]:

»V kolikor cilj Listine ni priznavanje ali zaščita manjšin, pač pa ohranjanje evropske jezikovne dediščine, in v kolikor uporaba pojma »skupine« ne podeljuje kolektivnih pravic skupinam ljudi, ki govorijo regionalne ali manjšinske jezike, francoska vlada interpretira ta instrument v skladu s preambulo ustave, ki zagotavlja enakost vseh državljanov pred zakonom in priznava le francoski narod, sestavljen iz državljanov, ne glede na izvor, raso ali religijo.« Francoski Ustavni svet pa je kmalu po podpisu listine celo razsodil, da je listina v nasprotju s francosko ustavo.[9]

Izhajajoč iz prvega člena ustave Francoske republike[10] je francoska vlada tudi leta 1966 ob podpisu Pakta o političnih in državljanskih pravicah izjavila, da 27.

* * *

[6] »Although it has no national minorities on its territory, France, conscious of the importance which this question has for many participating States and of many populations, is ready to participate in the elaboration of conclusions which would be inspired by these ideas and to give them its accord.« CSCE Meeting of Experts on National Minorities, 2. junij 1991 (Berman, 1998: 40).

[7] Med temi je sedem tradicionalnih ozemeljskih manjšin: Alzačani, Lorenci, Bretonci, Katalonci, Baski, Korzičani, Okcitanci in Flamci; tri neozemeljske skupine ali diaspore: Židje, Cigani (Romi) in Armenci; in nekaj imigrantskih skupin, ki so se ustalile v Franciji v precejšnjem številu: Arabci, Portugalci, Španci, Poljaki (Plasseraud, 1984: 53 - 60).

[8] V angleščini: »In so far as the aim of the Charter is not to recognise or protect minorities but to promote the European language heritage, and as the use of the term "groups" of speakers does not grant collective rights to speakers of regional or minority languages, the French Government interprets this instrument in a manner compatible with the Preamble to the Constitution, which ensures the equality of all citizens before the law and recognises only the French people, composed of all citizens, without distinction as to origin, race or religion.« URL: http://conventions.coe.int/treaty/EN/cadreprincipal.htm (5. 9. 2001).

[9] Décision n°99-412 CD du 15 juin 1999 - Charte européenne des langues régionales ou minoritaries. URL: http://www.conseil-constitutionnel.fr/wconsti/WCC_debut.ow

člen tega pakta, ki se nanaša na zaščito manjšin, za Francijo ne velja oziroma v Franciji ni izvršljiv, ker v Franciji ne obstajajo etnične ali jezikovne manjšine, pač pa le francoski državljani z jezikovnimi posebnostmi (Gornig & Despeux, 1998: 13).

Paradoks državljanskega nacionalizma je v tem, da prav s svojim vztrajanjem pri nediskriminatorni obravnavi vseh državljanov, ne glede na izvor, raso ali religijo, diskriminira tiste državljane, ki pripadajo etničnim manjšinam. Znano in vse bolj uveljavljeno je prepričanje, da manjšine potrebujejo določene dodatne oziroma posebne pravice za dosego dejanske enakopravnosti z drugimi državljani, saj jim zgolj splošne določbe o nediskriminaciji ne morejo omogočiti ohranjanja njihove identitete. Če ne morejo ohranjati svoje posebne etnične identitete, pač ne moremo govoriti o dejanski enakopravnosti z večinskim prebivalstvom, ki jim je ta možnost vsekakor zagotovljena.

Lahko bi potegnili vzporednice med modelom državljanskega nacionalizma in povojno ureditvijo sveta v okviru Združenih narodov. Le-ta je temeljila na sistemu zaščite individualnih človekovih pravic, s čimer naj bi presegli etnične napetosti, agresivni nacionalizem in konflikte, ki so navkljub (sicer nepopolnemu) sistemu manjšinske zaščite znotraj Društva narodov privedli do II. svetovne vojne. Ustanovna listina OZN, ki je bila sprejeta 26. 6. 1945, v nobenem členu ne omenja narodnih (niti kakih drugih) manjšin. Posebno zaščito manjšin naj bi nadomestila univerzalna zaščita splošnih človekovih pravic in prepoved diskriminacije glede na raso, vero, jezik, narodno pripadnost, spol ipd.[11]

Takšna zaščita je za pripadnike manjšin sicer zelo pomembna, saj jim vsaj v osnovnem smislu zagotavlja enakopraven položaj s pripadniki večinskega naroda, vendar pa se je kmalu pokazalo, da ni zadostna, saj manjšine za svoj obstoj potrebujejo tudi nekatere posebne manjšinske pravice. Sistem univerzalne zaščite človekovih pravic brez posebnih manjšinskih pravic bi lahko bil primeren le za svet, v katerem bi etnična identiteta izginila. Ostaja pa dejstvo, da je kljub številnim procesom povezovanja in globalizacije mednarodna skupnost še vedno sestavljena iz »nacionalnih« držav, te »nacionalne« države pa v večini primerov niso etnično homogene, pač pa jih naseljujejo pripadniki različnih etničnih oziro-

* * *

10 Prvi člen ustave Francoske republike se glasi: «La France est une République indivisible, laïque, démocratique et sociale. Elle assure l'égalité devant la loi de tous les citoyens sans distinction d'origine, de race ou de religion. Elle respecte toutes les croyances.» URL: http://www.legifrance.gouv.fr/html/frame_constitution.htm (5. 9. 2001).

11 3. točka 1. člena Ustanovne listine OZN pravi, da je eden od ciljev Združenih narodov razvijanje in spodbujanje spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse ljudi, ne glede na raso, spol, jezik ali vero. Točka c 55. člena Ustanovne listine pravi, naj se Združeni narodi zavzemajo za splošno in dejansko spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse ljudi, ne glede na raso, spol, jezik ali vero. 56. člen pa zavezuje vse članе OZN, da delajo skupaj in posamezno v sodelovanju z Organizacijo, da se dosežejo cilji, navedeni v 55. členu.

ma narodnih skupin. Številne etnične ali narodne manjšine so uspele ohraniti svojo posebno etnično identiteto kljub številnim pritiskom odkrite ali prikrite asimilacijske politike držav, v katerih živijo.

Oživljanje etničnega nacionalizma v večetničnih državah bivšega vzhodnega bloka ob koncu 80-ih let je nazoren dokaz za to, da niti etnične razlike niti nacionalizmi po drugi svetovni vojni niso zamrli in da jih sistem univerzalne zaščite človekovih pravic ni mogel odpraviti ali preseči. Do oživljanja etničnih nacionalizmov pa ni prišlo le v vzhodni Evropi. Tudi v Španiji in Veliki Britaniji so različne etnične identitete še danes vir konfliktov med večinskimi in manjšinskimi narodi. Tudi Francija, ki s svojim »državnim vzgojno-izobraževalnim sistemom že celo stoletje uspešno in zanesljivo izdeluje vse Francoze po istem kalupu,« ni uspela dokončno »pogasiti žerjavice zahtev etničnih skupin, ki še naprej žari pod pepelom poenotenja« (Plasseraud, 1984: 61).

V državah, za katere je značilen etnični nacionalizem, so etnične razlike bolj opazne in jasne, saj večinski narod ne »sprejema v svoje vrste« pripadnikov drugačnega etničnega izvora, pripadniki etničnih manjšin pa ne le da se običajno ne morejo, ampak se tudi ne želijo odreči svoji etnični identiteti in se asimilirati v večinsko družbo. Zato obstajajo med večinskimi in manjšinskimi narodi ali narodnostnimi manjšinami jasne meje. To pa praktično pomeni, da država ne more zanikati obstoja narodnih manjšin na svojem ozemlju. Po določilih mednarodnega prava pa je dolžna tem manjšinam zagotoviti posebno zaščito oziroma posebne manjšinske pravice.

Nemčija kot predstavnica etničnega nacionalizma danes priznava obstoj različnih etničnih in narodnih manjšin na svojem ozemlju in jim tudi zagotavlja posebno zaščito in posebne pravice. Morda ne bo odveč opozoriti, da se te posebne pravice nanašajo le na t.i. avtohtone manjšine, ne pa na novodobne (imigrantske) manjšine. V Nemčiji imajo avtohtone manjšine zagotovljene določene posebne pravice v deželnih ustavah[12] dežel, v katerih živijo, poleg tega njihov status urejajo razni zakoni (zakon o volitvah, šolski zakoni v posameznih deželah...), Nemčija pa se je k spoštovanju in ohranjanju njihove posebne identitete zavezala tudi z raznimi bilateralnimi[13] in multilateralnimi sporazumi in konvencijami. Med drugim je Nemčija podpisnica Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin in Evropske listine za regionalne ali manjšinske jezike. Ob podpisu in ratifikaciji Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin je Nemčija oddala tudi pojasni-

* * *

[12] Gre za deželne ustave Schleswig-Holsteina, Saške in Brandenburga.

[13] Splošna deklaracija o temeljih odnosov med ZR Nemčijo in Republiko Litvo (21.7.1993); Splošna deklaracija o temeljih odnosov med ZR Nemčijo in Republiko Latvijo (20.4.1993); Splošna deklaracija o temeljih odnosov med ZR Nemčijo in Republiko Estonijo (29.4.1993); Pogodba med ZR Nemčijo in Romunijo o prijateljskem sodelovanju in partnerstvu v Evropi (21.4.1992); Pogodba o prijateljskem sodelovanju in partnerstvu v Evropi med ZR Nemčijo in Republiko Madžarsko (6.2.1992); Pogodba med ZR Nemčijo in Republiko Poljsko o dobrih sosedskih odnosih in prijateljskem sodelovanju (17.6.1991).

lo, na katere skupine se bo Okvirna konvencija nanašala - to so vse manjšine, ki že tradicionalno živijo na ozemlju Nemčije in katerih pripadniki so nemški državljani (Goßmann, 1999). Konkretno se ta definicija nanaša na Dance v Schleswig-Holsteinu, na Frizijce v Schleswig-Holsteinu in Spodnji Saški, na Lužiške Srbe v Brandenburgu in Saški ter na Sinte in Rome.

S stališča ohranjanja identitete avtohtonih narodnih ali etničnih manjšin bi model etničnega nacionalizma lahko označili tako negativno kot pozitivno. Odvisno od tega, ali imamo opravka z rasisitčnim in ekpanzivnim nacionalizmom, ki ne le ne sprejema v svoje vrste oseb z drugačnim etničnim izvorom, pač pa je do teh oseb skrajno zatiralsko in uničevalsko razpoložen. V takšnih primerih pripadniki narodnih ali etničnih manjšin ne le da nimajo možnosti ohranjati svoje posebne etnične identitete, pač pa je pogosto ogroženo tudi njihovo golo preživetje. V tem primeru je etnični nacionalizem veliko hujši od državljanskega. Državljanski nacionalizem - čeprav v zameno za odpoved njihovi etnični identiteti - ponuja pripadnikom narodnih ali etničnih manjšin v principu enake pravice kot ostalim državljanom. V primerjavi s fizičnim izničenjem je prisilna asimilacija vseeno manj negativna možnost. Če pa predpostavljamo, da živimo v civiliziranem svetu, kjer velja načelo spoštovanja človekovih pravic, potem etnični nacionalizem v primerjavi z državljanskim lahko predstavlja za narodne manjšine boljšo varianto. Etnični nacionalizem pripadnikov manjšin ne obravnava kot pripadnike enotnega (večinskega) naroda, saj ne izpolnjujejo etničnih kriterijev za članstvo v njem. Ne more pa niti zanikati njihovega fizičnega obstoja. Zato postane prisotnost manjšin znotraj države (uradno ali neuradno priznano) dejstvo. Trend v svetu (in predvsem v Evropi) je, da se manjšinam zagotovi vsaj neka minimalna zaščita, ki omogoča obstoj teh manjšin kot posebnih etničnih skupnosti. Glede na etnično pluralnost sodobnega sveta in modernih držav ter glede na vztrajnost etničnih identitet v tem svetu se zdi bolj primerno priznati obstoj različnih etničnih skupin in v duhu enakopravnosti zagotoviti narodnim ali etničnim manjšinam posebne pravice, ki jim omogočajo ohranjati njihovo etnično identiteto, kot pa zanikati obstoj etničnih manjšin v neki državi in jih (spet v duhu enakopravnosti) z razglašanjem za »enakopravne« pripadnike enotne politične nacije oropati njihove etnične identitete. Morda se sliši paradoksalno, toda etnični nacionalizem v tem primeru predstavlja boljše izhodišče za pripadnike manjšin in to kljub oziroma prav zaradi njegove ekskluzivistične narave, ki zavrača asimilacijo oseb z drugačnim etničnim izvorom. Drugo je seveda vprašanje integracije članov manjšinskih skupnosti v večinsko družbo. Možnost integracije brez (prisilne) asimilacije mora biti pripadnikom manjšin vsekakor zagotovljena.

Morda bi na tem mestu kazalo razmislili o delitvi državljanskega nacionalizma na individualističnega in kolektivističnega, na kar opozarja Liah Greenfeld (1995).

V razpravi o pozitivnih in negativnih učinkih državljanskega nacionalizma na položaj manjšin smo izhajali iz primera Francije, za katero je po Greenfeldovi značilen kolektivistični državljanski nacionalizem. Le-ta označuje situacijo, ko se znotraj države enakopravnih državljanov skuša vzpostaviti nek enoten, kulturno homogen nacionalni kolektiv, pri čemer pa prihaja do ignoriranja oziroma celo zatiranja posebnih nacionalnih ali etničnih identitet, ki obstajajo v državi. Narodne/etnične manjšine so se prisiljene asimilirati v večinsko kulturo.

Ali je za manjšine situacija drugačna, če izhajamo iz individualističnega koncepta državljanskega nacionalizma (značilnega, na primer, za ZDA)? Individualistični državljanski nacionalizem predstavlja situacijo, ko država ne zanika obstoja različnih etničnih skupin znotraj svojega teritorija, vendar etnična identiteta posameznikov zanjo ni pomembna. Država vse svoje državljane obravnava enako in jim zagotavlja enakost pred zakonom. Takšna etnokulturna nevtralnost se je v preteklosti pripisovala številnim zahodnim liberalnim demokracijam. Iz ideje o etnokulturni nevtralnosti države je sledilo, da zahteve po posebnih manjšinskih pravicah v takšni državi niso utemeljene, saj etnokulturna nevtralnost zagotavlja, da etnična pripadnost ni vzrok nikakršne diskriminacije med državljani. Danes se mit o etnokulturni nevtralnosti zahodnih liberalnih držav počasi ruši in pojavljajo se mnenja, da etnokulturna nevtralnost ni najboljši način urejanja medetničnih odnosov znotraj države. Will Kymlicka, na primer, pravi, da »standard za vrednotenje zahtev po manjšinskih pravicah ni več etnokulturna nevtralnost, temveč etnokulturna pravičnost« (Kymlicka, 2000: 187). Da etnokulturna nevtralnost v praksi dejansko ne funkcionira, se lahko prepričamo prav na primeru ZDA. Kot prvo, tudi ZDA izvajajo določeno kulturno-homogenizacijsko politiko. Le-ta se izraža na primer v skupnem "ameriškem jeziku" (ameriški angleščini) kot jeziku, v katerem praviloma poteka izobraževanje[13]. Kot drugo pa lahko omenimo t.i. afirmativne politike[14], ki jih je država uvedla, da bi predstavnikom manjšin omogočila dejansko enakopravnost s predstavniki dominantne bele anglosaksonske kulture. V primeru, da bi etnokulturna nevtralnost pravično funkcionirala v praksi, takšne politike prav gotovo ne bi bile potrebne (Bešter, 2001: 38).

* * *

[14] V ustavi ZDA sicer uradni državni jezik ni opredeljen.

[15] Gre za politike ali programe, s katerimi želijo v ZDA preprečiti diskriminacijo pripadnikov manjšin (etničnih, rasnih, spolnih...). Programi zagotavljajo pripadnikom manjšin enake možnosti pri zaposlovanju, napredovanju, vpisu v javne šole ipd. (URL: http://www.igc.apc.org/drj/prop209.html (5. 4. 2001)).

IV. SKLEP

Če na kratko povzamemo sklepe, do katerih nas je pripeljalo proučevanje državljanskega in etničnega nacionalizma, lahko izpostavimo tri točke:

1. *Državljanski in etnični nacionalizem sta analitična idealnotipska konstrukta, ki se v praksi ne pojavljata strogo ločeno, pač pa se med seboj prepletata.*

Tako etnični kot državljanski nacionalizem imata isti končni cilj - vzpostavitev nacionalne države. Obema je skupna zahteva po skladnosti državnih meja z narodnimi (nacionalnimi) mejami, pri čemer je razlika v tem, da državljanski nacionalizem skuša zadovoljiti tej zahtevi s (prisilnim) včlanjevanjem vseh prebivalcev države v nacionalno skupnost, etnični nacionalizem pa z izrinjanjem »nepravih« članov nacionalne (narodne) skupnosti v smislu marginaliziranja, zatiranja, izseljevanja ali celo genocida nad manjšinskim prebivalstvom. Etnični nacionalizem, prav tako kot državljanski, skuša vzpostaviti suverenost ljudstva znotraj nacionalne države, le da je ljudstvo definirano kot etnična in ne kot politična skupnost, kar pa pomeni diskriminacijo tistih prebivalcev, ki ne izpolnjujejo etničnih kriterijev za članstvo v skupnosti. Za oba modela nacionalizma je pomembna kulturna homogenost prebivalstva, ki pri državljanskem nacionalizmu izvira iz enotnega pravnega, izobraževalnega in komunikacijskega sistema, pri etničnem nacionalizmu pa je ta homogenost posledica skupnega etničnega izvora. Enoten pravni sistem, ki je eden od bistvenih elementov državljanskega nacionalizma, je prav tako eden od elementov vzpostavljanja nacionalne države v modelu etničnega nacionalizma. Ostre ločnice med državljanskim in etničnim nacionalizmom torej ni. Kot pravi M. M. Nikolas, morata oba tipa nacionalizma, če želita biti uspešna, sprejeti nekatere značilnosti drug drugega (Nikolas, 2000: zaključek). Šele to jima omogoči uresničitev končnega cilja - oblikovanje »nacionalne« države.

2. *Običajno črno-belo slikanje državljanskega in etničnega nacionalizma (pripisovanje pozitivnih lastnosti državljanskemu nacionalizmu in negativnih lastnosti etničnemu nacionalizmu) se je izkazalo za neustrezno. Celovita slika je tako v prvem kot v drugem primeru precej bolj kompleksna.*

To bi lahko sklepali že iz prve ugotovitve, da se etnični in državljanski nacionalizem v praksi med seboj prepletata. Če se prepletata, potem tudi ne moremo ločiti zgolj pozitivnih lastnosti enega in negativnih lastnosti drugega.

Državljanski nacionalizem, ki izhaja iz pripadnosti politični skupnosti, poudarja enakost med ljudmi in dopušča svobodno izbiro posameznika glede pripadnosti naciji. To mu daje pozitiven predznak v primerjavi z etničnim nacionalizmom, ki temelji na pripadnosti etnični skupnosti in s svojo ekskluzivistično naravo onemogoča svobodno izbiro posameznika ter diskriminira državljane, ki so drugačnega etničnega izvora. Drugačno pa je vrednostno razmerje med obema modeloma če gledamo nanju s stališča narodnih manjšin, kar bo razloženo tudi pod naslednjo točko. Etnična nevtralnost, ki se je pripisovala zahodnim političnim nacijam ali državam, naj bi bila nekaj pozitivnega v primerjavi z etničnim partikularizmom, značilnim za vzhodne »etnične« narode oziroma države. Glede na to, da je etnična nevtralnost dejansko samo mit, etnična identiteta pa je postala ena od bistvenih skupinskih identitet, lahko državljanskemu nacionalizmu, ki vztraja na etnični nevtralnosti ali pa ne priznava multikulturnega značaja nacije, pripišemo negativen predznak, v nasprotju z etničnim nacionalizmom, ki priznava etnično pluralnost ter - vsaj v sodobnem času - priznava manjšinam tudi posebne manjšinske pravice in jim omogoča ohranjanje in razvijanje njihove etnične identitete.

3. *Čeprav se na prvi pogled morda zdi, da je položaj narodnih/etničnih manjšin boljši v državah z modelom državljanskega nacionalizma kot v državah z modelom etničnega nacionalizma, je situacija lahko tudi obratna, kar je razvidno iz primera Nemčije in Francije.*

Državljanski nacionalizem zanika obstoj različnih narodnih skupnosti znotraj ozemlja države in poudarja kulturno homogenost in enotnost nacije (primer Francije). S tem zatira posebno etnično identiteto posameznih skupin, ki sestavljajo politično nacijo. V nasprotju s tem etnični nacionalizem ne dopušča vstopa pripadnikov drugih narodnih ali etničnih skupin v svoje vrste[16] in tako (posredno ali neposredno) priznava njihovo posebno etnično identiteto. Na tej točki se pojavi vprašanje, kako etnični nacionalizem reagira na etnično pluralnost. Zatiranje, izrinjanje, zapostavljanje in diskriminacija manjšinskih skupnosti danes niso več ne pravno ne moralno dopustne možnosti (čeprav ne trdimo, da se ne pojavljajo več). Namesto njih države, ki jih uvrščamo v model etničnega nacionalizma (npr. Nemčija), manjšinam zagotavljajo (oz. naj bi zagotavljale) posebne pravice in določeno stopnjo kulturne avtonomije. To bi lahko izpostavili kot pozitivno posledico etničnega nacionalizma, pozitivno predvsem v luči sodobne realnosti, ki je prežeta z naraščajočim pomenom etničnih identitet in ne z njihovim usihanjem, kot so v preteklosti nekateri napačno predvidevali.

* * *

[16] V praksi seveda ni vedno tako. Določena stopnja prepustnosti vedno obstaja.

Izhajajoč iz idealno-tipskih modelov državljanskega in etničnega nacionalizma ter iz kratke analize urejenosti položaja manjšin v Franciji in Nemčiji bi lahko sklepali, da je položaj manjšin tudi na splošno bolje urejen v državah z etničnim kot v državah z državljanskim nacionalizmom. Vendar je potrebno takšno trditev nekoliko relativizirati. Danes namreč tudi nekatere države, ki jih običajno uvrščamo v model državljanskega nacionalizma - npr. Velika Britanija, Španija, Belgija - priznavajo etnično pluralnost na svojem ozemlju in podeljujejo manjšinskim narodom določeno stopnjo avtonomije. Odpravljanje manjšinskih nacionalnih identitet in zatiranje manjšinskega nacionalizma se je v nekaj sto letih izkazalo za neučinkovito, poleg tega pa je prevladalo mnenje, da je takšno ravnanje tudi moralno nedopustno. Morda bi sedaj lahko govorili o združevanju idej državljanskega in etničnega nacionalizma v nek »nov« model, v katerem etnična pluralnost in multikulturalizem nista več percipirana kot grožnja enotni politični državi in njenemu pravnemu redu, pač pa je v njem možen njihov soobstoj.

V. REFERENCE:

Alter, Peter (1991) *Kaj je nacionalizem?* V: Rizman, Rudi (ur.) *Študije o etnonacionalizmu*, 221-237. Ljubljana: Krt.

Anderson, Benedict (1983) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, London.

Berman, Nathaniel (1998) »The International Law of Nationalism: Group Identity and Legal History.« V: Wippman, David, *International Law and Ethnic Conflict*. Itacha and London: Cornell University Press.

Bešter Romana (2001) *Primerjava nekaterih vidikov ustavne zaščite manjšin v državah članicah Sveta Evrope – Manjšinsko varstvo v Svetu Evrope in ustavna ureditev manjšinskega varstva v državah članicah Sveta Evrope: Magistrsko delo*. Ljubljana.

Brubaker, Rogers (1996 [1992]) *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetss, London, England.

Brubaker, Rogers (1996) *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge: University Press.

Codagnone, Cristiano (2000) "Introduction." *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol. 26, No. 2, April 2000.

Eggleston, Roland (2000) »Germany: Foreigners Benefit From New Citizenship Laws.«

URL: http://www.rferl.org/nca/features/2000/01/f.ru.000110144802.html (10. 9. 2001).

Gellner, Ernest (1991, 1983): Nations and Nationalism. Cornell University Press, Ithaca, New York.

Gornig, Gilbert & Despeux Gilles (1998) »Die rechtliche Situation der Minderheiten und Volksgruppen in Frankreich.« Europa Ethnica, letnik 55, št. 1-2, str. 1 - 56.

Goßmann, Rolf (1999) Der rechtliche und praktische Schutz nationaler Minderheiten und anderer etnischer Volksgruppen in Europa anhand von unterschiedlichen Beispielen aus der Praxis. Referat auf einer Veranstaltung des Staatsrates der Republik Slowenien am 18. Oktober 1999 in Ljubljana.

Greenfeld, Liah (1992) *Nationalism: five roads to modernity.* Cambridge (Mass.), Oxford: Harvard University Press.

Greenfeld, Liah (1995) "Nationalism in Western and Eastern Europe Compared." V: Stephen E. Hanson and Willfried Spohn (eds.) *Can Europe Work? Germany & the Reconstruction of Postcommunist Societies.* Seattle & London: University of Washington Press.

URL: http://www.nationalismproject.org/what.htm (10. 9. 2001).

Guibernau, Montserrat (1996) *Nationalisms. The Nation-State and Nationalism in the Twentieth Century.* Cambridge: Polity Press.

Gurr, Ted Robert (2000) »Turks in Germany.« V: Gurr, Ted Robert, *Peoples Versus States. Minorities at Risk in the New Century.* Waschington D.C.: United States Institute of Peace Press.

Hobsbawm, Eric John (1992) Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality. Cambridge: Cambridge University Press.

Judt, Tony (1994) »Dobri stari (novi slabi) nacionalizem.« *Razgledi,* 24.junij 1994, str. 29-32.

Kohn, Hans (1994 [1945]) »Western and Eastern nationalism.« V: J. Hutchinson and A.D. Smith (eds) (1994) *Nationalism.* Oxford: Oxford University Press. Izvleček iz: Kohn, Hans (1945) *The Idea of Nationalism: A Study of its Origins and Background.* London: Macmillan.

Kymlicka, Will (2000) »Nation-building and minority rights: comparing West and East.« *Journal of Ethnic and Migration Studies.* Vol. 26, No. 2, April 2000.

Little, David (1995) »Belief, Ethnicity and Nationalism.« *Nationalism and Ethnic Politics.* Vol. 1, No. 2, Summer 1995.

Llobera, Joseph R. (1996 [1994]) *The God of Modernity: The Development of Nationalism in Western Europe.* Oxford: Berg.

Makarovič, Jan (1993) »O štirih oblikah nacionalizma.« *Nova revija,* 134/135, letnik XII, junij-julij 1993, str. 639 - 656.

McCrone, David (1998) *The sociology of nationalism – Tomorrow's Ancestors.* London: Routledge.

Nikolas, Margareta Mary (1999) *False Opposites in Nationalism: An Examination of the Dichotomy of Civic Nationalism and Ethnic Nationalism in Modern Europe.*

URL: http://www.nationalismproject.org/articles/nikolas/title.html (10. 9. 2001)

Oommen, T. K. (1997) *Citizenship, Nationality and Ethnicity.* Cambridge, London: Polity Press & Blackwell Publishers Ltd.

Plamenatz, John (1975) "Two types of Nationalism." V: Kamenka, Eugene (ed.) *Nationalism: The nature and evolution of an idea.* Canberra, Australian National University Press.

Plasseraud, Yves (1984) "Ali v letu 1984 v Franciji obstajajo manjšine?" Razprave in gradivo, Ljubljana, december 1984, št. 17, str. 53-61.

Rizman, Rudi (1991) "Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma". V: Rizman, Rudi (ur.) *Študije o etnonacionalizmu*, 15-38. Ljubljana: Krt.

Smith, Anthony D. (1971) *Theories of Nationalism.* London: Gerald Duckworth.

Smith, Anthony D. (1986) *The Ethnic Origins of Nations.* Basil Blackwell, Oxford and New York.

Smith, Anthony D. (1998) *Nationalism and Modernism. A critical survey of recent theories of nations and nationalism.* London: Routledge.

Stokes, Gale (1996) *Doing Something About Nationalism.* Lecture, delivered at Scientia Lecture, Rice University, Feb. 14, 1996;

URL: http://chico.rice.edu/projects/reno/speeches/19960214_Stokes-Scientia. html (3/8/99).

Wodak, Ruth; de Cillia, Rudolf; Reisigl, Martin; Liebhart, Karin; Hofstätter, Klaus; Kargl, Maria (1998) *Zur diskursiven Konstruktion nationaler Identität.* Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Aspekti suvremenog položaja naroda Bosne (i Hercegovine) u kontekstu njihovih povijesnih kontinuiteta i diskontinuiteta[1]

Aspects of current situation of the peoples of Bosnia (and Herzegovina) in the context of their historical continuities and discontinuities

The article deals with the historic and current aspects of Bosnia and Herzegovina in an exhaustive and illustrative manner. The first one, summing up results of processes essential for its nations (long lasting events), confirms its complex specificity (religious, ethnic and cultural) which, in the last century (from 1941 to 1991) was often threatened with destruction by the bearers of the ruling ideologies of (the Eastern and Western) neighbours. The threat meant incorporation of the Bosnian territory into their stateforming programs. The second one, inspired by the consequences of the disfunctional and unsustainable state created in Dayton (1995 – the Federation of Bosnia and Herzegovina and the Serbian Republic), is the author's attempt to point out in an illustrative manner, the absurdities of the situation, regarding the system of education, of the nations, the constituency of which is only theoretical. The analysis offers the conclusion that only by regulating the current status on other (national and not nationalistic) foundations, along with actual respect of human rights current discontinuities can be overcome and historic continuities strengthened.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, political situation, ethnic relations, Dayton Agreement

Vidiki trenutnega položaja narodov Bosne (in Hercegovine) v kontekstu njihovih zgodovinskih kontinuitet in diskontinuitet

Članek na zgoščen in ilustrativen način obravnava dva vidika Bosne in Hercegovine, zgodovinskega in aktualnega. Prvi vidik, ki povzema rezultate dolgotrajnih procesov, bistvenih za njene narode, potrjuje kompleksno specifičnost te države (versko, etnično in kulturno), ki je bila v prejšnjem stoletju (od 1941 do 1991) pogosto ogrožena s strani vladajočih ideologij njenih (vzhodnih in zahodnih) sosedov; šlo je predvsem za poskuse vključitve bosanskih ozemelj v njihove državotvorne programe. Drugi vidik, ki je posledica disfunkcionalne in neuresničljive države, ustvarjene v Daytonu (1995 – Federacija Bosne in Hercegovine in Republike srbske), je avtorjev poskus ilustrativnega prikaza absurdnosti položaja (na papirju) konstitutivnih narodov v sistemu izobraževanja. Analiza ponuja ugotovitev, da je samo z ureditvijo trenutnega položaja na drugih (nacionalnih, ne nacionalističnih) temeljih in ob resničnem spoštovanju človekovih pravic mogoče premagati aktualne diskontinuitete in afirmirati zgodovinske kontinuitete.

Ključne besede: Bosna in Hercegovina, politični položaj, etnični odnosi, Daytonski sporazum

Saopćavanje teksta ovog izlaganja koje mi je omogućeno prvo idejom dr Vere Kržišnik-Bukić, a zatim ljubaznim pozivom direktora *Instituta za narodnostna vprašanja* dr Mitje Žagara, na čemu im iskreno zahvaljujem, želio bih započeti sa napomenom da sam ga koncipirao na *dva plana*: povijesnom i aktualnom. Prvi proizlazi iz mog višedecenijskog proučavanja historije Bosne i Hercegovine XIX i XX stoljeća, a drugi mi se nametnuo aktualnošću problema sa kojima se susreću njeni narodi u posljednjoj deceniji - izazvanih agresijom i ratnim zbivanjima do studenog/novembra 1995.godine postdaytonskom stvarnošću (kraj 1995. do danas) pretežno u oblasti kulture, preciznije obrazovanja.

Jedna od zanimljivih, na južnoslovenskim prostorima, u zadnje vrijeme, često sretanih sintagmi je ona o *višku historije*. Svaki *fin de siècle* je, u pravilu, rezultirao koliko brojnim, toliko i teškim reperkusijama stoljetnih zbivanja. Pad Osmanskog Carstva izazvao je brojne turbulencije - gospodarske, državno-političke, vjerske, kulturne. Austro-Ugarska Monarhija, Berlinski kongres, *Drang nach Osten* iz temelja su promijenili južnoslovenske prostore, uticali na sudbinu naroda. Prvi svjetski rat, međuratno razdoblje, Drugi svjetski rat, period NOR-a bili su za Bosnu i Hercegovinu, u odnosu na druge dijelove njenog okruženja nešto specifičniji.

Usprkos svim mijenama (od 1878. godine) BiH je egzistirala kao *corpus separatum* čime je bila očuvana njena posebnost. Neprekidno neskloni potezi moćnika činjeni nakon stvaranja Kraljevstva - Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevine Jugoslavije (poput karađorđevićevske manipulacije banovinama - 1929.godine, Cvetković-Maček ovih dogovora o njenoj podjeli - 1939.godine - uz apstrahiranje političkih predstavnika Muslimana - Bošnjaka, zatim priznanje posebnosti i ravnopravnosti na II. zasjedanju AVNOJ-a 1943. godine i vrhunac događanja sa početka devedesetih godina po scenariju: 1. Jugoslavija je kao višenacionalna zajednica nestala; 2.Bosna i Hercegovina je višenacionalna zajednica; 3. (i ona treba da nestane) doveli su u pitanje i *teritorij* i religijsko-nacionalno različito stanovništvo tj. njene *narode*.

Pominjanje ovih, samo nekih, po BiH krucijalnih povijesnih činjenica, koje se, i te kako, prepliću, ne odnosi se isključivo na jedan, sam za sebe, izoliran period. Značajne za narode, društvo u cjelini moraju se sagledavati i analizirati kako u smislu onoga što jeste tako i onoga što će biti, tj. dijalektički. Povijest, odnosno

* * *

[1] Pričujući tekst je predavanje autorja na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani dne 16.11. 2001.

povijesno iskustvo mogli bi da budu presudni za objašnjenje suštine svakog navedenog segmenta, a u svakom slučaju «događanja dugog trajanja» kako onih završenih, tako i onih kojima smo ili suvremenici ili sudionici. Problemi obično nastaju u momentu kada neki bukvalno pomisle da nam je *hitoria magistra vitae*, kada se susretnemo sa njenim manipuliranjem, kada smo svjedoci sumnji u mogućnosti objašnjenja prošlosti, promjena sadašnjosti, vizija budućnosti.

Povjesničari od pozvanja duboko su uvjereni i ubjeđeni u smislenost povijesnog iskustva, ali su istovremeno svjesni da ne samo oni nego još više mnogi drugi o vremenu prošlom ne znaju mnogo, a još više ne razumiju. Te nerijetko zablude danas nas (naročito što je sve politika) čine zarobljenicima povijesti i često nesposobnim da na, koliko-toliko, racionalan i ozbiljan način izvučemo neka iskustva iz opće ili nacionalne povijesti učeći se na tuđim, a ne svojim greškama i zabludama.

Koji bi mogao biti *raison d'être* ovog teksta osim pokušaja ekspliciranja i artikuliranja jednog od aspekata suvremenog položaja naroda BiH u kontekstu njihovih povijesnih kontinuiteta-diskontinuiteta. Četrdesetogodišnje bavljenje fenomenima političke, kulturne i vjerske povijesti BiH druge polovine XIX i XX stoljeća duboko me ubijedilo da praćenje i analiziranje *procesa* koji su se u njoj odvijali od vremena prvih pisanih tragova o Bosni, tj. od X st. pa do naših dana, naravno akcentirajući ih na posljednjih 150 godina, nedvojbeno vodi ka zaključcima da je Bosna (tek od 1878. i Hercegovina pa otud ona zagrada u naslovu) nešto apsolutno jedinstveno, neponovljivo, a za naše sadašnje i buduće vrijeme, za nas Bosance i Hercegovce, njihovo bliže i dalje okruženje, slobodan sam izreći, Europljanje, čak nešto paradigmatično.

Njen usud je bio ne samo jedna opstojnost koju su krasili *kontinuiteti* (ime i, relativno nepromijenjen prostor, izuzimajući period vladavine Tvrtka I, ali i *diskontinuiteti* oličeni u smjenama državnih organizacija i političkih sistema. Naročito je važno permanentno imati na umu činjenicu da su se samo od 1878.godine iz osnova ravno šest puta mijenjale društveno-političke i gospodarske (privredne) prilike koje su uvjetovale nove početke, takoreći, od nule: i 1878. godine, i 1914., i 1918. i 1941. i 1945. i konačno 1992. godine No, posebno treba istaknuti jednu konstantu koja Bosnu i Hercegovinu kroz minula stoljeća čini svojevrsnim unikumom, neponovljivom i neuporedivom zajednicom vjera, plemena, naroda, i novovjeke tvorevine - nacija. Svaka navedena odrednica predstavlja jedan beočug procesâ koji i dandanas predstavljaju nešto živo (izuzev plemenske odrednice zadržane samo kod neupućenih ili nedobronamjernih, ponajčešće iz međunarodne zajednice). To je, usprkos svim neznanjima, zabludama,

željama, planovima, naporima da je ili negiraju ili opovrgavaju ili ne priznaju, razaraju, bila, jeste i biće u odnosu na njeno okruženje, njena *differntia specifica* i šire. Danas je ona, i na žalost i na sreću i dalje feniks koji se diže iz pepela.

U čemu je ta njena POSEBNOST. Diljem Europe i šire imamo ovakve odnose među pripadnicima brojnijih vjerskih ili nacionalnih zajednica koji žive zajedno ili jedni naspram drugih u različitim uvjetima: protestanti - katolici u Irskoj (u žestokoj varijanti), Tuci - Kurdi (vrlo tvrdoj), Valonci - Flamanci (u tolerantnoj), Huti - Turci, Baski - Španjolci i ne znam kakvi još primjeri su joj neki pandan. Palestinci - Izraelci npr., također. Razlika je neznatna, ali, i te kako, važna i sastoji se u tome što je svaki od navedenih primjera bipolaran, a u Bosni i Hercegovini se radi da na jednoj teritoriji prakticiraju *tri* velike objavljene religije, žive apsolutno izmiješana četiri naroda. Za neke nedovoljno upućene je i dandanas upitna multireligioznost ili multikulturalnost BiH. Ne mogu je apstrahirati, ali je pokušavaju minimizirati. Razlika je, naizgled mala, ali veoma, značajna. Države (na istoku) ili megapolisi (poput Londona) nisu pandan Bosni jer budisti, evangelisti, taoisti, ortodoksi, katolici, židovi, ili, pak muslimani, kako kažu «raznih fela» *samo* su manje ili više brojni pripadnici tih vjera ili sekti, a ovdje su oni *naci-je, narodi*. Ista stvar je sa jezikom. Dijalekti su jedno, a jezici - poput hrvatskog, srpskog ili bosanskog (bošnjačkog) jezika imaju, i te kakvu - *političku* dimenziju!

Usprkos svom povijesnom iskustvu koje bi moglo da bude garancija tolerancije Bošnjaci, Hrvati i Srbi u BiH *danas* su dalje od tog normalnog suživota kakav zaslužuju normalni ljudi na prelazu XX u XXI stoljeće, drugog u treći milenijum nego što su bili početkom devedesetih godina. Dio objašnjenja nalazi se u činjenci da su narodi ovih područja, usprkos svom povijesnom iskustvu koje bi moglo da bude garancija tolerancije, Bošnjaci, Hrvati i Srbi u BiH, danas dalje od tog normalnog suživota kakav zaslužuju normalni ljudi na prelazu XX u XXI stoljeće, drugog u treći milenijum nego što su bili početkom devedesetih godina. Dio objašnjenja nalazi se u činjenici da su se narodi ovih područja u procesu nacionalne identifikacije odlučili da usvoje *ius sanguinis* (princip - pravo krvnog srodstva), a ne *ius soli* (teritorijalno pravo - princip) i tako ne krenu putem Engleza, Francuza, Italijana ili stanovnika SAD. Drugim riječima, došlo je do afirmacije njemačkog, a ne francusko-engleskog modela formiranja država.

Jedan od paradigmatičnih aspekata suvremenog položaja naroda u BiH ili preciznije rečeno postdaytonskoj «monstre» državi, sastavljenoj od dva entiteta - Federacije i Republike Srpske, je paradoksalan položaj njenih naroda. Procesi sazrijevanja nacionalne samobitnosti su kod sva tri naroda bili različiti i po trajanju i po intenzitetu. I Srbi i Hrvati i Muslimani (Bošnjaci) su dočekali katakl-

izmične devedesete godine XX stoljeća kao priznati, ravnopravni i konstitutivni narodi. Agresija, rat, Dayton su u BiH sve totalno izmijenili na gore.

Ničeovo zanimanje za problem kulture i razmišljanje koje je elaborirano u radu *«O koristi i šteti od istorije»* u našoj suvremenosti i svakodnevnici (sarajevskoj, bosansko-hercegovačkoj, balkanskoj, europskoj) prestaje apsolutno biti sholastičko pitanje. Povijesno iskustvo i život začudno se nađu u istoj ravni. I povijest i kultura u najširem smislu riječi, životu samom, neraskidivo se dotiču i prepliću. Bosna i Hercegovina je eklatantan primjer. Iz rakursa njene historije i njene suvremenosti.

Problem odnosa *manjine i većine* je star koliko i naša civilizacija, od kada su se počela organizirati društva. *Većina* je, po prirodi odnosa uvijek bila u povoljnijoj situaciji, pa su se odgovorni u svakom konkretnom društvu organizirali na način kako da se obezbijedi dostojan položaj *manjine*. Današnja Bosna i Hercegovina i njeni narodi, zahvaljujući što domaćem neznanju i glupostima, što stranom nepoznavanju njenih povijesnih kontinuiteta i što neblagovremenim involviranjem na pravi način, dovedena su do granica apsurda. Upravo se navršila godina dana od međunarodne budimpeštanske konferencije o manjinama (Gödöle - studeni/novembar 2000.) koja je pod patronatom Savjeta Europe bila posvećena raznim aspektima statusa manjinskih naroda starog kontinenta. Na tom skupu istupio sam za većinu učesnika sa neuobičajenom tezom govoreći o položaju konstitutivnih naroda u oba naša entiteta (Federacije i Republici Srpskoj) kao manjinama u svakom pogledu, ne samo brojčano, nego i u pogledu notornih ljudskih prava. Poredba stanja manjina u većini tranzicijskih zemalja učesnica konferencije, (domaćima Mađarske posebno, ali i svih ostalih: Rumunjske, Rusije, Estonije, Ukrajine, Moldavije, Slovačke i drugih: Švicarske, Njemačke, Italije, Austrije, Španjolske) sa položajem (samo na papiru) konstitutivnih naroda u BiH bio je poražavajući. Dok su u Mađarskoj, npr. Romi, koji, uzgred rečeno, čine čak 10% od ukupnog stanovništva financijski, iako ne idealno ali svakako zadovoljavajuće potpomognuti od strane mađarske vlade, dok je srpskoj manjini omogućeno obrazovanje na svim razinama, čak i glazbenoj, da imaju svoja kazališta, listove, domove kulture, književnost na maternjem jeziku, koja se prezentira i na čuvenom frankfurtskom sajmu knjiga, aktualni model obrazovanja u Federaciji i Republici Srpskoj izazvao je kod nazočnih na konferenciji, najblaže rečeno, u prvi mah - snebivanje. Podaci o «paralelnim» sistemima obrazovanja ne samo između dva entiteta nego i unutar većeg dijela Federacije, a posebno između kantona - županija, samo je pojačao prvotni razočaravajući utisak. Podaci da su u oba entiteta, drugim riječima na teritoriji međunarodno priz-

nate države u uporabi za nacionalne predmete (jezik i povijest) planovi odnosno programi i udžbenici *stranih* država - Hrvatske i Srbije izazvali su nevjericu, čak bi se moglo reći konsternaciju.

Događanja u periodu od pomenute Konferencije do danas na prostorima Federacije i, posebno, Republike Srpske, ubijedila su me da se povijesni kontinuiteti «dugog trajanja» i diskontinuiteti izazvani u kratkom decenijskom periodu (1990-2000.) ne mogu, usprkos učinjenim znatnim naporima, ni lako ni brzo prevazići.

Zbog opće prevage političke historije, manir mi je da svojim studentima, često i uporno, pokušavam ukazati na značaj poklanjanja pažnje na druge aspekte prošlosti, a ne samo na političke. Na to me je navelo uvjerenje i ubjeđenje da je u prethodnom periodu, a naročito u posljenje vrijeme i među historiografima, prisutno interesovanje za političku historiju znatno više nego za gospodarsku (privrednu), kulturnu, vjersku što je u koliziji sa načelima škole analista, zagovornika i pristaša «totalne historije», sljedbenika tumačenja historijskih događanja na način Fernanda Braudela (Brodela).

Neki od, nažalost, brojnih primjera obrazovne prakse u Bosni i Hercegovini, od ranije, a naročito u posljednju godinu dana, odabranih po principu slučajnosti potvrđuju, ne samo aktualnost, nego i akutnost ove problematike i u obratnom smislu potrebu afirmiranja povijesnih kontinuiteta bosanskohercegovačke prošlosti.

Naslovi iz dnevnih i nedeljnih sarajevskih glasila) nisu samo ilustracija egzistentnosti *tri* obrazovna sistema nego i iz njih proizlazećih primjera svojevrsnog bosanskohercegovačkog aparthejda u oblasti osnovnog i srednjeg obrazovanja. Navedeno se može shvatiti kao samo jedna od kockica mozaika neodrživog stanja u ostalim segmentima života poput «paralelnog zdravstva» (!). U Stocu gdje bošnjački ljekari ne mogu ući u Dom zdravlja u kome su radili prije rata, segregacija u gospodarstvu - Srbi i Bošnjaci se ne mogu zaposliti u aluminijskom gigantu u Mostaru u kojem su radili prije agresije, športske diskriminacije u Stocu i Mostaru, gradovima u kojima su nogometni stadioni «rezervirani» samo za jednonacionalnu (hrvatsku) mladost !! Navedeni primjeri ne trebaju i ne mogu se doimati kao usamljeni slučajevi istrgnuti iz svakodnevnice određenih sredina na području Federacije. Radi se jednostavno, o paradoksima daytonskih «rješenja» kojima je zaustavljen rat, ali i ustanovljen apsolutno nefunkcionalan sistem koji zbog previše kompromisa ne može da bude minimalno efikasan, ni u dijelovima, a još manje u cjelini. Zamjetno je da su navedeni primjeri iz Federacije. Oni iz dru-

gog entiteta, srpskog - Republike Srpske su brojniji i tragičniji. I jedni, iz Federacije i drugi, iz Republike Srpske, drugim riječima sa teritorije cijele Bosne i Hercegovine su nesumnjivi dokazi stvarne ugroženosti (odnosi se na «manjinske» dijelove konstitutivnih naroda!!!) onoga što je najbitnije za ljudsku jedinku - društvo - zajednicu u cjelini - IDENTITET.

Ako povijesno iskustvo shvatimo *in ultima linea* kao najrelevantniji dokaz ISTINE o sebi (pojedincima, zajednicama ljudi, civilizacijama), onda ono u svakom periodu ima presudni značaj za sam život.

Danas ono za BiH, kao naglašeno multikulturnu zajednicu naroda, više nego ikad može da se posluži u smislu omogućavanja afirmiranja identiteta (društvenog, nacionalnog, vjerskog, jezičkog). Put do svijesti o sebi je nevjerovatno složen i dug. Podrazumijeva znanje , sposobnost mišljenja, mogućnost odlučivanja ponašanja u smislu afirmiranja historijskih kontinuiteta.

Prvi uvjet normalnog života je uvažavanje pluralizma interesa pobrojanih identiteta pod pretpostavkom poštovanja povijesnih istina, odnosno kontinuiteta povijesti, a ne preferiranje i sučeljavanje monolitizama unutar jedne regije ili teritorije, vjere, nacije. *Conditio sine qua non* svih normalnih uvjeta života je njegovo utemeljenje na demokraciji i poštivanju pravnih regula tj. zakona.

Drugi uvjet je mnogo teže dokučiv i do njega njega Bosancima i Hercegovcima neće biti nimalo lako, a ni brzo doći - ući u europske integracije u kojima će se *«volens nolens»* morati poštovati sve one regule koje brojnima što obnašaju vlast danas nisu ni u primisli. Nadati se i vjerovati da će dosljedna primjena *«Povelje o osnovnim ljudskim pravima»* (ne radi se o pukom apsolutiziranju pravne legislative nego o *«en masse»* osjećanju pretežnog dijela cjelokupne zajednice na sadašnjim bosanskohercegovačkim prostorima da je to na sadašnjim bosanskohercegovačkim prostorima jedini *modus vivendi)* isključiti dobrano mogućnosti ma kakvih oblika diskriminacije ili preferiranje vjerskih, nacionalnih ili kulturnih razlika. U društvu uređenom na takvim pravnim osnovama bilo kakve razlike smatraće se kao nešto samo po sebi normalno, a ne izvori isključivosti ponašanja jednih i supremacije drugih. Biti će to vrijeme za onaj odlučujući korak u pravcu premoštavanja isforsiranih diskontinuiteta, korak bliže ka prevladavanju onih danas brojnih egzistirajućih razlika koje izazivaju, inače, različiti uvjeti života, a na koje inače smrtni ljudi, ionako, ne mogu bitnije uticati (zemljopisni-geografski, rasni - gdje ih ima, jezički, kulturni) čije će prevazilaženje dovesti do planetarnog osjećanja *«gens una summus»* - jedan smo rod.

Ako je povjesničarima kao stručnjacima za istraživanje fenomena povijesti prevashodni zadatak da *sine ira et studio* sude o njima, onda im je kao djelatnicima «par excellence» zadaća da doprinesu smanjenju onog, na početku izlaganja, spomenutog «viška povijesti» na način da se o historijskim događanjima govori kao povijesnim, a ne kao argumentima «teze» o prednosti pripadnika jedne vjere, nacije, pristaša ili članova ove ili one političke opcije.

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO Inštitut za novejšo zgodovino Ljubljana, Slovenija inz

SLOVENCI V BOSNI IN HERCEGOVINI, BOSNA V LJUBLJANI

SLOVENES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA, BOSNIA IN LJUBLJANA

The author presents and describes three professional events that took place in Ljubljana on November 15 and 16, 2001. All the three ones were designed by the visit of the Bosnian colleagues.
The first one was a round table dedicated to the long term project research on the Slovenes in Bosnia-Herzegovina. It was organised within the Historian seminar of the Slovenian Academy of Science and Art Scientific Research Center and was participated by nine project researchers of various disciplines from Slovenia and Bosnia-Herzegovina.
The second event was a professional meeting of the two Bosnian guest historians, professors Tomislav Išek and Iljas Hadžibegović, and one ethnologist, Svetlana Bajić, with the fellows of the Institute for Ethnic Studies. The central lecture The Aspects of the contemporary position of the ethno-nations in Bosnia (and Herzegovina) in the context of their countinuities and discontinuities was followed by an animated discoussion with IES colleagues.
The last meeting was organised by the Institute for modern history and was announced as a friendly professional conversation between the Slovenian and the Bosnian historians. They exchanged their views on the history science situation and problems that appeared after the dissolution of the former Yugoslavia.
It was almost a unique case in the last decade when representatives of all three Bosnian constitutive etno-nations, even though in the role of scientists, came somewhere outside Bosnia-Herzegovina - together. This is certainly a good sign for their motherland.

Keywords: Slovenes, Bosnia and Herzegovina

Avtorica v prispevku predstavlja tri strokovna srečanja, ki so potekala sredi novembra leta 2001, in katerih temeljna karakteristika je bila profesionalna komunikacija med slovenskimi in bosanskohercegovskimi kolegi, zgodovinarjema Hadžibegovićem in Išekom ter etnologinjo Bajićevo, ki so v ta namen obiskali Ljubljano. Osrednja in najvažnejša prireditev je bila tudi za širšo javnost organizirana okrogla miza na temo Slovenci v Bosni in Hercegovini, ki smo jo vsebinsko pripravili sodelavci zadevnega projekta, odvijala se je pa znotraj Historičnega seminarja Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Voditeljica projekta je v prispevku podala nekaj najvažnejših podatkov o sami že dolgoletni raziskavi potem pa je podrobneje predstavila nekatere raziskovalne dosežke devet kolegov, sodelujočih pri tej okrogli mizi.
Drugi dve srečanji sta bili na Inštitutu za narodnostna vprašanja ter na Inštitutu za novejšo zgodovino. Na prvem smo, po uvodnem predavanju profesorja Išeka, razpravljali o zgodovinski in sodobni nacionalni problematiki v Bosni in Hercegovini. Na Inštitutu za novejšo zgodovino pa je potekal razgovor o vprašanjih historiografije v novih okoliščinah po razpadu skupne države.

Ključne besede: Slovenci v Bosni in Hercegovini

V prvem letu 21. stoletja sem s sodelavci v Sloveniji in Bosni in Hercegovini nadaljevala z mnogostranskimi raziskavami tematike o Slovencih v Bosni in Hercegovini, v Sarajevu pa sem ponovno sodelovala z raziskovalnim poročilom in razpravo na teme bosanske nacionalne zgodovine in historiografije, tokrat v okviru mednarodnega znanstvenega srečanja v organizaciji in na povabilo Akademije znanosti in umetnosti Bosne in Hercegovine. Ob vsem tem sem domislila možnost, da o navedenih raziskovalnih vidikih spregovorimo tudi v Ljubljani, zlasti pa sem ugotovila, da bi bilo iz več razlogov kar nujno, da predstavimo vsaj del dosedanjih raziskovalnih dosežkov iz sklopa projektne naloge o Slovencih v Bosni in Hercegovini. Dejanska uresničitev zamisli pa je seveda v vsakem pogledu neprimerljivo težavnejša od njenega poroda. A se je vse skupaj 15. in 16. novembra vendarle nekako zgodilo. Toliko kot uvodna opomba in najava tega prispevka.

Tako so, po dogovoru, sredi novembra leta 2001 Ljubljano obiskali strokovni kolegi iz Sarajeva, zgodovinarja *dr. Iljas Hadžbegović* in *dr. Tomislav Išek* ter etnologinja *Svetlana Bajić*.

Prof. dr. Hadžibegović je redni profesor nacionalne zgodovine za obdobje do konca prve svetovne vojne in predstojnik Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti v Sarajevu. Njegovo objavljeno doktorsko disertacijo o nastanku in razvoju delavskega razreda v BiH do leta 1918 je nagradila založba *Svijetlost* kot najboljše znanstveno delo v BiH v letu 1980. Veliko je raziskoval na Dunaju. Poleg dolgega niza znanstvenih člankov in razprav je objavil knjigo o boanskohercegovskih mestih na prelomu 19 in 20. stoletja. Močno se je raziskovalno posvečal tudi Slovencem v BiH.

Prof. dr. Išek je zaposlen kot znanstveni svetnik na Inštitutu za zgodovino v Sarajevu in predava kot redni profesor za zgodovino južnoslovanskih narodov do sodobnega obdobja v Sarajevu in Tuzli. Njegovo ožje specialistično raziskovalno polje je nacionalna in kulturna zgodovina 20. stoletja, posebej hrvaške konstitutivne komponente v BiH, o čemer je objavil več knjig. Dve leti je bil štipendist francoske vlade, prejemnik je nagrade *Veselin Masleša*, najvišje nagrade za znanost v BiH, bil pa je tudi predsednik Društva zgodovinarjev BiH.

Etnologinja *Bajićeva* je muzejska svetnica v Zemaljskem muzeju Bosne in Hercegovine v Sarajevu, kjer je tudi načelnica Oddelka za etnologijo. Znanstveno-raziskovalno se posveča vaškim in mestnim narodnim nošam in tekstilni obrti v Bosni in Hercegovini. Je avtorica več samostojnih in soavtorica skupinskih razstav, med njimi nedavne svetovne etnološke razstave na Portugalskem. Objavlja v znanstvenih etnoloških revijah, rokopis njene doktorske disertacije izpred že več

kot desetletja pa je, za sedaj, doživel nesrečno usodo v povezavi z dejstvom razpada Jugoslavije.

S strokovne plati je imel obisk trojno svrho. Osrednja vloga gostov je bila namenjena njihovemu sodelovanju pri okrogli mizi o Slovencih v Bosni in Hercegovini, naslednja naloga je bil dogovorjeni in pripravljeni strokovni nastop s predavanjem o bosanski nacionalni problematiki, zadnje formalno organizirano srečanje pa je bil prijateljski kolegijalni pogovor med slovenskimi in bosanskimi zgodovinarji o aktualnih vprašanjih historiografije po razpadu bivše skupne države. Navedeni načrtovani program smo institucionalno izvedli prek seveda treh ustreznih ustanov v Ljubljani 15. in 16. novembra.

Okrogla miza, ki smo jo vsebinsko pripravili sodelavci projektne raziskave o Slovencih v Bosni in Hercegovini, je v okviru že ustaljenih podobnih strokovnih srečanj v Historičnem seminarju organiziral Znanstveno raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Pobudniška in organizatorska vloga pripadata v zvezi s tem srečanjem zlasti *dr. Mojci Ravnik, predstojnici Inštituta za slovensko narodopisje*, ter *dr. Metodi Kokole* in *dr. Maji Golja Godini, sodelavkama ZRC SAZU*.

Namen Okrogle mize je bil predstaviti nekatere raziskovalne rezultate že več let potekajoče projektne faze, ki se v sklopu dolgoročnega projekta o Slovencih v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije ujema pretežno z raziskavami o Slovencih v Bosni in Hercegovini. Projekt poteka na Inštitutu za narodnostna vprašanja. Poleg sodelavcev z Inštituta pri njem sodelujejo številni strokovni kolegi iz Slovenije in Bosne in Hercegovine. V skladu z metodološko zasnovo avtorice in voditeljice projekta, dr. Vere Kržišnik-Bukić, raziskave pokrivajo tematsko preteklost in sodobnost, pri čemer se poslužujemo različnih znanstveno disciplinarnih zornih kotov.

O splošnih tematskih, metodoloških in kadrovskih vidikih raziskave je uvodoma širše govorila Kržišnikova, ki je spomnila oziroma razkrila, da je projektna zamisel na temo Slovenci v Bosni in Hercegovini stara že dve desetletji, ko smo ob pomoči sarajevskih kolegov to raziskovalno nalogo, resda le historično in omejeno na obdobje 1878-1945, vzpostavljali zgodovinarji dveh univerzitetnih centrov, Banjaluke in Maribora. Toda iz več razlogov je tedaj raziskava zastala še na samem začetku, a je nismo pozabili. Vsaj ne še tedanji potencialni sodelavci dr. Iljas Hadžibegović, ki je bil predviden tudi za vodjo projekta, potem tedaj sodelavec Univerze v Mariboru in mag. sedaj *dr. Marjan Žnidarič, direktor Pokrajinskega muzeja v Mariboru*, ter tedaj raziskovalna asistentka mag. Vera Kržišnik-Bukić, takrat tudi znanstvena tajnica projekta, sama Slovenka v Inštitutu za zgodovino v Banjaluki, ki naj bi bil tudi organizatorsko nosilec projekta.

Vsi omenjeni zgodovinarji smo namreč sodelavci tudi novo zastavljenega projekta. Kržišnikova je nadaljevala s taksativno predstavitvijo vsebinskih vidikov, ki so v sklopu dela na projektu v zadnjih petih letih že raziskani, večinoma kot avtorski prispevki ali že dokončani ali še v delu. Predstavila pa je bistveno spremembo glede na prvotno zastavljeno projektno zamisel izpred dveh desetletij. Projekt je na novo, po eni strani, zastavila povsem transtemporalno, tako da tematske raziskave že leta potekajo zajemajoč vso zadevno preteklost, vključno s sodobnim zgodovinskim trenutkom, po drugi strani pa sodelavci z različnimi znanstveno-disciplinarnimi pristopi tudi ločeno obravnavamo izrazite posebne vsebinske sklope. Ker je tak vsestranski metodološki pristop izrazito zahteven, je razumljivo potreben razmeroma daljši čas za nastajanje in oblikovanje pisnega izdelka kot celote. Pojasnila je, da bi neka knjiga kot rezultat dosedanjega večletnega projektnega raziskovalnega dela na temo o Slovencih v Bosni in Hercegovini sicer že lahko nastala, a je sprejela raziskovalni izziv, da s sodelavci predstavimo naslovno tematiko čim bolj izčrpno. Rezultat pisnega izdelka kot celote naj bi bila zato knjiga *Slovenci v Bosni in Hercegovini* v nekaj zvezkih. Prva dva bosta zapolnila klasično-historiografski blok tematike, kronološko naslednji bo posvečen izrazito kulturno-umetniškim vidikom slovenstva v BiH, četrti, in zadnji zvezek, bomo namenili sodobnim zgodovinskim vidikom, ki se na različne načine in v različnih vsebinskih smereh nanašajo na tematiko zadnjega desetletja, torej usode in življenja Slovencev iz Bosne in Hercegovine oziroma v Bosni in Hercegovini po razpadu SFRJ. Slednja omenjena zvezka naj bi bila predvidoma objavljena leta 2003, medtem ko bi historiografski del, tudi sicer v že znatno višji delavno-pripravljalni fazi v dveh zvezkih skupaj izšel leta 2002.

Dva glavna razloga sta opredelila voditeljico projekta za pripravo okrogle mize jeseni leta 2001. Prvi je želja, da javnosti predstavimo vsaj del že doseženih raziskovalnih rezultatov in s tem opozorimo na prisotnost in pomen Slovencev v Bosni in Hercegovini kot dela slovenskega naroda. Drugi razlog pa izhaja iz občutka odgovornosti voditeljice do tistih kolegov-sodelavcev, ki so večinoma ali že povsem končali svoj dogovorjeni prispevek, a zaradi omenjenih širših ciljev celostnega knjižnega predstavljanja še ni bilo mogoče, da bi bili njihovi prispevki že objavljeni. Z zadovoljstvom lahko potrdim visoko stopnjo razumevanja mojih sodelavcev za izbrano odločitev. Hkrati pa skorajda ni bilo nobenega prispevka, ki ga naknadno z avtorjem ne bi dograjevala in predelovala bodisi kot posledico strokovne recenzije tretjega kolega, bodisi z vključevanjem novih podatkovnih razsežnosti. Prav slednji delovni pristop je pri našem prizadevanju še najpogostejši, saj sama sistematično zbiram mnoštvo različnega zadevnega gradiva, ga k sodelavcem usmerjam ali pa ga preusmerjam od enega kolega k drugemu, pač v skladu s predstavo, v katerem od prispevkov bi bil lahko določeni podatek najkoristneje in najučinkoviteje uporabljen.

S tem pa smo že trčili na glavni metodološki in tehnični problem naše raziskave, namreč na skoraj popolno razpršenost relevantnega izkustvenega gradiva, s čimer smo se nujno srečali vsi raziskovalci tematike Slovencev v Bosni in Hercegovini. Omenjeno spoznanje še posebej velja za zgodovinarje, saj razen dveh fondov, ki se nanašajo na društveno življenje Slovencev v Sarajevu, ni niti nastal noben specializirani fond o tej tematiki ne v arhivih v Sloveniji, ne v arhivih v Bosni in Hercegovini. Raziskovalci, ki se ukvarjajo z družbeno preteklostjo, zelo dobro vedo, kaj to za določeno raziskavo pomeni. Lažje naj bi potekale raziskave, ki se nanašajo na zadnje desetletje, torej na tekoče družbeno življenje, a so zato tu prisotni nekateri drugi problemi, ki v glavnem izhajajo iz pomanjkanja časovne distance do obravnavanih vprašanj. So pa vmes še različni specifični problemi, značilni za posamezne znanstvene metodološke pristope, o čemer bo mogoče več govoriti v sklopu samih knjižnih predstavitev.

Kržišnikova se je zatem zadržala ob najkrajšem možnem kadrovskem predstavljanju projektne raziskovalne ekipe, saj je ob tej priložnosti projektne sodelavce lahko le naštela; pa še to ne vse, zlasti pa je tiste, ki bodo z avtorskimi prispevki sodelovali v omenjenem prvem, ožje zgodovinsko zastavljenem zvezku. Gre za vseh skupaj prek štirideset kolegov iz Slovenije in Bosne in Hercegovine ter še tri izven njiju (dva iz Avstrije, eden iz Nemčije). Z dolžnim spoštovanjem je omenila dva sarajevska kolega, zgodovinarja, ki sta kot sodelavca pri projektu v zadnjih letih preminula. To sta (bila) *prof. dr. Ibrahim Tepić* in *Dragutin Murko*.

Na sami tokratni okrogli mizi nas je sodelovalo devet: šest zgodovinarjev, etnologinja, literarna zgodovinarka, mednarodna pravnica. Ob predstavljanju historiografskih prispevkov smo se poskušali pridrževati kronološkega kriterija. Pri tem je voditeljica projekta prisotne seznanila še z dodatnim kriterijem, izhajajočim iz razpoložljivosti virov, namreč, da bo kar nekaj tem v danih okoliščinah lahko obdelanih le po poklicno kadrovski liniji, in to v celotni znani časovni kontinuiteti (na primer slovenski zdravniki in zdravnice, učitelji, učiteljice). Zgodovino slovenstva v Bosni in Hercegovini je sicer periodizirala na sledeča obdobja: srednji vek in osmansko-turško razdobje(1), avstro-ogrsko obdobje (2), čas med dvema svetovnima vojnama (3), čas druge svetovne vojne (4), obdobje po drugi svetovni vojni do razpada Jugoslavije (5).

Prof. dr. Ignacij Voje, zaslužni profesor Filozofske fakultete v pokoju, je v svojem (že dokončanem pisnem) prispevku posebej obdelal in na okrogli mizi predstavil tri dimenzije slovenstva v omenjenem najstarejšem obdobju. Prva pod-tema se nanaša na vezi Celjskih grofov z Bosno v 14. in 15. stoletju, ko se je celo pojavila priložnost, da Celjski dedujejo bosansko krono. Drugi raziskovalni sklop je posvetil »prisilnim migracijam prebivalstva iz slovenskih dežel v Bosno« v času 150-letnih turških vpadov v 15. in 16. stoletju, kjer so mnogi potem postali sužnji

in sužnje. S tretjo raziskovalno usmeritvijo pa je Voje obravnaval potovanje skozi Bosno leta 1530 Slovenca Benedikta Kuripečiča, zaslužnega za prvi znani opis Bosne iz 16. stoletja.

O obdobju avstro-ogrske vladavine je govoril *Aleksander Lavrenčič,* ki je najprej predstavil težave, na katere naleti raziskovalec v Arhivu Republike Slovenije, ko poskuša najti vire, ki bi omogočili celostni pregled izseljevanja ali začasnega, sezonskega odhajanja Slovencev v Bosno in Hercegovino. Uspel je zbrati arhivske podatke z enega, loškega gospostva, in podati prikaz poteka ter okoliščin tega izseljevanja s konca 19. in začetka 20. stoletja. Pri tem so mu bili seveda v bistveno oporo tedaj izhajajoči slovenski časniki. Sicer pa je kolega Lavrenčič, na osnovi arhivskih virov, ki smo jih poiskali in pridobili s sodelavci v Bosni in Hercegovini, v grobem pripravil in oblikoval posebno dokumentarno gradivo, ki bo lahko zlasti dobro uporabno v nekaterih kasnejših raziskavah, čeprav ima nedvomno spoznavno vrednost tudi samo po sebi.

Prof. dr. Iljas Hadžibegović, strokovnjak zlasti za habsburško obdobje, ki se s socialno strukturo prebivalstva Bosne in Hercegovine kot zgodovinar ukvarja že desetletja, in pri tem še posebej s Slovenci, je za potrebe projekta pripravil širšo študijo, temelječo na prebivalstvenih popisih od sredine 19. do konca 20. stoletja. Tudi na okrogli mizi je izpostavil nekatere najpomembnejše kazalce, povezane s prisotnostjo Slovencev v Bosni in Hercegovini. Privlačila jih je jezikovna sorodnost in geografska podobnost dežele, po izobrazbi in delovnih kvalifikacijah so predstavljali nadpovprečni del bosanskohercegovske populacije, posebej so v mnogo čem zaznamovali največja mesta in zlasti Sarajevo, kjer jih je bilo vedno tudi največ. Poudaril je, da so bili Slovenci vedno prisotni na tistih področjih ustvarjanja in poklicev nasploh, ki so predstavljala smer splošnega družbenega napredka. Posebna vrednost Hadžibegovićevega prispevka so seveda konkretno navedeni podatki, ki omogočajo odgovore na vprašanja kdaj, koliko in kje je bilo Slovencev v BiH, vključno z zadnjim popisom prebivalstva leta 1991.

Z več kot stoletnim zadnjim obdobjem se s Slovenci v BiH raziskovalno ukvarja tudi *dr. Vera Kržišnik-Bukić,* ki pa jo poudarjeno zanimajo kulturološki in splošnejši družbeni vidiki. Ob seveda intenzivnem spremljanju prav vsega, kar je v zvezi s celotno tematiko, ter ustreznem vzpodbujanju kolegov k poglabljanju njihovih raziskav. Kratko je spregovorila o društvenem samopovezovanju Slovencev kot družbenem pojavu, ki je najpomembneje prispeval in prispeva k tamkajšnjemu ohranjanju slovenske identitete, in ki mu namenja osrednjo pozornost tudi sicer na področju nekdanje Jugoslavije zunaj Slovenije. Po njenih dosedanjih raziskavah je leta 1897 oblikovano Slovensko omizje v Sarajevu najstarejše slovensko društvo na tem celotnem področju. Leta 1910 se je preimenovalo v Slovenski klub, ki izginja neposredno pred drugo svetovno vojno, a je medtem prav tako v Sarajevu leta 1934 nastalo delavsko kulturno društvo Ivan

Cankar, malo za njim pa še društvo Primorcev Gortan-Bazovica. Neposredno po koncu prve svetovne vojne sta nastali v BiH še vsaj dve društvi, prvo poimenovano po Prešernu v Zenici, potem pa Triglav v Banjaluki. Na prelomu 20-ih v 30-ta leta 20. stoletja pa Slovenci v vasi Slatina pri Banjaluki ustanovijo še društvo Soča. V času druge svetovne vojne so zamrla vsa slovenska društva v Bosni in Hercegovini. Cankar je v Sarajevu leta 1945 ponovno zaživel, v skladu s tedanjimi splošnimi družbenimi trendi bil leta 1951 ukinjen ter na povsem novih temeljih nastal spet leta 1993, odkar zavzema mesto pomembnega kulturnega dejavnika ne le med sarajevskimi Slovenci, temveč v družbenem življenju mesta nasploh. Sicer pa se od leta 1992 Slovenci v BiH poleg kulturnega medsebojnega organiziranega druženja povezujejo še po drugih osnovah, ki odsevajo njihove eksistencialne potrebe, v lokalna združenja in širše zveze, pač zlasti v skladu z nesrečnimi družbenimi okoliščinami, ki so zajele BiH.

Dva sodelujoča kolega sta pripravila predstavitvi svojih raziskovalnih rezultatov na polju določenega ožjega profesionalnega delovanja Slovencev in Slovenk v Bosni in Hercegovini.

Mag. dr. Mario Kocijančič, Sarajevčan po rodu, sin vidnega slovenskega aktivista v Slovenskem klubu, sicer že dolgoletni znani raziskovalec zgodovine slovenskega medicine, je zelo vestno raziskal temo o slovenskih zdravnikih in drugem medicinskem osebju, ki je kdaj službovalo v BiH. Kljub gotovo še ne popolnim podatkom je ugotovil, da se je za krajši ali daljši čas tam v obdobju 1878 - 1990 zvrstilo 106 slovenskih zdravnikov in zdravnic ter 15 drugih zdravstvenih delavcev. Vse omenjene navaja poimensko. Na okrogli mizi nam je tudi prek videoprojekcije predstavil nekaj primerov starih osebnih dokumentov, ki so mu pomenili vir za sicer krajše ali daljše opise posameznikov. Kolega Kocijančič se je lotil še ene zelo zanimive teme, identifikacije števila in poimenskega seznama ter delnega opisa *Skupnosti hčera Božje ljubezni*, ki so se kot redovnice zaobljubile v Sarajevu do leta 1945. S to raziskavo bomo dopolnili vedenje o tej temi, temi o slovenskih duhovnikih in nunah v BiH, ki jo je v sicer širšem kontekstu že pripravil in dokončal (pri okrogli mizi sicer ne prisoten) kolega *dr. Bogdan Kolar, predstojnik Nadškofijskega arhiva v Ljubljani* in dejansko stalni sodelavec projekta.

Dr. Stane Granda je prevzel nalogo poiskati, raziskati in predstaviti nekatere bolj znane slovenske družboslovce, zlasti zgodovinarje in arheologe, ki so živeli in delovali v Bosni in Hercegovini. Za njegov nastop na okrogli mizi še med zgodovinarji je nekako zmanjkalo časa, sicer pa je njegova raziskava še v delu.

Odobravanje ostalih prisotnih, v glavnem kolegov z drugih inštitutov, so doživeli nastopi tudi treh preostalih projektnih sodelavcev, nezgodovinarjev.

Med njimi je najpodrobnejšo predstavitev svojih raziskovalnih rezultatov podala etnologinja *Svetlana Bajić*. Na osnovi zlasti pogovorov s ciljno izbranimi

pripadniki slovenske populacije v Sarajevu je podala ustrezno etnografsko skico. Sogovornice so ji bile v glavnem starejše ženske osebe različnega socialnega izvora in življenjskega poklica. Bajićeva je poskušala predstaviti slovensko identiteto v Sarajevu in BiH v najširšem smislu, prek kazalcev jezika, udejanja verske tradicije, stanovanjskih običajev, prehranjevalnih navad do karakterističnih kulturnih manifestacij slovenstva v preteklosti in sedanjosti. Posebej se je zadržala na prisotnosti sodobnih gospodarskih kazalcev slovenstva v Sarajevu. Njen nastop smo lahko spremljali tudi z dvema ducatoma zelo zanimivih videoprojekcij, med katerimi naj omenim kar nekaj sarajevskih uličnih tabel z imeni znamenitih Slovencev.

Literarna komparativistka *Alenka Auersperger* je posebej za projekt raziskala (ter svoj prispevek tudi že pisno dooblikovala) dvomesečno bivanje pisatelja Ivana Cankarja pri bratu, duhovniku Karlu, v Sarajevu leta 1909. Na okrogli mizi se je osredotočila na okoliščine, v katerih je idejno zasnoval in v sobici sarajevske nadškofije, kjer je bil gost svojega občudovalca in hkrati ne-istomišljenika nadškofa dr Josipa Štadlerja, tudi napisal svojo, kasneje znamenito dramo Hlapci. Ni doživel, da bi bila uprizorjena še v času njegovega življenja, kajti cenzura je Cankarjevemu rokopisu očitala »62 neprimernih točk«, med katerimi veliko takih, ki so se nanašale na duhovščino. Kolegica Auerspergerjeva, tudi sama filmska ustvarjalka in svoj čas osem let Sarajevčanka, je aktualizirala Cankarjev sarajevski bivanjski habitus s prispodobo sodobne svetovne filmske uspešnice Nikogaršnja zemlja, bosanskega avtorja Danisa Tanovića (in slovenske koprodukcije). Tudi Ivan Cankar se je leta 1909 znašel v Bosni v vzdušju prikritih in odkritih oblik ter različnih zvrsti bojev za oblast. Od blizu je Cankar začutil grozo, ki je pretila habsburški monarhiji, razpad večstoletne, tudi njegove države. Slovencem je, po Auerspergerjevi, prav iz Bosne, v Hlapcih poslal znano sporočilo o samostojni odgovornosti naroda za njegovo usodo, ki naj bi bil tudi svojevrsten preroški namig slovenstvu pred koncem 20. stoletja.

Okroglo mizo smo sklenili z nastopom strokovnjakinje za mednarodno pravo v polju nacionalne problematike, *mag. Vere Klopčič*, z Inštituta za narodnostna vprašanja. Spregovorila je o nekaterih bistvenih značilnostih pravne ureditve v BiH, ki so posebnega pomena za položaj tamkajšnjih Slovencev. V glavnih črtah je analitično predstavila pravni red, ki ga določajo Daytonski sporazum, Ustava BiH, Okvirna konvencija Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin in Zakon o državljanstvu BiH. Najnovejši pravni akt, iz maja 2001, Osnutek zakona o manjšinah v BiH, našteva med narodnimi manjšinami tudi Slovence in predvideva spodbujanje stikov manjšin z matičnimi narodi.

Takoj po končani, tri ure trajajoči okrogli mizi smo slovenski in bosanski kolegi strokovni pogovor prenesli na Inštitutu za narodnostna vprašanja, kjer je bil predviden program drugačne vrste, namreč osrednje predavanje ter vsebinska razprava, ki naj bi se nanj nanašala oziroma mu sledila. Medtem ko je bila pred-

hodna prireditev tudi zaradi medijske najave širšega javnega značaja, je bilo *STROKOVNO SREČANJE NA INŠTITUTU ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA* zamišljeno kot dialog med bosanskimi kolegi in sodelavci Inštituta, zlasti seveda o zapletenih vprašanjih bosanske paradigme. Na Inštitutu je kolege iz Sarajeva dočakal in jim zaželel dobrodošlico *izr. prof. dr. Milja Žagar, direktor Inštituta.*

Še pred običajnim medsebojnim osebnim predstavljanjem gostov iz BiH in dvanajstih prisotnih kolegov iz Inštituta smo bili sodelavci Inštituta obdarovani s sarajevsko baklavo, ki nam je kolegica etnologinja Bajićeva seveda ni mogla ne prinesti. V še posebej svečanem tonu in vznesenem vzdušju pa smo hkrati izrabili priložnost, da vsi skupaj s šampanjcem nazdravimo tisti trenutek tako aktualnemu uspehu slovenskega športa. Večer poprej se je namreč Slovenija kot najmanjša država med bodočimi udeleženkami uspela uvrstiti na svetovno nogometno prvenstvo, kar so tudi nam naši sarajevski kolegi iskreno in prav gorečno čestitali.

Še z dodatno malo zamudo smo tako pričeli s strokovnim delom. Dogovorjeno uvodno predavanje *Aspekti suvremenog položaja naroda Bosne (i Hercegovine) u kontekstu njihovih povijesnih kontinuiteta i diskontinuiteta* je prispeval *profesor Tomislav Išek*, sicer tudi eden od recenzentov zgodovinskega bloka avtorskih rokopisov o Slovencih v Bosni in Hercegovini. Na povabilo *mag. Borisa Jesiha, odgovornega urednika* Inštitutovih *Razprav in gradiva*, je Išek obljubil predavanje oblikovati tudi kot prispevek v tekoči številki naše strokovne revije. Išekov nastop sta z dodatnimi strokovnimi in tudi lastnimi življenjskimi izkušnjami v zvezi z osrednjo temo dopolnila profesor Hadžibegović in svetnica Bajićeva. Sodelavci Inštituta, ki jim je sicer na splošno znano dogajanje v zadnjem desetletju v Bosni in v zvezi z Bosno, saj spada tematika v širši okvir tudi njihovih profesionalnih interesov, so z velikim zanimanjem prisluhnili sarajevskim kolegom. Gotovo so lahko razširili svoja znanja in razumevanja o Bosni. Med vsebinskimi vidiki še nadalje v mnogo čem nerešene nacionalne problematike v postdaytonski BiH, ki so bili na srečanju tudi v kasnejši razpravi zelo v ospredju kaže morda izpostaviti šolski in sploh izobraževalni sistem v državi, ki ni ločeno postavljen le prek obeh entitet, Federacije BiH in Republike Srpske, temveč je po narodnostnih šivih razdeljen potem še po ožjih samostojnih politično-upravnih enotah, kantonih, tako da je razdrobljenost tega sistema dovedena prav do absurda, kar so kolegi iz Sarajeva na več konkretnih primerih zelo ilustrativno predstavili. Z nekoliko širšim razpravljalskim vložkom se je v strokovni pogovor vključil dr.Žagar, ki se je prek svojega projektnega raziskovanja o medetničnih odnosih in konfliktih nedavno udeležil mednarodno zastavljene zadevne raziskave v Banjaluki, ki je tudi pokazala prisotnost nadaljnjih medetničnih napetosti. Nadaljnja razprava, v kateri je sodelovalo še več drugih kolegov z Inštituta, se je skupaj z odgovori in komentarji sarajevskih kolegov iztekla v ne ravno optimistične napovedi perspektivnega razvoja narodnostne problematike v BiH, pri čemer vidi, na primer profesor Hadžibegović, izhod in rešitve zlasti in predvsem v gospodarskem zagonu in napredku.

Drugi dan gostovanja Sarajevčanov v Ljubljani je bil namenjen pogovorom bosanskih in slovenskih zgodovinarjev na temo: *STANJE HISTORIOGRAFIJE PO RAZPADU SKUPNE DRŽAVE*. Strokovno srečanje je organizirala *dr. Jasna Fischer, direktorica Inštituta za novejšo zgodovino*. Pogovorov so se udeležili skoraj vsi sodelavci Inštituta za novejšo zgodovino in dva zgodovinarja Inštituta za narodnostna vprašanja. Poimenskemu predstavljanju sodelavcev Inštituta je sledilo krajše podajanje delovnih biografij sarajevskih kolegov, ki ga je opravila dr. Vera Kržišnik-Bukić, ki jo sicer bosanskohercegovska historiografija šteje tudi med svoje kadre, sama pa se opredeljuje kot slovenska in kot bosanska zgodovinarka.

Prvi del razgovora je potekal kot seznanjanje s situacijo v stroki najprej na Zgodovinskem oddelku Filozofske fakultete v Sarajevu (Hadžibegović) in v Inštitutih za zgodovino v Sarajevu (Išek) in delno v Banjaluki (Kržišnik-Bukić), na področju umetnostne zgodovine, arheologije in etnologije v Bosni in Hercegovini (Bajić), potem na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani ter delno na visokošolskih inštitucijah v Sloveniji nasploh (Fischer). Ugotovljene so ogromne razlike glede organizacije, financiranja in ostalega, pri čemer so bosanski kolegi izpostavili tekoče probleme kot posledico splošnega nestabilnega družbenega in gospodarskega položaja države BiH po večletnih krvavih vojnih dogajanjih. V drugem delu srečanja so ljubljanski zgodovinarji zlasti postavljali vprašanja sarajevskim kolegom, saj je ponovno, kot dan poprej, izkazan velik interes za različne konkretne odgovore v zvezi z Bosno, bosanskohercegovsko historiografijo in bosanskimi zgodovinarji, s katerimi so nekateri slovenski kolegi sodelovali tudi že desetletja. Med vprašanji, ki sem si jih dobro zapomnila, navajam kot tudi zelo pomembno in indikativno tisto, ki ga je glede narodnostne sestave kadrovskega naraščaja, konkretno na postdiplomskem študiju zgodovine v Sarajevu, postavila kolegica *dr. Nevenka Troha*. Hadžibegović, vodja katedre, je odgovoril, da žal med dvajsetimi podiplomci trenutno ni niti enega bosanskega Srba; ne zato, ker bi bilo kaj takega onemogočenega, nasprotno sam bi si želel takega študenta, toda z njihove strani ni interesa. Ob tem je ponovno izpostavil dejstvo, da kolegi zgodovinarji iz Republike Srpske zavračajo sodelovanje. Oba z Išekom sta se na koncu formalnega dela pogovorov močno zahvalila za mnoge in pomembne informacije glede stanja historiografije v Sloveniji, ki sta jih pridobila na razgovoru in jih nameravata izkoristiti v domačem okolju.

Ob koncu tega zapisa naj dodam, da smo marsikaj koristnega eni in drugi izvedeli ali spoznali še v dodatnih urah neformalnega druženja v Ljubljani, saj se naši razgovori tudi takrat večinoma vrtijo okrog strokovnih vprašanj. V posebno osebno zadovoljstvo pa mi je bilo, da sem uspela v zamisli v Ljubljano pripeljati Bosno (Bosno in Hercegovino), njen avtentični, narodnostno konstitutivni vzorec: Bošnjaka, Bosansko Srbkinjo in Bosanskega Hrvata. Vsaj v tekočem zgodovinskem trenutku je to dejstvo pomembno že samo po sebi.

Die Emigration der Slowenen aus der Habsburgermonarchie in die USA und das slowenische Organisationsnetz in den USA 1870–1914

Emigration of Slovenes from the Habsburg Monarchy to the USA and their Organizations in the USA, 1870-1914

The treatise deals with emigration policy of Austria-Hungary until 1914; standpoints of the Austrian and Slovene Catholic Church towards emigration; standpoints of the Slovene deputies in Austrian Parliament towards emigration; processes of emigration from Slovene ethnic territory from the mid-19th century onwards with special emphasis towards statistics of emigration (of Austria-Hungary as well as statistics of immigration of the USA); the geography of Slovene settlements in the USA and Slovene organizations in the USA. Slovene immigrants in the USA were until 1914 organized in Catholic and Evangelical Church in ethnic parishes, in Slovene fraternal organizations and in Slovene Section of Yugoslav Socialist Federation.

Keywords: Slowenes, Austria-Hungary, Emigration, USA

Izseljevanje Slovencev iz habsburške monarhije v ZDA in njihova organiziranost v ZDA, 1870-1914

Avtor v prispevku obravnava izseljensko politiko avstroogrske države do leta 1914, stališča avstrijske in slovenske katoliške cerkve do izseljevanja, stališča slovenskih poslancev v avstrijskem državnem zboru do izseljevanja, procese izseljevanja in slovenskega etničnega ozemlje od srede 19. st. dalje s posebnim ozirom na statistiko izseljevanja (tako statistične ocene avstrijske države kot tudi ameriških statistikov), geografsko razporeditev Slovencev v ZDA ter organiziranost slovenskih izseljencev v ZDA. Slovenski izseljenci so se v ZDA do leta 1914 organizirali v okviru katoliške in evangeličanske Cerkve v okviru etničnih fara, v okviru slovenskih bratskih podpornih organizacij, posebno pozornost pa je avtor namenil tudi slovenski sekciji Jugoslovanske socialistične zveze.

Ključne besede: Slovenci, Avstroogrske, migracije, ZDA

Die zeitgenössische Aufarbeitung der Migrationsproblematik in der Habsburger -monarchie setzte an der Jahrhundertwende ein. Obwohl in Österreich-Ungarn bereits durch das Staatsgrundgesetz von 1867 die Freizügigkeit aller Staatsbürger proklamiert und dadurch die grundsätzliche Freiheit der Auswanderung zugesichert worden war[1], wurden sich österreichische Wissenschaftler,[2] Politiker[3] und Beamte[4] erst kurz vor Ausbruch des Ersten

* * *

[1] Staatsgrundgesetz über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder vom 21. Dezember 1867. *Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich. Jahrgang 1867.* (Wien: n. d., 1867). S. 395.

[2] H. J. Biedermann, "Die Auswanderung nach österreichischem Recht." *Österreichisches Zentralblatt für die juristische Praxis, Heft II.* (Wien: s.n., 1884), S. 1-14; Josef Buzek, "Das Auswanderungsproblem und die Regelung des Auswanderungswesens in Österreich." *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung 10, I. und II. Teil.* (Wien: s.n., 1901), S. 441-511, 553-595; Leopold Caro, "Die Statistik der österreichisch–ungarischen und polnischen Auswanderung nach den Vereinigten Staaten von Nordamerika." *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung. Band 16, I. Heft.* (Wien: s.n., 1907), S. 68-113, Leopold Caro, "Unsere überseeischen Auswanderer und die Enquete vom Jahre 1905." *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung Band 16, I. Heft.* (Wien: s.n., 1907), S. 529-560; Leopold Caro, "Unsere Abwanderer." *Österreichische Rundschau 14, Heft 5.* (Wien: s.n., 1908), S. 326-339; Karl Englisch, "Die österreichische Auswanderungsstatistik." *Statistische Monatschrift, Neue Folge 18.* (Brünn: s.n., 1913), S. 65-167; Alexander Fischel: *Die schädlichen Seiten der Auswanderung und deren Bekämpfung. Einige Worte zu einer brennenden Frage.* (Wien: s.n., 1914); Karl Frey: *Entwurf eines österreichischen Gesetzes, betreffend die Auswanderung nach überseeischen Ländern.* (Wien: s.n., 1908); Sigismund Gargas: *Zur Regelung des Auswanderungswesens in Österreich.* (Wien: s.n., 1913); Victor Graetz: *Über die Auswanderungsfrage in Österreich.* (Wien: s.n., 1905); Friedrich Hey, "Argentinien und die österreichische Auswanderung." *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung Band 17.* (Wien: s.n., 1908), S. 359-365, Friedrich Hey: *Die Auswanderung und ihre eminente Bedeutung für unser Wirtschaftsleben.* (Wien und Leipzig: s.n., 1913); Friedrich Hey: *Unser Auswanderungswesen und seine Schäden.* (Wien und Leipzig: s.n., 1912); Alexander Löffler, "Zum Begriffe der Auswanderung im Sinne des Auswanderungsgesetzes vom 21. I. 1897." *Österreichische Rechtssprechung in Strafsachen. Entscheidungen des k.k. Obersten Gerichts– und Kassationshofes, ed. von der Redaktion der Österreichischen Zeitschrift für Strafrecht, Band 4.* (Wien: s.n., 1913), S. 125-131; Alexander Löffler: *Der Entwurf eines Gesetzes betreffend die Auswanderung. Eine Kritik.* (Wien: s.n., 1913); Franz Markitan: *Auswandererverkehrswege in Österreich. Vortrag (auf der Generalversammlung des österreichischen St. Raphael Vereines am 19. März 1912).* (Wien: s.n., 1912); Herman Mitscha von Marheim: *Die Auswanderungsfrage im Lichte der jüngsten Ereignisse. Vortrag, gehalten im Klub der Land– und Forstwirte in Wien am 7. November 1913.* (Wien: s.n., 1913); Otto Neurath, "Zum österreichischen Auswanderungsgesetzentwurf." *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung. Band 23.* (Wien. s.n., 1914), S. 297-378; Georg Pacher: *Die Arbeiterwanderungen zwischen Österreich Ungarn und Nordamerika.* (Wien: s.n., 1897); A. Schwegel, "Die Einwanderung in die Vereinigten Staaten von Amerika. Mit besonderer Rücksicht auf die österreichisch–ungarische Auswanderung." *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, Band 13.* (Wien: s.n., 1903), S. 161-207; Franz Srbik, "Einwanderungs– und Besiedlungsverhältnisse in den Vereinigten Staaten von Brasilien im Jahre 1910." *Statistische Monatschrift, Neue Folge 17.* (Brünn: s.n., 1912), S. 749-578.

[3] Die österreichischen Politiker setzten sich intensiv mit der Auswanderungsproblematik auseinander, vor allem vom Anfang des 20. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg, als die Auswanderung Gegenstand parlamentarischer Debatten war. Siehe den Abschnitt über die slowenischen Abgeordneten im Abgeordnetenhaus und über die Auswanderungsfrage.

[4] Viele Autoren, die in Anm.1 als Autoren wissenschaftlicher Abhandlungen angeführt sind, in denen sie sich

Weltkriegs der Tragweite der negativen Folgen der Auswanderungsbewegung bewußt. Ihre Auseinandersetzung mit der Problematik der Wanderungsbewegung fand in mehreren Publikationen Ausdruck.

Im vorliegenden Beitrag werden drei Fragen behandelt: die österreichische Auswanderungspolitik bis zum Ersten Weltkrieg, die Anzahl und die soziale Struktur slowenischer Einwanderer in den USA auf Grund der Angaben österreichischer und amerikanischer Statistiken sowie das slowenische Organisationsnetz in den USA.

DIE AUSWANDERUNGSPOLITIK ÖSTERREICH-UNGARNS BIS ZUM ERSTEN WELTKRIEG

Bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts setzten sich weder österreichische Politiker und Beamte noch Wissenschaftler mit der Auswanderungspolitik auseinander. Eine Ausnahme davon bildet nur das Gesetz vom 21. Januar 1897, womit strafrechtliche Bestimmungen in Bezug auf das Betreiben der Auswanderungsgeschäfte erlassen wurden. In diesem Gesetz steht:

Art. 1

Wer ohne behördliche Bewilligung Auswanderungsgeschäfte betreibt oder vermittelt, oder bei dem, wenn auch gestatteten Betriebe solcher Geschäfte den hiefür bestehenden Verordnungen zuwiderhandelt, macht sich einer Übertretung schuldig und wird mit Arrest von acht Tagen bis zu sechs Monaten bestraft. Das Verfahren und die Urtheilsfällung steht den Bezirksgerichten zu.

Art. 2

Wer Andere unter Vorspiegelung falscher Thatsachen oder durch andere auf Täuschung berechnete Mittel zur Auswanderung verleitet, macht sich eines Vergehens schuldig und wird mit strengem Arrest von sechs Monaten bis zu zwei Jahren, womit Geldstrafe bis zu 2000 fl. verbunden werden kann, bestraft. Im Falle erschwerender Umstände ist auf strengen Arrest bis zu drei Jahren zu erkennen, womit Geldstrafe bis zu 4000 fl. verbunden werden kann.[5]

* * *

mit der Auswanderungsproblematik auseinandersetzen, stammen aus den Reihen der k.u.k. Beamten, vor allem: Leopold Caro – Landesadvokat; Karl Englisch – Hofkonzipist der k. k. Statistischen Zentralkommission; Karl Frey – Oberinspektor der Südbahn; Sigismund Gargas – Hof– und Gerichtsadvokat; Friederich Hey – k. k. Regierungsrat; Franz Srbik – Ministerialvizesekretär im Handelsministerium.

Angaben aus dem: *Protokoll der im k. k. Handelsministerium durchgeführten Vernehmung von Auskunftspersonen über die Auswanderung aus Österreich.* (Wien: s.n., 1912).

[5] Gesetz vom 21. Jänner 1897, womit strafrechtliche Bestimmungen in Bezug auf das Betreiben der Auswanderungsgeschäfte erlassen werden. *Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. Jahrgang 1897.* (Wien: s.n., 1897), S. 32–33.

Bis zu Beginn des 20. Jahrhunderts setzten sich weder österreichische Politiker und Beamte noch Wissenschaftler mit der Auswanderungspolitik auseinander. So wurde im Ministerium des Innern die erste Enquete über die Auswanderungspolitik im Jahre 1905 durchgeführt,[6] die zweite sieben Jahre später vom Handelsministerium veranstaltet mit einer Befragung von Fachleuten, die sich theoretisch oder praktisch mit der Auswanderung aus Österreich befaßten.[7] Beide Umfragen setzten sich vor allem mit den negativen Rückwirkungen auf das Herkunftsland Österreich auseinander, wobei man auf die Gefahr hinwies, welche durch die Auswanderung der Wehrkraft und der Landwirtschaft drohe. Man fügte noch hinzu, daß aus der Auswanderung vor allem nichtösterreichische Eisenbahn- und Dampfschiffahrtsgesellschaften Nutzen zögen, in der zweiten Umfrage stand außerdem die Frage zur Debatte, wie der Auswanderungsstrom auf Triest geleitet werden könnte, um so der österreichischen Dampfschiffahrtsgesellschaft "Austro-Americana" eine Verdienstmöglichkeit zu bieten.[8]

Erst kurz vor Ausbruch des Ersten Weltkriegs begannen sich hohe österreichische Beamte intensiv mit der Auswanderungspolitik und deren Folgeerscheinungen auseinanderzusetzen. Als Beispiel sei nur k.u.k. Regierungsrat Friedrich Hey genannt, der in der Schrift *Unser Auswanderungswesen und seine Schäden* die negativen Folgen der Auswanderung wegen der hohen personellen Verluste, von denen besonders die österreichisch-ungarische Armee schwer betroffen sei, darlegte. Hey unterscheidet nur zwischen zwei Arten von zeitweiligen Emigrationsbewegungen:

Die zeitlich begrenzte Auswanderung, insbesondere jene in die USA: Staatsbürger der Doppelmonarchie emigrierten für einige Jahre und kehrten danach wieder in ihre Heimat zurück.

Die Saisonwanderung: Hierbei handelt es sich vor allem um österreichische Staatsbürger, die in andere europäische Länder emigrierten und dabei durchschnittlich zehn Monate im Ausland und zwei Monate in ihrer Heimat verbrachten.

Hey versuchte, die negativen Folgen der Auswanderung in die Vereinigten Staaten mit einigen anderen Fakten zu belegen. Seinen Berechnungen zufolge sollen in den USA jährlich 33.000 Untertanen der habsburgischen Krone in Fabriken und Bergwerken gestorben sein. Weitere 5.000 aber seien Opfer amerikanischer Kriminalität geworden. Zudem seien die zurückgekehrten

* * *

[6] Caro, Unsere überseeischen Auswanderer und die Enquete vom Jahre 1905 ..., 529-560.

[7] *Protokoll der im k. k. Handelsministerium durchgeführten Vernehmung von Auskunftspersonen über die Auswanderung aus Österreich.* (Wien: s.n., 1912).

[8] Ebenda; Richard Riedl, "Die Organisation der Auswanderung in Österreich." *Bericht über vorläufige Ergebnisse der im k. k. Handelsministerium durchgeführten Untersuchung.* (Wien: s.n., 1913), S. 12-16.

Migranten von der Arbeit in den USA erschöpft und in schlechter gesundheitlicher Verfassung gewesen. Die absolut und relativ höheren Löhne sowie der Einfluß der amerikanischen revolutionären Ideen hätten sich nach Hey negativ auf die Arbeiter in der Habsburgermonarchie ausgewirkt.[9] Die Nachrichten über Amerika als einem Land der Freiheit und der relativ höheren Löhne haben die Habsburgermonarchie also durch Rückwanderer erreicht.[10]

In der österreichischen Hälfte der Monarchie wurde bis zu deren Untergang kein Gesetz verabschiedet, das die Auswanderung allgemein geregelt hätte. Durch andere Gesetze, die die Auswanderung sanktionierten, wurde eine unmittelbare Auswanderungspropaganda zwar verboten, die Auswanderung selbst versuchte man aber durch Paßzwang einzudämmen. Außerdem fanden die oben erwähnten Auswanderungsdebatten statt, die 1905 vom Ministerium für Inneres und 1912 vom Handelsministerium veranstaltet wurden, wobei Fachleute aus den Reihen der Politiker, Wissenschaftler und Beamten, die sich mit der Auswanderung beschäftigten, befragt wurden.[11]

Hingegen versuchte man in der ungarischen Reichshälfte, die Auswanderung durch ein Gesetz, das bereits 1901 verabschiedet wurde, in geordnete Bahnen zu lenken. Diesem Gesetz zufolge durften Staatsbürger unter 15 Jahren ohne Begleitung der Eltern, Wehrpflichtige, Arbeitsunfähige und Steuerschuldige, nicht auswandern. Dieses Gesetz regelte auch andere mit der Auswanderung in Zusammenhang stehende Fragen, z.B. die Frage von Auswanderungsagenten und -agenturen. Zusätzlich wurde die Möglichkeit offen gelassen, die Auswanderung in bestimmte Staaten zu verbieten.[12] Für Österreich-Ungarn war es sehr wichtig, daß trotz Auswanderung die Zahl der Wehrpflichtigen und

* * *

[9] Hey, Unser Auswanderungwesen und seine Schäden ..., 7-10.

[10] Matjaž Klemenčič, "Images of America Among Slovene and Other Yugoslav Migrants." *Distant Magnets–Expectations and Realities in the Immigrant Experience, 1840–1930* (Ed. Dirk Hoerder, Horst Rössler). Ellis Island Series 1. (New York and London: Holmes & Meier, 1993), S. 204-213; Mit der slowenischen Auswanderung und mit der Anziehungskraft Amerikas setzt sich Marjan Drnovšek auseinander in seinem Buch *Usodna privlačnost Amerike: pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom* [Die schicksalhafte Anziehungskraft Amerikas: Äußerungen der Emigranten über ihre ersten Kontakte mit der Neuen Welt]. (Ljubljana: Nova revija, 1998).

[11] Hans Chmelar: *Höhepunkte der österreichischen Auswanderung. Die Auswanderung aus den im Reichsrat vertretenen Königsreichen und Ländern in den Jahren 1905-1914.* (Wien: s.n., 1974), S. 140-160.

[12] Chmelar, *Höhepunkte der osterreichischen Auswanderung* ... 141; Franz Srbik, "Die Auswanderungsgesetzgebung II. Die wichtigsten europäischen Auswanderungsgesetze (mit Berücksichtigung der beiden österreichischen Entwürfe) und ihre wichtigsten Vollzugsschriften." *Aufträge des k. k. Handelsministeriums.* (Wien: s.n., 1911), S. 29-60; Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Archiv des k.k. Ministeriums des Innern, Jahr 1913. Protokoll Nr. 42970: Gegenüberstellung der ausländischen Auswaderungsgesetzgebung mit dem Entwurfe eines Gesetzes, betreffend die Auswanderung. (Wien, 1913); Auswanderungspatent, Allgemeines Verwaltungsarchiv dr. Auswanderungsakten 8/4, Faszikel 32, Zl. 4297013. Hofkzld. vom 2. April 1932: Politische Gesetze - Sammlungen, Bd. 60, Nr. 34, S. 71.

Arbeiter in der Landwirtschaft nicht übermäßig reduziert wurde.[13] Dennoch berichten viele Zeitungsartikel aus dieser Zeit, daß österreichische Sicherheitsorgane zahlreiche Personen, die durch Auswanderung dem Militärdienst entkommen wollten, festgenommen hätten.[14]

Die amtlichen Berichte von österreichisch-ungarischen Diplomaten aus den USA enthalten zahlreiche Informationen über antimonarchistische Aktivitäten der Emigranten und über die politischen Standpunkte der Zeitungen, die von einzelnen aus der Habsburgermonarchie stammenden ethnischen Gruppen in den Aufnahmestaaten, vor allem in Kanada, in den USA, in Australien sowie in den südamerikanischen Staaten herausgegeben wurden.[15] Manchmal berichteten über die Auswanderer auch die führenden Zeitungen der erwähnten Staaten. Österreich-Ungarn wendete besonders in den Vorkriegsjahren beträchtliche finanzielle Mittel auf, um antimonarchistische Tendenzen im Ausland einzudämmen. Die Träger der proösterreichisch-ungarischen Propaganda in den USA waren österreichische Diplomaten.[16] Laut Berichten der slowenischen und amerikanischen Presse hätten sich auch Geistliche slowenischer und ungarischer Nationalität daran beteiligt, die als Pfarrer in den slowenischen und ungarischen Pfarren in den USA tätig gewesen seien (über ethnische Pfarren siehe Seite 247 dieser Abhandlung). Besonders interessant in diesem Zusammenhang ist die Tätigkeit des österreichisch-ungarischen Konsuls in Chicago, Ivan Krizostom Schwegl, der bei der Streikbekämpfung in den USA eine wichtige Rolle spielte. An diesen Streiks nahmen auch slowenische Arbeiter, die aus Österreich-Ungarn stammten, teil. Darüber berichtete die Zeitung der slowenischen Sozialisten in den USA *Proletarec* [Der Proletarier], Organ der slowenischen Sektion der "Jugoslovanska socialistična zveza" [Verband der südslawischen Sozialisten]. Der österreichisch-ungarische Konsul Ivan Krizostom Schwegl agitierte unter den 5.000 slowenischen Arbeitern aus Österreich-Ungarn für Streikbrecher. Laut oben erwähnten Berichten soll der österreichische Kaiser

* * *

[13] Fischel, Die schädlichen Seiten der Auswanderung und ..., 43.

[14] "Glas iz Amerike" [Die Stimme aus Amerika]. *Slovenski narod 33/135* (Ljubljana, 15. Juni 1900), S. 3; Marjan Drnovšek: *Pot slovenskih izseljencev na tuje od Ljubljane do Ellis Islanda – otoka solza v New Yorku 1880–1924. [Der Weg der slowenischen Auswanderer in die Fremde, von Ljubljana bis Ellis Island - der Insel der Tränen in New York 1880–1924]*. (Ljubljana: Mladika, 1991), S. 127; Klemenčič, Images of America ..., 214.

[15] Charlotte Papen: "Die Rolle der Presse in der Konsularberichterstattung und ihre Verwendung zur Regelung der Auswanderung in Österreich-Ungarn 1860–1900 (Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien). (Wien: Universität Wien, 1949), S. 108–128.

[16] Österreichisches Staatsarchiv, Haus–, Hof– und Staatsarchiv Wien. Politisches Archiv XXXIII, U.S.A., Liasse I., Dok. Nr. 6972: Auskünfte über die Herausgebung von Goldbeträgen die von den k.u.k. Vertretungsbehörden in Amerika zur Bekämpfung monarchiefeindlicher Tendenzen verausgabt wurden. Bericht von Konstantin Dumba an Leopold Berchtold vom 5. Juli 1913; Politisches Archiv XXXIII, U.S.A., Liasse I., Akten Nr. 6201–6400: Serbokroatische Propaganda in den Vereinigten Staaten von Amerika; Dokument Nr. 6256: Schreiben Graf Dumbas an Graf Berchtold vom 17. November 1913; Amerika I., Dokument Nr. 6400

den Befehl erlassen haben, nach welchem Österreicher an der großen Streikaktion der "United Mine Workers od America" nicht teilnehmen durften.[17]

Die slowenische Presse in der Heimat berichtete über schlechte Erfahrungen der slowenischen Emigranten in Süd- und Nordamerika und riet von der Auswanderung ab.[18]

DIE EINSTELLUNG DER ÖSTERREICHISCHEN UND SLOWENISCHEN KATHOLISCHEN KIRCHE ZUR AUSWANDERUNG[19]

Für die Einstellung der katholischen Kirche zur Auswanderung ist charakteristisch, daß sich mit der Auswanderung als sozialer Erscheinung auch die höchsten katholischen Würdenträger auseinandersetzten. Über die Problematik der Auswanderer und über ihre Schwierigkeiten dachten auch die Päpste Leo XIII. und Pius X. nach und gedachten ihrer auch in ihren Gebeten. Außerdem gründete Pius X. das Amt für die Seelsorge unter den Immigranten, das für ordentlichen Gottesdienst sorgte, die Bischöfe in den Immigrationsländern aber beauftragte, die Sorge um den Priesternachwuchs zu übernehmen und die katholischen Immigrantenvereine zu unterstützen.[20] In der Heimat waren die katholischen Geistlichen darum bemüht, die Auswanderungspropaganda einzudämmen, wobei sie mit verschiedenen Staatsorganen zusammenarbeiteten.

Im Zusammenhang mit der Einstellung der katholischen Kirche zur Auswanderung auf den von autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebieten ist auch die Initiative des Bischofs Anton Bonaventura Jeglič erwäh-

* * *

17 "Skrbi avstrijskega konzula" [Die Sorgen des österreichischen Konsuls]. *Proletarec 9/332* (Chicago, 20. Jänner 1914), S. 1; Matjaž Klemenčič: *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji.* [Die amerikanischen Slowenen und der nationale Befreiungskampf in Jugoslawien]. (Maribor: Založba Obzorja, 1987), S. 89-90.

18 "Naše naselbine" [Unsere Ansiedlungen]. *Slovenec 31/36* (Ljubljana, 14. Februar 1903), S. 1; "Slovenski miljonarji v Ameriki" [Die slowenischen Millionäre in Amerika]. *Slovenec 30/92* (Ljubljana, 4. März 1902), S. 1; "Glas iz Amerike. Uvodnik" [Die Stimme aus Amerika. Leitartikel]. *Slovenski narod 33/135* (Ljubljana, 15. Juni 1900), S. 1; "K izseljevanju Slovencev I. Uvodnik" [Über die Auswanderung von Slowenen I. Leitartikel]. *Slovenski narod 33/70* (Ljubljana, 27. März 1900), S. 1; "K izseljevanju Slovencev II. Uvodnik" [Über die Auswanderung von Slowenen II. Leitartikel]. *Slovenski narod 33/71* (Ljubljana, 28. März 1900), S. 1.
In diesen und anderen Artikeln beklagen der *Slovenec* und der *Slovenski narod* vor allem die schlechte Organisation der Auswanderer und stellen fest, daß es gerade deswegen den slowenischen Auswanderern schlechter gehe als jenen anderer Völker.

19 Über die katholische Kirche und ihre Einstellung zur Auswanderungsproblematik schrieb auch Marjan Drnovšek: Izseljevanje iz širše ljubljanske okolice 1890-1914 [Die Auswanderung aus dem Raum Laibach 1890-1914] Diss. (Ljubljana: Philosophische Fakultät, 1993), S. 206-226.

20 Se. Heiligkeit Papst Pius 10. und Auswanderer. *Der Auswanderer, Monatschrift für Auswanderung, Saisonwanderung und Mädchenschutz und für das Österreichertum im Auslande, Mitteilungen des Österreichischen St.-Raphael-Vereines zum Schutze der Auswanderer 3/8* (Im weiteren: *Der Auswanderer...*). (Wien: St-Raphael-Verein 1912), S. 102.

nenswert, der auf Grund der Korrespondenz mit Bischof John Trobec aus Amerika vorschlug, die katholischen Auswanderer sollten sich vor der Auswanderung bei ihrem Pfarrer melden, um sich bei ihm alle Dokumente (Beichturkunde, Heiratsurkunde u.a.) einzuholen. Außerdem setzte er sich für das Mitkommen der Familie und die Gründung von katholischen Unterstützungsvereinen ein.[21] Bischof Anton Bonaventura Jeglič wollte laut Berichten des liberalen *Slovenski narod* [Das slowenische Volk] im Jahre 1909 die Slowenen in Amerika besuchen. Bei der Vorbereitung dieser Reise soll auch Dr. Ivan Krizostom Schwegl, der damalige österreichische Vizekonsul in New York, beteiligt gewesen sein, der Besuch kam letztendes doch nicht zustande.[22] Zu Besuchen von slowenischen Bischöfen bei den Slowenen in den USA kam es erst in der Zwischenkriegszeit.[23]

Die illyrischen Bischöfe (der Görzer Erzbischof Franz Borgia Sedej, der Laibacher Erzbischof Anton Bonaventura Jeglič, der Bischof von Triest-Capodistria Andreas Karlin, der Bischof von Veglia/Krk Dr. Anton Mahnič und Bischof von Parenzo-Pola Triofere Pederzolli) klagten in ihrem Hirtenbrief, die katholische Kirche hätte durch die Auswanderung in die USA 12 Millionen Gläubige verloren. Sie machten sich Sorgen auch über die Dampfschiffahrtsgesellschaften, die ihrer Meinung nach die Menschen zur Auswanderung in die Fremde verführten, wo die Kinder wegen der Erziehung in nichtkatholischen Schulen ihren Glauben verlören. Deswegen riefen sie die Menschen auf, in ihrer Heimat zu bleiben. Wenn sie aber dennoch auswandern wollen, dann sollte die Familie mitkommen. In der neuen Heimat sollten sie einen Geistlichen aufsuchen, der ihre Muttersprache beherrsche. Die Bischöfe stellten in dem Hirtenbrief ferner fest, daß durch die Auswanderung die Staatsinteressen stark in Mitleidenschaft gezogen worden seien, die Auswanderer seien doch dem

* * *

21 "Za izseljence v Ameriko" [Für die Auswanderer nach Amerika]. *Slovenec 33/105* (Ljubljana, 9. Mai 1905), S. 2.

22 "Ameriška poročila" [Berichte aus Amerika]. *Slovenski narod 42/137* (Ljubljana, 19. Juli 1909), S. 7; "Škof Jeglič ne pojde v Ameriko" [Bischof Jeglič reist nicht nach Amerika]. *Slovenski narod 42/170* (Ljubljana, 29. Juli 1909), S. 1. Matjaž Klemenčič: *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in v San Franciscu, Kalifornija* [Jurij Trunk zwischen den Vereinigten Staaten von Amerika und Kärnten und die Geschichte der Slowenischen Siedlungen in Leadville, Kolorado und San Francisco, Kalifornien]. (Celovec-Ljubljana-Dunaj: Mohorjeva založba, 1999) S. 172-178.

23 Über diese Besuche berichtete die slowenische Immigrantenpresse. So besuchte 1926 der Laibacher Erzbischof Anton Bonaventura Jeglič anläßlich des internationalen eucharistischen Kongresses alle größeren slowenischen Ansiedlungen in den USA.

"Škof v naselbini" [Der Bischof in unserer Ansiedlung]. *Ameriška domovina 27/83* (Cleveland, 19. Juli 1926) S. 1; "Dr Jegliču ugaja Cleveland in njega prebivalstvo" [Dr. Jeglič gefallen Cleveland und seine Einwohner]. *Ameriška domovina 27/83* (Cleveland, 19. Juli 1926) S. 1, "Slovesni dnevi; nocoj odpotuje škof Jeglič iz naše naselbine" [Die Festtage; Heute abend verläßt Bischof Jeglič unsere Ansiedlung]. *Ameriška domovina 27/83* (Cleveland, 19. Juli 1926) S. 1.

Militärdienst entkommen, außerdem sei bei zahlreichen Emigranten die nationale Zugehörigkeit verloren gegangen, weil sie ihr Sprachbewußtsein verloren hätten. Gefährdet sei ihrer Meinung nach auch das Familienleben, die Auswanderer liefen aber auch Gefahr, kronische Alkoholiker zu werden. Die Bischöfe beendeten den Brief mit der Empfehlung, daß sich alle, die auswandern wollten, der Dienste des St.-Raphael-Vereins bedienen sollten.[24]

Der St.-Raphael-Verein war eine Organisation der katholischen Kirche, die mit der Absicht gegründet worden war, den Auswanderern besonderen Schutz und Hilfe zu bieten. Bei der Tätigkeit des St.-Raphael-Vereins wirkten auch katholische Geistliche sowie einige Beamte mit. In der österreichischen Hälfte der Monarchie wurde er Ende des 19. Jahrhunderts gegründet. Im Jahre 1911 etwa versorgte dieser Verein über 2.400 Schützlinge in Triest, Vertreter dieses Vereins in Bremen, Hamburg, Antwerpen, Rotterdam und Le Havre sorgten für jene Emigranten aus dem österreichischen Teil der Monarchie, die über diese Häfen auswanderten.[25] Unter ihnen befanden sich auch viele Slowenen.

Auf den mit autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebieten wirkten St.-Raphael-Vereine in Triest, Görz und Laibach. Der Laibacher Verein wurde am 11. November 1907 gegründet. Auf der Gründungsversammlung sagte Dr. Janez Evangelist Krek folgendes:

"In mir ist ein lebendiger Gedanke gegenwärtig, daß auf den Bauernhöfen, die von ihren Besitzern verlassen wurden, eine Zwangswirtschaft eingeführt werden soll. Wir wissen, daß ganze Gemeinden, die Gemeinschaft, Schaden erleiden, wenn die alleingelassene Frau den Bauernhof bewirtschaftet. Über diese Sache müssen wir nachdenken. Unsere Sorge muß mit der Sorge um die Aussiedler verbunden sein ... Das Gesetz wird bald erlassen. Dennoch befürchte ich, daß das Gesetz jene Unentschlossenheit widerspiegeln wird, die in unserem Staat üblich ist ... Es ist alles umsonst, wenn wir unseren Menschen keine Arbeit in der Heimat sichern ... Wir müssen arbeiten, um wirtschaftlich voranzukommen."[26]

Dr. Janez Evangelist Krek war einer der aktivsten Mitglieder des österreichischen St.-Raphael-Vereins und sein Vizepräsident.

Der St.-Raphael-Verein kümmerte sich auch um Aussiedlerinnen, die eines besonderen Schutzes bedürftig waren.[27] Allen Immigranten stand im New Yorker

* * *

24 "Hirtenbrief der Illyrischen Bischöfe über die Auswanderung." *Der Auswanderer 5/1* (Wien, 1914), S. 8-13; *Familien und Vornamen der Bischöfe aus dem Hof - und Staatshandbuch der österreichisch - ungarischen Monarchie für das Jahr 1914; 40. Jahrgang* (Nach amtlichem Quellen zusammengestellt). (Wien, 1914), S. 713-714.

25 "St.-Raphael-Verein Triest". *Der Auswanderer 2/5* (Wien, 1911), S. 52.

26 "Izseljeniško vprašanje" [Die Auswanderungsfrage]. *Slovenec 36/274* (Ljubljana, 27. November 1908), S. 2.

27 Cällestine Truxe, "Mädchenhandel von Krain nach Nordamerika". *Der Auswanderer 2/4* (Wien, 1911), S. 42;

Hafen das Leohaus des österreichischen St.-Raphael-Vereins zur Verfügung, eine Zufluchtsstätte für viele Aussiedler aus der österreichischen Hälfte der Monarchie.[28]

Im Zusammenhang mit der Auswanderungsproblematik ist auch die Jahresversammlung der "Slovenska krščanska socialistična zveza" [Slowenischer Christlichsozialistischer Verband] am 3. und 4. September 1905 in Maribor erwähnenswert, wo Dr. Evgen Lampe, der spätere Stellvertreter des Landeshauptmanns von Krain, einige interessante Vorschläge zum Ausdruck brachte:

"(1) Es muß alles für die technische und genossenschaftliche Entwicklung der Landwirtschaft getan werden. (2) Die Auswanderer sollen sich in jenen Orten ansiedeln, wo bereits ihre Landsleute ansässig sind und wo das slowenische Geistesleben und katholische Vereine organisiert sind. (3) Die katholischen Vereine sollen mit jenen in der Heimat und untereinander mitarbeiten. (4) Die Auswanderer sollen bei den Vertrauensmännern des St.-Raphael-Vereins Hilfe aufsuchen; die Vertreter sollen in jeder Pfarrgemeinde anwesend sein. (5) In fremden Bistümern sollen Bischöfe darum gebeten werden, den Gottesdienst in slowenischer Sprache zu organisieren. (6) In größeren Städten sollen gesunde und einwandfreie Unterkünfte zur Verfügung gestellt werden."[29]

DIE SLOWENISCHEN REICHSRATSABGEORDNETEN UND DIE EMIGRATION

Die schwere und völlig ungeordnete Lage der österreichischen Auswanderer regte das österreichische Abgeordnetenhaus zur Vorbereitung einer Auswanderungsgesetzgebung. So schlug der polnische Graf Lasocki, zusammen mit 62 Abgeordneten vor, der Reichsrat solle eine Debatte über den Stand auf dem Gebiet der Auswanderung eröffnen, aus Österreich-Ungarn siedelten doch jährlich ungefähr 150.000 Personen nach Übersee aus. Wegen einer starken Saisonwanderung steige die Zahl der Auswanderer auf gut 500.000 Personen.[30]

* * *

Callestine Truxe, "Mädchenschutz. Österreichische Liga zur Bekämpfung des Mädchenhandels." *Der Auswanderer 2/7* (Wien, 1911), S. 77-79; Callestine Truxe, "Erwerbsaussichten gebildeter Frauen und Mädchen in den Vereinigten Staaten von Nordamerika." *Der Auswanderer 2/7* (Wien, 1911), S. 77.

[28] "Das Österreichische Einwandererheim und die Österreichische Gesellschaft in New York." *Der Auswanderer 2/4* (Wien, 1911), S. 33-35; "Leohaus und die Einwanderungen in die Union." *Der Auswanderer 2/7* (Wien, 1911), S. 77; "Zum silbernen Jubiläum des Leohauses." *Der Auswanderer 5/5* (Wien, 1914), S. 46.

[29] "Letno zborovanje Slovenske krščanske socialistične zveze v Mariboru - Izseljevanje" [Die Jahresversammlung der "Slovenska krščanska socialistična zveza" /Slowenischer christlichsozialistischer Verband/ in Maribor - die Auswanderung]. *Slovenec 33/204* (Ljubljana, 6. Juni 1905), S. 3.

[30] "Die Auswanderungsfrage im österreichischen Abgeordetenhause." *Der Auswanderer 3/4-5* (Wien, 1912), S. 74-76; "Interpellation des Abgeordneten Lasocki und Genossen an ihre Exzellenzen den Herrn Ministerpräsidenten, den Herrn Minister des Innern, denn Herrn Handelsminister und den Herrn

Die Staatsorgane setzten sich mit der Auswanderungsbewegung nicht auseinander und blieben in dieser Hinsicht ganz passiv. Zwanzig Jahre lang war die Auswanderungsgesetzgebung in Vorbereitung, sie wurde jedoch nie fertiggestellt. Das einzige Gesetz, das das österreichische Parlament in diesem Bereich verabschiedet hat, war das bereits zitierte Gesetz zur Einschränkung der Auswanderungspropaganda. Mit der Auswanderungsgesetzgebung begann sich zuerst das Innenministerium auseinanderzusetzen, das 1905 eine erste Enquete über die Auswanderung nach Übersee veranstaltete. Ihm folgte im Jahre 1912 das Handelsministerium, das Gesetzesentwürfe vorbereitete, die auf eine oder andere Weise diese Probleme regeln sollten. Im Rahmen dieser Vorbereitungen wurde im Jahre 1912 eine Vernehmung von Auskunftspersonen durchgeführt, die sich im österreichischen Teil der Monarchie mit der Auswanderung auseinandersetzten. Alle Aspekte der Auswanderung standen zur Debatte, sowohl die Auswanderung nach Übersee und in europäische Staaten wie auch die Einschränkung der Auswanderung, die Rolle der Emigrationsagenten und der Unterstützung der Auswanderer. Es wurde auch die Frage behandelt, wie die Auswanderer befördert werden sollen. So schlug man sogar vor, die Auswanderer nach Übersee sollten von einem Arzt begleitet werden. Bei den Bemühungen, ein allumfassendes Auswanderugsgesetz bereitzustellen, wurde man jedoch von dem Ersten Weltkrieg eingeholt.

Mehrere Debatten zum Thema "Auswanderung" fanden im Reichsrat selbst statt. Der Wirtschaftsausschuß des Reichsrats nahm bereits im April 1903 folgende Vorschläge hinsichtlich der Auswanderung nach Amerika an:

Die k.u.k. Regierung wird aufgefordert, die Vorlage des Auswanderungsnetzes möglichst bald dem Parlament zuzuleiten. In dieser Vorlage sollen folgende Grundgedanken beachtet werden:

Im Rahmen der Gewährleistung der Auswanderungsfreiheit soll das Gesetz entsprechende Bestimmungen enthalten, die Bedingungen der Auswanderung sanktionieren, die Auswanderungsagenturen bestimmen, den Schutz der Auswanderer in rechtlicher und finanzieller Hinsicht gewährleisten und allen anderen Voraussetzungen der modernen Auswanderungsbewegung entsprechen sollen.

Es muß ein Organ bestimmt werden, welches das Auswanderungsnetz vollziehen und die Kontrolle über die Auswanderung ausüben wird. Bei Landesregierungen derjenigen Länder, in denen die Auswanderung großes

* * *

Finanzminister über die Auswanderung." *Anhang an den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1912. 54. Sitzung der 31. Session am 12. März 1912.* (Wien, 1912). S. 7527-7530.

Ausmaß angenommen hat, sollen örtliche Fachreferate und Ortsausschüsse gegründet werden zur Leitung und Überwachtung der Auswanderung.

Die Initiativen der einheimischen Auswanderer in In- und Ausland sowie alle Organisationen, die wirtschaftliche Beziehungen der Auswanderer mit der Heimat zu unterhalten beabsichtigen, müssen unterstützt werden.

Außerdem soll die k.u.k. Regierung folgende Maßnahmen treffen:

Sie soll für eine statistische Aufbereitung der österreichischen Auswanderungsbewegung sorgen, die sowohl die Auswanderer im Ausland wie auch die Saisonwanderer erfassen würde. Die Statistik muß über soziale und wirtschaftliche Verhältnisse Auskunft geben.

Die Regierung soll dafür sorgen, daß die Auswanderung nach Übersee über Triest geleitet wird, wo alle zur Auswanderung nötigen Versorgungsmaßnahmen getroffen werden müssen.

Hinsichtlich der Wehrpflichtigen sollen verfassungsmäßige Bestimmungen getroffen werden.

Gegen das Anwerben von Frauen aus der k.u.k. Monarchie sollen die nötigen Schritte unternommen werden im Sinne eines Verbots solchen Handels.

Die k.u.k. Konsularbehörden müssen sich intensiv für die Auswanderer einsetzen, vor allem für den Rechtsschutz der Auswanderer.[31]

Im Reichsrat waren in ihren Bemühungen, die k.u.k. Regierung von der Bedeutung der Auswanderungsproblematik zu überzugen, besonders die slowenischen Abgeordneten aktiv, allen voran Ivan Šušteršič und Fran Šuklje. So stellte Šušteršič 1904 in der Delegation der Parlamente der beiden Reichshälften die Folgen der Auswanderung für die Machtstellung Österreichs fest, seien doch aus diesem allein im Jahre 1894 in der österreichischen Hälfte der Monarchie 35.000 Rekruten für die k.u.k. Armee verlorengegangen. Die Lösung dieses Problems sah Šušteršič in einer schnelleren wirtschaftlichen Entwicklung Österreisch-Ungarns.[32]

Während der Verhandlung des Dringlichkeitsantrages der Abgeordneten Šuklje, Šušteršič und Genossen, betreffend die zunehmende überseeische Auswanderung aus Unterkrain, führte Šuklje am 5. Oktober 1905 im Haus der Abgeordneten folgende Debatte über finanzielle Vor- bzw. Nachteile der Auswanderung:

* * *

31 "Izseljevanje" [Die Auswanderung]. *Slovenski narod 36/91* (Ljubljana, 23. April 1903), S. 2.

32 "Armada in ljudstvo - Izseljevanje" [Die Armee und das Volk - die Auswanderung]. *Slovenec 32/52* (Ljubljana, 4. März 1904), S. 1.

"... Nun bin ich sofort auf eine Einwendung gefaßt – es hat sie mir neulich ein verehrter Kollege aus Mähren vorgehalten und man bekommnt sie auch bei uns im Lande von minderen Kennern der Verhältnisse des Landes oft zu hören – die Einwanderung nämlich, es sei richtig, die Leute wandern wohl aus, aber dafür wandert das amerikanische Geld zu uns ein – und nationalökonomisch genommen – stelle sich doch ein Aktivsaldo heraus.

Ich werde sofort versuchen, die Anschauung, die insbesondere in den Kreisen der politischen Verwaltung zahlreiche Anhänger und Adepten hat, zu widerlegen und nachzuweisen, daß das im Grunde eine ganz gewöhnliche nationalökonomische Irrung ist. Ich bedauere vom Herzen, daß die Sache noch nicht wissenschaftlich diskutiert und kritisiert worden ist. Meine Schuld ist es nicht ... Aber der springende Punkt bleibt immer der: Ist die finanzielle Bilanz aktiv oder nicht? Ich verneine es unbedingt. Nach einer richtigen approximativen Schätzung – sie wird aber eher zu niedrig sein – kommen aus Amerika nach Unterkrain jährlich mindestens zwei Millionen Kronen herein. Es ist richtig. Mit diesem Geld werden Schulden bezahlt, Baulichkeiten restauriert und aufgebessert, auch die Spar- und Vorschußvereine werden alimentiert und dennoch beharre ich, obwohl ich die Richtigkeit dessen zugebe, bei meiner Behauptung und sage, unsere finanzielle Bilanz ist passiv.

... Ich habe nun die Bezirke wieder bereist – obwohl ich sagen kann, daß ich jeden Stein dort kenne – ich habe Umfrage gehalten, ob aus Amerika jemand zurückgekommen ist, der mit den Ersparnissen und durch weitere Arbeit sich – Sie sehen, meine Ansprüche waren nicht sehr hoch – ein Vermögen von zirka 30.000 K erworben hat. Im ganzen Bezirke hat man mir nur zwei Männer genannt und von einem geht noch das Gerücht, daß er sich Vermögen nicht durch schwere Handarbeit erworben, daß er seine Ersparnisse nicht in Hütten, Bergwerken, Fabriken u.s.w. errungen hat, sondern es heißt – ich möchte hoffen und wünschte, das Gerücht wäre unbegründet – daß diese Ersparnisse von ihm als wohlbestallten Besitzer eines öffentlichen Toleranzhauses gewonnen wurden ... Wer von unseren Leuten in Amerika fleißig und nüchtern in Tagwerke arbeitet, der kann bei einer halbwegs günstigen Konjunktur 1000 K bis 1500 K, möglichweise sogar 2000 K in einem Jahre rein ersparen.

Wenn er also nach drei oder vier Jahren härtester Arbeit zurückkommt, so kann er im Durchschnitte einen ersparten Wert von 3000, 4000 K bis Maximum 8000 K mitbringen. Für unseren Bauer freilich ist das bereits ein Vermögen ..."[33]

* * *

33 "Izseljevanje – Ameriški denar" [Die Auswanderung – Das amerikanische Geld]. *Slovenec 38/116* (Ljubljana, 13. Oktober 1905), S. 1; *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1905. 354 Sitzung der XXVII. Session am 5. Oktober 1905.* (Wien, 1905). S. 32096–32106.

Im Jahre 1910 stellte der slowenische Abgeordnete Ignacij Žitnik in der politischen Verwaltung in Wien folgendes fest:

"Die Auswanderung aus Österreich, vornehmlich nach Amerika, wurde zu einer Art Massenerkrankung, die schwere Folgen in wirtschaftlicher, sozialer und moralischer Hinsicht hat. In der Tat gibt es Orte in unserem Staate, wo die Bevölkerung in sehr schweren Verhältnissen lebt. Wenn aber der Staat mehr für die wirtschaftliche Entwicklung der Heimatorte täte, so können die Leute in ihren Heimatorten oder in deren Nähe ihr tägliches Brot verdienen ..."[34]

DIE AUSWANDERUNG AUS DEN GEBIETEN MIT SLOWENISCHSPRACHIGER BEVÖLKERUNG SEIT DER MITTE DES 19. JAHRHUNDERTS

In der Mitte des 19. Jahrhunderts lebten die Slowenen als autochthone Bevölkerung in Krain, im südlichen Kärnten mit Klagenfurt, im Görzer und Triester Gebiet, im nördlichen Teil Istriens, in der Untersteiermark, in westlichen und südlichen Teilen der ungarischen Komitate Vas und Zala sowie in "Slowenisch-Venetien" (Siehe Karte I).

Seit der Mitte des 19. Jahrhunderts weisen die demographischen Daten für die von der slowenischsprachigen Bevölkerung besiedelten Gebiete einen ausgesprochen negativen Migrationssaldo aus. Aus den Angaben für den Zeitabschnitt zwischen 1869 und 1914 geht hervor, daß die Auswanderungsquote in diesem Raum ungefähr um 178.000 Personen höher lag als die Einwanderungsquote.[35] Die statistische Analyse der Auswanderung aus der slowenischen Steiermark und Kärnten sowie aus anderen mit autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebieten zeigt, daß die wirtschaftliche Entwicklung hier mit Absicht zurückgesetzt wurde und daß gerade dies der Hauptgrund für die Auswanderung der slowenischen Bevölkerung war. Diese war nämlich für die damals freistehenden Industrieberufe, die eine Beschäftigungsmöglichkeit boten, nicht qualifiziert. Die ungeeignete Berufsstruktur der slowenischen Bevölkerung war auch eine Ursache dafür, daß sich in Städten und Märkten der mit autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebiete zunehmend

* * *

[34] "Politična uprava - Izseljevanje" [Die politische Verwaltung - Die Auswanderung]. *Slovenec 38/116.* (Ljubljana, 25. Mai, 1910), S. 1.

[35] Živko Šifrer: Statistični podatki o izseljevanju iz slovenskega ozemlja. Prvi del: doba od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne [Statistische Angaben über die Auswanderung aus dem slowenischen Gebiet. Erster Teil: Der Zeitabschnitt von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg]. Unveröffentlichtes Manuskript in der Bibliothek der Abteilung für Geographie der Philosophischen Fakultät in Ljubljana. (1965); Matjaž Klemenčič, "Izseljevanje iz Notranjske v obdobju od srede 19. stoletja do danes" [Die Auswanderung aus Notranjsko/Innerkrain von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis **heute**]. *Notranjski listi 2* (Ed. Janez Šumrada und Božo Levec). (Cerknica: Kulturna skupnost občine, 1981), S. 203-206.

deutschsprachige Bevölkerung anzusiedeln begann,[36] und zwar vorwiegend in jene in Südkärnten und in der Untersteiermark, aber auch in anderen Gebieten entlang der slowenischen ethnischen Grenze. Dies begünstigte den Germanisierungs- und Italianisierungsprozeß, den letzteren in den an Italien grenzenden Gebieten. Da sich also auf den von autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebieten die deutsch- und italienischsprachige Bevölkerung ansiedelte, stellt die Zahl von 178.000 Auswanderern nicht die endgültige Summe jener Personen dar, die im behandelten Zeitraum aus diesem Gebiet ausgewandert sind. Sie bedeutet lediglich den Migrationssaldo aller Gebiete, einschließlich der Städte Triest (Trieste,Trst) und Klagenfurt (Celovec). In Triest und Klagenfurt lebten im Jahre 1910 ungefähr 40.000 Staatsfremde, die zum Großteil aus dem Königreich Italien bzw. Österreich dorthin eingewandert waren. Die Italiener besiedelten im behandelten Zeitraum außer Triest noch Küstenstädte in Slowenisch-Istrien, wie etwa Piran und Izola.[37] In der Untersteiermark lebten im Jahre 1900 25.000 Personen, die nicht auf den von autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebieten geboren waren.[38] Aus dem Gesagten geht hervor, daß von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum Ausbruch des Zweiten Weltkriegs auf die von autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebiete rund 120.000 anderswo geborene Personen einwandert sind. Aufgrund dessen und des bereits erwähnten negativen Wanderungssaldos (178.000) auf den mit autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebieten kann gefolgert werden, daß im erwähnten Zeitraum knapp 300.000 Slowenen dieses Gebiet verlassen haben.

In der slowenischen Abwanderungsbewegung können drei Arten unterschieden werden: die Binnenwanderung, die Auswanderung in die europäischen Länder und schließlich die Auswanderung nach Übersee. Zahlreiche Autoren haben aufgrund der Volkszählung von 1900 errechnet, daß in diesem Jahr rund 65.000 Personen in den slowenischsprachigen Gebieten geborene Personen außerhalb derselben, jedoch innerhalb der Doppelmonarchie gelebt hätten.[39]

* * *

36 Klemenčič, Images of America ..., 199-201; Matjaž Klemenčič, "Germanizacijski procesi na Štajerskem od prve svetovne vojne" [Die Germanisierungsprozesse in der Steiermark seit dem Ersten Weltkrieg]. *Časopis za zgodovino in narodopisje, 50/1-2* (Maribor, 1979), S. 350-369.

37 Wilhelm Hecke, "Volksvermehrung, Binnenwanderung und Umgangssprache in den österreichischen Alpenländern und Südländern." *Statistische Monatschrift, Neue Folge 18.* (Brünn, 1913), S. 323-392; *Spezialortsrepertitorium für das österreichisch-illyrische Kustenland. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910.* (Wien: Der k. k. Statistischen Zentralkommision, 1918), S. I; Josip Roglić, *Le Recensement de 1910, ses méthodes et son application dans la Marche Julienne.* (Sušak: Institut Adriatique, 1946).

38 Richard Pfaundler, "Die Grundlagen der nationalen Bevölkerungsentwicklung Steiermarks." *Statistische Monatschrift, Neue Folge 12.* (Brünn, 1907), S. 557-592

39 Errechnet auf Grund von Angaben von Klemenčič, Germanizacijski procesi ..., 350-369; Hecke, Volksvermehrung ..., 323-392; Bogo Grafenauer, "Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do

Ungefähr 40.000 Slowenen wanderten in den Jahren vor dem Ersten Weltkrieg in andere europäische Länder aus, insbesondere nach Westfalen.[40] Das dritte Auswanderungsgebiet der Slowenen war aber Amerika. Die Auswanderung nach Südamerika stellt ein Thema dar, das besonders für das 19. Jahrhundert zur Gänze unerforscht ist, findet jedoch in der im 19. Jahrhundert auf den von autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebieten erscheinenden Presse Erwähnung.[41]

* * *

današnjih dni" [Die nationale Entwicklung in Kärnten von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis heute]. *Koroški zbornik* (Ed. Bogo Grafenauer etc). (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1946) 117-248.

[40] Über diese Problematik schriebt: J. Knific, "Na Vestfalskem" [In Westfalen]. *Slovenec 28/84-113* (30 Fortsetzungen vom 12. April bis 9. Juni 1900). Er beschreibt die schlechten sozialen Verhältnisse, in denen die Slowenen in Westfalen lebten und stellt fest, daß sie in ganz Westfalen verstreut seien.

Erich Werner: Die Eingliederung von ausländischen Arbeitern und ihr sozialer Aufstieg: dargestellt an der slowenischen Volksgruppe im Ruhrgebiet (Inaugural-Dissertation zur Erlangung des rechts- und staatswissenschaftlichen Doktorgrades der Rechts- und Staatswischenschaftlichen Fakultät der Westfälischen Wilhelms-Universität zu Münster). (Münster: Wilhelms-Universität, 1958); Auch in slowenischer Übersetzung unter dem Titel: Erich Werner, "Slovenci v Porurju" [Die Slowenen im Ruhrgebiet]. (Ljubljana: Selbstverlag, 1985); Mira Dimitrijević-Kolar, "Rudarske naseobine jugoslavenskih radnika u Njemačkoj do početka drugog svetskog rata" [Die Bergwerkssiedlungen der jugoslawischen Arbeiter in Deutschland bis zum Beginn des Zweiten Weltkrieges]. *Iseljeništvo naroda i narodnosti Jugoslavije* [Die Emigration bei den Nationen und Nationalitäten Jugoslawiens] (Ed. Ivan Čižmić etc.). (Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, 1978) 92-210; Slava Lipovšek-Rakovec, "Slovenski izseljenci" [Die slowenischen Emigranten]. *Geografski vestnik 22* (Ljubljana, 1950), S. 2-60; Božidar Tensundern, "Vestfalski Slovenci. Spomini dušnega pastirja za Slovence. Božidarja Tensunderna" [Die westfälischen Slowenen. Die Erinnerungen Božidar Tensunderns, des Seelsorgers für die Slowenen]. (Klagenfurt: Družba sv. Mohorja, 1973).

[41] "Izseljevanje v Ameriko - Politični pregled" [Die Auswanderung nach Amerika - Politische Übersicht]. *Slovenski narod 33/70* (Ljubljana, 27. März 1900), S. 3; "Izseljevanje - Uvodnik" [Die Auswanderung - Leitartikel]. *Slovenec 31/109* (Ljubljana, 14. Mai 1903), S. 1.

Die Auswanderung der Slowenen nach Südamerika in den letzten Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts wird z.T. behandelt im Beitrag von Ema Umek, "Izseljevanje v Brazilijo v zadnjih letih 19. stoletja" [Die Auswanderung nach Brasilien in den letzten Jahren des 19. Jahrhunderts]. *Slovenski izseljenski koledar 16.* (Ljubljana: SIM 1968), S. 218-220.

Diese Fragen berührt auch: Irene Mislej, "Slovenski izseljenci v Južni Ameriki" [Slowenische Emigranten in Süd Südamerika]. *Slovensko izseljenstvo - zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice* (Ed. Milica Trebše-Stolfa und Matjaž Klemenčič). (Ljubljana: SIM, 2001), S. 237-248; Rado Genorio: Slovenci v Argentini – geografske razsežnosti priseljevanja in razvoj njihovih naselbin v Buneos Airesu in Cordobi. [Die Slowenen in Argentinien - die geographischen Dimensionen der Zuwanderung und die Entwicklung ihrer Ansiedlungen in Buenos Aires und Cordoba] (Diss.). (Ljubljana: Philosophische Fakultät, 1991), S. 94-99; Janez Hladnik, "Slovenci v Argentini nekdaj in danes" [Die Slowenen in Argentinien einst und jetzt] *Koledar svobodne Slovenije 1.* (Buenos Aires, 1949), S. 60-64; Veronika Kremžar-Rožanc, "Zapiski k naselitvi Slovencev v Argentini. Prvi naseljenci v Ferossi in Cerrito" [Notizen zur Ansiedlung der Slowenen in Argentinien. Die ersten Ansiedler in Ferossa und Cerrito]. *Meddobje 25/3-4* (Buenos Aires, 1990), S. 259-272; Irene Mislej, "Slovenci v novem svetu [Die Slowenen in der Neuen Welt]. *Republika 3/38-69* (Ljubljana, 9. Februar-12. März 1994); Das internationale wissenschaftliche Symposium "Das kulturelle Schaffen der Slowenen in Südamerika" (Ljubljana, 20.-21. Oktober 1993) widmete dieser Frage keine Aufmerksamkeit.

DIE STATISTISCHE ERFASSUNG DER SLOWENISCHEN EMIGRATION

Die Abwanderungsströme können aufgrund von Angaben aus der Tätigkeit der österreichischen Statistischen Kommission in vier Zeitabschnitte aufgeteilt werden. Für den ersten, der bis 1884 dauerte, verfügen wir über statistische Angaben über die Auswanderung auf der Ebene der politischen Bezirke und Kronländer. Bis 1869 war für jede auswanderungswillige Person gemäß dem Auswanderungspatent vom 24. März 1832 die Einholung einer formellen Ermächtigung seitens der Landesbehörde erforderlich.[42] Nach der Verabschiedung des Staatsgrundgesetzes am 21. Dez. 1869, durch welches die Freiheit der Auswanderung proklamiert worden war,[43] konnte eine präzise Auswanderungsstatistik nicht mehr erstellt werden. Es lag also nahe, daß die Erhebungen der Hafenbehörden über die Auswanderer in größerem Maße der Realität entsprachen als die Angaben der einzelnen Kronländer. Darauf sind die großen Differenzen zwischen den Daten der norddeutschen Hafenbehörden und jenen einzelner Landesbehörden zurückzuführen.

Für den Zeitabschnitt 1884-1899 ist unter anderem charakteristisch, daß die Landesbehörden keine Auswanderungsstatistiken mehr erstellten, weil die Verabschiedung des Staatsgrundgesetzes von 1869 die bisher übliche Auswanderungskontrolle unmöglich machte.[44] Im Jahre 1884 wies das Ministerium des Äußeren die österreichischen Konsuln an, detaillierte Berichte über die Emigranten zu erstatten. Zugleich mußten Auswanderer von den norddeutschen Hafenbehörden nach Alter, Geschlecht und Kenntnis des Lesens und Schreibens in besonderen Erhebungsformularen erfaßt werden (Erlaß des Ministeriums des Innern vom 29. Juli 1884).[45]

Im dritten Zeitabschnitt 1899-1910 wies die Regierung die Konsularbehörden an, noch umfassendere Berichte über die Tätigkeiten der Auswanderer zu erstatten. Die Gründung der Dampfschiffahrtsgesellschaft "Austro-Americana" im Jahre 1904 bedeutete den Beginn des organisierten Auswanderungsverkehrs aus dem Einschiffungshafen Triest in die Neue Welt.[46] Auf diese Weise flossen der neuge-

* * *

[42] *Auswanderungspatent vom 24. März 1832, Politische Gesetze; Sammlung. Nr. 34.* (Wien, 1932), S. 71; *Denkschrift der k. k. Statistischen Zentralkommission zur Feier ihres fünfzigjährigen Bestandes.* (Wien, 1913), S. 112; Franz Schöpf, "Das gesetzliche Verfahren in Auswanderungsfällen." Aus dem allerhöchsten Patente vom 24. März 1832 und den früher erlassenen Verordnungen, wie aus den Paßvorschiften, hergestellt zum Gebrauche für politische und Justizbeamte. (Wien, 1834)

[43] Staatsgrundgesetz über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder vom 21. December 1867. *Reichsgesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich Jahrgang.* (Wien, 1867), S. 395.

[44] *Denkschrift der k. k. Statistischen Zentralkommission* ... 113; Englisch, Die österreichische Auswanderungsstatistik ..., 67.

[45] Englisch, Die österreichische Auswanderungsstatistik ..., 78.

[46] Englisch, Die österreichische Auswanderungsstatistik ..., 79.

gründeten "Austro-Americana" jene Gelder zu, die bis dahin zu den Einnahmen der deutschen, italienischen oder englischen Schiffahrtsgesellschaften gehört hatten. Seit 1899 wurden auch im Triester Hafen Daten über Zahl, Geschlecht, Alter, Analphabetismus und Heimatwohnsitz der Auswanderer ermittelt. Die Genauigkeit bei der Erfassung von Auswanderern ließ jedoch nach 1911 zu wünschen übrig, weil die Erhebung nicht mehr von den Hafenbehörden, sondern von den Dampfschiffahrtsgesellschaften durchgeführt wurde.[47]

Einen zweiten Anhaltspunkt bieten Einwanderungsstatistiken, die von den einzelnen Einwanderungsstaaten erstellt wurden. So verfügen wir für die USA über drei Arten von statistischen Daten. Eine bedeutende "Jahresberichte der Generalkommissare für die Einwanderung" (*Annual Reports of Commissioner General of Immigration*) dar, die seit 1820 erstellt wurden, bis 1861 aber die Zahl der Einwanderer aus der Habsburgermonarchie nicht gesondert angaben. Sie enthielten zunächst nur Angaben über Zahl und Geburtsland der Einwanderer. Erst nach 1898 wurden diese Berichte umfangreicher. Die Amerikaner sammelten für den Zeitraum des sogenannten "Fiskaljahrs", das jeweils vom 1. Juli bis zum 30. Juni des darauffolgenden Jahres reichte, interessante Daten über Alter, Geschlecht, Herkunftsland, "Rasse bzw. Nationalität" sowie den sozialen und beruflichen Status der Immigranten. So wurde bis 1952 für jedes Fiskaljahr ein solcher Bericht erstellt. Für die zahlenmäßige Erfassung der slowenischen Emigrationsbewegung in die USA ist die Datenkategorie "Rassen und Völker" von großer Bedeutung. Leider wurden in den "Annual Reports" bestimmte Nationalitäten statistisch zusammengefaßt. So wurden etwa Kroaten und Slowenen in ein und derselben Kategorie erfaßt, eine weitere Kategorie bildeten Bulgaren, Serben und Montenegriner, eine dritte Bosnier, Herzegowiner und Dalmatiner. Die Zahl der Slowenen in der Kategorie "Kroaten und Slowenen" kann nur annäherend und mittelbar ergründet werden. Zu einem zahlenmäßigen Verhältnis zwischen Kroaten und Slowenen in diesen Daten kann man nur aufgrund eines Vergleichs von Emigrationsprozessen auf den von autochthoner slowenischer und kroatischer Bevölkerung besiedelten Gebieten gelangen sowie aufgrund der Schlußfolgerung, daß der Großteil jener "Kroaten und Slowenen", die aus Österreich stammen, Slowenen sind, und daß der Großteil der aus der ungarischen Hälfte der Monarchie stammenden zu Kroaten gezählt werden kann. Dabei handelt es sich natürlich nur um Hypothesen. Die Dalmatiner wurden in der Kategorie "Bosnier, Herzegowiner und Dalmatiner" erfaßt. Diese Einteilung nach "Rasse und Nationalität" blieb bis zum Jahr 1952 hin unverändert.[48]

* * *

[47] Englisch, Die österreichische Auswanderungsstatistik ..., 85.

[48] *Annual Reports of Commissioner general of Immigration*. (Washington D.C.: Government Printing Office, 1898–1954). - Einschlägige Kopien befinden sich am Institut für Aussiedlungsproblematik der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste in Ljubljana.

Die oben erwähnten Erfassungskriterien, die von dem Professor der Ethnologie Otis T. Mason erstellt worden waren, stießen bereits in der Zeit vor dem Ersten Weltkrieg auf heftige Kritik. Emily Green Balch wies in ihrem 1910 veröffentlichten Buch darauf hin, daß diese Kategorisierung einerseits auf der Kategorie der "südslawischen Völker", d.h. der Slowenen, Kroaten, Bulgaren, Serben und Montenegriner beruhe, andererseits stütze sie sich aber auf das Kriterium der territorialen Zugehörigkeit bei Bosniern, Herzegowinern und Dalmatinern.[49] Auf die Frage nach dem Geburtsland gaben die Immigranten - Angehörige der Balkanvölker - in jenem Zeitabschnitt verschiedene Antworten. Nach ihrem Geburtsland befragt, führte etwa die Mehrheit der Immigranten aus Bosnien und der Herzegowina Österreich an, es gab aber nicht wenige, die noch im Jahre 1908 die Türkei als ihr Geburtsland bezeichneten, vor allem jene aus der Kategorie "Bosnier, Herzegowiner und Dalmatiner."[50] Auf ähnliche Problematik trifft man auch bei der amerikanischen Volkszählung von 1920, als fast die Hälfte der Einwanderer slowenischer Muttersprache angab, ihr Geburtsland sei Österreich.[51] Offensichtlich wußten diese Einwanderer nichts von der Existenz neuer Staaten in Europa.

Die zweite Quelle, die sich zur statistischen Erfassung von amerikanischen Slowenen eignet, stellen 41 Bände der "Berichte der Kommission für die Immigration" (*Reports of the Immigration Commission*) aus dem Jahre 1911 dar. Diese Berichte geben Auskunft über Stand und Status der Einwanderer in den USA, darüber hinaus wird aber auch ihre Lebensart in der neuen Heimat beschrieben. Die Daten sind interessant, denn sie informieren uns über die Lage der Einwanderer in einzelnen amerikanischen Städten und über die Situation der Kinder in den Schulen sowie über die Definitionen einzelner "Rassen und Völker".[52]

Die dritte statistische Quelle, mit deren Hilfe man Zahl und Verteilung der slowenischen Einwanderer in den USA verfolgen kann, sind Volkszählungen. Bei diesen wurde unter anderem seit 1850 das Geburtsland, seit 1910 aber auch die Muttersprache ermittelt. So wurde Österreich als Herkunftsland der Einwanderer bereits im Jahre 1850, Ungarn aber erst 1870 erwähnt. Eine Besonderheit der amerikanischen Statistiker besteht darin, daß sie sich fiktive Staaten ausdachten, wenn es darum ging, gewisse Daten über die Immigranten umzuändern. So kom-

* * *

49 Emily Green Balch: *Slavische Einwanderung in den Vereinigten Staaten* - übersetzt von Dr. Stephan von Phillippovich; (Leipzig und Wien, 1912), S. 34.

50 *Annual Reports 1908* ..., 119.

51 Branko Mita Čolaković: *Yugoslav Migrations to America*. (San Francisco: R and E Research Associates, 1973), S. 53.

52 Dillingham, "The Children of immigrants in Schools." *Reports of the Immigration Commission 29*. U.S. Congress, 3rd Session, Senate Document Nr. 749 (Washington D.C.: Government Printing Office, 1911).

men bereits 1860 Polen, seit 1870 aber auch Böhmen, in Statistiken vor.[53] Serbien und Montenegro wurden als Geburtsland der amerikanischen Immigranten in der amerikanischen Volkszählung zum ersten Mal im Jahre 1910 erwähnt.[54]

Bei der amerikanischen Volkszählung 1910 wurde erstmals auch die Muttersprache der Immigranten und ihrer Kinder, d.h. die der Immigranten der ersten und zweiten Generation ermittelt. Bereits im Vorwort der Publikation über die Statistiken der Volkszählung 1910 wiesen die amerikanischen Statistiker darauf hin, daß sie die ethnische Herkunft der amerikanischen Bevölkerung bereits früher auf besondere Art ermittelt hätten. Außerdem hielten sie fest, daß sie schon bei den vorangehenden Volkszählungen die Antwort auf diese Frage bei jenen Einwohnern erhalten hätten, deren Geburtsland mit den ethnischen Grenzen der Nationen übereinstimmte. Schon seit 1860 wurden Polen bei den Volkszählungen getrennt erfaßt, und zwar je nach ihrem Geburtsland, d.h. "preußische", "österreichische" und "deutsche" (preußische) Polen wurden gesondert in die Statistiken aufgenommen.[55] Anläßlich der Volkszählung 1900 wurden die Zählungskommissare darum gebeten, als "Polen" nur jene Personen zu verzeichnen, die der polnischen Sprache mächtig seien bzw. nur solche Personen sollten Polen als ihr Geburtsland angeben. Seit 1870 wurden auch Personen, die in den böhmischen Ländern geboren waren, gesondert ausgewiesen, wobei man darum bemüht war, als "Tschechen" nur jene statistisch zu erfassen, die Tschechisch als ihre Muttersprache angaben. Andere, die des Tschechischen nicht mächtig waren, wurden nicht zu den aus den böhmischen Ländern Gebürtigen gezählt. Erst im Jahre 1910 erfaßte man in den amerikanischen Statistiken auch die slowenische und "serbokroatische" Muttersprache. Die amerikanischen Statistiker führten damals zwar noch immer die Anzahl der Personen mit kroatischer, dalmatinischer, bosnischer, herzegowinischer sowie serbischer und montenegrinischer Muttersprache an, aber alle diese Sprachen wurden darauf zusammengezählt und in der Endphase war nur die "serbokroatische" Muttersprache der Immigrierten für die Statistik ausschlaggebend.[56]

In der Geschichte der amerikanischen Statistiken kommt in der Veröffentlichung der Ergebnisse der Volkszählung 1930 auch die Kategorie "Wendisch" zum ersten Mal vor. Bereits 1910 wurden 1460 Personen mit wendischer Muttersprache erfaßt, damals jedoch noch nicht als eine besondere Kategorie in den Statistiken veröffentlicht. In der "Enzyklopädie der Rassen und Völker"

* * *

[53] *13th U.S. Census of Population 1910, Vol. 2, Chapter 7: Country of Birth of the Foreign-Born Population.* (Washington D.C.: Government Printing Office, 1913), S. 781-860.

[54] Ebenda.

[55] *13th U.S. Census of Population 1910, Vol. 2, Chapter 10: Mother Tongue of the Foreign white Stock.* (Washington D.C.: Government Printing Office,1913), S. 595-1019.

[56] Ebenda.

(*Encyclopedy of Races or Peoples*, 1911) wird "Wendisch" als ein Dialekt der slowenischen Bevölkerung in der ungarischen Hälfte der Habsburgermonarchie bezeichnet.[57] Daß es sich dabei tatsächlich um Immigranten aus dem Übermurgebiet (Prekmurje) handelt, bestätigt die Tatsache, daß anläßlich der amerikanischen Volkszählung 1930 der Großteil dieser Volksgruppe als Geburtsland Jugoslawien und nur ein geringer Teil Ungarn bzw. Österreich angab. Die Ursache dafür, daß das Wort "Wendisch" als Bezeichnung für die Muttersprache der aus dem Übermurgebiet immigrierten Personen verwendet wurde, ist in der Tatsache zu finden, daß diese Personen für "Vendi" auch in ihrem Heimatland, dem Übermurgebiet, gehalten wurden. Die Überzeugung, daß sie "Vendi" und keine Slowenen seien, brachten einige auch mit nach Amerika. Diese Gruppe ließ sich in Bethlehem sowie in anderen Städten Ostpennsylvaniens nieder.[58] Jene Einwanderer aus dem Übermurgebiet, die sich in Bridgeport (Connecticut) niederließen, fühlten sich hingegen als Slowenen.[59]

Bei der Volkszählung 1910 wurde die Muttersprache auf Grund der Familiensprache definiert, die die Immigranten noch vor ihrer Auswanderung verwendet hatten. Auf diese Art und Weise wollten die amerikanischen Statistiker die tatsächliche ethnische Zugehörigkeit der amerikanischen Einwanderer feststellen.[60]

DIE EINWANDERUNG DER SLOWENEN IN DIE USA BIS 1900

Bereits vor 1898, in einer Zeit, wo amerikanische Statistiken über "Rasse und Nationalität" der Einwanderer noch keinen Aufschluß geben, haben sich viele Slowenen zur Auswanderung aus ihrem Heimatland entschlossen. Auf Grund einer groben Schätzung von Migrationssalden kann festgestellt werden, daß slowenische Emigranten vor der Mitte des 19. Jahrhunderts in kleinen Gruppen auswanderten.[61] Die ersten slowenischen Einwanderer in die USA waren slowenische Protestanten, die vorerst in Deutschland Zuflucht vor der Gegenreformation suchten, um später nach Übersee auszuwandern. In Amerika gründeten sie, zusammen mit deutschen Emigranten, die Siedlung Ebeneser

* * *

57 Dillingham, "Encylopedia of Races or Peoples." *Reports of the Immigration Commission, Vol. 5*, 61st Congress, 3rd Session, Senate Document Nr. 749. (Washington D.C.: Government Printing Office, 1911), S. 130.

58 *15th U.S. Census of Population 1930, Vol. 2, Chapter 7: Mother Tongue of the Foreign born white Population.* (Washington D.C.: Government Printing Office, 1933), S. 339-399.

59 John Arnež, "Slovenian Community in Bridgeport." *Studia Slovenica, Special Series Nr. 2.* (New York, Washington: Studia Slovenica, 1971).

60 *13th U.S. Census of Population 1910, Vol. 2, Chapter 10: Mother Tongue of the Foreign white Stock.* (Washington D.C.: Government Printing Office, 1933), S. 798.

61 Hugo Bren, "Slovenci v Ameriki pred Baragom" [Die Slowenen in Amerika vor der Ankunft Baragas]. *Ave Maria Koledar 30* (Lemont, 1939), S. 145-152.

(Georgia),[62] die später, während des Sezessionskriegs, zerstört wurde. Noch heute kann man auf dem Gebiet der ehemaligen Siedlung (rund 300 km nordöstlich von New Orleans) Grabsteine mit Namen von slowenischen Emigranten finden. Als nächste Einwanderer aus den mit autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebieten des alten Österreich folgten Ende der zwanziger Jahre des 19. Jahrhunderts Friderik Baraga und andere Missionare. Sie übten ihre Missionstätigkeit in Minnesota, Michigan und Wisconsin aus.[63] Baraga wurde sogar zum Missionsbischof mit Sitz in Sault Ste. Marie in Michigan ernannt. Etwa in derselben Zeit ließen sich in den USA auch utopische Sozialisten nieder, wie Andrej Bernard Smolnikar, nach 1848 aber auch politische Emigranten - Akteure der Revolution von 1848. Unter diesen befand sich auch Anton Fister, der aus Radovljica (Radmannsdorf) stammte.[64] Letztere und die utopischen Sozialisten sind keineswegs als Bestandteil der slowensichen Emigration zu betrachten, obwohl sie slowenischer Abstammung waren. Ihre publizistische Tätigkeit setzten sie nämlich in deutscher Sprache fort. Auf den weiteren Aussiedlungsprozeß aus den mit autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebieten übten sie keinen Einfluß aus.

Für die slowenischen Emigranten in den USA muß noch hinzugefügt werden, daß sie auch am Sezessionskrieg teilgenommen haben.[65]

Seit 1861 können die Auswanderungsströme aus der Habsburgermonarchie auch mit Hilfe von amerikanischen Statistiken verfolgt werden:

* * *

[62] Toussaint Hočevar, "Slovenski protestanti v kolonialni Georgiji" [Die slowenischen Protestanten im kolonialen Georgia]. *Časopis za zgodovino in narodopisje, Neue Folge 39/4.* (Maribor, 1968), S. 145-152.

[63] Über Bischof Baraga und andere slowenische Missionare existieren viele Bücher. Davon nur drei: Maksimiljan Jezernik: *Friederick Baraga: A Portrait of the first Bishop of Marquette, based on the Archives of the Congregation de Propaganda Fide. Studia Slovenica 8.* (New York, Washington: Studia Slovenica 1968); Leon Vončina: *Friderik Baraga, prvi slovenski apostolski misionar in škof med Indijanci v Ameriki* [Friederik Baraga – Der erste slowenische apostolische Missionar und Bischof unter den Indianern in Amerika]. (Klagenfurt: Družba sv. Mohorja, 1896); Edo Škulj (Ed.) Baragov Simpozij (Rom: Slovenska teološka akademija, 2000).

[64] Janez Stanonik, "Ameriška leta slovenskega izobraženca Antona Füstra" [Die amerikanischen Jahre des slowenischen Intellektuellen Anton Füster] *Slovenski koledar 28.* (Ljubljana, 1980), S. 197-204; Janez Stanonik. "Andrej Bernard Smolnikar." *Slovenski koledar 10.* (Ljubljana, 1962), S. 170-174; Janez Stanonik. "Longfellow in Smolnikar" [Longfellow und Smolnikar]. *Sodobnost 12.* (Ljubljana, 1964), S. 385-403, 524-542

[65] Bren, Slovenci v Ameriki ..., 90-91.

Tabelle I: Auswanderungsprozeß aus der Habsburgermonarchie:

Zeitabschnitt	Zahl der Einwanderer
1861 - 1896	3.777
1870 - 1879	60.127
1880 - 1889	314.796
1890 - 1899	534.059

Tabelle 2: Geburtsländer laut Angaben der Volkszählungen, 1850-1900

Jahr	Österreich	Ungarn	Böhmen	Polen
1850	964	--	--	--
1860	25.061	--	--	7.280
1870	40.797	31.737	40.289	14430
1880	124.024	11.526	88.361	48.557
1890	241.024	2.435	118.106	147.440
1900	491.295	45.714	--	383.497

Für die Zeit nach 1880 kann festgehalten werden, daß von den in Österreich geborenen Einwanderern in die USA Slowenen, Kroaten, Polen und Tschechen mehr als die Hälfte ausmachen. Auf Grund von Angaben durch Englisch,[66] Caro[67] und Chmelar[68] stammte der überwiegende Teil der Einwanderer der österreichischen Hälfte der Habsburgermonarchie aus Galizien, Bukowina, Krain, der Untersteiermark und Dalmatien. Die Auswanderungsquote der deutschsprachigen Gebiete Österreich-Ungarns war relativ gering.

Die geographische Verteilung der Slowenen in den USA kann für die Zeitspanne bis 1910, als sie bei der Volkszählung zum erstem Mal gesondert erfaßt wurden, auf Grund von Standorten - Zentren der slowenischen Wohlfahrtsorganisationen, der slowenischen ethnischen Pfarren, der slowenischen politischen Organisationen und der Erscheinungsorte der slowenischen Druckschriften-festgestellt werden.

* * *

66 Englisch, Die österreichische Auswanderungsstatistik ... 100.
67 Leopold Caro, "Die Statistik der österreichisch-ungarischen und polnischen Auswanderung ..., 83, 103.
68 Chmelar, *Höhepunkte der osterreichischen Auswanderung* ..., 92-107.

Ende der sechziger und Anfang der siebziger Jahre des 19. Jahrhunderts haben die Slowenen in Nordminnesota die erste Farmersiedlung Brockway gegründet, die noch heute existiert, und der im nächsten Zeitabschnitt 1880-1890 weitere in Minnesota, Michigan, Ohio, Illinois und Pennsylvania folgen sollten.

Erscheinungsorte und Erscheinungsbeginn slowenischer Zeitungen stellen einen bedeutenden Anhaltspunkt dar für die Beweisführung der Existenz slowenischer Immigranten in einer Zeit, wo die amerikanischen Statistiken die Slowenen nicht gesondert erfaßten. Von der Niederlassung und Gründung einer slowenischen Siedlung bis zum ersten Erscheinen einer Zeitung in der Sprache dieser ethnischen Gruppe dürften mindestens zehn Jahre vergangen sein. Für ein solches Unternehmen wurden ein Redakteur, mehrere Journalisten, eine Druckerei sowie ein Verteilungs- bzw. Verkaufsnetz benötigt. So erschienen slowenische Zeitungen in der Zeit vor dem Ersten Weltkrieg in folgenden Städten: in New York seit 1893, in Chicago (Illinois) und Tower (Minnesota) seit 1891, in Cleveland (Ohio) und Joliet (Illinois) seit 1899, in Pueblo (Colorado) und Calumet (Michigan) seit 1901, in Pittsburg (Pennsylvanis) seit 1905, in Leadville (Colorado) seit 1906 und in Denver (Colorado) seit 1908.[69] In allen erwähnten amerikanischen Bundesstaaten mit Ausnahme von Michigan erscheint die Presse slowenischer Organisationen noch heute. Dabei sind nur einige wenige Veränderungen festzustellen, wie etwa jene in Nordminnesota, wo der Mittelpunkt slowenischer Organisationen nach Ely, 50 km nördlich von Tower, verlegt wurde.[70] In Colorado wird die Zeitung slowenischer Organisationen in englischer Sprache mit einer slowenischen Seite nur noch in Denver herausgegeben. Die oben erwähnten Angaben weisen noch heute auf die bedeutendsten slowenischen Ansiedlungszentren in den USA hin. Daß sich die Slowenen noch vor 1898 in den USA ansiedelten, beweist auch die Tatsache, daß sich auf Grund der amerikanischen Statistiken sehr viele Neueinwanderer ihren bereits in den USA befindlichen Verwandten angeschlossen haben.[71]

Den Jahresberichten der amerikanischen Generalkommissare für Immigration zufolge sind von 1898 bis 1914 458.580 Kroaten und Slowenen in die USA

* * *

[69] Joseph Velikonja, Slovene Newspapers and Periodicals in America. Simposia. (New York: League of Slovenian Americans inc., 1981). S. 111-126.
Anläßlich der 100. Jahrestages des Erscheinens des *Amerikanski Slovenec* ["Der amerikanische Slowene"] wurde an der Universität Maribor ein wissenschaftliches Symposium über die slowenische Presse in den USA veranstaltet. Die Beiträge wurden in Proceedings from an International Conference "Immigrant Press in Immigrant Countries' veröffentlicht". *Znanstvena revija 3/2.* (Maribor: Pedagoška fakulteta, 1991), S. 291-558. und in *Dve domovini/Two Homelands 2-3.* (Ljubljana: Inštitut za **izseljens**tvo ZRC SAZU, 1992), S. 7-424.

[70] Matjaž Klemenčič, "Slovenski izseljenski tisk" [Die slowenische Emigrantenpresse]. *Znanstvena revija 3/2.* (Maribor: Pedagoška fakulteta, 1991). S. 299-318.

[71] Eigene Berechnung auf der Basis der Angaben in den *Annual Reports of the Commissioner General of Immigration.*

immigriert. Der Großteil von ihnen reiste über Ellis Island ein, einige aber auch über andere Eintrittshäfen (Ports of immigration). Nach diesen Angaben wanderten in den Fiskaljahren 1905/1906, 1906/1907, 1909/1910 und 1912/1913 in die USA jeweils über 40.000 Kroaten und Slowenen ein. Seit 1908 wurden in den Jahresberichten der Einwanderungskommissare auch Rückwanderer erfaßt. Den Daten über die Rückwanderung ist zu entnehmen, daß der Anteil der Slowenen und Kroaten relativ hoch war. Im behandelten Zeitraum (1908-1914) sollen 203.346 Kroaten und Slowenen in die USA eingewandert sein, während 97.083 Angehörige beider Nationalitäten, also fast die Hälfte der Immigrierten, in ihre Heimat zurückwanderten. Trotz dieser relativ hohen Zahl der Rückwanderer, zeigt eine Vergleichsanalyse der amerikanischen Historikerin kroatischer Abstammung Frances Kraljič, daß Slowenen und Kroaten in der Mitte der europäischen Rückwanderungsskala anzusiedeln seien.[72] Die Einwanderer aus Mittel-, Süd- und Osteuropa hatten nicht vor, sich ständig, sondern nur vorübergehend in den USA niederzulassen. Diese Auswanderung wurde also vom Wunsch nach einer kurzfristigen Verdienstmöglichkeit und anschließender Rückkehr in die Heimat getragen. Viele Rückwanderer mußten jedoch feststellen, daß sie in ihrer Heimat ihr tägliches Brot nicht verdienen können und waren gezwungen, wiederum nach Übersee auszuwandern, um sich eine Existenzgrundlage zu sichern. Wie bereits erwähnt, wurden Slowenen und Kroaten in den Berichten der Generalkommissare für Immigration in einer Kategorie zusammengefaßt. Auf Grund der oben angeführten indirekten Angaben sowie der Angaben über die Aussiedlungstendenzen in den Ländern mit slowenischsprachiger Bevölkerung und in den kroatischen Ländern, kann errechnet werden, daß von den Einwanderern slowenischer und kroatischer "Rasse bzw. Nationalität" ungefähr die Hälfte auf die Slowenen entfällt.

Auch die Angaben über das Land des letzten ständigen Wohnsitzes slowenischer und kroatischer Einwanderer vor ihrer Einreise in die USA sind aufschlußreich. Bekanntlich lag der überwiegende Teil der mit autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebiete in Österreich-Ungarn, nur ein geringer Teil in Slowenisch-Venetien und im Königreich Italien. Auf Grund von Angaben über den letzten ständigen Wohnsitz kann festgestellt werden, daß der Großteil der Slowenen direkt aus der Habsburgermonarchie in die USA, nur ein kleiner Teil von ihnen aber über Zwischenstationen eingewandert ist. Aus Italien wanderten zwischen 1898 und 1914 nur 152 Personen slowenischer und kroatischer "Rasse bzw. Nationalität" in die USA aus. Von den Zwischenstationen nimmt Deutschland den ersten Platz ein, wovon der unter den Slowenen in

* * *

72 Frances Kraljič: *Croatian Migration to and from the United States 1900-1914.* (Palo Alto: Eterovich , 1978), S. 22.

Westfalen tätige Geistliche Božidar Tensudern berichtet.[73] Über Zwischenstationen wanderten vor allem jene Auswanderungswilligen aus, die in anderen europäischen Staaten vorerst das nötige Geld verdienen mußten, um die Überfahrt nach Übersee finanzieren zu können. So wanderten 1.576 Personen slowenischer und kroatischer "Rasse bzw. Nationalität" über Deutschland in die USA aus, über Frankreich 112, über Griechenland 75, über Rußland und Finnland 221, über Serbien, Montenegro sowie Bulgarien 279 und über andere nichteuropäische insbesondere südamerikanische Staaten, 6.381 Personen. Ob dabei persönliche Gründe eine Rolle spielten, bleibt dahingestellt. Tatsache ist, daß diese Länder eine Zwischenstation für Auswanderer in die USA bedeuteten. Zweifellos waren die Balkanländer als Zwischenstationen wegen ihrer Nähe von größerer Bedeutung für die Kroaten als für die Slowenen. Die angeführten Daten zeugen von der Bedeutung der sogenannten sekundären Wanderung sowohl bei den Slowenen als auch bei den Kroaten.

Die Angaben über das Geschlecht der slowenischen und kroatischen Einwanderer in die USA weisen für den Zeitabschnitt 1898-1914 einen sehr hohen Männerüberschuß auf. Unter 458.580 Einwanderern gab es sogar 374.174 (81,6%) Männer und nur 84.406 (18.4%) Frauen. In den amerikanischen Statistiken wurden die Einwanderer in drei Altersgruppen eingeteilt: Personen unter 14 Jahren, Personen zwischen 14 und 45 Jahren und Personen über 45 Jahre. Den Angaben ist zu entnehmen, daß 25.149 (5,5%) der slowenischen und kroatischen Einwanderer jünger als 14 Jahre waren, 471.641 (91,1%) wurden der zweiten Gruppe zugezählt und nur 15.790 (3,4%) waren älter als 45 Jahre. Diese demographischen Angaben zeigen, daß vor allem Männer im erwerbsfähigen Alter zwischen 14 und 45 Jahren aussiedelten. Die demographische Bevölkerungsstruktur in der Habsburgermonarchie, wo eine ungewöhnlich niedrige Zahl der Männer im erwerbsfähigen Alter in demselben Zeitabschnitt festzustellen ist, bekräftigt die obigen Angaben. Ähnlich niedrig ist auch die Zahl der Männer im Alter zwischen 14 und 45 Jahren bei der Bevölkerung mit slowenischer Umgangssprache.[74]

* * *

[73] Tensundern, Vestfalski Slovenci ..., 26.

[74] Janko Mačkovšek, "Statistika Slovencev" [Die Statistik der Slowenen]. Lubor Niederle: *Slovenski svet: Zemljepisna in statistična slika današnjega slovanstva* [Die slowenische Welt: Das geographische und statistische Bild des heutigen Slawentums]. (Ljubljana, 1911), S. 245-249.

Tabelle 3: Anteil der Bevölkerung (in %) nach Alterskategorien in der Habsburger-monarchie und unter der slowenischsprachigen Bevölkerung.

Alterskategorie	Durchschnitt für die Habsburgermonarchie	Bevölkerung mit slowenischer Umgangssprache
bis zu 10 J.	26.3 %	26.2 %
11 - 20 J.	19.6 %	19.6 %
21 - 30 J.	16.0 %	13.5 %
31 - 40 J.	12.7 %	11.5 %
41 - 50 J.	10.3 %	10.3 %
51 - 60 J.	7.9 %	9.3 %
61 - 70 J.	4.9 %	6.4 %
70 und mehr J.	2.3 %	3.2 %

Die Daten über die berufliche Gliederung slowenischer und kroatischer Einwanderer in den USA geben über deren sozialen Status Aufschluß. Die amerikanische Statistik teilte die Immigranten bezüglich der beruflichen Qualifikation in vier Kategorien ein: Fachleute, Facharbeiter, Angehörige anderer Berufe und berufslose Personen. Zu "Fachleuten" wurden Personen mit Fachhoch- und Hochschulabschluß gezählt. Unter den slowenischen und kroatischen Einwanderern gehörten dieser Kategorie meist Geistliche, aber auch einige Schriftsteller, Politiker und Ingenieure an. Insgesamt wurden in diese Kategorie 230 slowenische und kroatische Einwanderer eingestuft. In die Kategorie "Facharbeiter" wurden in Amerika Techniker und andere Berufe mit Mittelschulabschluß eingestuft. Zur Gruppe "Personen mit anderen Berufen" gehörten Landwirte, Landarbeiter (Knechte und Mägde), Arbeiter und Dienstboten. Von den 458.580 eingewanderten Slowenen und Kroaten wurden der Kategorie der Landarbeiter 133.250 (29,1%), den Industriearbeitern aber 201.912 (44%) Personen zugeordnet. Gemeinsam stellten die Land- und Industriearbeiter fast drei Viertel (73,1%) aller slowenischen und kroatischen Immigranten in den USA dar. Selbständige Landwirte entschlossen sich nur selten, nach Übersee auszuwandern. Insgesamt wurden in den USA nur 7.146 (1,6%) selbständige Landwirte gezählt, die ihre Schulden durch Arbeit in den USA abzahlen wollten. Die amerikanischen Einwanderungsbehörden registrierten auch 60.133 (13,1%) unterhaltsabhängige Personen, meist Frauen und Kinder.

Auch die Angaben über den Bildungsgrad der zugewanderten Slowenen und Kroaten in den USA sind aufschlußreich. Von 433.431 Einwanderern über 14 Jahre waren nur 289.466 (66,8%) lese- und schreibkundig. Vergleicht man diese Daten mit jenen über den Bildungsgrad der Slowenen in der Habsburgermonarchie, dann kann festgestellt werden, daß derselbe in der Habsburgermonarchie etwas höher war. So machten auf den von autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebieten unter den Slowenen, die älter als zehn Jahre waren, Lese- und Schreibkundige 82,2%, nur Lesekundige 4,0%, Analphabeten aber 13,8% aus.[75] Den Jahresberichten der Generalkommissare für Immigration ist außerdem zu entnehmen, daß zwischen 1908 und 1914 für 34.093 Einwanderer Verwandte und Freunde die Überfahrt bezahlt haben, aber auch, daß sich 174.313 Einwanderer ihren in Amerika lebenden Verwandten und Freunden angeschlossen haben. Diese Zahlen bestätigen die Bedeutung der sogenannten "Kettenmigrationszyklen" ("chain migration cycles"), die bei Slowenen und Kroaten ein besonderes Phänomen darstellen.

Laut statistischen Angaben wanderten zwischen 1898 und 1914 aus Österreich-Ungarn 3.222.942 Personen nach Übersee aus. Davon stammten 14% aus den mit autochthoner slowenischer und kroatischer Bevölkerung besiedelten Gebieten.[76]

Der amerikanischen Volkszählung von 1910 zufolge lebten in den Vereinigten Staaten 183.631 Slowenen, davon gehörten 123.631 der ersten und 59.800 der zweiten Auswanderungsgeneration an.[77] Im allgemeinen kann man feststellen, daß die Slowenen zu jenen Immigranten zählen, die noch nicht lange in Amerika ansässig waren. Darauf weisen gerade die bereits erwähnten Angaben über Personen hin, die in den USA geboren wurden, also die Angaben über Angehörige der zweiten Generation. Bei der Volkszählung von 1910 machten sie bereits 58,8% aus, wobei unter den südslawischen Völkern der größte Anteil an Personen der zweiten Generation gerade bei den slowenischen Einwanderern (32,6%) zu verzeichnen war. Dies bedeutet, daß sich von den südslawischen Völkern die Slowenen als erste für eine massenhafte Auswanderung entschieden haben und daß sich unter ihnen auch viele befanden, die einen ständigen

* * *

[75] Matjaž Klemenčič, "Struktura otrok po materinem jeziku in razmerje med šoloobiskujočimi in šoloobveznimi otroci na avstrijskem Koroškem v obdobju 1865-1900" [Die Struktur der Kinder nach ihrer Muttersprache und das Verhältnis zwischen den schulbesuchenden und schulpflichtigen Kindern im österreichischen Kärnten im Zeitabschnitt 1865-1900]. *Slovenski vestnik: tednik za slovensko Koroško 33/19, 33/20* und *33/21*. Fortsetzungen vom 12, 19. und 26. Mai 1978 (Klagenfurt, 1978); Wilhelm Hecke: *Die Verschiedenheit der deutschen und slawischen Volksvermehrung in Österreich*. (Stuttgart, 1916), S. 57.

[76] Chmelar, *Höhepunkte der österreichischen Auswanderung* ..., 53-61.

[77] *13th U.S. Census of Population 1910, Vol. 2, Chapter 10: Mother Tongue of the Foreign white Stock*. (Washington D.C.: Governmnet Printing Office, 1911), S. 595-1019.

Wohnsitz in den USA anstrebten. Nach der Zahl der in den Vereinigten Staaten geborenen Personen folgten den Slowenen die Dalmatiner und Kroaten, die Serben und die Montenegriner.

Tabelle 4: Das Verhältnis zwischen den Immigranten der ersten und der zweiten Generation unter den südslawischen Auswanderern in den USA im Jahre 1910[78]

	1. Generation : 2. Generation	
Slowenen	67,4 :	32,6
Dalmatiner	78,9 :	21,1
Kroaten	79,5 :	20,5
Serben	87,5 :	12,5
Montenegriner	98,1 :	1,9
insgesamt	73,3 :	26,7

Die Feststellung, daß die slowenische Massenbewegung älter ist als die kroatische, wird auch durch die Migrationssalden und durch die Angaben über das Bevölkerungswachstum auf den jeweiligen mit autochthoner Bevölkerung besiedelten Gebieten in den Jahrzehnten vor dem Ersten Weltkrieg bestätigt. Demzufolge hatte die Auswanderung aus den Gebieten mit slowenischsprachiger Bevölkerung ihren Höhepunkt in den letzten zwei Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts erreicht, als der Unterschied zwischen der Auswanderungs- und der Einwanderungsquote 105.226 Personen zugunsten der Auswanderungsbewegung betrug. In demselben Zeitabschnitt betrug der negative Saldo in den kroatischen Ländern nur 21.574 Personen.[79] In diesen Ländern erreichte die Auswanderungsbewegung ihren Höhepunkt erst im ersten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts, als der negative Migrationssaldo 154.852 betrug.[80]

Die Angaben über das Bevölkerungswachstum auf jenen Teilen der mit autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebiete, für welche derartige demographische Analysen vorgenommen wurden, zeigen, daß die Bevölkerungszahl zwischen 1890 und 1900 nur in 64,9% der Gemeinden der

* * *

[78] Ebenda.

[79] Ivan Čizmić, "O iseljavanju iz Hrvatske u razdoblju 1880–1914" [Über die Auswanderung aus Kroatien im Zeitabschnitt 1880–1914]. *Historijski zbornik*. (Zagreb, 1974–1975), S. 29.

[80] Čizmić, O iseljevanju iz Hrvatske ..., 30.

Untersteiermark[81] und nur in 37,6% der Gemeinden Südkärntens anstieg.[82] Diese Daten bekräftigen meine These, daß die amerikanischen Statistiken im Hinblick auf die Angaben über die Bevölkerungszahl nach Muttersprache in der ersten und zweiten Generation zutreffend sind,[83] und daß auch die These zutrifft, daß die Slowenen bereits in den achtziger und neunziger Jahren des 19. Jahrhunderts eine starke Auswanderung aus den von autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebieten ausweisen, daß es sich bei den Slowenen um eine zeitlich ältere Auswanderung handelt als bei den Kroaten bzw. bei anderen südslawischen Völkern.

Der Großteil der in die USA ausgewanderten Slowenen männlichen Geschlechts war zur Zeit des Ersten Weltkriegs in wehrdiensttauglichem Alter. Deswegen meldeten sich manche auch freiwillig zum Kriegsdienst, um die amerikanische Staatsbürgerschaft zu erlangen.[84] Der Slowene Louis Cukela hat auf diese Weise sogar eine Tapferkeitsmedaille gewonnen, wovon auch eine Gedenktafel auf Ellis Island zeugt.[85]

DIE GEOGRAPHISCHE VERTEILUNG DER SLOWENISCHEN EINWANDERER IN DEN USA

Drei Viertel der Einwanderer slowenischer und kroatischer "Rasse bzw. Nationalität" beabsichtigten, den "Annual Reports" zufolge, sich zunächst in den Bundesstaaten New York, Pennsylvania, Ohio und Illinois niederzulassen, siedelten sich aber später in beinahe allen amerikanischen Bundesstaaten an. Ansiedlungsgebiete der Slowenen in den USA waren laut Volkszählung von 1910 die amerikanischen Bundesstaaten des sog. Mittelatlantiks, Mittelwestens, Mittelostens und die Staaten des äußersten gebirgigen Westens der sogenannten

* * *

81 Klemenčič, Germanizacijski procesi na Štajerskem ..., 362.

82 Matjaž Klemenčič, "Die ethnische Entwicklung und ethnische Situation in Kärnten vor der Volksabstimmung." *Kärntner Volksabstimmung 1920.* (Wien:Locker Verlag, 1980), S. 140.

83 Matjaž Klemenčič, "Methodological Questions on the Reliability of American Statistics of Mother Tongue for Immigrants from Austria-Hungary." *Emigration from Northern, Central and Southern Europe: Theoretical and Methodological Principles of Research. International Symposium, Krakow, November 9-11, 1981.* (Krakow: Uniwersytet Jagiellonski, 1984), S. 89-107.

84 Ivan Čizmić: *Jugoslovenski iseljenički pokret u SAD i stvaranje jugoslovenske države.* [Die jugoslawische Auswanderungsbewegung in den USA und die Gründung des jugoslawischen Staates]. (Zagreb: Institut za hrvatsku povijest, 1974), S. 317; "Nocoj je poslovilni večer slovenskih vojakov v Grdinovi dvorani" [Heute abend findet im Grdina-Saal der Abschiedsabend der slowenischen Soldaten statt]. *Clevelandska Amerika 10/108* (Cleveland, 17. September 1917), S. 1; "200 Slovencev gre danes iz mesta" [200 Slowenen verlassen heute die Stadt]. *Clevelandska Amerika 10/109* (Cleveland, 19. September 1917), S. 1; "Koliko je slovenskih vojakov v Chillicothe?" [Wie viele slowenische Soldaten in Chillicothe?]. *Clevelandska Amerika 11/22* (Cleveland, 25. Februar 1918), S. 2; "Spomin padlim slovenskim vojakom" [Zur Erinnerung an die gefallenen slowenischen Soldaten]. *Clevelandska Amerika 12/64* (Cleveland, 2. Juni 1919), S. 1.

85 Aus den Angaben am Denkmal der Träger der Tapferkeitsmedaille des Ersten Weltkriegs auf Ellis Island.

Pazifikregion. In den erwähnten Regionen siedelten sich sogar 173.826 slowenische Einwanderer der ersten und zweiten Generation an, und nur 9.605 in anderen amerikanischen Bundesstaaten.[86]

Da sich außer den Slowenen im Nordosten und im Mittelosten der USA auch der Großteil der Angehörigen anderer europäischen Nationen ansiedelte, stieg die Bevölkerungsdichte dort rasch an. Die Ursache dafür ist in einer sich schnell entwickelnden Industrie, in einem starken Produktivitätsanstieg der landwirtschaftlichen Produktion und in der relativ großen Mitgliederzahl der meisten Immigrantenfamilien zu suchen.[87] Aus diesem Grunde weitete sich die Ansiedlung auch auf Berg- und Küstengebiete im Westen der USA aus, was eng mit der Entwicklung der Landwirtschaft und des Bergbaus zusammenhängt.[88]

Die meisten Slowenen kamen in die Vereinigten Staaten als die "Eroberung des Wilden Westens" bereits abgeschlossen war und keine umfangreichen Ackerlandkomplexe mehr zur Verfügung standen. Deshalb mußte sich die Mehrzahl der nach 1880 Eingewanderten (darunter auch Slowenen) in Fabriken und Bergwerken die Arbeit suchen. Dennoch konnte ein kleiner Teil der Slowenen auch in der Landwirtschaft eine Beschäftigung finden. In einigen für die Landwirtschaft geeigneten Gebieten konnten slowenische Einwanderer Land erwerben und eigene Farmen gründen.[89]

Außer den wirtschaftlichen Faktoren bestimmten auch andere Umstände die Zahl der Einwanderer und die Wahl des Siedlungsortes, wie etwa die Nähe der Immigrationshäfen und der Zeitpunkt der Einreise in die Vereinigten Staaten. Die südslawische Einwanderung war am Ende des 19. und am Anfang des 20. Jahrhunderts am stärksten, was zur Folge hatte, daß sich der überwiegende Teil der Slowenen in den Städten ansiedelte. Auch das Bestreben der Einwanderer nach der Bildung von ethnischen Ansiedlungen durch Kettenmigrationen spielte eine Rolle, was bedeutete, daß sich die Einwanderer auf jenen Gebieten niederließen, wo bereits Einwanderer der jeweiligen ethnischen Volksgruppe lebten bzw. ihre Verwandten oder Freunde ansässig waren. Einen geringeren Einfluß auf die Wahl des Ansiedlungsortes übten auch klimatische Verhältnisse aus, weil einige Einwanderer die Gebiete mit ähnlichem Klima wie in ihrem Heimatland bevorzugten. Darum überrascht es nicht, daß sich die Immigranten überwiegend nur im Nordosten und im Mittelosten der USA niederlassen wollten.

Aus den Daten der amtlichen Statistiken geht hervor, daß 1910 die meisten Personen mit slowenischer Muttersprache in Cleveland (14.432) lebten. Auf

* * *

86 *13th U.S. Census of Population 1910, Vol. 2, Chapter 10: Mother Tongue of the Foreign white Stock.* (Washington D.C.: Government Printing Office, 1911), S. 595-1019.

87 Gerald Govorchin: *Americans from Yugoslavia.* (Gainesville: University of Florida Press, 1961) 65.

88 Govorchin, *Americans from Yugoslavia* ..., 68.

89 Govorchin, *Americans from Yugoslavia* ..., 75.

Cleveland folgen Chicago (6.336), New York (3.985), Pittsburgh (3.781), Milwaukee (2.458), San Francisco (1.415), Philadelphia (1.107) und Los Angeles (1.053).[90] Laut diesen Angaben war Cleveland im Jahre 1910 hinter Triest (ca. 50.000 Einwohner) und Ljubljana (23.846 Einwohner) die drittgrößte Stadt im Hinblick auf die absolute Zahl der slowenischen Bevölkerung.

DIE WICHTIGSTEN ORGANISATIONEN DER SLOWENISCHEN IMMIGRANTEN IN DEN USA[91]

Die slowenischen Organisationen in den USA können in drei Gruppen eingeteilt werden. Einen spezifisch amerikanischen Organisationstyp stellen

* * *

90 *13th U.S. Census of Population 1910, Vol. 2, Chapter 10: Mother Tongue of the Foreign white Stock*, (Washington D.C.: Government Printing Office, 1911) 595-1019.

91 Die wichtigste Literatur: Jože Zavertnik: *Ameriški Slovenci. Pregled splošne zgodovine Združenih držav, slovenskega naseljevanja in naselbin in Slovenske narodne podporne jednote* [Die amerikanischen Slowenen. Abriß der Geschichte der Vereinigten Staaten, der slowenischen Besiedlung und der Ansiedlungen sowie der Slowenischen nationalen Unterstützungsvereinigung]. (Chicago: Slovenska narodna podporna jednota, 1925); Matjaž Klemenčič: *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji* [Die amerikanischen Slowenen und der nationale Befreiungskampf in Jugoslawien]. (Maribor: Založba Obzorja, 1987), S. 77-84; Matjaž Klemenčič, "Research on Slovene Immigration to the United States: Past Archievements and Future Directions." *Slovene Studies 8/2* (Columbus: Society for Slovene Studies, 1986), S. 9-14; Matjaž Klemenčič, "Slovenci v Združenih državah Amerike" [Die Slowenen in den Vereinigten Staaten von Amerika]. *Zgodovinski časopis 45/1* (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1991), S. 107-112; Joseph Stipanovich-Petrovich: In Unity is Strength. Immigrant Workers and Immigrant Intellectuals in Progressive America: A History of the South Slav Social Democratic Movement, 1910-1918 (Ph.D. dissertation). (St. Paul: University of Minnesota, 1978); "Slovenes." *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups* (Ed. Stephaan Thernstrom, Ann Orlov, Oscar Handlin). (Cambridge, MA and London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1980), S. 934-942; Rudolf Susel, "The Perpetuation and Transformation of Ethnic Identity Among Slovene Immigrants in America and the American-Born Generations: Continuity and Change." *The Dynamics of East European Ethnicity Outside of Eastern Europe* (Ed. Irene Portis Winner und Rudolph M. Susel). (Cambridge, MA: Cambridge University Press, 1983), S. 107-129; Ivan Molek: *Slovene Immigrant History 1900-1950. Autobiographical Sketches* (Translated from the Manuscript "Over Hill and Dale by Mary Molek"). (Dover: Mary Molek, 1981); Jurij Trunk: *Amerika in Amerikanci* [Amerika und die Amerikaner]. (Klagenfurt: Selbstverlag, 1912); Darko Friš: *Korespondenca Kazimirja Zakrajška OFM 1907-1928* [Die Korrespondenz von Kazimir Zakrajšek O.F.M, 1907-1928] *Viri 6* (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1993), S. 1-191; Majda Kodrič, "Slovene Emigration to the United States and the Establishment of Ethnic Communities." *The European Emigrant Exprerience in the U.S.A.* (Tübingen, 1992), S. 149-170; Matjaž Klemenčič, "The organization of the Slovene diaspora in the post World War II period and the policy of the Slovene and Yougoslav Governments towards the Slovene diaspora." *Les réseaux des diasporas* (Ed. Georges Prevelakis). (Nicosia: Kykem, 1996), S. 81-89; Matjaž Klemenčič: *Slovenes of Cleveland: The Creation of a New Nation and a New World Community: Slovenia and the Slovenes of Cleveland, Ohio.* (Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba; Ljubljana: Scientific Institute of the Faculty of Arts, 1995); Matjaž Klemenčič: *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in v San Franciscu, Kalifornija* [Jurij Trunk zwischen den Vereinigten Staaten von Amerika und Kärnten und die Geschichte der slowenischen Siedlungen in Leadville, Kolorado und San Francisco, Kalifornien]. (Celovec-Ljubljana-Dunaj: Mohorjeva založba, 1999); Matjaž Klemenčič: *100 Years of Catholic Faith. St. Joseph's Church, Leadville, Colorado, 1899-1999.* (Leadville: The Catholic Community, 2000); *Slovensko izseljenstvo. Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice* (Ed. Milica Trebše-Štolfa und Matjaž Klemenčič). (Ljubljana: SIM, 2001).

Vereine zur brüderlichen gegenseitigen Unterstützung dar. Die zweite Gruppe bildeten Vereine im Rahmen der slowenischen ethnischen Pfarrgemeinden, die dritte stellte aber bis zum Beginn des Ersten Weltkriegs die einzige politische Organisation der amerikanischen Slowenen dar, d.i. die "Slovenska sekcija Jugoslovanske socialistične zveze" [Die Slowenische Sektion des Südslawischen sozialistischen Verbands].

a) Die slowenischen Vereine zur brüderlichen gegenseitigen Unterstützung[92]

Die wichtigste Organisationsform der Slowenen in den USA waren, ähnlich wie bei zahlreichen anderen Einwanderungsgruppen, Vereine zur brüderlichen gegenseitigen Unterstützung ("Fraternel Benefit Societies" – im weiteren:

* * *

92 *Emični fraternalizem v priseljenskih deželah. Referati s simpozija "Razvoj in pomen fraternalističnega gibanja in fraternalističnih organizacij med priseljenci v priseljenskih državah"/Papers from the Symposium "The Development and Significance of the Fraternal Movement and Fraternal Organizations among Immigrants in Immigrant Countries," Maribor, May 18–May 21, 1994* (Ed. Matjaž Klemenčič). (Maribor: Pedagoška fakulteta, 1996); Josip Chesarek, "Nekaj slik iz zgodovine Slovensko-Hrvatske Zveze" [Einige Bilder aus der Geschichte des Slowenisch-Kroatischen Verbandes]. *Ameriški družinski koledar, 26* (Chicago: Jugoslovanska socialistična zveza, 1940), S. 138–143; Elsie Culkar, "English speaking lodges in the Slovene National Benefit Society," *Slovenski koledar 16* (Ljubljana: SIM, 1968), S. 291–294; Joseph Culkar, "65 let Slovenske Narodne Podporne Jednote" [Der 65. Jahrestag der Slowenischen Nationalen Unterstutzungsvereinigung]. *Slovenski koledar 18.* (Ljubljana: SIM, 1970), S. 271–274; "Društva in K. S. K. Jednota" [Vereine und die K. S. K. "Eintracht"). *Koledar Amerikanskega Slovenca 1899.* (Chicago, 1899), S. 76–92; *Grand Carniolian Slovenian Catholic Union of the United States of America: Jubilejna spominska knjiga izdana povodom tridesetletnice Kranjsko-slovenske katoliške jednote, 1894–1924* [Grand Carniolian Slovenian Catholic Union of the United States of America: Jubiläumsbuch anläßlich des 30. Jahrestages der Krainisch-Slowenischen Katholischen Vereinigung, 1894–1924). (Cleveland: Kranjsko slovenska katoliška jednota, 1924); *Grand Carniolian Slovenian Catholic Union of the United States of America: 60 th Anniversary of the Grand Carniolian Slovenian Catholic Union, 1894–1954.* (Joliet: Grand Carniolian Slovenian Catholic Union, 1954); Toussaint Hočevar, "Češki vpliv pri snovanju slovenskih podpornih jednot v ZDA" [Die tschechischen Einflüsse auf die Gründung der slowenischen Unterstützungsvereinigungen in den USA]. *Časopis za zgodovino in narodopisje 48/1–2* (Ljubljana 1977), S. 234–240; "Jugoslovanske centralne podporne organizacije v Zedinjenih Državah" [Die südslawischen zentralen Unterstützungsvereinigungen in den USA]. *Ameriški družinski koledar 13* (Chicago, 1927), S. 23; "Jugoslovanske podporne organizacije v Združenih Državah Amerike in pregled njih dela in stanja za leto 1934 (na podlagi podatkov Ivana Mladineo) [Die südslawischen Unterstützungsvereinigungen in den USA und eine Übersicht ihrer Tätigkeit und des Standes im Jahre 1934 (auf Grund der Angaben von Ivan Mladineo)] *Ameriški družinski koledar 22* (Chicago, 1936), S. 116–121; Cvetko Kristan, "Ob 50-letnici Slovenske narodne podporne Jednote v Chicagu" [Anläßlich des 50. Jahrestages der Slowenischen Nationalen Unterstützungsvereinigung in Chicago]. *Slovenski izseljenski koledar 3* (Ljubljana: SIM, 1955), S. 54–60; Ivan Mladineo, "Jugoslovanske podporne organizacije v Zjedinjenih Državah" [Die südslawischen Unterstützungsorganisationen in den USA]. *Ameriški družinski koledar 16* (Chicago, 1930), S. 20–23; Steve Mohorko, "Jugoslovanska podporna zveza "Sloga" v Milwaukeeju, Wisconsinu" [Der Südslawische Unterstützungsverband "Eintracht" in Milwaukee, Wisconsin]. *Slovenski izseljenski koledar 21* (Ljubljana: SIM, 1973), S. 231–234; Ivan Molek: "Šestdesetletnica slovenskega fratenalizma v Ameriki" [Der 60. Jahrestag des slowenischen Fraternalismus in Amerika]. *Ameriški družinski koledar 33* (Chicago, 1942), S. 40–43; "Naše slovenske podporne jednote" [Unsere slowenischen Unterstützungsvereinigungen]. *Ameriški družinski koledar 3* (Chicago, 1917), S. 167–174; Marie Prisland, "40-letnica Slovenske ženske zveze" [Der 40.

Unterstützungsvereine). In der Vorkriegszeit und während des Ersten Weltkriegs waren die slowenischen Einwanderer in den USA in acht Unterstützungsvereinen organisiert. In der Zeit, wo es in den USA noch keine Sozialversicherung gab, funktionierten diese Organisationen als große private Versicherungsgesellschaften, bei denen eine Versicherung auf den Todesfall und Betriebsunfall oder eine Krankheitsversicherung abgeschlossen werden konnte. Diese Organisationen erfüllten nicht nur Aufgaben im Bereich des Versicherungswesens, sondern übernahmen auch die Rolle der kulturellen und politischen Vereinigungen. Die Vielfalt von politischen Überzeugungen, die Einwanderer teils aus ihrem Heimatland mitbrachten, teils aber unter dem Einfluß von neuen politischen Ideen entstanden, bedeutete eine Grundlage für die Gründung einer großen Zahl von Unterstützungsvereinen.

Der erste slowenische Unterstützungsverein wurde bereits im Jahre 1889 in Calumet (Michigan) unter dem Namen "Podporno društvo sv. Jožefa" [Unterstützungsverein des hl. Josef] gegründet. Aus diesem Verein ging später die "Slovensko-Hrvatska zveza" [Slowenisch-Kroatischer Verband] hervor, die sich vierzig Jahre später mit der "Hrvatska bratska zajednica" [Kroatische brüderliche Vereinigung/Croatian Fraternel Union] zusammenschloß. Vor dem Ersten Weltkrieg haben die Slowenen in den USA noch die "Kranjska-Slovenska katoliška jednota" [Krainisch-Slowenische katholische Vereinigung/Grand Carnolian-Slovenian Catholic Union] gegründet mit Sitz in Joliet (Illinois), im Jahre 1898 die "Jugoslovanska katoliška jednota" [Südslawische katholische Vereinigung/-Jugoslav Catholic Union] mit Sitz in Ely (Minnesota), im Jahre 1904 die "Slovenska narodno podporna jednota" [Slowenische nationale Unterstützungsvereinigung/Slovene national benefit Society] mit Sitz in Chicago (Illinois), im Jahre 1908 in Denver (Colorado) die "Zapadnoslovanska zveza" [Westlicher Slawenverband/Western Slavic Union], im Jahre 1910 die "Slovenska dobrodelna zveza" [Slowenischer Wohltätigkeitsverband/Slovene Mutual Benefit Society] mit Sitz in Cleveland (Ohio), im Jahre 1908 die "Slovenska svobodomiselna podporna zveza" [Slowenischer freidenkender Unterstützungsverband/Slovene freethinking benefit Society] mit Sitz in Chicago und im Jahre 1915 die "Jugoslovanska podporna zveza - Sloga" [Südslawischer Unterstützungsverband Eintracht] mit Sitz in Milwaukee (Wisconsin).[93]

* * *

Jahrestag des Slowenischen Frauenverbandes]. *Slovenski koledar 40* (Ljubljana: SIM, 1967), S. 261; Janko Rogelj, "Petdesetletnica Ameriške bratske zveze" [Der 50. Jahrestag des Amerikanischen Brüderlichen Verbandes]. *Ameriški družinski koledar 35* (Chicago, 1949), S. 43-48; Anton Šabec, "Slovenska dobrodelna zveza v Clevelandu" [Der Slowenische Wohltätigkeitsverband in Cleveland]. *Slovenski koledar 6* (Ljubljana: SIM, 1958), S. 76-78; "Srebrni jubilej Kranjske Slovenske Katoliške Jednote, 1894-1919" [Das Silberjubiläum der Krainisch-Slowenischen Katholischen Vereinigung, 1894-1919]. *Ave Maria Koledar 12* (Lemont, 1919), S. 122-133; Friš Darko, Kolar Bogdan, Vovko Andrej. *Prvih sto let Kranjsko slovenske katoliške jednote: pregled zgodovine KSKJ, 1894-1994* [Die ersten hundert Jahre der Slowenischen katholischen Vereinigung: Geschichtlicher Überblick der KSKJ, 1894-1994]. (Ljubljana: Ilex, 1997).

93 Vatroslav Grill: *Med dvema svetovoma* [Zwischen zwei Welten]. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979), S. 176.

In den Unterstützungsvereinen kam die bereits erwähnte Vielfalt der politischen und weltanschaulichen Überzeugungen zum Ausdruck. Kleinere Unterstützungsvereine beschränkten sich bei der Werbung ihrer Mitglieder auf bestimmte Gebiete. So bescheidete sich die "Družba sv. družine" [Bruderschaft der hl. Familie] nur auf den Bundesstaat Illinois und auf die benachbarten Bundesstaaten, die "Jugoslovanska podporna zveza - Sloga" [Südslawischer Unterstützungsverband Eintracht] auf Wisconsin, die "Zapadnoslovanska zveza" [Westlicher Slawenverband] auf den amerikanischen Bundesstaat Colorado und die "Slovenska dobrodelna zveza" [Slowenischer Wohltätigkeitsverband] auf den amerikanischen Bundesstaat Ohio. Das "Prvo slovensko bratsko pomožno društvo" [Der erste slowenische brüderliche Hilfsverein] versuchte Mitglieder aus den Reihen der aus dem Prekmurje (Übermurgebiet) stammenden Slowenen zu gewinnen, die sich in Bethlehem sowie im Osten des amerikanischen Bundesstaates Pennsylvania angesiedelt hatten.[94] Im Gegensatz dazu gründeten größere Unterstützungsvereine ihre Filialen in allen amerikanischen Bundesstaaten, in denen die Slowenen lebten.

Hauptunterschiede zwischen den einzelnen Organisationen, die auf unterschiedlichen weltanschaulichen Ausrichtungen beruhten, sollen nun durch einige Beispiele veranschaulicht werden. Mitglied der "Kranjsko-slovenska katoliška jednota" [Krainisch-Slowenische katholische Vereinigung] konnte nur ein praktizierender Katholik werden. Die Vereinigung hatte auch einen geistlichen Führer - einen katholischen Geistlichen, der zugleich Mitglied des Hauptausschusses der Vereinigung war. In jeder Filiale sorgte ein Pfarrer für das geistliche Leben. Jedes Mitglied dieser Organisation mußte einmal wöchentlich auch die Beichte absolvieren. Diese strenge Ordnung gab Anlaß zur Gründung neuer slowenischer Unterstützungvereine mit liberaleren Vorschriften. Schließlich wurde 1904 die "Slovenska narodna podporna jednota" [Slowenische nationale Unterstützungsvereinigung] gegründet, in der Glauben und Glaubensfragen von der Vereinstätigkeit ausgeschlossen wurden mit der Begründung, die Weltanschauung sei eine private Angelegenheit jedes einzelnen.

Die "Slovenska narodna podporna jednota" [Slowenische nationale Unterstützungsvereinigung], die von Liberalen und Sozialisten gegründet wurde, zählte bei ihrer Gründung im Jahre 1904 200,[95] zehn Jahre später aber 11.250 Mitglieder. Sie verfügte über ein Vermögen von 101.414 US-Dollar.[96]

* * *

94 Marie Škrilec, "Slovenski Prekmurci v Bethlehemu, Pennsylvania" [Die Slowenen aus dem Übermurgebiet in Bethlehem, Pennsylvania]. *Slovenski koledar 21* (Ljubljana: SIM, 1973), S. 244-248.

95 Zavertnik, *Ameriški Slovenci* ..., 536.

96 Zavertnik, *Ameriški Slovenci* ..., 594.

Die "Kranjsko-slovenska katoliška jednota" [Krainisch-Slowenische katholische Vereinigung] zählte bei ihrer Gründung im Jahre 1894 in Joliet (Illinois) 500, im Jahre 1914 aber 12.199 Mitglieder. Sie verfügte über ein Vermögen von 312.0030 US-Dollar.[97]

Die genannten Vereine finanzierten Vereinszeitungen, die teilweise von ihnen gegründet worden waren. Die erste Zeitung der slovenischen Einwanderer in den USA *Amerikanski Slovenec* [Der amerikanische Slowene], war das Organ der "Družba sv. družine" [Bruderschaft der hl. Familie] und des "Zapadnoslovanska zveza" [Westlicher Slawenverband]. Die Zeitung der Slowenen aus Cleveland *Ameriška domovina* [Die amerikanische Heimat] war das Organ der "Slovenska dobrodelna zveza" [Slowenischer Wohltätigkeitsverband], die "Slovenska narodna podporna jednota" [Slowenische nationale Unterstützungsvereinigung] gründete die Zeitung *Glasilo Slovenske narodno podporne jednote* [Das Organ der Slowenischen nationalen Unterstützungsvereinigung], die im Jahre 1916 in *Prosveta* [Die Aufklärung] umbenannt wurde. Die "Slovenska-hrvatska zveza" [Slowenisch-Kroatischer Verband] gab das Organ *Jugoslovanski glasnik* [Der südslawische Bote] heraus, die "Kranjsko-slovenska katoliška jednota" [Krainisch-Slowenische Unterstützungsvereinigung] gründete aber das Sprachrohr mit Titel *Glasilo KSKJ* [Das Organ der KSJK]. In diesen periodischen Druckschriften wurden hauptsächlich Sitzungsprotokolle verschiedener Ausschüsse dieser Organisationen und Geschäftsberichte über ihre Tätigkeit als Versicherungsgesellschaften veröffentlicht. Es sind aber auch Kommentare zu den aktuellen politischen Fragen, die diese Organisationen beschäftigten, zu finden. Sowohl die amerikanische politische Situation als auch jene in der alten Heimat waren Gegenstand der Berichterstattung. Erwähnenswert sind unzählige Artikel mit ideologischen Debatten und Auseinandersetzungen zwischen verschiedenen politischen Gruppierungen der amerikanischen Slowenen.[98]

b) Das kirchliche Organisationsnetz der Slowenen

Die ersten Slowenen in Nordamerika waren, wenn man von der Ansiedlung Ebenser absieht, Geistliche, die in Michigan, Minnesota und Ontario als Missionare bei den dort lebenden Indianerstämmen tätig waren.[99] Dennoch können diese Missionare nicht als slowenische Einwanderer im klassischen Sinne

* * *

97 Archiv Immigration History Research Center St. Paul (Minnesota) U.S.A., South Slavic, Miscellaneous, Manuscripts, KSKJ Minutes. Box 1: Črtice in podatki k zgodovini KSKJ [Notizen und Angaben über die Geschichte der KSKJ].

98 Matjaž Klemenčič, "Slovenski izseljenski tisk" [Die slowenische Immigrantenpresse]. *Znanstvena revija 3/2* (Maribor: Pedagoška fakulteta, 1991), S. 299-306.

99 Die meisten Erzählungen über diese Zeit der amerikanisch–slowenischen Geschichte sind zu finden bei:

betrachtet werden. Es kann nur festgehalten werden, daß sie anläßlich der Spendenaktionen in den slowenischen Kirchen, in der Zeit vor der massenhaften Auswanderung der Slowenen, die Existenz von dem fernen Amerika ins allgemeine Bewußtsein brachten.[100]

Dem großen slowenischen Migrationsstrom am Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts schlossen sich bald auch slowenische katholische Geistliche an. In den USA gründeten sie in fast jeder größeren Siedlung eine slowenische ethnische Pfarrgemeinde. Diese Pfarrgemeinden wurden zu katholisch-religiösen, aber auch kulturellen Zentren der amerikanischen Slowenen. Bis zum Beginn des Ersten Weltkriegs wurden 46 Pfarrgemeinden gegründet, es wanderten aber auch 100 Geistliche ein, die in fast allen größeren slowenischen Siedlungen tätig waren.[101] Da die Gebäude der ethnischen Pfarrgemeinden von den slowenischen Einwanderern selbst errichtet werden mußten, waren letztere gezwungen, Geld zu sammeln. Jede Pfarrgemeinde hatte eine Kirche und ein Pfarrhaus, größere Städte, wie etwa Chicago, Cleveland oder Joliet auch eine Volksschule, die vom Pfarramt geleitet wurde.[102]

Gebäude, die größtenteils vor dem Ersten Weltkrieg errichtet worden sind, stehen noch heute und stellen ein bedeutendes Denkmal der slowenischen Kultur in den USA dar. In den Gebäuden haben sich Aufschriften in slowenischer Sprache erhalten, die von der Anwesenheit der slowenischen Immigranten in den USA zeugen.

Die katholischen Volksschulen leisteten einen bedeutenden Beitrag zur Erhaltung der slowenischen kulturellen Tradition unter den jüngeren Generationen der slowenischen Einwanderer. Die Unterrichtssprache in diesen Schulen war zwar Englisch, doch wurde auch Slowenisch als Unterrichtsgegenstand gelehrt. Als Unterrichtssprache wurde Slowenisch teilweise nur im Religions- und Musikunterricht verwendet. Die Kinder, die diese Schulen besuchten, bewahrten das Zugehörigkeitsgefühl zum Slowenentum und übertrugen es auf spätere Generationen. Einige Schulen in größeren slowenischen Ansiedlungen in den USA hatten einen Schülerstand von über 1.000 Schüler und

* * *

Alojz Rebula: *Duh velikih jezer, lik Ireneja Friderika Barage* [Der Geist der Großen Seen, die Persönlichkeit von Irenej Friderik Baraga]. (Celje: Mohorjeva družba, 1980).

100 Klemenčič, Images of America ..., 202-204; Zmago Šmitek: Klic daljnjih svetov [Die Stimmen aus der Ferne]. (Ljubljana: Borec, 1986), S. 132, 140, 142.

101 Friš, Razvoj slovenske katoliške cerkve ..., 11; Darko Friš: *Ameriški Slovenci in Katoliška Cerkev, 1871-1924* [Die amerikanischen Slowenen und die katholische Kirche, 1871-1924]. (Celovec-Ljubljana-Dunaj: Mohorjeva založba, 1995).

102 Matjaž Klemenčič, "Razvoj slovenskih far v Clevelandu" [Die Entwicklung der slowenischen Pfarrgemeinden in Cleveland]. *Celovški Zvon: vseslovenska revija za leposlovje, kritiko, kulturna, družbena in verska vprašanja 9/32* (Klagenfurt, 1991), S. 51-60.

waren als solche bedeutende kulturelle Zentren.[103]

Neben religiösen wurden im Rahmen der Pfarrgemeinden auch kulturelle und sportliche Veranstaltungen organisiert.[104] Die slowenischen Pfarrer waren dem in der Diözese wirkenden amerikanischen Bischof unterstellt. Der Bischof war aus kirchenrechtlicher Sicht der oberste Verwalter und Eigentümer des Pfarrgemeindegutes in jenen Pfarrgemeinden, die in seinem Diözesangebiet lagen. Mit Hilfe der Diözese als einer übergreifenden Verwaltungsorganisation der katholischen Kirche konnten slowenische Priester ohne Schwierigkeiten Kontakte mit anderen, in derselben Diözese tätigen Kollegen knüpfen. Stark erschwert war dagegen eine über die Diözesangrenzen angestrebte Zusammenarbeit der slowenischen Pfarrer, da sie die Zustimmung der Bischöfe der betreffenden Diözesen erforderte.[105]

Gerade in diesem Zusammenhang ist die Tätigkeit der slowenischen Franziskaner in den USA von Bedeutung. Der Franziskanermönch Kazimir Zakrajšek wanderte im Jahre 1912 in die USA aus und gründete dort das "Komisariat sv. Križa" [Kommissariat des hl. Kreuzes], das unmittelbar der Franziskanerprovinz in Ljubljana [Laibach] unterstellt war. Es sollte die Amerikanisierung der slowenischen Pfarrer und deren Abkehr von den Grundprinzipien des katholischen Glaubens verhindern. Die Franziskaner spielten bei der Vereinigung der katholischen Geistlichen in den USA eine bedeutende Rolle. So druckten sie in New York die für die katholische Geistlichkeit bestimmte Monatsschrift *Ave Marija* sowie die Kulturzeitung *Sloga* [Die Eintracht]. Die klerikalistisch-konservative Artikel Zakrajšeks in *Ave Marija* lösten in liberalen Zeitungen Debatten und Kritiken aus, wie etwa in der *Prosveta* ["Die Aufklärung" - Organ der Slovenska narodno podporna jednota/Slowenische nationale Unterstützungsvereinigung] und im *Proletarec* ["Der Proletarier" - Organ der Slovenska sekcija Jugoslovanske socialistične zveze/Slowenische Sektion des Verbandes der südslawischen Sozialisten]. Zakrajšeks Tätigkeit wurde auch von Pfarrern in slowenischen Pfarrgemeinden in den USA mißbilligt, seine Aufsätze wurden aber sogar von einigen Franziskanermönchen kritisiert.[106]

* * *

[103] Leopoldina Plut-Pregelj, "Katoliški šolski sistem v Združenih državah Amerike in ustanavljanje osnovnih šol pri slovenskih župnijah, 1895-1914 [Das katholische Schulsystem in den Vereinigten Staaten von Amerika und die Gründung von Grundschulen bei den slowenischen Pfarrgemeinden, 1895-1914]. *Dve domovini/Two Homelands 2–3*. (Ljubljana: Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU, 1992), S. 391-407.

[104] Klemenčič, Razvoj slovenskih far ..., 55.

[105] Bogdan Novak: Adamic and Yugoslavia During World War II. The Slovene Catholic Response (A paper Presented at the International Symposium on Louis Adamic, Sponsored by the Immigration History Research Center, University of Minesota, Minneapolis, Minnesota, May 1991), -unveröffentlichtes Manuskript.

[106] Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji* ..., 80.

DIE AMERIKANISCH-SLOWENISCHEN LINKSORIENTIERTEN ORGANISATIONEN - "JUGOSLOVANSKA SOCIALISTIČNA ZVEZA" [DER VERBAND DER SÜDSLAWISCHEN SOZIALISTEN]

Sozialistische Ideen fanden unter den Slowenen in den USA bereits nach 1891 Verbreitung, als liberal orientierte Slowenen den "Klub Slovenija" [Klub Slowenien] in Chicago gründeten. Dieser Klub erfüllte die Funktion eines Vereins zur brüderlichen gegenseitigen Unterstützung. Es war ihm aber auch die Rolle einer politischen Organisation zugedacht. Seine Mitglieder versuchten schon von Beginn an, die von Geistlichen gegründete "Kranjsko-slovenska katoliška jednota" [Krainisch-Slowenische Unterstützungsvereinigung] zu säkularisieren bzw. liberalisieren. Doch der Versuch, religiöse Angelegenheiten von der Geschäftsführung der "Kranjsko-slovenska katoliška jednota" zu trennen, war schon von Anfang an zum Scheitern verurteilt. Zu dieser Zeit war die konservative Ausrichtung, welche die Slowenen aus ihrer Heimat nach Amerika mitgebracht hatten, noch so stark in ihnen verwurzelt, daß es kaum eine reale Chance gab, einen eigenen Verein zur brüderlichen gegenseitigen Unterstützung der "fortschrittlich" orientierten Slowenen zu gründen. Deswegen schloß sich der "Klub Slovenija" dem "Tschechischen progressiven Verein zur brüderlichen gegenseitigen Unterstützung" an und setzte seine Tätigkeit als "Klub št. 44" [Klub Nr. 44] dieser Organisation fort. Im Jahre 1900 versuchten die Mitglieder dieses Klubs, eine selbständige slowenische kulturelle Vereinigung ins Leben zu rufen.

Die neuerliche Gründung des "Klub Slovenija" resultierte aus der Vereinigung von liberalen und sozialdemokratischen politischen Ideen unter den amerikanischen Slowenen. Die Mitglieder des liberalen Flügels gaben seit 1903 die Zeitung *Glas svobode* [Die Stimme der Freiheit] heraus. Die beiden Redakteure, Martin Konda und Milan Medica, waren ihrer ideologischen Überzeugung nach Liberale. Sie gingen von der Voraussetzung aus, diese Zeitung würde das Organ der vereinigten liberalen slowenischen Organisation werden. Das Sprachrohr der slowenischen Sozialisten war aber die Zeitung *Zora Danica* [Die Morgenröte], deren Redakteure die Brüder Frank und Ivan Petrič waren. Nach einigen Ausgaben wurde ihr Erscheinen eingestellt. Danach mußten die Sozialdemokraten und Liberalen mit einem gemeinsamen Organ vorliebnehmen.[107]

Im April 1904 gründeten Liberale und Sozialdemokraten die bereits genannte "Slovenska narodno podporna jednota" [Slowenische nationale Unterstützung-

* * *

[107] Frank Zaitz, "Iz naše zgodovine, društvo Slavija, pozneje št.1 JSZ, prispevala v svojih letih ogromno k napredku našega ljudstva" [Aus unserer Geschichte - Verein 'Slavija'- später Nr. 1 JSZ. Der Verein trug seinerzeit enorm viel zum Fortschritt unseres Volkes bei]. *Ameriški družinski koledar 36* (Chicago, 1950), S. 100-105.

vereinigung]. Unter der Führung von Frank Petrič und Jože Zavertnik waren sie darum bemüht, die Lage der slowenischen Arbeiter in den USA zu verbessern, und strebten danach, daß die Sozialdemokraten die Führung der "Slovenska narodna podporna jednota" übernehmen würden.

Jože Zavertnik stellt eine auch für die Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie interessante Persönlichkeit dar, er war doch vor seiner Auswanderung in die USA Reserveoffizier der k.u.k. Armee und Redakteur vom *Eisenbahner*,[108] dem Organ der "Gewerkschaften der österreichischen Eisenbahner." Nach seiner Emigration in die USA wurde Zavertnik bald Redakteur des *Glasilo Slovenske narodno podporne jednote* [Organ der Slowenischen nationalen Unterstützungsvereinigung], seit 1916 aber der Zeitung *Prosveta* [Die Aufklärung].[109]

Die Träger der sozialistischen Ideen, angeführt von den oben genannten Jože Zavertnik und Frank Petrič, gründeten im Jahre 1903 in Chicago ihre Organisation mit dem Namen "Slovenska socialistična zveza" [Slowenischer sozialistischer Verband]. Diese trennte sich im Jahre 1905 vom Organ des liberalen Flügels der Slowenen in den USA *Glas svobode* [Die Stimme der Freiheit] und begann im Dezember desselben Jahres, ihre eigene Zeitung *Proletarec* [Der Proletarier] herauszugeben.[110] Die jüngsten Forschungen zeigen interessanterweise, daß der Großteil der Mitglieder der slowenischen Sektion der "Slovenska socialistična zveza" aus der mittleren Schicht der sehr erfolgreichen Unternehmner stammte.[111]

Im Jahre 1907 suchten die slowenischen Sozialisten in den USA die kroatischen Sozialisten in Österreich-Ungarn um einen Agitator an, der unter den kroatischen Arbeitern in den USA wirken sollte. Die Kroaten schickten darauf Milan Glumac in die USA. Dieser begründete im Jahre 1907 die Zeitung *Radnička straža* [Die Arbeiterwacht], die zugleich auch die Zeitung der kroatischen

* * *

[108] Molek, *Slovene immigrant history* ..., 185; "Josip Zavertnik". *Slovenski biografski leksikon 14. zvezek* [Das slowenische biographische Lexikon. Band 14] (Ed. Jože Munda). (Ljubljana, 1986), S. 775.

[109] Molek, *Slovene immigrant history* ... 181.

[110] Mojaž Klemenčič, "Proletarec and the acculturation of Slovene workers in the United States. V: *Labor Migration Project. Labor Newspaper Preservation Project : the press of labor migrants in Europe and North America 1880s to 1930s*, Publications of the Labor Newspaper Preservation Projekt (Ed. Christiane Harzig, Dirk Hoerder). (Bremen: Universität, 1985), S. 475-486; Zaitz, Iz naše zgodovine ..., 78-160.

[111] Viele Mitglieder der Jugoslovanska socialistična zveza (Verband der südslawischen Sozialisten) kommen als Kleinunternehmer vor. In: Ivan Mladineo: *Narodni adresar Srba, Hrvata, Slovenca* [Das nationale Adreßbuch der Serben, Kroaten und Slowenen]. The National Directory of the Croat-Slovene-Serb Organizations, Institutions, Business, Professional and Social Leaders in the United States and Canada. New York 1937. Die Mitgliederliste der "Jugoslovanska socialistična zveza" ist aber unter den Abonnenten des *Proletarec* [Der Proletarier] in den Akten der "Jugoslovanska socialistična zveza" in Immigration History Research Center in St. Paul (Minnesota) zu finden.

Sozialisten in den USA wurde.[112] 1909 gründeten Vertreter von dreizehn kroatischen sozialistischen Vereinen den "Hrvatski socialistički savez" [Kroatischer sozialistischer Verband]. Im darauffolgenden Jahr versammelten sich Vertreter aller 34 südslawischen, vor allem slowenischen und kroatischen sozialistischen Vereinen und gründen die "Južnoslovanska socialistična zveza" [Südslawischer sozialistischer Verband]. Zum Vorsitzenden wurde der kroatische Sozialist Tomo Besoni gewählt, der später auch Vorsitzender der "Hrvatska bratska zajednica" [Kroatische brüderliche Vereinigung] wurde. Vizepräsident der Vereinigung wurde Ivan Petrič. Die "Južnoslovanska socialisticna zveza" [Südslawischer sozialistischer Verband] wurde in drei Sektionen aufgeteilt. Die slowenische Sektion zählte zu Beginn 18 Vereine, die kroatische 13 und die serbische nur 3. Jede von diesen Sektionen hatte eine eigene Verwaltung, die gemeinsame Verwaltung setzte sich aber aus Vertretern aller drei Verwaltungen zusammen. Jede Sektion hatte auch ihr eigenes Budget. Die konstituierende Versammlung beschloß, sich der "Amerikanischen sozialistischen Partei" anzuschließen. Als die "Južnoslovanska socialistična zveza" [Südslawischer sozialistischer Verband] zu einer ihrer fremdsprachigen Föderationen wurde, zählte sie 635 Mitglieder und 36 Vereine in zwanzig amerikanischen Städten und gab zwei Wochenzeitungen heraus. Der Einfluß der Sozialisten auf die slowenische Bevölkerung in den USA war viel größer, als man auf Grund des oben Gesagten schließen könnte. So entwickelten sie ihr eigenes Verlagswesen und gaben Werke von den in den USA lebenden slowenischen Autoren sowie den amerikanischen historischen Kalender heraus, der in der Zeit vor dem Ersten Weltkrieg eine Auflage über 4.000 Stück erreichte.[113] Außerdem waren Sozialisten im kulturellen Leben tätig, sie veranstalteten Theateraufführungen, Opern- und Chormusikkonzerte, denen in größeren slowenischen Ansiedlungszentren, wie etwa Cleveland oder Chicago, sogar über 1.000 Zuhörer beiwohnten.[114]

Die slowenischen Sozialisten in den USA waren damals noch besonders um die Verbesserung der sozialen Lage der slowenischen Arbeiter bemüht, welche sie aufriefen, den amerikanischen Gewerkschaften beizutreten. Ihre Bemühungen und die des Organs *Proletarec* [Der Proletarier] waren auf die Anwerbung neuer Mitglieder für die "Slovenska narodna podporna jednota" [Slowenische nationale Unterstützungvereinigung] und für die "Jugoslovanska socialistična zveza" [Verband der südslawischen Sozialisten] ausgerichetet.

* * *

112 Ivan Čižmić, "Yugoslav Immigrants in the U.S. Labor Movement, 1880-1920. *American Labor and Immigration History 1877-1920: Recent European Research.* (Chicago, London, 1983), S. 177-190. Ivan Čižmić: *Hrvati u životu Sjedinjenih američkih država*[Die Kroaten im Leben der Vereinigten Staaten von Amerika]. (Zagreb 1982)

113 Frank Zaitz, "Jugoslovanska socialistična Zveza" (=Verband der Südslawischen Sozialisten). *Ameriški družinski koledar 15.* (Chicago, 1929), S. 169-175.

114 "Izobraževalna akcija Jugoslovanske socialistične Zveze" [Die Bildungskampagne des Verbandes der Südslawischen Sozialisten]. *Ameriški družinski koledar 14.* (Chicago, 1928) S. 9.

Die Mitglieder der "Slovenska socialistična zveza" [Slowenischer sozialistischer Verband] in den USA können von Beginn an als Angehörige des rechten Flügels der Sozialisten betrachtet werden. Dabei muß einerseits in Betracht gezogen werden, daß sie ständige Kontakte mit den Liberalen bei Gründung und Führung der "Slovenska narodno podporna jednota" [Slowenische nationale Unterstützungsvereinigung] pflegten, andererseits aber, daß die führenden Mitglieder der sozialistischen Partei größtenteils kleine Unternehmer, Gaststätten- und Ladenbesitzer in den slowenischen Siedlungen waren, was sich auf ihre Ideologie niederschlug.

Im Gegensatz zu den slowenischen Sozialisten, arbeiteten die kroatischen Sozialisten oft mit der anarchistischen Gewerkschaft "United Mine Workers of the World" zusammen. Sowohl slowenische als auch kroatische Sozialisten bevorzugten Verbindungen zu konservativen Gewerkschaften wie etwa "United Mine Workers of America" und "Western Federation of Mine". Auf Grund ähnlicher politischer Ansichten unterhielten die slowenischen Sozialisten gute Beziehungen zu der "Jugoslovanska socialno demokratska stranka" [Südslawische sozialdemokratische Partei] in Österreich. In diesem Zusammenhang wurde auch der Amerikabesuch Etbin Kristans organisiert, eines der Führer der "Jugoslovanska socialno demokratska stranka" [Südslawische sozialdemokratische Partei], der während des Ersten Weltkriegs Vorsitzender der "Jugoslovansko republikansko združenje"[115] [Südslawische republikanische Vereinigung] wurde. Kristans Vortragsreise durch die USA im September, Oktober und November 1912 war so erfolgreich, daß er 1914, kurz vor Ausbruch des Ersten Weltkriegs, noch eine zweite Reise in die USA unternahm.[116]

DIE SCHLUßFOLGERUNGEN

Die Abhandlung setzt sich vor allem mit drei Fragen auseinander:

- mit der österreichischen Auswanderungspolitik bis zum Ersten Weltkrieg,
- mit der Zahl und der sozialen Struktur der slowenischen Immigranten in den USA aufgrund der österreichischen und amerikanischen Statistik sowie
- mit dem Organisationsnetz der Slowenen in den USA.

* * *

[115] Matjaž Klemenčič, "Politično delo Etbina Kristana" [Die politische Tätigkeit Etbin Kristans]. Migracijske teme 4/1-2. (Zagreb, 1988), S. 103-110.

[116] Klemenčič, *Politično delo ...*, 103-110; Klemenčič Matjaž, "American Slovenes and the leftist movements in the United States in the first half of the twentieth century." *Journal of American Ethnic History* 15/3 (Atlanta, GA, 1996), S. 20-43.

Aus der Abhandlung geht hervor, daß sich die Österreicher mit der Auswanderung aus ihrer Hälfte der Monarchie viel befaßt haben. Wissenschaftler, Politiker und Beamte saßen stundenlang auf Sitzungen verschiedener parlamentarischer Ausschüsse und Kommissionen, die sich mit den Fragen, Problemen und Folgen der Auswanderung auseinandersetzten, wovon auch in beiden Häusern des Reichsrats die Rede war. Trotzdem gelang es bis zum Ersten Weltkrieg nicht, ein Gesetz zu verabschieden, das die Wanderungsbewegung aus der Habsburgermonarchie und die damit verbundene Propaganda sowie ihre Wege und Art regeln würde. Der österreichische Staat interessierte sich hauptsächlich dafür, wer aus dem Auswanderungsverkehr Kapital schlagen wird und machte sich Sorge darum, daß durch die Auswanderung wegen der personellen Verluste die Armee und die Landwirtschaft betroffen sein könnten.

Obwohl der österreichische Staat den Schutz seiner Auswanderer in den Aufnahmeländern nicht zu seinen vordergrundigen Aufgaben zählte, unterstützte er vor allem kurz vor dem Ersten Weltkrieg und während des Kriegs - über seine diplomatischen Vertretungen - proösterreichische, monarchietreue Auswanderer. Aus diesem Grunde genoß die Österreich gewogene Presse seine breite Unterstützung.

Da sich Österreich nur wenig um den Schutz seiner Auswanderer kümmerte, übernahm diese Aufgabe sowohl in den Einschiffungshäfen wie auch bei der Ankunft im Immigrationsland die katholische Kirche bzw. der "St.-Raphael-Verein", der seine Tätigkeit in allen Auswanderungsphasen ausschließlich dem Schutz der Auswanderer widmete. Der Hirtenbrief der Bischöfe der slowenischen und kroatischen Länder unterrichtet uns über die Verhältnisse, die zur Auswanderung führten, aber auch über die Einstellung der österreichischen katholischen Kirche zu diesem Problem. Im Hirtenbrief wird vor allem in der schlechten Wirtschaftslage die Ursache für eine so große Auswanderungswelle aus diesen Ländern gesehen. Daß der "St.-Raphael-Verein" über ein besonderes Heim im New Yorker Hafen für die Bedürfnisse der österreichischen Zuwanderer besaß, sagt viel über seine Bemühungen um den Schutz der Auswanderer aus der Monarchie aus.

In weiteren wird im Artikel auf die Auswanderungsprozesse aus dem mit autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebiet eingegangen. Dabei werden deren Folgen für die demographische Struktur der slowenischen Bevölkerung sowie für die ethnische Struktur der mit autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebiete untersucht. Der Autor stellt fest, daß sich in derselben Zeit, als aus diesen Gebieten die slowenische Bevölkerung auswanderte, dort deutsch-, teilweise auch italienischsprachige Bevölkerung ansiedelte, was eine Änderung der ethnischen Struktur der Bevölkerung in diesen Gebieten zur

Folge hatte. Der Autor stellt ferner fest, daß von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg aus den mit autochthoner slowenischer Bevölkerung besiedelten Gebieten in andere Gebiete Österreich-Ungarns und in andere europäische Länder (vor allem nach Westfalen in Deutschland) sowie nach Südamerika und in die USA ungefähr 300.000 Angehörige slowenischsprachiger Bevölkerung ausgewandert sind.

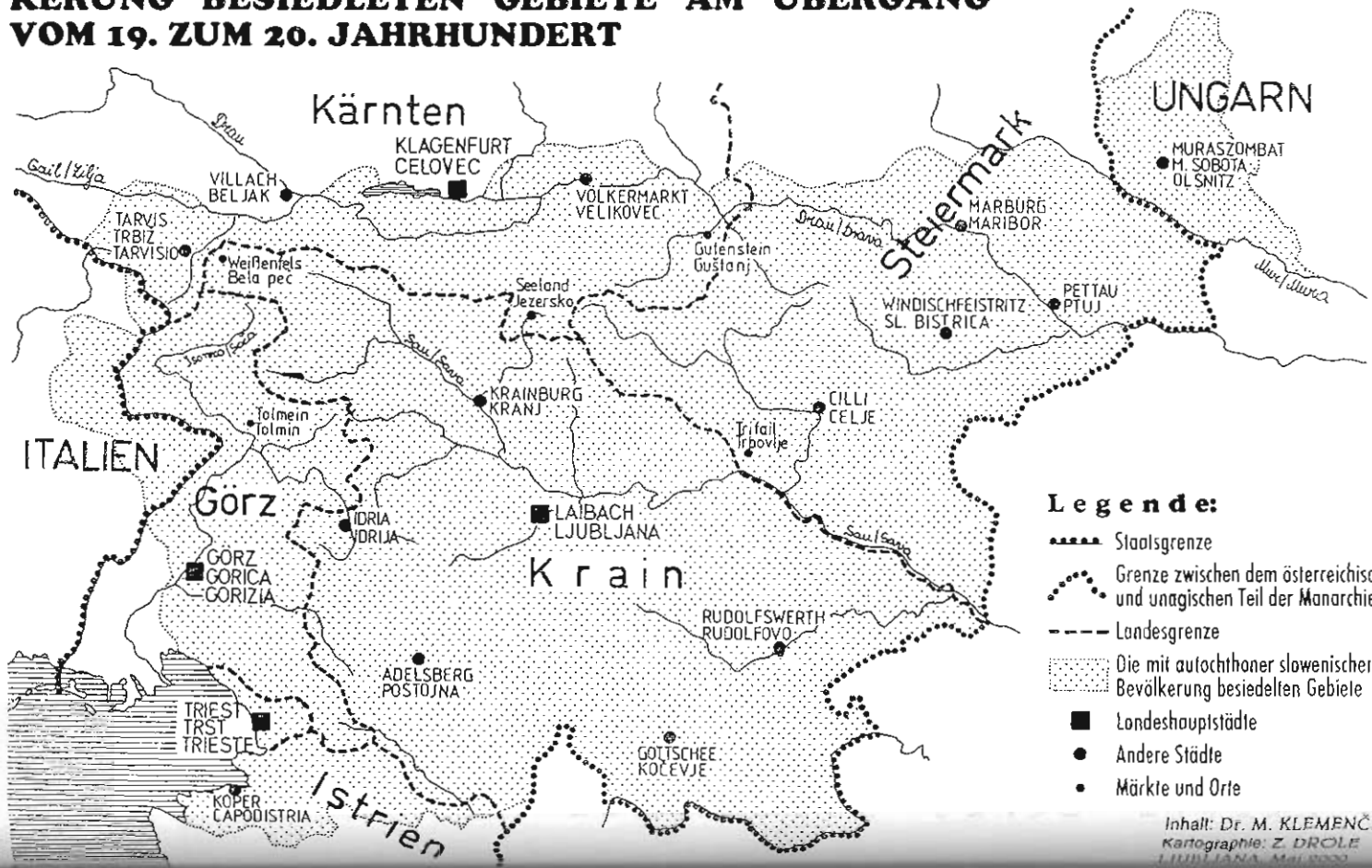
Der Autor befaßt sich ferner mit der territorialen Verteilung der slowenischen Immigranten in den USA. Er stellt fest, daß sich die Slowenen in allen Ansiedlungszentren der sog. neuen Einwanderer niederließen, vor allem aber in New York, in kleineren Bergwerks- in Industriezentren des westlichen Pennsylvania, in Cleveland, Chicago, in Nordminnesota, im gebirgigen und erzreichen Colorado sowie an der Westküste.

Diese slowenischen Immigranten schlossen sich in "Vereinen zur brüderlichen gegenseitigen Unterstützung" zusammen, gaben eigene Presse heraus, waren aber auch im Rahmen ethnischer Pfarrgemeinden organisiert, die slowenische Linke aber im Rahmen der "Jugoslovanska socialistična zveza" [Verband der Südslawischen Sozialisten], die sich als eine der fremdsprachigen Föderationen der "Amerikanischen Sozialistischen Partei" anschloß. Alle genannten Organisationen, sowohl die "Vereine zur brüderlichen gegenseitigen Unterstützung" wie auch die katholische Kirche und die "Jugoslovanska socialistična zveza" [Verband der Südslawischen Sozialisten] hielten in der Zeit vor dem Ersten Weltkrieg Kontakte mit dem Herkunftsland der Einwanderer - mit der Habsburgermonarchie - aufrecht.

Übersetzung aus dem Slowenischen: NIKO HUDELJA.

Karte 1:

DIE MIT AUTOCHTHONER SLOWENISCHER BEVÖL - KERUNG BESIEDLETEN GEBIETE AM ÜBERGANG VOM 19. ZUM 20. JAHRHUNDERT

Inhalt: Dr. M. KLEMENČIČ
Kartographie: Z. DROLE
LJUBLJANA, Mai 2000

Karte 2: REGIONALE DIFFERENZIERUNG DER USA UND EINIGE SLOWENISCHE ANSIEDLUNGEN

Inhalt: Dr. M. KLEMENČIČ
Kartographie: Z. DROLE
LJUBLJANA, Mai 2000

Karte 3: ORTE MIT BEDEUTENDEN SLOWENISCHEN SIEDLUNGEN IN DEN VEREINIGTEN STAATEN VON AMERIKA

Quellen:

Cecilia Dolgan: *Slovenian National Directory. 1st Edition.* (Cleveland, Ohio: United Slovenian Society, 1994); Ivan Mladineo: *Narodni adresar Hrvata-Slovenaca-Srba.* (New York, Selbstverlag, 1937), S. 46–851; Jože Zavertnik: *Ameriški Slovenci. Pregled splošne zgodovine Združenih držav, slovenskega naseljevanja in naselbin in Slovenske narodne podporne jednote.* (Chicago: SNPJ, 1925), S. 20–547; Juraj Trunk: *Amerika in Amerikanci.* (Klagenfurt, Selbstverlag, 1912), S. 464–542.

Ivan Dr. M. KLEMENČIČ

SAMO KRISTEN

TRIESTE ALI TRST? BRITANSKA OZEMELJSKA JAMSTVA KRALJEVINI JUGOSLAVIJI IN NJIHOV ZAPOZNELI IN KONTROVERZNI ODMEV V HISTORIOGRAFIJI IN MEMOARISTIKI.

TRIESTE OR TRST? BRITISH TERRITORIAL ASSURANCES TO THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA AND THEIR BELATED AND CONTROVERSIAL ECHO IN HISTORIOGRAPHY AND MEMOIRS

The article deals with a specific episode from the diplomatic history of the Trieste Question – namely, the so called British territorial assurances, given to the government of the Kingdom of Yugoslavia in the spring of 1941, as well as the trace of these long unclarified episode in historiography and memoirs. For a long time it remained questionable whether these assurances had actually been given and if so, in what form, and especially whether Trieste was truly included. From the critical survey of interpretational theses on the nature and territorial extent of assurances it can be seen that despite the partial clarification of some questions, controversies did not end with the declassification of the British archives in the beginning of the 1970s, but that they still persist in the form of mutually completely unreconciliable and contrary theses.

Keywords: Trieste Question, British archives, territorial assurances

Pisec obravnava specifično epizodo iz diplomatske zgodovine tržaškega vprašanja- namreč tako imenovana britanska ozemeljska jamstva, podana vladi kraljevine Jugoslavije spomladi 1941 in odmev, ki ga je ta dolgo nerazjasnjena epizoda zapustila v historiografiji in memoaristiki. Dolgo časa je bilo vprašljivo zlasti, ali so bila jamstva dejansko podana in če so bila, v kakšni obliki, še posebno pa, ali so v resnici zajemala tudi Trst, kot je trdil zlasti velik del italijanske historiografije in publicistike. Iz kritičnega pregleda interpretacijskih tez o naravi in teritorialnem obsegu jamstev je razvidno, da kljub delni razjasnitvi nekaterih vprašanj, kontroverz v zvezi z njihovo interpretacijo ni bilo konec z deklasifikacijo britanskega arhivskega gradiva, temveč vztrajajo še naprej v obliki med seboj popolnoma neuskladljivih in kontrarnih tez.

Ključne besede: tržaško vprašanje, britanski arhivi, ozemeljska jamstva

10. 9. 1919 je bila v predmestju Pariza, v dvorcu Saint-Germain- en- Laye, podpisana mirovna pogodba z Avstrijo. Veljati je začela 16. 7. 1920. Pet dni kasneje je v Celovcu v skladu z njenimi določili pričela delovati zavezniška plebiscitna komisija. Na njeno čelo je bil postavljen britanski polkovnik Capel Peck. Polkovnik si je za eno izmed svoji prvih nalog zastavil cilj, s plebiscitnega ozemlja pregnati slovenskega generala Rudolfa Maistra, "glavnega izvora zla", kot se je pritožil v pismu zunanjemu ministru, lordu Curzonu.[1]

Četrt stoletja kasneje, v času vnovične mirovne konference v Parizu, je grof Charles de Chambrun, predvojni ambasador francoske republike v Rimu, a hkrati tudi nekdanji član plebiscitne komisije, pomočnika jugoslovanskega zunanjega ministra dr. Jožo Vilfana in svetnika na jugoslovanski ambasadi v Parizu M. A. Jakšića, opozoril na neko, doslej neznano, v letu koroškega plebiscita izrečeno napoved polkovnika Pecka. Britanski vodja plebiscitne komisije - "ondašnji pukovnik Peck, od Intelligence Service-a"- naj bi namreč že davnega leta 1920 napovedal, da bo Trst nekoč zanesljivo pripadel Jugoslaviji.[2]

Peckova napoved je naredila tolikšen vtis na jugoslovanske diplomate v Parizu, da so o njej nemudoma obvestili jugoslovanskega ambasadorja v Londonu, dr. Ljuba Leontića. Polkovnik naj bi namreč ne bil le navaden vojak- pripadal naj bi tudi tolikanj mitizirani britanski tajni službi, ki naj bi predstavljala Argusove oči otoške diplomacije. Tako je 20. maja 1946 Jakšić Ljuba Leontića seznanil z izjavo visokega francoskega diplomata in ga hkrati po pooblastilu jugoslovanskega ambasadorja v Parizu, dr. Marka Ristića, zaprosil naj poskuša na vsak način najti "polkovnika Peck-a, za katerega g. Chambrun ve, da je še pred nekaj leti živel v Angliji. Ta razgovor z g. de Chambrun-om je mogoče reproducirati, ker je on to izjavil pred menoj in pred tovarišem Vilfanom, jaz pa sem mu rekel, da se bomo mi sklicevali na to Peck-ovo izjavo v primeru, da Peck-a najdemo...« [3]

Ni znano, kako se je končalo iskanje polkovnika Capela Pecka. Toda, če je bil nekdanji šef plebiscitne komisije po eni strani prvi, po drugi strani zagotovo ni bil poslednji poklicni vojak, ki bi napovedal kaj podobnega. Skoraj natanko dve desetletji za njim je tovrstno napoved izrekel tudi predsednik jugoslovanske kraljevske vlade v izgnanstvu, armadni general Dušan Simović. Za razliko od Peckove

* * *

[1] Prim.: Claudia Fraess-Ehrenfeld: Die alliierte Kontrole der Verwaltung in den Kaerntner Abstimmungszonne; V: Kaerntens Volksabstimmung 1920. Wissenschaftliche Kontroversen und historisch-politische Diskussionen anlaesslich des internationalen Symposions Klagenfurt 1980. Herausgegeben von Helmut Rumpler. Kaerntner Druck un Verlagsgesellschaft M.B.H. Klagenfurt 1981. str.164.

[2] Diplomatski arhiv saveznog ministarstva za inostrane poslove, Beograd (dalje DASMIP)/Ambasada Pariz 1946; dalje AP 1946/ Fascikel 5 (dalje F-5)/zaupno št. 810.

[3] Ibid.

je bilo njegovo napoved mogoče slišati tudi na radijskih valovih londonskega BBC-ja, objavljena pa je bila tudi v prvi številki Službenega lista Kraljevine Jugoslavije, natisnjeni 19. 8. 1941 v Londonu.

Sporni odlomek v govoru jugoslovanskega ministrskega predsednika, izrečen pet dni po Hitlerjevem napadu na Sovjetsko zvezo in tri mesece po puču, v katerem je bila zaradi pristopa k Trojnemu paktu strmoglavljena vlada Dragiše Cvetkovića, se je glasil takole:"...Danes je ozemlje Jugoslavije okupirano s strani Nemcev, Italijanov, Madžarov in Bolgarov, v Berlinu pa se že izdelujejo načrti za njeno končno razkosanje. Jugoslavija mora po nemških predstavah izginiti, kajti v svojem dosedanjem sklopu in obsegu se je pokazala kot ovira za nemško podjarmljenje Balkana. Enako usodo bi Jugoslavija doživela tudi, če se 27. marca ne bi uprla. Razlika bi bila le v tem, da bi bil njen propad v tem primeru sramoten in definitiven. In prav iz tega razloga so vsi Jugoslovani čvrsto prepričani, da mora biti zmaga zahodnih demokracij istočasno tudi dan vstajenja njihove svobodne in nedeljive države. Še več, ta zmaga bo pomenila tudi svobodo za koroške Slovence, za gradiščanske Hrvate, za Srbe in Hrvate na Madžarskem. Z zmago velikih demokracij bodo materi domovini pripojeni vsi krajі, kjer žive Jugoslovani: Istra, Trst, Gorica, Zadar in vsa druga jugoslovanska nacionalna ozemlja."[4]

Predvidovdansko oznanilo srbskega generala je povzročilo buren odziv v krogih italijanske antifašistične emigracije v Združenih državah Amerike, nastal predvsem na podlagi vtisa, da se je predsednik jugoslovanske kraljevske vlade *izrecno* skliceval na dobljena britanska ozemeljska jamstva. Predpostavka, da je bilo temu tako, se je zdela še verjetnejša zaradi tega, ker je bilo mogoče sklepati, da je šel govor skozi rigorozno britansko radijsko cenzuro, najbolj pozornim pa ni ušlo niti dejstvo, da je bil Simović le dan pred tem sprejet pri britanskem premieru Winstonu Churchillu.[5]

Eden izmed najuglednejših nasprotnikov Mussolinijevega fašističnega režima, zgodovinar Gaetano Salvemini je bil prvi, ki je v tej zvezi bivšemu italijanskemu zunanjemu ministru grofu Carlu Sforzi predlagal javni protest.[6] Grof Sforza se je sicer strinjal, da general Simović česa podobnega ne bi mogel izgovoriti brez ustreznega britanskega pokritja, a je kot pristaš »diskretne« diplomacije menil, da zadevi ne kaže dajati publicitete. Prav zaradi konceptualnih razlik v vprašanju, kako čim bolj učinkovito nevtralizirati domnevno britansko obljubo, sta se oba moža kmalu zatem tudi osebno razšla.

* * *

[4] Službene novine Kraljevine Jugoslavije. London 19. 8. 1941, str. 15.

[5] Cf. Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu- dokumenti. Vol. 1 (1941-1943). Ur. Bogdan Krizman. Arhiv Jugoslavije, Globus. Beograd, Zagreb, 1981, dok. 39, str. 156.

[6] Prim. Gaetano Salvemini: L'Italia vista dall America. Opere VIII. Vol.1-2. Ed. Enzo Tagliacozzo. Milano 1969, str. 190, f 9.

»Nenavadna usoda!" je kasneje zapisal italijanski diplomat Livio Zeno. »Jadranski problem, ki je dolga leta z globokimi političnimi vezmi in solidarnostjo povezoval imeni Salveminija in Sforze, je bil pri koreninah njunega vedno hujšega spora«.[7] Salvemini je namreč z objavljanjem člankov glasno dajal duška svojemu zgražanju, nekdanji podpisnik Rapallske pogodbe pa je poskušal previdno »popraviti zlo, do katerega je prišlo v Londonu, z negovanjem nenehnih in neprestanih kontaktov z državnim sekretarjem Cordellom Hullom, s Sumnerjem Wellesom, njegovim pomočnikom, z Adolphom Berleom, podsekretarjem, s Haroldom Ickesom, kabinetnim ministrom in takrat ko je bilo to najbolj nujno, s predsednikom Rooseveltom...«[8]

Vsekakor je bil že 28. junija 1941 ravno Sforza tisti, ki je na prigovarjanje Gaetana Salveminija britanskemu veleposlaniku v Washingtonu, vikontu Halifaxu poslal pismo in ga v njem opozoril na telegram agencije »Associated Press«, objavljen istega dne v New York Herald Tribune.[9] Poslanici je priložil tudi naslednje sporočilo, namenjeno britanskemu zunanjemu ministru, siru Anthonyu Edenu: »Grof Sforza gospodu Edenu. Telegram A. P., poslan iz Londona 27. junija, poroča, da naj bi general Simović istega dne v oddaji radia London izjavil, da bo v primeru zmage Velike Britanije Trst izročen Jugoslaviji«.[10]

Vikont Halifax je 30. junija 1941 italijanskemu grofu sporočil, da je Edenu posredoval njegovo sporočilo. Že prvega julija mu je grof Sforza odgovoril, da tako imenovanemu »gaffe de Trieste« ne namerava dajati publicitete. Sodelavci iz »Mazzini Society« so se dogovorili le za telegram, ki ga je podpisal tudi sam.[11] Njegovi podpisniki- poleg njega še Salvemini, Ascoli in Borghese- so 3. 7. 1941 v tekstu brzojavke britanskemu veleposlaniku sicer načelno dopustili možnost, da bi lahko Simovićev radijski govor predstavljal nespreten poskus neizkušenega politika s perspektivo maščevanja nad fašizmom »galvanizirati« Srbe, a so hkrati posvarili odgovorne britanske dejavnike pred ponavljanjem podobnih »napak«. Vikontu Halifaxu so tudi sporočili, da se jim vesti iz Londona, po katerih naj bi britanska vlada obljubila Trst kraljevini Jugoslaviji, zde dovolj absurdne, da vanje ne morejo verjeti, a ga kljub temu zaprosili, naj ponovno prepriča Američane, da britanska vlada »te vojne ne vodi zato, da bi oživela nacionalna maščevanja, ampak zato, da bi bila ljudem zagotovljena svoboda.«[12]

* * *

[7] Livio Zeno: Ritrato di Carlo Sforza. Monnier, Firenze 1975, str. 69 in dodatek: *Inediti*, z dne 8. 12. 1941.
[8] Ibid.
[9] »Trst, kot poročajo, obljubljen s strani Anglije Jugoslaviji«, se je glasil naslov agencijske vesti. Livio Zeno: La questione di Trieste e l'azione di Carlo Sforza. L'Osservatore politico letterario, 1978, n. 6, str. 19
[10] Ibid.
[11] Ibid.
[12] Prim.: Dragovan Šepić: Velika Britanija i pitanje revizije jugoslavensko-talijanske granice. Zgodovinski časopis XXX 1976/1-2, Ljubljana 1976, str. 60

Britansko zunanje ministrstvo se je na neprijeten incident, ki je napovedoval težave z Belo hišo (do ameriške reakcije je 14. 7. 1941 z Rooseveltovo poslanico Churchillu dejansko tudi prišlo), odzvalo z navodilom vikontu Halifaxu, naj ne daje nobenega uradnega demantija. Sir Anthony Eden, ki je to navodilo poslal 4. 7. 1941, je vikontu Halifaxu tudi sporočil, da britanska vlada o "zadevi" ni podrobneje razpravljala z jugoslovansko vlado in da "zlasti ni bil Trst nikoli omenjen, niti ni sploh kdaj o tem Vlada Njegovega Veličanstva premišljevala".[13] Toda visoki britanski diplomat, ki je bil še pred kratkim na čelu zunanjega ministrstva, ni upošteval nasveta, ki mu ga je iz Londona poslal mladi naslednik. Štiri dni pred objavo javnega demantija je Foreign Officeu sporočil, da je to vprašanje pomembno ne zgolj zaradi njegovega učinka na Italijane v Ameriki, ampak tudi zaradi njegovega vpliva na ameriško javnost nasploh. Ta ima namreč globoko zakoreninjena sumničenja v vse, kar je v naravi tajnih pogodb. Devetega julija 1941 je poslal pismo Sforzi in ga v njem vnaprej obvestil o vsebini demantija, ki je bil dva dni zatem objavljen v New York Timesu.

Demanti v obliki, v kakršni je bil zapisan- (»Veseli me, da lahko sporočim, da je Predsednik jugoslovanskega vladnega sveta izrazil le svoje osebno mnenje, za katero Vlada Njegovega Veličanstva ne prevzema nikakršne odgovornosti....«)-[14] ni pomiril Salveminijevih bojazni. Desetega julija 1941, dan pred njegovo objavo, je Sforzo že opozoril na nedorečenost Halifaxove formulacije. Poudaril je, da vikont Halifax ni dejal, »da sporazum, o katerem je govoril Simović, ne obstaja,« temveč se je zgolj omejil na ugotovitev, da britanska vlada »ne prevzema odgovornosti za Simovićeve poglede.«[15] V tem je videl dodatno potrdilo za upravičenost svojih strahov. Njegova nadaljnja dejavnost je v veliki meri veljala publicističnemu eksorciranju britanske obljube, s katero naj bi bila kraljevini Jugoslaviji s strani britanskih torijevcev obljubljena ne le Istra, temveč tudi sam Trst. [16]

* * *

[13] Dušan Biber: Britanska in ameriška politika o italijansko- jugoslovanski meji v drugi svetovni vojni. Zgodovinski časopis 34/4, 1980, str. 435.

[14] Zeno: Op. cit., str. 20.

[15] Ibid

[16] Tri dni po Titovem srečanju s Churchillom v južni Italiji, torej 16. 8. 1943, je Salvemini v članku, naslovljenem »Benedetto Croce in skrivnosti bogov« (»Benedetto Croce e i segreti degli dei«), objavljenem tega dne v listu »Svobodna Italija« (Free Italy), med drugim zapisal: «Mi smo zardili, da so bile Gorica, Trst in Istra podarjene jugoslovanski vladi v izgnanstvu. S tem smo vzbudili ironične nasmeške pri tistih, ki so bili v tesnih stikih z visokimi osebnostmi. Danes je že mogoče videti, ali so bili ti nasmeški ne le ironični, ampak tudi inteligentni.« (Gaetano Salvemini: L'Italia vista dall America..., str. 567). 16. 2. 1945 je Salvemini v istem listu ostro okrcal tudi italijanske komuniste in njihovo stališče do vprašanja razmejitve z Jugoslavijo. V sestavku, naslovljenem »Trieste e stalinisti« je Togliattija obtožil servilnosti v razmerju do Stalina in Churchilla, saj naj bi izpolnjeval Churchillove ukaze tako rekoč posredno, z izpolnjevanjem Stalinovih ukazov. Zaradi tega naj bi komunistično glasilo Unità razglašalo, da mora Italija »na oltar italijansko-jugoslovanskega prijateljstva« žrtvovati ne le Zadar in Reko, »temveč tudi Gorico in Trst.« (Ibid, str. 640) Ali bi bili »italijanski stalinisti« v primeru, da bi Churchill Jugoslaviji dodelil tudi »Videm in Benetke«, pripravljeni kupiti »jugoslovansko prijateljstvo tudi po tej ceni«, se

Svojo napoved, da bo Trst v bodočnosti pripadel Jugoslaviji, je vodja zavezniške plebiscitne komisije, polkovnik Capel Peck, izrekel v letu, ko je bilo slovensko narodno telo prvič usodno razkosano. Ne le, da je v skladu s tajnim Londonskim paktom skoraj tretjina narodnega ozemlja ostala pod Italijo, mlada kraljevina SHS je že ob prvem plebiscitnem glasovanju izgubila tudi tisto, etnično večinsko slovensko ozemlje južno do Drave, ki bi ga verjetno lahko dobila tudi brez plebiscita.[17] Predsednik jugoslovanske kraljevske vlade v izgnanstvu, armadni general Dušan Simović je podobno napoved glede Trsta, vezano na trenutek zavezniške zmage, izrekel 27. junija 1941, kmalu zatem, ko si je savojska kraljevina priključila »Ljubljansko pokrajino« in si s tem prisvojila še zadnji preostanek slovenskega ozemlja južno od reke Save, kjer je zdaj potekala meja med Tretjim Reichom in fašistično Italijo. Kdorkoli bi tedaj, v letu največjih uspehov nemškega orožja, govoril o »anglo-jugoslovanski zmagi«, bi bil s strani italijanskih fašistov deležen le posmeha in pomilovanja, je kmalu po vojni zapisal tržaški zgodovinar Carlo Schiffrer, a takoj zatem ugotovil, da sta kljub temu sta že takrat obstajali dve fundamentalni dejstvi: neveljavnost Rapallske pogodbe in britanska ozemeljska zaveza, podana jugoslovanski kraljevski vladi.[18]

* * *

je posmehljivo spraševal liberalec Salvemini (Ibid). 16. 4. 1945 je Salvemini v reviji *Free Italy* pod naslovom "Trieste in Trst" objavil sarkastičen odgovor na sestavek »Trieste ali Trst?« (Trieste or Trst) britanskega zgodovinarja A. J. P. Taylorja. Pisanje oksfordskega "fellowa", objavljeno v »The New Statesman and Nation« dne 9. 12. 1944, je označil za »spektakularno procesijo zmotnih trditev in napačnih dedukcij«, ki naj bi jih vezalo eno samo hotenje- pripravijo naj »pot zamisli, da mora Trst pripasti Jugoslaviji« (L'Italia vista dall'America..., str. 660) Stari, spravi z južnimi Slovani naklonjeni liberal, ki je rešitev za večino problemov starega kontinenta videl v univerzalni panaceji evropske federacije, je jedki ironiji izpostavil zlasti Taylorjevo tezo o britansko-sovjetskem zavezništvu. »Dajmo stvarem prava imena. Trst in Istra sta bila obljubljena jugoslovanski vladi v izgnanstvu že od poletja 1941. Stalin je v tej zvezi nastopil šele v začetku leta 1945. Churchill mu je zajamčil svojo podporo v poljskih zadevah, Stalin pa v zameno podpira Churchilla v italijanskih zadevah. Prva odgovornost za to, kar se dogaja v angleški 'interesni sferi' pripada britanskemu zunanjemu ministrstvu in tistemu, ki podpira britansko politiko. Mi ne bomo prikrivali odgovornost britanskega zunanjega ministrstva za paravanom angleško-sovjetskega zavezništva, neizogibno potrebnega za svetovni mir." (L'Italia vista dall'America ...., str. 660). Ko je na tako drastičen način razkril obstoj domnevne, štiri leta stare britanske ozemeljske obljube kraljevini Jugoslaviji, je Salvemini dvignil zastor še s "pete esence" britanske zunanje politike. Najbolj sumarni historiat njenih lokalnih transakcij, podvzetih v skladu s temeljnim aksiomom ravnotežja moči, naj bi po njegovem prepričanju predstavljal vrhunec tradicionalne britanske perfidnosti: "Leta 1915 je britanska zunanja politika podarila slovansko vzhodno Istro in lep kos slovanske Dalmacije konjskim mešetarjem na tej strani. Leta 1941 je podarila Trst in celotno Istro konjskim mešetarjem na oni strani. Britansko zunanje ministrstvo si je že od nekdaj prizadevalo spreti sosednje evropske narode. Mir v Evropi bi hotelo, če bi ga bi le bilo mogoče doseči, toda trajne evropske pomiritve noče. Evropski kontinent je potrebno držati v stanju nereda, podobno kot Indijo. To zahteva temeljna nujnost politike ravnotežja moči. Če Italijani in Jugoslovani ne bodo pametni, njihovih sporov ne bo reševalo na razumen način, ampak izkoriščalo. Enkrat bo pomikalo mejo v škodo enih, drugič v škodo drugih. Angleško-sovjetsko zavezništvo in antagonizem s tem nimata prav nič opraviti."(Ibid).

[17] Po oceni avstrijskega pisca dr. Theodorja Veiterja je bil Peck sicer naklonjen avstrijski zahtevi po ohranitvi enotnosti Koroške kot dela Avstrije, toda na čelu plebiscitne komisije naj bi vzdrževal vtis popolne objektivnosti in mu v tem pogledu pravzaprav ni bilo mogoče veliko očitati. (Theodor Veiter: Die Kaerntner Volksabstimmung im internationalen Vergleich. V: Kaerntens Volksabstimmung 1920..., str. 349).

[18] Carlo Schiffrer: Antifascista a Trieste. Scritti editi e inediti 1944-1955. A cura di Elio Apih. Del Bianco editore. Udine 1996, str. 27.

12. 9. 1944 je na Visu vrhovni poveljnik partizanske vojske, maršal Josip Broz Tito v govoru prvi dalmatinski brigadi izrekel besede, ki so prav tako zvenele kot svojevrstna napoved: »Danes se bliža čas, ko bomo morali govoriti o mejah naše države. Mi o tem ves čas vojne nismo nikoli govorili. Toda o tem moram povedati nekaj besed. Naše ljudstvo se je borilo za svojo svobodo, za neodvisnost, za boljšo in srečnejšo prihodnost, toda bori se tudi za osvoboditev naših bratov, ki so desetletja ječali pod tujim jarmom. S tem bojem morajo biti in bodo osvobojeni naši bratje v Istri, v Slovenskem primorju, na Koroškem in živeli bodo svobodni s svojimi brati v domovini. To je želja vseh nas, to je želja vseh njih tam. Mi tujega nočemo, toda svojega ne damo...«[19]

Drugače kot armijski general Simović leta 1941 partizanski maršal ni izrecno omenil Trsta ali imena kateregakoli drugega mesta.[20] Toda v prvih dneh maja 1945, ko je njegova vojska vkorakala v Trst in pričela zasedati tudi južno Koroško, se je vsaj za kratek trenutek zdelo, da se četrt stoletja stara napoved britanskega polkovnika Pecka v zvezi s Trstom lahko uresniči. »Tito nas je premagal v tekmi za Trst in Julijsko krajino in glede na to, da ga podpirajo Rusi (ti so prav tako unilateralno postavili svojo marionetno vlado na Dunaju), si je zelo težko predstavljati, kako bi ga lahko sploh kdaj vrgli ven...« je 2. maja 1945 v svoj dnevnik zapisal Churchillov osebni tajni John Colville.[21] »Tito je zmagal v tekmi za Trst«, je istega dne ugotovil tudi J. M. Addis v Južnem oddelku Foreign Officea in krivdo za tak izid naprtil poveljniku 8. armade, feldmaršalu Haroldu Alexandru; ta naj bi namreč partizanskega vodjo še pred kratkim oskrbel s petdesetimi tanki za ofenzivo, ki ga je sedaj privedla v Trst. »Slabi izgledi (A bad lookout)« mu je pesimistično sekundiral stalni podsekretar v Foreign Officeu, sir Orme Sargent in 2. 5. 1945 v pismu Winstonu Churchillu ugotovil: »Ker smo izgubili tekmo za Trst, moramo napraviti najboljši možni kompromis«.[22] Sedaj naj bi bila namreč vlada Njegovega Veličanstva tista, ki naj bi v najslabšem primeru privolila v jugoslovansko zasedbo Trsta, jugoslovanska vlada pa naj bi ji v zameno za soglasje obljubila, da bo spoštovala odločitve bodoče mirovne konference in po potrebi evakuirala tiste dele pokrajine, ki bi jih konferenca kasneje vrnila Italiji. To naj bi Britancem sicer začasno rešilo obraz, toda Sargent je bil zelo skeptičen glede možnosti, da bi Jugoslovani spoštovali svojo obljubo, četudi bi jo sedaj dali.[23]

Siru Ormu pa so v naslednjih dneh, ko je bila takšna možnost že opuščena,

* * *

[19] Branko Petranović: Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1943- 1945. Dokumenti. Arhiv Jugoslavije, Globus. Beograd, Zagreb 1981, dok. št. 276.

[20] To je storil šele 13. aprila 1945 v moskovskem intervjuju za sovjetski armadni list »Rdeča zvezda«, ko je izrecno napovedal, da bo Jugoslavija zahtevala Istro in Trst.

[21] John Colville: Downing Street Diaries 1939-1955. Vol. 2. Sceptre. London 1987, str. 243.

[22] Dušan Biber, ed.: Tito-Churchill strogo tajno. Globus. Zagreb 1981, str. 521.

[23] Ibid.

prišle na misel tudi neke druge, v leto 1941 segajoče obljube. »Ali nismo jugoslovanski vladi tik pred padcem Jugoslavije v maju 1941 (sic!) podali obljube glede Julijske krajine« je dne 16. maja 1945 povprašal Southern Department.[24] 22. maja sta mu Addis in Douglas F. Howard odgovorila, da je bilo Jugoslovanom resnično podano »ustno zagotovilo, da bomo zagovarjali njihove zahteve na mirovni konferenci, toda imena mest niso bila navedena.« Istega dne si je tržaški pisatelj Pier Antonio Quarantotti- Gambini v mestu, ki je postalo jabolko spora med dotedanjimi zavezniki, že drugič v vsega dveh dnevih zabeležil trditev nekega prebeglega jugoslovanskega monarhista, po kateri naj bi Velika Britanija vladi kralja Petra II. spomladi leta 1941 obljubila "vso Julijsko krajino do Soče", če bi ta stopila v vojno zoper Italijo: »Ponovno mi prihaja na misel (...) to, kar mi je dejal X: Velika Britanija je obljubila kralju Petru, če bi se odločil vstopiti v vojno zoper Italijo, celotno Julijsko krajino, vse do Soče. Hvaležni smo torej lahko Titovi komunistični republiki, če Trst ne bo jugoslovanski; London in Washington bi nas kraljevini Karadjordjevićev mirno prepustila«. [25]

V nasprotju z neznanim mladim rojalističnim prebežnikom, v pisateljevem dnevniku imenovanem kar »X«, je bil tržaški, takrat v Beogradu živeči politik dr. Engelbert Besednjak na poslednji dan leta 1944 v pismu duhovniku Virgilu Ščeku trdno prepričan, da britanska ozemeljska jamstva leta 1941 niso bila podana, odgovorni jugoslovanski politiki pa naj bi spomladi istega leta ravno v tej zvezi zamudili enkratno zgodovinsko priložnost. Namesto, da bi izjemni moralni in politični kapital, ustvarjen s pučem 27. marca 1941, pretopili v trdno in nedvoumno zavezniško izjavo, s katero bi si zagotovili Trst in Julijsko krajino, so namreč dopustili, da je šel težko ulovljivi Kairos mimo njih: »...Tedaj, ko so nas potrebovali, bi nam bili obljubili in podpisali vse, kar bi bili zahtevali. Ko se je pozneje v borih 12 dneh zrušil odpor naše države, ko smo pred Nemci kapitulirali in je vlada s kraljem pribežala v London, Jugoslavija ni bila več važna in zanimiva za Angleže. Velika zgodovinska prilika je bila dokončno zamujena«. [26]

* * *

[24] Public Record Office (dalje PRO); Foreign Office (dalje FO). 371/48818/ R 9100.

[25] Pier Antonio Quarantotti-Gambini: Primavera a Trieste. Arnoldo Mondadori. Verona 1951, str. 248, 285.

[26] Marko Tavčar, Egon Pelikan, Nevenka Troha: Korespondenca Virgila Ščeka 1918-1947. Viri, Ljubljana 1997, str. 97.

Pol stoletja kasneje je na »izgubljeno priložnost« opozoril tudi dr. Bogo Grafenauer. Leta 1991 je akademik Grafenauer, ki je izrecno poudaril, da je v tem, o čemer govori, kot edini še živeči udeleženec mirovne konference v Parizu tudi sam dokument, ki se »v smislu oralne zgodovine« izpostavlja kot »enakovreden v tekmi z drugimi dokumenti" (prim.: Slovenski upor 1941. Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja; Zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneh 23. in 24. maja 1991 v Ljubljani. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1991, str. 7), med drugim izrekel prepričanje, da bi mogla Jugoslavija kakršnokoli obvezno izjavo glede spremembe meja s strani zaveznikov doseči samo do 6. 4. 1941. »Do tistega časa, ko je bila Jugoslavija sama pritisnjena v samoobrambo, ko ni mogla več spreminjati tega, kar se je zgodilo z njo, kar so z njo napravili drugi. Le do tistega časa- danes vemo, da si je pred tem Anglija prizadevala pri-

Precej podoben očitek je že tri leta prej v Londonu izrekel tudi dr. Milan Gavrilović, jugoslovanski poslanik v Sovjetski zvezi, ki je bil s svojo iniciativo, izpeljano s posredovanjem posebnega odposlanca britanske vlade v Moskvi, sira Stafforda Crippsa, pravzaprav najbolj zaslužen za to, da je bila britanska ozemeljska ponudba kraljevini Jugoslaviji, oziroma njenemu regentu, še pred jugoslovanskim pristopom k Trojnemu paktu in pučem 27. marca 1941 podana. 27. 12. 1941 je skupaj z dr. Milanom Grolom obiskal zunanjega ministra Momčila Ninčića in mu, kot enemu izmed krivcev za izgubljeno priložnost, v obraz zalučal naslednjo zamero: U 3 ½ po p. s Gavrilovićem kod Ninčića. Počeo je s kritikom politike prema Italiji. Zašto još od 27. marta u Beogradu nismo od Engleza tražili obećanje za Trst i Istru? On je to, veli, tražio i dobio za vreme one vlade«. [27]

12. junija 1945, ko je morala vojska maršala Tita vpričo zavezniškega diktata po »štiridesetih dnevih« zapustiti Trst, je bilo že mogoče sklepati, da sta bila polkovnik Peck leta 1920 in general Simović leta 1941 slaba preroka. Jeseni leta 1954, ko je mesto že drugič v štirih desetletjih po vmesnem obdobju STO znova pripadlo Italiji, o tem ni bilo več nobenega dvoma. Tako rekoč v istem trenutku, ko je bil 5. oktobra 1954 v londonski Lancasterski palači s strani predstavnikov Velike Britanije (Geoffrey W. Harrison), Združenih držav Amerike (Llewelyn E. Thompson), Jugoslavije (Vladimir Velebit) in Italije (Manlio Brosio) parafiran Memorandum o soglasju, sta državnega podsekretarja dr. Aleša Beblerja v poslopju jugoslovanskega zunanjega ministrstva obiskala svetnika ameriške in britanske ambasade, Wallner in Shattock. Prizor, kot ga je neposredno zatem opisal Bebler, ni mogel biti bolj zgovoren: »Walner in Shattock prihajata na mojo željo in to natančno v času podpisovanja Memoranduma o soglasju. Vstopata s široko nasmejanim obrazom in mi z obema rokama stiskata roko in čestitata za podpisovanje, ki istočasno poteka. Sprejemam čestitke, toda brez široko nasmejanega obraza.«[28]

Po ustreznem časovnem odmiku, ki je prinesel s seboj umiritev politične tektonike in s tem povezanih nacionalnih in ideoloških strasti, so se tudi pod ugaslim stožcem tržaškega vprašanja ki je bilo po posrečeni formulaciji britanskega zunanjega ministra sira Anthonya Edena »vedno nadležno in včasih vulkansko« («always vexing and sometimes volcanic«),[29] pričeli nalagati sedimenti številnih

* * *

bližno dva meseca potegniti Jugoslavijo v vojni spopad- bi bilo mogoče dobiti kakšno obvezno izjavo od kakšne države (vsaj od Velike Britanije, saj je bila Francija tedaj že pod Nemci) o vprašanju meja Jugoslavije po vojni. Tako kot je bila med prvo svetovno vojno sklenjena vrsta takšnih dogovorov in izjav. Ko je bilo to zamujeno, torej od 6. aprila naprej, so bile vse to le še pobožne želje...« (Op. cit., str. 297-298). V tej zvezi prim. tudi podobno stališče dr. Janka Jerija: Vprašanje jugoslovansko-italijanske razmejitve v razdobju 1943-1947; Trst 1941-1947. Od italijanskega napada na Jugoslavijo do mirovne pogodbe, Založba Lipa, ZTT, Koper 1988, str. 138.

[27] Milan Grol: Londonski dnevnik. Filip Višnjić. Beograd 1990, str. 78.

[28] DASMIP/Ambasada Washington 1954/ F-6 /zaupno št. 413412.

[29] The Memoirs of the Rt. Hon. Sir Anthony Eden, K. G., P. C., M. C. Full Circle. Cassel. London 1960, str. 175.

znanstvenih študij in monografij. Le problematika britanskih ozemeljskih jamstev kraljevini Jugoslaviji, ležeča pri samem dnu povojnih eruptivnih ciklov, je še dolgo ostala prikrita kritičnemu pogledu znanstvene javnosti.[30]

Vsekakor je bila zavest o domnevnem začetnem jugoslovanskem »plusu« v obliki britanskih ozemeljskih jamstvih v delih italijanskih piscev, kjer se je ta »plus« seveda nujno kazal kot lastni »minus«, veliko bolj izražena. Harvardski profesor Gaetano Salvemini je svojo polemiko z oksfordskim stanovskim kolegom A. J. P. Taylorjem še pred koncem vojne začel in končal ravno z apodiktično trditvijo, da je bil Trst Jugoslaviji leta 1941 izrecno zagotovljen v okviru nekakšne homeopatske inačice Londonskega pakta *in reverso*. Podobno trditev sta leta 1948 zapisala tudi A. Giannini in G. Tomajuoli.[31] Leta 1952 je iredentistični zgodovinar Attilio Tamaro v tej zvezi omenjal celo nekakšno spomenico, ki naj bi jo na konferenci v Moskvi leta 1943 predložili Angleži, a se o njej "kasneje ni izvedelo nič". Nekdanji Mussolinijev diplomat je ugibal nadalje o obstoju domnevnih zagotovil, ki naj bi od Angležev dobil "tisti Velebit" (»quel Velebit«), ki naj bi ga Tito poslal v London leta 1942 (sic!) in o obljubah, ki naj bi jih dobil Tito od Churchilla osebno (»personalmente«), med pogovorom, ki naj bi ga imel z njim na konferenci v Malti leta 1943 (sic!).[32]

* * *

[30] V prvi slovenski monografiji s področja diplomatske zgodovine tržaškega vprašanja (Janko Jeri: Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni. Tri faze diplomatskega boja. Cankarjeva založba. Ljubljana 1961) britanska ozemeljska jamstva kraljevini Jugoslaviji še niso bila omenjena.

[31] Amedeo Giannini, Gino Tomajuoli: Il Trattato di pace con l'Italia. Jandi Sapi. Milano-Roma 1948, str. 69

[32] A. Tamaro: La condanna dell'Italia nel Trattato di Pace. Cappelli Editore. Rocca San Casciano 1952, str. 22 Do prvega srečanja med Titom in Churchillom je prišlo seveda šele avgusta 1944 v južni Italiji, Tito pa naj bi kot je zapisal italijanski zgodovinar A. G. de Robertis- »iz Caserte odšel s prikrito obljubo (larvata promessa) britanske podpore cesiji Istre po koncu vojne«. (Cf. Antonio Giulio M. De Robertis: Le grandi potenze e il confine giuliano 1941- 1947. Università degli studi di Bari, Istituto di storia moderna e contemporanea. Bari 1983, str. 147). V dnevniškem zapisu dr. Izidorja Cankarja z dne 13. 8. 1944 je o srečanju Churchill-Tito mogoče prebrati naslednje: »...Medtem Šub(ašić) in Kosan(ović) bila pri Titu in Churchillu. V razgovoru s Church. (illom) se Tito odločno potegoval za Trst in zahteval, da se uvede med okupacijo na Primor. naša uprava (kakor jaz poprej). Churchill: Trst težko vprašanje (...) Jaz bi vam dal vse, a imam zaveznike, ki ne sprejmejo vsega, kar predlagam. Naj se ne izda, kar je rekel...« (Izidor Cankar: Londonski dnevnik 1944-1945. DZS, Lipa. Ljubljana 1985, str. 114). 17. 8. 1944, torej pet dni po sestanku Churchill-Tito, naj bi diplomatski kurir Macun, ki je pravkar prispel iz Rima v Jeruzalem, govoril z dr. Antonom Novačanom in mu celo dejal, »da nam je Trst z Istro zagotovljen, le vpiti ne smemo o tem. Bolj kočljivo pa da je s Koroško...« (Anton Novačan: Jeruzalem-Kairo. Spomini 1942-1945. Slovenska matica. Ljubljana 1986, str. 323). V nadaljevanju zapisa Cankar omenja, da je »Church(ill) izročil memorandum Titu, v katerem želi, da Tito izjavi, da ne bo uvajal diktature; priznava kralja, s katerim naj bi se sešel v Jgsl., da kralj komandira našo vojno mornarico; da se pošiljatve orožja in ostalega blaga ne bodo rabile v drž.(avljanski) vojski...« Tito naj bi mu zagotovil, »da bo dal izjavo o diktaturi, čeprav nepotrebna«, glede kralja Petra pa, da se z njim »v sedanjih razmerah« ne more »sestati takoj«. (Cankar: Ibid). J. B. Tito sam se je v razgovoru za ljubljansko »Delo« dne 9. 5. 1975 takole spominjal razgovora s Churchillom: »Dejal sem mu, da se ne moremo odreči Istri in Trstu in da bomo pri tem vztrajali. Odgovoril je, da misli, da moramo Istro dobiti, da pa Trsta ne bomo dobili.« O tem povsem drugače »Titova poslednja izpoved«; delo, v katerem pisec »Enigme Kopinić« Vjenčeslav Cenčić trdi, da mu je ostareli maršal zaupal kopico državnih in partijskih skrivnosti, med drugim tudi »čemu Trst ni pripadel Jugoslaviji«, pa čeprav naj bi mu ga Winston Churchill leta 1944 obljubil.

Diego De Castro, univerzitetni profesor in politični svetovalec De Gasperijeve vlade pri zavezniški vojaški upravi v Trstu, je seveda že leta 1952 poznal govorice, po katerih naj bi Winston Churchill kraljevini Jugoslaviji leta 1941 obljubil celotno ozemlje Julijske krajine vse do nekdanje meje avstro-ogrske monarhije na Soči, v ta namen pa naj bi bil sklenjen tudi sporazum.[33] Toda sam vse do tedaj ni našel niti omembe kakšnega tovrstnega sporazuma v gradivu in literaturi, z izjemo diplomatskega vira v Washingtonu z dne 25. aprila 1945, v Moskvi z dne 12. maja 1945 in v uradnem italijanskem poročilu z dne 6. avgusta 1944.[34] K dvomu ga je navajalo dejstvo, da ga tudi Winston Churchill v svojih, leta 1952 izdanih memoarih ni omenil, v njem pa so ga utrjevali tudi spomini ameriškega državnega sekretarja za zunanje zadeve Cordella Hulla. Ta je namreč v njih navedel Rooseveltovo zamisel, izrečeno Anthonyu Edenu na konferenci v Quebecu v avgustu 1943, po kateri naj bi po vojni prišlo do razdelitve Nemčije na dva dela, pri čemer naj bi bila na novo nastali južnonemški katoliški polovici dodeljena izhoda na morje v Trstu in v Reki. Na podlagi te Rooseveltove zamisli je torej Diego De Castro torej leta 1952 še sklepal, da britanskega sporazuma s kraljem Petrom sploh ni bilo, če pa že je bil sklenjen, je moral biti do te mere abstrakten, da ga ni bilo potrebno upoštevati niti v trenutku, ko so bile delnice jugoslovanskega monarha pri zahodnih zaveznikih najvišje. Po njegovem mnenju naj bi bilo tudi logično, da bi nekdanji jugoslovanski kraljevi poslanik v Washingtonu Konstantin Fotić, "ki zagotovo ni nežen z Angleži zaradi tega, kar ima za izdajo nad Mihailovićem in kraljem Petrom", navedel v svojih spominih tovrstno pogodbo, če bi seveda v resnici obstajala.[35]

Po drugi strani zgodovinski ekspert italijanske delegacije na mirovni konferenci v Parizu dr. Carlo Schiffrer že sredi petdesetih let ni dvomil, da je jugoslovanska kraljevska vlada po odhodu v London prejela britanska ozemeljska zago-

* * *

(Prim: »Zašto Trst nije pripao Jugoslaviji«, v : V. Cenčić: Titova posledna ispovijest. Orfelin EWM. Beograd 2001, str. 299-307).

33 Vsekakor je te vrste »govorice« omenjal že leta 1951 v Milanu izdani dnevnik tržaškega pisatelja Quarantotti-Gambinija (Gl. op. 25). Leta 1953 je izšel tudi v Parizu pod naslovom »Printemps à Trieste«, nato pa v ponatisu vnovič v Trstu sredi osemdesetih let (Pier Antonio Quarantotti-Gambini: Primavera a Trieste e altri scritti. Italo Svevo. Trieste 1985).

34 Cf.: Diego De Castro: Il Problema di Trieste. Genesi e sviluppi della questione giuliana in relazione agli avvenimenti internazionali (1943-1952). Licinio Capelli. Bologna 1952, str. 61-62. Na podlagi De Castrovega, leta 1981 objavljenega dela, je mogoče zanesljivo rekonstruirati vsaj en naznačeni dokument. Vir, datiran v Moskvi 12. 5. 1945, očitno ustreza telegramu italijanskega poslanika Pietra Quaronija. Ta je 12. 5. 1945 opozoril Rim, da je iz več virov izvedel za obstoj britanske ozemeljske obljube, s katero naj bi London zagotovil Jugoslaviji mejo na Soči, če bi se ta odrekla podpisu Trojnega pakta. Po navedbi italijanskega poslanika naj bi jugoslovanska kraljevska vlada tudi v letu 1945 stala na stališču, da ta ponudba še vedno zavezuje vlado Njegovega Veličanstva (Diego De Castro: La questione di Trieste. L'azione politica e diplomatica italiana dal 1943 al 1954. Vol.I. Cenni riassuntivi di storia della Venezia Giulia sotto il profilo etnico-politico. Il dissolvimento della Venezia Giulia e la fase statica del problema. Lint. Trieste 1981, str. 333-334, f 61).

35 De Castro: Il Problema di Trieste . ., str.62-62

tovila. V nedatirani študiji (»Attegiamento del Partito Comunista Jugoslavo e dei comunisti italiani della Venezia Giulia«) je obravnaval razmerje med jugoslovansko komunistično partijo in italijanskimi komunisti v Julijski krajini, v tem okviru pa načel tudi omenjeno vprašanje. Jugoslovanski kraljevini naj bi bila po njegovem leta 1941 zagotovljena celotna Julijska krajina. Le za sam Trst naj bi po njegovem ne bila predvidena aneksija *tout court*. [36] Konstatiral je nadalje, da obstajata dve dejstvi, na podlagi katerih je bila že leta 1941 prejudicirana nadaljnja pripadnost spornih območij. Šestega aprila 1941 je kraljevina Italija stopila v vojno s kraljevino Jugoslavijo, Mussolinijeva fašistična vlada pa unilateralno razglasila priključitev »Ljubljanske province« in Dalmacije. »Ustanovitelj Imperija se je ovenčal z novo slavo, Rapallska pogodba in z njo povezana meja pa sta prenehali obstajati.« [37] Hkrati se je jugoslovanska kraljevska vlada po vojnem porazu zatekla v London in tam »sklenila z britansko Vlado sporazum, na podlagi katerega je bila Jugoslaviji v primeru zmage zagotovljena Julijska krajina (Venezia Giulia). Na tej podlagi naj bi že v prvi polovici leta 1941 postalo neizogibno, da bo na mizo diplomatskih diskusij v vseh eventualnih bodočih pogajanjih postavljena tudi vzhodna meja Italije in da bodo bodoči zmagovalci deležni ozemeljskih pridobitev«.[38]

V letu 1941 sta torej po prepričanju uglednega tržaškega zgodovinarja nastali dve ireverzibilni mednarodnopravni dejstvi, ki ju dejansko ni bilo mogoče več spraviti s sveta; neveljavnost Rapallske pogodbe in na njej sloneče meje med Italijo in Jugoslavijo in britansko ozemeljsko jamstvo Jugoslaviji. Schiffrer pa je v študiji, ki je bila objavljena šele v začetku devetdesetih let, opozoril še na drugi, nič manj odločilen vojaški aspekt ozemeljskega spora: »Mednarodni sporazumi so, kar so, toda na koncu vendarle odloči sila orožja. Jugoslavija ne bi imela nobene koristi od britanske diplomatske zaveze, če ji ne bi uspelo zasesti velikega dela Julijske krajine z orožjem.«[39]

Vprašanje britanskih ozemeljskih jamstev kraljevini Jugoslaviji je bilo torej že od samega začetka deležno izredno kontroverznih interpretacij. Pravzaprav vse do leta 1972, ko je v skladu s pretekom tridesetih let postala dostopna arhivska evidenca Foreign Officea iz leta 1941, ni bilo mogoče govoriti niti o minimalnem konsenzu glede njihovega obstoja. Tako se je dr. Bogdan Novak, slovensko-amer-

* * *

[36] »...solo per quanto concerne Trieste l'impegno della diplomazia britannica non era quello della semplice annessione alla Jugoslavia« (Carlo Schiffrer: La questione etnica ai confini orientali d'Italia. Antologia a cura di Fulvia Verani. Italo Svevo. Trieste 1990, str. 62) Prim. tudi: Carlo Schiffrer: Antifascista a Trieste. Scritti editi e inediti 1944-1955. A cura di Elio Apih. Del Bianco editore. Udine 1996, str. 27.

[37] Schiffrer: La questione etnica ai confini orientali d'Italia..., str. 199.

[38] Ibid

[39] Ibid, str. 200.

iški pisec ene izmed štirih prvih obsežnejših monografij o tržaškem vprašanju,[40] na prelomu iz petdesetih v šestdeseta leta po odgovor, ali so bila britanska ozemeljska jamstva kraljevini Jugoslaviji podana, obrnil na nekdanjega podpredsednika jugoslovanske kraljevske vlade, dr. Miho Kreka, ta pa mu je v pismu z dne 19. 5. 1960 z naslednjimi besedami zanikal njihov obstoj. »Uradno niti Britanska Vlada niti G. Churchill nista nikoli obljubila, da bomo po vojni dobili naše Primorje od Italije. Zaradi puča smo stopili v vojno brez slehernih mednarodnih predhodnih sporazumov. Že za časa našega postanka v Jeruzalemu je naša (jugoslovanska) vlada na našo (slovensko) pobudo izdala deklaracijo, po kateri je osvoboditev vseh Slovencev cilj njene politike. Ko smo prispeli v London so nam člani britanske vlade zasebno sporočili, da lahko upamo, da bomo po vojni verjetno dobili od Italije vse tisto, kar lahko Jugoslavija upravičeno zahteva..." [41]

A če je dr. Miha Krek Bogdanu C. Novaku leta 1960 decidirano zanikal obstoj britanskih ozemeljskih jamstev, vse kaže, da v tem pogledu tudi sam ni bil brez vseh dvomov. Iz nedavno natisnjene knjige dr. Janeza A. Arneža o Slovenski ljudski stranki (SLS) je namreč razvidno, da se je že nekaj let zatem ravno v tej zvezi obrnil na dr. Milana Gavrilovića. Nekdanji jugoslovanski poslanik v Moskvi mu je v odgovoru z dne 3. 3. 1964 potrdil, da je predstavniku britanske vlade v Moskvi siru Staffordu Crippsu leta 1941 predlagal, naj Velika Britanija jugoslovanski vstop v angleški tabor nagradi s trdnimi obljubami glede slovenskih in hrvaških ozemelj pod Italijo. Že nekaj dni kasneje naj bi prispel Edenov pristanek na predlog, ki naj bi ga Gavrilović po kurirju poslal tudi jugoslovanskemu zunanjemu ministru dr. Aleksandru Cincar-Markoviću, toda odgovora iz Beograda ni bilo. V pismu Kreku je Gavrilović nadalje izrazil tudi svoje osebno prepričanje, da končni rezultat ne bi bil drugačen niti v primeru, če bi jugoslovanska kraljevska vlada dobila pisne obljube in obveze.[42]

* * *

[40] Ostale tri so napisali Janko Jeri, Jean Baptiste Duroselle in Diego De Castro.

[41] Cf.: Bogdan C. Novak: Trieste, 1941-1954. The Ethnic, Political, and Ideological Struggle. The University of Chicago Press. Chicago, London 1970, str. 130. Bogdan Novak je Krekovo pismo v angleški izdaji svoje knjige prevedel iz slovenščine v angleščino z opombo, da slovenski original hrani v svoji posesti. Naš prevod je zatorej le približek Krekovemu izvirniku, ki avtorju ni na razpolago.

[42] Cf.: Janez A. Arnež: SLS. Slovenska ljudska stranka/Slovenian people's party 1941-1945. Studia slovenica. Ljubljana-Washington 2002, str. 291-292. Dr. Janez A. Arnež je v istem delu povzel tudi vsebino poročila dr. Milana Gavrilovića vladi z dne 10. 12. 1941, tako kot si jo je v decembru 1941 v Londonu zabeležil msgr. Franc Gabrovšek. Iz tega poročila, navedenega že v Gabrovškovem dnevniku, ki ga je leta 1997 prav tako rediginal in izdal dr. Janez Arnež, naj bi bilo razvidno, da naj bi Gavrilović siru Staffordu Crippsu podal naslednjo ponudbo:- »Anglija naj bi se takoj obvezala, da Jugoslaviji zagotovi vse njene teritorialne zahteve, to je Trst, Gorico, Reko, itd.; če bi Anglija to storila in sprejela tako obveznost, bi potem šla Jugoslavija z Anglijo 'čez dn in stn'...« Tri dni kasneje, navaja Arnež, » je Eden, angleški zunanji minister, že stavil tak predlog, a ni dobil pozitivnega odgovora od jugoslovanske vlade. Predlog so zavrnili Cincar-Marković, Cvetković in morda tudi knez Pavle, ne da bi se posvetovali z ostalimi člani vlade ali jih vsaj obvestili o predlogu...« (Arnež: SLS..., str. 290; Isti: Gabrovškov dnevnik. Msgr Gabrovšek's diary 1941-1945. Studia Slovenica. Ljubljana-Washington D. C., 1977. str. 35-37).

Jean Baptiste Duroselle, francoski diplomatski zgodovinar mednarodnega slovesa, je po drugi strani v leta 1966 izdanem, prav tako klasičnem delu o tržaškem vprašanju, zgolj dopustil možnost, da je do nekakšnega sporazuma med britansko in jugoslovansko kraljevsko vlado leta 1941 prišlo.[43] Ne povsem točno je tudi zatrdil, da je Diego De Castro leta 1952 v svojem delu o tržaškem vprašanju to možnost zavrnil. Nadalje je navedel, da naj bi po izjavi jugoslovanskega poslanika v Moskvi in kasnejšega zunanjega ministra v Titovi povojni vladi, Stanoja Simića, tudi voditelj »Libre France« general Charles de Gaulle v decembru 1944 obljubil podporo jugoslovanski priključitvi Trsta. Toda to naj bi že malo prej (»un peu plus tôt«) storil tudi britanski poslanik v Moskvi, sir Stafford Cripps, vendar mnogo kasneje omenjeno obljubo zanikal.[44] Jugoslovanski premier Dušan Simović naj bi nadalje junija 1941 v govoru na londonskem radiu izjavil, da je "Jugoslavija prejela zagotovilo, da si lahko priključi Julijsko krajino v primeru zmage".[45] Ker že ta trditev, ki so jo za Duroselleom ponavljali tudi drugi pisci,[46] ni bila točna,[47] je bilo še toliko težje razložljivo Durosellovo pojasnilo, da naj bi bilo vprašanje samega Trsta po Simovićevi formulaciji nekoliko bolj dvomljivo.[48]

* * *

[43] Jean Baptiste Duroselle: Le conflit de Trieste, 1943-54. Editions de l'Institut de sociologie de l'Université libre de Bruxelles. Bruxelles 1966, str. 145.

[44] »Sir Stafford Cripps a démenti ce point, mais beaucoup plus tard«. Ibid.

[45] Ibid, str. 146.

[46] Prim.: Elio Apih: Italia, fascismo e antifascismo nella Venezia Giulia (1918-1943). Ricerche storice. Laterza, Bari 1966, str. 392. Apih se je poleg tega skliceval še na Salveminijevo pismo, objavljeno v časniku »Il Mondo« 15. 8. 1941 in njegova pisma, natisnjena julija 1961 v »Il Ponte« (XVII, n. 7, str. 1010, 1015, 1028, 1033). Prim: Op cit., str. 392, f. 19. Še kasneje je z izrecnim sklicevanjem na Apiha podobno trditev zapisal Claus Gatterer: Im Kampf gegen Rom. Buerger, Minderheiten und Autonomien in Italien. Europa Verlag. Wien, Frankfurt, Zuerich 1968, str. 634.

[47] S. K. Pavlowitch je po drugi strani opozoril, da bi že samo dejstvo, da je Simović ob isti priložnosti spregovoril tudi o britanskih in ameriških garancijah za vspostavitev Jugoslavije, morda res lahko ustvarilo vtis, da naj bi te garancije pokrivale tudi ozemeljske zahteve. (Cf.: Stevan K. Pavlowitch: Momčilo Ninčić and the European Policy of the Yugoslav Government in Exile. 1941-1943: II. Slavonic and East European Review, Vol. 62, No. 4, oktober 1984, str. 531-532). Vsekakor je Simović le nekaj odstavkov po omembi Istre, Trsta, Gorice in Zadra izjavil tudi sledeče: »Već sada engleska vlada dala nam je svečanu pismenu izjavu: da sve pokušaje cepanja Jugoslavije i sva slična akta smatra nevažećim i ništavnim, ističući pri tome svoje osećaje duboke indignacije prema bestidnom pokušaju razparčavanja teritorije Jugoslavije i podvrgavanja njenih djelova tudjinskoj vlasti. Sa zadovoljstvom primili smo i slične izjave merodavnih zvaničnih pretstavnika Sjed. Američkih Država. Ovakvo odlučno i jasno držanje moćnih demokratskih sila Kraljevska vlada duboko ceni i u njima vidi dragocenu zalogu za potpuno vaspostavljanje i ostvarenje najlepše budućnosti Jugoslavije.« (Prim.: Službene novine Kraljevine Jugoslavije. London 19. 8. 1941, str. 15).

[48] "Le cas de Trieste, d'après les termes de Simović, etait un peu plus douteux..." Ibid. J. B. Duroselle je kot vir za svojo navedbo citiral leta 1945 natisnjeni italijanski prevod Salveminijeve in La Pianove knjige »La Sorte D'Italia«, ki je prvič izšla leta 1943 v New Yorku. Žal v tem delu ni mogoče najti stavka, s katerim bi bilo zapisano kaj takšnega. S tem ni rečeno, da Salvemini trditve, ki mu jo je pripisal Duroselle, ne bi zapisal kje drugje; denimo v zasebni korespondenci s prijatelji in sodelavci. Simović naj bi v svojem govoru po londonskem radiu naravnost dejal, da mu je britanska vlada pismeno zagotovila ("garantito per iscritto") vsa ozemlja, na katerih žive jugoslovanski prebivalci in v tej zvezi navedel Gorico, Trst in Istro, je zapisal Salvemini v pismu z dne 17. 1. 1945 prijateljem Bauerju, Comandiniju in Lussuju. Cf.: Gaetano Salvemini: Lettere dall'America 1944/1946. Editore Laterza. Bari 1967, str.62-63.

Da je Jugoslavija resnično prejela zagotovilo glede Trsta, naj bi bilo po Duroselllovi navedbi tudi stališče britanskega diplomata sira Fitzroya Macleana, s katerim naj bi Tito ob več priložnostih govoril o svojih bodočih ozemeljskih zahtevah.[49] Sorbonski profesor, ki je že Simoviću v usta položil nekaj, česar ta sploh ni izrekel, tudi za to, siru Fitzroyu pripisano trditev, ni navedel nikakršnega vira. Ob tem pa bi se lahko že tedaj skliceval na Macleanovo biografijo Josipa Broza Tita ("Disputed Barricade. The Life and Times of Josip Broz-Tito, Marshall of Jugoslavia."), natisnjeno v drugi polovici petdesetih let. Britanski diplomat in nekdanji osebni zaupnik Winstona Churchilla, v zadnjih dveh letih vojne zadolžen za stike s Titom in partizanskim glavnim štabom, je namreč v njej zatrdil, da je britanska vlada v času vojne v razgovorih z jugoslovansko kraljevsko vlado jasno in odkrito (»frankly«) pokazala svojo naklonjenost do jugoslovanske zahteve po Trstu in obdajajočih ozemljih. Tudi med različnimi izmenjavami mnenj, ki jih imela v tej zvezi s Titom v letu 1944, naj bi vlada Njegovega Veličanstva nikoli ne nakazala, da jugoslovanski zahtevi po Trstu nasprotuje. Šele kasneje, pod vplivom spremenjenih okoliščin, naj bi spremenila svoje stališče v vprašanju Trsta.

Ustrezni, že leta 1957 objavljeni odlomek iz Macleanove knjige, se je glasil takole: »Odkar je Tito prišel na oblast, ni storil nič takšnega, kar bi ugajalo javnosti na zahodu. Spomin na njegovo pogumno bojevanje zoper skupnega sovražnika so kmalu zasenčile njegove brezobzirne totalitarne tendence, ki jih je pokazal v svojem ravnanju in vedno bolj jasni znaki, da je bil in ostal v prvi vrsti sovjetski agent. Predvsem s tega zornega kota so vlade zahodnih sil obravnavale problem Trsta, ko se je pričelo razpravljati o njem na mirovni konferenci v Parizu leta 1946. V razgovorih z jugoslovansko kraljevsko vlado je britanska vlada v času vojne jasno pokazala svojo naklonjenost do jugoslovanske zahteve po Trstu in obdajajočih ozemljih. Tudi med različnimi izmenjavami mnenj, ki jih imela v tej zvezi s Titom v letu 1944, britanska vlada ni nikoli nakazala, da tej zahtevi nasprotuje. Po etnografskem kriteriju so mogli Jugoslovani svoje zahteve utemeljevati vsaj tako dobro kot Italijani. Toda Jugoslovani so bili med vojno zavezniki Velike Britanije, medtem, ko so bili Italijani njeni nasprotniki.

Šele tisto, do česar je prišlo kasneje, je privedlo do spremembe britanskega in ameriškega (sic!) stališča. Titov poskus, z zasedbo Trsta prehiteti odločitve mirovne konference, čeprav morda razumljiv z jugoslovanskega zornega kota, ni bil ravno pomirjujoč. Drugič, dokazi o agresivnih tendencah Sovjetske zveze in Titovi podrejenosti sovjetski vladi so se hitro množili in kmalu prepričali zahodne sile, da bi bilo Trst prepustiti Titu enako obdarovanju bodočega nasprotnika.

* * *

[49]Duroselle: Ibid.

Podpora, ki jo je dala jugoslovanski zahtevi Sovjetska zveza, čeprav ne dovolj odločna, da bi zadovoljila Tita, je dodatno prispevala k potrditvi tega vtisa..."[50]

Zanimivo je, da je v osnovi podobno trditev, le da z nasprotnim ideološkim predznakom, kasneje vztrajno ponavljal tudi Titov jugoslovanski uradni biograf, dr. Vladimir Dedijer. »Četudi je angleška vlada že v marcu leta 1941 sprejela odločitev, da je potrebno Jugoslaviji odstopiti Istro, Slovensko primorje in Trst, je bila ta odločitev zlasti ob koncu vojne spremenjena...« je zapisal leta 1981 v »Novih prispevkih za biografijo Josipa Broza Tita«, nato pa nadaljeval:«....Res, ta odločitev je bila leta 1941 sporočena kraljevski vladi, na katero je imela angleška vlada velik vpliv. Toda, ko je bila ustvarjena revolucionarna Jugoslavija, je Churchill odstopil od namere svojega vojnega kabineta. On je za ozemeljsko celovitost Jugoslavije le v primeru monarhije in kapitalistične ureditve. Toda ni za integriteto nove Jugoslavije.« [51] Šele po zapletu z ameriškim predsednikom Rooseveltom naj bi britanska politika in diplomacija sporni del izjave »spravila pod preprogo«, je zatrjeval tudi v delu o politiki interesnih sfer, ki je izšlo leto prej.[52] Najprej naj bi britanska politika izbrisala Trst, zatem še skoraj vse ostalo, tako da je na koncu, ko so spremembi britanskega stališča botrovale tudi spremembe v ravnotežju sil v Jugoslaviji in revolucionarna narava nove oblasti, pristala le še na manjšo rektifikacijo jugoslovanske meje z Italijo.[53] Dedijer je ostro kritiziral tiste zgodovinarje, ki so zavzeli drugačno stališče in jih celo obtožil, da so s povzemanjem trditve, po katerem je bil Trst izvzet iz britanske obljube, pravzaprav nasedli arhivski manipulaciji tistih britanskih zgodovinarjev, ki so bili med vojno sodelavci britanske obveščevalne službe.[54] Domnevnih britanskih "manipulatorjev" in nji-

* * *

[50] Fitzroy Maclean: Disputed Barricade. The Life and Times of Josip Broz-Tito, Marshall of Jugoslavia. Jonathan Cape. London 1957, str. 338.

Delno je omenjeni zapis citiral Matjaž Klemenčič v razpravi: Načrti za spreminjanje meja, ustvarjanje novih državnih tvorb in medržavnih povezav v vzhodni Srednji Evropi, politika ZDA ter ameriški Slovenci med drugo svetovno vojno. Ferenčev zbornik. Prispevki za novejšo zgodovino, XXXVII/2. Inštitut za novejšo zgodovino. Ljubljana 1997, str. 410-411f.

[51] Vladimir Dedijer: Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita. Vol. 2. Liburnija. Reka 1981, str. 916.

[52] V. Djuretić je v tej zvezi menil, da naj bi Dedijerjevo prepričanje, po katerem naj bi bil v britanskem sporočilu regentu Pavlu obljubljen tudi Trst, sicer odgovarjalo »duhu in črki« Simovićevega govora na londonskem radiu z dne 27. 6. 1941, ne pa tudi »številnim britanskim dokumentom«. Veselin Djuretić: Vlada na bespuću. Internacionalizacija jugoslovenskih protivrječnosti na političkoj pozornici drugog svjetskog rata. Institut za suvremenu historiju. Narodna knjiga. Beograd 1982, str. 68, f. 181

[53] Vladimir Dedijer: Interesne sfere. Istorija interesnih sfera i tajne diplomatije uopšte, a posebno Jugoslavije u drugom svjetskom ratu. Prosveta. Beograd 1980, str. 245-247.

[54] »Neki engleski pisci, koji su za vreme rata bili na službi u engleskim raznim obaveštajnim agencijama, u svojim knjigama, objavljenim posle drugog svetskog rata, izašli su sa tvrdnjama da Kraljevini Jugoslaviji uopšte nije bio Trst ponuđen.

Na žalost, tim očiglednim manipulisanjem sa istorijskim dokumentima, podlegli su i neki naši istoričari, posebno u Sloveniji, koji su prihvatili tezu da Kraljevini Jugoslaviji engleska vlada 1941. godine nije ponudila Trst.

Međutim, historijske činjenice ne mogu se utvrđivati samo na osnovu dokumenata iz jedne arhive, i to ne svih dokumenata, nego se moraju dokumenti iz jedne arhive uporediti sa dokumentima iz drugih arhiva. U pub-

hovih, prav tako domnevno predvsem slovenskih žrtev sicer ni imenoval, toda na slovenski strani se je očitno počutil izzvanega dr. Dušan Biber, ki je z akademikovim podukom iz hevristike opravil kar *sub linea*.[55]

Ob tem pravzaprav najbolj čudi, da se Vladimir Dedijer v podporo svoji trditvi ni skliceval na svojega »vojnega prijatelja, šefa britanske misije pri Titu v času vojne, generala Fitzroya Macleana«, pa čeprav bi s tem njegova, v tem pogledu zavzeta teza zgolj pridobila na prepričljivosti. Že iz »Novih prispevkov« je bilo namreč razvidno, kako pozorno je sledil nastajanju Macleanove knjige. Tako je, na primer, v poročilu o razgovoru s sirom Fitzroyem Macleanom, namenjenem Titu, Rankoviću, Djilasu in Kardelju, vsega leto pred njenim izidom opozoril, da njen bodoči avtor ni prišel v Jugoslavijo le zaradi biografije o Titu, ampak naj bi bilo značilno, »da se on uvek pojavljuje kada se u našoj spoljnjoj politici naziru novi elementi, kada u našim medjunarodnim odnosima dolazi do zategnute situacije.«[56] Ob tej priliki naj bi z njenim piscem med drugim izčrpno govoril o vprašanjih »naših odnosov do Italije v času vojne«.[57]

Kot »kronski dokaz« v prid trditvi, da je velika Britanija Jugoslaviji leta 1941 obljubila Trst, je Dedijer po drugi strani navedel poslanico ameriškega predsednika britanskemu premieru, v kateri je Roosevelt Churchillu omenil »noro zgodbo o tem, da ste Vi obljubili obnoviti Jugoslavijo (Češkoslovaško ?), kot je poprej obstajala, in druga zgodba, da ste Trst obljubili Jugoslaviji«, torej tisti dokument z dne 14. julija 1941, ki je širši javnosti postal dostopen šele z objavo Rooseveltove in Churchillove tajne državniške korespondence v sredini sedemdesetih let.[58]

Dr. Vladimir Dedijer in sir Fitzroy Maclean pa nista bila edina neitalijanska avtorja, ki sta zapisala tovrstno trditev. V leta 1968 izdanem delu o hladni vojni knjigi (»The Politics of War. The World and the United States Foreign Policy, 1943-1945«), je Gabriel Kolko, eden izmed vodilnih predstavnikov ameriške revizionistične šole, prav tako zatrjeval, da je bila Velika Britanija sprva naklonjena jugoslovanskim zahtevam po Trstu, šele v prvi polovici leta 1945, ko je jugoslovanski maršal Tito postal simbol zahodnega poenotenja proti Rusom, pa naj bi se korenito spremenilo tudi prvotno britansko stališče do vprašanja jugoslovanske razme-

* * *

likacijama iz američkih arhiva objavljen je potpuni tekst Ruzveltove poruke Čerčilu, poslat 14. jula 1941. godine, u kojem se izričito pominje da je engleska vlada ponudila Jugoslaviji Trst.« (Interesne sfere..., str. 219, prim. tudi str. 246-247, kjer je zopet govora o »nekaterih« jugoslovanskih zgodovinarjih, ki celo leta 1979 »zapenušeno tvrde da britanska vlada nije 1941. godine ponudila Trst.«).

55 Dušan Biber: Britanska in ameriška politika o italijansko-jugoslovanski meji v drugi svetovni vojni. Zgodovinski časopis 34/4, 1980, str. 435 f 26.

56 Novi prilozi...Vol. 3. str. 624-625.

57 Ibid.

58 Cf. Roosevelt and Churchill. Their Secret Wartime Correspondence. Ed. by Francis L. Loewenheim, Harold D. Langley, Manfred Jonas. London 1975, dok. št. 66, str. 149-151.

jitve z Italijo. Winston Churchill, ki je maršala Tita predhodno podpiral, je bil zdaj besen nanj, jugoslovanske ozemeljske zahteve po Trstu, ki so jim v Londonu sprva priznavali legitimnost, pa so zdaj dojemali le še kot del sovjetskih načrtov za dominacijo Evrope.[59] Kolko, v kontroverzah okrog interpretacije hladne vojne s strani tradicionalistov označen kot »ujetnik mita revolucionarne Levice«,[60] v tej zvezi ni navedel nobenega vira.

Šele Titova biografinja Phyllis Auty se je v svojem referatu na znanstvenem srečanju SANU v Beogradu v začetku sedemdesetih let lahko sklicevala na originalne dokumente britanskega zunanjega ministrstva, a ker so bili uradno deklasificirani šele dober mesec dni kasneje, se je dosledno in korektno izražala le v pogojniku. "Verjetno bodo britanski dokumenti pokazali", je izjavila konec novembra 1971, "da se je pričelo pazljivo preučevanje teh meja in da je 27. februarja 1941 Kabinet sprejel odločitev o pooblastitvi državnega sekretarja za zunanje zadeve, da lahko princu Pavlu sporoči, da lahko Jugoslavija, če bo stopila na stran zaveznikov, pričakuje popravo meja glede Istre."[61] Izrazila je tudi domnevo, da v podanih britanskih jamstvih ni bilo nikakršnih izjav glede bodoče usode Trsta, Gorice, Reke ali Zadra. Mogoče je, je dejala, da so bile te splošne obljube ponovljene tudi vladi generala Simovića takoj po prevratu 27. marca in zatem v izgnanstvu, toda brez "specifičnega navajanja mest ali obmejnih con", čeprav je britanska vlada imela "detajlne informacije o etnični podobi na področju Istre-Trsta-Gorice, kot tudi o slovenskih ozemeljskih zahtevah."[62] Prav tako je na načelni ravni zgolj dopustila možnost, da bodo dokumenti pokazali, da je sugestija, naj Britanci s takšno izjavo poskusijo pridobiti Jugoslavijo na svojo stran, prišla s strani dr. Milana Gavrilovića, po vzpostavitvi odnosov med Sovjetsko zvezo in kraljevsko vlado v juniju 1940 jugoslovanskega poslanika v Moskvi.[63] Omenjeno ponudbo je umestila v kontekst različnih britanskih pritiskov na princa Pavla in v tej zvezi omenila tudi dve zasebni poslanici angleškega kralja Jurija VI, poslani knezu namestniku 3. julija in 15. novembra 1940. Dopustila je celo možnost, da je knez Pavle tajno obiskal London v začetku leta 1941, nato pa po priznanju, da za to domnevo nima dokazov, ugotovila, da je "definitivna ponudba za rektifikacijo meje na mejnem področju Trst-Gorica-Istra" predstavljala pravzaprav vse, kar je Velika Britanija Jugoslaviji sploh lahko realno ponudila.[64]

* * *

[59] Cf. Gabriel Kolko: Politicas de Guerra. El mundo y la politica exterior de los Estados Unidos 1943- 1945. Ediciones Grijalbo. Barcelona 1974, str. 588-589.

[60] Prim. Thomas T. Hammond: Witnesses to the Origins of the Cold War. University of Washington Press. Seattle, London 1982, str. 22.

[61] Phyllis Auty: Neki aspekti britansko-jugoslavenskih odnosa 1941 godine; Ustanak u Jugoslaviji 1941. i Europa. Srpska akademija nauka i umetnosti. Beograd 1973, str. 92.

[62] Ibid.

[63] Op. cit., str. 93.

[64] Op. cit., str. 97. Opozorila je, da so Nemci lahko tej ponudbi uspešno parirali s ponudbo Soluna Jugoslaviji.

Uradna zgodovina britanske zunanje politike v drugi svetovni vojni, ki je izšla kmalu zatem, je še dodatno potrdila tovrstno razlago. V tekstu pooblastila, s katerim je britanski vojni kabinet v začetku marca 1941 avtoriziral zunanjega ministra Edena, naj seznani kneza Pavla z dejstvom, da Velika Britanija s "simpatijo preučuje" možnost revizije meje v Istri in jo je pripravljena tudi podpreti na bodoči mirovni konferenci, ni bil niti z besedico omenjen Trst, je v tej zvezi ugotovljal njen pisec, sir Llewellyn Woodward. Obseg tovrstne ozemeljske revizije naj bi v britanskem zagotovilu sicer ne bil natančno specificiran, v načelu pa naj bi bila Velika Britanija pripravljena podpreti jugoslovansko zahtevo po istrskem polotoku severno do Gorice in italijanskih otokih ob jugoslovanski obali.[65]

V juliju 1973 se je britanski zgodovinar Stephen Clissold v diskusijskem delu znanstvenega posveta, organiziranega na zgodovinskem oddelku »Šole za slovanske študije« londonske univerze, prav v tej zvezi obrnil tudi neposredno na nekdanjo voditeljico balkanske sekcije v Political Intelligence Departmentu (PID) zunanjega ministrstva, zgodovinarko Elisabeth Barker. »Ali smem postaviti vprašanje o nečem, kar je v zvezi z nekim problemom, ki ga še nismo razčistili?« je dejal in nadaljeval: »Nanaša se na invazijo v Jugoslavijo, glasi pa se takole: ali smo poskušali ob katerem koli času uporabiti kot vzvod pritiska ponudbo, da bomo po koncu vojne pristali na teritorialne koncesije v korist Jugoslavije, bodisi na uradni ravni, v stiku z jugoslovansko vlado-knežom Pavlom- ali na tajni (clandestine) ravni ? V tistih letih (1939-41) je bilo veliko tajnih kontaktov, še posebno z organizacijami Slovencev v Istri in Julijski krajini, spomnim pa se tudi govoric, da so bile tem ljudem dane različne obljube, da bi okrepili njihov odpor. Ali ste naleteli na kakšne podatke o tem v arhivih?"[66]

Nekdanji obveščevalec je torej s svojim vprašanjem posegel tudi na področje, ki ga Woodwordova uradna zgodovina britanske zunanje politike v drugi svetovni vojni ni obravnavala. Elisabeth Barker mu je izrecno potrdila obstoj britanskih ozemeljskih jamstev, vendar le na vladni ravni. Omenila je vladno ponudbo glede Istre, podano v začetku leta 1940 (sic!) in ugotovila, da Trst v tej ponudbi ni bil poimensko naveden.[67] Dodala je še, da je sir Anthony Eden z britanskimi zagotovili glede Istre že v decembru 1941 seznanil Stalina, ta pa naj bi se ob tej priliki strinjal, naj se Jugoslavija po vojni razširi na predvojna italijanska območja.

Pojasnilo Elisabeth Barker se vsaj v oceni obsega proponiranih ozemeljskih jamstev Jugoslaviji ni bistveno razlikovalo od tistih, ki so jih po 14. juliju 1941

* * *

65 Sir Llewellyn Woodward: British Foreign Policy in the Second World War. Her Majesty' s Stationery Service London 1970-1971, Vol. 1, str. 532.

66 British Policy Towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece. Ed. by Phyllis Auty and Richard Clogg. London 1975, str. 256

67 British policy..., str 256-257.

izrekali odgovorni britanski dejavniki, v njen odgovor pa se je vendarle vtihotapila manjša napaka kronološke narave. Do britanske "formalne vladne ponudbe glede Istre" namreč ni prišlo v začetku leta 1940, kot je očitno po pomoti izjavila,[68] ampak šele v začetku leta 1941. Po drugi strani bi mogla njena napačna datacija vendarle ustrezati dejstvom v primeru, če bi se omejila izključno na neko nižjo raven obljub, po kateri jo je prav tako spraševal Stephen Clissold.

Z »organizacijami Slovencev v Istri in Julijski krajini« je imel Clissold seveda v mislih pripadnike tako imenovane »Čokove organizacije« (tako, po tržaškem liberalnem politiku dr. Ivanu Mariji Čoku namreč, je bila namreč organizacija TIGR pogosto imenovana v dokumentih SOE),[69] ki so zlasti v obdobju, ko je Velika Britanija povsem sama vztrajala v boju zoper sile Osi, s svojimi akcijami in obveščevalno dejavnostjo močno zadolžili britanski obveščevalno-sabotažni aparat.[70] Predsednik »Jugoslovanskega odbora iz Italije« dr. I. M. Čok sam se je že v pismu britanskemu zunanjemu ministru Edenu z dne 28. 3. 1943 izrecno dotaknil tega vprašanja. Ker ga sir Anthony Eden v času svojega bivanja v Washingtonu in srečanja z ameriškim predsednikom Rooseveltom ni mogel osebno sprejeti, je Čok šefa britanske diplomacije pismeno obvestil, da je jeseni leta 1939, ko je izbruhnila druga svetovna vojna, odbor stopil v stik z britansko obveščevalno službo: "Na začetku tega našega sodelovanja smo izjavili, da ne zahtevamo niti ne sprejemamo nikakršne druge protiusluge za to sodelovanje razen obljube avtoritativne britanske strani, da bomo po koncu vojne uresničili naše nacionalne zahteve: svobodo pokrajin Trst, Gorica, Istra in njihovo združitev z Jugoslavijo. V tem pogledu so nam bile s strani britanskih prijateljev podane ustmene obljube."[71] Po letu dni sodelovanja- »ob koncu leta 1940 in v začetku leta

* * *

[68] "There was a formal government offer as regards Istria at the beginning of 1940..." British Policy..., str. 256.

[69] Prim.: Gorazd Bajc: Zapletena razmerja. Ivan Marija Čok v mreži primorske usode. Društvo TIGR Primorske. Koper 2000, str. 85.

[70] Clissoldovi osebni spomini na govorice, »da so bile tem ljudem dane različne obljube, da bi okrepili njihov odpor« so bili glede na zgodovinarjev nekdanji obveščevalni status že sami po sebi pomenljivi, že leta 1965 pa jih je v delu »Baker Street Irregular« potrdil tudi eden izmed najvišjih funkcionarjev Uprave za posebne operacije (SOE), Bickham Sweet-Escott. Nekdanji šef jugoslovanske sekcije SOE je v delu, posvečenem »iregularcem z Baker Streeta«, izrecno priznal, da v obveščevalnih stikih s slovenskimi odporniki ni šlo brez »političnih zagotovil« (»political commitments«) v primeru britanske zmage. Cf.: Bickham Sweet-Escott: Baker Street Irregular. Methuen. London 1965, str. 29. O tem tudi: Tatjana Rejec: Tigrova duša. V: Domovina, kje si? Zbornik ob stoletnici rojstva Alberta Rejca (1899-1976). Goriška Mohorjeva družba. Gorica 1998, str. 144. Prim. v tej zvezi Rejčeve povojne izjave z zasliševanj v Beogradu (Albert Rejec-Tone Černjač-Jože Vadnjal: Pričevanja o Tigru. Slovenska matica, Ljubljana 1995, str. 24, str. 61); glede njihove verodostojnosti: Tatjana Rejec: Pričevanja o TIGRU v: Domovina, kje si? Zbornik ob stoletnici rojstva Alberta Rejca (1899-1976). Goriška Mohorjeva družba. Gorica 1998, str. 183. Primorski slovenski biografski leksikon (PSBL) v biografskem sestavku o Albertu Rejcu, enem izmed ustanoviteljev TIGR-a, izrecno omenja njegova prizadevanja, "da bi se takrat, ko je bila Angl(ija) izolirana in v največjih težavah, izdala od strani angl.(eške) vlade kaka obvezujoča izjava glede jsl manjšin v Jul. krajini." Pogajanja naj bi se vlekla, nič pa ni zapisanega o njihovem rezultatu. PSBL, sub voce.

[71] »Oral promises have been given to us by our British friends in this respect.« PRO, FO 371/37629, R

1941«- naj bi slovenska stran zaprosila tudi za pismeni dokument, s katerimi bi bile te obljube konfirmirane tudi na vladni ravni. »Rečeno nam je bilo, da je bila naša sugestija posredovana britanski vladi v Londonu in da se je odgovor glasil, da je še prezgodaj za pismeno izjavo. Druge sugestije z naše strani so imele enako usodo.«[72]

Prav mogoče je torej, da se je dnevniški zapis Edvarda Kocbeka z dne 26. 9. 1945 (»Čok razlagal delo in smisel emigrantskih društev pred vojno, svoje delo med vojno, zveze z Angleži in obljube od njihove strani glede obmejnih zadev...«)[73] nanašal zgolj na ta nevladna, vrhu vsega le ustno podana jamstva, ki jih je Čok omenjal že v pismu Edenu. Ob tem pa je dr. I. M. Čok že spomladi istega leta očitno ocenil, da je napočil trenutek, ko bi bilo potrebno »britanske prijatelje« (»our British friends«) tudi javno spomniti na slovensko ponudbo in na njihovo potrdilo pogojev, pod katerimi je bila podana. V brošuri, ki je izšla spomladi leta 1945 v Londonu (»The First to Resist. Story of the First Underground Movement in this War«),[74] je namreč izrecno zapisal, da so pripadniki TIGR-a že takoj po nemškem napadu na Poljsko vzpostavili stike s pripadniki britanske in francoske obveščevalne službe v Beogradu. Ponudili naj bi jim svoje sodelovanje v prepričanju, da bo v vojni, v kateri bo Mussolini na strani Hitlerja, Jugoslavija na strani zahodnih demokracij.[75] Edina nagrada, ki so jo pričakovali za svoje sodelovanje v boju zoper sile Osi, naj bi bila uresničitev njihove želje po neodvisnosti in osvoboditvi izpod tujega jarma. Pripadniki britanske obveščevalne službe naj bi po zatrjevanju Čoka ta pogoj sprejeli leta 1940, še pred padcem Francije, tako rekoč skupaj s slovensko ponudbo glede zavezništva v orožju.[76]

Naj omenimo, da je Elisabeth Barker že leta 1976, v svojem izvrstnem delu o britanski politiki do jugovzhodne Evrope v letih 1939-1945 (»British Policy in South-East Europe in the Second World War«) znova omenila vladna ozemeljska jamstva kraljevini Jugoslaviji. Navedla je, da je po ustrezni preučitvi problema britansko zunanje ministrstvo Vojnemu kabinetu sporočilo, da obstajajo »močni razlogi, zasnovani na etnografskih dejstvih, da se sedanja italijansko-jugoslovanska meja revidira. Prikazana je bila zemljepisna karta, na kateri je bilo naznačeno, da je Trst italijanski, da pa je Gorica na področju, ki ga naseljujejo Jugoslovani. Foreign Office je ugotovil, da se je vlada Njegovega Veličanstva doslej vedno

* * *

2619/230/92. Prim. tudi: Dušan Biber. Zavezniške in sovjetske misije ter obveščevalne službe v NOB. Borec. Revija za antropologijo, zgodovino in literaturo, XLIII, 1-2-3, str. 116.

72 Ibid.

73 Edvard Kocbek: Dnevnik 1945. Cankarjeva založba. Ljubljana 1991, str. 64.

74 Predgovor prof. W. J. Rosea je bil datiran 15. marca 1945, kar bi lahko z ustreznim zamikom pričalo o času izzida.

75 Ivan M. Čok: The First to Resist. Story of the First Underground Movement in this War. Preface by Professor W. J. Rose. The New Europe Publishing. London 1945, str. 32-33.

76 Ibid.

držala splošnega načela, da se v času vojne ne razpravlja o teritorialnih spremembah, da pa je 'odločitev jugoslovanske vlade v sedanjih okoliščinah tako pomembna, da bi kazalo odstopiti od tega načela...če bi s tem lahko vzpodbudili Jugoslavijo, da intervenira v korist Grčije'.«[77]

Britanski zgodovinar sir David Hunt je v referatu ob štiridesetletnici konca druge svetovne vojne v nekdanjem dvorcu prvega adresata britanskih ozemeljskih obljub ugotavljal, da je o tematiki britanskih ozemeljskih jamstev Jugoslaviji že med vojno in po njej krožilo veliko »zgodb«. Poudaril je, da te zgodbe niso bile vselej pomembne zaradi njihove "morebitne resničnosti.« Pomembno je bilo že samo dejstvo, da so sploh krožile in oblikovale javno mnenje.[78] Sam je v svojem referatu sicer potrdil obstoj britanskih ozemeljskih jamstev, a jim je prisodil le efemeren karakter. Šlo naj bi za kratkotrajen "do ut des". Dejal je, da so Britanci prvič postavili vprašanje ozemeljske revizije spomladi 1941, ko so bili skupaj z Grki edini, ki so se upirali silam osi. V prizadevanju prepričati jugoslovansko vlado in regenta kneza Pavla, naj ne pristopi k trojnemu paktu, »so dali Jugoslaviji zagotovilo, da britanska vlada z naklonjenostjo preučuje vprašanje revizije italijansko-jugoslovanske meje. Kakšne naj bi bile možne spremembe, ni bilo natančneje pojasnjeno.« Ta ponudba naj bi bila namreč v resnici le »izhod v sili in z njo so Britanci poskušali vplivati na trenutne dogodke. Zadeva tako ali tako kmalu ni bila več aktualna, saj jo je potisnila v ozadje korenitejša ozemeljska prerazdelitev po nemški in italijanski invaziji aprila istega leta..." [79]

Nekdanji diplomat je zatem v diskusijskem prispevku razrahljal celo prvotno uporabljeni *terminus technicus*: "...Omenjam ponudbo, če jo lahko tako imenujem, britanskih diplomatov jugoslovanski vladi spomladi 1941. Gre za predlog ali obljubo: Če jugoslovanska vlada ne pristopi k trojnemu paktu, bo britanska vlada z naklonjenostjo obravnavala vprašanje revizije italijansko-jugoslovanske meje. Izraz 'obravnavati z naklonjenostjo' je eden najstarejših klišejev v diplomatski knjigi in se res ne more tolmačiti kot obljuba. To sem dodal bolj zaradi pikantnosti kot zaradi kakih drugih nagibov. Ta izraz sodi v diplomacijo stare šole..."[80]

* * *

[77] Elisabeth Barker: Britanska politika prema jugoistočnoj Europi u drugom svjetskom ratu. Globus. Zagreb 1978, str. 95.

[78] Sir David Hunt: Trst in Julijska krajina spomladi 1945. V: Konec druge svetovne vojne v Jugoslaviji. Četrta okrogla miza jugoslovanskih in britanskih zgodovinarjev, Brdo pri Kranju, 9. do 11. decembra 1985. Uredil dr. Dušan Biber. Borec XXXVIII/12, 1986, str. 665-666

[79] Ibid., str. 688.

[80] Ibid, str. 687-688. Drugače slovenska zgodovinarja Milica Kacin Wohinz in Jože Pirjevec, ki ugotavljata, da je dejansko šlo za obljubo »radikalne revizije« Rapallske pogodbe in njenih teritorialnih določil. Milica Kacin Wohinz, Jože Pirjevec: Storia degli sloveni in Italia 1866-1998. Marsilio. Venezia 1998, str. 20. Prim. tudi slovensko izdajo (Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000. Nova revija. Ljubljana 2000) in geslo »Trst« v: Enciklopedija Slovenije, Š/T. Vol. 13. MK. Ljubljana 1999. Že leta 1984 je izraelski zgodovinar Gabriel Gorodetsky v razpravi,

Referat, ki ga je sir David prebral na srečanju britanskih in jugoslovanskih zgodovinarjev na Brdu pri Kranju, je zaključil s svojim osebnim mnenjem, po katerem naj bi bila tako britanski zunanji minister, sir Anthony Eden, kot poveljnik osme armade feldmaršal Alexander, na koncu vojne »osebno« za to, da se celotna Julijska krajina prepusti Jugoslaviji, razmejitveni črti pa sta dala prednost zgolj iz pragmatičnih in začasnih razlogov. »Kot vemo iz francoskega pregovora, pa so začasne rešitve najbolj trajne."[81]

Dolgotrajne dileme, povezane z obstojem tovrstnega zagotovila, a tudi številne »zgodbe«, ki jih je v Brdu pri Kranju omenil sir David Hunt, si je v veliki meri mogoče razložiti prav z dejstvom, da je potem, ko mu je bilo izrečeno, o njem molčal njegov prvi adresat, jugoslovanski regent, knez Pavle Karadjordjević. Prav kneza Pavla je imel v mislih tudi dr. Ilija Jukić, nekdanji hrvaški pomočnik jugoslovanskega zunanjega ministra v kritičnem letu 1941, ko je leta 1965 ugotavljal: "V zgodovini diplomacije se pogosto omenja pojem 'Princeve skrivnosti' (Le secret du Prince), kadar vladar neke države vodi zunanjo politiko tako, da zase čuva vse glavne državne tajnosti«. [82] Sredi šestdesetih let, ko je nekdanji jugoslovanski regent preživljal svoja pozna leta v pariškem predmestju Saint-Germain- en- Laye, je Jukić tudi menil, da bi knez Pavle želo zadolžil »našo skromno zgodovino nedavnih dogodkov« in »vse narode, ki jim je vladal v enem izmed najbolj usodnih obdobij svetovne zgodovine«, če bi napisal prikaz tega obdobja in odkril nekatere važne podatke, »ki bi razbili obstoječo meglo, s katero so še vedno zaviti nekateri pomembni dogodki iz tega časa." [83]

Sam je že leta 1974 objavil tudi v angleščini pisane spomine in v njih na kratko omenil tudi eno izmed večjih »državnih tajnosti« v letu 1941, namreč britansko ozemeljsko ponudbo, podano kraljevini Jugoslaviji.[84] Toda vse kaže, da se je tega vprašanja dotaknil že mnogo prej- v še istega leta nastali rekonstrukciji poslednjih dni jugoslovanske kraljevine, zapisani že kmalu po njenem vojaškem razbitju.

* * *

posvečeni misiji sira Stafforda Crippsa v Moskvi, opozoril še na neko drugo, vsekakor pomembno dimenzijo podanega zagotovila; britansko ozemeljsko jamstvo kraljevini Jugoslaviji je namreč predstavljalo tudi prvo pomembno izjemo od statičnega načela, sprejeto v času, ko je Velika Britanija edina vztrajala v boju zoper Hitlerjevo Nemčijo, Sovjetsko zvezo pa je s Hitlerjem povezoval pakt o nenapadanju in prijateljstvu. Predstavljalo je načelen precendens, ki ga Velika Britanija ni hotela odobriti niti Stalinu. Cf.: Gabriel Gorodetsky: Stafford Cripps' Mission to Moscow, 1940-42. Cambridge University Press. Cambridge 1984, str. 107.

[81] Ibid. str. 672. Podobno v svojih obsežnih spominih ugotavlja tudi prvi »jugoslovanski župan« Trsta, Rudi Ursini Uršič: »Že prej, že v februarju '45, se je Alexander zavzemal za rešitev, ki bi bila utemeljena na jugoslovansko-avstrijski meji iz leta 1914; rešitev, ki bi bila, če bi bila sprejeta in uresničena, najbolj optimalna za Jugoslavijo«. (Rudi Ursini Uršič: Attraverso Trieste. Un rivoluzionario pacifista in una città di frontiera. Studio i. Roma 1996, str. 400)

[82] Ilija Jukić: Pogledi na prošlost, sadašnjost i budućnost hrvatskog naroda. Hrvatska politička knjižnica, Muenchen 1965, str. 137.

[83] Ibid

Med zaplenjenimi dokumenti, ki so jih organi OZNE ob aretaciji 1. junija 1947 odvzeli dekanu ljubljanske pravne fakultete in nekdanjemu ministru v vladi dr. Ivana Šubašića, dr. Borisu Furlanu, je bila namreč tudi nedatirana karbonska kopija dela teh reminiscenc. Glede na to, da dokument ni bil v celoti ohranjen, datum nastanka in njegovo avtorstvo iz njega nista bila razvidna. Kljub temu je bilo iz celotnega konteksta sicer le delno ohranjenega pričevanja vendarle mogoče razbrati, da je moral njegov avtor zasedati visok položaj v jugoslovanskem zunanjem ministrstvu, moral pa je biti tudi v zelo tesnem stiku z dr. Vladimirjem Mačkom. Da je šlo v resnici za nekdanjega Mačkovega šefa kabineta dr. Ilijo Jukića je tako rekoč iznad slehernega dvoma, te vrste identifikacijo pa potrjujejo tudi nekatera vsebinska ujemanja z Jukićevimi kasneje izdanimi spomini,[85] pa tudi sicer težko razložljiva ujemanja z vsebino tistega dela dokumenta, ki ga je leta 1982 kot Jukićevega izrecno citiral zgodovinar in general Velimir Terzić.[86]

Jukićevo pričevanje, očitno nastalo že kmalu po prihodu jugoslovanske kraljevske vlade v London, se je torej v slovenskem prevodu glasilo takole: "... Kar se tiče angleških obljub v pogledu naših opravičenih ozemeljskih aspiracij za

* * *

[84] Ilija Jukić: The Fall of Yugoslavia, Harcourt Brace Jovanovich. New York, London 1974, str. 40.

[85] V pričevanju, odvzetem Furlanu, avtor navaja obvestilo pomočnika zunanjega ministra dr. Stojana Gavrilovića, da je "g. Shoane (sic!) prinesel neko važno sporočilo Knezu Pavlu s strani g. Edena, ki je takrat še bival v Kairu in da g. Shoane zaradi velike tajnosti svoje misije ne zapušča poslaništva. Ker sam nisem mogel oditi na zajtrk. Shoane pa ni mogel priti na naše Ministrstvo, je bilo dogovorjeno, da jaz odidem v angleško poslaništvo ob 11 uri in pol. Shoane mi je dejal, da je dan prej predal Knezu Pavlu pismeno poslanico g. Edena..." Arhiv Republike Slovenije, Enota za dislocirano gradivo III, nekdanji Arhiv Ministrstva za notranje zadeve RS (dalje AS, III), 80-1; 7647. V istem dokumentu je v tej zvezi rečeno tudi naslednje: "Zgodaj zjutraj istega dne me je zaprosil prvi sekretar angleškega poslaništva g. Carran (pravilno Garran, op. S.K.), naj pridem k njemu na zajtrk, da se sestanem z g. Shoano-om, ministrom pri britanski ambasadi v Kairu, ki je bil predhodno svetnik angleškega poslaništva v Beogradu." Ko so v prvi polovici sedemdesetih let v New Yorku izšli Jukićevi memoari, je bila v njih omenjena tudi misija Terencea Shonea pri regentu Pavlu. Iz njih je bilo tudi razvidno, da je bil on tisti, ki je 20. 3. 1941 sam odšel v britansko veleposlaništvo, ker Shone zaradi tajne narave misije ni mogel priti v njegov urad: "During the day, I went to the British embassy to meet Terence Shone, who, being on a secret mission, could not come to my office". Jukić: The Fall of Yugoslavia...str. 58.

[86] Terzićev način citiranja je bil po drugi strani dokaj neortodoksen, saj v opombah ni navedel arhiva, v katerem je dokument shranjen, ampak zgolj zapisal: »I. Jukić, Zapis K. pov. Br. 6687 od 27. septembra 1941, London, str. 83«. Cf.: Velimir Terzić: Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza. Narodna knjiga. Beograd 1982., str. 449, f. 110. Terzićev povzetek dela tega dokumenta se glasi: »Vraćajući se kroz Zagreb u Beograd (gde je stigao 5. marta) knez je rekao banu Šubašiću da je sa Hitlerom razgovarao pet i po sati i da iz tih razgovora nosi neodređene utiske o namerama Nemačke u pogledu Jugoslavije, jer ne zna da li Nemačka želi prijateljstvo s Jugoslavijom ili njenu kapitulaciju i raspad.« (Terzić: Op. cit., str. 36) Ustrezni odlomek iz fragmenta, zaplenjenega Furlanu, z ustreznimi hrvaškimi pravopisnimi odkloni (Nemačka-Njemačka) vsebinsko v celoti korespondira z omenjenim povzetkom: »Na 5 marta saznao sam prvi put sigurno da je Knez Pavle bio otišao u Njemačku na 3. III i to u telefonskom razgovoru tog dana po podne sa banom g. dr. Šubašićem, koji je bio izišao na zagrebačku stanicu da pozdravi Kneza na prolasku kroz Zagreb. Kasnije mi je pripovijedao g. Šubašić da je našao Kneza vrlo potištenog kao nikada do tada. Knez Pavle mu je kazao da je bio na sastanku sa Hitlerom i da nosi sa tog sastanka sasvim neodređene utiske u pitanju da li Njemačka hoće prijateljstvo s nama, našu kapitulaciju ili rat i raspad Jugoslavije. Rekao je da je u razgovoru s Hitlerom preveo pet i po sati.«

primer, da stopimo v vojno kot del balkanske defenzivne fronte ali brez tega, toda zaradi nemško-italijanske akcije na Balkanu, sem dobil obvestilo s strani g. Dewa tako v Ilidji kot tukaj v Londonu, da te obljube obstoje in da so bile sporočene g. Cvetkoviću in ponovljene kasneje tudi gen. g. Simoviću, preds. Kr. vlade. O tem v Bgd, v našem Min. za Zun. zadeve, nisem videl nobenega dokumenta. V tej angleški obljubi je bilo po besedah g. Dewa rečeno, da bodo naše upravičene zahteve 'vzete v ugodno obravnavo', ko se bo delal mir. Ali so bile te obljube vsebovane tudi v poslanici angleškega Kralja Knezu Pavlu ali g. Edena Knezu Pavlu, mi ni znano. Vem samo, da je Knez Pavle nekoč na seji na Dedinju omenil, da je prejel nekakšna sporočila z angleške strani."[87]

A če je dr. Ilija Jukić med vojno v Londonu še priznaval, da mu ni znano, ali »so bile te obljube vsebovane tudi v poslanici angleškega Kralja Knezu Pavlu ali g. Edena Knezu Pavlu«, je v prvi polovici sedemdesetih let izdanih spominih v isti zadevi zapisal naslednjo ugotovitev: "...Ronald Campbell, britanski poslanik v Beogradu, se je vrnil na svoj položaj 5. marca *z Edenovim pismom Pavlu; Eden je obljubil revizijo meje v Istri v prid Jugoslavije, če se Jugoslavija pridruži Veliki Britaniji.* Toda tudi to ni omajalo Pavlove odločenosti, izogniti se vojni z Nemčijo v času, ko je invazija Grčije visela v zraku..." [88]

Leta 1981 je tudi srbski avtor Nikola Milovanović prav tako zatrjeval, da je Eden knezu Pavlu omenjeno ponudbo sporočil pismeno, to pa naj bi se zgodilo 7. marca 1941, dan po sestanku Kronskega sveta. Tega dne naj bi namreč sir Anthony Eden jugoslovanskemu regentu poslal iz Aten osebno pismo, napisano v prijateljskem duhu, »ker je bil nekoč s Pavlom sošolec«, in v njem, »pored ostalog, odvraćao Pavla od pakta sa Nemačkom, obećavao mu proširenje jugoslovenske teritorije na račun Italije u Istri i pomoć u granicama britanskih mogućnosti.« [89]

Je bila torej britanska ozemeljska ponudba regentu Pavlu sporočena v pismeni obliki, kot zatrjujeta Jukić in Milovanović, ali pa je bila podana ustno, kot je že davno pred njima, namreč leta 1965, v svojih spominih zapisal sir Anthony Eden? Bivši britanski zunanji minister je v njih izrecno poudaril, da je poslanika Campbella v Atenah dne 2. 3. 1941 pooblastil, naj ustno sporoči knezu namestniku („to tell the Prince Regent"), da „mislimo, da bi bilo mogoče na mirovni konferenci z uspehom doseči revizijo jugoslovansko-italijansko mejo v Istri, ako bi

* * *

(AS, III. 80-1, 7640).

87 AS, III, 80-1, 7645.

88 Ilija Jukić: Op. cit., str. 40. Kurziv S. K.

89 Nikola Milovanović: Vojni puč i 27. mart 1941. Sloboda. Beograd 1981, str. 333. Milanović v svoji izredno obsežni knjigi za svoje trditve ni navedel niti enega vira, tako da lahko le ugibamo, kako je prišel do tega podatka. Vsekakor je Pavel že 6. 3. 1941 zapustil grško prestolnico in se vrnil v Kairo. Ni torej jasno, kako bi se lahko

Jugoslavija postala naš zaveznik."[90] Ustna obljuba poslanika Campbella, »kolikor naj bi bila že vredna« (»for what it was worth«), naj bi bila zamišljena kot vaba za Hrvate in Slovence. Da je šlo za *message de bouche* pričuje tudi v Edenovih spominih objavljeni integralni tekst njegove poslanice regentu Pavlu.[91]

Toda ne le Jukić ali Milovanović, tudi Velimir Terzić je še leta 1982 zatrjeval, da je bila v Edenovi poslanici knezu Pavlu izrecno navedena tudi ozemeljska oferta. Težava je bila le v tem, da se je Terzić v prid svoji trditvi skliceval na italijanskega zgodovinarja Alfreda Breccio, ki pa tega v svojem delu o jugoslovanski politiki nevtralnosti v letih 1939-1941 sploh ni zapisal. Toda pustimo k besedi samega Terzića: »...V tem sporočilu je nadalje izpostavljena tudi omenjena 'vaba za Hrvate in Slovence'- s ponudbo, da Istra in otoki vzdolž jadranske obale, ki so pripadali Italiji, v primeru zmage pripadejo Jugoslaviji, če pa 'beograjska vlada ne bo sprejela želje Velike Britanije, jo bo ta prepustila njeni usodi.' Churchill (Čerčil) pa je v diskreciji rekel Edenu, naj informira Jugoslovane, da je britanska vlada 'z razumevanjem preučila' problem italijansko-jugoslovanske meje v Istri in 'smatra, da ga bo podprla na mirovni konferenci'«. [92]

* * *

dan zatem dopisoval s Pavlom iz Aten.

[90] The Eden Memoirs. The Reckoning. Cassel. London 1965, str. 216.

[91] Ibid. Naslednje navodilo, ki ga je sir Anthony Eden istega dne poslal Campbellu, je bilo že namenjeno Pavlovim morebitnim naslednikom. V njem je britanski zunanji minister izrazil prepričanje, da je poslanik v stiku z ministri, ki so odstopili, in lahko najbolje oceni, kolikšne so možnosti za ustanovitev »trdnejše alternativne vlade«, v kateri bi bile osebnosti, »prijateljsko naklonjene naši stvari«. Sporočil mu je torej, naj po svoji diskretni presoji poda zagotovila jugoslovanskim vojaškim voditeljem "in drugim" (and others), da bo imela Jugoslavija, ako se pridruži Veliki Britaniji v vojni, v največji možni meri na razpolago britansko vojaško pomoč in udeležbo pri skupnem "poolu" oskrbe in "da bomo zagovarjali jugoslovansko zahtevo po Istri na mirovni konferenci." PRO, FO, 371/30253/R 2872.

O tem, kako je Campbell ravnal po prvem pooblastilu z dne 2. marca 1941, ko je bila ponudba namenjena knezu namestniku, in ob drugi avtorizaciji, podani dvajset dni kasneje in naslovljeni na "vojaške voditelje in druge", so že med vojno poskušali ugotoviti tudi odgovorni uradniki v Južnem oddelku britanskega zunanjega ministrstva. Slovenski zgodovinar dr. Dušan Biber je prvi opozoril, da se je "pismena sled" Campbellovega obvestila knezu Pavlu- in to "natanko v smislu direktiv Edenu"- ohranila le v njegovem spremnem pismu z dne 17. marca 1941, s katerim je posprenil memorandum prof. Lava Čermelja z Manjšinskega inštituta v Ljubljani. (Dušan Biber: Britanska in ameriška politika o italijansko-jugoslovanski meji v drugi svetovni vojni. ZČ, 4, 1980, str. 433-434). V tem spremnem pismu je Ronald Ian Campbell omenil » jamstvo, ki (...) sem ga natančno posredoval knezu namestniku, da Vlada Njegovega Veličanstva s simpatijo študira predmet za revizijo italijansko-jugoslovanske meje v Istri, o katerem je voljna misliti, da bi ga lahko postavila in branila na mirovni konferenci..." (Op. cit., str. 434). Kasneje, ko je Campbell o tem osebno pripovedoval tudi načelniku Southern Departmenta, Philipu Nicholsu, je slednji 2. julija 1941 zabeležil, da je bil edini odgovor, ki ga je Campbell dobil od jugoslovanskega regenta "nekam bolesten nasmeh"- seveda povsem razumljiv v kontekstu izjemno težkega položaja, v katerem je bila vpričo nemških groženj takrat njegova kraljevina. Campbell je Nicholsu nadalje izjavil, da je pooblastil tudi britanskega letalskega atašeja v Beogradu, naj z jamstvi seznani generala Simovića, vendar ni bil prepričan ali je slednji to tudi storil. Z jamstvi naj bi bil po Campbellovi domnevi verjetno seznanjen še Miloš Trpanjanin, namestnik Milana Gavrilovića na čelu "Srbske zemljoradničke stranke" in osebnost posebnega britanskega zaupanja.

Velimir Terzić, kot kaže, bodisi ni vedel, kaj pomeni termin »diskrecionarno pooblastilo«, ali pa ni dovolj obvladal italijanskega jezika, da bi lahko korektno prevedel naslednji odlomek, naveden v delu Alfreda Breccie: »»Churchill dette, quindi, facoltà discrezionale al suo ministro degli Esteri, di informare gli jugoslavi che il governo di Londra 'sta studiando con comprensione' il caso do una revisione della frontiera italo-jugoslava in Istria ed 'è del parere che potrebbe essere affermato e patrocinato da esso alla Conferenza della Pace'«.[93] Churchillova, po Terzićevem »prevodu« »v diskreciji« izrečena izjava Edenu, po drugi strani vsebinsko ustreza izvlečkom iz vladnega navodila, poslanega Edenu 2. marca 1941 v Atene, ki ga je sir Alexander Cadogan dan potem, ko ga je odobrila britanska vlada v ožji sestavi, predal v potrdilo premieru Churchillu. Toda tudi sintagme, po kateri naj bi britanska vlada sporočila vladi v Beogradu, da bo Jugoslavijo »prepustila njeni usodi«, če ne bo ravnala v skladu z željami Velike Britanije, ni bilo mogoče zaslediti v takrat že vrsto let objavljeni Edenovi poslanici regentu, kamor jo je v svojem delu o zlomu kraljevine Jugoslavije uvrstil Terzić. Zapisana je bila namreč le v poročilu turškega ambasadorja v Moskvi Ali Haydar Aktaya, ki ga jekot izrecno navaja Alfredo Breccia- v marcu 1943 prestregla italijanska vojaška obveščevalna služba SIM in zatem na njegovi podlagi o obstoju britanske ozemeljske ponudbe Jugoslaviji obvestila Mussolinija.[94] Velimir Terzić je očitno potreboval kar dosti fantazije, da je lahko besedilo turškega intercepta, 8. 3. 1941 poslanega iz Moskve v Ankaro, v skladu z lastno »diskrecionarno presojo« pripisal tekstu Edenove poslanice jugoslovanskemu regentu.

Kljub »molku« regenta Pavla, a tudi njegovih najožjih sodelavcev, zlasti Jukićev primer nazorno kaže, da so se skope informacije in »govorice« o obstoju britanskih jamstev vendarle počasi razširile v ožjem krogu nekaterih jugoslovanskih politikov in diplomatov v emigraciji. Kolikšna pojmovna zmeda o njihovem pomenu, veljavnosti in obsegu je po drugi strani vladala v tej zvezi med njimi, je po drugi strani dokaj dobro razvidno iz dnevniških zapiskov dr. Milana Grola, objavljenih v začetku devetdesetih let v Beogradu,[95] a tudi iz dnevnika monsignorja Franca Gabrovška. Zlasti iz Gabrovškovega dnevnika je mogoče razbrati, da sta s politiko prikrivanja vitalnih informacij kasneje nadaljevala tudi predsednik vlade Dušan Simović in zunanji minister Momčilo Ninčić, zelo pomanjkljive in neustrezne predstave o nadaljnji usodi svoje iniciative pa naj bi imel tudi dr. Milan Gavrilović.[96]

* * *

92 Terzić: Op. cit., str. 365.

93 Alfredo Breccia: Jugoslavia 1939-1941. Diplomazia della neutralità. Giuffrè Editore. Roma 1978, str. 493.

94 Ibid, str. 496, f 44.

95 Milan Grol: Londonski dnevnik. Filip Višnjić. Beograd 1990, str. 78, 82, 104.

96 Gl. op. 46. Ekrani se je v spominskih zapiskih na delovanje jugoslovanske emigrantske vlade, ki jih je leta 1998 objavil ljubljanski dnevnik »Delo«, tudi nekdanji minister Franc Snoj dotaknil obstoja britanske

Vsekakor so vsebino britanskih ozemeljskih jamstev kraljevini Jugoslaviji v času mirovne konference v Parizu poskušali obnoviti tudi za potrebe Titove diplomacije. O tem priča v juniju 1946 nastali elaborat »Postavljanje naših teritorijalnih zahteva pred velikim saveznicima za vreme rata«, ki ga je sestavil bivši šef predsedniškega kabineta v vladi dr. Ivana Šubašića, v Istri rojeni Dragovan Šepić.[97] Šepić, ki je kot strokovnjak za jadransko vprašanje delal v zgodovinskem oddelku zunanjega ministrstva, internega elaborata seveda ni namenil le fenomenu britanskega ozemeljskega zagotovila, toda v skladu s prevzetim kronološkim pristopom se je tega vprašanja lotil že na samem začetku. Arhivski fundus, s katerim je razpolagal v juniju 1946, je bil v tem pogledu izredno skromen,[98] temu primerno pa je bilo majhno tudi število informacij o podanih britanskih jamstvih. Poleg poročila jugoslovanskega poslanika dr. Ivana Subbotića o razgovoru s sirom Alexadrom Cadoganom z dne 16. 7. 1941 in teksta Edenovega pisma Subbotiću, poslanega kmalu zatem, je imel pred seboj očitno le še dve pričevanji, očitno nastali šele v letu 1942.

»Po nekaterih podatkih sodeč kaže, da je še pred 27. marcem 1941 leta prišlo do razgovorov med jugoslovansko in britansko vlado o uresničitvi naših aspiracij na Julijsko Krajino v primeru, da Jugoslavija stopi v vojno na strani zaveznikov«, je zapisal Šepić v svojem, 8 in 9. junija 1946 v petih izvodih razmnoženem elaboratu, zatem pa citiral vsebino Gavrilovićeve brzojavke: »Jugoslovanski poslanik v Moskvi dr. Milan Gavrilović, je, kot izhaja iz nekega njegovega telegrama, (Zaupno št. 132 z dne 14. januarja 1942), večkrat govoril z britanskim ambasadorjem Sirom

* * *

ozemeljske ponudbe. Opozoril je namreč na Edenovo, domnevno še iz Ankare sporočeno ponudbo: "...Ko smo bili v Tanturu, smo od našega poslanika v Ankari (imena se ne spominjam), ki je prišel poročat vladi, izvedeli naslednje: Po obisku kneza Pavla pri Hitlerju in predno je Jugoslavija podpisala pakt z Nemčijo, je Anglija storila vse, da bi to preprečila. Zunanji minister Eden je takrat potoval v Atene in v Ankaro in je hotel obiskati tudi Beograd. V Beogradu pa ga zaradi strahu pred Nemci niso hoteli sprejeti. Iz Ankare je Eden sporočil beograjski vladi, da v imenu Anglije sprejme vse zahteve, ki bi jih po tej vojni Jugoslavija imela v pogledu svojih meja, samo da ne podpiše pakta. Vlada v Beogradu pa je Edenovo obljubo ignorirala." (Franc Snoj: Spomini člana emigrantske vlade. Delo. Ljubljana, 24. 4. 1998, str. 10. Cf. tudi Franc Snoj: Prispevek h gradivu za zgodovino delovanja emigracije in emigrantske vlade v teku druge svetovne vojne, AS, III; XXX 80-1, 14089).

97 DASMIP/Mirovna konferenca v Parizu; dalje MKP, F 57/št. 2.

98 Šlo je predvsem za zbirko dokumentov jugoslovanske kraljevske vlade v Londonu o reakcijah na Simovićev govor in drugih vprašanjih, povezanih z Julijsko krajino v letu 1941, namenjeno dr. Joži Vilfanu in morda še kak dodan dokument iz tistega arhiva londonske vlade, ki ni ostal v tujini. V konvolut, namenjen »Drugu Vilfanu« so bili iz arhiva londonske jugoslovanske vlade izvzeti dokumenti v naslednjem zaporedju: 1. Izveštaj Subotića (sic!) o poseti kod Butlera (sic!), 14. 7. 1941, 2 str.; 2. Pribičevićev odgovor Sforzi, 19. 7. 1941, 1 str.; 3. Pismo Edena Ninčiću (sic!; v resnici je šlo za Edenovo pismo dr. Ivanu Subbotiću, v katerem je Eden potrdil obstoj britanske vladne izjave glede Istre, a jo je po težavah z Američani vsebinsko tudi nekoliko razrahljal, op. S. K.), 29. 8. 1941, 21. 7. 1941, 2 str.; 4. Jukić o razgovoru sa Wickham Steedom, 29. 8. 1941, 2 str.; 5. Jukić o razgovoru sa Seton Watsonom, 30. 8. 1941, 3 str.; 6. Subotićevo pismo Ninčiću, 17. 9. 1941, 1 str.; Telegram iz Londona u Jerusalim, 17. 5. 1941, 1 str.; Telegram, 23. 4. 1941, 3 str.; 7. reputacija Sforze u USA (eng. izveštaj), 30. 9. 1941, 1 str.; Telegram L. Adamiča iz Londona, s. d. 1 str.; Talijanska reakcija-Simović, s. d., 1 str.; Subbotić-Butler, s. d., 2

Staffordom Crippsom o naših zahtevah nasproti Italiji in ga prosil naj se zavzame zanje pri svoji vladi. 'V času Edenovega zadrževanja na Srednjem vzhodu, pravi Gavrilović v svojem telegramu, ko naj bi se v Beogradu odločilo usodno vprašanje našega nadaljnjega zadržanja, sem prosil Crippsa naj javi Edenu, da je prišel trenutek, da Eden izjavi naši vladi, da je sprejel naše gledanje v oni stvari, da bi olajšal odločitev naše vlade v ugodnem smislu. Cripps mi je po dveh, treh dnevih, vem da je to bilo zelo hitro, dejal, da je Eden to sprejel.'

Ni podatkov o tem, ali je Eden dejansko dal kako izjavo v tem pogledu, toda po nekem razgovoru jugoslovanskega poslanika s člani poljskega Nacionalnega komiteja v Londonu v septembru 1942, naj bi bilo v krogih poljske vlade znano, da je britanska vlada preko Edena, nekaj dni pred 27. marcem obljubila tedanji jugoslovanski vladi 'vrnitev Jugoslaviji vseh tistih nacionalnih teritorijev, ki so po St. Germainskem sporazumu prišli pod suverenost drugih držav' in da se 'britanska vlada čudi, ker nova jugoslovanska vlada po 27. marcu ni nikoli izkoristila priložnosti, da omenjene obljube in garancije uporabi v svoj prid'.[99]

Ko je torej dr. Dragovan Šepić sredi sedemdesetih let objavil zgodovinsko študijo, v celoti posvečeno britanskim ozemeljskim jamstvom kraljevini Jugoslaviji, se je v njej lahko vsaj delno naslanjal tudi na dokumente jugoslovanskega zunanjega ministrstva, navedene v elaboratu iz leta 1946, a jih je seveda dopolnil tudi z ustrezno interpretacijo deklasificiranih dokumentov britanskega zunanjega ministrstva.[100] Nekdanji član jugoslovanske kraljevske vlade v Londonu je bil pravzaprav prvi, ki je na jugoslovanski strani z vsem potrebnim aparatom na znanstveno konsistenten in sistematičen način zapolnil pomembno historiografsko praznino iz začetnega obdobja povojne zgodovine tržaškega vprašanja.[101]

* * *

str.« (DASMIP/MKP/F-57/3).

[99] DASMIP/ MKP)/F-57, št. 2. Citirani odlomek iz Šepićevega elaborata je v kontekstu našega pisanja zanimiv tudi zaradi tega, ker ga je mogoče primerjati z objavo omenjenega Kuharjevega poročila vladi v nedavno izdanem delu dr. Janeza Arneža o Slovenski ljudski stranki. V omenjenem diplomatskem poročilu, poslanem vladi 19. 9. 1942, je- kot navaja Arnež- dr. Alojz Kuhar zapisal naslednje: »Višji uradnik poljskega zunanjega ministrstva in pozneje dva člana poljskega narodnega sveta (parlamenta v izgnanstvu) so mi povedali, da je v krogih poljske vlade znano, da je angleška vlada po g. Edenu nekaj dni pred 27. marcem ponudila Cvetkovićevi vladi garancijo vrnitve Jugoslaviji vsega narodnega ozemlja, ki je po Saint Germainski mirovni pogodbi prešlo pod suverenost tujih držav, če Jugoslavija ostane nevtralna odnosno ne pristopi k trojnemu paktu. Isti informator je dodal, da je angleška vlada presenečena, ker nova vlada, po 27. marcu nikdar ni izkoristila možnosti, da bi omenjene obljube in garancije angleške vlade prevzela nase. Na moje vprašanje, kdo od Angležev odnosno kdo od angleške vlade je te informacije nudil in kdo od Poljakov jih je dobil, nisem dobil konkretnega odgovora. Čutil sem, da so moji (poljski) sogovorniki zagrešili indiskretnost.« Arnež: SLS...., str. 291.

[100] Dragovan Šepić: Velika Britanija i pitanje revizije jugoslovensko-talijanske granice 1941. Časopis za suvremenu povijest, VII-7. Zagreb 1975, str. 121-140. Pod istim naslovom, a z dodano obsežno dokumentarno prilogo izšlo tudi v Ljubljani leta 1976 (Zgodovinski časopis XXX/1976/1-2, Zgodovinsko društvo za Slovenijo. Ljubljana 1976, str. 47-77). Britanska jamstva je Šepić nekoliko bolj sumarno omenil tudi v drugem delu razprave ki je izšla v reviji »Istra« leta 1975 (Jadransko pitanje od 1915. do 1954, Istra, 13, 3, 1975, str. 34).

[101] Kljub izvrstni in uravnoteženi obravnavi mednarodnega vojnega, političnega in strateškega konteksta, znotraj katerega so bila britanska ozemeljska jamstva kraljevini Jugoslaviji spomladi leta 1941 podana, pa avtor

Čeprav je bila z deklasificiranjem britanskih arhivskih virov v začetku sedemdesetih let odstranjena zadnja dilema o samem obstoju britanske vladne ponudbe, pa je očitno še naprej ostal odprt problem interpretacije njene vsebine in skrajnega dosega. Pri tem je znaten del zgodovinarjev- naj poleg slovenskih, Dušana Bibra, Dušana Nećaka, Frana Zwittra, Janka Jerija in Janka Pleterskega,[102]

* * *

vendarle ni omenil vseh parcialnih izsledkov, ki so jih drugi pisci prav tako na podlagi primarnih virov že pred njim objavili v znanstvenih monografijah ali revialnem tisku. Njegovo uvodno pojasnilo, po katerem naj bi pred njim tovrstne izsledke publicirala le "Philis Auty", namreč ni povsem ustrezalo dejanskemu stanju. Pred Šepićem in sirom Llewellynom Woodwardom so tovrstne prispevke, sloneče na primarnih arhivskih virih, objavili Phyllis Auty (NIN, Beograd, 30. 7. 1972; Neki aspekti britansko-jugoslavenskih odnosa 1941. godine. Ustanak u Jugoslaviji 1941. i Europa. Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 1973, str. 92), Dušan Biber (VUS, Zagreb, 4. 10. 1972) in Ljubo Boban (Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja. Zagreb 1974, Vol. 2, str. 387, 430). Istega leta kot Šepić je v svoji monografiji (The Chetniks. War and Revolution in Yugoslavia 1941-1945. Stanford University. Stanford 1975) obstoj ponudbe omenil tudi Jozo Tomasevich in se pri tem skliceval na delo Phyllis Auty. Tudi Šepićeva nadaljnja navedba, da v dotlej objavljeni spominski literaturi nihče izmed britanskih ali jugoslovanskih državnikov ni omenil obstoja britanske ozemeljske ponudbe Jugoslaviji, ni bila v celoti točna. Omenili smo že, da je sir Anthony Eden v spominih, ki so izšli leta 1965, izrecno potrdil obstoj podanih ozemeljskih jamstev in tudi zatrdil, da je vlada Njegovega Veličanstva z obljubo jugoslovanski vladi spomladi 1941 imela v mislih Istro. V dnevniku sira Alexandra Cadogana, objavljenem leta 1971, je bilo mogoče po drugi strani prebrati, da se je v vprašanju ozemeljskih jamstev kraljevini Jugoslaviji konec februarja 1941 sam izrecno zavzel za razširjena pooblastila zunanjemu ministru siru Anthonyu Edenu. Cf.: The Diaries of sir Alexander Cadogan 1938-1945. Ed. David Dilks. Cassel. London 1971. Vol. 1., str. 359.

[102] Akademik Pleterski je v okviru širše polemike s tezami v spominih Aleksandra Bajta med drugim kritiziral tudi Bajtovo »nedokazano« trditev, »da je britanski državnik Eden Jugoslaviji pred 27. marcem 1941 obljubil na zahodu že vse slovensko Primorje in Istro.« V tej zvezi je med drugim zapisal: »...Rad verjame, kar mu ustreza, tudi če dokaza ni. In sploh ne verjame, kar je britanska vlada tedila preoptimističnemu predsedniku begunske vlade Dušanu Simoviću in kar je hkrati ponavljal britanski poslanik pri tej vladi George Rendel preveč neučakanemu podpredsedniku vlade Mihi Kreku, da namreč pred 27. marcem 1941 Jugoslovanom niso obljubili ničesar več kot le to, da bodo na mirovni konferenci zahtevo po reviziji jugoslovanske meje obravnavali dobrohotno. O konkretni mejni črti ni bilo govora...« Upravičeno je mogoče domnevati, je nadaljeval Pleterski, »da bi šlo po namerah Britancev kvečjemu za črto neuradnega kompromisa, ki se je bil nakazal ob koncu prve svetovne vojne, a ga je uradna Italija kot zmagovita država takrat uspešno zavrnila. Torej za tim. Wilsonovo črto, ki bi Jugoslaviji zagotovila Cerkno, Idrijo, Postojno, Ilirsko Bistrico in Istro vzhodno od Učke, Slovenijo pa povsod odrinila daleč od morja.« Janko Pleterski: Bajtova »Srboslovenija« med zgodovinsko resnico in ukano. Slovenska panorama, 2. 12. 1999, 46/III., str. 20.

Pokojni slovenski akademik, politični ekonomist Aleksander Bajt je leta 1999 slovenski prispevek k zavezniški zmagi ocenil za »orjaški«, zatem pa to svojo ugotovitev izrecno povezal tudi s vprašanjem britanskih ozemeljskih jamstev jugoslovanski kraljevini. Obžaloval je, ker sir Anthony Eden s svojim nasvetom, naj Velika Britanija ne odpiše v celoti Jugoslavije, ampak poskušati izrabiti vsaj del moskovskega sporazuma o delitvi interesnih sfer, ni mogel omehčati Churchillove, v marcu 1945 sprejete odločitve, da je odslej naprej na severu Jadrana potrebno podpirati le še Italijo: "Churchilla je bila le še jeza. Ker se je zavedal, da ga je Tito prelisičil, je bil do njega skrajno nesramen. Edino darilo, ki bi ga lahko dal jugoslovanskim narodom, posebno pa Slovencem za njihov prispevek k zmagi nad silami osi (ta pa ni bil orjaški samo objektivno, ampak še posebej v Churchillovih očeh), je bil Trst. Drugo je bilo tako ali tako njihovo; za to se je bil Eden zavezal že knezu Pavlu.« Avtor je torej izhajal iz uveljavljene predpostavke, da Trst v britanskih ozemeljskih jamstvih ni bil zajet, tako da bi moral pravzaprav predstavljati neke vrste dodatno kompenzacijo za slovenski prispevek k zmagi nad silami Osi. »Če je prišlo ob koncu vojne v zvezi z zahodno in severno mejo do zaostritve z zahodnimi zavezniki, je bilo to zato, ker smo si tisto, kar so nam bili obljubili Angleži, jemali sami s pomočjo Sovjetske zveze. Ta ni dala podobnih zagotovil...« je nadalje menil Bajt. (Aleksander Bajt: Bermanov dosje. Mladinska knjiga. Ljubljana 1999, str. 1249).

med najbolj relevantnimi navedem še Dragovana Šepića, Phyllis Auty, Elisabeth Barker,[103] Alfreda Breccio,[104] Hansa Knolla,[105] sira Davida Hunta, Stevana K. Pavlowitcha, [106] Raoula Pupa,[107] Roberta G. Rabela,[108] Antonia Giulia M. de Robertisa[109], Giampaola Valdevita,[110] Marka C. Wheelerja[111] in J. R. Whittama[112], sprejel stališče, da je šlo v primeru britanskih ozemeljskih jamstev kraljevini Jugoslaviji za zelo generično, ustno podano obljubo, v kateri Trst sam ni bil izrecno naveden.[113] Takšno stališče, ki je že spominjalo na minimalni doseženi historiografski konsenz, je bilo seveda tudi popolnoma v skladu z dostopno britansko arhivsko evidenco in izjavami skorajda vseh odgovornih britanskih faktorjev med vojno in po njej.[114] Le Britanec Whittam je v zvezi z možnim ozadjem Simovićevega radijskega govora izrecno dopustil tudi možnost, da bi lahko po 27. marcu 1941 kak britanski predstavnik podvzel »neavtoriziran korak« in predsedniku vlade Simoviću obljubil tudi tisto, kar je le- ta 27. junija 1941 v »dobri« ali

* * *

[103] Elisabeth Barker: Britanska politika prema jugoistočnoj Evropi u drugom svjetskom ratu. Globus, Zagreb 1981, str. 95, 133, 474-475. Prim. tudi: The International Context of the Trieste Crisis of 1945, v: Trst 1945., zbornik predavanj/ Trieste 1945, atti delle conferenze. Narodna in študijska knjižnica, Trst 1985, str. 74-76; Državni udar u Beogradu i Britanci- vojni puč 27. ožujka 1941. Časopis za suvremenu povijest, VIII/1, Zagreb 1981, str. 15-16.

[104] Alfredo Breccia: Jugoslavia 1939-1941. Diplomazia della neutralità. Giuffrè Editore. Roma 1978, str. 474–475, 493-496.

[105] Hans Knoll: Jugoslawien in Strategie und Politik der Alliierten 1940-1943. Oldenbourg Verlag. Muenchen 1986.

[106] Stevan K. Pavlowitch: Momčilo Ninčić and the European policy of the Yugoslav government-in-exile. Slavonic and East European Review. London 1984, str. 531-533.

[107] Raoul Pupo: Gli "accordi segreti" anglo-jugoslavi della primavera 1941. Qualestoria 7 (marec 1979), str. 18-20; Isti: La rifondazione della politica estera italiana: la questione giuliana (1944-46). Linee interpretative. Del Bianco editore. Verona 1979, str. 71-77.

[108] Roberto Rabel: Between East and West. Trieste, the United States, and the Cold War 1941-1954. Duke University Press. London 1988, str. 104.

[109] Antonio Giulio M. De Robertis: La frontiera italiana nella diplomazia della seconda guerra mondiale. Edizioni Scientifiche Italiane. Bari 1981; isti: Le grandi potenze ed il confine giuliano 1941-1947. Università degli studi di Bari, Istituto di storia moderna e contemporanea. Bari 1983, str. 19-21, 28.

[110] Giampaolo Valdevit: Un documento del Foreign Office sul Confine Orientale. Qualestoria 7 (julij 1979), str. 11-23. Isti: La Questione di Trieste 1941-1954. Politica internazionale e contesto locale. Instituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia. Franco Angeli. Milano 1986, str. 19-26.

[111] Mark C. Wheeler: Britain and the War for Yugoslavia 1940-1943. East European Monographs, Boulder. Columbia University Press. New York 1980, str. 29-33 in 46-47.

[112] J. R. Whittam: Drawing the Line: Britain and the Emergence of the Trieste Question, January 1941-May 1945. English Historical Review. Longman. April 1991, str. 351-354.

[113] Eluziven in generični karakter omenjene britanske vladne izjave je leta 1991 še najbolj pregnantno opredelil dr. Dušan Nečak. Avtorizacijo britanskega Vojnega kabineta Anthonyu Edenu je označil za "pooblastilo za praktično neobvezujočo obljubo, potisnjeno v prihodnost." Dušan Nečak: Jugoslovanska begunska vlada in problem meja na Slovenskem (1941). Slovenski upor 1941. Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja. Zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneh 23. in 24. maja 1991 v Ljubljani. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Ljubljana 1991, str. 204-205. Podobno kot sir David Hunt je tudi on zastopal stališče, da je britanska vlada jugoslovanski dala "le meglene obljube o benevolentnem razumevanju njihovih zahtev ter nikakršnih zagotovil." Ibid, str. 212.

[114] Z že omenjeno izjemo, navedeno v Titovi biografiji sira Fitzroya Mardeuna iz leta 1957.

»slabi veri« sporočil preko radijskih valov BBC-ja.[115]

Nestor slovenskega zgodovinopisja dr. Fran Zwitter je že konec sedemdesetih let poudaril zelo splošen značaj in nedoločenost britanske vladne izjave, ki naj bi se kazala zlasti v dejstvu, da v njej teritorij ni bil preciziran.[116] Poskušal je tudi izmeriti njeno realno težo. Ob tem je upošteval nesporno velik pomen naknadno spremenjenih okoliščin, a jim iz razlogov, ki jih ni natančneje ekspliciral, ni bil pripravljen pripisati odločilne vloge.[117] Dejanski vpliv omenjene zaveze na britansko politiko do jugoslovansko-italijanskega ozemeljskega spora naj bi se po drugi strani pokazal v naslednjem, nedvomno izjemno pomembnem dejstvu: "Britanska vlada ni preklicala svoje izjave, tudi v tajnih pogajanjih se zaradi tega ni hotela vezati glede metropolitanskih meja z Italijo in v zvezi s tem je njen načrt, da se naj na tem ozemlju, ki je sporno, uvede po izgonu Nemcev zavezniška vojaška in ne italijanska uprava..."[118]

Po Zwittrovem prepričanju naj bi bilo mogoče jasen odgovor na vprašanje, kako si je britanska vlada predstavljala izvršitev svoje obveze, poiskati v internem elaboratu, ki ga je Foreign Office naročil pri Foreign Research and Press Serviceu (FRPS) Balliol Collegea v Oxfordu, izdelal pa ga je prof. Robert Laffan. Po Laffanovem priporočilu, datiranem 5. 2. 1941, naj bi Jugoslavija po vojni dobila Zadar, Reko, otoke ob vzhodni obali Jadrana, Istro vzhodno od Raše in Notranjsko, meja pa naj bi potekala od Raše do Štanjela tako, da bi pustila na italijanski strani železniško progo Trst-Štanjel-Gorica, severno od Gorice pa naj bi zavila na staro mejo med Avstro-Ogrsko in Italijo. Meja bi bila v »v bistvu Wilsonova črta s spremembo v korist Jugoslavije za severno Goriško«.[119] Navedel je, da se je z Laffanovim elaboratom, v katerem so bile predvidene tudi zamenjave

* * *

115 »Perhaps Simović purposely exaggerated or misinterpreted the message passed to his predecessor by Campbell; or perhaps in the euphoria of the March coup someone may have made an unauthorized approach.« J. R. Whittam: Op. cit., str. 354.

116 Fran Zwitter: Diplomatski problem jugoslovansko-avstrijske meje v dobi druge svetovne vojne. Zgodovinski časopis, 33/1, Zgodovinsko društvo za Slovenijo. Ljubljana 1979, str. 154.

117 »...Kadar so to zahtevali politični interesi, je bilo kršeno ne samo načelo, da se o teritorialnih vprašanjih ne odloča med vojno, ampak šele pri mirovni ureditvi, ampak tudi načelo Atlantske listine, da ne sme biti nobenih teritorialnih sprememb brez svobodno izražene volje prizadetih narodov, in prišlo je do 'transferov' milijonov prebivalstva. Tu nastane vprašanje, zakaj so se vprašanja italijansko-avstrijske meje, pa tudi jugoslovansko-italijanske meje obravnavala na čisto drugačen način. Nova družbena ureditev in zunanjepolitična orientacija Jugoslavije je imela svoj pomen, vendar pa to ni prvoten motiv, ker so ta britanska stališča obstajala že prej. Tu bi mogli morda nekaj pojasniti osebni stiki z emigranti iz držav, ki so hotele ohraniti ali celo okrepiti svoj položaj. Vprašanje je pa globje in to bi moralo zanimati historike.« Ibid.

118 Ibid.

119 »Italija naj bi torej ohranila Trst in vso zahodno obalo Istre od Trsta do Pule, pa tudi centralno Istro kljub določenemu omahovanju glede Pazina in Buzeta, meja pa bi bila v bistvu Wilsonova črta s spremembo v korist Jugoslavije za severno Goriško..." Ibid. Takšno oceno potrjuje tudi ameriško-britanski zgodovinar Mark Wheeler. Priporočila Chatham House naj bi bila pravzaprav ponovno potrdilo Wilsonove linije: "The Chatham House recommendations were, in effect, a reaffirmation of the Wilson Line of 1919." (Wheeler: Op. cit., str. 254, f. 68).

prebivalstva, strinjal tudi P. L. Rose v Foreign Officeu, vlada Njegovega Veličanstva pa je nato dala svojo izjavo- »seveda le v zgoraj omenjeni splošni obliki brez konkretnih navedb«. Jasno naj bi torej bilo, da se je ta načrt bistveno razlikoval »ne samo od tistega, kar je Jugoslavija pozneje zahtevala, ampak tudi od tistega, kar je pozneje dobila, in tudi tedaj ne moremo govoriti o kaki posebni naklonjenosti Velike Britanije do jugoslovanskih teženj.«[120]

Toda tako imenovana priporočila Chatham House po drugi strani niso predstavljala obveznih smernic, ki bi jim moral War Cabinet slepo slediti. Pomen Laffanovega memoranduma, ki je britanskemu vojnemu kabinetu, torej vladi v ožji sestavi, služil le kot nujno akademsko pokritje za sprejetje eminentno politične odločitve, je bil spomladi leta 1941 predvsem v tem, da je legitimiral najbolj splošno načelno oceno o upravičenosti povojne revizije jugoslovanske meje z Italijo. Ugledni slovenski zgodovinar, ki je bil leta 1944 tudi direktor Znanstvenega inštituta pri IOOF in kasneje svetovalec jugoslovanske delegacije v pripravah na mirovno konferenco, je bil v svoji objektivni analizi morda nekoliko preveč nagnjen k precenjevanju vpliva oksfordskih učenjakov na formuliranje eminentno političnih odločitev. Po drugi strani je zagovornik jugoslovanskih zahtev po Trstu, znameniti britanski zgodovinar A. J. P. Taylor, ki je profesorja Zwittra v svojih spominih izrecno apostrofiral kot »dobrega prijatelja iz časov, ko smo branili jugoslovansko zahtevo po Trstu«,[121] najbrž zopet pretiraval v nasprotni smeri, ko se je o pomenu ekspertiz tako imenovane Chatham House v svojih spominih izražal z neskritim podcenjevanjem.[122] V konkretnem primeru so namreč priporočila Toynbeejevega FRPS vsekakor bila sprejeta v poseben memorandum zunanjega ministrstva, ki je vojnemu kabinetu služil kot nujna predhodna strokovna podlaga za predvsem politično odločitev.[123]

Kakršenkoli vpliv je že imel memorandum FRPS na sklep vojnega kabineta in na nesporno zelo generično formuliranje samega zagotovila, trditev, da je britanska vlada kraljevini Jugoslaviji zagotovila bolj ali manj nekdanjo mejo habsburške monarhije z Italijo iz leta 1914 in seveda tudi sam Trst, je dosegla precejšnjo popularnost zlasti v italijanski politični publicistiki in historiografiji. Na razširjenost te teze med italijanskimi pisci je že leta 1969 opozoril Dennison Rusinow, [124] v tem

* * *

[120] Zwitter: Ibid.

[121] A. J. P. Taylor: My Personal History. Hamish Hamilton. London 1983, str. 239.

[122] »... Dvomim, da so v zunanjem ministrstvu sploh kdaj prebrali enega samega izmed obsežnih poročil, ki jih je Chatham House producirala. To seveda ni preprečilo, da ne bi na velik strošek davkoplačevalcev obstajala še naprej, vse do konca vojne.« Ibid, str. 153.Taylor je v spominih sicer priznal, da je v zgodnjih mesecih vojne poskušal priti pod njeno streho kot ekspert za evropske zadeve, a zanj- »na srečo«- ni bilo prostora.
Za bolj uravnotežen prikaz delovanja FRPS in Toynbeejeve vloge v njem, prim.: R. Keiserlingk: Arnold Toynbee's Foreign Research and Press Service, 1939-1943 and its Post-Wars Plans for South-East Europe. Journal of Contemporary History, XXI, 3. 1986, str. 539-558.

[123] Prim.: Knoll: op. cit., str. 107, f. 320.

pogledu pa se ni kaj dosti spremenilo niti kasneje, ko so postali dostopni dokumenti britanskega zunanjega ministrstva.

Konstatacijo, da je Jugoslavija 3. 3. 1941 prejela formalno obljubo s strani Združenega kraljestva glede meje na Soči, je v knjigi, polni faktografskih napak, ki pa nosi pretenciozen naslov "Resnica o Trstu", zapisal tudi eden izmed medvojnih poveljnikov Osoppa, furlanski aristokrat Alvise Savorgnan di Brazzà.[125] Povojni visoki uslužbenec Severnoatlantske organizacije je v tej zvezi izrazil prepričanje, da bi imela italijanska vzhodna soseda povsem drugačen položaj, če bi bila obnovljena v obliki, bolj konformni zahodnim strateškim interesom. Takšna Jugoslavija bi na jugovzhodnem krilu slehernega zahodnega obrambnega sistema prevzela vlogo Italije, v primeru preživetja dinastije Karadjordjević pa bi ji po njegovem mnenju »zelo verjetno« (»molto probabile«) pripadli tudi Trst, Gorica in Tržič (Monfalcone).[126]

Alfio Morelli je v svojem poskusu napisati nekakšno neofašistično verzijo tržaškega vprašanja (»Trieste: L'altra faccia della storia 1943-45«),[127] celo zatrdil, da je britanski premier Winston Churchill leta 1942 v svojem javnem govoru pred Spodnjim domom potrdil, da bo celotna Julijska krajina po vojni pripadla Jugoslaviji. Po njegovem mnenju naj bi zavezniško odlaganje rešitve ozemeljskega problema na čas mirovne konference koristilo predvsem jugoslovanskim ozemeljskim zahtevam, Tito pa naj ne bi »nikoli prenehal opozarjati na svoje domnevne pravice v Julijski krajini« in spominjati Winstona Churchilla, »da je leta 1942, v Spodnjem domu, konfirmiral, da bo anektirana k Jugoslaviji.« (sic!)[128]

Zgodovinarka Paola Romano v ponatisu doktorske teze, izdelane pod mentorstvom Mussolinijevega biografa Renza De Feliceja, očitno ni bila zmožna razmejiti med zgodovinskimi dejstvi in fikcijami. V letu 1997 je namreč zapisala, da je obljuba vlade Njegovega Veličanstva jugoslovanski vladi v izgnanstvu kraljevini Jugoslaviji zagotavljala Trst, Gorico, Istro, vso Julijsko krajino in del Furlanije »vključno z Vidmom«[129] in se v oporo tej, z ničemer dokazani trditvi,

* * *

124 Dennison Rusinow: Italy's Austrian Heritage 1919-1946. Clarendon Press. Oxford 1969, str. 326, f2.

125 Prim. Alvise Savorgnan di Brazzà: La verità su Trieste, una cronistoria, una denuncia, una proposta. Lint. Trieste 1980, str. 33-36.

126 »...che in caso di perdurare dei Karageorgević *anche* Trieste, Gorizia e Monfalcone sarebbero passate alla Jugoslavia.« Ibid, str. 37-38. Kurziv v izvirniku.

127 Morellijeva knjiga ne obravnava le obdobja 1943-45, kot bi lahko sodili po naslovu, ampak celotno desetletje 1943-1953. Knjiga ima po pomoti dva naslova, pri čemer le tisti na zunanji strani platnic, ki običajno ni citiran, ustreza v vsebini obravnavanemu kronološkemu okvirju.

128 Alfio Morelli: Trieste: L'altra faccia della storia 1943-45. Edizioni di Letteratura e Storia contemporanea. Trieste 1987, str. 63.

129 "...tutta la Venezia Giulia, parte del Friuli e della città di Udine..." Prim.: Paola Romano: La questione giuliana 1943-1947. La guerra e la diplomazia. Le foibe a l'esodo. Lint. Trieste 1997, str. 58. Morda bi pri tej tezi lahko

sklicevala na analogno trditev v publikaciji Carla Montanija, natisnjeni v začetku devetdesetih let.[130]

Pravzaprav si med italijanskimi pisci, ki zastopajo stališče, da je Velika Britanija kraljevini Jugoslaviji leta 1941 obljubila tudi Trst, zdaleč največ pozornosti zasluži Diego De Castro, univerzitetni profesor v Torinu in Rimu in avtor akribičnega in po obsegu in bogastvu detajlov vse do danes nepreseženega znanstvenega dela o tržaškem vprašanju v obdobju leta 1943-1954.[131] Še leta 1952 je bil takratni politični svetovalec italijanske vlade pri zavezniški upravi Svobodnega Tržaškega ozemlja skrajno skeptičen glede samega obstoja britanskih ozemeljskih jamstev. Toda isti pisec, ki je leta 1952 negoval več kot zgolj metodičen dvom v tem pogledu, je do začetka osemdesetih let popolnoma spremenil svoje nekdanje stališče. Diego De Castro je v svojem poslednjem velikem delu o tržaškem vprašanju namreč zapisal, da je vlada Njegovega Veličanstva jugoslovanski kraljevski vladi leta 1941 obljubila mejo na Soči in se pri tem skliceval na tezo Livia Zena, slonečo na eni izmed možnih interpretacij vsebine dostopnih britanskih arhivskih dokumentov.[132]

* * *

šlo za neizrečeno in seveda tudi nedokazano predpostavko, po kateri bi se morala vsebina jugoslovanskih ozemeljskih zahtev, navedenih v jugoslovanski uradni noti z dne 23. 7. 1943, »ujemati« z vsebino britanskih ozemeljskih jamstev, podanih tej isti vladi. Ker je nota odprla tudi vprašanje Beneške Slovenije in Vidma, bi po tej logiki že samo dejstvo njenega obstoja kot v neke vrste »zrcalnem odsevu« dokazovalo, da so britanska ozemeljska jamstva morala zaobseči ne le Trst, ampak vsa zahtevana ozemlja.

130 Carlo Montani: Sommario della storia giuliano-dalmata. Edizioni Associazione Nazionale Venezia Giulia e Dalmazia. Firenze 1990, str. 78. Gre za trditev, navedeno v kronološkem delu knjižice, kjer je pod 17. aprilom 1941 navedeno: »resa della Jugoslavia e fuga di Re Pietro. Constituzione del Governo in esilio a Londra, cui il Gabinetto inglese promette tutta la Venezia Giulia e parte del Friuli, compresa Udine.«

131 Diego De Castro: La Questione di Trieste. L'azione politica e diplomatica italiana dal 1943 al 1954. 2 Vol. LINT. Trieste 1981. V posrečeni karakterizaciji te znanstvene "sage" o tržaškem vprašanju, izdane v dveh delih na več kot dva tisoč straneh, je kanadsko-italijanski politolog Osvaldo Croci zapisal, da si naziva "Tržaška biblija" ne zasluži le zaradi temeljitosti avtorjeve raziskave in izjemnega poznavanja podrobnosti, ampak tudi zaradi "skoraj religiozne ljubezni", ki jo je z njo izpovedal svoji domovini. Kljub neskriti ironiji te označbe, pa Croci ni mogel skriti spoštovanja do mogočnega opusa, ki hkrati predstavlja De Castrovo "summa vitae". (Tipkopis doktorske teze: The Trieste Crisis, 1953. Department of Political Science. McGill University. Montreal, 1991 str. 8-9, f 12)

132 Italijanski zgodovinar Marco Galeazzi je upravičeno opozoril na tovrstno stališče De Castra, vendar napačno pripisal identično mnenje tudi tržaškemu zgodovinarju srednje generacije, Giampaolu Valdevitu (Prim.: Marco Galeazzi: Togliatti fra Roma e Mosca, v: La Crisi di Trieste. Maggio-giugno 1945. Una revisione storiografica a cura di Giampaolo Valdevit. Quaderni 9. Instituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia. Trieste 1995, str. 157, f 38; Prim. tudi slovenski prevod Galeazzijeve razprave v zborniku Trst 1941-1947. Od italijanskega napada na Jugoslavijo do mirovne pogodbe. Založba Lipa, ZTT. Koper 1988. str. 239 f51). Niti v navedenem delu (La questione di Trieste 1941-1954. Politica internazionale e contesto locale. Franco Angeli. Milano 1986. str. 86) niti kje drugje. Valdevit, ki je poglobljeno raziskoval v arhivu britanskega zunanjega ministrstva, ne podaja tovrstne interpretacije britanske ponudbe, pa čeprav v znanih okvirih povzema epizodo, ki je sledila Gavrilovićevemu predlogu sir Staffordu Crippsu spomladi 1941.

Nekdanji diplomat Livio Zeno je namreč leta 1978 opozoril na skrajno dvoumno in elastično naravo britanskega ozemeljskega zagotovila.[133] Tudi on si je za izhodišče izbral dikcijo leta 1972 deklasificiranih britanskih arhivskih virov. Povsem korektno je navedel, da je britanski Vojni kabinet jugoslovanski kraljevski vladi leta 1941 podal izjavo o reviziji italijansko-jugoslovanske meje v Istri, na Kvarnerju in "na severu, vse do Gorice". Toda ta formulacija se mu ni zdela povsem nedvoumna. Po njegovi razlagi bi se lahko ravno v njeni generičnosti in interpretativni odprtosti skrivala velika nevarnost za italijanski Trst. "Je šlo za mejo na Soči? Je bil vključen tudi Trst? Določila niso bila povsem jasna, toda njihova dvoumnost je avtorizirala Simovića, da jim je dal najbolj ekstenzivno, z jugoslovanske optike najbolj ugodno interpretacijo..."[134]

Zeno je tudi poudaril, da se je Velika Britanija povsem nesporno zavezala podpreti jugoslovanske ozemeljske zahteve do Italije, ta tajna zadolžitev pa ni obvezovala le zunanjega ministra Edena in vladnega predsednika Churchilla, ampak celoten britanski vladni kabinet v najožji sestavi (War Cabinet). Britanska vlada jugoslovanski vladi ni zgolj izjavila, da bo njeno morebitno zahtevo po tem ozemlju obravnavala s simpatijo, ampak tudi obljubila, da jo bo podprla na bodoči mirovni konferenci. Toda kasneje, je ugotavljal Zeno, se je s to britansko obljubo zgodilo nekaj čudnega; »izparela« naj bi in nenadoma izpuhtela »v nič«. Kako je lahko prišlo do tega, se je vprašal nekdanji udeleženec mirovne konference v Parizu. Da o njej ni več spregovorila britanska stran, bi bilo še mogoče razumeti, a da nanjo nista spomnili niti obe jugoslovanski strani, s katerima je imel v letih 1941-1945 opraviti London, naj bi bilo že težje razumljivo. »Je bilo torej mogoče, da je zapadla? In če je, kdaj in kako?«

Pisec je zatem namesto neposrednega odgovora na to vprašanje navedel Rooseveltovo poslanico britanskemu premieru Churchillu z dne 14. julija 1944. Iz nje je izdvojil tri najpomembnejše elemente: washingtonsko »hipoteko« glede povojne ureditve, temelječo na nujnosti upoštevanja različnih nacionalnih skupin, ki tvorijo agregat italijanskega javnega mnenja; Rooseveltovo metaforično »navijanje ušes« britanskemu premieru, ker si je drznil na skrivaj narediti korak na področje, na katerem so si tudi Združene države pridrževale pravico do lastne besede in zatem zelo precizno Rooseveltovo zahtevo po britanski deklaraciji, ki bi se javno distancirala od slehernega prevzemanja obveznosti ozemeljske, etnične ali gospodarske narave.[135] V Rooseveltovi zapuščini ni papirja, ki bi predstavljal Churchillov odgovor na predsednikovo zahtevo, je nadalje ugotovil Zeno. Toda natanko mesec dni kasneje sta oba državnika podpisala Atlantsko listino.

* * *

[133] L. Zeno: La questione di Trieste e l'azione di Carlo Sforza. L'Osservatore politico letterario, 1978, n. 6, str. 21.
[134] Ibid.
[135] Ibid, str. 20-23.

Hkrati je ravno ob tej priložnosti britanska stran podala ameriški strani izjavo, da ni sklenila tajnih zavez, ki bi ji lahko vezale roke v vprašanju povojne teritorialne ureditve. Obveza naj bi torej zapadla.[136]

Še tri leta pred to ugotovitvijo je Livio Zeno, v razpravi, posvečeni grofu Carlu Sforzi, britanskemu jamstvu pripisoval pomen nekakšne nevidne Scile in Karibde, ob kateri naj bi se razbili vsi napori italijanske diplomacije med mirovno konferenco v Parizu.[137] Leta 1978 je to trditev očitno že revidiral, saj je med drugim zapisal: »Danes vemo, kakšne enormne in abnormne kompromise sta bila oba anglosaška voditelja prisiljena sprejeti, ko je šlo za pogajanja s Stalinom: o tem nas uči grenka usoda Poljske, ki je samo ena izmed številnih primerov; toda v vprašanju zaveze glede Trsta je bila med njima nedogovorjena tajna obljuba, podana s strani Londona, izbrisana.«[138] Le minuciozno raziskovanje v arhivih bo pokazalo, je nadalje menil italijanski diplomat, kdaj in v kakšnih terminih je britansko zunanje ministrstvo seznanilo jugoslovansko vlado v izgnanstvu o okoliščinah *ultra vires*, ki so povzročile kaduciteto ozemeljske zaveze. Ne le vlada kralja Petra, tudi maršal Tito naj bi se namreč »v Caserti in kasneje« abstiniral »od sklicevanja na to obvezo in se je v oporo nikoli odpovedanim zahtevam po Slovenskem primorju (sinonimom za mejo na Soči) skliceval na odločitev in avtoriteto partizanskega zbora v Jajcu, v novembru 1943.«[139]

Zeno je svoje razmišljanje o razlogih za domnevno zapadlost britanskega zagotovila sklenil s paradoksom; isti Winston Churchill, ki je moral leta 1941 le z največjim odporom umakniti ozemeljsko obljubo, podano Jugoslaviji kralja Petra, se je leta 1945 najbolj odločno boril, da bi Jugoslavija Josipa Broza Tita umaknila svojo vojsko iz Trsta. Ta Churchill iz leta 1945 po prepričanju Zena »zagotovo ni imel občutka, da mu roke vežejo predhodne obljube. Razvezal mu jih je Roosevelt.«[140] Prislovična zvijačnost zgodovinskega uma naj bi torej poskrbela, da je bil v juliju leta 1941 ameriški predsednik tisti, ki je izsilil občuten britanski odmik od zaupno podanih jamstev monarhistični Jugoslaviji, po Rooseveltovi smrti v aprilu 1945 pa je monarhist Churchill storil vse, da revolucionarna, zunanjepolitično na Sovjetsko zvezo vezana Jugoslavija Trsta ne bi dobila. Zeno je tudi v sklepni ugotovitvi menil, da vozla britanske obljube iz leta 1941 ni razvezala *concordia discors*, temveč neke vrste *discordia concors* med dvema izmed Velikih

* * *

136 Ibid, str. 23-24.

137 »...Bila je to obljuba, ki je-ne da bi Američani vedeli zanjo, saj je do nje prišlo pred njihovim vstopom v vojno- prejudicirala našo diplomatsko pozicijo na mirovni konferenci v razmerju do Jugoslavije, in bila, na skrivaj, na izvoru tolikšnih naših kasnejših nadlog.« Livio Zeno: Ritratto di Carlo Sforza. Monnier, Firenze 1975, str. 69.

138 Zeno:La questione di Trieste..., str. 24.

139 Ibid, str. 21.

140 Ibid, str. 30.

Treh: "Če je Trst danes italijanski, je temu tako zaradi steka dveh volj (consorso delle due volontà); volje ameriškega predsednika v letu 1941 in volje britanskega premiera leta 1945. Portugalski pregovor pravi, da zgodovina včasih piše naravnost tudi s pomočjo krivih linij: *Deus escreve direito por linhas tortas.*" [141]

Diego De Castro je v svojem delu iz leta 1981 v veliki meri sledil Zenovi rekonstrukciji, morebitnim razlogom za jugoslovanski molk pa je takrat dodal še lastno, izrazito psihološko obarvano razlago: »...Ali je britanska vlada- kot domneva Livio Zeno- jugoslovanski sporočila zanikanje sleherne obveznosti zaradi odpovedi, ki jo je Anglija morala podati v trenutku podpisovanja Atlantske listine? Na ta način bi se dalo razložiti absolutni nadaljnji molk vlade kralja Petra in tudi molčanje Tita v tem, doslej opisanem boju za suverenost nad Julijsko krajino, ki se je nadaljeval do leta 1954, da bi zatem prenehal šele z Osimskim sporazumom in se lahko znova začne v nekem bodočem trenutku. Mislim nasprotno, da si je mogoče molk Tita razložiti tudi z neko drugo razlago. Britansko obvezo iz marca 1941 bi bilo mogoče dvigniti na prapor ne več z juridičnega vidika, ampak kot moralno zavezo, pa čeprav le za propagandne namene. Sodim, da Titu ni bilo do tega, da bi mu kdo podaril Julijsko krajino na temelju obljube, podane tistemu jugoslovanskemu režimu, ki ga je sam ravno v tistem trenutku uničeval. Maršal je moral nastopiti kot osvoboditelj teh ozemelj, osvojenih od italijanskega in nemškega sovražnika s krvjo njegove vojske. Podedovati darilo, dano režimu, ki ga zaničuješ, ne sodi med možnosti, ki bi jih upošteval slovanski ponos, na katerega nikoli ne kaže pozabiti, in tudi ni moglo priti v poštev pri zastavitvi ciljev jugoslovanske vojne za osvoboditev.«[142]

Toda ali je res, da je jugoslovanska stran v času mirovne konference popolnoma ignorirala argument ozemeljskih jamstev? Tudi če zanemarimo poslanico ameriškemu zunanjemu ministru Brynesu, v kateri je z jugoslovansko diplomacijo povezani slovensko-ameriški pisatelj Louis Adamič zapisal trditev, da so Britanci generalu Dušanu Simoviću, predsedniku jugoslovanske kraljevske vlade, leta 1941 poskusno (»tentatively«) obljubili Trst,[143] obstaja vsaj še en indic, da je bil »adut« britanskih ozemeljskih jamstev- čeprav seveda zgolj v zakulisju in ne javno- vržen na pogajalsko mizo. Na konferenci zunanjih ministrov v New Yorku

* * *

[141] Ibid.

[142] De Castro: Op. cit., str. 225-226.

[143] Državni sekretar Brynes je spomenico Louisa Adamiča, ki je bila kasneje natisnjena pod naslovom »Amerika in Trst, Bog in Rusi« (Louis Adamich: America and Trieste. God and Russians; Letter to the Honourable James S. Brynes, Secretary of State. United Committee of South Slavic Americans. New York 1946), prejel 4. 6. 1946. Adamič je v njej na podlagi znamenitega Mazzinijevega reka, da je sam Bog postavil Italiji mejo na reki Soči, izpeljal sklep, po katerem naj bi se tokrat volja Stvarnika ujela z ugotovitvami sovjetskih ekspertov, nato pa tak, providencialno utemeljeni zagovor jugoslovanskih zahtev in ruske linije podkrepil s sklicevanjem na britanska ozemeljska jamstva, s katerimi naj bi bilo mesto in pristanišče Trst že leta 1941 "poskusno" obljubljeno "Simovichu, prvemu ministru jugoslovanske kraljeve vlade v izgnanstvu".

med 3. 11. 1946 in 12. 12. 1946 je bilo vprašanje Trsta in Julijske krajine obravnavano kot prva točka dnevnega reda. Sovjetski zunanji minister Vjačeslav Molotov in njegov jugoslovanski kolega Stanoje Simić sta poskušala doseči razveljavitev priporočil iz predhodnega, pariškega dela mirovne konference in pledirala za neposredne jugoslovansko-italijanske razgovore. Pristanek na internacionalizacijo tržaškega ozemlja sta poskušala kompenzirati z zahtevo, naj Jugoslaviji pripadejo Tržič, Gorica in Trbiž. Tokrat naj bi kompenzacijo predstavljale koncesije v vprašanju reparacij, na katerih je jugoslovanska stran dotlej trdno vztrajali. Brynesov odgovor je bil seveda popolnoma odklonilen.[144]

V tem času, ko je moral Beograd uvideti, da je tudi zaradi sovjetskega popuščanja igra za Trst definitivno izgubljena, so se italijanski diplomati morda zadnjič v času mirovne konference prestrašili možnosti, da bi jugoslovanski pogajalci v poskusu, dobiti vsaj Gorico, lahko posegli pobritanskih ozemeljskih jamstvih iz leta 1941. V zvezi z jugoslovanskim predlogom Svetu ministrov z dne 2. 12. 1946, po katerem naj bi Jugoslaviji pripadla Gorica skupaj s cono B in južnim delom cone A, Italija pa bi dobila Tržič (Monfalcone), je italijanski diplomat Relli 6. 12. 1946 obvestil palačo Chigi, da je jugoslovanska delegacija istega dne ali dan prej v New Yorku naslovila na Britance nekakšne strogo zaupne zahteve neznane vsebine in pomena ("delle richieste segretissime di cui si ignora il tenore ed il significato").[145]

Seznanjen z Rellijevim opozorilom je bil ravno diplomat Livio Zeno tisti, ki je kolega Pietra Quaronija povprašal, ali bi lahko šlo za poskus izterjave obljub, ki naj bi jih dali Angleži jugoslovanski kraljevski vladi.[146] Quaroni, ki je že maja 1945 iz Moskve opozarjal Rim na jamstva, s katerimi naj bi bil Jugoslaviji obljubljen Trst, je Zenu odgovoril z nasprotno ugotovitvijo; ne le Angleži, tudi posebni odposlanec predsednika Roosevelta, polkovnik William Donovan, naj bi Beogradu leta 1941 podal podobne obljube. Ni mu bilo samo jasno, ali je imel takrat Američan ustrezno Rooseveltovo privolitev, ali pa je ravnal na svojo roko.[147]

Posredno potrditev hipotetične izterjave dolga, domnevno povezane z izredno tajnim jugoslovanskim sporočilom Foreign Officeu, pa naj bi bilo po mnenju italijanskih predstavnikov na mirovni konferenci mogoče najti tudi v poročilu o izjavi, ki naj bi jo 11. 12. 1946 podal eden izmed najuglednejših britanskih žurnalistov tistega časa, diplomatski dopisnik BBC Thomas Barman. Dobro informirani diplomatski dopisnik naj bi namreč Liviu Zenu zatrdil naslednje: "Britanska delegacija zanika, da bi bila seznanjena s kakim jugoslovanskim dokumentom ali čem

* * *

144 James F. Byrnes: Hablando con franqueza. Editorial Juventud, Barcelona 1948, str. 164-165.

145 De Castro: Op. cit., str. 526.

146 "Che questi (gli inglesi) abbiano dato agli jugoslavi degli impegni che loro adesso vengono a riscuotere?" Ibid.

147 O Donovanovem demantiju teh govoric, prim.: De Castro: Op. cit., str. 315.

podobnim, toda to je zanimivo; v pogledu predhodnih zagotovil priznavajo tole; do razgovora med Churchillom (sic!) in jugoslovanskim ministrskim predsednikom (sic!) je prišlo, toda Jugoslovani so izgubili dokumentacijo o tem, Foreign Office pa je ne more najti."[148]

Kasnejše prepričanje Livia Zena, da je ozemeljska obljuba, podana leta 1941, prišla prav tudi jugoslovanski diplomaciji, pa čeprav se vsaj javno nanjo ni sklicevala, bi morda lahko bolje razumeli tudi v luči pravkar omenjene izjave.[149] Toda na katero srečanje med Winstonom Churchillom in »jugoslovanskim ministrskim predsednikom« bi se lahko nanašala Barmanova izjava ? Domnevni »demanti« britanske delegacije, o katerem naj bi italijanskemu diplomatu spregovoril dopisnik BBC-ja, bi se namreč vsebinsko lahko idealno vklapljal v kontekst srečanja med premierom Simovićem in Winstonom Churchillom, do katerega je prišlo dne 26. 6. 1941, torej le dan pred generalovo napovedjo, izrečeno na radijskih valovih istega BBC-ja.

Naj namesto odgovora na to dilemo sklenemo s citatom iz leta 1994 objavljene razprave hrvaškega zgodovinarja dr. Hrvoja Matkovića, posvečene vprašanju jugoslovanske razmejitve z Italijo v dokumentih jugoslovanske kraljevske vlade iz let 1941-1945: » ...S obzirom na talijansku agresiju na Jugoslaviju u travnju 1941. god. i ratno stanje koje je izmedju dviju država- Italije i Jugoslavije- još uvijek trajalo (jugoslavenska je vlada po izlasku iz zemlje objavila da ostaje u ratu s Njemačkom i Italijom), postala je nevažećom ranije preuzeta obveza o poštivanju zajedničke granice (sporazum Ciano- Stojadinović). Nije, dakle, bilo zapreke da izbjeglička vlada pitanje Istre i Rijeke postavi na dnevni red. I doista, predsjednik izbjegličke vlade general *Dušan T. Simović*, svega nekoliko dana nakon dolaska u London, održao je *govor na londonskom radiu* (bilo je to 27. lipnja 1941. g.) u kojem je istakao da je cilj borbe njegove države- osim oslobodjenja domovine- 'ujedinjenje svih teritorija u kojima žive Jugoslaveni', pa je redom nabrojio: Istra, Trst, Gorica, Zadar, 'i drugo'. Simović nije izričito naveo i Rijeku, ali se ona može

* * *

[148] »La Delegazione britannica nega la conoscenza di ogni documento jugoslavio o di qualunque cosa del genere; ma ciò e interessante, nei riguardi di affidamenti anteriori, essi ammettono questo: vi e stata una conversazione tra Churchill ed il Primo Ministro jugoslavo, della quale gli jugoslavi hanno perduto la documentazione ed il Foreign Office non puo trovarla.« (Ibid).

[149] Morda bi si lahko s kombinacijo verjetno koincidenco, nakazano v citiranem pojasnilu, razložili tudi dejstvo, čemu v času priprav na mirovno pogodbo z Italijo vsaj javno ni bilo govora o kakih britanskih ozemeljskih jamstvih Jugoslaviji, saj bi obojestranska izguba dokumentov z razvojem dogodkov preseženo obligacijo dejansko definitivno spravila s sveta. Toda tudi, če Barmanova izjava ne bi ustrezala dejstvom, so se v beograjskem zunanjem ministrstvu verjetno morali zavedati, kako kočljivo in politično neoportuno bi bilo, če bi se javno sklicevali na zaupno izjavo vlade Njegovega Veličanstva, podano jugoslovanski kraljevski vladi. Ne le, da bi lahko bilo s stališča Titovega revolucionarnega režima javno sklicevanje na obljube, podane kraljevski vladi kontraproduktivno, morebitnemu sklicevanju na jamstva, podana jugoslovanski kraljevini, bi po letu 1945 lahko sleherna britanska vlada zoperstavila klavzulo bistveno spremenjenih okoliščin (*rebus sic stantibus*).

podvesti pod izraz 'i drugo', To također vrijedi i za nespomenute Kvarnerske otoke, Lastovo i Palagružu. Simovićeva izjava izazvala je oštru reakciju Talijana u Americi. Tamo je boravio i bivši talijanski ministar vanjskih poslova grof Carlo Sforza, koji je tada napisao seriju članaka protiv Simovića. U tim je člancima naveo da je Churchill Simoviću tijekom sastanka, dan prije održanog govora, obećao Trst.[150] Simović je 26. lipnja doista posjetio britanskog premijera Churchilla sa svrhom da mu zahvali za sve što su Velika Britanija i njezina vlada uradile za Jugoslaviju. O Simovićevu posjetu Churchillu (bio je nazočan i jugoslavenski ministar vanjskih poslova dr. Momčilo Ninčić) učinjena je zabilješka u londonskom poslanstvu, ali u njoj se ne spominju razgovori o Trstu. Sforzine navode o Churchillovom obećanju Trsta u razgovoru sa Simovićem demantirao je sam britanski ambasador u Washingtonu lord Halifax. Tko je bio u pravu- grof Sforza ili Halifax- nije moguće utvrditi, ali je činjenica da je Simović u svom govoru u teritorij buduće, obnovljene Jugoslavije uz Istru, Goricu i Zadar uključio i Trst.«[151]

* * *

[150] Takoj po italijanski kapitulaciji se je nemški propagandni letak, namenjen morebitnim prebežnikom, v tej zvezi prav tako skliceval na Sforzo: »Ali se hočete boriti za to, da bodo Dalmacija, Istra, Reka in Trst prepuščene Jugoslaviji, ki so ji bile obljubljene (alla quale sono state promesse), v skladu s trditvami grofa Sforze in potrjenimi z uradnim komunikejem v ameriškem časopisu New York Times." (Prim. faksimile letaka v Edward Boehm: Behind Enemy Lines. WWII Allied/Axis Propaganda. Wellfleet Press. Seaucus NJ 1989. str. 132). Toda »serijo člankov«, o kateri govori Matković, lahko kvečjemu pripišemo Gaetanu Salveminiju in ne Sforzi. Op. S. K.

[151] H. Matković: Istra i Rijeka u dokumentima izbjegličke vlade (1941-1945). Zbornik radova »Pazinski Memorijal«, XXIII-XXIV. Pazin 1994, str. 263. Vsekakor se je mogoče strinjati s stališčem Dušana Bibra, da lahko kljub odsotnosti virov, ki bi to potrjevali, sklepamo, da je na formulacije v govoru vplival tudi SLS-ovski »Memorandum o slovenskih ozemeljskih zahtevah v času vzpostavitve novih mej jugoslovanske države«, nastal na »sedežu vlade« v Jeruzalemu 1. maja 1941. (Prim.: Dušan Biber: Britanska in ameriška politika o italijansko-jugoslovanski meji v drugi svetovni vojni. Trst 1945. Zbornik predavanj/ Trieste 1945. Atti delle conferenze. Narodna in študijska knjižnica. Trst 1985, str. 15.)

VERA KLOPČIČ

NEKATERE ZNAČILNOSTI SODOBNEGA POLOŽAJA ROMOV

IZKUŠNJE NA PODROČJU IZOBRAŽEVANJA, POKLICNEGA USPOSABLJANJA IN ZAPOSLOVANJA ROMOV V SLOVENIJI/ PRIMERI DOBRE PRAKSE

SOME CHARACTERISTICS OF THE STATUS OF ROMA IN SLOVENIA
EXPERIENCE IN THE FIELD OF EDUCATION AND EMPLOYMENT/EXAMPLES OF GOOD PRACTICE

In the contemporary approach to the Roma status throughout Europe, dilemmas and controversies are present, which are reflected mainly in the expressed doubts about the adequacy of the extant manners of expressing the actual interests of the Roma community. Opinions differ most regarding the starting points for the adoption of special measures for the protection of Roma. Can the paternalistic approach on the part of states, reflected in the gradation of protective functions, role of the state and state institutions, possibly be efficient in the prevention of social exclusion, or is this only a way for strengthening the barriers and mutual prejudice between Roma and non-Roma?
At the international level, recently a group of intellectually and politically influential educated Roma, has been formed, that has become an active collocutor of international organizations, striving for the improvement of Roma status.
In Slovenia, a number of activities are going on in certain districts; these are directed towards the improvement of Roma status in the field of education and vocational training. Single examples of good practice in the employment and education of Roma have gradually paved the way for a wider discussion on the possibilities and modes of dialogue, cooperation, and mutual understanding between Roma and non-Roma population.
An integral strategy of the Republic of Slovenia in the shaping of models of education and vocational training for Roma is only being created. The first step in the field of becoming acquainted with the experiences of other states and with international standards has already been made. At the Council of Europe workshop in Novo mesto (October 3-5, 2001) dealing with the improvement of employment possibilities for Roma, experts of the Council of Europe took part together with represenatives of local and state institutions, of the local employment offices, as well as the Roma community of Slovenia.

Keywords: Roma, Slovenia, education, employment

V sodobnem pristopu k obravnavi položaja Romov so v celotnem evropskem prostoru prisotne dileme in protislovja, ki se odražajo predvsem v izraženih dvomih o ustreznosti obstoječih načinov izražanja dejanskih interesov romske skupnosti. Najbolj se mnenja razlikujejo glede samih izhodišč za sprejemanje posebnih ukrepov za varstvo Romov. Ali je paternalističen pristop držav ki se odraža v stopnjevanju protektivnih funkcij, vloge države in državnih institucij, sploh lahko učinkovit v preprečevanju socialne izključenosti, ali pa je to le eden od načinov za utrjevanje pregrad in medsebojnih predsodkov med Romi in ne-Romi?
V Sloveniji potekajo številne dejavnosti v posameznih konkretnih okoljih, ki so usmerjene v izboljšanje položaja Romov na področju izobraževanja in usposabljanja za zaposlovanje. Posamezni primeri dobre prakse na področju zaposlovanja in izobraževanja Romov so postopoma odprli pot tudi za širšo razpravo in razmišljanja o možnostih in načinih dialoga, sodelovanja, medsebojnega spoznavanja in razumevanja med Romi in ne-Romi.

Ključne besede: Romi, Slovenija, izobraževanje, zaposlovanje

UVOD

V sodobnem pristopu k obravnavi položaja Romov so v celotnem evropskem prostoru prisotne dileme in protislovja, ki se odražajo predvsem v izraženih dvomih o ustreznosti obstoječih načinov izražanja dejanskih interesov romske skupnosti na vseh ravneh odločanja v političnem življenju posameznih držav. Najbolj se mnenja razlikujejo glede samih izhodišč za oblikovanje celovite in dolgoročne strategije za izboljšanje položaja in razvoja romskih skupnosti. Brez aktivnega sodelovanja predstavnikov romske skupnosti in razumevanja kulture in etničnih značilnosti, pomeni sprejemanje posebnih ukrepov za varstvo Romov le stopnjevanje protektivne vloge države in državnih institucij. Ali je tak paternalistični pristop sploh lahko učinkovit v preprečevanju socialne izključenosti, ali pa je to le eden od načinov za utrjevanje pregrad in medsebojnih predsodkov med Romi in ne-Romi?

Številne vladne in nevladne organizacije, v katerih sodelujejo Romi in ne-Romi, ki se zavzemajo za izboljšanje položaja Romov opozarjajo na kršitve temeljnih človekovih pravic in na pomen odprave pravne in dejanske diskriminacije romske skupnosti[1].

V novejšem času se je na mednarodni ravni izoblikovala intelektualno in politično vplivna skupina izobraženih Romov, ki zastopa panevropski pristop k obravnavi položaja Romov[2]. Na mednarodni ravni so postali aktivni sogovorniki mednarodnih organizacij, nosilci projektov in predlogov, ki se ukvarjajo tudi z izboljšanjem položaja Romov. Ostaja pa še vedno odprto vprašanje ali so jih Romi v celoti sprejeli kot zastopnike svojih interesov[3].

V zadnjem desetletju so se že izoblikovale dejavne mednarodne povezave za izmenjavo izkušenj in rezultatov mednarodnih programov in skupno financiranih projektov. Izkušnje iz mnogih držav potrjujejo, da so države bolj pripravl-

* * *

[1] Poročilo Open Society Institute/Zavoda za odprto družbo o spremljanju pridruževanja EU "*Zaščita Manjšin*« iz leta 2001, namenja posebno pozornost položaju Romov v državah kandidatkah in med drugim opozarja na problem predsodkov tudi med tistimi, ki se ukvarjajo z načini za odpravo le-teh. Tako Poročilo navaja primer, ko je v aprilu 2001 tedanji namestnik ministra za evropske integracije na Slovaškem, Pavel Hamzik izjavil, da morajo Romi »vedeti, kaj je dobro zanje - in to je, da spremenijo svoj način življenja«. Robert Fico, vodja zunaj parlamentarne stranke SMER in glede na marčno raziskavo javnega mnenja »najbolj zaupanja vreden politik« na Slovaškem, je romsko skupnost javno označil kot »časovno bombo, ki bo povzročila težave, če ne bo pod nadzorom«, z razlago, da »imamo veliko maso Romov, ki ne želijo drugega, kakor ležati v postelji in živeti od socialne podpore«.

[2] Glej: Vera Klopčič:Romi-Evropska manjšina. Razprave in gradivo 36/37. str 173-184

[3] V enem svojih ustnih nastopov (Budimpešta, februar 2001) vodja kontaktnega urada/ *Središča za vprašanja Romov in Sintov (OVSE, Urad za demokratične ustanove in človekove pravice)*, Nicolae Gheorhe romske intelektualce označi kot " novo manjšino" znotraj manjšine.

jene sodelovati v programih za izboljšanje položaja in razvoja romskih skupnosti, ki so se že izkazali kot učinkoviti v drugih okoljih.

NEKATERE ZNAČILNOSTI POLOŽAJA ROMSKE SKUPNOSTI V SLOVENIJI/ PRIMERI DOBRE PRAKSE

V Sloveniji potekajo številne dejavnosti v posameznih konkretnih okoljih, ki so usmerjene v izboljšanje položaja Romov na področju izobraževanja in usposabljanja za zaposlovanje. Organiziranje Romov na občinski in na državni ravni ter posamezni primeri dobre prakse na področju zaposlovanja in izobraževanja Romov so postopoma odprli pot tudi za širšo razpravo in razmišljanja o možnostih in načinih dialoga, sodelovanja, medsebojnega spoznavanja in boljšega razumevanja med Romi in ne-Romi v Sloveniji[4].

Prvi koraki na področju seznanjanja z izkušnjami drugih držav in z mednarodnimi standardi so bili že storjeni[5].V tem prispevku povzemam le kratek prikaz dveh dejavnosti/ primerov dobre prakse iz Slovenije, ki so značilni tudi kot uspešni primeri izobraževanja in usposabljanja Romov za nadaljnje zaposlovanje[6].Oba primera dobre prakse sta bila že predstavljeni mednarodni javnosti v okviru mednarodnih projektov na področju oblikovanja modelov izobraževanja in usposabljanja Romov za zaposlovanje[7].

Delavnica Sveta Evrope v Novem mestu (3.-5. oktober 2001) o povečanju zaposlitvenih možnosti za Rome, na kateri so sodelovali eksperti Sveta Evrope, predstavniki lokalnih in državnih ustanov, predstavniki območnih zavodov za

* * *

[4] V poročilu iz leta 2001 o napredku v državah kandidatkah, v poglavju *Manjšinske pravice in varstvo manjšin* Evropska Unija med drugim navaja nekaj kritičnih pripomb glede položaja Romov v Sloveniji, ko ugotavlja, da so nekateri zakoni namenjeni le »avtohtonim« Romom-izključujoč »ne avtohtone « Rome, tudi če so državljani Slovenije, ter navaja, da so bili določeni primeri diskriminacije Romov.Vladni Program "Enake možnosti za zaposlovanje Romov" za izboljšanje zaposlitvenih možnosti EU ocenjuje kot pozitiven razvoj, čeprav še vedno obstaja potreba po politiki za socialno-ekonomsko integracijo Romov, še posebej na področju zaposlovanja in zdravja.Vztrajni napori so potrebni tudi na področju izobraževanja.

[5] Na tem področju bo potrebno še veliko storiti za odpravo predsodkov. Po podatkih iz omenjenega Poročila Zavoda za odprto družbo je diskriminacija proti Romom v Sloveniji vpeta v šolski program z učbeniki, ki opravičujejo rasne stereotipe. Analiza iz leta 2000 je v vseh slovenskih učbenikih našla le tri navedbe, ki se dotikajo Romov. Ena od navedb izrecno povezuje besedi »Cigan« in »tat«.

[6] Izobraževanje in usposabljanje je izrednega pomena za integracijo Romov.Vladni program iz leta 2000 za zaposlovanje Romov »Enakost možnosti« med drugim ugotavlja, da »podatki o izobrazbeni strukturi kažejo, da imajo Romi bistveno nižjo izobrazbeno raven, kar je ključni razlog, poleg sociokulturnih značilnosti, za slabo pozicijo na trgu dela. Vzpostavljen je začarani krog vzrokov in posledic: nizek socialnoekonomski standard- slabša usposobljenost - brezposelnost - nizek standard«.

[7] Med drugimi projekti, ki so namenjeni romski skupnosti je bil mednarodni (in domači) strokovni javnosti že uspešno predstavljen tudi projekt "Življenje brez predsodkov", ki ga izvaja Študijska knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu.

zaposlovanje v Sloveniji in predstavniki romske skupnosti v Sloveniji je odprla prostor za predstavitev doseženih rezultatov in primerjavo konkretnih primerov z izkušnjami iz drugih držav.

Dejavnosti za izboljšanje položaja Romov v Sloveniji in uresničevanje programa enakih možnosti na področju zaposlovanja Romov pomeni za Slovenijo:

1. implementacijo mednarodnih standardov za izboljšanje splošnih življenjskih pogojev Romov,
2. uresničevanje ustavnih obveznosti RS o enakopravnosti in prepovedi diskriminacije (člen 14) in o posebnih pravicah Romske skupnosti (člen 65),
3. uresničevanje programa boja proti revščini in socialni izključenosti.

Prvi primer: Program za opismenjevanje in izobraževanje Romov v občini Trebnje

Primer dobre prakse se nanaša na nekatere značilnosti in novosti v programu za izobraževanje Romov, ki ga izvaja Center za izobraževanje in kulturo v občini Trebnje[8]. Namen programa je zagotoviti višjo izobrazbeno raven, integracijo romske skupnosti in sodelovanje med Romi in ne-Romi[9]. Izobraževalni programi so namenjeni nepismenim Romom in tistim, ki niso dokončali osnovne šole, ne glede na njihovo starost (od desetega leta dalje). Izobraževanje in dodatno poklicno usposabljanje ustvarja boljše zaposlitvene možnosti za Rome.

Dejavnost izobraževalnega Centra v Trebnjem zajema program za osnovnošolsko izobraževanje in program za socializacijo in integracijo Romov[10]. Učenci obiskujejo pouk 5 dni v tednu (2-4 ure dnevno), od septembra do junija. Sodelavci Centra so učitelji iz osnovne šole, upokojeni učitelji ter medicinsko osebje.

Program za osnovnošolsko izobraževanje poteka v skladu z rednim programom za opismenjevanje in se financira iz sredstev Ministrstva za šolstvo Republike Slovenije in Zavoda za zaposlovanje. Program za socializacijo in inte-

* * *

[8] Prikaz je pripravljen po projektni metodologiji Centra za lokalno samoupravo iz Budimpešte (koordinatorica Andrea Krizsan). Temelji na podatkih zbranih v intervjuih z direktorico Centra za izobraževanje in kulturo v Trebnjem Darinko Tomplak in koordinatorjem za romska vprašanja v občini Trebnje Dušanom Mežnaršičem (zapis pogovora Vera Klopčič in Nada Vilhar, marec 2001, INV) ter dodatnih pisnih gradivih, ki so jih pripravil na Centru za izobraževanje in kulturo v Trebnjem.

[9] Program se je izoblikoval na pobudo direktorice Centra Darinke Tomplak, ki se je dnevno srečevala z nepismenimi Romi, ki so prihajali na Center za socialno delo. Koordinator za romska vprašanja v občini Trebnje, Dušan Mežnaršič je podprl pobudo, tako da se dejavnost izvaja v sodelovanju vseh občinskih služb.

[10] Dejavnost se je pričela v letu 1992.Trenutno je v program vključenih 54 Romov.

gracijo Romov zajema poučevanje splošnih znanj s področja zdravstvenega varstva, higienskih standardov, gospodinjstva, itd. Financira se iz sredstev Ministrstva za šolstvo Republike Slovenije in iz sredstev občine Trebnje.

Romi v občini Trebnje živijo v izoliranih naseljih na obrobjih vasi. Večina jih živi v naselju Hudeje (195), in v nekaterih drugih naseljih: Mala loka (6), Zagorice pri Velikem Gabru(21), Gline pri Velikem Gabru (6). Dejavnosti izobraževalnga programa potekajo v glavni stavbi Centra za izobraževanje in kulturo v občini Trebnje. Zagotovljen je dnevni prevoz romskih učencev.

V financiranju celotnega programa sodelujejo: Občina Trebnje, Ministrstvo za šolstvo Republike Slovenije, Zavod za zaposlovanje in Center za izobraževanje in kulturo v občini Trebnje. Pri izvajanju programa sodeluje tudi Center za socialno delo v občini Trebnje.Ministrstvo za šolstvo RS zagotavlja mentorje in učitelje za opismenjevanje.Občina Trebnje zagotavlja prostore, ogrevanje, materialne stroške in učbenike. Zavod za zaposlovanje zagotavlja mesečno podporo v višini 6.000 SIT in prevozne stroške za vsakega kandidata, ki je starejši od 15 let.

Novost v tem programu je spoznanje, da mora biti program za opismenjevanje Romov fleksibilen in individualen, ter da mora pouk potekati v manjših skupinah, v izjemnih primerih prilagojen celo samo za enega kandidata. Uvajajo poseben način samo izobraževanja, ki temelji na učenju na daljavo. Učenci prihajajo v šolo samo enkrat tedensko za cel dan, druge dni pa delajo doma v skladu z navodili in domačimi nalogami.

Razhajanja z določbami v področni zakonodaji so v tem, da so pravna zagotovila o posebnih programih za opismenjevanje namenjena le kandidatom nad 15 let. Na izobraževalnem Centru v Trebnjem so prepričani, da je tudi desetletne Rome, ki so prenehali z rednim šolanjem potrebno vključiti v ta program, saj drugače mogoče nikoli ne bodo nadaljevali šolanja.

Ena od ugotovitev je, da je za uspešno izobraževanje Romov potrebno stalno izobraževanje in pomoč pri ohranjanju motivacije za izobraževanje. Druga značilnost je, da mora izobraževalni Center pri načrtovanju in izvajanju programa upoštevati možnost pogostejšega izostajanje romskih učencev iz šole, še posebej v času sezonskega nabiranja gob in zdravilnih zelišč.

Drugi primer/Programi za zaposlovanje Romov, ki jih izvaja podjetje "B in Z" iz Ljubljane

Podjetje "B in Z" iz Ljubljane je pričelo s programi za zaposlovanje Romov v okviru skupnih projektov »Kovnica znanja«, ki potekajo skupaj z Zavodom za zaposlovanje Republike Slovenije in so na splošno namenjeni za pomoč brez-

poselnim osebam pri iskanju zaposlitve. Brezposelnim , ki sodelujejo v programu je zagotovljena finančna podpora in povrnitev potnih stroškov. Podjetje »B in Z«je razvilo nov pristop v pomoči brezposelnim, ki temelji na psiho-socialnih programih pomoči. Pobudo za izvajanje in pričetek posebnih programov za zaposlovanje Romov je pripravila Območna enota Zavoda za zaposlovanje v Novem mestu[11]. Zaradi različnih okoliščin v katerih živijo Romi v Prekmurju in na Dolenjskem, so zaposlitveni programi za obe skupine Romov različno zasnovani. Romi v Prekmurju so vključeni v redne zaposlitvene programe, za Rome na Dolenjskem pa morajo biti programi ustrezno prilagojeni vsaki od konkretnih situacij.

V podjetje "B in Z" so pripravili celovit program za izobraževanje, poklicno usposabljanje in zaposlovanje Romov[12]. Med drugimi dejavnostmi, ki so namenjene Romom, so pripravili in uspešno izvedli dejavnost čiščenja in urejanja romskega naselja Hudeje v občini Trebnje[13]. V letu 1998 je podjetje »B in Z« pričelo z desetmesečnim projektom v sklopu programa javnih del odvažanja smeti in urejanja naselja. Program je vseboval tudi 33 ur pripravljalnega dela, ki zajema splošna znanja o varnosti pri delu, higienskih standardih in naravi dela . Program se je izvajal 10 ur tedensko. Po končanem programu so udeleženci prejeli potrdilo o opravljenem usposabljanju.

V okviru tega programa podjetja »B in Z« so se Romi v sodelovanju s podjetjem Komunala, usposabljali za dela povezana s čiščenjem in urejanjem naselij. Z vsakim udeležencem v programu je bil predhodno opravljen poseben individualni pogovor, kot podlaga za načrt usposabljanja in dela.

Dejavnost je potekala v sodelovanju z lokalnimi oblastmi. Sodelovali so: občina Trebnje, Center za socialno delo, javni podjetji Komunala in Surovina, člani romske skupnosti in njihovi sosedje. Predno je podjetje "B in Z" pričelo s čiščenjem naselja Hudeje je bilo v tem romskem naselju več kot 150 zapuščenih starih avtomobilov in različne vrste smeti, kar je vse skupaj ekološko resno ogrožalo naselje in širšo okolico.

Štirje kmetje iz soseščine naselja Hudeje so s traktorji pomagali odstranjevati največje kose odpada, podjetje Surovina pa je zagotovilo kompresijsko orodje.

* * *

[11] Dora Zagorc (v razgovor v novembru 2000) je povedala, da je podjetje »B in Z« je pričelo s programi za mlade Rome. V prvi »Kovnici znanja« v Novem mestu so jih učili šivati na šivalnih strojih. Za božične in novoletne praznike so romski straši pripravili nova oblačila za svoje otroke. Njihove izkušnje potrjujejo, da morajo biti programi za Rome načrtovani in izvajani individualno in morajo trajati vsaj 9-10 mesecev.

[12] Bistvene značilnosti tega programa je predstavila svetovalka in članica strokovne ekipe Dora Zagorc na okrogli mizi o položaju Romov v Sloveniji in Avstriji, Ljubljana april 1999.
Glej: Report from the Round Table, Razprave in gradivo št. 35. 1999, str. 324

[13] Primer je opisan v skladu z zahtevano metodologijo za delovno srečanje Sveta Evrope o dobrih praksah glede Romov v posameznih državah (Budimpešta, december 2000).

Javno podjetje Komunala je zagotovilo smetnjak za odlaganje smeti.

Ker so bili vsi zadovoljni z rezultati te dejavnosti, so se odprle možnosti za zaposlitev Romov v načrtovanih programih javnih del. Opisani projekt je istočasno ustvaril boljše življenjske pogoje za Rome in zagotovil poklicno usposabljanje in s tem boljše zaposlitvene možnosti Romov .

Najpomembnejši rezultati programa za Rome, ki jih je podjetje »B in Z« izvajalo skupaj s Centri za socialno delo je v tem, da so se Romi privadili na osnovne higienske standarde, da so se vključili v osnovnošolsko izobraževanje, in poklicno usposabljanje, v programe javnih del ter opravili vozniške izpite.

Projekt pa je prispeval tudi k izboljšanju odnosov med Romi in ne Romi, saj so bili med izvajalci Romi in ne Romi. S tem, da so odstranili smeti in uredili romsko naselje so prispevali k ekološki varnosti celega območja.

REGIONALNI PROJEKT ZA JUGOVZHODNO EVROPO ZA POVEČANJE MOŽNOSTI ZA ZAPOSLOVANJE ROMOV/DELAVNICA ZA USPOSABLJANJE DELAVCEV LOKALNIH ZAVODOV ZA ZAPOSLOVANJE ZAPOSLITVENE MOŽNOSTI PRIPADNIKOV ROMSKE SKUPNOSTI

Delavnica je potekala v Novem mestu, v času od 3. - 5. oktobra 2001. Cilji delavnice so bili izboljšanje možnosti za zaposlovanje Romov[14]. Vsebina in izjemno živahna razprava je pritegnila k aktivnemu sodelovanju vse udeležence delavnice, ki so vsi skupaj prispevali k uspešnemu poteku dela. Predstavitev projektov in primerov dobre prakse, predstavitev praktičnih izkušenj iz Slovenije in iz drugih držav (konkretno iz Švedske in Romunije) ter opredelitev najpomembnejših odprtih vprašanj skupaj s predlogi za delovanje v prihodnje pomenijo vsebinsko podlago za nadaljnje lokalne, državne in regionalne dejavnosti na področju zaposlovanja Romov v Sloveniji.

* * *

[14] Splošno informacijo o delavnici so povzeli naslednji mediji:
- Lokalna TV/»Vaš kanal« (Sreda, 3.10.2001)
- TV Slovenija (Četrtek, 4. 10.2001)
- »Radio D« /lokalni radio (Petek,5.10.2001)
- Radio Slovenija (Četrtek, 4. 10.2001)
- Časopis»Dolenjski list« (Sreda, 3.10.2001 in 10.10.2001)

Delavnice so se udeležili:

- Predstavniki območnih zavodov za zaposlovanje z območij v Sloveniji kjer živijo Romi
- Predstavniki Zveze Romov Slovenije in predstavniki Romov z Dolenjskega
- Predstavniki centrov za socialno delo
- Predstavniki delodajalcev
- Predstavnik Urada za narodnosti
- Predstavnici Inštituta za narodnostna vprašanja
- Dva eksperta iz tujine/: Alina Maric(LERNIA, Švedska) in Virgil Bitu (Foundation PAKIV, Romania).

V uvodnem referatu je direktor območne enote Zavoda za zaposlovanje iz Novega mesta predstavil možnosti in konkretne programe za zaposlovanje Romov v Sloveniji.

Ob razpravi o temi I (Kako lahko zavodi za zaposlovanje prispevajo k izboljšanju delovnih stikov z romsko skupnostjo) so udeleženci pričeli s primerjalno predstavitvijo izkušenj in posameznih problemov oz. možnosti in ovir za boljše delo. Čeprav so udeleženci delali ločeno v manjših delovnih skupinah, so si bile njihove ugotovitve v bistvu zelo sorodne. Glavna dilema, ki je povezana z ustavno in zakonsko ureditvijo pravice do (ne)opredeljevanja v smislu narodnostne pripadnosti ter zakonske ureditve varstva osebnih podatkov se je izoblikovala v obliki vprašanja brez odgovora:

Ali naj bodo Romi opredeljeni kot posebna skupina znotraj nezaposlenih oseb in naj bodo torej upravičeni do posebnih pravic ali pa je rešitev v zagotovitvi enakega statusa, varstva in možnosti tako za Rome kot za vse druge brezposelne osebe.

V okviru teme II (Kako lahko zavodi z zaposlovanje spodbujajo samozaposlitev in zaposlovalne projekte znotraj romske skupnosti) je g.Virgil Bitu predstavil pridobitne projekte, ki trenutno potekajo v Romuniji, v njih pa so vključeni tudi Romi. Nato je povabil udeležence k izračunu dejanskih letnih stroškov države za brezposelno osebo, ki prejema socialno pomoč, v primerjavi s stroški odpiranja novih delovnih mest.

Ob obravnavi teme III (Kako lahko zavodi za zaposlovanje razvijajo učinkovito strategijo za delodajalce glede zaposlovanja romske skupnosti) je direktorica podjetja Portoval iz Novega mesta, Silva Bajuk je predstavila programe za Rome,

ki so potekali v okviru programa javnih del na Dolenjskem (predstavitev na CD, s slikami, grafi in ilustracijami).

Ob sodelovanju vseh udeležencev je ekspert Virgil Bitu pripravil seznam 12 točk o tem, kako izboljšati možnosti za zaposlovanje Romov[15].

SPLOŠNE OPOMBE, UGOTOVITVE IN PRIPOROČILA DELAVNICE

- Udeleženci so se strinjali da se morajo ukrepi uresničevati postopoma. Zaradi nizke stopnje izobrazbe in pomanjkanja motivacije, mora usposabljanje Romov za zaposlovanje zajeti tudi odpravo nepismenosti, osnovnošolsko izobraževanje in tečaje za usposabljanje za mladino in odrasle.
- V tem trenutku zajemajo možnosti za zaposlovanje Romov v Sloveniji predvsem vključevanje Romov v programe javnih del (npr. na področjih: ureditev bivalnih razmer, izobraževanje, kmetijstvo).
- Možnosti za prihodnost so bodisi v vključevanju Romov v programe javnih del ali v oblikovanju posebnih podjetij oz. kooperativ , ki jih lahko upravljajo Romi ali ne-Romi. Predstavniki Romov so poudarili, da je za nadaljnja izboljšanja nujno pričeti s posebnimi tečaji o romski kulturi, identiteti in tradiciji.Tako se bodo uslužbenci zaposleni v javnih službah seznanili tudi s kulturnimi značilnosti romske skupnosti, ne le s socialnimi problemi.
- Predstavniki Romov so izrazili pripravljenost sodelovati z lokalnimi in državnimi ustanovami v prizadevanjih za izboljšanje možnosti za zaposlovanje Romov. Predlagali so, da bi bila Zveza Romov Slovenije kontaktna točka in posrednik med delodajalci in Romi, ki iščejo zaposlitev.
- V zaključnem delu so se izoblikovali predlogi za najpomembnejše ukrepe, ki morajo biti vključeni v državno strategijo za zaposlovanje Romov v Sloveniji. V skladu z Vladnim programom za "pomoč Romom" iz leta 1995,

* * *

[15] To so naslednje možnosti :
- vključiti nove poklice v seznam poklicev;
- oblikovati poseben sklad za podporo pridobitnim projektom in samozaposlitvenim projektom za Rome;
- podpirati infrastrukturo in možnosti delovanja romskih nevladnih organizacij;
- zadolžiti posamezno osebo na Zavodih za zaposlovanje za vprašanje Romov in ustvariti ustrezno mrežo stikov za to področje;
- zaposliti Rome kot svetovalce v območnih zavodih za zaposlovanje;
- zagotovit zaposlitev za Rome, ki so končali višjo stopnjo izobrazbe ali tečaje za poklicno usposabljanje;
- spodbujati partnerstvo med Romi, nevladnimi organizacijami in državnimi ustanovami;
- vključiti romske nevladne organizacije v postopek zaposlovanja Romov;
- dati romskim nevladnim organizacijam status kontaktne točke med delodajalci in romskimi iskalci zaposlitve;
- dati finančne olajšave za delodajalce, ki zaposlujejo Rome;
- objaviti uradne dokumente o Romih in spoštovati sprejeta zagotovila;
- organizirati posebne tečaje za poklicno usposabljanje in prekvalifikacijo za Rome.

so udeleženci predlagali sodelovanje med Romi in državnimi organi, lokalnimi oblastmi in ustanovami.

- Primeri dobre prakse in doseženi rezultati na lokalni ravni morajo biti vključeni v nacionalni program in strategijo. Še posebej pomembno je, da se za uresničitev programov in strategij določi način ustrezne oblike financiranja iz proračuna.

RAZVOJ MODELOV ZA IZOBRAŽEVANJE IN USPOSABLJANJE ROMOV Z NAMENOM ZAGOTOVITI POVEČANJE REDNEGA ZAPOSLOVANJE

Že sedaj je možno opredeliti nekatere pozitivne značilnosti delavnice za razvoj modelov za izobraževanje in zaposlovanje Romov z namenom zagotoviti povečanje rednega zaposlovanja:

- To je bila priložnost za direktne kontakte predstavnikov območnih zavodov za zaposlovanje z območij v Sloveniji kjer živijo Romi, za spoznavanje, izmenjavo izkušenj in primerjavo z izkušnjami iz drugih držav;
- Pomemben rezultat delavnice je v tem da je omogočila in olajšala stike med Romi, romskimi društvi in uslužbenci javnih ustanov, še posebej v območnih zavodih za zaposlovanje in v centrih za socialno delo;
- Delavnica je okrepila obstoječe sodelovanje in mrežo stikov ter poudarila potrebo po razvoju in učinkovitem oblikovanju in izvajanju nacionalne strategije za zaposlovanje Romov v Sloveniji.

V letu 2001 se je pričel projekt Inštituta za narodnostna vprašanja »Razvoj modelov za izobraževanje in usposabljanje Romov z namenom zagotoviti povečanje rednega zaposlovanje«, ki izhaja iz rezultatov opravljenih študij o možnih poteh izboljšanja položaja romske skupnosti in temelji na nadaljevanju sodelovanja s sorodnimi ustanovami[16]. Projekt opredeli in identificira odprta vprašanja pri zaposlovanju Romov kot težje zaposljive skupine in dosedanje načine za odpravo diskriminatornih praks v posameznih konkretnih okoljih. V zaključni fazi projekta bodo oblikovani predlogi metod in ukrepov za razvoj celovite strategije R Slovenije na področju oblikovanja modelov izobraževanja in usposabljanja Romov [17].

* * *

[16] Projekt o Romih v procesih evropske integracije v okviru Pakta za Stabilnost v JV Evropi (Izvajalci:Inštitut za narodnostna vprašanja, Avstrijski Inštitut za Vzhodno in Jugovzhodno Evropo, Izpostava v Ljubljani, Inštitut za migracije in narodnosti iz Zagreba).

[17] Raziskovalni projekt »Razvoj modelov za izobraževanje in usposabljanje Romov z namenom zagotoviti povečanje rednega zaposlovanja«(odgovorna nosilka mag. Vera Klopčič) v okviru Ciljnega raziskovalnega programa (CRP) sofinancirata Ministrstvo a šolstvo, znanost in šport ter Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.

Projekt je usmerjen v analizo ali so v praksi uresničene možnosti, ki jih nudijo mednarodni dokumenti, ustavna zagotovila in sprejete programske usmeritve v Sloveniji, ki dajejo podlago za izvajanje ustreznih konkretnih ukrepov za izboljšanje dejanskega položaja Romov v Sloveniji na področju izobraževanja in usposabljanja za zaposlovanje.

Na podlagi rezultatov projekta bo možno pripraviti konkretne predloge za sofinanciranje projekta iz mednarodnih virov, saj v Evropi poteka vrsta projektov za varstvo romske skupnosti, preprečevanje diskriminacije in odpravo predsodkov, tako v okviru Sveta Evrope in Evropske skupnosti (program PHARE), kot tudi drugih mednarodnih ustanov in organizacij.

VIRI

South East Europe Regional Project to Promote Employment Opportunities for Roma, Workshop I - Slovenia, Training workshop for the staff of local employment services working with Roma jobseekers, Novo Mesto, 3 - 5 October 2001, Final Report

Zaščita Manjšin, Poročilo Open Society Institute/Zavod za odprto družbo o spremljanju pridruževanja EU, Ljubljana 2001

Vladni program Republike Slovenije za zaposlovanje Romov »Enakost možnosti«, 2000

Manjšinske pravice in varstvo manjšin, poročilo Evropske Unije iz leta 2001 o napredku v državah kandidatkah

Vera Klopčič: Romi-Evropska manjšina, Razprave in gradivo 36/37, str 173-184

Brezpravni Romi, Teja Oblak, MAG št.44, 30.oktober 2001, str 60-63

GÜNTHER PALLAVER

DIE SÜDTIROLER VOLKSPARTEI ERFOLGREICHES MODELL EINER ETHNOREGIONALEN PARTEI. TRENDS UND PERSPEKTIVEN*

Etwa 85% der deutsch- und etwa 60% der ladindischsprachigen Bevölkerung Südtirols wählt die SVP. Sie ist eine erfolgreiche, interklassistische (im wesentlichen konservative) ethnische Sammelpartei mit einem außergewöhnlich hohen Organisationsgrad (40%). Bei allen Landtagswahlen seit 1948 hat sie immer die absolute Mehrheit der Stimmen erzielt. Ihr Erfolg läßt sich historisch begründen, liegt aber vor allem in ihrer Politik der ethnischen Spannung, in der Durchdringung aller politischen Subsysteme, in ihrer Politik der Anreize und dem ethnischen Vertretungsmonopol nach außen. Seit einiger Zeit läßt sich eine Entwicklung von einer rein ethnischen Sammelpartei hin zu einer alle Sprachgruppen umfassenden Regionalpartei feststellen.

Stichwörter: Südtirol, Politische Parteien

JUŽNOTIROLSKA LJUDSKA STRANKA
PRIMER USPEŠNE ETNOREGIONALNE STRANKA. TRENDI IN PERSPEKTIVE

Južnotirolsko ljudsko stranko voli kakih 85 % nemško- in tudi kakih 60 % ladinsko - govorečih prebivalcev Južne Tirolske. Stranka je uspešna medrazredna (v bistvu konservativna) etnična zbirna stranka z izjemno razvito organizacijsko strukturo (40%). Na vseh deželnih volitvah od 1948 dalje je zmeraj osvojila absolutno večino. Njen uspeh si lahko razložimo tudi iz zgodovinskih dejstev, vendar izhaja predvsem iz njene politike etnične napetosti, iz tega da je prežeta v vse politične subsisteme, iz njene aktivne politike in monopolnega položaja pri etničnem zastopanju. Že neka časa se razvija iz čisto etnične zbirne stranke v zbirno regionalno stranko vseh jezikovnih skupin.

Ključne besede: Južna Tirolska, politične stranke

1. DIE SVP, EINE ERFOLGREICHE PARTEI

Die Südtiroler Volkspartei[1] ist eine erfolgreiche Partei. Bei allen Landtagswahlen seit 1948 hat sie immer die absolute Mehrheit an Stimmen und Mandaten erreicht, seit 1948 stellt sie ununterbrochen den Landeshauptmann.[2]

Tabelle 1: SVP-Wahlergebnisse (in %) bei den Landtagswahlen 1948-1998

1948	1952	1956	1960	1964	1968	1973	1978	1983	1988	1993	1998
67,6	64,7	64,4	63,8	61,27	60,69	56,42	61,2	59,44	60,38	52,0	56,6

Quelle: Südtirol Handbuch (18)1999

Obgleich die SVP landesweit sehr gute Ergebnisse erzielt, liegen ihre Hochburgen in den am meisten agrarisch strukturierten Gemeinden. In diesen erzielte sie bis 1973 stets über 90% der Stimmen. Einen merklichen Bruch gab es erst bei den Landtagswahlen von 1993, als die SVP wegen der starken Konkurrenz von rechts (Union für Südtirol, Die Freiheitlichen) deutliche Stimmenverluste hinnehmen musste und in den Agrargemeinden nur mehr 70% der Stimmen erzielte. 1993 erzielte die SVP mit 52,0% auch ihr schlechtes Landtagswahl-Ergebnis. Ihre Verluste mit über 14% fielen in den Agrargemeinden deutlich höher aus als in den Industrie- und Dienstleistungsgemeinden. Von diesem Rückgang in den Agrargemeinden konnte sich die SVP bei den darauffolgenden Wahlen im Jahre 1998 nur geringfügig erholen. In diesen Gemeinden fielen die Gewinne niedriger aus als in den Industrie- und Dienstleistungsgemeinden.

* * *

* Präsentiert beim 11. österreichischen Volksgruppenkongress, Ossiach 21-23. September 2000

[1] Über die Südtiroler Volkspartei gibt es eine Reihe von Publikationen unterschiedlicher Qualität. Die umfassendste politikwissenschaftliche Studie hat Holzer (1991 und 1998) geliefert. Daneben gibt es eher deskriptive bis parteiimmanente Arbeiten, unter anderem von Gruber (1971), Pahl (1979) und Lill (1991). Mayr (1997) beschäftigt sich mit den Frauen in der SVP. Interessant sind vergleichende Studien mit anderen Minderheitenparteien, etwa jene mit den Ungarn in der Slowakei. Vgl dazu Minárik (1999).

[2] Karl Erckert (1948-1956), Alois Pupp (1956-1960); Silvius Magnago (1960-1989); Luis Durnwalder (seit 1989)

Tabelle 2: SVP-Ergebnisse in Agrar-, Industrie- und Dienstleistungsgemeinden 1948 - 1998

Jahr	Agrargemeinden	Industriegemeinden	Dienstleistungsgemeinden
1948	94,32	48,60	49,25
1952	93,00	45,69	46,43
1956	93,85	45,56	46,43
1960	93,35	44,76	45,65
1964	93,25	42,41	42,77
1968	92,99	42,12	42,56
1973	86,52	39,96	40,04
1978	89,70	43,67	44,25
1983	85,45	71,39	43,36
1988	87,11	71,87	43,54
1993	72,92	72,27	36,03
1998	76,46	76,82	39,84

Quelle: Zusammengestellt nach Daten bei Summerer 1999

Umgekehrt liegen die Wahlergebnisse in den Industrie- und Dienstleistungsgemeinden deutlich unter denen in den Agrargemeinden. Insbesondere die Konkurrenz von Sozialdemokratischen Parteien (SFP, SPS) in den 70er Jahren ließ den Anteil der SVP in den Industrie- und Dienstleistungsgemeinden etwas zurückgehen. Die starke Zunahme in den Industriegemeinden ab 1983 ist darauf zurückzuführen, dass Gemeinden mit einem hohen Italieneranteil wie Bozen in die Kategorie der Dienstleistungsgemeinden überführt wurden (1993 kam die Stadt Bruneck dazu).

Im Zeitraum von 1948 bis 1998 hat die SVP in den Agrargemeinden um 17,86 Punkte und in den Dienstleistungsgemeinden um 9,41 Punkte an WählerInnenkonsens verloren, dafür in den Industriegemeinden um 28,27 Punkte dazu gewonnen.

Aus den Wahlergebnissen in den ladinischen Gemeinden lässt sich im wesentlichen derselbe Trend wie in den deutschsprachigen Gemeinden verfolgen, allerdings mit dem Unterschied, dass die SVP in diesen Gemeinden um rund 25% weniger an Stimmen erhält (Summerer 1999, 124).

Seit der Parteireform von 1964, die den Wechsel von einer Honoratiorenpartei zu einer Massen- und Apparatspartei kennzeichnet (Holzer/Schweigler 1998, 167) waren die Mitgliederzahlen bis 1992 stetig im Steigen begriffen.[3]

1964, im Jahr der Parteireform, hatte die SVP 35.000 Mitglieder, die 1989 auf über 80.000 anstiegen. Das bedeutet, dass sich innerhalb von 25 Jahren der Mitgliederstand mehr als verdoppelt hat (Holzer 1991, 116-118). Während die Anzahl der Mitglieder 1991 81.000 betrug, sanken die eingeschriebenen Parteimitglieder zu Beginn der 90er Jahre, um sich ab 1996 zwischen 70.000 und 72.000 zu stabilisieren. Im Jahre 2000 sank der Mitgliederstand auf 69.000.

Tabelle 3: Entwicklung der Mitgliederzahlen 1996-2000

Jahr	1996	1997	1998	1999	2000
	72.000	72.000	71.000	71.000	69.000*

Quelle: Mitteilung der SVP 2000

Auf Grund der hohen Mitgliederzahlen lag der Organisationsgrad der SVP (Verhältnis WählerInnen bei Landtagswahlen und Mitgliedern) lange zwischen 40 und 45 %. 1993 lag dieser sogar bei 48,8 %, nachdem die SVP im Vergleich zum Wahljahr 1988 fast 25.000 Stimmen einbüßte. 1998 fiel der Organisationsgrad auf 41,5 %. Das bedeutet, dass fast jede/r zweite WählerIn Mitglied der SVP ist. Damit nimmt die SVP nicht nur in Südtirol, sondern auf europäischer Ebene eine absolute Spitzenposition ein. In anderen europäischen Ländern liegt der Organisationsgrad bei höchstens der Hälfte. Nur andere Agrarparteien erreichen annähernde Werte der SVP.

Tabelle 4: Organisationsgrad 1964-1998

Jahr	1964	1968	1973	1978	1983	1988	1993	1998
	26,3%	32,0%	38,5%	39,5%	43,5%	43,4%	48,8%	41,5%

Quelle: Holzer 1991 und Angaben der SVP 2000

* * *

[3] Die offiziellen Zahlen gelten seit jeher als etwas überhöht.

Tabelle 5: Landtagswahlen 1948 - 1998: Prozentsätze und Anzahl der Mandate der Landtagsparteien

Jahr	1948	1952	1956	1960	1964	1968	1973	1978	1983	1988	1993	1998
Anzahl Mandate	20	22	22	22	25	25	34	34	35	35	35	35
SVP	67,60 13	64,76 15	64,40 15	63,86 15	61,27 16	60,69 16	56,42 20	61,27 21	59,44 22	60,38 22	52,04 19	56,60 21
DC/PPI 1	10,78 2	13,72 3	14,35 3	14,61 3	13,52 3	14,40 4	14,08 5	10,79 4	9,55 3	9,07 3	4,43 2	2,7 1
PSI 2	4,99 1	5,75 1	5,62 1	5,90 1	5,38 1	7,18 2	5,64 2	3,35 1	3,91 1	4,03 1		
PCI/PDS 3	3,96 1	3,07 1	2,18 1	3,14 1	3,68 1	5,97 1	5,69 2	7,04 3	5,61 2	3,01 1	2,94 1	3,5 1
PSDI 4		3,46 1	4,03 1	3,64 1	3,82 1		3,44 1	2,29 1				
PSLI	3,08 1											
PLI 5					2,47 1	2,58 1						
MSI/AN 6	2,94 1	4,78 1	6,02 1	7,09 1	6,22 1	4,86 1	4,02 1	2,92 1	5,88 2	10,29 4	11,64 4	9,7 3
THP					2,40 1							
SFP							1,71 1					
SPS							5,14 2	2,22 1				
Grüne 7								3,65 1	4,52 2	6,72 2	6,92 2	6,5 2
PDU/FPS 8								1,33 1	2,44 1	1,35 1		
PRI 9									2,06 1			
UfS 10									2,54 1	2,29 1	4,80 2	5,5 2
Freiheitliche											6,06 2	2,5 1
LN											2,96 1	
Ladins 11											1,97 1	3,6 1
UCAA											1,74 1	
Unitalia												1,8 1
Lista Civica												3,7

Quelle: Zusammengestellt aus Daten im Südtirol-Handbuch (19)1999

Abkürzungsverzeichnis

SVP: Südtiroler Volkspartei; DC: Democrazia Cristiana; PPAA: Partito Popolare dell'Alto Adige; PSI: Partito Socialista Italiano; PCI: Partito Comunista Italiano; PDS: Partito Democratico della Sinistra; PSDI: Partito Socialista Democratico Italiano; PSLI: Partito Socialista Lavoratori Italiani; MSI: Movimento Sociale Italiano; AN: Alleanza Nazionale; THP: Tiroler Heimatpartei; SFP: Soziale Fortschrittspartei; SPS: Sozialdemokratische Partei Südtirols; PDU: Partei der Unabhängigen; FPS: Freiheitliche Partei Südtirols; PRI: Partito Repubblicano Italiano; UfS: Union für Südtirol; LN: Lega Nord; UCAA: Unione di centro Alto Adige; UCAA: Unione Centro Alto Adige; Il Centro UDA: Unione Democratica dell'Alto Adige

* * *

1 1993 hat die *DC* als *Partito Popolare Alto Adige* kandidiert, 1998 als *Popolari-Alto Adige Domani*

2 1968 hatte der *PSI* mit dem *PSDI* ein Wahlbündnis geschlossen. 1998 haben die *Socialisti Italiani (SI)* in einem Wahlbündnis mit den *Democratici di Sinistra* und dem *Partito Repubblicano* kandidiert.

3 1993 hat der *PCI* als *Partito Democratico della Sinistra* kandidiert, 1998 als *Progetto Centrosinistra*, einem Wahlbündnis zwischen *PDS/Democratici di Sinsitra, Partito Repubblicano, Socialisti Italiani.*

4 Der *PSDI* hat 1968 zusammen mit dem *PSI* kandidiert.

5 1998 haben *I Liberali* gemeinsam mit *Alleanza Nazionale* kandidiert.

6 1998 kandidierte der *MSI* als *Alleanza Nazionale.*

7 1978 kandidierte die Bewegung *Neue Linke/Nuova Sinistra*, 1983 als *Alternative Liste für das andere Südtirol/Lista Alternativa per l'altro Sudtirolo-pesc.* 1988 als *Grün-Alternative Liste/Lista Verde Alternativi*, ab 1993 als *Verdi-Grüne-Vert.*

8 Die *Partei der Unabhängigen* kandidierte 1988 als *Freiheitliche Partei Südtirols.*

9 Der *Partito Repubblicano* kandidierte 1998 gemeinsam mit den *Democratici di Sinistra* und den *Socialisti Italiani.*

10 1983 kandidierte der *Wahlverband des Heimatbundes (WdH)*, 1988 der *Südtiroler Heimatbund*, 1993 die *Union für Südtirol.*

11 1998 kandidierten die *Ladins* mit den *Demokratischen Partei Südtirols.*

12 Neben Vertretern der Zivilgesellschaft kandididerte unter diesem Namen *Forza Italia (FI)* und der *Centro Cristiano Democratico (CCD).*

13 Die Partei *Il Centro-Unione Democratica dell'Alto Adige* entsteht aus einer Spaltung des PPI in Südtirol und steht der gesamtstaatlichen Partei *CDU* nahe.

Nach Sartoris Klassifizierung der Parteiensysteme kann die SVP als eine prädominante Partei bezeichnet werden. Sartori versteht unter einer prädominanten eine Partei, die über mehrere Legislaturperioden hinweg bei demokratischen Wahlen eine solche Mehrheit an Sitzen erzielt, dass diese allein regieren kann (Sartori 1982, 69).

In Südtirol gibt es neben der SVP zwar eine Reihe von anderen Parteien, die als legitime Konkurrenten und als effektive Antagonisten der SVP auftreten, ohne daß es bis heute überhaupt zu Anzeichen einer Alternanz gekommen wäre.

Die SVP gewinnt ihre prädominante Position in einem Mehrparteiensystem. Im Südtiroler Landtag waren seit 1948 von einem Minimum von sechs (1948) bis zu einem Maximum von elf Parteien (1998) vertreten.

Dennoch muss die Anzahl der Parteien etwas differenziert betrachtet werden. Wichtig ist zuallererst festzustellen, dass die SVP eine ethnische Partei ist. Laut Parteiprogramm vertritt sie die Interessen der deutsch- und ladinischsprachigen Südtiroler, nicht jene der Italiener. Diese Einschränkung auf die deutsch- und ladinischsprachigen Südtiroler weist auf das zentrale ethnische Cleavages im Parteiensystem Südtirols hin. Dies bedeutet, dass es ethnisch abgegrenzte politische Arenas gibt und dass die SVP und mit ihr alle anderen deutschsprachigen Parteien nicht in Wettbewerb zu italienischsprachigen Parteien treten. Deshalb kann in Südtirol von zwei bzw. drei nach ethnischen Grundsätzen getrennten politischen Arenen gesprochen werden, die sich erst in einem zweiten Moment in weitere Subarenas aufteilen.

Von den Grünen als relativ junge Bewegung/Partei einmal abgesehen, die von ihrem Selbstverständnis, von ihrer Politik und von ihrer WählerInnenstruktur her als eine interethnische Bewegung / Partei zu bezeichnen ist (vgl. Reiterer 1998), durchzieht dieses ethnische Cleavage sämtliche elektorale Arenen.

Wenn wir die Parteien nach ethnischen Kategorien zuordnen, so können wir feststellen, daß die SVP über viele Jahre hinweg als einzige "deutschsprachige" Partei im Landtag vertreten war. In den elf Legislaturperioden von 1948 bis 1998 war die SVP fünf Mal als einzige deutschsprachige Partei im Landtag vertreten.

Von 1948 bis 1960 hatte sie den objektiven politischen Alleinvertretungsanspruch der deutsch- und mit Einschränkung der ladinischsprachigen Bevölkerung. Erstmals bei den Landtagswahlen von 1964 trat eine deutschsprachige Konkurrenz, die Tiroler Heimatpartei, in die politische Arena (2,40 %). Sämtliche deutschsprachige Oppositionsparteien, die bis heute im Landtag vertreten waren, haben in Summe nie mehr als 11 % der Stimmen auf sich vereinen können (1993: Die Freiheitlichen 6,06 %, Union für Südtirol 4,80 %). Zählt man zu diesen ethnischen Parteien noch die deutschsprachigen Wähler

und WählerInnen der Grünen hinzu, und noch etwa weitere zwei Prozent "andere" (PDS, DPS, usw.), so kommt man (1998) auf etwa 15 %. Bis vor den Landtagswahlen im Jahr 1993 lag dieser Prozentsatz immer unter 10.

Dies bedeutet, daß die SVP heute im Landesparlament gut 80% der deutschsprachigen und etwa 60% der ladinischsprachigen Bevölkerung vertritt.

Unter diesen Aspekten kann die SVP nicht nur als prädominante Partei eingestuft werden, sondern als hegemoniale Partei. Allerdings gibt es zu dieser Typologisierung Sartoris einen Unterschied. Laut Sartori besteht in einem solchen Fall weder ein formeller noch ein de facto politischer Wettbewerb. Andere Parteien können zwar existieren, aber den Satellitenparteien wird nicht zugestanden, mit der hegemonialen Partei unter Bedingungen des Wettbewerbs und der Gleichheit zu konkurrenzieren. Eine Ablöse der hegemonialen Partei ist gar nicht vorgesehen, ihre Hegemonie wird nicht in Frage gestellt (Sartori 1982, 70).

Tabelle 6: Sprachgruppenverhältnis der Abgeordneten im Südtiroler Landtag: Landtagswahlen 1998

Dt. Sprachgruppe	Ital. Sprachgruppe	Lad. Sprachgruppe
SVP 21	Alleanza Nazionale 3	Ladins 1
Union für Südtirol 2	Grüne 1	
Grüne 1	Lista Civica/FI/CCD 1	
Die Freiheitlichen 1	Progetto Centrosinistra Mitte Links Projekt 1	
	Popolari-AADomani 1	
	Unitalia 1	
	Il Centro 1	
Summe 25	9	1

Sprachgruppe	Landtagswahlen 1998	Prozent	Volkszählung 1991
Deutsch	25	71,43	68,0%
Italienisch	9	25,71	27,6%
Ladinisch	1	2,86	4,4%

Quelle: Südtirol Handbuch (19) 1999, 103

Im Gegensatz dazu gibt es in Südtirols selbstverständlich demokratische Spielregeln, die eine Ablöse der SVP von der politischen Macht theoretisch möglich macht. Die Parteien treten in der politischen Arena in Konkurrenz zu ihr und die anderen deutschsprachigen Parteien fristen kein Satellitendasein. Unter der Voraussetzung, dass das Parteiensystem ausschließlich unter ethnischen Vorzeichen betrachtet wird, weil es sich in der Tat als eine gesonderte Arena präsentiert, könnte man von der SVP als von einer demokratisch-hegemonialen Partei sprechen.

An dieser Stelle erhebt sich die Frage, ob diese deutschen Parteien nach dem Modell Sartoris überhaupt gezählt werden können oder nicht.

Derzeit sind als rein ethnisch deutsche Parteien die Freiheitlichen (vgl. Angerer 2000) und die Union für Südtirol (vgl. Steiner 1999) im Landtag vertreten, für die Ladiner die Ladins. Die "Koalitionsfähigkeit" fällt bei der erdrückenden Mehrheit der SVP bei allen drei Parteien von allem Anfang an weg. Bleibt das Einschüchterungspotential. Dieses besteht mehr psychologisch, weniger in seiner praktischen Auswirkung. Mit 10 Prozent Dissidenten sieht sich die SVP schon seit langem konfrontiert. Dieser Sockeldissens hat auf die Mehrheitsverhältnisse keinen Einfluß, wohl aber auf den Alleinvertretungsanspruch der deutsch- und ladinischen Volksgruppe und auf den damit verbundenen "Fetischismus der Einheit."

Selbst der Verlust der absoluten Mehrheit würde nicht zu einer Alternanz führen. Denn die SVP würde auch weiterhin mit italienischen Koalitionspartnern regieren können, ohne auf deutscsprachige Parteien zurückgreifen zu müssen. Dennoch wird die SVP durch die Präsenz deutscher Parteien gezwungen, ihre rechte Flanke abzudecken. Insofern zählen diese beiden Parteien. Bei den Ladinern geht es hingegen in erster Linie um den Anspruch, welche Partei die kleinste Minderheit im Lande nach außen hin vertritt. Die SVP kann zwar auf mehr WählerInnen in den ladinischen Tälern als die Ladins verwiesen, dennoch ist wegen der notwendig hohen Vorzugsstimmen unter den SVP-KandidatInnen kein SVP-Ladiner im Landtag vertreten, während die Ladins dank eines Restmandats schon zweimal (1993 und 1998) in den Landtag einziehen konnten. Wegen des kontroversen Anspruchs der ladinischen Vertretung müssen deshalb auch die Ladins gezählt werden.

Trotz ihrer absoluten Mehrheit an Stimmen und Mandaten im Landtag kann die SVP nicht allein regieren, da im Autonomiestatut ein interethnisches Korrektiv verankert ist. Dieses sieht vor, daß in der Landesregierung die Sprachgruppen im Verhältnis zu ihrer Stärke im Landtag vertreten sein müssen (Artikel 50, Abs. 3 des Autonomiestatuts). Für die Ladiner als kleinste Sprachgruppe besteht eine besondere Regelung. Ihre Vertretung im Landtag muss garantiert sein (Art. 62 des Autonomiestatuts).

Dieses interethnische Korrektiv ist der Ausfluss des „Prinzips der Inklusion der Sprachgruppen", wie dies auch in einer Reihe von anderen Normen zum Ausdruck kommt. Trotz ethnischer Trennung werden die Sprachgruppen kraft Landesverfassung gezwungen, miteinander zu kooperieren. Hier liegt die institutionelle Klammer des ethnisch getrennten Parteiensystems.

An diesem Punkt angelegt müssen wir uns fragen, wo die politischen (Wahl)Erfolge der SVP in einem Zeitraum von über 50 Jahren liegen. Und

während andere Parteien in Europa von Erosionsprozessen geplagt werden, vom Schwund der Mitgliederzahlen und vom Schwund der Stammwählerschaft, kann die SVP nach wie vor Erfolgsmeldungen verzeichnen.

Wollen wir den politischen Erfolg der SVP etwas genauer prüfen, müssen wir zumindest 5 Faktoren berücksichtigen. Es sind dies:

1. Die historische Dimension
2. Die Politik der ethnischen Spannung
3. Die Durchdringung der gesellschaftlichen Subssysteme
4. Die Politik der Anreize
5. Das ethnische Monopol der „Vertretung nach außen"

2. DIE ZENTRALEN FAKTOREN DES SVP-ERFOLGS

2.1. Die historische Dimension

Die SVP wurde am 8. Mai 1945 gegründet (vgl. Frasnelli/Gallmetzer 1990). Primäres Ziel der neuen Partei war die Durchsetzung des Selbstbestimmungsrechts, in zweiter Linie das Erlangen einer Autonomie für Südtirol (Gatterer 1969, 867). Obgleich die Südtiroler Gesellschaft 1945 zutiefst gespalten war zwischen den Optanten, die 1939 für die Auswanderung ins Deutsche Reich gestimmt hatten, und den Dableibern, die sich für den Verbleib in Südtirol ausgesprochen hatten (Stuhlpfarrer 1985, Eisterer/Steininger 1989), wurden die Gräben zwischen diesen beiden Gruppen von allem Anfang zugeschüttet. Die ideologische Bruchlinie zwischen Befürwortern und Gegnern des Nationalsozialismus wurde von der "Ideologie der Volkstumspolitik" überlagert; vgl. Pallaver 1999).

Dieses ethnonationale und interklassistische Modell war nicht neu, sondern reicht bis ins 19. Jahrhundert zurück, als sich in Tirol die nationale Mobilisierung verdichtete. Und wie 1945 war die Herausbildung und Verfestigung der Bruchlinien im Tiroler Parteiensystem, vor allem aber der Zusammenschluss der konservativen Parteien von einer im wesentlichen defensiven Strategie gekennzeichnet. Vor dem Ersten Weltkrieg bezog sich diese Defensive gegen die Anerkennung einer Autonomie für das Trentino und gegen die aufkommende Arbeiterbewegung (Hartungen / Pallaver 1986). Die politische Mobilisierung entlang des Klassenkonflikts wurde durch die nationalen Auseinandersetzungen überlagert. Und nach der Bereinigung des Kulturkampfes zwischen Liberalen und Klerikalen im Ausgang des 19. Jahrhunderts war der Weg für eine breite Interessensgemeinschaft aller bürgerlichen Parteien endgültig geebnet.

Das Modell einer (deutsch)nationalen Sammelbewegung, wie sie 1945 von der SVP ins Leben gerufen worden ist, wurde vor dem Ersten Weltkrieg 1905 mit der Gründung des "Tiroler Volksbundes" realisiert (Kuprian 1994). Sämtliche deutschsprachigen Parteien mit Ausnahme der Sozialdemokraten arbeiteten im Tiroler Volksbund zusammen und unterstützten sein Ziel einer innernationalen Kolonisierung. Die Zusammenarbeit kam deutlich in der engen personellen Verflechtung zwischen führenden Vertretern der bürgerlichen Parteien und der Führungsschicht des Tiroler Volksbundes zum Ausdruck. Der politische Kitt über alle ideologischen Widersprüche hinweg bildete der Deutschnationalismus (Vgl. Holzer 1992, 43-45).

Auf diesem Modell eines bürgerlich-nationalen Kartells baute auch der "Deutsche Verband" auf, der nach der Annexion Südtirols an Italien aus dem Zusammenschluss der Deutschfreiheitlichen und der Tiroler Volkspartei entstand (Gruber 1971, 157ff; Trafojer 1971, 142ff). Es war die Neuauflage des Zusammenschlusses aller deutschsprachigen bürgerlichen Parteien. Die Sozialdemokraten schlossen sich diesem Dachverband nicht an (Othmerding 1984, 312). Dachverband deshalb, weil sich die beiden Parteien nicht fusionierten. Allerdings war die liberale Komponente stark unterrepräsentiert. Diese christlich-sozial-konservative Hegemonie im Südtiroler Parteiensystem wurde während der Zeit des Faschismus sogar noch ausgebaut. Die Parteien wurden zwar verboten, doch die personelle und organisatorische Verflechtung zwischen Kirche und Christlichsozialer Partei erlaubte es dieser, über die Organisation der Kirche ein Mindestmaß an politischer Tätigkeit und politischer Kommunikation aufrechtzuerhalten. Diese Möglichkeiten hatten die Liberalen und Sozialdemokraten nicht (Holzer 1991, 48).

Die Entnationalsierungspolitik des Faschismus führte zu einer starken ethnischen Subkultur und zu einem starken regionalistischen Patriotismus. Der zeitweise Verlust an Loyalitäten gegenüber Kirche und christlich-konservativen Werten ab den 30er Jahren durch die Herausbildung der nationalsozialistischen Bewegung "Völkischer Kampfring Südtirol" (Steurer 1980) war nur ein Intermezzo, leistete aber einen wesentlichen Beitrag zur Stärkung der Ideologie der "Volksgemeinschaft" und der Volkstumspolitik für die Jahre nach 1945.

In der Zwischenkriegszeit wurden die Fundamente der "Südtiroler Nation" gelegt. Die durch die Entnationalisierungspolitik des Faschismus übersteigerte Symbolik all dessen, was deutsch war, hat zu einer schrittweisen Identifizierung der eigenen Identität mit dem Territorium und zu einer Erosion der vor 1918 existierenden Tiroler Identität geführt. Faschismus und Nationalsozialismus, Stichwort "Option", haben die Südtiroler zu einer „Schicksalsgemeinschaft" geformt.

1945 war die Volkspartei die erste politische Partei, die gegründet wurde, was ihr einen Vorsprung an politischer Legitimität in der Bevölkerung und gegenüber den Alliierten sowie einen organisatorischen Vorsprung gegenüber später gegründeten Parteien verlieh (Holzer 1991, 63). Die Kontinuitäten zwischen dem Deutschen Verband und der SVP waren augenscheinlich. Führende Vertreter des Deutschen Verbandes waren 1945 maßgeblich an der Gründung und Führung der SVP beteiligt. Das Edelweiß als Parteizeichen des Deutschen Verbandes wurde von der SVP übernommen, der Name Volkspartei bezog sich auf die ehemals Tiroler Volkspartei. Die Organisationsstruktur der SVP sowie die Nähe zur Katholischen Kirche knüpfte dort an, wo diese während der NS-Herrschaft in Südtirol unterbrochen worden war. Und während andere Parteien lediglich versuchen können, ein bestimmtes Territorium zu kontrollieren (Vgl. Biorcio 1997, 110), hat die SVP dieses Territorium in Besitz genommen.

2.2. Die Politik der ethnischen Spannung

Die SVP bezeichnet sich als Sammelpartei der deutsch- und ladinischsprachigen Südtiroler. Hinter dieser Formel steht die Ideologie der Volkstumspolitik. Dies bedeutet, daß nicht irgendeine Ideologie Grundlage der politischen Identität der SVP ist, sondern das Volkstum.

Im Kampf um das Überleben der deutsch- und ladinischsprachigen Volksgruppe zuerst, im Kampf um die Absicherung, sodann um den Ausbau der Minderheitenrechte war die SVP sehr erfolgreich. Südtirols Autonomie wird heute europaweit als Modell für einen besonders erfolgreichen Minderheitenschutz angepriesen. Die einst dominierte Minderheit ist heute zu einer dominanten Mehrheit in der Provinz Bozen aufgerückt (Pristinger 1984).

Die Politik des ethnischen Abwehrkampfes und des Einsatzes für Minderheitenschutz und Autonomie beruht auf dem Modell der "Volksgemeinschaft" und auf dem Gegensatzpaar "Wir" und die "anderen". Die "Ideologie der Volksgemeinschaft" sollte ausdrücken, dass die innerhalb der Volksgruppe bestehenden Interessensgegensätze dem höheren Ziel, nämlich des Erhaltens der Volksgruppe untergeordnet werden müssen und dass die Geschlossenheit der Volksgruppe Voraussetzung für eine erfolgreiche Politik ist.

Diesem Druck der Geschlossenheit der Volksgruppe wurde der interne politische Pluralismus geopfert. Nach den Landtagswahlen von 1948 lösten sich die Südtiroler Sozialdemokraten, einzige deutschsprachige Partei neben der SVP, so gut wie auf (Othmerding 1984, 766). Ab diesem Zeitpunkt ist der Durchbruch bei der von allem Anfang an angestrebten ethnischen Identifizierung mit der politischen Identifizierung gelungen. In Ermangelung anderer Parteien, die die

Interessen der Südtiroler glaubhaft vertraten, wurden Volksgruppe und Partei eins.

Die Strategie, die Südtiroler Volks-Partei als Partei des Südtiroler Volkes, sozusagen als "Staatspartei" darzustellen, war natürlich zur Herrschaftsabsicherung angelegt. Politischer Dissens wurde bis vor kurzem zum Verrat am eigenen Volk gebrandmarkt (Holzer 1991, 75, Blaschke 1985). Treue zur Partei wurde als Ausfluss der Volkstreue präsentiert.

Im Parteistatut von 1964 kommt diese semantisch-inhaltliche Gleichsetzung sehr klar zum Ausdruck: "Die Südtiroler Volkspartei ist die politische Vereinigung aller heimattreuen Südtiroler" (Statut 1964). Wer diese Loyalität zur SVP ablehnt, gilt als nicht-heimattreu und somit als Verräter an der Heimat.

Dies ist die politisch-ideologische Matrix, auf der seit 1945 bis heute jeder Wahlkampf geschlagen wurde. Zu ihrer Aufrechterhaltung wurde das Gegensatzpaar "Wir" und die "anderen", (die Italiener), eingesetzt, aber nicht nur ethnisch, sondern auch ideologisch. Der Mythos der Einheit des Volkes wurde gegen die Arbeiterbewegung ausgespielt, gegen die Linke insgesamt oder gegen interethnische Listen. Politische Dissidenz bedeutet die Zuordnung zu den "anderen", eine bis heute erfolgreiche Strategie, mit dem Hinweis auf die Gefahr einer "Spaltung des Volkes" die Symbiose zwischen bürgerlichem Interklassismus und Volksmythos aufrechtzuerhalten. Auch bei den Parlamentswahlen von 1996 hieß die Parole der SVP: "Seien wir einig im Edelweiß, stark in unserer Tiroler Überzeugung, geschlossen als Volksgruppe" (Brugger 1996).

Zur Aufrechterhaltung ihrer politischen Hegemonie setzt die SVP das Gegensatzpaar "wir" (deutsch) und die "anderen" (italienisch) gezielt ein, was sich in der Politik der ethnischen Spannung ausdrückt. Die SVP benötigt Feindbilder von außen für den inneren Zusammenhalt. Die ethnischen Spannungen sind die Klammer, der Kitt, der die Volkspartei zusammenhält. Fiele diese Klammer weg, würde die SVP in eine Legitimationskrise als ethnische Sammelbewegung fallen. Ethnische Konflikte sind somit das Lebenselixier der SVP. Diese müssen ständig köcheln, dürfen aber nicht eskalieren, um die autonomistischen Erfolge nicht wieder in Frage zu stellen. Es ist eine politische Gradwanderung zwischen ethnischer Eskalation und interethnischer Normalisierung, zwischen einer Politik mit Blick auf die faschistische Entnationalisierungspolitik und einer Politik mit Blick auf ein vereintes und multikulturelles Europa.

Diese Spannungslinien erfolgen "außenpolitisch" auf der Achse Rom-Bozen. Diese drücken sich im permanenten Tauziehen um Kompetenzen aus und in der Anklage, autonome Rechte würden ausgehöhlt werden (Denicolò 1984, 77). Seit Abschluss des Pakets (1992) hat sich diese Tendenz allerdings von Rom weg in

Richtung Brüssel bewegt. Mehr als von den italienischen Institutionen befürchtet man Einschnitte in die Autonomie durch die Europäische Union. "Innenpolitisch" im Tauziehen zwischen der italienischen" und der deutschen Volksgruppe, mitunter auch schon zwischen der deutschen und dem "vernünftigen" Teil (Nicht-Nationalisten) der italienischen Volksgruppe und dem "unvernünftigen" Teil (Nationalisten) der italienischen Volksgruppe. Diese Spannungslinien drücken sich in der politischen Symbolik (Bozner Siegesdenkmal, Toponomastik) und im ethnischen Verteilungskampf, dem ethnischen Proporz (Peterlini 1980), nieder.

Eine zentrale Voraussetzung für die Permanenz ethnischer Spannungen liegt in einer möglichst lückenlose Trennung der Sprachgruppen (vgl. Pallaver 2001). Diese drückt sich normativ in der ethnischen Trennung der Institutionen aus und findet ihre Fortsetzung in der Praxis des Alltags (Bettelheim/Benedikter 1982, Benedikter 1986, Baur/Guggenberg/Larcher 1998). Es gibt ein getrenntes Schul- und Bildungssystem, getrennte Kulturassessorate, es gibt ethnisch getrennte Kulturhäuser und Vereine, es gibt ethnisch getrennte Volkswohnbauten, es gibt ethnisch getrennte Medien- und Informationssysteme und ethnisch getrennte religiöse Feiern. Und auch die Verteilung der Ressourcen erfolgt nach einem ethnischen Schlüssel.

Dieses Verteilungssystem, der ethnische Proporz, baut auf der Volksgruppenzugehörigkeitserklärung (Zeller 1991) auf. Mit der Festschreibung der ethnischen Zugehörigkeit im Rahmen der allgemeinen Volkszählung für eine Dekade kommt es zu einer periodisch wiederkehrenden ethnischen Massenmobilisierung, da die Größe der Volksgruppe den Schlüssel für die Aufteilung der Ressourcen darstellt. Auf der Grundlage des Volkszählungsergebnisses werden die öffentlichen Stellen vergeben und eine ganze Reihe von materiellen Ressourcen verteilt: Dies geht von der Förderung der Sportvereine über die Vergabe von Studienstipendien bis hin zur Vergabe von Sozialwohnungen. Der Kampf um jede "deutsche", "italienische" und "ladinische" Seele bei der Volkszählung ist auch ein immer wiederkehrender ethnischer Mobilisierungsprozess und vorgelagerter Verteilungskampf (Langer 1988). Er wirkt identitätsstärkend für die "Sieger" und depressiv für die "Verlierer".

Diese Logik der ethnischen Trennung ist Teil der politischen Kultur geworden (Baur / Guggenberg / Larcher 1998). Die Kindergärtnerin übt ihren Beruf nicht nur aus, um die Kinder zu fördern, sondern im Auftrag des eigenen Volkes, indem sie ihnen die deutsche Sprache vermittelt. Der Männergesangsverein singt nicht nur aus Freude, sondern um das deutsche Liedgut und somit die deutsche Kultur zu pflegen. Der Alpenverein organisiert Wanderungen nicht nur aus Freude zur Natur, sondern um den historischen Besitzanspruch des Landes für die deutschsprachige Volksgruppe zu unterstreichen. Soziales Handeln besitzt in

Südtirol immer auch eine (oft unbewusste), eine ethnische Konnotation (Seidl-Brugger-Köckeis 1977).

Auch wenn es in den letzten zwanzig Jahren Anzeichen eines Erosionsprozesses dieser tief verankerten ethnozentristischen Kultur gibt, so ist sie bis heute in summa noch relativ intakt geblieben (Landesinstitut für Statistik 1988).

Dies belegt markant eine Jugendstudie aus dem Jahr 1994. In dieser ist nach den Bedingungen ethnischer Identität im Kontext gesellschaftlicher Modernisierungsprozesse unter den Jugendlichen zwischen dem 15. und 25. Lebensjahr aller drei Sprachgruppen (Deutsche, Italiener, Ladiner) gefragt worden (Kohr/Martini/Wakenhut 1995, Wakenhut 1999). Die Studie kommt dabei zum Schluss, dass das Zusammenleben unter den Jugendlichen in Südtirol insgesamt konfliktfrei und unproblematisch ist, und dass sich die soziale Distanz verringert hat, die ethnozentristischen Einstellungen aber noch relativ intakt sind (Kohr/Martini/Wakenhut 1995, 47-51). Das Gegensatzpaar "Wir" und die "anderen" hält.

Bei politischem Bedarf ist eine ethnische Mobilisierung jederzeit möglich. Die Gelegenheiten dazu sind vielfältig und reichen von der Toponomastik über die Besetzung der Primariatsstellen an den Krankenhäusern bis hin zum Sprachgebrauch beim Eisenbahnschalter.

Selbst in Phasen ethnischer Entspannung ist es jederzeit möglich, den ethnischen Mobilisierungsprozess in Gang zu setzen, besonders während des Wahlkampfes.

Dazu dienen die in der deutschsprachigen Volksgruppe vorhandenen kollektiven Erinnerungsspuren. Die traumatische Erfahrung eines Ausgeliefertseins an den italienischen Staat ab 1918, die Faschismuserfahrung ab 1922 sind im Bodensatz der Erinnerung sedimentiert. Außerdem scheint es der Fall zu sein, dass der mitunter hohe Grad an Aggressivität als "Vehikel für eine indirekte, verschobene Austragung" von historischen und sozialspychologischen Erbfeindschaftsmotiven dienen, die viele Jahrzehnte lang das Verhältnis zwischen Italien und Österreich geprägt haben (Berghold 1997, 155). Erbfeindschaften können einschlafen, aber die Bereitschaft zu Erbfeindschaftshaltungen überlebt lange Schlafperioden (Gatterer 1972, 10). Deshalb sind solche Topoi immer wieder abrufbar und bei Bedarf mobilisierbar, auch wenn es zwischenzeitlich eine „ethnische Windstille" gibt.

Als typisches Beispiel sei auf den Wahlkampfaufruf von Parteiobmann Siegfried Brugger anlässlich der Parlamentswahlen von 1996 hingewiesen: "Einigkeit in ernster Stunde - Unsere Heimat ist in Gefahr." Und mit Bezug auf

den Polo delle Libertà, "in dem die Faschisten mit Gianfranco Fini die Hauptrolle spielen", meint er: "Dann müssen wir erneut um unsere Sprache, um unsere Kultur, um unsere sozialen und wirtschaftlichen Errungenschaften, um alle unsere hart erworbenen Rechte bangen. Einig - stark - frei" (Brugger 1996).

Dieser Aufruf entspricht genau jener Abberufung der sedimentierten kollektiven Erinnerung, die in den SüdtirolerInnen auch nach drei oder vier Generationen noch tief verankert sind.

2.3. Die Durchdringung der gesellschaftlichen Subsysteme

Die SVP hat sich nie allein auf den ethnischen Appell als Identitätskitt verlassen. 1945 als Honoratiorenpartei mit bürgerlich-städtischer Ausrichtung entstanden, gelang ihr sukzessive eine kapillare territoriale Penetration und Verankerung. 1957 kam es zu einem Elitenwechsel. Die städtisch-liberale Führungsspitze wurde durch eine konservativ-bäuerliche Gruppe ersetzt. Damit begann auch die schärfere volkstumspolitische Tonart.

Mit dem Führungswechsel und den damit verbundenen parteiinternen Spannungen war es notwendig geworden, die Parteistruktur zu straffen und auszubauen. Ein Grund mehr war deshalb dazugekommen, weil 1964 erstmals eine deutsche Oppositionspartei (Tiroler Heimatpartei) kanndidierte und einen Abgeordneten in den Regionalrat entsandte (Klein 1975). Erstmals war der politische Alleinvertretungsanspruch der SVP durchbrochen worden.

1964 erfolgte der Übergang von einer Honoratiorenpartei zu einer straff organisierten Massen- und Apparatspartei. Die Parteireform war in erster Linie eine Reaktion auf einen gesellschaftlichen Transformationsprozess, der sich in einem Umbruch der agrarischen Sozialstruktur äußerte (Holzer 1991, 89, Atz 1991, Obkircher 1999) und sich innerparteilich in einem Konflikt zwischen einem betont volkstumspolitischen und einem eher liberal-wirtschaftspolitischen Flügel ausdrückte. Dazu war der Machtverlust durch den Ausstieg aus der Regionalregierung gekommen, eine Legitimationskrise infolge der stagnierenden Autonomieverhandlungen und der Erfolg der ersten deutschen Oppositionspartei. Mit der Parteireform sollte zum einen der soziale Wandel kanalisiert und das verlorene Terrain innerhalb der Volksgruppe wieder wettgemacht werden (Holzer 1991, 90-91).

Neben einer Zentralisierung der Organisation gelang es der SVP mit Erfolg, die seit jeher durch die Ideologie der Volkstumspolitik in ihrem Einflussbereich stehenden Organisationen und Institutionen nicht nur informell, sondern auch formell stärker an sich zu binden. Um zu verhindern, dass die Konzeption der Sammelpartei und die "Einheit des Volkes" durch den gesellschaftlichen

Modernisierungsprozess ausgehöhlt werde, begann die SVP, sämtliche Lebensbereiche zu kolonisieren. Zwar wurde den Richtungen innerhalb der SVP untersagt, selbständige Organisationen zu bilden, doch wurden die ersten Weichen für eine Ausdifferenzierung der Parteiorganisation gelegt. Schließlich wurde auch die ideologische Orientierung "nach christlichen Grundsätzen" ausdrücklich verankert.

Die organisatorisch-politische Abdeckung der einzelnen sozialen Segmente der Gesellschaft begann 1966 mit dem Aufbau der SVP-Frauenorganisation (Mayr 1998), gefolgt von der Parteijugend.

Diesem Ausbau der Partei nach den Merkmalen Geschlecht und Alter folgte die berufsständische Ausdifferenzierung. Als Reaktion auf die unerwarteten Erfolge der 1972 gegründeten Sozialdemokratischen Partei Südtirols (SPS)" (Othmerding 1980) erfolgte die Gründung der "Arbeitnehmer in der SVP". Die "deutsche" Gewerkschaft ASGB, gegründet 1964 (Vgl. Karlhofer / Ladurner 1990), und die SVP-Arbeitnehmer sollten die Interessen der Arbeiter und Arbeiterinnen ethnisch kanalisieren und den linken Flügel der Partei auf- und ausbauen, um eine Erosion in Richtung KPI und SPS zu verhindern. Dieses Anliegen gelang weitgehend, wobei sich die SVP-Arbeitnehmer weniger an sozialdemokratischen Modellen als vielmehr an den Arbeitnehmerorganisationen innerhalb der christlich-sozialen Parteien, etwa der CDU, orientierten (Dapunt 2000).

Die erfolgreiche Verteidigung des eigenen Ambiente gelang auch deshalb, weil der Umschichtungsprozess von einer weitgehend agrarisch strukturierten Gesellschaft (1951 arbeiteten an die 70 % der deutschsprachigen Bevölkerung in der Landwirtschaft, vgl. Atz 1991) in eine weitgehend dienstleistungsorientierte Wirtschaft direkt ohne Umwege einer verstärkten Industrialisierung erfolgte. Die ähnlichen Strukturen im primären und tertiären Sektor wie Familien- und Kleinbetriebe, geringe gewerkschaftliche Organisation, relativ hoher Anteil an selbständig Beschäftigten und anderes mehr (Holzer 1991, 102) förderte die Penetration einer konservativen ethnozentristischen Partei in dieses Gesellschaftssegment. Der Versuch einer Harmonisierung von gegensätzlichen Interessen innerhalb der Partei und innerhalb der deutschsprachigen Gesellschaft gelang durch die Einrichtung von verschiedenen Konfliktregelungsmechanismen, wozu unter anderem die Errichtung eines Sozial- und Wirtschaftsausschusses (1965) und eines Landwirtschafts- und Sozialbeirats (1972) zu nennen sind (Pan 1989).

Mit der Reform der Organisation wurde auch wieder das Primat der Partei hergestellt. Das politische Satellitensystem wurde dadurch verankert, dass die institutionalisierte Vertretung organisierter Interessen in den Parteigremien zurückgedrängt wurde und die Verbände in das politische Vor- und Umfeld der Partei abgeschoben wurden (Holzer 1991, 152).

Dabei hat die SVP ein System entwickelt, das vor allem die Interessensverbände, insbesondere die Wirtschafts- und Sozialverbände, eng an sie bindet. Formell besitzen diese eher geringe Möglichkeiten, die Wirtschafts- und Sozialpolitik zu beeinflussen. Die Entscheidungs- und Mitspracherechte der verschiedenen Kommissionen fallen unter die "weicheren" Formen der verbandlichen Mitwirkung am politischen Prozess. Kennzeichnend ist deren monoethnische Ausrichtung und zum Teil deren privatrechtlicher Charakter.

Die Einflussnahme erfolgt deshalb mehrheitlich auf informeller Ebene, und zwar durch eine gezielte personelle Verflechtung zwischen SVP und Verbänden und durch die Einbeziehung der Verbände in die beratenden Gremien der SVP.

1964 wurden die institutionalisierten Vertretungen der Verbände durch beratende Organe ersetzt. Neben den parteiinternen Organisationen für die Frauen, die Jugend, Senioren, Umwelt, Schule, Kultur und Gemeindepolitik bestehen in der SVP für die "Stände" der Bauern, Arbeitnehmer und der gewerblichen Wirtschaft drei Landesausschüsse als beratende Organe. Ziel dieser Organe ist es, diesen deutsch- und ladinischsprachigen Berufsständen eine parteiinterne politische Vertretung zu sichern und diesen eine Einflussnahme auf die Sozial- und Wirtschaftspolitik der Partei und somit des Landes zu gewährleisten.

Dies kommt dadurch zum Ausdruck, dass die jeweiligen Vorsitzenden dieser Landesausschüsse Sitz und Stimme in der Parteileitung und im Parteiausschuss haben (Parteistatut 1996, Piras 1998, 118).

Die Sozialausschüsse der Arbeitnehmer, der Wirtschaftsausschuss und der Landeswirtschaftsausschuss sind territorial auf Gemeinde- und Bezirksebene organisiert und sind eine der wichtigsten Säulen zur Aufrechterhaltung der politischen Hegemonie der SVP. Die Sozial- und Wirtschaftsverbände Südtirols spielen als Vorfeldorganisationen der SVP eine zentrale Rolle.

Über die Verankerung der Wirtschafts- und Sozialverbände in der SVP gelingt es der Partei, ihre volkstumspolitischen Ziele in der Südtiroler Gesellschaft zu verankern. Diese vertreten zwar ihre jeweiligen korporativen Interessen, ordnen aber Interessensgegensätze dank gemeinsamer Konfliktregelungsplattformen dem höheren Primat des Volkstums unter.

Außerdem sind die wirtschaftlichen Verbände als Rekrutierungsbecken für die Landtagswahlen von großer Wichtigkeit.

Tabelle 7: Anteil der Verbandskandidaten auf der SVP-Liste 1973-1998

Landtags-Wahljahr	Verbands-Funktionäre		Verbands-vertreter		Verbands-kandidaten		Listenplätze SVP
	Anzahl	%	Anzahl	%	Anzahl	%	
1973	12	35,3	6	17,6	18	52,9	34
1978	13	38,2	6	17,6	19	55,9	34
1983	9	31,1	6	20,7	15	51,8	29
1988	5	14,3	6	17,1	11	31,4	35
1993	8	22,9	7	20	15	42,9	35
1998	8	23,5	6	17,6	14	41,1	34
Durchschnitt	**9,1**	**27,5**	**6,1**	**18,4**	**15,3**	**46**	

Quelle: Piras 1998, 91 und eigene Berechnungen

Seit 1973 liegt der Anteil der Verbandskandidaten durchschnittlich bei 46 %, ihre Vertretung im Landtag im Durchschnitt bei 48,9 %. Dasselbe gilt für die Landesregierung. Die Mobilisierung der Verbandsmitglieder für die SVP liegt somit in ihrem ureigensten Interesse der Verbände.

Tabelle 8: Anteil der Verbandsvertreter an den SVP-Landtagsabgeordneten 1973-1998

	1973-1978	%	1978-1983	%	1983-1988	%	1988-1993	%	1993-1998	%	1998-2003	%
Verbands-abgeordnete	12	60	13	61,9	11	50	9	41,9	7	36,8	9	42,8
verbandslose Abgeordnete	8	40	8	38,1	11	50	13	59,1	12	63,2	12	57,2
SVP gesamt	20		21		22		22		19		21	

Quelle: Piras 1998, 108 und eigene Berechnungen

Über die Einrichtung einer monoethnischen Sozialpartnerschaft ist es der SVP weitgehend gelungen, den sozialen Frieden innerhalb der Volksgruppe zu erhalten (Vgl. Piras 1998, 131).

Neben den Wirtschafts- und Sozialverbänden sind auch die allermeisten anderen privaten Organisationen und Vereine ideologische Träger der Machtabsicherung. Grund dafür ist die in Südtirol bestehende ethnische Konnotation sozialen Handelns, wie wir kurz zuvor ausgeführt haben, deren Aufrechterhaltung in der ethnischen Trennung all dieser im wesentlichen auf dem Volontariat aufgebauten Organisationen beruht. Es gibt ein Rotes (italienisches) und ein Weißes (deutsches) Kreuz, es gibt den italienischen CAI und den deutschen Alpenverein, deutsche und italienische Fußballvereine, deutsche und italienische Theater- und Musikvereine. All diese deutschen Vereine sind neben dieser ethnischen Konnotation durch eine starke personellen Querverbindungen zur SVP gekennzeichnet, die diesen Vereinen über die Verbindung

zur Partei und zur Landesregierung die nötigen Subventionen garantieren und über die politisch-kulturellen Eliten eine starke soziale und politische Kontrolle ausüben.

2.4. Die Politik der Anreize

Der über ein halbes Jahrhundert andauernde Erfolg der SVP beruht auf einer weiteren Säule, nämlich auf ihrer Rolle als ständige Regierungspartei. Seit 1948 stellt die SVP ununterbrochen den Landeshauptmann und die Mehrheit der Landesregierung. Seit 1948 war noch nie eine andere deutschsprachige Partei in der Landesregierung vertreten. Die SVP konnte bis heute ihre ethnische Monopolstellung in allen wichtigen Entscheidungszentren verteidigen.

Während bis 1972 das politische Hauptgewicht bei der Regionalregierung lag, wurden mit dem neuen Autonomiestatut von 1972 wesentliche und neue Kompetenzen dem Land übertragen, die auch finanziell bedeckt werden. Mit dieser Machtverschiebung von Trient nach Bozen hat sich auch das Machtzentrum von der Partei zur Landesregierung und insbesondere zum Landeshauptmann verschoben. Der Landeshauptmann Südtirols in der Figur von Silvius Magnago zuerst (1960-1989) und Luis Durnwalder danach (seit 1989) nimmt im westeuropäischen Vergleich eine starke Machtposition ein. In diesem Organ sind ähnliche Funktionen eines Regierungschefs und eines Staatspräsidenten vereint. Seine Befugnisse erheben den Landeshauptmann zu einem starken Regierungschef, der in einer Doppelfunktion als monokratisches Organ und als Mitglied der Südtiroler Landesregierung agiert. Die starke Persönlichkeit Magnagos und Durnwalders, typische Beispiele für Dauerregenten (Piras 1998, 52) führen zu einer Verschmelzung zwischen Amt in der Institution Land und Amt in der Partei. Der Landeshauptmann ist der verlängerte Arm der Partei. Bei starken Persönlichkeiten kann es aber auch umgekehrt sein.

Die Landesregierung wird vielfach als eine identitäre Einheit mit der Partei betrachtet. Das kommt auch in der Praxis zum Ausdruck. Partei- und Regierungskarrieren sind vielfach ineinander verzahnt, Machtpositionen in der Partei entsprechen vielfach Machtpositionen in der Landesregierung (Holzer 1991, 155).

Mit der endgültigen Verabschiedung der neuen Finanzregelung im Jahre 1992, die allerdings schon 1988 wirksam geworden war (Südtiroler Landesregierung 1995, 50ff, Mahlknecht 2000), kann etwas überspitzt von einem "Staat im Staat" gesprochen werden. Die hohen autonom zu verwaltenden finanzielle Ressourcen haben den Landtag und die Landesregierung zu einer

großen Verteilungsagentur werden lassen. Die Landesregierung, von der SVP dominiert, schafft über diese Verteilungsagentur Gefolgschaft und Loyalitäten, kann durch eine gezielte Steuerung volkstumspolitische (z.B. Volkswohnbau) oder wirtschaftliche (zB: Förderung des Primärsektors) Weichen stellen. Die Verwaltung und Verteilung eines außergewöhnlich hohen Budgets macht eine solche Politik der Anreize und der Steuerung möglich und hat ein klientelares Beziehungsgeflecht entstehen lassen (Vgl. Frasnelli 2000, 251ff).

Bei Verabschiedung des II. Autonomiestatuts (1972) betrug das Landesbudget weniger als 100 Milliarden Lire. 1980 erreichte es bereits fast 1000 Milliarden. Bereits 1987 hatte es sich verdoppelt, um 1989 die 3000 Milliarden-Grenze zu überschreiten. Ein Jahr später war die 4.000 Milliarden Marke erreicht, 1995 waren die 5.000 Milliarden überschritten. Den Höhepunkt erreichte der Landeshaushalt im Jahre 1999 mit 7.500 Milliarden. Im Jahr 2000 waren es 7.200 Milliarden (Piras 1998, 50, Franceschini/Oberhofer 2000). Das Landesbudget für 2001 ist mit 6.183 Milliarden etwas zurückgegangen (Dolomiten, 28.12.2000, 11).

Heute gilt Südtirol unter den 95 Provinzen Italiens als eine der Provinzen mit der höchsten Lebensqualität, die ein Ergebnis der seit Jahren anhaltenden wirtschaftlichen Hochkonjunktur im Lande ist. Diese wiederum hängt eng mit der hohen finanziellen Ausstattung der Autonomie zusammen. Südtirol weist neben dem Aostatal die höchste Pro-Kopf-Quoten auf. Bei knapp 7.200 Milliarden Lire im Haushalt für das Jahr 2000 (Allgemeine Rechnungslegung 2000) entspricht dies einer Quote von über 10 Millionen Lire pro Einwohner, wobei das Steuereinkommen im Lande geringer ist als die jährlichen Zuweisungen des Staates, der die von der Bevölkerung Südtirols ebenfalls in Anspruch genommene Staatsverwaltung wie das Justizwesen, Post, Bahn usw. finanziert.

Wer die Wirtschaftsförderung der Südtiroler Landesregierung betrachtet, erkennt darin auch eine politische Steuerung. So wird etwa die Land- und Forstwirtschaft bei einer Beschäftigungsrate von 14,4% (1998) (Vgl. Landesinstitut für Statistik 1999, 193) unter allen Wirtschaftszweigen eindeutig bevorzugt. Diese Bevorzugung der Landwirtschaft hat wesentlich zur Zementierung der konservativen Hegemonie der SVP geführt. Der Übergang vom Primär- zum Sekundärsektor hat zwar die objektive soziale Zugehörigkeit geändert, nicht aber die subjektive Perzeption, dem bäuerlichen Stand anzugehören.

Noch 1996 betrug der Anteil der Wirtschaftsförderung für die Landwirtschaft insgesamt 44,6 %. Zum Vergleich: Im selben Jahr erhielt der Handel 8,6 % der Haushaltsmittel, die Industrie 21,3 %, das Handwerk 15,7 % und der Fremdenverkehr 9,8 % (Piras 1998, 69). Im Zeitraum 1972-1981 betrug der Anteil der landwirtschaftlichen Förderung im Durchschnitt sogar 66,5 % (Holzer 1991, 157). 1997 haben die Beiträge an die Landwirtschaft etwas abgenommen, bleiben

aber im Vergleich zum Handwerk, zur Industrie und zum Tourismus immer noch unverhältnismäßig hoch (Vgl. Giovanetti 2000, 290).

Dieser Wohlstand kommt auch in der so gut wie nicht vorhandenen Arbeitslosigkeit zum Ausdruck. Im Zeitraum zwischen 1994 bis 1999 pendelte die Arbeitslosigkeit zwischen 3,2 % (1994) und 2,6 % (1999). Auch die durchschnittliche Arbeitslosenquote für 1999 (2,6 %) und 2000 bewegte sich zwischen 2 % und 3 %. Diese Quote liegt unter dem, was gemeinhin als „natürliche" Arbeitslosigkeit bezeichnet wird. Insgesamt herrscht in Südtirol Vollbeschäftigung, eher besteht ein Arbeitskräftemangel, wobei die Arbeitslosigkeit, genauso wie die Erwerbstätigkeit, relativ deutlich saisonalen Schwankungen unterliegt (Pichelmann 1999, 56).

Tabelle 9: Arbeitslosenquoten 1994-1999 *

Prozentanteile der Arbeitssuchenden an den Erwerbspersonen insgesamt

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Südtirol	3,2	2.8	2,7	2,8	2,2	2,6
Männer	3,0	2,4	2,2	2,2	1,7	1,6
Frauen	3,5	3,3	3,5	3,5	2,9	4,1
Provinz Trient	5,6	5,6	5,5	5,5	4,5	4,4
Italien	11,3	12,0	12,1	12,3	12,3	11,4

Quelle: Landesinstitut für Statistik (1999, 2000), 195

Der SVP ist es im Laufe der Jahre gelungen, sowohl kollektive als auch selektive Anreize zu schaffen (Panebianco 1982, 57-77). Während in einer ersten Phase, von 1945 bis 1972, die kollektiven Anreiz im Vordergrund standen, nämlich der Kampf um die autonome Eigenständigkeit als öffentliches Gut aller deutsch- und ladinischsprachigen Südtiroler, ist dieser Anreiz mit Durchsetzung des neuen Autonomiestatuts zwar nicht verdrängt, aber ergänzt, oft auch von einer Reihe selektiver Anreize überlagert worden, die zuvor, auch mangels Kompetenzen nur eine zweitrangige Rolle spielten. Die kollektiven Anreize bilden nach wie vor das politische Substrat, auf dem die SVP ihre Erfolge aufbaut. Die ethnische Schicksalsgemeinschaft schafft Identität, die die SVP seit jeher so vermittelt, als sei sie die einzige Garantin dafür. Das kommt aber in der Praxis auch dadurch zum Ausdruck, dass die SVP ein Monopol in den Beziehungen zum Staat und zur Schutzmacht Österreich ausübt und dass die SVP auch auf europäischer Ebene so

agiert, als sei sie nicht eine regionale Partei, sondern eine Staatspartei. Das kommt schließlich dadurch zum Ausdruck, dass die SVP im Europäischen Parlament eine autonome Rolle spielt und dass die SVP ein gleichberechtigtes Mitglied der Europäischen Volkspartei ist.

Diese Identität wird durch den ständigen Appell an die ethnische Solidarität als weiteres Element des kollektiven Anreizes gestärkt und ideologisch kanalisiert, indem die ethnischen Interessen über sämtliche Konfliktlinien gelegt werden.

Das ist der Grundstoff, auf dem die SVP ihre Erfolge aufbaut. Die Entwicklung Südtirols hin zu einem Staat im Staat und die stattliche finanzielle Bedeckung ihrer autonomen Befugnisse haben dazu geführt, dass die selektiven Anreize - materielle Ressourcen, Macht, Karriere, Status - die ethnische Komponente teils ergänzt, teils überlagert haben. Die hohe finanzielle Ausstattung der Autonomie hat im kollektiven Bewusstsein dazu geführt, dass es bei einer Erosion der Geschlossenheit der deutsch- und ladinischsprachigen Volksgruppe als ethnische Schicksalsgemeinschaft auch zu einer Erosion der materiellen Ausstattung der Autonomie und somit des Wohlstandes kommen würde. Nicht von ungefähr warnt die SVP heute nicht nur vor den Gefahren einer Beschneidung von Minderheitenrechten, sondern auch vor dem Verlust ökonomischer Rechte.

Diese zentrale Rolle der Landesregierung als Verteilungsagentur drückt sich in der hohen Wertschätzung ihrer Politik aus. In keiner anderen Region oder Provinz Italiens ist die Bevölkerung mit der Politik der Landesregierung so zufrieden wie in Südtirol. 1996 wurde zu diesem Punkt nur die deutschsprachige Bevölkerung befragt: 14,5 % waren sehr zufrieden, 60,2 % "eher zufrieden" Ein Jahr später wurde eine Umfrage unter der gesamten Bevölkerung durchgeführt. Trotz der naturgemäß kritischer eingestellten italienischen Bevölkerung lag die Bewertung der Landesregierung nur geringfügig unter den Ergebnissen der Umfrage im Jahre zuvor. 9,5 % waren "sehr zufrieden", 60,5 % waren "eher zufrieden", 21,6 % waren "weniger zufrieden" und lediglich 2,8 % waren "nicht zufrieden" (Dall ' Ñ 1997, 22).

Dieses Ergebnis wird auch durch die Bevölkerungsumfrage über Identität und Mobilität der drei Sprachgruppen in Südtirol aus dem Jahre 1998 bestätigt (Fondazione Censis 1999). Südtirols Bevölkerung identifiziert sich wie keine andere auf europäischer Ebene mit den eigenen Institutionen. An erster Stelle rangiert die Provinz Bozen mit 41,3 % der Befragten. Davon waren 43,2 % deutschsprachige und 35,5 % italienischsprachige Südtiroler. Die Ladiner kamen gar auf 52 %.

Tabelle 10: Lokale, öffentliches oder private Einrichtung, die am meisten Vertrauen vermittelt

	Muttersprache			
	Deutsch	Italienisch	Ladinisch	Summe
Provinz Bozen	43,2	35,5	52,0	41,3
Wohnsitzgemeinde	43,0	30,0	47,2	39,1
Ordnungskräfte	35,6	41,9	6,8	35,8
Volontariat und lokale Vereine	24,6	33,0	23,1	27,2
Gesundheitswesen des Landes	20,0	37,8	9,8	25,0
Ortskirche	18,9	16,3	20,0	18,1
Landesgewerkschaftsorganisationen	7,6	9,9	8,3	8,4
Region Trentino Südtirol	5,5	13,4	3,3	7,9
Lokales Kreditsystem	8,2	8,9	-	7,9
Partei, für die jemand gewählt hat	8,2	5,5	13,9	7,7
Tourismusakteure des Landes	5,9	4,3	12,2	5,8
Handelskammer des Landes	5,4	5,9	5,2	5,5
Landwirtschaftliche Unternehmer	6,6	2,7	5,0	5,2
Industrielle des Landes	3,8	3,2	5,0	3,7
Andere	1,9	1,0	6,6	1,9

Quelle: Fondazione Censis 1999, 7

All diese Befunde weisen auf das hohe Prestige hin, das die Bevölkerung der politischen Verwaltung des Landes und den politischen Entscheidungsinstanzen entgegenbringen. Ein Prestige, das von der deutschsprachigen Bevölkerung in hohem Maße mit der Politik der SVP identifiziert wird.

2.5. Das ethnische Monopol der „Vertretung nach außen"

Die SVP kann das historische Verdienst in Anspruch nehmen, zuerst das I. Autonomiestatut (1948), dann mit dem Paket (1969) das II. Autonomiestatut (1948) verwirklicht zu haben, auf dem, Dank Pariser Vertrag (1946), die heutige Autonomie beruht. Sicherlich, die SVP müsste diesen Erfolg mit anderen teilen. Mit Österreich als Schutzmacht, das die Südtirolfrage unter anderem 1960/61 vor die UNO gebracht hat (Egen 1997, Steininger 1999), mit Teilen der Regierungsparteien Italiens, die sich für den Minderheitenschutz eingesetzt haben oder mit Vertretern der regionalen Regierungspartner, die in Rom auf die Verwirklichung dieser Sondermaßnahmen gedrängt haben. Das gilt auch für Teile der Linksopposition, die sich für einen substantiellen Minderheitenschutz stark gemacht haben (Gatterer 1962, Die Sozialisten 1978). Aber im kollektiven Gedächtnis der SüdtirolererInnen waren es weder Wien noch Rom, sondern es war die SVP, die sich im jahrelangen Einsatz erfolgreich für die Verwirklichung der Autonomie durchgesetzt hat.

Dieses Image einer erfolgreichen Kämpferin für die Sache Südtirol beruht unter anderem auf dem Vertretungsmonopol nach außen. Die SVP hat dieses Monopol seit jeher sowohl gegenüber Rom, als auch gegenüber Wien, etwas weniger im europäischen Parlament aufrechterhalten können.

Tabelle 11: Parlamentswahlen 1948 - 1996: Südtiroler ParlamentarierInnen 1948-1996

Jahr	1948		1953		1958		1963		1968		1972		1976		1979		1983		1987		1992		1994		1996		2001	
Mandate	K	S	K	S	K	S	K	S	K	S	K	S	K	S	K	S	K	S	K	S	K	K	K	S	K	S	K	S
SVP	3	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	3	3	3	3	2	3	2
DC	1		1		1	1	1	1			1	1					1											
MSI/AN																			1				1		1	1		
Grüne																			1									
PDS/DL																				1								
FI																									1			
SVP-Ulivo																											1	1

Quelle: Zusammengestellt aus Daten im Südtirol Handbuch (18) 1999 und il mattino, 14.5.2001

Abkürzungen: K: Kammer, S: Senat

Wie aus Tabelle 11 ersichtlich ist, war die SVP in allen 14 Legislaturen des italienischen Parlaments in Rom vertreten, sowohl in der Kammer als auch im Senat. In allen 14 Legislaturperioden war sie auch die einzige deutschsprachige Partei, die Südtirol im Parlament vertrat. In vier Legislaturperioden stellte sie die einzigen VertreterInnen Südtirols, im Senat war dies für 8 Legislaturen der Fall, in weiteren 6 Fällen war ein Vertreter der DC, SVP-Koalitionspartner auf Landesebene, im Parlament vertreten. Dreimal konnte der MSI/AN seine KandidatInnen nach Rom entsenden, ein Vertreter gehört den Grünen und einer Forza Italia an. Aber all diese Parlamentarier gehören der italienischen Sprachgruppe an. Die klare Aufteilung der politischen Arena wird nur bei den Grünen durchbrochen, deren Kandidat auch von den deutschsprachigen Stimmberechtigten gewählt wurde. Bei den Parlamentswahlen am 13. Mai 2001 kandidierten die SVP und das Mitte-Links-Bündnis L'Ulivo gemeinsam und gewannen gegen die Mitte-rechts-Kandidaten von FI und AN je ein Mandat im Senat und in der Kammer.

Obgleich die SVP eine hohe Koalitionsfähigkeit besitzt, hat sie auf Grund ihrer geringen numerischen Präsenz im Parlament nur einmal Zünglein an der Waage gespielt, als ihre Stimmen ausschlaggebend waren für die Regierung Andreotti II (26.6.1972 - 12.6.1973) (Sleiter 2000, 125). Bei den Vertrauensabstimmungen über die einzelnen Regierungen seit 1948 bis 1998 (Regierung D'Alema) überwiegen ihre Ja-Stimmen im Vergleich zu den Nein-Stimmen. Im vollkommenen Zweikammersystem Italiens, in dem sich die Regierung sowohl in der Kammer als auch im Senat der Vertrauensabstimmung stellen muß, präsentiert sich das positive Abstimmungsverhältnis der SVP in der Abgeordnetenkammer mit 27 zu 7, im Senat mit 26 zu 4. 11 Mal hat sich die SVP in der Kammer enthalten, vier Mal

war sie bei der Abstimmung abwesend. Im Senat übte sie dreimal Enthaltung aus (die dort als Nein-Stimmen gezählt werden), 15 Mal war die SVP dort abwesend.

Tabelle 12: Vertrauensabstimmungen der SVP in der Kammer und im Senat 1948 - 1998 (Degasperi I bis D'Alema)

	Abgeordnetenkammer		Senat	
Zustimmung	27	56%	26	55%
Ablehnung	7	14%	4	8%
Enthaltungen	11	22%	3	31%
Absenz	4	8%	15	6%

Quelle: Zusammengestellt aus Atti parlamentari

Die SVP hat ihre marginale politische Stellung in der Regel meist maximal ausgenützt, die in der flexiblen Strategie des „Vertrauensvorschusses" zum Ausdruck kommt, den sie den Regierungen anlässlich der Vertrauensdebatten sehr oft gibt. Wenngleich ihr Abstimmungsverhalten diesem Vertrauensvorschuss nicht immer entspricht, will die SVP damit ausloten, wie sich die Regierung gegenüber der Minderheit verhalten wird. Das endgültige Vertrauen seitens der SVP hängt in der Regel davon ab, ob der jeweils designierte Ministerpräsident in seiner Replik auf die Stellungnahme der SVP-Parlamentarier positiv oder negativ reagiert, oder ob die Forderungen der SVP stillschweigend übergangen werden. Meistens äußert sich dieser Vertrauensvorschuss in einer Enthaltung oder in der Abwesenheit der SVP-Parlamentariern bei der Vertrauensabstimmung (Sleiter 2000, 128).

Die SVP hat den Regierungen seit den ersten Nachkriegs-Parlamentswahlen von 1948 (Degasperi V) bis 1998 (Regierung D'Alema) zu 56 % in der Kammer und zu 55 % im Senat das Vertrauen, zu 14 % in der Kammer und zu 8% im Senat das Misstrauen ausgesprochen. Auffällig ist der hohe Prozentsatz der Absenzen im Senat. Da dort Enthaltungen als Nein-Stimmen gezählt werden, bevorzugt die SVP sich bei Abstimmungen über Regierungen, denen sie abwartend gegenübersteht, nicht zu beteiligen.

Wie der Tabelle 12 zu entnehmen ist, hat die SVP tendenziell die Regierungen der Mitte und der Linken Mitte unterstützt. Wenn wir das Abstimmungsverhalten in der Ersten Republik (1948-1993) mit der Zweiten Republik (seit 1993)[4] vergleichen, so sehen wir, dass die SVP in der Ersten Republik mitunter auch rechte Koalitionen (Destra) unterstützt hat, während sie sich in der Zweiten Republik eindeutig für die Mitte-Links-Koalitionen des Ulivo ausgesprochen hat.

* * *

[4] Die Begriffe „Erste" und „Zweite" Republik werden hier nicht in einem juristischen Sinne, sondern einfachheitshalber als summarische Begriffe verwendet, um auf tiefgreifende institutionelle und Änderungen im Wahlverhalten hinzuweisen. Wesentliches Unterscheidungskriterium ist dabei das Wahlrecht. In der Ersten Republik wurde das Parlament nach dem Verhältniswahlrecht, in der Zweiten Republik wird das Parlament nach einem modifizierten Mehrheitswahlrecht (3/4 Mehrheits-, ¼ Verhältniswahlrecht) gewählt. Vgl. Fusaro 1995.

Tabelle 13: Abstimmungsverhalten der SVP im römischen Parlament 1948-19985

Centrismo	Ja	9
	Nein	
	Enthaltungen	6
	Absenz	3
Destra	Ja	1
	Nein	5
	Enthaltungen	1
	Absenz	
Centro Sinistra	Ja	12
	Nein	1
	Enthaltungen	6
	Absenz	11
Solidarieta Nazionale	Ja	2
	Nein	
	Enthaltungen	1
	Absenz	1
Übergangsregierungen	Ja	8
	Nein	
	Enthaltungen	1
	Absenz	
Pentapartito	Ja	13
	Nein	3
	Enthaltungen	1
	Absenz	
Quadripartito	Ja	4
	Nein	
	Enthaltungen	
	Absenz	
Fachleute	Ja	
	Nein	
	Enthaltungen	1
	Absenz	1
Polo	Ja	2
	Nein	
	Enthaltungen	
	Absenz	

Quelle: Sleiter [2000] 129

* * *

5 Die DC-Alleinregierung wurde von außen vom MSI-DN unterstützt.

In dieser Aufstellung sind die Stimmen aus Kammer und Senat zusammengezählt. Eine Ja-Stimme in der Kammer und eine Ja-Stimme im Senat sind hier als zwei Ja-Stimmen angegeben.

Centrismo (1948-1960): Koalition aus DC, PLI; PRI; PSDI; Destra: DC-Regierungen, die von Monarchisten und Neofaschisten unterstützt wurden; *Centro-Sinsitra* (1962/63-1976): Koalition aus DC, PSI, PSDI, PRI; *Solidarietà Nazionale* (1976-1979): DC-Minderheitenregierungen, die durch Enthaltung oder Zustimmung aller Parlamentsfraktionen (ausgenommen MSI und PLI) unterstützt wurden; *Pentapartito* (1981-1991): DC, PSI, PSDI, PRI, PLI, *Quadripartito* (1991-1993): PRI tritt aus *Pentapartito* aus; Fachleute: Regierung Ciampi (1993-94, parteilos); *Polo delle Libertà* (1994-1996): Koalition aus FI, MSI, LN und anderer Mitte-Rechts-Parteien; *Ulivo* (seit 1996): Koalition aus Mitte-Links-Parteien unter Einschluss des PDS/DS; vgl. Pasquino 1995.

Was die Koalitionstypologie betrifft, ist der Polo delle Libertà die einzige Koalition, der die SVP immer ihr Misstrauen ausgesprochen hat. Dies gilt auch für die Regierung Berlusconi II (2001), gegen die die SVP in Kammer und Senat gestimmt hat.

Tabelle 14: Die Südtirol-freundlichsten Regierungen 1948-1999

Regierung	Koalition	Anzahl der Durchführungsbestimmungen	Verhältniszahl
1. Andreotti I (DC) 17.2.-26.2.1972	DC Monocolore[6] Übergangsregierung	1	10
2. Goria (DC) 28.7.1987- .1988	DC, PSI, PSDI, PRI, PLI Centro-Sinistra	9	3,94
3. Ciampi (parteilos) 28.4.1993-13.1.1994	DC, PSI, PSDI, PLI Übergangsregierung	11	3,11
4. Andreotti VII (DC) 13.4.1991-24.4.1992	DC, PSI, PSDI, PLI Quadripartito	10	2,64
5. Rumor IV (DC) 7.7.1973-2.3.1974	DC, PSI, PSDI, PRI Centro Sinistra	6	2,51
6. Forlani (DC) 18.10.1980-26.5.1981	DC, PSI, PSDI, PRI Übergangsregierung	5	2,26
7. D'Alema (DS) 21.10.1998-18.12.1999	L'Ulivo	9	2,12
8. Fanfani V (DC) 1.12.1982-29.4.1983	DC, PSI, PSDI, PLI Pentapartito (minus PLI)	3	1,96
8. Rumor V (DC) 7.7.1973-2.3.1974	DC, PSI, PSDI, PRI Centro Sinistra	4	1,96
10. Cossiga II (DC) 4.4.1980-27.9.1980	DC, PSI, PRI Übergangsregierung	1	1,81

Quelle: Sleiter 2000, 144

Die Strategie des Vertrauensvorschusses, vor allem die offene Unterstützung der Mitte-Links-Regierungen haben der SVP die gewünschten Erfolge gebracht. In der Regel wurden die SVP-Ja-Stimmen fast immer mit dem Erlass von Durchführungsbestimmungen[7] belohnt, enthielt sich die SVP der Stimme, antworteten die italienischen Regierungen in der Regel mit keiner Durchführungsbestimmung (Sleiter 2000, 141).

* * *

6 Die DC-Alleinregierung wurde von außen vom MSI-DN unterstützt.

7 In dieser Auflistung wird nichts über die Wertung von Qualität und Wichtigkeit der einzelnen Durchführungsbestimmungen ausgesagt.

Wegen des 1993 eingeführten (modifizierten) Mehrheitswahlsystems ist die SVP erstmals in ihrer Geschichte schon vor den Wahlen ein Wahlbündnis mit dem Mitte-Links-Bündnis l'Ulivo eingegangen. Damit hat sich die SVP schon vor den Wahlen eindeutig positioniert, während sie in früheren Jahren immer eine abwartende Haltung eingenommen und der neuen Regierung einen „Vertrauensvorschuss" gegeben hatte.

Setzt man die Dauer der einzelnen Regierungen (in Tagen) mit der Anzahl der erlassenen Durchführungsbestimmungen in Relation, so sehen wir, dass sich unter den ersten zehn Regierungen im wesentlichen Mitte-Links-Koalitionen und Übergangsregierungen befinden.

Der Alleinvertretungsanspruch der Südtiroler Interessen in Rom und die erfolgreiche Politik, mit der die SVP (wenn auch nicht allein) die Südtiroler Autonomie verwirklicht hat, vermitteln der Südtiroler Bevölkerung das Gefühl und die Gewissheit, dass die SVP nicht nur die Hüterin der Autonomie ist, sondern dass die SVP auch den zusätzlichen Ausbau garantiert. Die Meldungen aus Rom auch nach Abschluss des Pakets und nach Abgabe der Streitbeilegungserklärung, mit der der bei der UNO anhängige Konflikt zwischen Österreich und Italien wegen Südtirol beigelegt worden ist (Pallaver 1995), über neue Durchführungsbestimmungen, die über das Paket hinausgehen, bestätigen diese Auffassung. Der Umstand, dass der Staat zusätzliche Kompetenzen an die Autonome Provinz Bozen abgibt, um vornehmlich den Staatshaushalt zu entlasten, schmälert in der Perzeption der Bevölkerung nicht den Eindruck, dass der Erfolg auf die SVP-Politik zurückzuführen sei.

Das Vertretungsmonopol mit Rom ist eine weitere Garantie für die Aufrechterhaltung ihrer hegemonialen Stellung und für den WählerInnenkonsens. Deshalb versucht die SVP auf allen Gebieten, wo es um die politische Vertretung Südtirols nach außen geht, diese ihre Monopolstellung aufrechtzuerhalten. Mit Erfolg.

So setzt sich dieses ethnische Vertretungsmonopol im römischen Parlament in den für die Autonomie zentralen Kommissionen fort. Die Neunzehnerkommission (1961-64) erarbeitete im Rahmen von Verhandlungen auf Außenminister- und Expertenebene ein Paket von Maßnahmen, das von der SVP (1969) angenommen, vom italienischen Parlament genehmigt und vom österreichischen Nationalrat zur Kenntnis genommen wurde. In der Neunzehnerkommission waren nur Exponenten der SVP vertreten.

Die für die Umsetzung dieser Paket-Maßnahmen eingesetzte Sechser- (für die Provinz Bozen) und Zwölferkommission (für die Region Trentino-Südtirol) weist von deutschsprachiger Seite ebenfalls ausschließlich Vertreter der SVP auf. Dasselbe gilt für die 137er Kommission, die nach Abschluss des Pakets und nach

Abgabe der Streitbeilegungserklärung (1992) von der italienischen Regierung für die weitere Ausgestaltung der Autonomie eingesetzt wurde.

Diese Ausschließlichkeit der Beziehungen mit Rom findet ihre Fortsetzung in der Ausschließlichkeit der Beziehungen mit Wien. Das Kontaktkomitee Nord-Südtirol, das sich periodisch trifft, um anstehende Südtirolprobleme zu besprechen, setzt sich aus allen im österreichischen Nationalrat und im Tiroler Landtag vertretenen Parteien und Vertretern der SVP zusammen. Regelmäßige offizielle Kontakte zwischen dem österreichischem Bundeskanzler oder Bundespräsident finden ebenfalls fast ausschließlich mit Vertretern der SVP statt (Pallaver1997, 110).

Der Umstand, dass informell auch andere Parteien Kontakte mit österreichischen Parteien pflegen, wie etwa Südtirols Freiheitliche mit der FPÖ oder Südtirols Grüne mit den österreichischen und italienischen Grünen, mindert nicht dieses offizielle Vertretungsmonopol der SüdtirolerInnen durch die SVP sowohl in Rom als auch in Wien.[8] Dieser offiziellen Vertretungscharakter durch die SVP wird auch medial so vermittelt.

Diese exklusive Präsenz wird weiters in einer ganzen Reihe anderer Institutionen sichtbar. Dies gilt etwa für die Regionenkammer der EU bis hin zu Minderheitenorganisationen auf europäischer Ebene, allen voran der FUEV, der Föderalistischen Union Europäischer Volksgruppen.

Tabelle 15: Wahlen zum Europäischen Parlament, Südtiroler Vertreter 1979 - 1999

Jahr	1979	1984	1989	1994	1999
SVP	1	1	1	1	1
PCI/KPI	1				
Grüne			1	1	1
MSI/AN			1		

Quellen: Zusammengestellt aus Daten im Südtirol Handbuch (18) 1999

Was der SVP im Verhältnis mit Rom und Wien gelungen ist, ist auf der Ebene des Europäischen Parlaments in den letzten Jahren durchbrochen worden. Bei fünf EU-Direktwahlen war die SVP nur in den beiden ersten Legislaturperioden die einzige Vertreterin Südtirols im EU-Parlament, ab 1989 wurden auch andere deutschsprachige Kandidaten aus Südtirol ins EU-Parlament entsandt. Es handelt sich dabei seit 1989 um Exponenten der Südtiroler Grünen.[9]

* * *

[8] Lediglich vor Abschluss des Pakets hat der Außenpolitische Ausschuss des österreichischen Nationalrates sämtliche im Südtiroler Landtag vertretenen Parteien, MSI ausgenommen, angehört.

[9] Alexander Langer (1989-1995) und Reinhold Messner (seit 1999).

3. VON DER ETHNISCHEN PARTEI ZU EINER INTER-ETHNISCHEN REGIONAL-PARTEI?

Laut Staut ist die SVP die Sammelpartei der deutsch- und ladinischsprachigen SüdtirolerInnen. Sie versteht sich somit eindeutig als ethnische Partei. Dennoch haben schon immer, wenn auch in geringer Anzahl, ItalienerInnen die SVP gewählt. Im wesentlichen hat es sich dabei um Trentiner gehandelt, die vor allem im Südtiroler Unterland, das ans Trentino angrenzt, und deren Familien zum Großteil noch während der Habsburgermonarchie aus Arbeitsgründen ins benachbarte deutschsprachige Tirol gezogen sind. Ein Teil dieser italienischsprachigen SüdtirolerInnen hat seit jeher die SVP gewählt und war zum Teil auch Mitglied der Sammelpartei. In einigen Dörfern des Unterlandes wurden und werden interne, zum Teil auch öffentliche Versammlungen der SVP in italienischer Sprache abgehalten (Neue Südtiroler Tageszeitung, 13.7.2000, 2).

Mit dem Zusammenbruch des gesamtstaatlichen Parteiensystems zu Beginn der 90er Jahre -Stichwort tangentopoli - (vgl. Bull/Rhodes 1995) hat sich die politische Situation der ItalienerInnen in Südtirol grundlegend geändert. Bis zu diesem Zeitpunkt widerspiegelte die Koalitionsregierung auf Landesebene im wesentlichen die gesamtstaatlichen Bündnisse. Bis 1964 hatte die SVP ausschließlich mit der DC regiert, ab 1964 gab es eine Öffnung in Richtung Mitte-Links-Koalition. Seit damals waren die traditionellen Koalitionspartner neben der DC, die in jeder Landesregierung vertreten war, der PSDI oder PSI. Diese drei Parteien haben von 1948 bis zum Abschluss der X. Legislaturperiode (1993) die Landesregierungen gebildet (nur in der Periode 1948-1952 war der PRI in der Landesregierung vertreten).

Tabelle 16: Zusammensetzung der Landesregierungen 1948-1998

1948-1952	1952-1956	1956-1960	1960-1964	1964-1968	1968-1973	1973-1978	1978-1983	1984-1989	1998-1993	1993-1998	1999-2003
SVP-DC-PRI	SVP-DC	SVP-DC	SVP-Dc	SVP-DC-PSDI	SVP-DC	SVP-DC-PSI	SVP-DC-PSDI	SVP-DC-PSI	SVP-DC	SVP-PPI-PDS/AD	SVP-DS-PPI-Centro

Quelle: Zusammengestellt aus Daten im Südtirol-Handbuch (18)1999

Bei den Landtagswahlen von 1988 hatte der MSI (4 Mandate) erstmals die DC (3 Mandate) als stärkste Partei im Landtag abgelöst. 1993 verlor die DC, bereits unter ihrem geänderten Parteinamen Partito Popolare ein weiteres Mandat, während der MSI seinen Mandatsstand halten konnte. Bei den Landtagswahlen von 1998 manifestierte sich in evidenter Weise die starke Fragmentierung des italienischen Parteiensystems in Südtirol.

Tabelle 17: Ergebnisse der Landtagswahlen von 1998

Parteien	Stimmen	Prozente	Sitze
SVP	171.820	56,6	21
AN - I Liberali	29.287	9,7	3
Verdi-Grüne-Vèrc	19.696	6,5	2
Union für Südtirol	16.607	5,5	2
Lista Civica-FI-CCD	11.345	3,7	1
Ladins-DPS	11.028	3,6	1
Centrosinistra/Mitte Links-Projekt	10.530	3,5	1
Popolari-AA Domani	8.239	2,7	1
Die Freiheitlichen	7.543	2,5	1
Unitalia-Fiamma Tricolore	5.419	1,8	1
Il centro - UDA	5.340	1,8	1
Rif. Comunista	4.129	1,4	0
Lega Nord	2.606	0,9	0

Quelle: Südtirol Handbuch (18) 1999, 79

Während Alleanza Nazionale wegen ihrer mangelnden Distanz zum Faschismus in Südtirol weiterhin als „ausgeschlossener Pol" (Ignazi 1989) betrachtet wird und somit für eine Koalition bislang nicht in Frage kam, gingen der SVP ihre traditionellen Koalitionspartner immer mehr verloren.

Die ehemalige DC hatte sich nochmals gespalten (Popolari-AltoAdige Domani, orientieren sich am Ulivo, 1 Mandat. Il Centro Unione Democratica dell'Alto Adige, orientiert sich am gesamtstaatlichen Centro Democratico Unito, 1 Mandat). Der PSI hatte im Wahlbündnis Centrosinistra / Mitte-Links-Projekt kandidiert (1 Mandat).

Um die Stimmen der ItalienerInnen in Südtirol bewarben sich bei den Landtagswahlen von 1998 insgesamt 9 Parteien, 7 schafften zumeist mit Restmandaten den Einzug in den Landtag.

Die Krise der Parteien auf gesamtstaatlicher Ebene, die wirtschaftliche Krise mit einer hohen Arbeitslosigkeit insbesondere im Süden, die Krise des politischen Personals und die Krise der Identität Italiens führten dazu, dass viele italienischsprachige Südtiroler für Stabilität und Ordnung, wirtschaftliche Prosperität und gesicherte Arbeitsplätze stimmten, alles Werte, die in Südtirol in erster Linie von der SVP verkörpert werden.

In einer Umfrage vor den Landtagswahlen hatten 7 % der Italiener Südtirols, das wären 2,7 % der SVP-Stimmen, erklärt, wahrscheinlich die SVP zu wählen. Insgesamt 71,8 % aller Befragten sahen in der italienischen Wahlwerbung der SVP ein positives Signal, unter den Italienern waren es 55,8 %, unter den

deutschsprachigen Südtirolern 79,3 %. Unter den SVP-nahen Wählern kletterte dieser Prozentsatz sogar auf 80,1 %. Weiters erklärten sich 62,3% der italienischsprachigen WählerInnen mit der Arbeit der Landesregierung zufrieden (Deutsche 78,2 %, Ladiner 68,1 %). 59,7 % der ItalienerInnen sahen in der Autonomie Vorteile für alle Sprachgruppen (Deutsche: 83,2 %, Ladiner: 68,3 %) (FF 41/98).

Angesichts der Befürchtung, bei den Landtagswahlen von 1998 die absolute Mehrheit zu verlieren (Pircher 2000), hatte die SVP in einem Strategiepapier überlegt, mit einer eigenen, italienischsprachigen Broschüre um die Stimmen der ItalienerInnen zu werben (il Mattino, 26. 8. 1998). Letztlich warb die SVP in einem italienisch verfassten Brief um die Stimmen der ItalienerInnen.[10]

Das Wahlergebnis gab der Strategie der SVP recht. Laut einer Gallup-Umfrage hätten 7.000 italienischsprachige SüdtirolerInnen die SVP gewählt, das entspricht fast einem Mandat (Dolomiten, 26. 11. 1998, il Mattino, 27. 11. 1998).[11]

Mit der Frage, ob sich die Volkspartei den ItalienerInnen öffnen sollte, beschäftigte sich später auch die Parteileitung. Die Diskussion drehte sich von der Mitgliedschaft italienischer SüdtirolerInnen (Dolomiten, 7. 7. 1999), über die Möglichkeit ihrer Kandidatur[12] auf der SVP-Liste bis hin zu eigenen italienischen Sektionen in der SVP. Die Befürworter der parteiinternen Einbindung der ItalienerInnen kamen vor allem aus jenen Gemeinden mit dem höchsten Italieneranteil (Dolomiten, 8.7.1999).

Umgekehrt befürchteten die meisten italienischen Parteien, die SVP wolle mit dieser Öffnung die „totale" Macht im Lande ergreifen, wäre sie wegen der Bestimmungen des Autonomiestatuts doch nicht mehr gezwungen, italienische Koalitionspartner zu suchen. Vielmehr könnte sie aus den eigenen Reihen einen italienischen Landesrat vorschlagen (Alto Adige, 9.7.1999)

Nachdem Teile der SVP mit dem Argument gegen diese Öffnung opponiert hatten, dadurch würde die ethnische Partei zu einer normalen Regionalpartei umfunktioniert werden (Dolomiten, 9. 7. 1999), wurde die Italiener-Debatte beendet. Geblieben ist die seit jeher bestehende Möglichkeit für Italiener, Mitglied der SVP werden, sofern sie Statut und Programm der Partei akzeptieren.

* * *

[10] Im Brief wandte sich Landeshauptmann Luis Durnwalder mit einer Erfolgsbilanz seiner Regierungszeit an die WählerInnen.

[11] Der ehemalige Landesrat für Industrie und Personalwesen, Romano Viola, der 1993 für die Linksdemokraten in den Landtag gewählt worden war, trat später aus seiner Partei aus, gründete die Bewegung Autonomia Dinamica und rief bei den Landtagswahlen auf, die SVP zu wählen (Vgl. Viola 1999).

[12] Es gibt Fälle (wie in der Gemeinde Waidbruck), in denen Italiener als Unabhängige auf der SVP-Liste erfolgreich für den Gemeinderat kandidiert haben Vgl. Dolomiten, 14.7.2000, Neue Südtiroler Tageszeitung, 13.7.2000.

Über Kandidaturen von ItalienerInnen auf Gemeindeebene sollten die jeweiligen Ortsausschüsse der SVP entscheiden (Dolomiten, 13.7.1999).

Dass die SVP und ihre WählerInnen inzwischen auch über den ethnischen Graben springen können, haben die Parlamentswahlen von 2001 unter Beweis gestellt. In jenen Einerwahlkreisen, in denen die SVP wegen der mehrheitlichen Präsenz der italienischen Bevölkerung ihre Kandidaten nicht aus eigener Kraft zum Siege verhelfen konnten, ist die Sammelpartei mit dem Mitte-Links-Wahlkartell l'Ulivo ein Bündnis eingegangen. Im Senatswahlkreis 1 verhalfen die Stimmen der ItalienerInnen dem deutschsprachigen Kandidaten des Bündnisses SVP-l'Ulivo zum Sieg, im Kammerwahlkreis 1 verhalfen die deutschsprachigen Stimmen dem italienischsprachigen SVP-l'Ulivo Kandidaten zum Sieg. An dieser Strategie scheiterten die Mitte-Rechts-KandidatInnen auch in den mehrheitlich von ItalienerInnen bewohnten Wahlkreisen.

4. DIE SVP, EINE AUTONOMISTISCHE PARTEI IM WANDEL

Ethnoregionale Parteien spielen in fast allen westeuropäischen Ländern eine nicht unbedeutende Rolle und sind nach den von Sartori (1976, 121-123) entwickelten Standards für die jeweiligen Parteiensysteme durchaus relevant. Seit den 80er Jahren ist ihre politische Bedeutung sogar noch gestiegen (Türsan 1998, 2).

In ihrem Buch „Regionalist Parties in Western Europe" (1998) haben Lieven De Winter und Hari Türsan eine Typologie ethnoregionaler Parteien entwickelt, wobei sie von zwei zentralen Rahmenbedingungen ausgehen, nämlich von einem subnationalen Randgebiet und einer exklusiven (ethnischen) Gruppenidentität (ebda, 5). In Anlehnung an Horowitz sprechen die beiden Autoren von einer ethnischen Partei, wenn diese von einer ethnischen Gruppe getragen wird und sich diese für die Interessen ihrer Ethnie einsetzt (ebda, 6).

Schon bei diesem ersten Punkt schert die SVP aus dem Definitionsschema aus, da die SVP nicht nur von einer (deutschen), sondern auch noch von einer zweiten (ladinischen) Volksgruppe getragen wird. Außerdem weist die Untersuchung von Tommaso Sleiter über die SVP im römischen Parlament darauf hin, dass sich die SVP seit jeher nicht nur für rein ethnische Anliegen einsetzt und eingesetzt hat, sondern auch für regionale (im Sinne von Landesanliegen), die allen Sprachgruppen, also auch den ItalienerInnen in Südtirol, zugute kommen. Sleiter weist schließlich darauf hin, dass die von der SVP vorgebrachten ethnischen Anliegen im Vergleich zu den Landesanliegen seit Abschluss des Südtirol-Pakets (1992) ganz stark abgenommen haben (Sleiter 2000, 145). In diesem Sinne kann die SVP vorerst einmal eindeutig als ethnoregionale Partei mit der

Besonderheit eingestuft werden, dass sie zwei Sprachminderheiten vertritt.

Wenn man somit unter ethnoregionalen Parteien eine territoriale Bewegung in einem staatlichen Randgebiet versteht, die sich auf die Ethnie stützt und bestrebt ist, die Beziehungen zum Staat zu verändern, so stoßen wir auf die Forderung nach Selbstregierung und Selbstverwaltung. Davon ausgehend hat De Winter innerhalb ethnoregionaler Parteien drei Parteitypen herausgefiltert. Es handelt sich dabei um „Protektionistische Parteien", um „Autonomistische Parteien" und um „National-Föderalistische Parteien" (De Winter 1998, 205).

Protektionistische Parteien vertreten ein Bevölkerungssegment mit einheitlichem Charakter, der sich etwa in der gemeinsamen Sprache ausdrückt. Diese Parteien fordern Maßnahmen zum Schutz und zur Weiterentwicklung der kulturellen Identität der von ihnen vertretenen Bevölkerung innerhalb des bestehenden Staatssystems. Dieser Anspruch beinhaltet in der Regel die Anerkennung der regionalen Sprache als offizielle Sprache der Region, obgleich manche dieser Parteien auch den Status der Zweisprachigkeit ihrer Region akzeptieren. Sämtliche Forderungen protektionistischer Parteien zielen darauf ab, die auf der Sprache beruhende soziale Diskriminierung zu stoppen und zu beseitigen. De Winter zählt zu dieser Kategorie den *Front Démocratique des Francophones (FDF)* vor den 70er Jahren, die *Lega dei Ticinesi* und die *Svenska Folkspartiet (SFP)*.

Autonomistische Parteien akzeptieren nach De Winter eine Machtteilung ihrer Region und dem Zentralstaat unter der Voraussetzung, dass sie anders als andere territoriale Körperschaften innerhalb des Staates behandelt werden. Diese Parteien können nicht als föderalistisch angesehen werden, zumal sie Forderungen nach Autonomie nur für die eigene Region stellen. Ein eigenes Abkommen mit dem Staat soll eine entsprechend gut ausgestattete Autonomie garantieren, während eine Reihe von Kompetenzen dem Staat überlassen werden, darunter die Außen-, Verteidigungs- und Währungspolitik. Zu dieser Kategorie wird die *Südtiroler Volkspartei (SVP)* gezählt, die *Union Valdotaine (UV)*, der *Partito Sardo d'Azione (PSd'A)* vor 1979 und im weiteren Sinne auch die *Convergència Democrática de Catalunya (CDC)* sowie der *Partido Nacionalista Vasco (PNV)*. Diese beiden letzteren Parteien schließen die Unabhängigkeit als Option nicht aus, derzeit ist ihre Politik aber auf die Maximierung der Autonomie ausgerichtet.

National-Föderalistische Parteien wollen durch den Umbau und durch die Reorganisation des Einheitsstaates in einen föderalistischen Staat zu einer ausgedehnten Selbstverwaltung kommen. Diese Forderung ist radikaler als jene der Autonomisten, da allen Regionen die neuen Machtbefugnisse übertragen werden sollen. Als exemplarisches Beispiel werden in dieser Kategorie die drei ethnore-

gionalen Parteien Belgiens, aber nur bis zu Ende der 80er Jahre, sowie die Lega Nord (LN) vor 1995 genannt.

Alle in diese drei Typologien fallenden Parteien fordern keine staatliche Unabhängigkeit, sondern mehr Selbstverwaltung. Allen gemeinsam ist ihnen die Forderung nach einem „Europa der Regionen" (Pintarits 1996).

Im Gegensatz zu diesen drei Kategorien ethnoregionaler Parteien mit Zielrichtung auf mehr Selbstverwaltung stehen jene, ebenfalls ethnoregionalen Parteien, die für ihre staatliche Unabhängigkeit kämpfen. Diese unterteilen sich in Unabhängigkeitsbewegungen und irredentistische Parteien.

Die *Unabhängigekeitsparteien* fordern volle politische Unabhängigkeit für ihre Region, mitunter im Rahmen eines „Europa der Regionen". Dazu werden unter anderem die *Volksunie* gezählt, die *Lega Nord, Esquerra Repubblicana de Catalunya, Eusko Alkartasuna* und der *Partito Sardo d'Azione* nach 1979. Einige Parteien setzen dafür auch Gewalt und Terror ein. Dazu zählen etwa die Partei *Herri Batasuna* und einige Parteien auf Korsika, die in Verbindung mit Untergrundbewegungen stehen.

Irredentistische Parteien fordern die Annexion ihrer Region an einen anderen Staat mit ähnlicher kultureller Identität. Diese Option steht lediglich jenen Minderheiten offen, die in einem Grenzgebiet leben und mit dem Nachbarstaat geschichtlich verbunden sind. Dazu werden *Sinn Fein* gezählt sowie die *Social Democratic and Labor Party*. Für eine kurze Periode wird dazu auch die *SVP* und die *Union Valdotaine* gezählt sowie die *Volksunie* zwischen den beiden Weltkriegen in den Niederlanden.

Charakteristisch für all diese ethnoregionalen Parteien ist der Hinweis, dass diese im Laufe ihrer Geschichte immer wieder ihre politischen Positionen geändert haben. In dieser Hinsicht kann für die SVP eine Periodisierung ihrer jeweiligen ethnoregionalen Positionierung vorgenommen werden.

Die Periode zwischen ihrer Gründung im Mai 1945 und bis zum Abschluss des Pariser Abkommens (im September 1946) (Steininger 1987) kann die SVP als irredentistische Partei bezeichnet werden, die mit der Forderung nach Selbstbestimmung den Anschluss an Österreich zu verwirklichen suchte. Mit Abschluss des Pariser Abkommens hat die SVP, wenn auch nicht formell, so doch de facto auf die Ausübung des Selbstbestimmungsrechts verzichtet.

In einer langen Periode von 1947 bis 1992, also bis zur Verwirklichung des II. Autonomiestatuts von 1972 und der Abgabe der Streitbeilegungserklärung vor der UNO (Pallaver 1995) kann die SVP als autonomistische Partei bezeichnet werden. Primäres Ziel der SVP war die Verwirklichung einer substantiellen Autonomie zugunsten des Schutzes der deutsch- und ladinischsprachigen

Bevölkerung Südtirols. Der Umstand, dass Minderheiten in der SVP auch immer wieder die Forderung nach Selbstbestimmung stellten und dass es in den 60er Jahren zu Terroranschlägen gekommen war (Baumgartner/Mayr/Mumelter 1992), um einen Anschluss an Österreich zu erreichen, ändert nichts an der grundsätzlichen Haltung der SVP, die nach 1946 offiziell nie mehr den Weg der Autonomieverhandlungen verlassen hat.

Mit der endgültigen Verwirklichung des II. Autonomiestatuts hat sich die SVP von einer rein autonomistischen zu einer Partei entwickelt, die national-föderalistische und indipendistische Tendenzen aufweist. Die Vorlage eines eigenen Gesetzesentwurfes (Zeller/Brugger 1996) im Jahre 1996 zur Föderalisierung Italiens sowie die aktive Teilnahme der SVP an der Umgestaltung Italiens von einem Zentralstaat in einen föderalisierten Staat seit Mitte der 90er Jahre weist auf diese Entwicklung hin. Zeitgleich verfolgte die SVP als politisches Ziel die Bildung einer „Europaregion Tirol", die mit einem eigenen Statut ausgestattet, sich zwischen den Nationalstaat Italien und die Europäische Union schieben sollte (Nick/Pallaver 1998, Pallaver 2000).

Die SVP befindet sich heute in einem Transformationsprozess. Neben der Entwicklung hin zu einer national-föderalistischen Partei mit leicht indipendistischen Tendenzen im Rahmen eines Europa der Regionen weist die Debatte über die Aufnahme von italienischsprachigen SüdtirolerInnen in die SVP auf eine potentielle Entwicklung weg von einer ausschließlich ethnischen zu einer mehr regionalen, also im wesentlichen territorialen Partei hin, wenngleich mit einem starken, jederzeit abberufbaren ethnischen Substrat. Als Vorbild könnte in dieser Hinsicht die bayerische CSU dienen.

Unter allen ethnoregionalen Parteien der drei ersten Kategorien (protektionistische, autonomistische, national-föderalistische Parteien) weist die SVP aber eine Besonderheit auf, die sie von den anderen politischen Bewegungen unterscheidet. Während andere ethnoregionale Parteien bereit sind, auf zentralstaatlicher Ebene Regierungsverantwortung zu übernehmen, wie etwa die Svenska Folkspartiet oder die Union Valdotaine, hat die SVP trotz mehrmaliger Angebote eine Regierungsbeteiligung in Rom aus grundsätzlichen Überlegungen immer abgelehnt. Eine offizielle Regierungsbeteiligung würde laut SVP bedeuten, die staatsrechtlichen Vorbehalte gegenüber Italien zu beseitigen.

LITERATUR

Abteilung Arbeit-Amt für Arbeitsmarkt-Beobachtungsstelle für den Arbeitsmarkt (1998) (Hg.): Der Südtiroler Arbeitsmarkt. Schaubilder 1998, Bozen

Angerer, Oswald (2000): Die Freiheitlichen - Südtirols. Entstehung, Programm, Organisationsstruktur, Akzeptanz unter besonderer Berücksichtigung ihrer Zusammenarbeit mit der Freiheitlichen Partei Österreichs und ihres Standpunktes in der Südtirol-Frage, politikw. Diplomarbeit, Innsbruck.

Atz, Hermann (1991): Verschobene Grenzen. Strukturwandel und ethnische Arbeitsteilung, in:

Baur, Siegfried Guggenberg, Irmi von - Larcher, Dietmar (1998): Zwischen Herkunft und Zukunft. Südtirol im Spannungsfeld zwischen ethnischer und postnationaler Gesellschaftsstruktur. Ein Forschungsbericht, Bozen.

Benedikter, Rudolf et.al (Hg.) (1987): Nationalismus und Neofaschismus in Südtirol (Forschungsprojekt des Instituts für Friedensforschung und Friedenserziehung), Wien.

Berghold, Joe (1997): Italien-Austria. Von der Erbfeindschaft zur europäischen Öffnung, Wien.

Bettelheim, Peter-Benedikter, Rudi (Hg.) (1982): Apartheid in Mitteleuropa? Sprache und Sprachenpolitik in Südtirol, Wien.

Biorcio, Roberto (1997): La Padania promessa. La storia, le idee e la logica d' azione della Lega Nord, Milano.

Blascke, Jochen (1985): Volk, Nation, Interner Kolonialismus, Ethnizität. Konzepte zur politischen Soziologie regionalistischer Bewegungen in Westeuropa, Berlin.

Brugger, Siegfried (1996): Wahlaufruf der SVP (Wahlwerbeblatt), Bozen.

Dapunt, Martin (2000): Die Sozialdemokratie in Südtirol von den Anfängen bis heute. Entwicklung, Ideologie, Programmatik, Positionen, Innsbruck.

Denicolň, Guido (1984): Die politischen Parteien Südtirols, in: Michael-Gaismair-Gesellschaft (Hg.): Gaismair-Kalender1984, Innsbruck, 77-79.

De Winter, Lieven - Türsan, Huri (Hg.): Regionalist Parties in Western Europe, London - New York.

De Winter (1998): Conclusion. A comparative analysis of the electoral, office and policy succes of ethnoregionalist parties, in: De Winter, Lieven - Türsan,

Huri (Hg.): Regionalist Parties in Western Europe, London - New York, 204-247.

Die Sozialisten und das Südtirolproblem (1978), hg. vom Kulturverein „Gaetano Salvemini", Bozen.

Egen, Alexander von (1997): Die Südtirol-Frage vor den Vereinten Nationen. (Europäische Hochschulschriften, Reihe III: Geschichte und ihre Hilfswissenschaften, Bd. 741), Frankfurt/M-Berlin - Bern.

Eisterer, Klaus-Steininger, Rolf (1989) (Hg.): Die Option. Südtirol zwischen Faschismus und Nationalsozialismus (Innsbrucker Forschungen zur Zeitgeschichte, Bd. 5); Innsbruck 1989.

Fondazione Censis (Hg.) (1997): Identitrf e mobilitf dei tre gruppi linguistici in Alto Adige. Rapporto finale, Roma.

Frasnelli, Hubert (2000): Die Herrschaft der Fürsten. Macht, Zivilcourage und Demokratie in Südtirol, Klagenfurt/Celovec.

Frasnelli, Hubert-Gallmetzer, Hartmann (1990): Südtiroler Volkspartei, in: Peruz, Francesca (Hg.): La storia dei partiti politici in Alto Adige-Südtirol, hg. vom Centro Studi e Formazione-Bolzano, Bolzano.

Fusaro, Carlo (1995): Le regole della transizione. La nuova legislazione elettorale italiana (il Mulino/Contemporanea 76), Bologna.

Gallmetzer, Hartmann (1999): Il disagio di un autonomista. Intervista a Romano Viola, Bolzano-Bozen.

Gatterer, Claus (1962): Der Freund stand links, in: Forum, Heft 101 (I), 102 (II), 102/104 (III), 105 (IV), Wien.

Gatterer, Claus (1968): Im Kampf gegen Rom. Bürger, Minderheiten und Autonomien in Italien, Wien.

Gatterer, Claus (1972): Erbfeindschaft Italien - Österreich, Wien.

Giovanetti, Pierangelo (2000): Alto Adige: il partito di raccolta e la democrazia bloccata, in: il Mulino 2/2000, 285-295.

Gruber, Klaus (1971): Die Südtiroler politischen Parteien. Versuch einer Analyse des Südtiroler Parteienwesens unter Berücksichtigung historischer Vorgegebenheiten, jur. Diss., Innsbruck.

Hartungen, Christoph von-Pallaver, Günther (Hg.) (1986): Arbeiterbewegung und Sozialismus in Tirol/Movimento operaio e socialismo in Tirolo, Bozen/Bolzano-Innsbruck.

Holzer, Anton (1991): Die Südtiroler Volkspartei, Thaur.

Holzer, Anton et. al. (1991) (Hg.): Nie nirgends daheim. Vom Leben der Arbeiter und Arbeiterinnen in Südtirol, Bozen.

Holzer, Anton - Schwegler, Barbara (1998): The Südtiroler Volkspartei: a hegemonic ethnoregionalist party, in: De Winter, Lieven - Türsan, Huri (Hg.): Regionalist Parties in Western Europe, London-New York, 158-173.

Ignazi, Piero (1989): Il polo escluso.Profilo del Movimento sociale italiano (Studi e ricerche CCLX), Bologna.

Klein, Eva (1975): Die deutsche Opposition in Südtirol, in: skolast. Zeitschrift der Südtiroler Hochschülerschaft 2/1975.

Kohr, Heinz Ulrich - Martini, Massimo - Wakenhut, Roland (1995): Jugendstudie 1994. Jugend, Modernisierung und kulturelle identität in Südtirol, hg. vom Landesinstitut für Statistik, Bozen.

Kuprian, Hermann J.W. (1994): Il Trentino e il "Tiroler Volksbund", in: archivio trentino di storia contemporanea 3/1994, 43-62.

Landesinstitut für Statistik-astat (Hg.) (1999). Statistisches Jahrbuch für Südtirol 1999, Bozen.

Langer, Alexander (1988): Volksgruppen- und Minderheitenpolitik - Südtirol nach dem Paketabschluß, in: Bauböck, Rainer et. al (Hg.): ...und raus bist Du! Ethnische Minderheiten in der Politik, Wien, 78- 88.

Landesinstitut für Statistik (1988) (Hg.): Sozialer Survay 1986. Meinungen, Werte und Lebensformen in Südtirol. Ergebnisse einer repräsentativen Umfrage (Astat-Schriftenreihe 20), Bozen.

Lill, Rudolf (1991): Die Südtiroler Volkspartei, in: Veen, Hans-Joachim (Hg.): Christlich-demokratische und konservative Parteien in Westeuropa 3, Paderborn-München-Wien-Zürich.

Mahlknecht, Philipp (2000): Die Finanzautonomie Südtirols. Entstehung, Ausgestaltung, Ausblick, politikw. Diplomarbeit, Innsbruck.

Mayr, Ingrid (1998): Frauen in der Südtiroler Volkspartei. Aufbau und Integration einer Frauenorganisation in einer männerdominierten Partei, politikw. Diplomarbeit, Innsbruck.

Mìnárik, Matús (1999): The evolution of ethnicpolitical parties. A comparative study of ethnopolitical representation of the german-speaking minority in Sputh Tyrol, Italy and the Hungarian-speaking minority in Slovakia, geistesw. Dissertation, Budapest.

Nick, Rainer - Pallaver, Günther (1998): Jenseits von Grenzen. Tirol-Südtirol-Trentino. Die Europaregion aus der Sicht der Bevölkerung, Innsbruck.

Obkircher, Raimund (1999): Ethnische Spannungen und sozioökonomische Situation in Südtirol (1945-1999). Eine vergleichende Analyse unter besonderer Berücksichtigung der Arbeitsmarktsituation, politikw. Diplomarbeit, Innsbruck.

Othmerding, Heinz-Rudolf (1984): Sozialistische Minderheitenpolitik am Beispiel Südtirol von den Anfängen des Konflikts bis heute, phil. Diss, 2 Bde., Hamburg.

Pahl, Franz (1979): Die Südtiroler Volkspartei und ihr Ringen um Autonomie, Dissertation, Padova.

Pallaver, Günther (1995): Der Streit ist beendet, der Nachbarschaftsvertrag versandet, in: Bohler, Ingrid - Steininger, Rolf (Hg.): Östereichischer Zeitgeschichtetag 1993, Innsbruck-Wien, 142-147.

Pallaver, Günther (1997): Walsche und Crucchi. Deutsch-, italienisch- und ladinischsprachige Südtiroler auf dem steinigen Weg zum friedlichen Zusammenleben, in: Brütting, Richard - Trautmann Günter (Hg.): Dialog und Divergenz. Interkulturelle Studien zu Selbst- und Fremdbildern in Europa, Frankfurt/M-Berlin-Bern, 101-122.

Pallaver, Günther (1999): Der lange Schatten der Vergangenheit. Die Option des Jahres 1939 und ihre Auswirkungen auf die politische Kultur Südtirols nach 1945, in: Christoforetti, Rudi: Rieche, es ist die deutsche Faust. Ein Südtiroler Optantenjunge erlebt die NS-Zeit in Wels, Wien-Bozen, 9-26.

Pallaver, Günther: Kopfgeburt Europaregion Tirol. Genesis und Entwicklung eines politischen Projekts, in: Geschichte und Region/Storia e regione, 9. Jahrgang, 2000/anno IX, 2000. Jahrbuch der Arbeitsgruppe Regionalgeschichte, Bozen/Annuario del Gruppo di ricerca per la storia regionale, Bolzano.

Pallaver, Günther (2001): Ist Südtirol ein multikulturelles Land? Probleme und Perspektiven einer mehrsprachigen Gesellschaft, in: Appelt, Erna (Hg.): Demokratie und das Fremde. Multikulturelle Gesellschaften als demokratische Herausforderung des 21. Jahrhunderts (Demokratie im 21. Jahrhundert, Bd. 1), Innsbruck, 134-152.

Pan, Christoph (1989): Sozialpartnerschaft in Südtirol, in: Riedl, Franz Hieronymus-Pan, Christoph-Gismann, Robert (Hg.): Tirol im 20. Jahrhundert. Festschrift für Viktoria Stadlmayer zur Vollendung des 70. Lebensjahres in Würdigung ihres Wirkens für das ganze Tirol, Bozen.

Panebianco, Angelo (1982): Modelli di partito, Bologna.

Pasquino, Gianfranco (1995): I governi, in: Pasquino, Gianfranco (Hg.): la politica in italiana. Dizionario critico 1945-95, Roma-Bari, 61-77.

Peterlini, Oskar (1980): Der ethnische Proporz in Südtirol, Bozen.

Pichelmann, Karl (1999): Der Südtiroler Arbeitsmarkt aus der Sicht eines internationalen Experten, in: Autonome Provinz Bozen-Südtirol/Abteilung Arbeit (1999) (Hg.): Südtirol 1998. Arbeitsmarktbericht. Ein Bericht der Beobachtungsstelle für den Arbeitsmarkt, Bozen, 19 - 198.

Pintarits, Sylvia (1996): Macht, Demokratie und Regionen in Europa. Analysen und Szenarien der Integration und Desintegration (Beiträge zur Sozioökonomie 3), Marburg.

Piras, Alessandro (1998): Die Beziehungen der Südtiroler Volkspartei zu den deutschsprachigen Wirtschafts- und Sozialverbänden, politikw. Diplomarbeit, Innsbruck.

Pircher, Armin (2000): Die Landtagswahlen 1998 in Südtirol. Wahlkampf in den Printmedien und Wählerverhalten, politikw. Diplomarbeit, Innsbruck.

Pristinger, Flavia (1978): La minoranza dominante nel Sudtirolo. Divisione etnica del lavoro e processi di modernizzazione dall' annessione agli anni settanta, Bologna.

Reiterer, Harald (1998): Die Wahlprogramme der Grünen Südtirols. Eine Analyse der Programme zu den Landtagswahlen 1978-1998, politikw. Diplomarbeit, Innsbruck.

Sartori, Giovanni (1976): Parties and Party Systems: A Framework for Analysis, Cambridge.

Sartori, Giovanni (1982): Teoria dei partiti e caso italiano (Argomenti 87), Milano.

Seidl, Peter-Brugger, Elisabeth-Köckeis-Stangl, Eva (1977): Die Verdrängung sozialer Problembereiche als Folge einer erstarrten Volkstumspolitik: Südtirol seit dem "Paket", in: Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft 2/1977, 123-146.

Sleiter, Tommaso (2000): Die SVP im römischen Parlament. Vertrauensdebatten und Abstimmungsverhalten einer ethnoregionalen Partei, politikw. Diplomarbeit, Innsbruck.

Steiner, Günter (1999): Die Union für Südtirol, politikw. Diplomarbeit, Innsbruck.

Steininger, Rolf (1987): Los von Rom? Die Südtirolfrage 1945/46 und das Gruber-Degasperi-Abkommen (Innsbrucker Forschungen zur Zeitgeschichte, Bd. 2), Innsbruck.

Steininger, Rolf (1999): Südtirol zwischen Diplomatie und Terror 1947-1969, Bd. 2: 1960-1962 (Veröffentlichungen des Südtiroler Landesarchivs, Abteilung Denkmalpflege, Bd. 7), Bozen.

Steurer, Leopold (1980): Südtirol zwischen Rom und Berlin 1919-1939, Wien-München-Zürich.

Stuhlpfarrer, Karl (1985): Umsiedlung Südtirol 1939-1940, 2. Bde., Wien.

Südtirol-Handbuch (18/1999), hg. von der Südtiroler Landesregierung, Bozen.

Summerer, Thomas (1999): Landtagswahlen in Südtirol - Aggregatdatenanalyse 1948-1998, politikw. Diplomarbeit, Innsbruck.

Trafojer, Karl (1971): Die innenpolitische Lage in Südtirol 1918-1925, phil. Diss., Wien.

Tursan, Huri (1998): Introduction. Ethnoregionalist parties as ethnic entrepreneurs, in: De Winter, Lieven - Türsan, Huri (Hg.): Regionalist Parties in Western Europe, London-New York, 1-16.

Verdorfer, Martha (1990): Zweierlei Faschismus. Alltragserfahrungen in Südtirol 1918-1945 (Österreichische Texte zur Gesellschaftskritik, Bd. 47), Wien.

Wakenhut, Roland (1999): Ethnische Identität und Jugend. Eine vergleichende Untersuchung zu den drei Südtiroler Sprachgruppen, Opladen.

*Zeller, Karl (1991): Volkszählung und Sprachgruppenzugehörigkeit in Südtirol. Völker- und verfassungs- und europarechtliche Aspekte, Bozen.

Zeller, Karl - Brugger, Siegfried (1996): Die Bundesrepublik Italien. Entwurf eines Verfassungsgesetzes, eingereicht von Karl Zeller und Siegfried Brugger, Lana.

VERWENDETE PRINTMEDIEN:

Dall'Ò, Norbert: Bravo Luis, aber..., in: FF-Die Südtiroler Wochenzeitung, 43/1997, 22-26

Dall'Ò, Norbert: Neben der SVP das Nichts, in: FF- Südtiroler Wochenzeitung, 44/1997, 18-22

Maier, Alex: In Fremden Gewässern. FF-Wahlumfrage, teil II, in: FF-Die Südtiroler Wochenzeitung 41/1998, 14-19

SVP: 7000italienische Stimmen, in: Dolomiten, 26.11.1998, 9

Immer mehr Italiener zur SVP, in: Dolomiten, 7.7.1999, 9

Schwesterpartei à la CDU/CSU, in: Dolomiten, 7.8.1999, 9

Südliches ja und nördliche Skepsis, in: Dolomiten, 8.7.1999, 9

Così la SVP sfida gli italiani, in: Alto Adige, 9.7.1999, 1

"Dann können wir die SVP auflösen", in: Dolomiten, 9.7.1999, 13

Italiani nell'SVP, Durni rilancia, in: Alto Adige, 9.7.1999, 14

"Obiettivo è il potere assoluto su tutti", in: Alto Adige, 9.7.1999, 15

Nel partito di raccolta troveranno posto tutti, in: Alto Adige, 9.7.1999, 14

„Zeller hat einen Blödsinn gesagt", in: Neue Südtiroler Tageszeitung, 10./11.7.1999, 3

Apertura agli italiani, è dietrofront, in: Alto Adige, 13.7.1999

Raumschiff Edelweiß bleibt auf Kurs, in: Dolomiten, 13.7.1999, 11

6130 Milliarden Lire sind verteilt, in: Dolomiten, 28.12.2000, 11

„Ich bin Italiener und wähle die SVP", in: Neue Südtiroler Tageszeitung, 13.7.1999, 2

Beispiele Salurn-Neumarkt-Waidbruck, in: Neue Südtiroler Tageszeitung, 13.7.1999, 2

„Wir halten unseren Sonderstatus bei", in: Neue Südtiroler Tageszeitung, 14.7.1999, 3

Waidbrucker spielten Vorreiter, in: Dolomiten, 14.7.1999, 24

Das 600-Milliarden-Loch, in: Neue Südtiroler Tageszeitung, 12.9.2000, 3.

IZBRANI TEORETSKI VIDIKI RAZUMEVANJA PROSTORA KOT ELEMENTA ETNIČNE, NARODNE IN NACIONALNE IDENTITETE

SELECTED THEORETICAL ASPECTS OF UNDERSTANDING OF SPACE AS AN ELEMENT OF ETHNIC AND NATIONAL IDENTITY

Space - along with time - is a dimension which cannot be erased from the social science and humanistic thought. Due to its »vast« and »evasive« nature, individual professions and experts are reluctant to deal with it. The present text does not wish and is also unable to convey a clear picture on this, not only proverbially, »infinite« complex of ideas and concepts, restricting itself to a relatively narrow significance of space as a component of ethnic and national identity. It is therefore necessary to highlight certain wider theoretic interpretations in this complex of »space«, especially those referring to the relations between space and society.

The text begins with a presentation of certain theoretic aspects in the understanding of space, and illustrates the significance of community or society, respectively, in man's (ap)perception of space. What follows is a presentation of ethnic and national identity, as well as of the roles of space, settings and space elements in ethnic and national identification.

Keywords: relation space-society, national identity, ethnic identity, theoretical aspects

Prostor je ob spremljevalcu – času dimenzija, ki je neizbrisljiva v družboslovni in humanistični misli. Toda zaradi svoje »prostrane« in »izmuzljive« narave se ga posamezne stroke in strokovnjaki le redko in nerade dotaknejo. To besedilo nikakor ne želi in niti ne more podati neke pregledne slike o tem, ne samo pregovorno rečeno, »neskončnem« kupu idej in konceptov; ampak se relativno ozko omeji na pomen prostora kot komponente etnične, narodne in nacionalne identitete. Pri tem pa je potrebno osvetliti nekatera širša teoretska razumevanja v tem »prostorskem« kompleksu, predvsem tista, ki se dotikajo razmerja med prostorom in družbo.

Besedilo tako sprva predstavi nekatere teoretske poglede v razumevanju prostora in prikaže pomen skupnosti oziroma družbe v človekovi (a)percepciji prostora. Sledi prikaz etnične, narodne in nacionalne identitete ter vloge prostora, krajev in prostorskih prvin pri etničnem, narodnem in nacionalnem identificiranju.

Ključne besede: odnos prostor-družba, narodna identiteta, etnična identiteta, teoretski vidiki

1. NEKATERI TEORETSKI POGLEDI K RAZUMEVANJU KONCEPTA PROSTORA

1.1. Koncept prostora

Prostor, ki ga zaznavamo kot morje, nebo ali kopno ali kot mesto, ki se razteza pred nami z razgleda visoke stavbe, prostor kot prostor ulice, kot notranjost ali zunanjost stavbe, prostor na zemljevidih in načrtih, v kozmologijah, geometrijski prostor, konstruiran matematični prostor, medzvezdni prostor, prostor, ki ga posedujejo predmeti, ali prostor, ki si ga lastijo države ali je posvečen bogovom - vse to in še veliko, veliko več spada v naše izkušnje in razumevanje prostora.

Prostor - amorfen in nerazumljiv, je vse prej kot enota, ki jo je mogoče neposredno opisati in analizirati. Narava prostora je bila rdeča nit številnih diskusij filozofov in raziskovalcev mnogih strok, ki pa so ostale brez končnega ločila. Ni namreč preprosto postaviti ogrodja, kamor bi vpeli različne oblike prostorov, ki so bile identificirane in spoznane za pomembne. Ne bi bilo smiselno, da bi se pregloboko spuščal v te vrste diskusij, prav pa je, da vsaj v zelo omejenem obsegu predstavimo raznovrstno razumevanje oziroma dojemanje prostora, glede na konceptualni in izkustveni kontekst. Tipologija, ki jo podajam v nadaljevanju je povzeta po humanističnem geografu Relphu (1976, str. 8-28).

1. *Pragmatični ali primitivni prostor* je prostor instinktivnega vedenja in nezavednih dejanj, v katerem vedno reagiramo brez premišljanja. Gre za organski prostor, ki je vkoreninjen, v stvareh stvaren in konkreten, strukturiran nezavedno z osnovnimi individualnimi izkušnjami, asociran z gibi telesa in čuti.

2. *Perceptualni prostor* je najneposrednejša oblika zavedanja; je egocentrični prostor, ki ga zaznava vsak posameznik. Je že prostor, za razloček od pragmatičnega, ki ima vsebino in pomen ter kot tak ne more biti ločen od izkušenj in namer. Perceptualni prostor je prostor dejanj, osredotočenih na osnovne potrebe in prakse, ter tako že ima jasno razvito strukturo.

3. *Eksistenčni prostor* je notranja struktura prostora, ki se nam pojavlja v konkretnih izkušnjah z okoljem kot članom posamezne kulture/družbe. Je intersubjektiven in zato »odgovoren« vsem članom skupnosti. Pomeni eksistencialnega prostora torej koreninijo v kulturi, oziroma so tisti, ki jih individuum izkusi v kulturi. Le izjemoma so vsota pomenov individualnih perceptualnih prostorov. Eksistenčni prostor torej ni zgolj pasiven prostor »čakajoč na izkustva«, temveč je permanentno usvtvarjajoč in dopolnujoč se s človeškimi aktivnostmi. Eksistenčni prostor lahko razdelimo na posvečeni in geografski.

3.1. *Posvečeni prostor* je prostor arhaičnih religioznih izkustev; je trajno

razlikujoč se in obdan s simboli. Posvečeni prostori so središča sveta - točke, kjer so tri kozmične ravni (nebesa, zemlja in pekel) v stiku in kjer je možna njihova medsebojna komunikacija. Teh središč seveda ne moremo razumeti kot geometričnih enot in njihovo število je lahko v določeni regiji neskončno.

3.2. Odkar imamo v sodobni družbi opraviti z desakralizacijo, je izkustvo svetega za večino ljudi nedosegljivo. Tako imenovani *geografski prostor* je podoba človekovega osnovnega zavedanja sveta, njegovih izkustev in vezi z okoljem. Je pomemben prostor za določeno kulturo, tako da je »kultiviran« s poimenovanjem (prostora), s »kvalitetami« za človeka in s preoblikovanjem - da služi potrebam človeštva. Geografski prostor ni objektiven in nevtralen, ampak je zapolnjen z različnimi pomeni. Geografski prostor je enkraten; ima svoje ime - Švica, Maribor, Štajerska, Gvinejski zaliv itn.

Geografski prostor ima zelo razpoznavno strukturo tako v vertikalni kot v horizontalni smeri. Govorimo o prostoru nacij, kontinentov ali regij, ki so nedosegljivi našemu neposrednemu izkustvu. Naslednja stopnja so pokrajine, ki so v ozadju človekovih dejanj in odslikavajo njegove interakcije z okoljem na najvišjem nivoju. Sledi urbani nivo, ki se od prejšnjega razlikuje po tem, da je v prevladujoči meri zgrajen s človeškimi napori in nameni. Na še nižji stopnji je ulica kot bazična izkušnja mesta in dalje dom kot središčna referenčna točka človekovega obstoja (Norberg-Schulz, 1971). Seveda je podana lestvica le ena izmed številnih možnih. Na splošno se zdi, da živimo v svetu različnih ravni, vedeti pa moramo, da smo v določenem trenutku osredotočeni zgolj na eno; ko volimo, smo osredotočeni na državni nivo, ko iščemo parkirni prostor, nam je pomemben prostor ulice ali mesta. Na vsaki od omenjenih stopenj je tudi bolj ali manj jasno razpoznaven horizontalni nivo, ki vsebuje tri elemente: področja, poti, ki odslikavajo smeri in intenzivnost namer ter izkustev, vozlišča ali centri poudarjenih pomenov.

4. *Arhitekturni prostor in prostor prostorskega planiranja* nista osnovana na izkustvu prostora, ampak sta primarno povezana z dvodimenzionalnim kartografskim prostorom. Za razloček od eksistenčnega prostora, katerega dejavnosti so brez formalne konceptualizacije, vsebujeta premišljen poskus po ustvarjanju prostorov.

5. *Kognitivni prostor* je sestavljen iz abstraktnega konstrukta prostora, ki je izpeljan iz identifikacije prostora kot objekta refleksij in poskusov razvitja teorij o njem. Esenca koncepta tega prostora leži v relativnosti lokacije, ki je najnazorneje predstavljena v Evklidskim prostoru, kjer je kraj (osnovno) razumljiv kot lokacija s kordinatami. Kognitivni prostor je homogen, uniformira in nevtralen, z enakimi vrednostmi na vseh mestih in v vseh dimenzijah. Je prostor geometrij, zemljevidov (kartografske projekcije so najnazornejše podobe kognitivnega prostora) in teorij prostorske organiziranosti.

6. *Abstraktni prostor* se od kognitivnega razlikuje po tem, da je zadnji bil »identificiran«. Je prostor logičnih odnosov, ki nam dopuščajo, da odkrivamo in opisujemo prostore, ne da bi jih našli v empiričnih opazovanjih. Zato je svobodna kreacija človeške domišljije.

Poenostavljeno lahko rečemo, da pragmatični prostor človeka povezuje z »naravnim«, »organskim« okoljem, perceptualni prostor je bistven za človekovo identiteto kot osebo, eksistenčni prostor človeka vzporeja s socialnimi in kulturnimi enotami, kognitivni prostor pomeni, da je človek sposoben razmišljati o prostoru (Norberg-Schulz, 1971, str. 11). Seveda podana klasifikacija ni edina možna. Tuan (1975), ki povzema druge avtorje, razlikuje transcendalni, praktični, fizični, socialni in matematični prostor. Sonnenfeld (1976) z vidika vedenjske geografije razlikuje štiri prostore: geografski prostor kot objektivni prostor, ki zaobjema ostale prostore; operativni prostor v katerem se odvijajo različni sočasni procesi, ki vplivajo na človekovo vedenje; perceptivni prostor kot del operativnega prostora, ki ga človek neposredno dojema prek lastnih izkušenj; vedenjski prostor kot del percetivnega prostora, v katerem se dejansko odvijajo človekove aktivnosti.

Prav tako je treba poudariti, da meje med podanimi prostori niso jasno razpoznavne, kot se zde na prvi pogled. Poglejmo le na nekatere antične zemljevide, kjer se prepletata kognitivni in posvečeni prostor, ali k nekaterim »prvobitnim« kulturam, kjer so meje med posamičnimi prostori povsem zabrisane (Relph, 1976).

* * *

Vsekakor gre za razliko ali razdaljo med okoljem, prostorom kot objektivno danim dejstvom in procesi človekovega dojemanja oziroma zaznavanja te danosti. Prostor se ne kaže le v mejah naše perceptivne možnosti, ki jo določajo naša čutila; torej apercepcija prostora ni le individualna zadeva. Naše predstave o prostoru so odvisne od družbe in kulture: tako ljudje iste stvari različno vidijo, čeprav razpolagajo z enakimi čutili. S tem hočemo povedati, da vidimo prostor, ki nas obdaja, na različne načine; predstave o prostoru so namreč del kulture. Vsaka družba prek verskih predstav, ideologije in najrazličnejših oblikovalcev družbene in kulturne zavesti ustvari neko posebno predstavo o prostoru, pa naj gre za kozmos kot najširši dojemljiv prostor, za državni prostor ali prostor neke kulture, prostor bivanja itn. (Južnič, 1987, str. 297-298).

Predmet besedila je prostor, ki se ljudem pojavlja v konkretnih izkušnjah z okoljem, kot pripadnikom kulture, torej eksistenčni prostor: posvečeni in geografski prostor. Analiza koncepta kraja[1] oziroma prostora, ki jo je podal Lukermann (1964), nam najnazorneje predstavi značilnosti prostora, o katerem spregovori besedilo v nadaljevanju:

1. Ideja lokacije in še posebno ideja lokacije, ki se nanaša na druge prostore, kraje in predmete, je prav gotovo osnovna. Lokacijo lahko označimo z notranjimi oznakami (lega) in z zunanjimi povezavami z drugimi lokacijami (položaj). Prostor ima tako svojo notranjost in zunanjost.

2. Prostor vsebuje integracijo elementov »narave in kulture«. Vsak prostor ima svoj notranji red, ki ga loči od drugih prostorov. Vsak prostor je tako enkratna - neponovljiva entiteta.

3. Kljub enkratnosti prostora so ti med seboj povezani s sistemom prostorskih interakcij in transferjev. Različni prostori tako sodelujejo oziroma so sestavni deli v procesu kroženja [circulation].

4. Prostor je razmejen; je del večjih prostorov in je sestavljen iz manjših. Prostor je tako osredotočen na sistem razmejevanja.

5. Prostori »umirajo in se rojevajo«. Z zgodovinskimi in kulturnimi spremembami prihajajo novi elementi in stari elementi izginjajo. Prostor ima tako razpoznavno zgodovinsko komponento.

6. Prostor ima pomen; karakteriziran je z verovanji in prepričanji človeka.

Lukermann razume kraj oziroma prostor kot skupek integracij narave in kulture, ki se je razvil in se razvija na specifični lokaciji, ki je povezana s pretokom ljudi in predmetov iz drugih prostorov. Prostor tako ni samo »nekje« nečesa; je lokacija z vsem potrebnim, kar oblikuje to lokacijo v integriran in smiseln »fenomen«.

* * *

[1] Lukermann (1964) na tem mestu ne govori o konceptu eksistenčnega prostora, temveč o »konceptu kraja« [concept of place]. Angleška strokovna literatura namreč dokaj natančno razlikuje med pojmoma »prostor« [space] in »kraj« [place]. Glede na to, da v domači strokovni literaturi nisem opazil tako doslednega razlikovanja (Juznič, Kučan, Ogrin, Mlinar, Bufon itn.), oziroma da se več mestih uporablja pojem »prostor«, kjer bi bil v angleški strokovni literaturi uporabljen pojem »kraj«, se tudi sam ne držim strogega »anglosaškega« razmejevanja in sledim domačim avtorjem.

1.2. Esenca prostora in vloga družbe/skupnosti

V vsakdanjem življenju prostorov ne zaznavamo kot neodvisnih, jasno definiranih entitet, ki bi bile preprosto opisljive z lokacijo in videzom. Prostori so tako največkrat zaznavani kot skupek lokacije, pokrajine - zunanjega videza prostora, ritualov, drugih ljudi, osebnih izkušenj, skrbi in navezanosti na dom ter povezav - kontekstov z drugimi prostori. Prostori se med seboj prekrivajo, interpretirajo drug drugega in so široko odprti različnosti interpretacij. V želji po razumevanju prostora kot fenomena pa nam ta različnost in kompleksnost povzročata glavno težavo. Pot k razumevanju omenjenega fenomena je možna, če ločimo posamične lastnosti prostora, npr. lokacijo, zunanji videz, osebno vpetost v prostor itn. V nadaljevanju besedila bom v odnosu do prostora predstavil in tako v njem poudaril le vlogo družbe oziroma skupnosti.

Družbene poteze skupnosti, njen sistem vrednot, verovanj in kolektivnega spomina opredeljujejo odnos posameznika do prostora. Delovanje posameznika in njegov odnos pa sta v nasprotni smeri sestavni del oblikovanja odnosa celotne družbe do istega prostora. Pri tem gre za vzajemno delovanje med posameznikom in družbo (Simmel, 1993) in iz tega izvirajočo družbeno spremembo. Rezultat medsebojnega vplivanja in nenehne spremembe je tudi človekov zapis v prostor. Čeprav je raba prostora posledica prostorskih danosti, je način prilagajanja rabe vedno odvisen od ekonomskih, tehnoloških, kulturnih zakonitosti družbe, od ideologije in politične strategije[2] (Kučan, 1997, str. 4).

Družbeni odnosi, ki jih označuje določen kraj, so enako ali bolj pomembni za proces navezovanja na kraj[3], kot fizična konfiguracija (Altman in Low, 1992, str. 5). Do enake ali podobne ugotovitve je prišla tudi Kraljeva komisija lokalnega angleškega parlamenta: pri tem ko navezanost na »domače okolje« narašča s trajanjem bivanja v tem okolju, je ta navezanost pretežno primarno oblikovana z interakcijo posameznika z drugimi ljudmi in manj z odnosom osebe do fizičnega okolja samega (Relph, 1976, str. 33). Taki poudarki na pomenu skupnosti oziroma družbenih odnosov se zde grobo zanikanje vloge prostora in njenega izkustva, če ne upoštevamo preprostega dejstva, da se človeški odnosi, na katerih je zgrajen občutek identitete, največkrat oblikujejo med ljudmi, ki si delijo isti del prostora. In dejstvo, da nismo vedno navzoči v »našem« okolju, ne daje prostoru nič manj veljave, saj iz tega »našega« okolja oblikujemo našo in pojavnost drugih, ki je

* * *

[2] Zelo nazoren primer je sprememba sestave in podobe angleške krajine v 18. stoletju, ki jo je izval parlamentarni odlok o ogradah. Široka in odprta polja so zamenjale veliko manjše parcele, ograjene z živimi mejami. Prav ta urejena in negovana krajina je v angleško zavest vstopila kot simbol njihove identitete (Kučan, 1997, str. 4).

[3] V nadaljevanju uporabljam pojma »navezanost na kraj« in »prostorska identiteta«, katerih vsebini in pomena bom podrobneje pojasnil v nadaljevanju.

bistveni del osebne identitete (ibid.). Zaznavno okolje, torej tisto in tako, kakršno človek dojema in zaznamuje v svoji zaznavi, je namreč bistvenega pomena v identifikacijskem smislu (Južnič, 1993, str. 149).

Stokols v pregledu psiholoških, sociooloških in antropoloških raziskav, ki se ukvarjajo s problemom simbolizma v prostoru, poudarja, da fizične prvine prostora in kraji zaradi trajajoče povezave s skupinskimi dejavnostmi in izkušnjami postopoma pridobijo družben pomen; tako vpeljane simbolne kvalitete fizičnega okolja postanejo nadomestni vir družbene moči - njihov vpliv na čustva in obnašanje posameznika se lahko pojavi tudi takrat, kadar ne pride do neposrednega stika (Kučan, 1997, str. 3-4). Podobno Smith ugotavlja, da so za etnične identitete »bolj kot prebivanje na nekem kraju ali njegova posest, pomembni dodani pomeni in asociacije, ki jih kraj vzbuja. Temu kraju namreč pripadamo.« (Smith, 1991, str. 23). Pomen take pripadnosti prostoru in skupnosti najdemo pri župah - slovanskih rodbinskih zadrugah, ki so nastale po trajni naselitvi, vendar pred individualno lastnino zemlje. Za pripadnost župi je bil namreč kraj prebivanja važnejši od porekla po rojstvu (Kučan, 1997, str. 13-14). Povezanost skupinske identitete neke družbene skupine s prostorom, v katerem biva, se torej prav tako oblikuje skozi družbene odnose in ne izhaja iz prostora samega. Če bi prostorska identiteta izhajala zgolj iz prostora kot takega, potem pri izseljenskih skupnostih ne bi obstajala navezanost na »izvorni« prostor, saj zdaj bivajo drugje.[4] Prostorska identiteta se torej oblikuje iz vzajemnega delovanja med posameznikom, družbo in prostorom (ibid., str. 14).

1.3. Navezanost na kraj[5], navezanost na določen prostor

Človekovo istovetenje s prostorom ima svoje ontološke korenine v tem, kar Heidegger razume kot bivanje - proces, s katerim ljudje spreminjajo kraj svoje eksistence v svoj dom, kar temelji vsaj delno, na čustvenem dojemanju sveta. Vsekakor je človekova eksistenca tudi prostorsko opredeljena, kar velja tako za posameznika kot za skupnost (Kučan, 1996, str. 1).

* * *

[4] Trditev je opita na številnih raziskavah in poročilih o »slovenskih« izseljencih (npr. Čebulj Sajko (1992), (Drnovšek (1991), Žigon (1999) itd.). O navezanosti izseljenskih skupnosti na »izvorni« prostor nam kaže tudi pogosta raba krajevnih imen, kot so npr. Triglav, Bled, Jadran, Slovenija itd, v poimenovanjih njihovih društev, glasil in periodičnega tiska. Triglav, Bled, Brezje, lipa ali njen list, stereotipizirana - »domačijska« slovenska krajina itd. so tudi zelo pogosti motivi v izseljenskih publikacijah.

[5] Navezanost na kraj v pomenu, na kakršnem sloni pričujoča razprava, se je lahko razvila šele pri sedentarnih kulturah. S stalno naselitvijo se je razvila motivacija zemljiške posesti - lastništva na zemljo, ki je nabiralniške selitvene kulture ne poznajo, in začela na svojevrsten način pogojevati osebno in skupinsko identiteto. Kot primer nekovinskega dojemanja prostora lahko navedemo kulturi severnoameriških Indijancev in avstralskih domorodcev, kjer sta človek in zemlja eno in isto, ne pa drug od druggega ločena (Šumi, 1990, str. 152-157, Kučan, 1996, str. 1).

Čustven odnos do okolja je osnova topofilije [topophilie] in iz tega izhajajoče potrebe po preučevanju človekove navezanosti na kraj. Topofilija vključuje vse človekove čustvene vezi z materialnim okoljem (Tuan, 1974, str. 3) in jo je mogoče razvijati v različnih oblikah oziroma kontekstih, od fizičnega stika, estetske privlačnosti, življenjske povezanosti z domačim krajem do patriotizma (Seamon, 1984). Preučevanje čustvenega odnosa do okolja je pomembno zato, ker pogojuje sistem vrednot - pogojuje vrednotenje posamičnih delov prostora in izbiranje med njimi (Kučan, 1996, str. 4).

Čustven odnos do prostora pa je skoraj vedno povezan s spoznanji (mišljenjem, znanjem, prepričanjem) in s praksami (dejanji, obnašanjem). »Navezanost na kraj«, navezanost na določen prostor tako vključuje skupek med seboj povezanih čustev, znanj, prepričanj, obnašanja in dejanj. (Altman in Low, 1992 str. 4-5, Proshansky et al., 1983). Tako lahko govorimo tudi o »emocionalni« in/ali »sociokulturni« komponenti navezanosti na kraj.

K razumevanju kompleksnosti pojma navezanosti na kraj nam je lahko v pomoč pregled različnih pristopov pri preučevanju pojma. Razmejimo lahko štiri pristope (Altman in Low, 1992, str. 8-9):

1. *biološki pristop* proučuje evolucijske in psihološke prilagoditve človeške vrste na določena okolja;

2. *okoljsko zasnovane teorije* na primer razlagajo, da okolje oblikuje odnose med človekom in prostorom prek interakcije tehnologij in virov (kulturna ekologija), adaptacijo človeka na lastnosti in razpoložljivosti okolja (geomorfološki regionalizem) ali vplive okolja na vse aspekte človekovega bivanja (okoljski determinizem);

3. *psihološki nivo* navezanosti na kraj se dotika predvsem spoznavnih in čustvenih povezav posameznika z določenim krajem oziroma prostorom;

4. zadnji pristop vključuje *socialnokulturni pomen in dinamiko* navezanosti na kraj. Socialnokulturna definicija navezanosti na kraj sloni na spoznanju, da obstaja pretvorba izkustva kraja ali določenega prostora v kulturno smiseln simbol, kar kraj oziroma prostor je (Low, 1992, str. 166). Richardson (1982) razlaga, da omenjena fenomenologija kaže na to, da ljudje povezujejo kraje s kulturnimi atributi; kot recimo v Cartagu - Kostariki, urejenost okolja in vedenje na *plazi* jo definira kot prostor »kulture« in ustreznega obnašanja, nered in hiter tempo tržnice pa jo oblikuje v prostor pametnih in prebrisanih ljudi. Richardson tako nadaljuje, da preoblikovano izkustvo izzove simbol (*plaza*, tržnica), ki nas opominja na kulturne pomene in socialne implikacije prostora. Toda za mnoge kraje ali prostore razmerje med prostorom in človekom ni vzpostavljen preko pretvorbe

izkustva. O navezanosti na kraj lahko govorimo tudi v primeru mitoloških prostorov, ki jih človek ne more izkusiti, ali v primeru posesti zemlje, državljanstva itn., ki simbolično vključujejo socialnopolitične, zgodovinske in druge pomene. Ključni aspekt socialnokulturne navezanosti na kraj je, da je simbolično razmerje med posameznikom oziroma skupnostjo in krajem ali prostorom lahko izpeljano iz kulturno vrednotenega izkustva ali iz pomenov drugih socialnopolitičnih, zgodovinskih in kulturnih virov (Low, 1992, str. 166).

Lowova (1992) je na podlagi več študij prišla do tipologije šestih simboličnih povezav med človekom oziroma skupnostjo in prostorom - šestih tipov socialnokulturno pogojene navezanosti na kraj:

1. geneološka povezanost s prostorom skozi zgodovino in družinsko - rodovne vezi;

2. povezanost skoz izgubo kraja oziroma prostora ali skoz uničenje skupnosti;

3. ekonomska povezanost s prostorom, ki vključuje lastništvo, nasledstvo in politiko;

4. kozmološka povezanost s prostorom skoz religiozne, duhovne ali mitološke povezave;

5. povezanost s prostorom skoz religiozna in sekularna romanja, praznovanja in kulturne dogodke;

6. Narativna povezanost s prostorom skoz pripovedništvo in poimenovanje krajev oziroma območij.

Fenomen navezanosti na kraj, na določen prostor, ki je največkrat kraj bivanja, se torej udejanja v pripisovanju posebnega (simboličnega) pomena krajem ali prostorskim prvinam. Kot smo že omenili, pri tem ne gre za neposredno navezanost na kraje ali prostorske prvine kot take, temveč te simbolizirajo družbene povezave in medsebojne stike. Tu gre posledično za skupinsko pripadnost - ljudje, ki se družijo, izmenjujejo mnenja, gradijo svoj vrednostni sistem, bodo v posamičnim prostorskih prvinah in krajih prebrali določene simbolne pomene. Simboli, ki so tako razumljivi le v določenem družbenem kontekstu, človeku omogačajo, da razume in strukturira svoje okolje in skladno s tem usmerja svoje ravnanje. Iz tega sledi, da so pomensko obogateni kraji in prostorske prvine lahko nosilke tako osebne kot skupinske identitete - simboli pripadnosti določeni skupini (Kučan, 1996, str. 21).

Pri fenomenu navezanosti na kraj je potrebno omeniti še eno, do zdaj ne najbolj jasno predstavljeno razlikovanje. Posameznik ali skupina si dodelita pros-

tor, ki mu rečeta »dom« ali »domovina«. Ta, kakor jo imenuje Južnič (1987, str. 292-298), »sentimentalna orientacija«, je po eni strani opredeljena kot identifikacijska, po drugi pa kot prestižna. Pri prvi gre za teritorij kot prostor bivanja in z njim povezano domačnost in ni vedno povsem natančno institucionalizirana. Prestižna pa je povezana z vrednotenjem posamičnih delov okolja glede na pomen, ki mu ga pripisujeta družba in kultura, in je s tem že povsem institucionalizirana. Južnič nato poudari še »simbolično orentacijo«, ki je povezana s kulturno uveljavljenimi vrednotami, ki jih prostoru pripisujejo ljudje; tudi mimo in ne glede na dejansko vrednost prostora. V to orientacijo lahko štejemo tudi tiste vrednote, ki prostoru pripisujejo estetske, moralne, verske, etnične pomene.

2. ETNIČNA,NARODNA IN NACIONALNA IDENTITETA V ODNOSU DO PROSTORA

2.1. Etnična, narodna in nacionalna identiteta kot skupinske identitete

Osnovni merili, ki opredeljujeta vsako identiteto, sta kontinuiteta in diferenca. Mlinar (1992, str. 454) jo na kratko definira: »Karkoli že razlikuje enega od drugih in ga dela istega skozi čas, ustvarja identiteto. |...| Tisto, kar združuje, vsebuje tisto, kar izključuje.«

Pojavnih oblik identitete je več. Predmet raziskave je skupinska identiteta, čeprav, kakor bomo videli kasneje, med skupinsko in osebno identiteto ni vedno popolnega soglasja. Posameznik se lahko odreče kakšni družbeni zavezanosti, zataji pripadnost in zanika identiteto, iz katere sicer izhaja (Južnič, 1993, str. 140).

Skupinska identiteta izvira iz občutka pripadnosti, varnosti in vključenosti; je nosilka zgodovinskega spomina. Pripadnost se izraža na številne načine: od življenjskega stila, šeg in navad, ki se skupinsko določajo, jezika, komuniciranja in kolektivnega spomina, ki veže generacije in utrjuje prepričanje o trajanju skupine, pa do z zakoni urejenih pravic in obveznosti, zavarovanosti, pristojnosti in navezanosti. Skupinska identiteta je uravnotežena - iz česar izhaja pritisk na posameznike, ki se morajo podrejati določeni posplošeni »tipičnosti« (ibid., 1993, str. 140).

Posameznik z večjim ali manjšim poudarjanjem nosi v sebi več skupinskih identifikacij, ki se raztezajo od družbenih spon in zavezanosti, ozemeljske namestitve do svetovnonazorskih prepričanj, religioznih pripadnosti, političnih opredelitev in ideoloških zaverovanosti (Južnič, 1993, str. 141).

Za lažje razumevanje besedila v nadaljevanju na kratko obnovimo že (pre)večkrat (pre)preslišano zgodbo o etniji, narodu in/oziroma naciji ter med njimi poiščimo razlike in podobnosti.

Ključni kriterij razlikovanja med etnijo, narodom in nacijo je po mnenju večine avtorjev stopnja politizacije, oziroma v kolikšni meri se določena etnična skupina kot skupnost (od znotraj in od zunaj) prepoznava in kako si lasti pravico do državnosti.

Opredelitev pojma *etnije* tako ni absolutna, ampak je postavljena v iskanje razlik med etnijo, narodom in nacijo. Etnija je v primerjavi z narodom opredeljena kot neko »splošnejše stanje«, v katerem še ni močnih političnih in ideoloških razčlenitev, značilnih za narode. Etnije so potencialni narodi, a ni nujno, da pri njih pride do procesa narodnega izoblikovanja. Že Max Weber govori o etničnih

skupinah v pomenu potencialnih narodov, ki v etničnem oziru dobro vedo, kaj niso in šele potem, ko se zavedajo, kaj so, se oblikujejo v narod (Rizman, 1991, str. 18).

Osnovne komponente etničnosti so po Smithu (1987, str. 22-29) naslednje: povezanost z določenim prostorom, skupna zgodovina, distinktivna kultura, skupno ime, mit o skupnem izviru in občutek solidarnosti. V tem sklopu je mit o skupnem poreklu *sine qua non* etničnosti. Podobno Južnič (1993, str. 286) pojem etnije veže na pet kontinuitet: teritorialno, biološko genetično (resnični ali namišljeni skupni izvir), jezikovno komunikacijsko, politično in pogojno še gospodarsko (utrjuje komunikacije na določenem teritoriju).

Najpogostejši kriteriji etničnega razlikovanja so jezik, religija, zgodovinski spomin in zgodovinski miti. Med temi je jezik prav gotovo najzaneslivejši kriterij razlikovanja med etnijami in ima pri oblikovanju etnij središčni pomen (Južnič 1993).

Smith[6] (1987, str. 144) razlike med etnijo in *narodom* povezuje z vprašanjem teritorialnosti, državljanstva, pravic, pravnega kodeksa in politične kulture. Južnič (1993, str. 278) najde osnovo obravnavanega razhajanja predvsem v velikem pomenu politike, politične kulture in ideologije za obstoj naroda. Narod je, kot plastično ponazarja Rizman (1991, str. 18) in kot je bilo že prej v podobni analogiji rečeno, »samozavestna etnična skupina, ali drugače povedano: medtem ko je etnična skupina kot taka spoznana po drugih (od zunaj) pa se narodi spoznajo kot taki sami.«

Nacija je pogojena z oblikovanjem države oziroma pokrivanjem enega samega naroda (v tem primeru nacije) in države, ko lahko govorimo o nacionalni državi. Nacionalna identiteta se tako pokriva z pojmom državljanstva in lahko celo rečemo, da se nacionalna identiteta ugotavlja na osnovi državljanstva. Ločevanje med etničnostjo in državljanstvom tako na primer postavlja dvojno identiteto, s katero se vsakodnevno srečujejo izseljenci, pripadniki narodnih manjšin itd. Na tem mestu pa z vsem telesom vstopimo v jezikovno džunglo, skozi katero smo že skozi teh nekaj vrstic težko, počasi in previdno premikali.

* * *

[6] Smithov pogled na narode in vse, kar sodi zraven, velja za »primordialističnega« - poudarja neko zgodovinsko kontinuiteto nastajanja narodov, ki imajo po njegovem mnenju opraviti s takimi prvinskimi vezmi, kot so občutja sorodnosti in razširjene družine. Temu pogledu nasproti stojijo nekateri avtorji (Anderson, Hobsbawm itd.), ki razumejo narode kot namišljene konstrukte, ki so nastali pod pritiskom različnih elit, da bi zadovoljile svoje politične in ekonomske cilje (Rizman, 1991). Razumevanje naroda kot obstoječega zgodovinskega procesa ali na drugi strani kot konstrukta implicira tudi različno videnje vloge prostora oziroma teritorija v odnosu do pojava naroda in vsega, kar sodi zraven.

2.2. Prostor kot nosilec etnične, narodne in nacionalne identitete

Posameznik oziroma skupnost se najprej identificira z *ozemljem, teritorijem*; človek začrta meje svojega bivališča. Na osebnostni ravni je to prostor konkretnega bivanja, ki mu rečemo »dom«, na skupinski ravni pa je ta teritorialna identiteta »domovina«, pojmovana kot država ali kakšna druga ozemeljska enota. »Teritorialna identifikacija«, kakor jo imenuje Južnič (1987, str. 293), se vedno prepleta z drugimi vezmi pripadnosti: sorodstvom, sosedstvom, skupnim jezikom, etničnostjo, narodnostjo itd. Ozemlje, posebej če je natančno definirano v povezavi z zaključeno skupnostjo, ima zelo veliko identifikacijsko vlogo (Južnič, 1993, str. 146). Še enkrat moramo poudariti, da se povezanost skupinske identitete neke družbene skupine, tudi naroda z ozemljem, v katerem biva, oblikuje skozi družbene odnose in ne izhaja iz prostora *per se*. Ozemlje, samo po sebi brez pomena in pasivno, dobi pomen z družbeno akcijo in verovanji (Knight, 1982, str. 515). Tako Smith (1991) in Južnič (1993) razlagata, da etnije in njihova povezanost s prostorom obstajajo, tudi če so že davno ločene od domovine; za primer navedeta Armence in Jude, pri katerih je navezanost na domovino kot ozemlje oziroma kot kraj bolj simbol kakor živ spomin.

Williams in Smith (1983) v analizi nacionalnega oziroma narodnega ozemlja poudarita osem vidikov, ki se kažejo tako v nacionalističnih ideologijah kot v ljudskih emocijah v odnosu družbe do njenega prostora. Prvi vidik se nanaša na pojem »habitata«, za katerega posamezne skupnosti sodijo, da so našle najugodnejše življenjske oziroma ekološke razmere. Ta vidik, ki je bil prisoten že pri prvih stalno naseljenih skupnostih na Bližnjem Vzhodu, je v obdobju romantike dobil poudarjen pomen, ko so številni avtorji opozarjali na kvarne vplive urbanizacije družb oziroma narodov, ki s tem izgubljajo povezanost s svojim »naravnim« okoljem, tradicionalno podobo in značilnosti. Vidik ljudske kulture, ki se v veliki meri nanaša na vidik »habitata«, poudarja povezanost posameznih kulturnih skupnosti s pokrajino, katero z dolgotrajnim bivanjem preoblikujejo v posebno kulturno pokrajino, ki pa ima obraten vpliv na posameznike in družbo pri oblikovanju njihove kulture. Vidik meja se v odnosu skupnosti do svojega teritorija posredno kaže v kontekstu identifikacijskih »in-grup« in »out-grup« ter njihove sočasne percepcije (Bufon, 1996). Vidik domovine je prav gotovo ključni oziroma najtrdnejši element odnosa neke skupnosti: etnije, naroda ali nacije do svojega ozemlja. Domovina je enkratno, razpoznavno in predvsem »zgodovinsko« ozemlje, katere pravica do posesti se prenaša prek prednikov skozi generacije. Identiteta naroda je povezana z zgodovino in ta zgodovina ima korenine v domovini.

Prostor, ki ga družba naseljuje, ima v kulturnem smislu simbolične pomene, v družbenem pa je praviloma semantično strukturiran (Južnič 1997, str. 283), zato

se pripadnost prostoru pri človeku ne more izražati zgolj z opredelitvijo teritorialnih meja. Če je ozemlje ena od osnov za oblikovanje etnične, narodne in nacionalne identitete, potem mora v zavesti etnije, naroda in nacije obstajati določeno videnje tega prostora. Tako se etnična, narodna in nacionalna identiteta ne vežejo zgolj na ozemlje, določeno z mejami, temveč tudi na *kraje* in *krajine* oziroma *pokrajine*[7].

V smeri posebnega identificiranja, narodnega ali religioznega, so pomembni predvsem zgodovinski kraji.[8] Povezava narodne identitete z določenimi deli ozemlja, z določenimi kraji znotraj njih ima mitsko in subjektivno vrednost (Smith, 1991). Tudi Južnič (1993, str. 148) poudarja velik naboj zgodovinskih krajev za istovetnost naroda. Hkrati pa poudari vlogo »svetih« krajev, dežel in celo rek za povezanost skupinske identitete s prostorom, ki je strukturiran na različne enote in je več kot zgolj določen z mejami. Religija je sploh lahko močno vplivala na utrjevanje etnične zavesti, saj so se z njo izražale skoraj vse družbene predstave arhaičnih družb (ibid., 1987, str. 228).[9] Poudarjen pomen za uokvirjanje etničnega, narodnega in nacionalnega prostora so dobila tudi mejna območja ali prizorišča zgodovinskih bitk (Kučan, 1996, str. 15).

Veliko avtorjev (Daniels 1993, Lowenthal 1994, Kučan 1996 itn.) poudarja, da se narodna in nacionalna identiteta ne vežeta samo na teritorij kot prostor, začrtan z mejami, temveč da so narodni in nacionalni simboli tudi *krajine* oziroma *krajinske prvine*. »Zaradi vsaj do zdaj relativno počasnega spreminjanja so krajine videti trdno vpete, nepremakljive, in zato varne [kot nosilke identitete]. V njih vidimo preteklost, kakršno smo si zapomnili in kakršno si želimo.« (Lowenthal, 1994, str. 4). Danielsova analiza slikarskih upodobitev angleških krajin odkriva nji-

* * *

[7] Slovenska geografija (in tudi nekatere druge nacionalne geografije) dokaj strogo ločijo med terminoma pokrajina in krajina. Pokrajina se uporablja v (holističnem) pomenu kot celota fizičnogeografskih prvin (kamnine, prsti, klima, vodovje, vegetacija, relief itd.) in družbenih dejavnikov (poselitev, kmetijstvo, promet, industrija, politika itd.). Pojem krajine pa geografi omejujejo le na zunanje, vizualne prvine pokrajine oziroma prostora. Večina drugih strok (krajinska arhitektura, arheologija, etnologija itd.), ki se ukvarjajo z vprašanji pokrajine oziroma krajine, uporabljajo v veliki večini primerov termin krajina (npr. kulturna krajina), ne glede na navedeno razlikovanje terminov. Ker gre v besedilu predvsem za zunanji, vizualni videz in ne toliko za strukturno kompleksnost prostora, uporabljam termin krajina.

[8] Sem bi lahko šteli na primer Gospo Sveto, ki ima poseben pomen za Slovence, ali pa Kosovo polje s srbsko posvečenostjo.

[9] Kot zgovoren primer prekrivanja etnične in religiozne identitete, ki je vezana na eno samo svetišče ali sveti hram, navedimo sikhovski tempelj v Armitsarju, ki je osrednje »križišče« verske in etnične identitete. Prav v tej luči je moč razumeti, zakaj so Sikhi tako ostro reagirali, ko je indijska (centralna) vlada z oboroženo silo zavzela Armitsar, da bi iz njega izgnala sikhovske skrajneže (Južnič, 1993, str. 149). Močan naboj »svetih krajev« v smeri (skupnega) narodnega in religioznega identificiranja je bilo moč opaziti tudi med po drugi svetovni vojni v Argentino priseljenimi Slovenci. V veliki večini obiskanih družin so se na stenskem okrasju ponavljale fotografije in slike Brezij, ki so se tudi ob obiskih Slovenije ponavljale kot najbolj obiskan kraj (Mlekuž, 1999).

hovo vlogo pri oblikovanju družbene predstave o prostoru in razčleni sorodnosti in razlike s predstavami v Združenih državah. Daniels razlaga, da posamične krajine simbolizirajo določen moralni red in določeno estetiko ter kot take pridobijo status nacionalnih ikon. S primeri dokazuje, kako so krajine postale ozadje mita nacionalne identitete, in kaže, kako so slikarji in arhitekti oblikovali nacionalno identiteto v Angliji in Združenih državah (Kučan, 1996, str. 12).

Tako kraji kot krajine in krajinske prvine so simbolno vlogo identifikacije narodnega prostora verjetno prevzeli v procesu abstrakcije (ibid., str. 148).

* * *

Prostorski simboli so uporabno sredstvo komunikacije. Ozemlju, krajem in krajinskim prvinam pripisan pomen ima lahko simbolno vlogo pridobivanja in ohranjanja pripadnosti neki določeni skupini, tudi ali predvsem etniji, narodu in naciji. Žal ali na srečo; kakor kdaj in kakor za koga. To pa raje pustimo za naslednjo zgodbo. Naslovov ne "manjka".[10]

3. NAMESTO SKLEPA IN POVZETKA

Prostor, o kateremu spregovori besedilo je prav gotovo subjektivna interpretacija avtorja in ne more biti veliko več kot še eden poskus razumevanja tega mastodonskega korpusa idej in konceptov. Besedilo se hitro omeji: poskuša prikazati družbo nasproti in s prostorom, nato poskuša ovrednotiti pomen te družbe v človekovi (a)percepciji prostora. Družbene poteze skupnosti, njen sistem vrednot, verovanj in kolektivnega spomina opredeljujejo odnos posameznika do prostora in povezanost skupinske identitete neke družbene skupine s prostorom, v katerem biva, se torej prav tako oblikuje skozi družbene odnose in ne izhaja iz prostora samega. Pri tej povezanosti s prostorom ali bolje navezanosti na določen prostor, gre za čustven odnos do prostora, ki pa je skoraj vedno povezan s spoznanji (mišljenjem, znanjem, prepričanjem) in s praksami (dejanji, obnašanjem). Za boljše razumevanje fenomena navezanosti na kraj razmejimo identifikacijsko in prestižno »sentimentalno orientacijo«. Pri prvi gre za teritorij kot prostor bivanja in z njim povezano domačnost, prestižna pa je povezana z vrednotenjem posamičnih delov okolja glede na pomen, ki mu ga pripisujeta družba

* * *

[10] Kot iskrico za razmišljanje vam podarim dva, dobro znana, ki se mi slučajno te dni "motatata" po glavi: *Na svoji zemlji* in *Na zahodnih mejah*. Upam le, da se ne vidimo *(Nasvidenje) v naslendji vojni*.

in kultura, in je s tem že povsem institucionalizirana. Tako na primer prostor kot nosilec etnične, narodne in nacionalne identitete nastopa v vlogi teritorija - ozemlja, v »našem primeru« je ta skupinska teritorialna identifikacija »domovina«. Če je ozemlje ena od osnov za oblikovanje etnične, narodne in nacionalne identitete, potem mora v zavesti etnije, naroda in nacije obstajati določeno videnje tega prostora. Tako se etnična, narodna in nacionalna identiteta ne vežejo zgolj na ozemlje, določeno z mejami, temveč tudi na kraje, krajine in krajinske prvine.

4. LITERATURA

Altman, I./ Low S.,M., 1992: Introduction. V: Place Attachment. A Conceptual Inquiry. New York, Plenum Press, str. 1-12.

Bufon, M., 1996: Naravne, kulturne in družbene meje. Annales, 8, str. 177-186.

Bufon, M., 1999: Problematika teritorialnosti v politični in kulturni geografiji. Tipkopis, 11 str.

Čebulj - Sajko, B., 1992: Med srečo in svobodo. Ljubljana, samozaložba.

Drnovšek, M., 1991: Pot slovenskih izseljencev na tuje. Ljubljana, Mladika.

Južnič, S., 1987: Antropologija. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede/Državna založba Slovenije.

Južnič, S., 1991: Identiteta. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Knight, B.D., 1982: Identity and Teritory: Geographical Perspectives on Nationalism and Regionalism. Annals of the Association of American Geographers, 72, 4, str. 514-531.

Kučan, A., 1996: Dejavniki nacionalne prostorske identitete v Sloveniji. Doktorska disertacija. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Inštitut za krajinsko arhitekturo.

Low S.,M., 1992: Symbolic Ties That Bind. Place Attachment in the Plaza. V: Place Attachment. A Conceptual Inquiry. New York, Plenum Press, str. 165-185.

Lowenthal, D., 1991: British National Identity and the English Landscape. Rural History, 2, 2, str. 205-230.

Lukermann, F., 1964: Geography as a formal intellectual discipline and the way in which it contributes to human knowledge. Canadian Geographer, 8, 4, str. 167-172.

Mlekuž, J., 1999: Etnološka in geografska študija o Slovencih v Mendozi. Mendoza, Bovec, Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo in Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

Mlinar, Z., 1992: Teritorialne identitete v nastajajoči svetovni družbi. Teorija in praksa, 29, 5-6, str. 450-462.

Norberg-Schulz, C., 1971: Existence, Space and Arhitecture. New York, Praeger.

Prohansky, H./ Fabian, A./Kaminoff, R., 1983: Place-Identity: Physical Word Socialization of the Self. Journal of Enviromantal Psychology, 3, str. 57-83.

Relph, E., 1976: Place and placelessness. London, Pion Limited.

Richardson, M., 1982: Being-in-the-market versus being-in-the-plaza. American ethnologist, 9, str. 421-436.

Rizman, R., 1991: Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma. V: Študije o etnonacionalizmu. Ljubljana. Knjižna zbirka Krt, 79, str.15-38.

Seamon, D., 1984: Emotional Experience of the Enviroment. American Behavioral Scientist 27, 6, str. 757-770.

Setha, M.,L., 1992: Symbolic Ties That Bind. Place Attachment in the Plaza. V: Place Attachment. A Conceptual Inquiry. New York, Plenum Press, str. 165-185.

Simmel, G., 1993: Temeljna vprašanja sociologije. Individuum in družba. Ljubljana, ŠKUC, Filozofska fakulteta.

Smith, A.,D., 1987: The Ethnic Origins of Nations. Oxford/New York, Basil Blackwell.

Smith, A.,D, 1991: National Identity. University of Nevada Press.

Sonnefeld, J., 1976: Geography, perception and the behavioral enviroment. V: Man, Space and Enviroment. New York, str. 244-251.

Šumi, I., 1990: Staroselska etnična renesansa v Združenih državah Amerike. Geneza, pregled in označitev. Magisterska naloga. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Tuan, Y., 1974: Topophilia. A Study in Enviromantal Perception Attitudes and Values. New York, Columbia University Press.

Tuan, Y., 1975: Space and place: Humanistic perspective. Progress in Geography, 6, str. 211-252.

William, C.H./ Smith, A.D., 1983: The national construction of social space. Progress in Human Geography, 7, 4, str. 502-518.

Žigon, Z., 1999: Otroci dveh domovin: slovenstvo v Južni Ameriki. Ljubljana, ZRC SAZU.

Mirjana Nastran Ule: SODOBNE IDENTITETE V VRTINCU DISKURZOV

Znanstveno in publicistično središče (zbirka sophia 6), Ljubljana 2000, 339 strani

Čeprav ideja identitete ni sodoben pojav, saj jo srečamo že v antičnih tekstih ("spoznaj samega sebe", napis na vhodu v preročišče Delfi) in se skozi vso nam znano zgodovino uporablja tako v vsakodnevnem življenju kot v učenjaškem diskurzu, se je šele v moderni, še posebno pa v postmoderni dobi močno razrasla, v zadnjem desetletju pa je postala kar eno od privilegiranih področij intelektualnih razprav. "Kamorkoli se obrnemo, se srečamo z diskurzom o identiteti, pa ne samo o identiteti kot taki, govor je tudi o spremembah, o preoblikovanju obstoječih identitet, pojavljanju novih identitet, o novih identitetnih politikah in identitetnih projektih", beremo v uvodu zadnje knjige Mirjane Nastran Ule, redne profesorice socialne psihologije in predstojnice Centra za socialno psihologijo na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Knjiga že z naslovom opozarja na to, da poplava teoretskih prispevkov o preobrazbi identitet/e proizvaja interpretativno divergenco - raznoličnost tez, kjer je težko najti interpretativni konsenz. A tudi na to, da postavljajo "materialni obstoj" (ideje) identitete v množino, v pravšnjo *vel*-alternativo.

V tak položaj na intelektualni "sceni" je Mirjana Nastran Ule vnesla veliko raziskovalnega prizadevanja in družboslovne imaginacije (kot pravi sama, jo omogoča prav privlačnost študija identitete). Njena knjiga ponuja obširno, plavzibilno in kompleksno interpretacijo sprememb identitete zlasti v zadnjih nekaj desetletjih, ki nedvomno tudi (vsaj delno) skuša preseči omenjeno teoretsko divergenco, vzpodbuja pa hkrati v nadaljnje razmišljanje, v radovednost, kaj vse se nam zarisuje na identitetnem obzorju. Pušča pa kajpada tudi nekaj odprtih vrat za kritične pomisleke, ali vsaj dvome.

Vodilna ideja avtoričinega pristopa do razvoja in permutacij identitete je, da jo je treba obravnavati v kontekstu teorije družbenih sprememb. Tako odkriva v prvem poglavju tiste silnice, ki določajo identiteto v sklopu moderne ter prehoda iz moderne v postmoderno, ki ji Mirjana Nastran Ule pravi tudi in zlasti pozna moderna. To pa hkrati pomeni, da zavrača predpostavko o obstoju postmoderne družbe kot pretrganju vezi z modernostjo, a se vseeno strinja, da gre za izrazito spreminjanje družbenih razmer oziroma za radikalizacijo modernosti. Avtorica se pri tem idejno navezuje na visokoreferenčna dela sociologov kot so to Anthony Giddens, Ulrich Beck ter Wolfgang Welsch in ugotavlja, da je tisto, kar danes kot

veliko novost razkrivajo postmodernistični teoretiki (zlasti slovo od prisile k homogenosti ali poenotenju), na tihem vseskozi živelo že "pod pokrovom" moderne. Tako je denimo Montaigne že proti koncu 16. stoletja izrazil nekatere središčne misli o "postmodernem, pluralnem subjektu": "V sebi najdem vsa protislovja v taki obliki, kot izhajajo iz okoliščin ... Nič enoznačnega in trdnega ne morem izreči o sebi, nič takega, kar bi lahko izrazil brez 'če in potem'."

A vendar je moderna z vso silo skušala prikriti in minimalizirati prav mnogoterost tako med ljudmi kot v njih samih. Značilen zanjo je proces opuščanja tradicionalnih religioznih, mitično-magijskih, organsko-celostnih vezi ter njihova zamenjava z racionalno-smotrnim ali instrumentalno-izračunljivim pogledom na svet in človeka. Proces je sovpadal z "odčaranjem sveta" (Max Weber), s proizvodnjo individualizacije, katere glavna značilnost je refleksivnost, ki pomeni regulirano uporabo vednosti o kontekstih družbenega življenja in se razširja tudi v jedro posameznikovega sebstva. Od tod tudi naravnanost k emocionalno kontroliranemu obnašanju: človek naj bi (s)miselno nadziral samega sebe: svoje strasti, čustva, afekte. Postal naj bi in-dividuum (ne-deljiv), to je v samem sebi enoten, koherenten. Ta model sebstva ne počiva več - kot v predmoderni - na zunanji (religiozni, mistični, mitološki) avtoriteti, ki bi imela *regulativno* funkcijo, temveč na navznoter usmerjenih ali ponotranjenih metodah imaginacije, za katere bi bilo mogoče reči, da imajo *formativno* funkcijo. Hkrati nam kaže, da moderna ni bila le obdobje "osvoboditev od ...", temveč tudi obdobje vseh mogočih subjektivizacij ali, ali kot pravi Mirjana Nastran Ule, "paradoksalnih oblik sočasnega podrejanja realnim in simbolnim redom na eni ter osamosvajanja subjekta na drugi strani".

Subjekt, tako avtorica, je končno postal homo clausus - "udomačeni človek". Določalo ga je občutje zaprtosti v samega sebe, kjer se je utrdil za visokimi zidovi "subjektivnega ohišja". Dejansko obstaja za to predpostavko vrsta empiričnih raziskav. Naj omenim znamenito Theweleitovo analizo o psihogramu pripadnikov nemške prostovoljne soldateske (med njimi so tudi mnogi bodoči fašistični veljaki, recimo Höss, komandant Auschwitza), Sombartovo osvetlitev "sindroma Carl Schmitt" ali Rohrwasserjevo diagnozo funkcionarja. Študije hkrati opozarjajo na to, da se je moderni subjekt formiral zlasti kot "moški" subjekt oziroma kot "oblika subjekta, ki je v osnovi patriarhalne ideologije moderne" (Nastran Ule), v kateri je polarizacija spolov prignana vse tja do utišanja ocesa moderne civilizacije, saj se je iz-oblikovala prav znotraj nje. Udejanjanje te volje je vzpostavljanje učinka "enosti" (en/otni duh strnjuje posameznike v smiselno celoto), ki implicira "totalnost" in vsebuje močno poudarjen moment ne le nasilja nasploh, temveč prav vojaškega in končno total(itar)nega nasilja. Koncentracijska taborišča, če vzamemo skrajni primer, v tem smislu niso preteklost, saj predstavljajo slej ko prej aktualno zgodovinsko pogojeno pretnjo. Ali, kakor pravi Zygmunt Bauman: možnost holokavsta tiči v bistvu moderne civilizacije.

To "temno stran" moderne poudarjam zaradi tega, ker ji Mirjana Nastran Ule v svojem delu ne posveča pozornosti, najbrž tudi zato, ker vidi v nacionalni državi (kot tudi v moderni) problem ali stanje, ki je bolj ali manj preseženo: "staromodni princip" ali "obrambno reakcijo proti spremembam", ki jih prinaša pozna moderna oziroma nova globalna modernizacija družb. Osebno se s to argumentacijo ne strinjam in celo menim, da je nacionalna država kot prevladujoča oblika v mednarodni skupnosti, slej ko prej močna, v določenih primerih celo bolj močna kot kadarkoli v zgodovini, kajti je glavni akter na globalni ravni, ki določa regulacijo trga in omogoča ali onemogoča svoboden svetovni trg. Nekatere od obstoječih nacionalnih držav so postale "super nacionalne države" (Rudi Rizman), kar potrjujejo tudi raziskave, ki demantirajo razširjeno "pravljico o mogočnih multinacionalkah" (Thomas Hanke, Die Zeit 24/98). Drži pa, da se je moč nacionalnih držav transformirala: manj se zanašajo na lastne sile, pa zato toliko bolj na regionalne in mednarodne koalicije, transnacionalne institutucije in povezave z gospodarskimi in drugimi nedržavnimi akterji. Vendar jih ta proces ne šibi, obratno, saj ostajajo tudi "v nadnacionalni integraciji centralna politična instanca". (Hanns W. Maul, Deutschland 6/99).

Problem, ki se tu stavlja torej ni moč iskati v propadu nacionalne države, temveč v zastarelosti teorije, ki predstavlja to državo kot zamejeno. Dejstvo je, in tu spet navezujem na razmišljanja Mirjane Nastran Ule, da se koncepti devetnajstega in dvajsetletnega stoletja prenašajo v sedanjost in nekritično operirajo v dobi globalizacije. Izginil je namreč kontekst, v katerem je bila ta teorija pisana, še zlasti ključen organizirajoči princip, ki je inherenten vsaki moderni nacionalni državi, namreč suverenost. Analogno velja tudi za koncept nacionalne identitete, ki v času globalne modernizacije družb ugovarja predstavi o homogenosti (tudi zaradi pospešene mobilnosti in migracij); v ospredje stopa "interkulturalizem", ki v bistvu nasprotuje komunitarističnі delitvi ljudi na dva medsebojno sovražna oziroma izključujoča se tabora: bodisi mi-vi/ni ali podobni proti drugačnim. Pojavlja se vedno večji pluralizem identitet, spreminja se tudi narava zasebnih oziroma intimnih odnosov, življenjski potek posameznika se urejuje okoli "odprtega izkustva" (s spremljajočimi strahovi in tveganji).

Pri spoznavanju identitet/e lahko močno pomagajo identitetni diskurzi, ki jih avtorica izčrpno predstavlja v drugem poglavju knjige, ki je razdeljen v tri dele (Identitetni diskurzi I, II, III). Prvi del se nanaša na psihoanalitski diskurz identitete in sebstva, kakor so ga razvili Sigmund Freud, teoretiki objektnih odnosov, še zlasti pa Erik H. Erikson. Drugi del obravnava interakcijske teorije, ki v svojih definicijah preigravajo psihološko notranjost s sociokulturnim kontekstom. Sem avtorica umešča G. H. Meada, LevaVigotskega ter klasike kot so to Peter Berger, Thomas Luckmann, Lothar Krappmann, Jürgen Habermas, Erving Goffmann. Tretji del zajema diskurz, ki predpostavlja, da se identiteta konstituira v artiku-

lacijah jezika (pripovedi, zgodb), kar pomeni, da je zlasti narativno konstituirana. Pomembno mesto v razpravah o narativni naravi identitete imajo teoretiki socialnega konstruktivizma in postmodernizma (dekonstruktivizma), med njimi Kenneth Gergen, Luk van Langenhove, Rom Harré; John Potter, Margaret Wetherell in Nikolas Rose še posebej opozarjajo na veliko vlogo razmerij moči in podrejenosti ter na mehanizme nadzorovanja in obvladovanja v narativnih konstruktih.

Znanstveniki in raziskovalci so si precej enotni v tem, da v pozni moderni upada pomen velikih zgodb (grand narrative): pomen velikih zgodovinskih utopij, ideologij, vzpenjajočih se gibanj, zmag, napredkov k istemu cilju. Tem metazgodbam, ki imajo, kot medtem vemo, lahko strahotne posledice za človeštvo, se postavljajo nasproti postmoderni diskurzi, ki obetajo drugačen, posodobljen pogled na moderno, še zlasti na pozno moderno, pa tudi veljavni koncept bistva identitete je pahnjen v dvom. Kot poudarja avtorica v tretjem in zadnjem delu svoje knjige, je ta razvoj trdno vgrajen v družbeni razvoj. Značilno za silovite strukturne spremembe pozno moderne družbo - in identiteto - je, da postaja vedno bolj "razpršena", kar pomeni, da njena struktura ni formirana več okrog nekega središča ali definira z antagonizmi, temveč sestavljena iz artikulacije raznovrstnih diferenc. Temu ustreza "multifrena narativnost", ki se ne dvigne do kake koherentne meta-zgodbe ali osrednje zgodbe posameznika, "temveč se kaže kot valovanje, ki ga sestavljajorazlične delne zgodbe, a nobena od njih se ne vleče skozi ves tok (valovanja)". Analogno se spreminjajo tudi (razredne, nacionalne, etnične, spolne, generacijske in druge) identitete od statičnega k tekočemu, od jasnosti k mnogoterosti in ambigviteti.

Ena izmed središčnih tez avtorice je, da je subjekt pozne moderne vržen iz stabilnih družbenih in kulturnih okvirov svoje eksistence. Pri tem se navezuje na Anthonyja Giddensa, ki govori o "nevarnosti izgube ontološke varnosti", to je izgube zaupanja, ki ga ima večina ljudi v kontinuiteto osebne identitete in neomajnost družbenega in materialnega okolja delovanja. Sem sodi tudi pogost občutek dezintegracije, zapuščenosti, odtujitve od narave. Še več, globalne spremembe so povezane prav z naravo, v tem primeru notranjo naravo, ki človeku postavlja meje, saj sta po Giddensu tako občutek onotološke varnosti kot temeljno zaupanje nujni sestavini človekovega sebstva (ki se začne oblikovati v najzgodnejšem otroštvu - najbrž že v maternici, op. M.J.P. - v varovalnem okviru družine ali pomembnih drugih). Posameznik na njiju gradi zavest o življenjskem smislu. In bolj ko je izpostavljen razkroju verljavnih tradicij, bolj krhko in ranljivo postaja njegovo temeljno zaupanje v sebe in svet. To pa lahko sproža "povratke potlačenega". Giddens prišteva sem družbeno soočanje s potlačenim strahom

pred smrtjo, z umiranjem, boleznimi (na primer aidsom), erupcijo spolnosti. Povratek potlačenega pomeni zanj tudi osvobajajoče spreminjanje družbene percepcije homoseksualnosti ali heteroseksualnosti in nasploh "intimnosti".

Tipičen primer povratka potlačenega pa je za Giddensa tudi vlaganje energije v "'močne' skupinske identitete" (Nastran Ule), kot so to nacionalizem ter fundamentalizmi vseh vrst. Vendar se mi zdi ta predpostavka precej vprašljiva. Vsekakor mi je bliže argumentacija avtorice, ko - v drugem kontekstu - piše, da ljudje izkustvu ontološke brezdomnosti uhajajo tudi tako, da se "z vsemi silami skušajo ohraniti v njim najbližjem identitetnem ohišju", kamor prišteva tudi nacionalno identiteto. Nacionalnost kot čustveno razpoloženje potemtakem ni nekaj, kar je zatonilo v nezavedno ali pozabo, da bi se potem spet vrnilo, temveč nekaj, kar se re-producira, ohranja. Analogno mnenje zastopa Michael Billig (gl. njegov prispevek v Nastran Ule - ur., Predsodki in diskriminacije, Ljubljana 1999), ki pravi, da se je moderni nacionalizem prelevil iz prvotnega pogosto nasilnega stanja v "vsakdanjo rutino"; primer za ta pojav so denimo plapolajoče državne zastave ob bencinski črpalki ali parade na dan neodvisnosti. Avtor v tem sklopu pripominja, da teme o vrnitvi potlačenega trenutno ni težko ohranjati, saj se po vsej Evropi spet zbujajo impulzi fašizma v obliki strank, ki razglašajo politiko nacionalne obnove. Avtor "kot najbolj osupljiv primer povratka fašizma" omenja Italijo, kjer je leta 1994 MSI, ki je spremenila svoje ime v Nacionalno zavezništvo, stopila v Berlusconijevo koalicijsko vlado. (Ta vlada je sicer kmalu navrh padla, vendar je od leta 2001 naprej s prepičljivim številom volilnih glasov spet za vladnim krmilom.)

Trdimo lahko, da nacionalizem ni minljivo čustvo oziroma presežni fenomen, zato še posebej preseneča, da je v sodobnem družboslovnem diskurzu nekritično projiciran na druge, denimo na "vzhodne" ali "balkanske" narode, ali pa je sploh odsoten. Michael Billig navaja za to številne primere, med drugim pomembno in dobro sprejeta analizo Ulricha Becka o "rizični družbi", ki sploh nima gesla za nacionalizem. In kot sem že nakazala, je nacionalizem tudi pri Mirjani Nastran Ule le bežno omenjen, kar pomeni, da ga nima za slej ko prej aktualen izraz časa. Vendar pojav kot je to Berlusconijeva koalicija - ali Haiderjev vzpon - govori o nasprotnem. Sugerira, da se nacionalizem, več (neo)fašizem, ne vrača le na margino politike, ampak v zgodovinsko osrčje Evrope. A tudi to, da še ni zamrla dovzetnost ljudi za velike zgodbe, lahko bi govorili tudi o "religijah varnosti", ki napajajo z obljubami imaginarne, lepše prihodnosti, pa ijo tudi naraščajoči fundamentalizmi, ki so nemalokrat (prav v razočaranju nad globalno družbo, ki se najočitneje kaže v njeni "superiornosti" ter v dejstvu vse večjega števila obubožanih ljudi) pripravljeni, se posluževati tudi skrajnih političnih sredstev.

Brez oklevanja pa se lahko z avtorico strinjamo, da promoviranje "'močnih'

skupinskih identitet" naleti na oviro heterogenosti pričakovanj in realno-virtualnih življenjskih stilov in samopodob, ki so poglavitna značilnost pozne moderne. Četudi ta "ovira" implicira tveganje izgube ontološke varnosti, ustreza, kot posrečeno pravi Mirjana Nastran Ule, "prej videzu svobodnega plesa nad prepadom neznanega, ki ga obvladuje potlačeni strah pred skokom v ta prepad". Gre za pojav, ki mu odgovarjajo nekateri opisi sodobne identitete: zbrkljana identiteta, skrpana (patchwork) identiteta, protejska identiteta ali kameleonska identiteta, torej pojmi, ki tendirajo k "smrti subjekta", to je v občutke "konstitutivne praznine v sebi". In prav ta "praznina" sili k temu, da bi jo napolnili, sili v najdenje vsebin, o katerih je bil že dosežen konsenz, v "brkljarijo" (frc. bricolage), v "krpanje" , v privlačnost novega, še neizkušenega, tudi voyerski užitek pogleda v tuje življenje, v drugačen svet, skratka v imaginarij ali dejavnost, ki sprošča "vmesni prostor" za rojstvo problematizacij in inovacij. In ker te dejavnosti ni mogoče zvesti nazaj na udomačemo ohišje tradicij in rutin, vsebuje v sebi tudi močan subverzivni potencial, ki že "po svoji naravi" ugovarja pastem, ki jih vsebujejo velike zgodbe: totalizaciji, homogenizaciji in eshatologiji.

Diskurzi identitet, ki se uveljavljajo v poznih modernih družbah, imajo zato značaj majhnih, ali kakor pravi avtorica, delnih zgodb. Odlikuje jih dejstvo, da so odprte, visoko mobilne in spremenljive. Kolikor jih ne utemeljuje nikakršna družbena, zgodovinska ali filozofska legitimacija, tudi ni mogoče podati splošne teorije teh zgodb, saj se že po definiciji upirajo posplošenju. Vsekakor pa lahko rečemo, da ugovarjajo "obstoju kakega trdnega, stabilnega identitetnega jedra, ki bi združevalo delne identitete in jih organiziralo v hierarhično zgradbo identitete". Prav tako niso združljive s predpostavko o kakšnem najboljšem ali najbolj racionalnem načinu za organiziranje družbe. Dajejo tudi vedeti, da je pogosto bolj realistično se naučiti alternativnih načinov organiziranja družbe, denimo z opazovanjem drugih kultur, kot pa s špekuliranjem o reformiranju družbe s slonokoščenega stolpa. In kar je najpoglavitneje: implicirajo pravico drugačnega, da se pokaže kot drugačno.

To pa hkrati pomeni, da je z z majhnimi ali delnimi zgodbami mogoče priklicati na površje spomina pogosto pozabljene in potlačene pripovedi lokalnega, subalternega, zunaj zgodovine stoječega ali pod metaravnjo prevladujočega kanona skritega značaja, pa čeprav deloma le v obliki verbalno nemočnega solipsizma; kot je pripomnil Wittgenstein: "Kar solipsist *misli*, je povsem pravilno, samo da tega ni mogoče *izreči*, samo se jasno pokaže." (Navedeno po Todorova, Imaginarij Balkana, Ljubljana 2001, str. 35) Vendar je avtorica upravičeno optimistična, ko predpostavi: Izkušnja zgodovinskiih sprememb je, da zgroženost nad svojimi lastnimi negativnimi (z)možnostmi ali (difuzno ali realno občuteni) solipsizem bolj poganja ljudi v iskanju presežnega in resnično novega kot pozitivna stanja samouresničenja, gotovosti, sreče in podobno. Poudarja pa, da to še

ni dovolj za doseganje presežnega in novega, za tako imenovano "produktivno konstrukcijo". (Znano je, da so ljudje, ki so bili primorani molčati o tem, kar so doživljali, med njimi žrtve Auschwitza, to spremenili v fizične simptome, v nemost, paralitičnost, psychic-closing-off.) Za to je potrebno delo subjekta na sebi in zunaj sebe in seveda kolikor toliko naklonjena atmosfera, ki mu to "dovoli".

Naj ob koncu le še povem, da avtoričina knjiga ni le pomembna predvsem zato, ker se z njo odpira vsebinsko in količinsko pestra tematizacija sodobnih identitet s spodbudnimi obeti za soočanje z novim, drugačnim, temveč tudi zato, ker je dostopna tudi širšemu strokovnemu ali zainteresiranemu občinstvu. Zato je še posebej dobrodošel priloženi katalog strnjenih razlag najpogosteje uporabljenih pojmov.

Marija Jurić Pahor

* * *

Prispevek je bil v skrajšani obliki objavljen v: Primorski dnevnik, letnik 57, št. 252, str. 16 (Nedeljske teme)

SLOVENSKO IZSELJENSTVO - ZBORNIK OB 50-LETNICI SLOVENSKE IZSELJENSKE MATICE

(Milica Trebše-Štolfa, Matjaž Klemenčič, ur.), Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 2001.

Zbornik, ki je izšel ob 50-letnici delovanja Slovenske izseljenske matice (SIM), presega okvire zbornika enega od združenj, ki se na Slovenskem ukvarjajo z razširjanjem kulture ter informiranjem o Sloveniji ter ohranjanjem slovenskega jezika med slovenskimi izseljenci ter informiranjem o rezultatih znanstveno-raziskovalne dejavnosti o slovenskih izseljencih v Sloveniji in med izseljenci. Zbornik predstavlja prvi pregledni poljudnoznanstveni prikaz slovenskega izseljenstva.

V uvodniku je predsednik Republike Slovenije Milan Kučan poudaril zlasti pomen pregledne predstavitve slovenskega izseljenstva, ki bistri *»... našo misel o tem pomembnem delu slovenskega narodnega telesa ...«*, ter ponuja znanje o pomenu ohranitve zgodovinskega spomina o pomoči, ki so jo za Slovenijo zbirali Slovenci po drugi svetovni vojni ter njihovo zavzetost za mednarodno priznanje države Slovenije pred desetimi leti ter njihovo pomoč med osamosvojitvijo.

Zbornik je razdeljen na tri dele. V prvem splošnem delu je predstavljena pregledna zgodovina SIM ter posamezni problemski sklopi o slovenskem izseljenstvu kot celoti, v drugem delu so predstavljeni Slovenci po svetu glede na območja njihove poselitve, v tretjem dokumentacijskem delu pa je zbrana bibliografija del o slovenskem izseljenstvu.

V prvem delu je najprej dolgoletni tajnik SIM *Janez Rogelj* predstavil petdeset let dela Slovenske izseljenske matice, še zlasti njeno ustanovitev SIM ter dejavnost. Dejavnost SIM je predstavljena na podlagi naštevanja turnej pevskih zborov in drugih kulturnih delavcev med slovenskimi izseljenci na vseh celinah, kakor tudi modernejše oblike sodelovanja v radijskih oddajah, v katerih sodelujejo tudi slovenski izseljenci pa tudi pomoči organiziranja tečajev slovenskega jezika in kulture med njimi. Omenjeni so tudi problemi, s katerimi se je SIM spopadala od začetka devetdesetih let 20. st. dalje. Nato je *Matjaž Klemenčič* v predstavil dejavnosti slovenskih izseljencev v zvezi s staro domovino in to zlasti v zvezi z kriznimi dogajanji v obdobju prelomnih trenutkov slovenske zgodovine (med prvo in drugo svetovno vojno ter v devetdesetih letih 20. st.). V prispevku se je posvetil tudi programom in pogledom slovenske politične emigracije po drugi svetovni vojni na vprašanja položaja Slovenije v okviru Jugoslavije oziroma

Slovenije kot samostojne in neodvisne države. *Nada Šabec* je nato predstavila jezik slovenskih izseljencev. In to tako prizadevanja za ohranitev slovenskega jezika med njimi kakor tudi problematiko vpliva slovenskega jezika na jezike emigrantskih skupnosti, kot so ga govorili slovenski izseljenci. *Janja Žitnik* je nato predstavila književnost slovenskih izseljencev vseh generacij in to tako tisto književnost, ki je nastajala v slovenskem jeziku, kakor tudi tisto, ki je nastajala v jezikih emigrantskih skupnosti. *Irene Mislej* je prispevala pregled slovenskih izseljenskih likovnih ustvarjalcev. *Milica Trebše-Štolfa* je v naslednjem poglavju opozorila na pomen arhivskega gradiva za raziskovanje slovenskega izseljenstva. O številčnosti slovenskih izseljencev govori prispevek dolgoletnega urednika publikacij SIM *Jožeta Prešerna*. Prešeren ocenjuje, da bi naj izven slovenskega etničnega ozemlja živelo 295.800 slovenskih izseljencev. Številka se sicer približuje pravi, čeprav bi bilo potrebno za ocenjevanje števila slovenskih izseljencev najprej postaviti definicijo o tem, kdo je slovenski izseljenec, vendar pa bi bil to lahko predmet posebnega prispevka. *Bogdan Kolar* je v naslednjem prispevku predstavil mesto katoliške Cerkve med Slovenci po svetu ter njem prispevek za ohranjanje narodnosti. *Mihael Kuzmič* je v svojem prispevku predstavil slovenske protestante v izseljenstvu. Zanimiv je tudi prispevek *Aleksija Kalca* o izseljevanju z zahodnega roba slovenskega etničnega prostora.

V drugem delu so predstavljeni slovenski izseljenci glede na kontinente in države njihove poselitve. *Marjan Drnovšek* predstavlja v svojem prispevku procese in poti izseljevanja Slovencev v ZDA. *Matjaž Klemenčič* je nato predstavil slovenske naselbine v ZDA. Predstavlja tudi njihovo organiziranost v okviru katoliških in protestantskih fara, bratskih podpornih organizacij in slovenskih narodnih domov. Hkrati se posveča tudi problemom politične participacije slovenskih izseljencev ter njihovih potomcev v državah priseljevanja. Slovenske narodne domove v ZDA je v posebnem prispevku predstavil tudi *Joseph Valenčič*. Slovenske izseljence v *Kanadi*, oziroma njihovo kulturno (še zlasti literarno) je predstavil *Mirko Jurak*, medtem ko je *Milica Trebše-Štolfa* predstavila organizacije Slovencev v Kanadi. Tudi v Kanadi so pomembne tako bratske podporne organizacije, narodni oziroma lovski domovi ter etnične župnije. *Cvetka Kocijančič* je nato predstavila gospodarsko moč slovenskih izseljencev v Kanadi ter oblike njihovega sodelovanja s staro domovino. Temu sledita dva prispevka o Slovencih v Južni Ameriki. Njihovo naselitev ter njihove dejavnosti pred drugo svetovno vojno je tako predstavila *Irene Mislej*, medtem ko je *Zvone Žigon* predstavil slovensko politično emigracijo v Argentini. Procese naseljevanja Slovencev v Avstraliji je nato predstavila *Breda Čebulj-Sajko*, medtem ko je *Jože Prešeren* predstavil eno od oblik organiziranosti Slovencev v Avstraliji, to je slovenske narodne domove. *Igor Maver* je nato predstavil književnost slovenskih izseljencev v Avstraliji. Proces naselitve in organiziranost slovenskih izseljencev v Zahodni

Evropi sta nato predstavila *Marjan Drnovšek* in *Jernej Zupančič*, prvi za obdobje do druge svetovne vojne in drugi za obdobje po drugi svetovni vojni. Tem prispevkom je nato sledil sklop o Slovencih v državah naslednicah nekdanje Jugoslavije. *Marija Dolinšek-Divčić* je tako predstavila Slovence v Bosni in Hercegovini, *Darko Šonc* Slovence na Hrvaškem, *Franc Cevc* Slovence v Vojvodini in *Amalija Jovanović* Slovence v Makedoniji. Slovenci v nekdanjih jugoslovanskih republikah so se spričo nenaklonjenosti okolja do organiziranja po nacionalnem principu vse do nastanka novih držav na območju nekdanje SFRJ le stežka organizirali. Društveno življenje z namenom ohranjanja slovenske kulture je med njimi zaživelo šele v začetku devetdesetih let. Spričo vojnih razmer na območju nekdanje Jugoslavije pa se je v tem času povečalo tudi njihovo zanimanje za vrnitev v domovino.

Tretji dokumentacijski del predstavlja izbrano bibliografijo del o slovenskem izseljenstvu. Bibliografija je omejena le na knjižne izdaje, saj bo potrebno za ustvaritev celovite bibliografije del o slovenskem izseljenstvu še veliko raziskovalnega dela. Podobno velja tudi za celotno slovensko izseljensko problematiko.

Zbornik predstavlja zanimiv pregledni prikaz stanja rezultatov raziskovalnega dela na področju slovenskega izseljenstva. Avtorji prispevkov so geografi, literarni zgodovinarji, novinarji, teologi, umetnostni zgodovinarji in zgodovinarji. Izhajajo iz vrst univerzitetnih profesorjev, sodelavcev na Inštitutu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU ter sodelavcev Slovenske izseljenske matice. Pomemben je tudi prispevek izseljencev samih, saj je med avtorji izseljenka povratnica, izseljenec druge generacije ter pet izseljencev prve generacije.

Boris Jesih

Natalija Vrečer

WHEN WILL SOCIAL EXCLUSION AND TEMPORARY PROTECTION OF BOSNIAN REFUGEES IN SLOVENIA END?[1]

At the beginning of the year 2001 there are still 2812 Bosnian refugees left in Slovenia. They are temporarily protected already for more than eight years. According to the Slovenian Law of Temporary Asylum from 1997 they are not allowed to work and that prevents their integration to the Slovenian society. Consequently, the absence of effective integration results in social exclusion which has many negative effects on their way of life. Therefore, a longterm policy of integration of Bosnian temporary refugees into the Slovenian society is needed. The proposal for such a longterm policy written below will:

- include recommendations for legal (the establishment of the new law), economic and sociocultural issues (suggestions for various integration programmes)
- encourage Slovenia to meet the European Union's proposed criteria for temporary protection
- enable integration of Bosnian refugees into the Slovenian society and thus end their social exclusion
- lessen the financial burden of the Slovenian state for temporary protected persons by enabling more Bosnian refugees to take care economically for themselves.

Background

Soon after Slovenia became an independent state, refugees from Croatia started to come to Slovenia. In spring 1992 refugees displaced by the Bosnian war joined them, so at that time they were estimated 45.000 refugees in Slovenia. They were treated as temporary refugees on an ad hoc basis as Slovenia did not have any national laws of temporary refugee protection at the time of the arrival of

* * *

[1] This policy paper was supported by a grant funded by the Foundation Open Society Institute in the year 2000 when I was the International Policy Fellow at the Centre for Policy Studies, Central European University, Budapest.

refugees. Most of them were settled in the more than 50 barracks that the Yugoslav national army left behind. Repatriation to the Western countries and later on to Bosnia-Herzegovina started immediately after the arrival so that in September 1993, when there was first official counting, 31.000 of temporary refugees still stayed in Slovenia.

In 1997 the Law of Temporary Asylum entered into force. It is characteristic for this law that the refugees are not allowed to work. Only 8 hours per week of seasonal or occasional work is allowed, which is not sufficient for solving their economic problems.

Current Situation

At the end of January 2001 there were still 2812 Bosnian refugees in Slovenia. Half of them live in 9 remaining refugee centres. They get breakfast and one hot meal per day and no financial assistance. The other half of temporary refugees live in private accomodation. They get some financial assistance which does not exceed 75 USD per adult per month. Children get even less money, the sum varies according to age.

The absence of the opportunity for integration into the Slovenian society left many negative consequences on the way of life of Bosnian refugees. Because they are not allowed to get employed, their quality of life is lowered to a certain extent. Hard economic situation and social exclusion they face in Slovenia cause that they feel in psychological limbo, they experience their life as living in a vacuum for 8 years as they can not integrate into the Slovenian society neither can they return home because their houses are occupied by the Serbs or destroyed. Slovenia allows only partial integration of children because they are allowed to attend schools. However, the fact that only the children can participate more actively in the sociocultural environment of the host country, increases generation gaps between school children and their parents. The fact that Bosnian refugees can not get employed also causes frictions in many of the refugee families because of its impact on gender roles. Namely, it was especially hard for male refugees to loose their principal role of breadwinners and remain unemployed for more than 8 years. Additionally, the absence of integration to the society in which they live also prolongs mourning processes for their losses: whether of deaths of their relatives and friends during the Bosnian war or the symbolic losses of country and home.

KEY ISSUES

Beside causing the above-mentioned negative consequences in the lives of Bosnian refugees, such prolonged temporary refugee protection may be harmful for Slovenia as well. Namely, the Slovenian Law of Temporary Protection from 1997 violates two basic human rights: the right to work and employment (23 rd Article of the Universal Declaration of Human Rights) and the right to participate equally in the social and cultural environment of the society in which they live (International Covenant on Social, Economic and Cultural Rights). As the EU monitors the practice of human rights in accession countries, the violations mentioned may obstruct the negotiating processes between Slovenia and European Union with regard to Slovenia's acceptance into EU.

Besides, such prolonged temporary protection is not in accordance with the EU. Namely, European Commission's proposal for temporary protection model to the Council from May 2000[2] sets clear duration of temporary refugee protection: normal duration is one year, maximal duration is two years. The same maximal duration is set by ECRE as well (from six months to two years). UNHCR's commentary on European Commission's model of temporary protection supports the suggested maximal duration[3] of temporary protection.

OBJECTIVES

- to encourage Slovenia to meet the European Commission's proposed criteria for temporary protection
- to enable integration of Bosnian refugees into the Slovenian society and thus end their social exclusion
- lessen the financial burden of the Slovenian state for temporary protected persons by enabling more Bosnian refugees to take care economically for themselves.

ASSESSMENT OF ALTERNATIVES

The alternative to integration of temporarily protected persons would be the status quo. In that case Slovenia would remain the country with the longest temporary protection for people displaced by Bosnian war and with the least inte-

* * *

[2] European Commission (24 May, 2000), "Temporary Protection in the Event of a Mass Influx of Displaced Persons", Brussels. IP/00/518.

[3] UNHCR's summary observations on the Commission proposal for a Council Directive on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx (COM(2000)303, 24 May 2000).

gration programmes. This would be harmful to temporary refugees as it would lower their quality of life due to limited human rights and cause additional suffering. Status quo situation would not be in accordance with the European Commission's principles and thus not in the accordance with the current policies of the Slovenian state and also not in the accordance with the Slovenian constitution which grants human rights.

Synectic Analysis

No other state beside Slovenia still has temporary protection for Bosnian refugees. The same is true for Hungary, for example. However, even Hungary allowed them to work at the beginning of 1998. Most of the countries even at the time of temporary protection allowed Bosnian refugees to work. Most of the countries also enabled more integration programmes, as, for example, is the case of Denmark, which in spite of temporary protection laws encouraged integration. In United Kingdom, for example, temporary protection lasted only one year, the transfer to more durable situations was available (exceptional leave to remain and later indefinite leave to remain).

Financial Impact

If Bosnian temporary refugees would be able to work and solve their economic problems themselves, this would save money to the Slovenian state. If granted the right to be employed, the refugees would not be approached as the economic burden but as a source for development and would be able to add to the active population in Slovenia which is decreasing.

RECOMMENDATIONS

Legal issues[4]

That the temporary protection of Bosnian refugees in Slovenia will end, the legal changes would be needed. The new law would need to enter into force which would transfer temporary protection status to the status of a refugee according to the Law of Asylum from 1999 (and in accordance with the Geneva Convention about a status of a refugee from 1951 and the New York's Protocol from 1967).

* * *

[4] I would like to thank Anita Longo, a lawyer, who is an active member of Amnesty International for suggestions regarding legal issues.

In this way permanent residency and the right to work and employment would be granted, as well as housing and the right to social security. However, it should be taken into consideration that it is a cross-cultural fact that even if refugees are allowed to work in the host countries, they remain heavily unemployed and face downward mobility. Because of that it is important that the housing would be still provided for them.

Economic Issues

The agreement between the Slovenian government and the government of Bosnia-Herzegovina about the transfer of pensions would partially solve the problems of the elderly.[5]

Sociocultural Issues

That the integration of Bosnian temporary refugees into Slovenian society would be successful, some more development programmes would be needed beside the ones provided by NGOs Gea 2000 and Center for Psychosocial Help to Refugees. More vocational and job counselling would be needed. Beside individual plan of action and education, computer courses and Slovenian language courses should be available for all temporary refugees. Foreign language courses would also be suggested.

Monitoring

That the integration of Bosnian refugees be successful, its monitoring in the following years would be needed. It could be performed by the Office for Immigrants and Refugees with the help of anthropologists who are skilled in doing fieldwork and with the collaboration with NGOs dealing with refugees.

* * *

[5] I would like to thank dr. Boldzsar Nagy, a Hungarian professor of law, who was my mentor for International Policy Fellowship for this suggestion.

MARTIN WALDE: GESTALTUNG SORBISCHER KATHOLISCHER LEBENSWELT. EINE DISKURSANALYSE DER RELIGIÖSEN ZEITSCHRIFT "KATOLSKI POSOL" ZWISCHEN 1863 UND 1939

(OBLIKOVANJE SRBSKEGA KATOLIŠKEGA ŽIVLJENJSKEGA SVETA. ANALIZA DISKURZA RELIGIOZNEGA ČASNIKA "KATOLSKI POSOL" MED 1863 IN 1939)
LUSATIA VERLAG, BAUTZEN 2000, 247 STRANI

Martin Walde, znanstveni sodelavec Serbskega instituta/Sorbisches institut, omogoča s svojo knjigo vsebinsko pester, kompleksen in poglobljen vpogled v tematiko, ki bi jo lahko kratko in jedrnato strnili v formulo "ni lužiškega srbstva brez katolicizma". Gre za pojav, ki ga je treba videti v sklopu družbenega razvoja v drugi polovici 19. stoletja, predvsem pa v sklopu razhajanj med protestansko-nemško državo in katoliško cerkvijo po ustanovitvi nemškega rajha leta 1871: frontovska drža katoliške cerkve proti hegemoniji države, še zlasti proti *liberalni* teoriji države, temelječi na kompromisu Bismarcka z liberalnim meščanstvom, je utrdila strnjenost katolikov, pospešila pa tudi tesno vez do papeža in Rima, tako imenovani ultramontanizem. Vodila pa je tudi do izoblikovanja "stabilnega katoliškega miljeja" pri lužiških Srbih. Še več, konfesionalno težišče se je pri lužiških Srbih občuteno premaknilo v prid katolicizmu. K temu procesu je prispevala svoj delež državniško in protisrbsko nastrojena protestantsko-pruska cerkev, kar o katoliški Cerkvi, saj kar se prve komponente tiče, nikakor ni mogoče trditi; pa tudi do lužiških Srbov je bila bolj prizanesljiva. Ta razvoj se kaže tudi v dejstvu, da so lužiškosrbski protestantje, zlasti njihovi duhovniki, potom "interetničnih porok" nagibali vse bolj k asimilaciji in se dve generaciji kasneje skoraj povsem asimilirali (le starejši lužiškosrbski protestantje govorijo danes še svoj domači jezik), drugače od katoliških Srbov in njihovih duhovnikov, ki so se, nenazadnje zato, da bi ohranili svojo narodnost, od svojega protestanskega okolja vse bolj odgrajevali. Od tod tudi močna prepletenost med katolicizmom in lužiškosrbsko narodnostjo ter naravnanost, ki bi jo lahko opredelili kot *etnocentrično*.

Pridevnik "etnocentrični" izraža - po predpostavki, ki sem ji osebno zavezana, ne pa tudi avtor, ki ne prikriva svojih simpatij do modernističnih teorij (nacionalne) države; nacionalizma ne jemlje kot silo, ki ustvarja *moderno* državo,

kajti to je po njegovem liberalizem[1] - vzvratni efekt ideologije moderne nacije, reakcijsko tvorbo, povezano z doktrino nacionalne države, ki ji je bila konec koncev zavezana tudi avtoritarna "protestantsko"-pruska država. Analogno velja tudi za ugotovitve, ki jih je Martin Walde takole strnil:

"Daleč v dvajseto stoletje je bila katoliška cerkev odmaknjena od moderne časovne kulture. Pred vsem v katoliških območjih Nemčije - kot v srbskih katoliških Lužicah - je določala življenjski ritem ljudi, ki se je v prvi vrsti orientiral po kmečkem vsakdanu. Cerkev je imela tu svoje trdno mesto in razlagalni monopol. Vsakršno odpiranje je doživljala kot grožnjo, zato se je umaknila v poseben svet, da bi tam ohranjala svojo identiteto in se omejevala od 'tujega' sveta. Katolicizem je ... branil tradicionalno stanje proti socialnim spremembam." Opiral se je zlasti na institucije kot milje (to je na sub- oziroma posebno družbo z relativno konstantno učinkujočimi socialnimi ali kulturnimi dejavniki, ki vplivajo na razvoj in zadržanje skupnosti tako "navznoter" kot "navzven"), kmetstvo, društvo ali družino. Vendar avtor ne izpostavlja le "negativne" odzive katolicizma v smislu odmika od modernosti, ampak tudi pozitivne, saj je po njegovem katolicizem institucije, na katere se je opiral, tudi ščitil, hkrati pa je dal deprivilegiranim politični glas. "Tako je katolike končno približal politiki in pospeševal njih emancipacijo v modernem svetu. Tudi večinoma marginalizirani lužiškosrbski katoliki so dosegli v okviru danih možnosti na ta način določeno politično akceptanco."

Zelo pomembno vlogo je v tem procesu odigral tednik Katolski posol (nem. Katholischer Bote, v nadaljevanju KP), ki ga je od januarja 1863 naprej začela izdajati Družba svetega Mohorja v Budyšinu (Bautzen). KP izhaja - z eno prisilno ukinitvijo med 1939 do 1950 - vse do danes in je eden najstarejših katoliških časopisov v Nemčiji. Že kmalu je začel zajemati vse več abonentov, vse dokler ni postal najbolj bran časnik v lužiškosrbskih katoliških farah. To je tudi glavni vzrok, da se je avtor lotil sistematičnega pregleda diskurza prav tega časopisa.

Diskurz razume v širšem Foucaultovem smislu kot proizvajanje pomenov, ki ustvarja "učinke resnice". Diskurz v tem smislu kontrolira, selektira, organizira in kanalizira stile obnašanja, vzorce izkušenj, znanja, kolektivne izkušnje in kot tak vpliva na življenjski svet. V tem smislu producira in reproducira tudi identiteto, zagovarja status quo, evocira spremembe ali jih utemeljuje. Avtor na primeru KP

* * *

[1] A vendar; prav liberalna država je po zasnovi "*nacionalna* država". (Nacionalizem devetnajstega stoletja je državo videl kot izraz naroda, suverenost države pa kot izraz ljudske volje.) Za vsakdanje življenje v liberalni državi se domneva, da je politično nevzneminljivo in nenacionalistično, enako naj bi veljalo za človekovo nacionalnost. Nasprotno je nacionalizem nekaj izjemnega, politično obremenjenega in emocionalno gnanega. Tako je zveden bolj ali manj na *avtoritarno* politiko "protestantsko"-pruske države, ki je skušala "srbsko samozavest utišati ali zbrisati" ter na "nazadnjaško" oziroma "*antimoderno*" (tradicionalistično, esencialistično) izražanje kolektivne identitete (v tem primeru zlasti lužiških Srbov).

hkrati objasnjuje, da je diskurz "institucionalno razpoložljiv način govorjenja o stvareh in ljudeh". Kot tak vsebuje logiko ali bolje logike, ki se jih stvarem in ljudem "vsili". Vendar tu ne gre le za govorjenje, kajti "način, kako se stavlja kako vprašanje, kako se formulira problem, osvetli kako dejstvo in drugo spet zatemni, odloča o tem, kako in v kakšni perspektivi delujemo". Takšno pojmovanje diskurza vodi avtorja do odločilnega spoznanja, namreč: strukturiranje resničnosti v diskurzu je dejanje, ki ima za posledico nadaljnja dejanja.

Analiza časopisa se deli v bistvu v dva obsežna dela.

V *prvem delu* knjige avtor podaja kratki zgodovinski oris škofije Meißen, znotraj katere je delovala Družba sv. Cirila in Metoda, in opiše nastanek in razvoj njenega glasnika - Katolskega posola. V nadaljevanju omogoča vpogled v izoblikovanje dveh divergentnih zgodovinskih podob o sebi (in drugih), ki se medseboj mešata in se ju zato ne da jasno ločiti. Ti podobi se nanašata na eni strani na predpostavko o "nasilni kristjanizaciji med nemško kolonizacijo vzhoda", na drugi strani pa na "kristjanizacijo kot slovanski fenomen", češ: kristjanizacijo niso sprožili Germani, temveč Slovani oziroma misijonarska dejavnost *slovanskih* apostolov Cirila in Metoda. (»etudi je dejavnost obeh apostolov v lužiškosrbskem prostoru medtem razkrinkana kot "mit", se ga ljudje še naprej trdovratno držijo). Avtor na primeru ubesedovanja obeh podob hkrati pokaže, da KP ni imel in nima povsem enotnega razumevanja o zgodovini lužiških Srbov, a tudi to, da je oblikoval skupnostno ideologijo (z Andersonom bi rekli, da si svojo skupnost "zamišljajo"), ki je zavarovana s politično močjo - v tem primeru Družbe sv. Mohorja - in katere prva in bistvena funkcija je definiranje in ščitenje meja skupnosti.

Zanimiva je avtorjeva predstavitev diskurza o "krepostih". Te kreposti se vežejo skoraj izključno na globoko zavezanost lužiških Srbov do katoliške vere in Cerkve. Tako je urednike v KP prototipično impresioniral stavek "sorojaka", ki je prepotoval že "ves svet" in spoznal celo vrsto ljudstev: "Le eno ljudstvo je mogoče najti, ki tako zvesto izpolnjuje svoje verske dolžnosti, to so lužiški Srbi." Novinarji so ta stavek "podkrepili" s celo vrsto nadaljnjih argumentacij, ki se nanašajo na redno obiskovanje svetih maš, izredno visoko število vernikov, ki sprejemajo svete zakramente, navezanost na verske običaje kot so to procesije, majske in postne pobožnosti ali pogrebi. Posebno mesto zavzema v tem sklopu veliko spoštovanje katoliških lužiških Srbov do institucije Cerkve in samostanov, ki predstavljajo hkrati pomembne romarske kraje. Samostani naj bi bili tudi tisti, ki so omogočili obdelavo in plodovitost zemlje, poskrbeli pa so tudi za to, da so se lahko razvili v centre umetnosti, znanosti.

Vseprisotna samopodoba, ki prihaja do izraza v KP, je kmet kot "tipus bogovšečnega in pobožnega kmeta", ki pa jo Martin Walde s pomočjo religijskozgodovinskih in sociooloških spisov Maxa Webra močno stavlja pod vprašaj. Poudarja, da so v zgodnjem kristjanstvu enačili kmeta preprosto s poganom, na kar opozarja tudi etimologija (lat. *paganus*, vaški, selski, kmečki, tako: neolikan

in nepoučen v krščanski veri, brezverec; frc. *payien*, pogan, *paysan*, kmet - op. M.J.P.). Še Tomaž Akvinski je obravnaval kmeta kot kristjana nižjega ranga. Zgodovinsko-primerjalna analiza, tako avtor, nadalje dopušča sklep, da je kmet v religioznem smislu nagibal prej k indiferenci ali k magičnim in ritualiziranim praksam (to je ljudski pobožnosti, ki navezuje na katolicizem, a vendar tradira poganske, ali še določneje "matične" življenske in kult/ur/ne zasnutke, prip. M.J.P.), nikakor pa ga ni moč prišteti k središčnim silam religioznega razvoja. Pogosto proklamirana neločljiva povezanost srbskega kmetstva s katolicizmom tudi sicer ugovarja podrobnejši analizi: "Korenine za samointerpretacijo katoliških Srbov kot 'podeželsko-kmetski narod' je sicer treba iskati v posebnih ekonomskih razmerah prebivalstva, ki je živelo na plodovitem puhličnem ozemlju v Zgornjih Lužicah med Budyšinom in Kamjencem, zlasti okrog samostana St. Marienstern v Pančicy-Kukowu. Toda tu je treba upoštevati neenakost skupin, ki jih v vsakdanjem življenju nasplošno imenujemo kmete, kajti 'kmetsko' in 'velikokmetsko' jedro je tvorilo le del celotnega prebivalstva." Kljub temu so v KP uveljavljali enačbo Srbi = kmetje = katoliki. Zavračali so kapitalizem, ki je - kot argumentirajo v KP - vodil do porasta meščanstva in delavstva in s tem do škodljivih ideologij kot je to liberalizem: "Z napredkom prihaja nevera in hkrati nekultura, zločini in poguba." (KP 1882/24).

Vzlic takšnega pojmovanja morda nekoliko preseneča, da katoliši lužiški Srbi niso bili le lojalni do Svetega očeta v Rimu, v katerem so videli svojega pravšnjega vodjo, temveč tudi do posvetnih oblasti. Nešteti prispevki KP predstavljajo lužiškega Srba kot nekoga, ki se ne upira, temveč je miroljuben, priden, vdan in ponižen. Pogosto postavljajo za reprezentante tovrstnih izrazov Marijo in druge svetnike, češ: "vdanost je mati vseh kreposti". Avtor te izraze - ki nemalokrat sovpadajo z zagotavljanjem lojalnosti državi (nelojalnost je bila lužiškim Srbom tudi kaj rada očitana) - pronicljivo interpretira kot "skrivno preživetveno zvijačnost" ogrožene skupnosti, zavedajoč se, da tovrstne strategije nujno prispevajo tudi k ohromitvi obrambne sposobnosti vse tja do samozatajevanja.

V nadaljnjih poglavjih prvega dela se Martin Walde ukvarja z zgodovinskimi in strukturnimi pogoji, ki so vodili k izoblikovanju "stabilnega srbskega katoliškega miljeja" in do prepletenosti med katolicizmom in narodnostjo. Ker sem te pogoje v grobih obrisih že predstavila, naj spregovorim le še nekaj besed ki se nanašajo na najvažnejše oporne stebre (poleg srbskega religioznega pismenstva, zlasti katoliška društva vključno s Katoliško akcijo, ritualizirane oblike verstva, srbsko družino in nenazadnje socialno okolje (reprezentirano zlasti v kmetstvu), ki so to izoblikovanje omogočili.

Pri obravnavanju tematike društev zvemo denimo še marsikaj o "notranjih razprtijah", še posebej o odklonilni, ambivalentni in postopoma tudi pozitivni

drži KP do nadkonfesionalnega sokolskega gibanja, ki je imel močne postojanke prav v katoliških farah, o odobravanju in celo evforiji, ki jo je leta 1898 sprožila ustanovitev strešne organizacije vseh srbskih društev "Domowina". Ta organizacija je nastala v protestantski občini Hoyerswerda/Wojerecy, vendar je kmalu spet razpadla in ko so jo 1912 ponovno ustanovili, so jo srbski katoliki spet odločno podprli. Kljub temu pa je znotraj "Domowine" vedno spet prihajalo do močnih interesnih konfliktov in nasprotij. Znatno manj ambivalenten in naklonjen odnos so predstavniki organa KP gojili do Maže leta 1847 z namenom "izobraževanja in kultiviranja srbskega naroda".

Važen oporni steber katoliškega miljeja ali življenjskega sveta lužiških Srbov predstavljajo religiozne prakse (rituali, ceremonije), slavljenje ciklično ponavljajočih se praznikov kot so to velika noč, binkošti, Telovo [Sv. Rešnje telo], božič in nasploh vsi verski običaji, ki naj bi v sozvočju z naukom rimsko-katoliške krepili "srbsko" pobožnost kot tudi narodnost. Pravšnje "religiozne vrhunce" pa predstavljajo romanja v bližnje ali oddaljene "milostive kraje" (Gnadenorte). Tesno so povezana z Marijinim kultom, zato ne preseneča, da se poglavje "Rožant kot 'narodni' romarski kraj", takole začenja: "Od vseh cerkvenih svetnikov častijo katoliški Srbi še posebej sveto Marijo, ker je 'od vseh svetih najvažnejša' (KP 1863/4)." Rožant kot "religiozni center Srbov" se nahaja prav v Lužicah. Pomen in simboliko Rožanta KP 1928/37 takole izpostavlja: "Naj znanost o tem meni, kar hoče, na ta dan [torej na dan Rožanta ali na dan popotovanja v Rožant] ... se osredotočajo vse naše misli in ljubezen naših otroških src na 'Sveto Marijo iz Lipe', [to je] na 'Skrivnostno Rožo', 'Kraljico Miru'." Naj pripomnim, da stavek kaj trdovratno - in nehote tudi kljubovalno - izraža mitološke vzorce, ki so predkrščanski, ali še določneje "matični", pa čeprav so "cepljeni" na katolicizem ultramontanističnega kova. Ali, kakor bi dejala Alenka Goljevšček, navezujoč se na svojo knjigo "Mit in slovenska ljudska pesem" iz leta 1992: Pri kultu device Marije (v tem primeru ne le slovenskih, temveč tudi lužiškosrbskih) katolikov gre za specifično povezavo po eni strani samonikle ljudske pobožnosti in po drugi usmerjenega čaščenja biblijske Marije, kot ga sistematično vodi rimsko-katoliška cerkev.

Prav močna zavezanost tej cerkvi se izpričuje tudi v pospešeni "sakralizaciji duhovnika" ter moraličnem rigorizmu v odnosu do srbske družine, še zlasti pa do vloge žensk, ki je operacionalizirana skozi splošne religiozne (krepostne) in nacionalne smotre. O tem ne govori le KP, ampak tudi ženska in dekliška društva, ki so jih lužiškosrbski velmožje etablirali na začetku 20. stoletja. In to s kaj jasnim ciljem: "naše ženske" ne smejo postati dedinje emancipatornih gibanj. KP zato še posebej močno zagovarja normative konvencionalne heteroseksualnosti in starševstva, kar pomeni, da se naj bi katoliška in narodostna identiteta lužiških Srbov oblikovala tudi skozi (moralno) čiščenje seksualnega reda. Naj v tem sklopu dodam, da avtor temu tematskemu sklopu posveča precej pozornosti, kar

pomeni, da so njegova izvajanja dokaj zanimiva tudi za raziskovalke in raziskovalce, ki se težiščno ukvarjajo s tako imenovanimi "ženskimi študijami" ali "študijami spolov".

Martin Walde se v *drugem delu* svoje knjige posveča zlasti zgodovinskim prelomom, s katerimi se je KP soočal v prvih desetletjih 20. stoletja. »e se je lužiškim Srbom v "bismarckovski" Nemčiji pripisovalo še "sovraštvo do rajha", se je to stanje močno utrdilo in spremenilo v času pred in med prvo svetovno vojno. Pokazalo se je, da je nacionalizem dobil novo kakovost, saj so ga začeli v izraziti meri izkazovati tudi nemški katoliki s svojim klerom na čelu. In kajpada je ta proces tudi vplival na katoliške lužiške Srbe, ki so se boleče in nemočno znašli prav v tem "sovražnem vrtincu". Kazal se je v njihovem političnem jeziku, ki je vse bolj poudarjal samoobrambne težnje po strnjenosti in enovitosti, a prav zaradi tega poganjal iz sebe - kako drugače? - polarne določitve. Paradoksno se zdi, da je ta jezik hkrati nakazoval, da so stene med obema taboroma (nemškim in lužiškosrbskim) postale propustne. Avtor to zelo nazorno prikaže na primeru nacionalsocializma, ki ga je KP odklanjal, a hkrati izpričeval, da tudi njega samega določajo težnje, več hrepenenje po avtoritarno vodeni državi. O oficialnem kulturnem življenju lužiških Srbov, kolikor je le-to pač bilo v prvih dveh letih prevzema oblasti s strani nacistov še mogoče, obstojajo v KP kritične, toda tudi nekatere lojalne izjave k novim oblastnikom. V določeni fazi so nekateri lužiški Srbi celo mislili, da lahko s pomočjo nacionalnih socialistov uveljavijo tudi lastne nacionalne težnje.

Samo mimogrede povedano, da je šlo pri temu "približevanju" tudi za recepcijo Previdnosti, ki podeljuje smisel in je teološka dediščina. Kajti vzporedno z nostnih teženj, je KP kajpada tudi vedel, da so bili lužiški Srbje dokončno obsojeni v propad. Označeni kot "manjvredna rasa" ali "podljudje" so bili od vsega začetka predvideni kot neke vrste "tovorno živinče". Z radikalizacijo političnega življenja v nacionalsocialistični Nemčiji pa tudi v KP dosledno utihne iskanje po več avtonomiji - tudi znotraj cerkvenega življenja. Avtor se je tako znašel pred zevajočo praznino ali "luknjo", ki mu ni dala več vedeti/videti, kaj se je v resnici zgodilo. »asopis pa je bil kmalu nato nasilno ukinjen.

Vsekakor lahko rečemo, da je diskurzivna analiza Katolskega posola napisana z izredno sposobnostjo za kritiško zavzetost. Zaznamuje jo poznavalski posluh ter tankočutnost, ki hkrati omogoča tematizacijo "sprave", to je zvestobo humanističnemu načrtu po "združitvi" (integraciji) navidezno nezdružljivega. Martin Walde s tem odpira temo, ki jo pri lužiških Srbih vse do danes obdaja nimbus tabuja.

Marija Jurić Pahor

ZAKON O POSEBNIH PRAVICAH ITALIJANSKE IN MADŽARSKE NARODNE SKUPNOSTI NA PODROČJU VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA

2046. Zakon o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja (ZPIMVI)

Na podlagi druge alinee prvega odstavka 107. člena in prvega odstavka 91. člena ustave Republike Slovenije izdajam

UKAZ

o razglasitvi zakona o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja (ZPIMVI)

Razglašam zakon o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja (ZPIMVI), ki ga je sprejel Državni zbor Republike Slovenije na seji 25. aprila 2001.

Št. 001-22-53/01
Ljubljana, dne 4. maja 2001.

Predsednik
Republike Slovenije
Milan Kučan l. r.

ZAKON O POSEBNIH PRAVICAH ITALIJANSKE IN MADŽARSKE NARODNE SKUPNOSTI NA PODROČJU VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA (ZPIMVI)

1. SPLOŠNE DOLOČBE

1. člen
(vsebina zakona)

Zakon ureja uresničevanje pravic italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju predšolske vzgoje, osnovnošolskega izobraževanja, nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja, srednjega tehniškega oziroma strokovnega izobraževanja in srednjega splošnega izobraževanja.

2. člen
(vključenost v sistem)

Vzgoja in izobraževanje za pripadnike italijanske in madžarske narodne skupnosti je sestavni del sistema vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji in poteka na podlagi predpisov, ki urejajo področje predšolske vzgoje, osnovnošolskega izobraževanja, nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja, srednjega strokovnega oziroma tehniškega ter srednjega splošnega izobraževanja, če s tem zakonom ni drugače določeno.

3. člen
(cilji)

Vzgoja in izobraževanje v vrtcih in šolah z italijanskim učnim jezikom in v dvojezičnih vrtcih in šolah na narodnostno mešanih območjih poleg ciljev, določenih s predpisi na področju vzgoje in izobraževanja, vključujeta še naslednje cilje:

- ohranjanje in razvijanje italijanskega oziroma madžarskega jezika in kulture italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti,
- razvijanje jezikovnih zmožnosti in sposobnosti v prvem in drugem jeziku (za pripadnike narodnih skupnosti je prvi jezik italijanski oziroma madžarski, drugi jezik pa slovenski),
- razvijanje vedenja o zgodovinski, kulturni in naravni dediščini italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti ter njunih matičnih narodov,
- razvijanje zavesti o pripadnosti k italijanski oziroma k madžarski narodni skupnosti ter ohranjanje in razvijanje lastne kulturne tradicije,
- vzgajanje za spoštovanje in razumevanje narodne in kulturne drugačnosti, za sodelovanje med pripadniki slovenskega naroda in pripadniki italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti ter razvijanje sposobnosti za življenje in sobivanje na narodnostno in jezikovno mešanem območju,
- seznanjanje s položajem italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti v sosednjih državah ter vzpostavljanje vezi in sodelovanja s pripadniki in ustanovami teh skupnosti.

4. člen
(sodelovanje z institucijami matičnega naroda)

Za uresničevanje ciljev, določenih s tem zakonom, in v skladu z meddržavnimi sporazumi, sodelujejo javni vrtci oziroma šole v jeziku narodne skupnosti in dvojezični vrtci in šole (v nadaljnjem besedilu: vrtci in šole) z ustreznimi institucijami matičnega naroda v sosednjih državah.

2. PROGRAMI VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA

5. člen
(prilagajanje programov)

Programi predšolske vzgoje se za pripadnike oziroma pripadnice italijanske in madžarske narodne skupnosti prilagajajo v skladu s cilji, določenimi s tem zakonom, in omogočajo otrokom ob razvijanju maternega jezika tudi seznanjanje z osnovami slovenskega jezika.

Na narodnostno mešanih območjih, kjer živijo pripadniki oziroma pripadnice slovenskega naroda in pripadniki oziroma pripadnice madžarske narodne skupnosti, organizira vrtec eno leto pred vstopom v šolo brezplačen dvojezični program predšolske vzgoje. V ta program vključijo starši otroke prostovoljno.

Z normativi in standardi se določi najnižje število otrok, za katere se organizira dvojezični program iz prejšnjega odstavka.

Izobraževalni programi za pripadnike oziroma pripadnice italijanske narodne skupnosti in dvojezični izobraževalni programi se prilagodijo tako, da se dopolnijo:

- cilji vzgoje in izobraževanja,
- pogoji za vključitev,
- predmetnik,
- učni načrti, katalogi znanj in izpitni katalogi.

Programom iz prejšnjega odstavka se dodajo navodila za izvajanje.

S predmetnikom se lahko učencem oziroma učenkam, vajencem oziroma vajenkam in dijakom oziroma dijakinjam določi največ za dve uri večja tedenska obveznost pouka.

V predmetniku za osnovno šolo v italijanskem učnem jeziku in za dvojezično osnovno šolo se lahko določi, da mora učenec oziroma učenka med izbirnimi predmeti izbrati dva, enega iz družboslovno-humanističnega in enega iz naravoslovno-tehničnega sklopa.

Javno veljavne programe, prilagojene v skladu s tem zakonom, sprejme minister oziroma ministrica, pristojna za šolstvo, v sodelovanju s pristojnim strokovnim svetom v skladu z zakonom in jih na enak način kot druge javno veljavne programe objavi, tudi v jeziku narodnosti.

6. člen
(učbeniki in učila)

Pri vzgojno-izobraževalnem delu v šoli z italijanskim učnim jezikom se uporabljajo učbeniki in učila v italijanskem jeziku, v dvojezični šoli se uporabljajo učbeniki in učila v slovenskem in v madžarskem jeziku oziroma dvojezični učbeniki in učila.

7. člen
(soglasje oziroma mnenje)

Pred sprejemom oziroma določitvijo programov iz 5. člena tega zakona si mora pristojni strokovni svet pridobiti mnenje pristojnega organa italijanske oziroma madžarske samoupravne narodne skupnosti v Republiki Sloveniji.

Pristojni strokovni svet ne more sprejeti oziroma določiti vzgojnega oziroma izobraževalnega programa brez soglasja članov sveta, predstavnikov italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti.

8. člen
(izvajanje vzgojno-izobraževalnega dela)

V dvojezični osnovni šoli se lahko prilagodi izvajanje vzgojno-izobraževalnega dela, in sicer:

- v prvem in drugem obdobju lahko poučuje vzgojne predmete predmetni učitelj,
- učenci se pri pouku slovenskega in madžarskega jezika delijo v skupine v skladu s posebnimi normativi.

9. člen
(pouk jezika narodnosti zunaj narodnostno mešanega območja)

Dijakom in vajencem, ki končajo osnovno šolo v jeziku narodnosti oziroma dvojezično osnovno šolo in se vključijo v poklicne šole, srednje tehniške oziroma srednje strokovne šole ali gimnazije zunaj narodnostno mešanega območja, morajo te šole same ali skupaj z drugimi omogočiti pouk jezika narodnosti kot fakultativnega predmeta. Pouk jezika narodnosti se organizira, če se zanj odloči najmanj 5 dijakov oziroma vajencev, in je za dijake in vajence brezplačen.

Skupina dijakov oziroma vajencev se lahko oblikuje tudi izmed dijakov oziroma vajencev, ki se izobražujejo po različnih izobraževalnih programih v različnih šolah v istem kraju.

3. JAVNA MREŽA VRTCEV IN ŠOL

10. člen
(javna mreža)

Javni vrtci in šole z italijanskim učnim jezikom in javni dvojezični vrtci in šole, ki so bili ustanovljeni pred uveljavitvijo zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (Uradni list RS, št. 12/96 in 23/96), sestavljajo javno mrežo vrtcev in šol za potrebe italijanske in madžarske narodne skupnosti.

Javna mreža vrtcev in šol za potrebe italijanske in madžarske narodne skupnosti, se lahko spreminja le s soglasjem vlade in samoupravnih narodnih skupnosti italijanske oziroma madžarske narodnosti v Republiki Sloveniji.

11. člen
(šolski okoliš)

Šolski okoliš osnovne šole z italijanskim učnim jezikom oziroma dvojezične osnovne šole je območje, ki je v statutu lokalne skupnosti, na območju katere ima osnovna šola sedež, določeno kot narodnostno mešano območje.

V ustanovitvenem aktu osnovne šole se ne glede na določbo prejšnjega odstavka kot šolski okoliš lahko določi območje celotne občine.

Če je za potrebe italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti ustanovljenih več šol, se v ustanovitvenem aktu določi šolski okoliš za vsako šolo. Če ima osnovna šola z italijanskim učnim jezikom oziroma dvojezična osnovna šola podružnico, se v ustanovitvenem aktu določi tudi območje podružnice.

Šolski okoliš lahko sega tudi na območje več lokalnih skupnosti.

Šolski okoliš iz prejšnjega odstavka določi lokalna skupnost, v kateri je sedež šole, ob soglasju lokalnih skupnosti, na območje katerih sega šolski okoliš. Če lokalne skupnosti v šestih mesecih od uveljavitve tega zakona ne dajo soglasja o določitvi šolskega okoliša, ga s soglasjem pristojne samoupravne narodne skupnosti v Republiki Sloveniji, da bi zagotovili vzgojo in izobraževanje, začasno določi vlada.

4. USTANAVLJANJE IN UPRAVLJANJE JAVNIH VRTCEV IN ŠOL

12. člen
(ustanavljanje)

Javni vrtec oziroma šola z italijanskim učnim jezikom oziroma dvojezični vrtec oziroma šola se lahko ustanovi oziroma organizira kot samostojen vzgojno-izobraževalni zavod ali kot organizacijska enota vzgojno-izobraževalnega zavoda.

Javni vrtec iz prejšnjega odstavka se lahko organizira tudi kot enota oziroma podružnica osnovne šole z italijanskim učnim jezikom oziroma kot enota oziroma podružnica dvojezične osnovne šole.

Če se vrtec oziroma šola iz prvega odstavka tega člena ustanovi za več lokalnih skupnosti, je soustanoviteljica samoupravna narodna skupnost lokalne skupnosti, kjer ima vrtec oziroma šola sedež, v dogovoru z ostalimi samoupravnimi narodnimi skupnostmi občin.

13. člen
(sestava sveta)

V svetu javnega dvojezičnega vrtca oziroma javne dvojezične šole morajo biti zastopani pripadniki slovenskega naroda in pripadniki madžarske narodne skupnosti.

Če je v vrtcu oziroma šoli manj kot 15 delavcev, se v aktu o ustanovitvi lahko določi sorazmerno manjše število članov sveta šole, kot je določeno z zakonom.

Če se vrtec oziroma šola organizira kot organizacijska enota vzgojno-izobraževalnega zavoda, ki ni javni dvojezični vrtec oziroma javna dvojezična šola, mora biti najmanj eden od članov sveta pripadnik narodne skupnosti. Postopek izvolitve oziroma imenovanja tega člana se določi v ustanovitvenem aktu.

5. STROKOVNI IN DRUGI DELAVCI

14. člen
(posebni pogoji)

V vrtcih in šolah z italijanskim učnim jezikom opravljajo vzgojno-izobraževalno delo strokovni delavci, ki obvladajo italijanski jezik kot učni jezik.

Določba prejšnjega odstavka ne velja za učitelje, ki poučujejo slovenski jezik.

V dvojezičnih vrtcih in šolah opravljajo vzgojno-izobraževalno delo strokovni delavci, ki obvladajo oba učna jezika. Dvojezični vrtec oziroma dvojezična šola mora pri zaposlovanju skrbeti za sorazmerno zastopanost strokovnih delavcev iz vrst slovenskega naroda in madžarske narodne skupnosti.

15. člen
(znanje učnega jezika)

Strokovni delavec obvlada italijanski jezik kot učni jezik, če je končal osnovno in srednjo šolo z italijanskim učnim jezikom ali si je pridobil predpisano izobrazbo v italijanskem jeziku.

Strokovni delavec obvlada madžarski jezik kot učni jezik, če je končal program dvojezične srednje šole ali fakultativnega pouka madžarskega jezika na srednji šoli ter fakultativnega pouka madžarskega jezika na visoki ali univerzitetni ravni in si je pridobil predpisano izobrazbo v slovenskem ali madžarskem jeziku.

Delavec, ki ne izpolnjuje pogojev iz prvega in drugega odstavka tega člena lahko dokaže, da obvlada učni jezik, če opravi preizkus znanja tega jezika. Obseg, vsebino in način preizkusa določi minister, pristojen za šolstvo.

16. člen
(znanje slovenskega jezika)

Strokovni delavec v vrtcu oziroma šoli z italijanskim učnim jezikom mora obvladati slovenski jezik v skladu s katalogom znanja, ki ga minister, pristojen za šolstvo, določi za ustni del strokovnega izpita iz tega predmeta za te strokovne delavce.

Strokovni delavec v vrtcu oziroma šoli z italijanskim učnim jezikom iz prejšnjega odstavka, ki je končal osnovno in srednjo šolo v Republiki Sloveniji ali si je pridobil predpisano izobrazbo v Republiki Sloveniji, ne opravlja strokovnega izpita iz slovenskega jezika.

17. člen
(strokovni izpit)

Strokovni delavci vrtcev in šol po tem zakonu opravljajo strokovni izpit v slovenskem jeziku ali v jeziku narodne skupnosti. O tem se odločijo v prijavi k strokovnemu izpitu.

Strokovni delavci dvojezičnih vrtcev in šol opravljajo strokovni izpit iz obeh učnih jezikov na različnih ravneh zahtevnosti. V prijavi navedejo, kateri jezik bodo opravljali na osnovni in kateri na višji ravni zahtevnosti.

18. člen
(strokovni delavci tuji državljani)

Če se na razpisano prosto delovno mesto ne prijavi kandidat, ki izpolnjuje pogoje za strokovnega delavca, lahko vrtec oziroma šola največ za dve leti zaposli gostujočega tujega učitelja v skladu s pogoji, ki so določeni v 101. členu zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (Uradni list RS, št. 12/96 in 23/96).

Strokovni delavec iz prejšnjega odstavka se mora v tem času vključiti v učenje slovenskega jezika in se lahko zaposli pod pogoji iz prejšnjega odstavka še največ za dve leti.

6. POSLOVANJE IN IZDAJANJE JAVNIH LISTIN

19. člen
(poslovanje)

Vrtci in šole z italijanskim učnim jezikom poslujejo na narodnostno mešanem območju v italijanskem jeziku, z državnimi organi in organizacijami zunaj tega območja pa dvojezično. Dvojezični vrtci in šole poslujejo dvojezično.

20. člen
(izdajanje javnih listin)

Šole po tem zakonu izdajajo dvojezična spričevala in druge javne listine.

7. RAZVOJNO IN SVETOVALNO DELO

21. člen
(strokovni delavci iz vrst narodnih skupnosti)

Za razvojno in svetovalno delo na področju vzgoje in izobraževanja, ki ga opravlja pristojni javni zavod za splošno izobraževanje za potrebe vrtcev in šol iz tega zakona, se zagotovi v notranji organizaciji zavoda trajna skrb za izvajanje teh nalog. Med strokovnimi delavci zavoda je potrebno zagotoviti tudi strokovne delavce iz vrst narodnih skupnosti.

22. člen
(pristojnosti šolskih uprav)

Šolska uprava Koper in Šolska uprava Murska Sobota opravlja poleg nalog, določenih z zakonom, tudi naslednje naloge:

- predlaga ministru potrebne razlike pri financiranju oddelkov vrtcev, v katerih se uporablja italijanski jezik, oziroma, kjer vzgojno delo poteka dvojezično;
- opravlja upravne naloge, potrebne pri zagotavljanju učbenikov in učil v italijanskem oziroma v madžarskem jeziku;
- opravlja naloge pri financiranju stikov vrtcev in šol iz tega zakona z institucijami matičnega naroda.

23. člen
(izobraževanje in izpopolnjevanje strokovnih delavcev)

Vlada zagotavlja pogoje, da univerze v sodelovanju s sorodnimi institucijami v sosednjih državah omogočijo študij na ustreznih smereh za strokovne delavce vrtcev in šol z italijanskim učnim jezikom tudi v italijanskem jeziku in za dvojezične vrtce in šole tudi v madžarskem jeziku.

Programi izpopolnjevanja strokovnih delavcev vrtcev in šol po tem zakonu morajo namenjati posebno pozornost izpopolnjevanju znanja učnega jezika in drugega jezika, v dvojezičnih šolah pa znanju obeh učnih jezikov ter metodiki dvojezičnega pouka.

8. FINANCIRANJE

24. člen
(soglasje k normativom in standardom)

K normativom in standardom, ki so podlaga za financiranje javnih vrtcev in šol z italijanskim učnim jezikom in dvojezičnih javnih vrtcev in šol, si mora minister, pristojen za

inz

šolstvo, pridobiti soglasje pristojnega organa italijanske oziroma madžarske samoupravne narodne skupnosti v Republiki Sloveniji.

25. člen
(investicije)

Vrtci in šole za potrebe narodnih skupnosti se gradijo in opremljajo s sredstvi državnega proračuna, komunalno opremljeno zemljišče pa zagotovi lokalna skupnost.

26. člen
(subvencioniranje)

Iz državnega proračuna se zagotavlja sredstva za pripravo in za subvencioniranje cene učbenikov v višini, ki zagotavlja, da je povprečna cena učbenikov za posamezen razred primerljiva s ceno učbenikov za isti razred, ki sicer velja v Republiki Sloveniji.

Iz državnega proračuna se zagotavljajo tudi sredstva za plačilo višjih stroškov za oddelke v vrtcih, kjer se pri vzgojnem delu uporablja italijanski jezik, oziroma kjer vzgojno delo poteka dvojezično v slovenskem in madžarskem jeziku. Pri ugotavljanju višje cene se upošteva dodatna oprema oziroma vzgojna sredstva in dodatno delo strokovnih delavcev v skladu z normativi in standardi.

27. člen
(financiranje stikov z institucijami matičnega naroda)

Sodelovanje vrtcev in šol z institucijami matičnega naroda, dogovorjeno z meddržavnimi sporazumi oziroma določeno z izobraževalnimi programi, se financira iz državnega proračuna.

9. PREHODNE IN KONČNE DOLOČBE

28. člen
(zaposleni v vrtcih in šolah)

Strokovni delavci vrtcev in šol po tem zakonu, ki so na dan uveljavitve tega zakona zaposleni v vrtcu ali šoli in izpolnjujejo pogoje za strokovne delavce, lahko ne glede na določbe 14., 15. in 16. člena tega zakona še naprej opravljajo vzgojno-izobraževalno delo.

29. člen
(rok za uskladitev)

Normativi in standardi v skladu s tem zakonom morajo biti sprejeti v enem letu po njegovi uveljavitvi.

30. člen

Z dnem uveljavitve tega zakon preneha veljati zakon o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja (Uradni list SRS, št. 12/82).

31. člen

Ta zakon začne veljati petnajsti dan po objavi v Uradnem listu Republike Slovenije.

Št. 600-06/00-1/2
Ljubljana, dne 25. aprila 2001.

Predsednik
Državnega zbora
Republike Slovenije
Borut Pahor l. r.

ZAKON O ZAŠČITI SLOVENSKE JEZIKOVNE MANJŠINE V FURLANIJI - JULIJSKI KRAJINI

1. člen
(Priznanje slovenske manjšine)

1. Republika priznava in ščiti pravice italijanskih državljanov, ki pripadajo slovenski jezikovni manjšini, ki je prisotna v tržaški, goriški in videmski pokrajini, v skladu z 2., 3. in 6. členom ustave, v skladu s 3. členom ustavnega zakona štev. 1, z dne 31. januarja 1963, ki vsebuje odobritev Posebnega statuta dežele Furlanije-Julijske krajine, in v skladu s splošnimi načeli ureditve ter načeli splošne Deklaracije o človekovih pravicah, z mednarodnimi konvencijami in s pogodbami, ki jih je podpisala italijanska vlada.

2. V korist italijanskih državljanov, ki pripadajo slovenski jezikovni manjšini, se izvajajo določila zakona štev. 482, z dne 15. decembra 1999, razen v primerih, ki jih izrecno določa ta zakon.

2. člen
(Sprejemanje načel Evropske listine o deželnih ali manjšinskih jezikih)

1. Ukrepi za zaščito slovenske manjšine, predvideni s tem zakonom, se zgledujejo po Okvirni konvenciji o varstvu narodnih manjšin, ki so jo sprejeli v Strasbourgu 1. februarja 1995 in jo je italijanski parlament ratificiral z zakonom št. 302 28. avgusta 1997 in po sledečih načelih, utemeljenih v Evropski listini o deželnih ali manjšinskih jezikih, sprejeti v Strasbourgu 11. novembra 1992:

a) priznanje deželnih ali manjšinskih jezikov je izraz kulturnega bogastva;

b) spoštovanje ozemeljskega obsega vsakega jezika;

c) potreba po odločni akciji za uveljavitev deželnih ali manjšinskih jezikov, ki naj se zaščitijo;

d) spodbujanje čezmejnega in meddeželnega sodelovanja, tudi v okviru programov Evropske unije.

3. člen
(Institucionalni paritetni odbor za vprašanja slovenske manjšine)

1. Šest mesecev po začetku veljave tega zakona se z odlokom predsednika republike in po predhodnem sklepu ministrskega sveta ustanovi institucionalni paritetni odbor za vprašanja slovenske manjšine (v nadaljevanju besedila Odbor). Sestavlja ga 20 članov, med temi je 10 italijanskih državljanov slovenskega jezika.

2. Odbor sestavljajo:

a) 4 člani, ki jih imenuje ministrski svet; od njih je eden pripadnik slovenske manjšine.

b) 6 članov, ki jih imenuje deželni odbor Furlanije-Julijske krajine; od njih so štirje pripadniki slovenske manjšine, ki jih določijo najbolj reprezentativne organizacije manjšine.

c) 3 člani, ki jih imenuje skupščina izvoljenih predstavnikov slovenskega jezika v krajevnih upravah na ozemlju, o katerem govori 1. člen. Skupščino skliče predsednik deželnega sveta Furlanije-Julijske krajine najkasneje 3 mesece od začetka veljave tega zakona.

d) 7 članov, med katerimi sta tudi 2 pripadnika slovenske jezikovne manjšine, imenuje deželni svet Furlanije-Julijske krajine, s tem da

lahko vsak svetovalec imenuje samo enega člana.

3. Z ustanovnim odlokom, o katerem govori 1. odstavek, se določi pravilnik delovanja Odbora. Njegov sedež je v Trstu.

4. Za sodelovanje pri delu Odbora se članom povrnejo samo potni stroški.

5. Za namene tega člena je predvidenih največ 98,5 milijona lir letno, začenši z letom 2001.

4. člen
(Ozemeljski obseg izvajanja zakona)

1. Ukrepi za zaščito slovenske manjšine, predvideni s tem zakonom, se, pod pogoji in s postopki, ki jih določa ta zakon, izvajajo na ozemlju, kjer je manjšina zgodovinsko prisotna. V to območje so vključene občine ali njihovi zaselki, navedeni v posebnem seznamu, ki ga v roku 18 mesecev po ustanovitvi sestavi Odbor na zahtevo najmanj 15 odstotkov državljanov, vpisanih v volilne sezname oziroma tretjine občinskih svetovalcev zainteresiranih občin. Seznam z odlokom odobri predsednik republike.

2. »e Odbor v predvidenem roku ne bi mogel sestaviti seznama, o katerem govori 1. odstavek, bo seznam v naslednjih šestih mesecih sestavilo predsedstvo vlade na osnovi mnenja zainteresiranih uprav in upoštevajoč delo, ki ga je opravil Odbor. Pri tem veljajo določila 25. člena tega zakona.

5. člen
(Zaščita nemško govorečega prebivalstva v Kanalski dolini)

1. V okviru določil zakona štev. 482, z dne 15. decembra 1999, in načel tega zakona ter upoštevajoč štirijezičnost tega območja so posebne oblike zaščite zajamčene za nemško govoreče prebivalstvo iz Kanalske doline. Za to ni predvideno nobeno novo ali višje finančno breme za državni proračun.

6. člen
(Enotno besedilo)

1. Vlada je pooblaščena, da na osnovi predhodnega mnenja Odbora v roku 120 dni od začetka veljave tega zakona izda zakonski odlok, ki bo vseboval enotno besedilo veljavnih zakonskih določil, ki zadevajo slovensko manjšino v deželi Furlaniji - Julijski krajini. V odloku ta določila združi in poveže med seboj ter jih uskladi z določili tega zakona.

7. člen
(Slovenska imena, priimki in poimenovanja)

1. Pripadniki slovenske manjšine imajo pravico svojim otrokom dajati slovenska imena. Obenem imajo pravico, da sta njihovo ime in priimek v vseh javnih aktih pravilno natisnjena ali napisana s slovenskimi pravopisnimi znaki.

2. Pravico do poimenovanja, do znakov in napisov v slovenskem jeziku imajo tako slovenska podjetja kot druge pravne osebe in slovenske inštitucije, ustanove, združenja in fundacije.

3. Državljani, pripadniki slovenske manjšine, imajo pravico, da svoje ime, za katerega jim je bila pred začetkom veljave zakona štev. 935, z dne 31. oktobra 1966, vsiljena italijanska inačica, spremenijo v ustrezno obliko v slovenskem jeziku ali v obliko, prav tako v slovenskem jeziku, ki jo običajno uporabljajo pri svojih družbenih stikih.

4. Državljan, ki so mu priimek spremenili ali drugače potvorili, in se ne more zateči k pravnim sredstvom, ki jih predvideva zakon štev. 114, z dne 28. marca 1991, ima pravico do spremem-

be svojega sedanjega priimka v slovensko obliko v slovenskem pravopisu na osnovi določil 11. člena zakona štev. 482, z dne 15. decembra 1999.

5. Kraljevi zakonski odlok štev. 16, z dne 10 januarja 1926, spremenjen v zakon štev. 898, z dne 24. maja 1926, je preklican.

6. Postopek za spremembo imena in priimka na osnovi tega člena je prost vsakršnih davščin, taks ali pristojbin, tudi v aktih in postopkih, ki sledijo spremembi. Uveljavljanje pravice iz 2. odstavka nima za posledico nobene dodatne davčne obveznosti.

8. člen

(Raba slovenskega jezika v javni upravi)

1. Na območju, ki ga omenja 1. člen, je ob uradnem značaju italijanskega jezika, slovenski manjšini priznana pravica do rabe slovenščine v odnosih s krajevnimi upravnimi in sodnimi oblastmi, kakor tudi s podjetji, ki na osnovi koncesij opravljajo storitve javne koristi in imajo svoj sedež na območju, ki ga določa 1. člen in so pristojna za območja občin, ki jih določa 4. člen tega zakona. Pravico do odgovora v slovenskem jeziku imajo tudi:

a) v ustnih sporočilih, praviloma neposredno ali s tolmačem;

b) pri dopisovanju pa vsaj s prevodom, ki je priložen italijanskemu besedilu.

2. Določila prvega odstavka ne veljajo za oborožene in varnostne sile pri opravljanju institucionalnih dolžnosti, z izjemo upravnih postopkov - za oborožene sile samo za urade vojaških okrajev -, ki jih sprožijo slovensko govoreči državljani ter ob potrjeni veljavnosti 109. člena kazenskega postopka. Vsekakor se prvi odstavek člena ne izvaja pri upravnih postopkih, ki jih sproži osebje oboroženih sil in policije v notranjih odnosih z upravo, kateri pripadajo.

3. Akti in katerikoli ukrepi namenjeni javni uporabi in natisnjeni na pripravljenih obrazcih, vključno z dokumenti osebnega značaja, kot so osebne izkaznice in anagrafska potrdila, se v občinah, o katerih govori 4. člen, izdajajo na zahtevo zainteresiranih državljanov bodisi v italijanščini in slovenščini ali tudi samo v italijanščini. Raba slovenskega jezika je predvidena tudi v zvezi z javnimi sporočili in uradnimi objavami.

4. Da bi pravice, predvidene v prvem, drugem in tretjem odstavku, dejansko uveljavili, zainteresirane uprave, vključno z državo, sprejmejo na območjih, ki so vključena v seznam, o katerem je govor v 4. členu, potrebne ukrepe in prilagodijo svoje urade, notranjo organizacijo in osebje. Pri tem morajo pri načrtovanju zaposlitev spoštovati veljavne postopke, ki jih določa 39. člen zakona štev. 449, z dne 27. decembra 1997, in kasnejše spremembe ter razpoložljiva finančna sredstva, ki jih določa ta člen. V središčih Trsta in Gorice ter v »edadu pa posamezne uprave ustanovijo, tudi v konzorcialni obliki, urad, namenjen državljanom, ki se želijo posluževati pravic iz 1., 2. in 3. odstavka, tudi če ne živijo na ozemlju, ki ga določa 4. člen.

5. Način izvajanja določil 1. odstavka za podjetja, ki imajo v koncesiji javne storitve, bo v dogovoru z Odborom in v okviru razpoložljivih sredstev tega člena urejen s specifičnimi konvencijami z zainteresiranimi javnimi upravami.

6. Občine in pokrajine v okviru svoje statutarne avtonomije poskrbijo za morebitne spremembe in dopolnila svojih statutov v skladu z določili tega zakona.

7. Do sprejetja ukrepov, ki jih določata 4. in 6. odstavek, ostanejo v veljavi že sprejeti ukrepi za zaščito pravic, ki jih določa ta člen.

8. Za postopno dosego ciljev tega člena je predvidenih največ 5.805 milijonov lir letno, začenši z letom 2001.

9. Dežela Furlanija - Julijska krajina, krajevne ustanove, o katerih je govor v 4. členu, in druga javnopravna telesa lahko na podlagi mnenja Odbora z dodatnimi sredstvi prispevajo k uresničitvi posegov za izvajanje določil tega člena.

10. Zakladni minister vsako leto najkasneje do 31. januarja na osnovi mnenja Odbora izda odlok, s katerim se določijo roki in način za razdelitev sredstev, ki jih predvideva 8. odstavek, zainteresiranim porabnikom.

9. člen
(Raba slovenskega jezika v izvoljenih telesih)

1. V zbornih organih in v izvoljenih skupščinah na območju, o katerem govori 4. člen, se uveljavlja pravica do rabe slovenskega jezika tako v ustni kot v pisni obliki ter pri predložitvi predlogov, resolucij, pisnih vprašanj in interpelacij kakor tudi pri morebitnem sestavljanju zapisnikov. Postopek za izvajanje tega določila urejajo statuti in izvršilni pravilniki izvoljenih organov.

2. Pristojna uprava poskrbi za takojšen prevod govornih posegov in pisnih prispevkov v italijanski jezik.

3. »lani organov in izvoljenih skupščin lahko na zahtevo zainteresiranih opravljajo javne funkcije, za katere so eventualno pooblaščeni, tudi v slovenskem jeziku.

4. V stikih med javnimi uradi na območju iz 4. člena je dovoljena skupna raba slovenskega in italijanskega jezika.

10. člen
(Javni napisi in toponimi)

1. Z odlokom predsednika deželnega odbora in na osnovi predloga Odbora ter po mnenju pristojnih ustanov se na osnovi seznama, ki ga predvideva 4. člen, določijo občine in deli občin ter kraji in ustanove, v katerih je ob italijanskem predvidena raba slovenskega jezika na napisih javnih uradov, na uradnih papirjih in na splošno na vseh javnih napisih kot tudi na praporih. Ta določila se uveljavljajo tudi pri toponomastičnih napisih in pri cestnih oznakah.

2. Za izvajanje tega člena je predvidenih največ 128 milijonov lir letno za obdobje od 2001 do 2005.

11. člen
(Javne šole s slovenskim učnim jezikom)

1. »e ta zakon drugače ne določa, še naprej veljajo določila, o katerih je govor v zakonih št. 1012, z dne 19. julija 1961, in št. 932, z dne 22. decembra 1973. V prvem in drugem odstavku 2. člena zakona štev 932, z dne 22. decembra 1973, je treba za besedami »slovenskega maternega jezika« dodati »ali s popolnim znanjem slovenskega jezika.«

2. Ob upoštevanju 3. odstavka 1. člena zakona štev. 1012, z dne 19. julija 1961, veljajo za reorganizacijo šol s slovenskim učnim jezikom določila 2., 3., 4., 5. in 6. člena odloka predsednika republike štev. 233, z dne 18. junija 1998; pri tem je treba spoštovati pristojnosti, ki jih določajo členi 137, 138 in 139 zakonskega odloka štev. 112, z dne 31. marca 1998, in mnenje Deželne šolske komisije za pouk v slovenskem jeziku, ki jo določa 3. odstavek 13. člena tega zakona.

3. K 4. členu zakona štev. 1012, z dne 19. julija 1961, se na koncu doda besedilo: »na osnovi stališča Deželne šolske komisije za pouk v slovenskem jeziku«.

4. V šolah s slovenskim učnim jezikom je v stikih s šolskimi upravnimi organi dovoljena uporaba slovenskega jezika v dokumentih in dopisih, na uradnem papirju in javnih napisih.

5. S 1. januarjem 2001 se razpoložljiva sredstva, ki so določena v 8. členu zakona štev. 932, z dne 22. decembra 1973, povišajo na 250 milijonov lir letno. Vsota se lahko uporablja tudi za pripravo in tiskanje šolskih knjig in drugega učnega gradiva, kakor tudi za avtorje učnih knjig in gradiva, ki niso italijanski državljani in pripadajo slovenskemu kulturnemu prostoru. Upravljanje s sredstvi, določitev kriterijev za njihovo uporabo, tudi na osnovi večletnih finančnih programov, ter predlog za njihovo občasno revalorizacijo so v pristojnosti komisije, o kateri govori 3. odstavek 13. člena. Za namene, o katerih je govor v tem odstavku, je od leta 2001 dalje na razpolago največ 155.500.000 lir letno.

12. člen
(Določila za videmsko pokrajino)

1. V predšolskih ustanovah v občinah videmske pokrajine, ki so navedene v seznamu, o katerem je govor v 4. členu, bo vzgojno-izobraževalni program vseboval tudi snov, ki je povezana s krajevno tradicijo, jezikom in kulturo in ki se bo poučevala tudi v slovenskem jeziku. Za to niso predvideni novi ali večji izdatki, ki bi bremenili državni proračun.

2. V obveznih šolskih ustanovah v občinah, navedenih v 1. odstavku, je pouk slovenskega jezika, krajevne zgodovine ter krajevnih kulturnih in jezikovnih tradicij vključen v obvezni kurikularni urnik, ki ga določajo same ustanove v okviru organizacijske in didaktične avtonomije po določilih 8. in 9. odstavka 21. člena zakona štev. 59, z dne 15. marca 1997. Te ustanove določijo način izvajanja teh kurikularnih dejavnosti, njihovo trajanje in metodologijo kot tudi kriterije za ocenjevanje učencev in oblike zaposlitve kvalificiranega učnega osebja. Ob predvpisu starši sporočijo zainteresirani šolski ustanovi, ali nameravajo za svoje otroke izkoristiti možnost pouka jezika manjšine.

3. V srednjih šolah tržaške, goriške in videmske pokrajine, ki jih obiskujejo dijaki, ki prihajajo iz občin, ki jih določa 1. odstavek, lahko uvedejo izbirne tečaje slovenskega jezika, tudi če gre za manjše število učencev, kot ga predvideva šolski sistem.

4. Za kurikularne dejavnosti, o katerih govori 2. odstavek, minister za šolstvo na osnovi mnenja komisije, o kateri govori 3. odstavek 13. člena, z odlokom določi splošne in specifične cilje pri njihovem učenju, standarde kvalitete storitev ter pogoje za imenovanje učiteljev.

5. Dvojezični privatni otroški vrtec in dvojezična parificirana osnovna šola s slovenskim in italijanskim učnim jezikom, ki ju upravlja Inštitut za slovensko izobraževanje iz Špetra Slovenov v videmski pokrajini, sta priznana kot državni šoli.

Za omenjeni šoli se uveljavljajo določila in pravila, ki veljajo za ustrezne državne šole. Za namene, o katerih govori ta odstavek, je od leta 2001 dalje na razpolago največ 1.436 milijonov lir letno.

6. V občinah videmske pokrajine, ki so vključene v seznam iz 4. člena, je na osnovi predhodnega mnenja Odbora in v skladu z operativnimi postopki, o katerih je govor v 2. odstavku 11. člena, predvidena ustanovitev dvojezičnih državnih šol ali njihovih sekcij s poukom v italijanskem in slovenskem jeziku. Za to niso predvideni novi ali višji stroški, ki bi bremenili državni proračun. Ukrepi za delovanje teh šol se pripravijo na osnovi mnenja komisije iz 3. odstavka 13. člena.

7. Avtonomne šolske ustanove uresničujejo pobude, ki so določene v 2. odstavku, z osebjem, ki ga imajo na razpolago, s finančnimi sredstvi, ki so jim dodeljena na osnovi 5. odstavka 21. člena zakona štev. 59, z dne 15. marca 1997, ter z dodatnimi sredstvi, ki bi jih dobile s konvencijami, s tem, da med prioritete, ki jih

določa omenjeni 5. odstavek, vključijo tiste, ki jih določa ta zakon.

13. člen
(Šolski upravni organi)

1. Za vprašanja, ki zadevajo izobraževanje v slovenskem jeziku, se pri Deželnem šolskem uradu za Furlanijo-Julijsko krajino ustanovi poseben urad, ki ga vodi deželni funkcionar, ki ga imenuje minister za šolstvo, izbran pa je med vodstvenim osebjem, ki je nastavljeno v osrednji in periferni šolski upravi ter vodstvenim osebjem šol s slovenskim učnim jezikom. Ta urad je pristojen za razporeditev osebja na šolah in zavodih s slovenskim učnim jezikom.

2. Osebje iz 1. odstavka mora povsem obvladati slovenski jezik.

3. Da bi zagotovili avtonomijo izobraževanja v slovenskem jeziku, se ustanovi Deželna šolska komisija za pouk v slovenskem jeziku; predseduje ji deželni funkcionar iz 1. odstavka tega člena. V roku 18 mesecev od začetka veljave tega zakona predsednik ministrskega sveta na predlog ministra za šolstvo in na podlagi mnenja Odbora z odlokom določi sestavo komisije, način imenovanja njenih članov in njeno delovanje. Za to niso predvideni dodatni ali višji stroški, ki bi bremenili državni proračun.

Komisija iz tega odstavka nadomesti komisijo, predvideno z 9. členom zakona štev. 932, z dne 22. decembra 1973, z izjemo tistega, kar predvideva 24. člen tega zakona.

4. Za izvajanje tega člena je predviden izdatek v višini največ 895 milijonov lir letno, začenši z letom 2001.

14. člen
(Deželni inštitut za raziskovanje na področju vzgoje)

1. Na osnovi 288. člena enotnega besedila veljavne zakonodaje na področju izobraževanja, ki zadeva šole vseh vrst in stopenj, in ki je osnovan na zakonskem odloku štev. 297, z dne 16. aprila 1994, se ustanovi posebni oddelek Deželnega inštituta za raziskovanje na področju vzgoje v Furlaniji - Julijski krajini s pristojnostjo za šole s slovenskim učnim jezikom. Sestava oddelka in njegovo delovanje sta določena v skladu s pravilnikom o preureditvi deželnih inštitutov za raziskovanje na področju vzgoje, ki ga predvideva 10. odstavek 21. člena zakona štev. 59, z dne 15. marca 1997, 76. člen zakonskega odloka štev. 300, z dne 30. julija 1999, in na osnovi mnenja komisije, o kateri je govor v 3. odstavku 13. člena. Za ustanovitev tega oddelka niso predvideni novi ali višji stroški v breme državnega proračuna.

15. člen
(Glasbena vzgoja)

1. Z odlokom ministra za univerzo in znanstveno ter tehnološko raziskovanje, sporazumno z zakladnim ministrom, se v roku treh mesecev od začetka veljave tega zakona ustanovi avtonomna sekcija glasbenega konservatorija »Giuseppe Tartini« iz Trsta s slovenskim učnim jezikom. Z istim odlokom se določi število učnega, upravnega, tehničnega in pomožnega osebja ter njihove zadolžitve; za obdobje treh let niso dovoljene premestitve in napredovanja na teh mestih. Sedanje število stalno zaposlenega osebja konservatorija »Giuseppe Tartini« se za tri leta ne spremeni, z izjemo ustanavljanja novih tečajev in šol ter dokončne uvedbe tečaja italijanskega jezika za tujce.

2. Z odlokom ministra za univerzo in znanstveno ter tehnološko raziskovanje se določijo način delovanja in predmeti avtonomne sekcije, o kateri je govor v 1. odstavku, kot tudi

način najemanja učnega, upravnega, tehničnega in pomožnega osebja. Pri najemanja osebja se delo v slovenskih glasbenih centrih »Glasbena Matica« in »Emil Komel« upošteva kot delo na konservatorijih ali parificiranih glasbenih centrih. Pri najemanju učnega in neučnega osebja za nedoločen ali za določen čas se upoštevajo določila 425. člena enotnega besedila, ki je bilo odobreno z zakonskim odlokom štev. 297, z dne 16. aprila 1994.

3. Profesorji avtonomne sekcije, ki jo določa prvi odstavek, so polnopravni člani profesorskega zbora konservatorija, ki ga sestavljata dve sekciji, z italijanskim in s slovenskim učnim jezikom. Za mnenja in sklepe, ki zadevajo specifična vprašanja oziroma problematike (kot so eksperimentalne pobude), ki zadevajo posamezno sekcijo, bo ravnatelj konservatorija sklical samo sestanek zainteresirane sekcije. V tem primeru zadevajo sklepi samo to sekcijo. Dejavnost vsake sekcije mora biti v skladu z letnim načrtom izobraževalnih dejavnosti konservatorija in v skladu s splošnim didaktično-umetniškim načrtovanjem, ki sodi v pristojnost celotnega profesorskega zbora.

4. Profesorji avtonomne sekcije izvolijo iz svoje srede koordinatorja sekcije, ki je za celotno obdobje zadolžitve oproščen poučevanja. Sklepe, ki zadevajo avtonomno sekcijo, ravnatelj konservatorija sprejme na osnovi predhodnega mnenja koordinatorja.

5. Koordinator, o katerem je govor v četrtem odstavku, je med svojim mandatom član upravnega sveta konservatorija »Giuseppe Tartini«. »lana upravnega sveta sta tudi dva strokovnjaka, od katerih je eden pripadnik slovenske manjšine, in ki ju imenuje deželni odbor Furlanije - Julijske krajine.

6. Za izvajanje tega člena je predviden izdatek v višini največ 1.049 milijonov lir letno, začenši z letom 2001.

16. člen
(Inštitucije in dejavnosti slovenske manjšine)

1. Dežela Furlanija-Julijska krajina skrbi za podporo kulturnih, umetniških, športnih, rekreacijskih, znanstvenih, izobraževalnih, informativnih in založniških aktivnosti in pobud, ki jih izvajajo inštitucije in združenja manjšine. V ta namen se Dežela posvetuje z inštitucijami in združenji slovenske manjšine. Za namene, o katerih govori ta odstavek, ima prednost delovanje tiska v slovenskem jeziku. Za namene, o katerih govori ta odstavek, država vsako leto nameni posebne prispevke, ki se stekajo v posebni sklad v bilanci dežele Furlanije-Julijske krajine.

2. Za sklad, o katerem govori 1. odstavek, je za leto 2001 namenjenih 5.000 milijonov lir in za leto 2002 10.000 milijonov lir. Za naslednja leta se višina sklada določi letno s finančnim zakonom na osnovi 3. odstavka, točka d) zakona štev. 468, z dne 5. avgusta 1978, in kasnejših sprememb.

17. člen
(Odnosi z Republiko Slovenijo)

1. Vlada poskrbi za vse potrebne pobude, da omogoči in spodbuja razvoj odnosov med obmejnim prebivalstvom ter med slovensko manjšino in kulturnimi ustanovami Republike Slovenije ter zagotovi razvoj medregijskega in čezmejnega sodelovanja, tudi v okviru pobud in programov Evropske unije.

18. člen
(Slovensko stalno gledališče)

1. Slovensko stalno gledališče se prizna kot ustanova za gledališko produkcijo z javno upravo

s posebnimi značilnostmi, tudi kar zadeva dotacije v breme države; v veljavi ostanejo splošna določila državne zakonodaje.

19. člen
(Vračanje nepremičnin)

1. Kulturni dom »Narodni dom« v Trstu pri Sv. Ivanu, ki ga sestavljajo zgradba in pritikline, se prenese na Deželo FJK, da bi jo lahko kulturne in znanstvene inštitucije slovenskega jezika brezplačno uporabljale za svoje dejavnosti. V poslopju v Ul. Filzi v Trstu, nekdanjem »Narodnem domu«, in v poslopju na Korzu Verdi v Gorici, nekdanjem »Trgovskem domu«, se namestijo kulturne in znanstvene inštitucije slovenskega jezika (začenši z Narodno in študijsko knjižnico) in italijanskega jezika, v skladu z obstoječimi dejavnostmi v omenjenih stavbah, potem ko bo Dežela sklenila konvencijo s Tržaško univerzo za poslopje v Ul. Filzi v Trstu in s finančnim ministrstvom za poslopje na Korzu Verdi v Gorici.

2. V kolikor ne pride do dogovora v roku 5 let, bo vprašanje urejeno v naslednjih šestih mesecih z odlokom predsednika ministrskega sveta.

3. Način uporabe in upravljanja določi deželna uprava na podlagi mnenja mnenje Odbora.

20. člen
(Zaščita zgodovinske in umetniške dediščine)

1. Za namene, ki jih določa 9. člen ustave, sprejmejo Dežela Furlanija-Julijska krajina, pokrajine in občine, ki jih vsebuje seznam, o katerem govori 4. člen, zaščitne ukrepe tudi ob spoštovanju posebnih značilnosti krajev, kjer živi slovenska manjšina, bodisi, da se nanašajo na zgodovinske in umetniške spomenike, bodisi, da zadevajo običaje in druge izrazne oblike kulture slovenskega prebivalstva, v kar so vključeni projekti medkulturnega značaja.

2. Za uresničitev namenov, navedenih v 1. odstavku, se zainteresirane ustanove na ustrezen način posvetujejo z organizacijami in drugimi reprezentativnimi združenji slovenske manjšine.

21. člen
(Zaščita družbenih, gospodarskih in okoljevarstvenih interesov)

1. Na območju, ki ga določa 4. člen, morajo upravna ureditev, raba teritorija, gospodarsko, družbeno in urbanistično načrtovanje ter njihovo izvajanje tudi v primeru razlaščanj težiti k zaščiti zgodovinsko-kulturnih značilnosti.

2. Za namene, o katerih govori 1. odstavek, in sporazumno z Odborom mora biti v pristojnih posvetovalnih organih zagotovljeno ustrezno predstavništvo slovenske manjšine.

3. Za izvedbo posegov, ki naj prispevajo k razvoju ozemelj občin videmske pokrajine, vključenih v gorske skupnosti Kanalske doline, Terske doline in Nadiških dolin, v katerih je zgodovinsko prisotna slovenska manjšina, dodeli država deželi Furlaniji-Julijski krajini, začenši z letom 2001, poseben prispevek v višini 1.000 milijonov lir letno.

4. Za izvajanje tega člena je predviden izdatek v višini največ 1.000 milijonov lir letno, začenši z letom 2001.

22. člen
(Sindikalne organizacije in dejavnosti)

1. Kar zadeva izvajanje sindikalnih dejavnosti nasploh in pravice do predstavništva v zbornih organih javne uprave in ustanovah, ki delujejo na

interesnih področjih, se pravice, ki jih zakon priznava združenjem in orgnizacijam, ki so članice najbolj reprezentativnih sindikalnih konfederacij na vsedržavni ravni, skladno z mnenjem Odbora razširijo na sindikalne organizacije in stanovska združenja, ki opravljajo svoje dejavnosti pretežno v slovenskem jeziku in ki imajo, zaradi svoje velikosti in razširjenosti na območju, o katerem govori 4. člen, znotraj manjšine predstavniški značaj.

23. člen
(Dopolnilo zakona št. 482, z dne 15. decembra 1999, v zvezi s kazensko zaščito jezikovnih manjšin)

1. Za 18. členom zakona št. 482, z dne 15. decembra 1999, je vključen naslednji člen:

»18. člen-bis - 1. Določila 3. člena zakona št. 654, z dne 13. oktobra 1975, in kasnejše spremembe ter določila zakonskega odloka štev. 122, z dne 26. aprila 1993, ki je bil z dopolnili spremenjen v zakon v zakon št. 205, z dne 25. junija 1993, se uporabljajo tudi za preprečevanje in represijo pojavov nestrpnosti in nasilja nad pripadniki jezikovnih manjšin.«.

24. člen
(Prehodna določba)

1. Do ustanovitve komisije navedene v 3. odstavku 13. člena ima njene funkcije pristojna komisija navedena v 9. členu zakona št. 932, z dne 22. decembra 1973, ki jo ustrezno dopolnjujejo šolski skrbnik v Vidmu ali njegov pooblaščenec in dva državljana slovenskega jezika, ki ju imenuje pokrajinski svet v Vidmu, s tem da vsak svetovalec lahko predlaga enega samega kandidata.

25. člen
(Spremembe ozemlja, kjer se ta zakon izvaja)

1. Seznam, ki ga določa 4. člen, je mogoče spremeniti z odlokom predsednika republike na predlog Odbora, ne da bi to predstavljalo večje ali dodatne stroške za državo.

2. V primerih, ko gre za ohranitev in promocijo kulturne, zgodovinske in jezikovne identitete, se lahko na pobudo Odbora zaščitni ukrepi v korist pripadnikov slovenske manjšine, ki jih predvideva ta zakon, če so kompatibilni, izvajajo tudi izven območja, ki ga določa 4. člen. Za to niso predvidena nova ali dodatna finančna bremena za državo.

3. Državljanom, o katerih je govor v 2. odstavku, je vsekakor zagotovljeno koriščenje pravic, ki jih določajo 1., 2. in 3. odstavek 8. člena, samo kar zadeva odnose z nadobčinskimi ustanovami, ki že delujejo v skladu z določili 4. odstavka 8. člena.

4. Seznam, ki ga določa 10. člen, je mogoče na predlog Odbora in v skladu z mnenjem zainteresiranih ustanov spremeniti z odlokom predsednika deželnega odbora.

26. člen
(Volilna zakonodaja)

1. Volilni zakoni za volitve senata in poslanske zbornice vsebujejo določila, ki olajšajo izvolitev kandidatov, ki pripadajo slovenski manjšini.

27. člen
(Finančno kritje)

1. Za finančno kritje obveznosti, ki izhajajo iz odobritve stroškov, o katerih je govor v 3., 8., 10., 11., 12., 13., 15., 16. in 21. členu tega zakona in ki za leto 2001 znašajo 15.567.000.000 lir in 20.567.000.000 lir od

leta 2002 dalje, se sredstva za ta leta zagotovijo na podlagi projekcij in vpisanih postavk v triletnem predračunu 2000 - 2002 v tekoči postavki »Posebni sklad« v okviru predračuna zakladnega ministrstva za leto 2000 z delno uporabo sredstev iz ustreznega sklada pri istem ministrstvu.

2. Zakladni minister je pooblaščen, da s svojimi odloki poskrbi za potrebne spremembe v proračunu.

28. člen
(Končne določbe)

1. Ob spoštovanju vsega, kar določa ta zakon, ostajajo v veljavi zaščitni ukrepi, ki so bili kakorkoli že sprejeti v okviru izvajanja Posebnega statuta v prilogi k Londonskemu memorandumu o soglasju, z dne 5. oktobra 1954, ki ga povzema 8. člen pogodbe med Republiko Italijo in Socialistično federativno republiko Jugoslavijo, s prilogami. Pogodba je bila skupaj s sporazumom med istima strankama, s prilogami, s sklepnim aktom in z izmenjavo not podpisanimi v Osimu (Ancona) 10. novembra 1975 ratificirana z zakonom št. 73, z dne 14. marca 1977.

2. Nobenega določila tega zakona ni možno tolmačiti na način, ki bi slovenski manjšini zagotavljal nižjo raven zaščite od tiste, ki jo že uživa na podlagi prejšnjih določil.

3. Morebitna ugodnejša določila od teh, ki jih predvideva ta zakon, izhajajoča iz državne zakonodaje za zaščito jezikovnih manjšin, se na podlagi mnenja Odbora in brez novih ali višjih stroškov za državo izvajajo tudi v korist slovenske in nemške manjšine v deželi Furlaniji-Julijski krajini.

4. Z izvajanjem tega zakona ne bo mogoče bremeniti javnih financ z nobenimi novimi ali višjimi finančnimi bremeni razen tistih, ki jih v najvišji meri izrecno določajo ta in drugi zakoni, ki zadevajo zaščito slovenske manjšine.

29. člen
(Tolmačenje)

1. Za namene tega zakona se za »zaselke« smatrajo naseljene enote, ki imajo status zemljepisno samostojnega kraja.

(Neuradni prevod, povzemamo po Primorskem dnevniku)

ZAKONU (LXII. IZ LETA 2001) O MADŽARIH, KI ŽIVIJO V SOSEDNJIH DRŽAVAH NA ROB

KRATEK KOMENTAR

Redko kdaj kakšen manjšinski zakon vzbudi toliko pozornosti, kot jo je vzbudil zakon o Madžarih, ki živijo v sosednjih državah, ki ga je madžarski parlament sprejel junija 2001. Reakcije na ta zakon so bile včasih dokaj burne in večinoma negativne - tako v sosednjih državah kot v širši mednarodni skupnosti. Med negativnimi reakcijami mednarodnih institucij, kaže omeniti zlasti izjavo visokega komisarja za manjšine Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE), kritično mnenje »Beneške komisije« pri Svetu Evrope in tudi stališče Evropske komisije, ki menijo, da bi bilo bolje, če bi Madžarska vprašanja, ki jih poskuša urediti z navedenim zakonom, uredila z dvostranskimi pogodbami s sosednjimi državami - podobno kot so ta vprašanja urejena v sporazumu med Slovenijo in Madžarsko. Med posledice negativnih reakcij v sosednjih državah in v kontekst bilateralnega reševanja navedenih vprašanj pa lahko štejemo memorandum o razumevanju med vladama Madžarske in Romunije glede zakona o Madžarih, ki živijo v sosednjih državah, in o vprašanjih bilateralnega sodelovanja, ki je bil podpisan v Budimpešti 22. decembra 2001.[1]

Prav zaradi navedenih - pretežno negativnih - odmevov tega zakona, smo se odločili, da njegov slovenski prevod objavimo ter da omenimo in pojasnimo nekaj ključnih razlogov za omenjene reakcije in ocene.

Podoben zakon, kot ga je sprejela Madžarska, bi verjetno želela sprejeti še marsikatera evropska država, ki »ima« zaradi različnih zgodovinskih razlogov »svoje« narodne manjšine v sosednjih državah ali pa je v posameznih zgodovinskih obdobjih doživela množične emigrantske valove in zato »njeni« izseljenci živijo v različnih državah po svetu. Če že takšno ni uradno stališče posameznih držav, pa prav gotovo obstajajo v njih različni politični in kulturni krogi, ki (iz takšnega ali drugačnega razloga) želijo ustrezno poskrbeti za svoje rojake v zamejstvu in po svetu. Da so ta vprašanja še kako aktualna, kažejo tudi resne razprave (npr. v Italiji, Zvezni republiki Jugoslaviji) o ustreznem predstavljanju izseljencev (in v nekaterih primerih tudi narodnih manjšin v sosednjih državah) v nacional-

* * *

[1] Glej: Memorandum of Understanding between the Government of the Republic of Hungary and the Government of Romania concerning the Law on Hungarians Living in Neighbouring Countries and issues of bilateral co-operation, Budapest, 22 December 2001.

nih parlamentih. Aktualnost te problematike potrjuje tudi veliko zanimanje (zlasti v Evropi, pa tudi drugje po svetu) za politiko Republike Irske do Ircev v tujini ter za sprejem omenjenega madžarskega zakona in za bodočo prakso Republike Madžarske pri njegovem izvajanju.

Interes in odgovornost držav, da skrbijo za svoje rojake v tujini (kot ju npr. urejata tretji odstavek 6. člena madžarske ustave ali 5. člen slovenske ustave), nista sporna z gledišča različnih obstoječih dvostranskih in multilateralnih sporazumov in dokumentov o položaju in zaščiti narodnih manjšin (npr. Združenih narodov, OVSE, Sveta Evrope). Verjetno so prav dvostranski sporazumi najboljši način za urejanje »manjšinskih vprašanj« med državami. Takšni sporazumi omogočajo, da se države dogovorijo o urejanju zaščite narodnih manjšin pa tudi o uresničevanju obveznosti države »matičnega naroda«,[2] da skrbi za »svoje« narodne manjšine v zamejstvu. Vse večja etnična pluralnost sodobnih družb, povečana komunikacija in mobilnost ljudi ter tudi omenjena skrb za »sonarodnjake« v tujini (ne le v zamejstvu) so razlogi, zaradi katerih bi si želeli, da bi mednarodni sporazumi in drugi dokumenti opredelili tudi kar najvišje standarde zaščite tudi za migrante in njihove skupnosti - t.i. »nove« oz. »novodobne manjšine.« Pri tem bi se lahko zgledovali po mednarodnih dokumentih in pogodbah, ki urejajo mednarodne standarde zaščite za (tradicionalne) narodne manjšine (kot sta npr. okvirna konvencija Sveta Evrope za zaščito manjšin ali evropska listina za zaščito manjšinskih ali regionalnih jezikov, pa tudi različne dvostranske pogodbe). Dvostranski meddržavni sporazum o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji iz leta 1992 velja v Evropi v tem okviru kot zgleden primer urejanja manjšinske problematike in z dogovorom med državama zagotavlja najvišje standarde manjšinskega varstva.

Če bi šlo v zakonu, ki ga je sprejela Madžarska, le za konkretizacijo določb in njenih obveznosti iz veljavnih dvostranskih in večstranskih mednarodnih sporazumov, ta zakon sploh ne bi bil problematičen. Mogoče bi se pojavilo kakšno razmišljanje o tem, če je tak zakon sploh potreben, posebnih kritik in negodovanja pa v drugih državah in v mednarodni skupnosti zagotovo ne bi izzval. Zakon o Madžarih, ki živijo v sosednjih državah, pa je ta prag prestopil in bi lahko s posameznimi določbami (pri tem je veliko odvisno od načina njihovega izvajanja) pomenil celo vmešavanje v notranje zadeve drugih držav. (V skladu z veljavno mednarodno prakso velja namreč zaščita narodnih manjšin za notranjepravno vprašanje, čeprav bi morale države pri njegovem urejanju upoštevati veljavne

* * *

[2] Čeprav mogoče nista najbolj posrečena, sta se izraza »matični narod« in »matična država« že dodobra vsidrala v slovenščini in tudi v slovenski strokovni terminologiji.

mednarodne standarde.) Zlasti pa bi ta zakon lahko bil sporen, če bi ga v kontekstu tragičnih zgodovinskih izkušenj v Evropi,[3] razlagali kot prikriti izraz madžarske ekspanzionistične in hegemonistične politike do sosednjih držav. V tem primeru bi si ga namreč lahko razlagali kot neposredni pritisk na posamezno državo, v katerih položaj in zaščita madžarske narodne manjšine nista ustrezno urejena, pa tudi kot potencialno orodje za destabilizacijo teh držav, čeprav to verjetno ni bil namen zakonodajalca, ki se v preambuli zakona sklicuje na ustavo, mednarodnopravne standarde in dokumente ter na vlogo človekovih pravic in zaščite manjšin v okviru evropskih integracijskih procesov. Vseeno pa takšne interpretacije lahko negativno vplivajo tudi na medsebojno zaupanje ter s tem na stabilnost in mir v širši regiji.

Ko na kratko pogledamo posamezne določbe madžarskega zakona, ki so zlasti izzvale reakcije, je potrebno najprej omeniti določbo prvega odstavka 1. člena, ki določa, da se zakon »nanaša na osebe, ki niso madžarski državljani, so se pa opredelili za pripadnike madžarske narodnosti, z bivališčem v Republiki Hrvaški, Zvezni republiki Jugoslaviji, Romuniji, Republiki Sloveniji, Republiki Slovaški in Ukrajini, in ki:

- svojega madžarskega državljanstva niso izgubili s prostovoljno odpovedjo,
- nimajo dovoljenja, ki bi jim dajalo pravico do stalnega bivanja na Madžarskem.«[4]

V citiranem besedilu najprej zbode v oči dejstvo, da zakon ne omenja Republike Avstrije med sosednjimi državami, v katerih živijo madžarska narodna manjšina oz. »pripadniki madžarske narodnosti,« na katere se nanaša ta zakon. To je presenetljivo, saj v Avstriji pripadniki madžarske narodnosti tradicionalno živijo. Domnevamo, da je takšna rešitev posledica trenutnih zunanjepolitičnih interesov Madžarske in njenih teženj, da čimprej postane članica Evropske unije. Pričakovane (negativne) avstrijske reakcije bi namreč lahko ogrozile omenjene madžarske interese. Vendar to ne opravičuje diskriminatornosti, ki se je pojavila v sprejetem zakonu. Ta namreč »pripadnike madžarske narodnosti« v sosednjih

* * *

[3] Pri tem mislim zlasti na nacistično Nemčijo in način, kako je ta uporabila »nerešeno nemško vprašanje« in položaj nemških manjšin kot povod za svojo agresivno politiko, pa tudi na nedavne izkušnje iz nekdanje Jugoslavije.

[4] Besedilo »Zakona LXII. iz leta 2001 o Madžarih, ki živijo v sosednjih državah,« ki ga je madžarski parlament sprejel 19. junija 2001, je citirano po neuradnem prevodu besedila zakona, ki je bil pripravljen za potrebe državnih institucij Republike Slovenije. Vsi konkretni komentarji se nanašajo na ta prevod ter na delovni angleški prevod zakona, s katerim je razpolagala »Beneška komisija.« Avtor se opravičuje za morebitne netočnosti, ki bi lahko izhajale iz nenatančnih prevodov, saj zaradi neznanja madžarskega jezika ni mogel analizirati zakona v izvornem besedilu.

državah zdaj različno obravnava.[5] (Pri tem zanemarimo nerodnost, da nekatere države zakon navaja s celotnim uradnim imenom, drugih pa ne. Prav tako se v tem kratkem prispevku ne bomo ukvarjali z različnimi možnimi razlagami alineje a) citirane določbe.)

Vprašljiva bi lahko bila tudi določba prvega odstavka 2. člena zakona, ki zagotavlja osebam, za katere velja ta zakon, ugodnosti in subvencije tudi »v kraju svojega bivališča v sosednji državi...« Vendar pa določbe drugega poglavja zakona, ki določajo »Ugodnosti in subvencije, ki jih lahko pridobijo osebe, za katere velja ta zakon« niso sporne, še zlasti če upoštevamo drugi odstavek 2. člena, ki izrecno določa, da se določbe tega zakona »uporabljajo tako, da ne kršijo obveznosti, ki jih je Republika Madžarska prevzela v mednarodnih pogodbah,« med te obveznosti pa sodi tudi upoštevanje načela nevmešavanja v notranje zadeve drugih držav. Tako bi kot morebitno slabost zakonu lahko očitali le, da v 18. členu (»Podpora zamejskih organizacij«) ne določa izrecno, da se podpora namenja le za tiste »organizacije, ki pomagajo pri doseganju ciljev madžarskih narodnih skupnosti, živečih v sosednjih državah«, ki delujejo v skladu s pravnim redom teh demokratičnih držav.

Določene pomisleke torej lahko zbudi zlasti način uresničevanja posameznih pravic in ugodnosti pripadnikov madžarske narodnosti, ki živijo v sosednjih državah, če bi ta posegel v pravni red teh držav, na kar v svojem mnenju (št. 402-02/018-03 z dne, 09.11.2001) opozarja tudi Urad Vlade Republike Slovenije za narodnosti. Podobne težave bi se lahko pojavile tudi glede postopka in načina izdajanja »madžarske izkaznice« oziroma »madžarske izkaznice za družinskega člana« ter vloge madžarskih konzularnih in diplomatskih predstavništev v sosednjih državah pri tem. Zato bi bilo po mojem mnenju prav, da se o izvajanju zakona v konkretni državi Madžarska posebej dogovori z vsako posamezno sosednjo državo.

Ta kratek komentar lahko končamo s splošno ugotovitvijo, da sta interes in skrb Republike Madžarske za madžarske narodne manjšine v sosednjih državah legitimna. Verjetno pa glede na omenjene negativne reakcije enostransko urejanje problematike s sprejemom obravnavanega zakona ni bil najbolj posrečen način uresničevanja madžarskih nacionalnih interesov na področju zaščite madžarske manjšine v sosednjih državah. Bilateralni sporazumi o sodelovanju in zaščiti (narodnih) manjšin bi utegnili biti bolj primeren način razreševanja manjšinske problematike, pri čemer bi slovensko-madžarski dvostranski sporazum

* * *

[5] Tak očitek pa seveda pomeni, da bi omenjeni zakon lahko kršil veljavne mednarodnopravne standarde (npr. 14. člen evropske konvencije o človekovih pravicah, 2. člen mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah) glede prepovedi diskriminacije, kar bi lahko bila podlaga za njegovo izpodbijanje oz. izpodbijanje odločitev in odločb, sprejetih na podlagi tega zakona pred mednarodnimi forumi oz. sodišči.

služil kot vzor in morebiti tudi kot primeren model. S temi prizadevanji pa bi lahko Republika Madžarska prispevala tudi k uveljavljanju višjih standardov zaščite narodnih manjšin v multilateralnih mednarodnih dokumentih, za kar je življenjsko zainteresirana tudi slovenska država.

Mitja Žagar

ZAKON LXII. IZ LETA 2001 O MADŽARIH, KI ŽIVIJO V SOSEDNJIH DRŽAVAH *

(Neuradni prevod)

Parlament je

- zaradi uveljavljanja odgovornosti Republike Madžarske do zamejskih Madžarov, opredeljene v (3). odstavku 6. člena Ustave, z namenom pospešitve negovanja in razvijanja njihovega vsestranskega sodelovanja z Madžarsko,
- upoštevaje evropska integracijska prizadevanja Republike Madžarske in temeljna načela mednarodnih organizacij, predvsem Sveta Evrope in Evropske unije v zvezi s spoštovanjem človekovih pravic in zaščito manjšinskih pravic,
- glede na splošno sprejete predpise mednarodnega prava in obveznosti mednarodnega prava, ki jih je Republika Madžarska prevzela,
- glede na razvijanje dvostranskega in multilateralnega dobrososedskega odnosa in regionalnega sodelovanja znotraj območja Srednje Evrope, na krepitev stabilizacijske vloge Madžarske,
- zaradi zagotavljanja v sosednjih državah živečim Madžarom pripadnosti k enotnemu madžarskemu narodu, blaginje v njihovi domovini ter narodne identitete,
- na pobudo in na podlagi predlogov Madžarske stalne konference, kot usklajevalnega telesa, ki deluje za ohranjanje in krepitve narodne identitete madžarskih skupnosti, živečih v sosednjih državah,
- ne da bi posegal v ugodnosti in subvencije, ki jih pripadnikom madžarske narodnosti, ki živijo zunaj meja v drugih delih sveta, že zagotavljajo predpisi,

sprejel naslednji zakon:

* * *

* Parlament je zakon sprejel na svoji seji 19. junija 2001

I. POGLAVJE

SPLOŠNA DOLOČILA

Veljavnost zakona

1. člen

(1) Zakon se nanaša na osebe, ki niso madžarski državljani, so se pa opredelili za pripadnike madžarske narodnosti, z bivališčem v Republiki Hrvaški, Zvezni republiki Jugoslaviji, Romuniji, Republiki Sloveniji, Republiki Slovaški in Ukrajini, in ki

a) svojega madžarskega državljanstva niso izgubili s prostovoljno odpovedjo.

b) nimajo dovoljenja, ki bi jim dajalo pravico do stalnega bivanja na Madžarskem.

(2) Veljavnost tega zakona zajema zakonca, ki živi skupaj z osebo iz (1). odstavka in mladoletne otroke, ki se vzgajajo v njunem skupnem gospodinjstvu tudi v primeru, če sicer niso madžarske narodnosti.

(3) Veljavnost tega zakona zajema tudi sodelovanje z organizacijami iz 13., 17., 18. in 25. člena oziroma njihovo podpiranje.

2. člen

(1) Oseba, za katero velja ta zakon, je na ozemlju Republike Madžarske oziroma v kraju svojega bivališča v sosednji državi, ob pogojih iz tega zakona, deležna ugodnosti in subvencij na podlagi izkaznice iz 19. člena.

(2) Določbe zakona se uporabljajo tako, da se ne kršijo obveznosti, ki jih je Republika Madžarska prevzela v mednarodnih pogodbah.

(3) Ugodnosti in možnosti pridobitve subvencij iz tega zakona ne posegajo v ugodnosti in možnosti pridobitve subvencij, ki so pripadnikom madžarske narodnosti, ki živijo kjerkoli v drugih delih sveta in ki nimajo madžarskega državljanstva, že zagotovljene v skladu z veljavnimi predpisi.

3. člen

Republika Madžarska zaradi

a) zagotavljanja rednega sodelovanja,

b) omogočanja pridobitve ugodnosti in subvencij iz tega zakona,

c) nemotenega kulturnega, gospodarskega in družinskega povezovanja,

d) uveljavljanja prostega pretoka oseb in idej

zagotavlja osebam, za katere velja ta zakon, upoštevaje obveznosti iz mednarodnega prava, najugodnejšo obravnavo v danih pogojih glede vstopanja na njeno ozemlje in bivanja na Madžarskem.

II. POGLAVJE

UGODNOSTI IN SUBVENCIJE, KI JIH LAHKO PRIDOBIJO OSEBE, ZA KATERE VELJA TA ZAKON

KULTURA IN ZNANOST

4. člen

(1) Osebe, za katere velja ta zakon, imajo na področju kulture na Madžarskem enake pravice, kakor madžarski državljani. V skladu s tem jim Republika Madžarska zagotavlja predvsem:

a) pravico do uporabe kulturnih ustanov in možnosti uporabe njihovih storitev,

b) dostop do kulturnih dobrin za javnost in raziskovanje,

c) dostop do kulturnih vrednot in dokumentov v zvezi z njimi,

d) raziskave arhivskega gradiva, ki vsebuje zaščitene osebne podatke, v znanstvene namene, v kolikor je sosednja država, v kateri ima zamejski Madžar stalno bivališče, udeleženka mednarodnega sporazuma o zaščiti osebnih podatkov*.

(2) Oseba, za katero velja ta zakon, je upravičena do storitev vseh javnih knjižnic, ki jih vzdržuje država, in ima brezplačno pravico do naslednjih osnovnih storitev:

a) obisk knjižnice,

b) uporaba tistih delov zbirk, ki jih določi knjižnica, v prostorih knjižnice,

c) uporaba sredstev za informiranje o knjižničnem fondu,

d) informacije o storitvah knjižnice in knjižničnega sistema,

e) v primeru vpisa izposoja tiskanih knjižničnih dokumentov v skladu s pogoji, ki jih določi knjižnica v svojem pravilniku o uporabi.

(3) Druge ugodnosti, ki pripadajo osebam, za katere velja ta zakon, v zvezi z uporabo storitev muzejskih in kulturnih ustanov, ki jih vzdržuje država, vsebuje poseben predpis.

5. člen

Znanstveniki - Madžari, za katere velja ta zakon, so lahko zunanji člani Madžarske akademije znanosti oziroma člani njenih teles.

ODLIKOVANJA IN ŠTIPENDIJE

6. člen

(1) Republika Madžarska zagotavlja

* * *

* Zakon VI. iz leta 1998 o razglasitvi Sporazuma o zaščiti posameznikov po strojni obdelavi osebnih podatkov, ki je bil podpisan 28. januarja 1981 v Strasbourgu.

možnost, da osebe, za katere velja ta zakon, prejmejo kot priznanje za svoje pomembno, zgledno dejavnost v korist madžarskega življa, za razvoj madžarskih in splošnih človeških vrednot, državna odlikovanja Republike Madžarske oziroma naslove, nagrade in diplome, ki jih ustanovijo ministri.

(2) Pri določanju pogojev za pridobitev državnih štipendij je treba za osebe, za katere velja ta zakon, zagotoviti možnosti za dodelitev štipendij.

SOCIALNO ZAVAROVANJE IN ZDRAVSTVENE STORITVE

7. člen

(1) V okviru delovnega razmerja na podlagi določil iz 15. člena mora oseba, za katero velja ta zakon, ki opravlja delo na ozemlju Republike Madžarske - če mednarodna pogodba ne določa drugače – plačati znesek, določen v madžarskih predpisih o socialnem zavarovanju, ki ustreza višini prispevka za zdravstveno in pokojninsko zavarovanje, organu, ki je za to določen s posebnim predpisom. Na podlagi tega vplačila pridobi delojemalec pravico do zdravstvene in pokojninske oskrbe v obsegu, ki ga določa poseben predpis.

(2) Oseba, za katero velja ta zakon, ki ni zavezana plačilu zdravstvenega in pokojninskega prispevka iz (1). odstavka, lahko – pred uporabo zdravstvene storitve - prek razpisa pri javni organizaciji, ki je bila ustanovljena v ta namen - zahteva vračilo stroškov za zdravstvene storitve, ki jih – ob lastnem plačilu stroškov – lahko koristi na Madžarskem.

(3) Oseba, za katero velja ta zakon, je v primerih takojšnje zdravstvene oskrbe na Madžarskem upravičena do oskrbe pod pogoji, ki jih določajo dvostranski sporazumi o socialnem varstvu (socialni politiki).

UGODNOSTI PRI POTOVANJU

8. člen

(1) Oseba, za katero velja ta zakon, je na Madžarskem upravičena do ugodnosti za potovanje na lokalnih in medkrajevnih sredstvih javnega prevoza, pri prevozih z vlakom za potovanje v 2. razredu.

(2) Do neomejenega števila brezplačnega prevoza so upravičeni:

a) otroci, ki še niso dopolnili 6 let starosti,

a) osebe, ki so že dopolnile 65 let starosti.

(3) Do 90 %-ne ugodnosti za potovanje v domačem javnem medkrajevnem prometu so upravičene:

a) osebe iz (1). odstavka 4-krat letno,

b) v primeru skupinskega potovanja osebe, za katere velja ta zakon, ki so mlajše od 18 let in potujejo v skupini, ki šteje najmanj deset oseb ter dva odrasla spremljevalca, ki potujeta z njimi, enkrat letno.

(4) Podrobna pravila glede ugodnosti za potovanje vsebuje poseben predpis.

IZOBRAŽEVANJE

9. člen

(1) Osebe, za katere velja ta zakon, so – v skladu z določili zakona LXXX iz leta 1993 o visokošolskem izobraževanju, ki se nanašajo na madžarske državljane, ob pogojih iz tega člena – upravičene, da se v visokošolskih ustanovah Republike Madžarske udeležujejo:

a) univerzitetnega, visokošolskega temeljnega izobraževanja,

b) dopolnilnega temeljnega izobraževanja,

c) delnega študija,

d) doktorskega (PhD) in mojstrskega izobraževanja (DLA),

e) splošnega oziroma usmerjenega usposabljanja,

f) akreditiranega visokošolskega strokovnega izobraževanja.

(2) Študent, ki se udeležuje rednega izobraževanja iz (1). odstavka, je upravičen do študentskega normativa, ki ga določa zakon LXXX iz leta 1993 o visokošolskem izobraževanju, do finančnih dotacij in pomoči v naravi, kar predstavlja drugi del zagotovil študentom, oziroma do vračila prispevka za zdravstvo po postavkah. Podrobne pogoje teh subvencij in obseg drugih subvencij določi minister za šolstvo s posebnim predpisom.

(3) Osebe, za katere velja ta zakon, lahko študirajo v visokošolskih ustanovah Republike Madžarske v okviru izobraževanja, ki ga financira država, v številu, ki ga letno določi minister za šolstvo.

(4) Za celotno ali delno vračilo stroškov v zvezi z bivanjem in študijem zamejskih študentov na izobraževanju na Madžarskem, ki ga ne financira država, lahko zaprosijo prek razpisa pri javni organizaciji, ustanovljeni v ta namen.

DIJAŠKE UGODNOSTI

10. člen

(1) Oseba, za katero velja ta zakon, ki je v izobraževalni ustanovi sosednje države v pravnem razmerju učenca in se izobražuje v madžarskem jeziku, ali ki je v kateri koli visokošolski ustanovi v študentskem pravnem razmerju, je upravičena do dijaških ugodnosti, ki jih v okviru predpisov z dijaško izkaznico koristijo madžarski državljani

(2) Upravičenost do ugodnosti iz (1). odstavka potrjuje v ta namen izdelana priloga izkaznice (19. člen). Podrobna pravila v zvezi s koriščenjem ugodnosti vsebuje poseben predpis.

IZPOPOLNJEVANJE ZAMEJSKIH MADŽARSKIH UČITELJEV

11. člen

(1) Zamejski madžarski učitelji, ki v sosednjih državah poučujejo v madžarskem jeziku (v nadaljevanju: zamejski madžarski učitelji), so upravičeni do udeležbe – v številu, ki ga za vsako leto določi minister za šolstvo – na rednem izpopolnjevanju na Madžarskem in do ugodnosti iz (2). odstavka.

(2) Oseba iz (1). odstavka lahko zahteva od madžarske izobraževalne ustanove, ki izvaja izpopolnjevanje, za čas trajanja udeležbe na izpopolnjevanju in v višini, ki jo določa poseben predpis:

a) vračilo stroškov nočitve,

b) vračilo potnih stroškov,

c) prispevek k stroškom vpisa,

(3) Podrobna pravila v zvezi z izpopolnjevanjem zamejskih madžarskih učiteljev določa poseben predpis.

12. člen

(1) Madžarski zamejski učitelji in učitelji, ki poučujejo v visokošolskih ustanovah sosednjih držav, za katere velja ta zakon (v nadaljevanju: zamejski madžarski učitelji), so deležni posebnih ugodnosti.

(2) Ugodnosti, ki jih lahko koristijo zamejski madžarski učitelji, so enake ugodnostim, ki jih v skladu s predpisom lahko koristijo z učiteljsko izkaznico, izdano učiteljem z madžarskim

državjanstvom.

(3) Upravičenost do posebnih ugodnosti iz (1). odstavka potrjuje v ta namen izdelana priloga "Madžarske izkaznice". Podrobna pravila glede koriščenja ugodnosti vsebuje poseben predpis.

IZOBRAŽEVANJE ZUNAJ MEJA

13. člen

(1) Republika Madžarska pomaga ohranjati materni jezik, kulturo in narodno identiteto zamejskih Madžarov tudi s tem, da podpira postavitev, organizacijo in delovanje oddelkov, akreditiranih visokošolskih ustanov v sosednjih državah.

Višino finančnih sredstev za njihovo realizacijo določi proračun Republike Madžarske kot namenska sredstva. O porabi sredstev, ki so na voljo za subvencije, odloča minister za šolstvo v skladu z določili posebnega predpisa.

(2) Republika Madžarska podpira ustanavljanje, delovanje in razvoj visokošolskih ustanov (oddelkov, strok itd.), ki v sosednjih državah opravljajo izobraževanje v madžarskem jeziku, in ki v dani državi prevzamejo akreditacijo. Finančni viri, potrebni za realizacijo, se lahko pridobijo prek natečajev pri javni organizaciji, ustanovljeni v ta namen.

SUBVENCIJE ZA IZOBRAŽEVANJE V DOMOVINI

14. člen

(1) Vzgojno-izobraževalne subvencije je lahko deležen starš, za katerega velja ta zakon, ki v svojem gospodinjstvu vzgaja najmanj dva mladoletna otroka, po vsakem otroku,

a) ki obiskuje v svoji starosti ustrezno vzgojno ali izobraževalno ustanovo in je v njej deležen vzgoje ali izobraževanja v madžarskem jeziku,

a) če vzgojna, izobraževalna ustanova iz točke a) deluje na ozemlju sosednje države po bivališču starša.

(2) Subvencije za učne knjige in učila (v nadaljevanju: subvencija za učila) je lahko deležen starš, za katerega velja ta zakon, če poskrbi za izobraževanje svojega mladoletnega otroka, ki ga vzgaja v svojem gospodinjstvu, v madžarskem jeziku v izobraževalni ustanovi, katera deluje na ozemlju sosednje države, po kraju svojega bivališča.

(3) Zaprosilo za vzgojno-izobraževalno subvencijo oziroma subvencijo za učila je treba predložiti v ta namen ustanovljeni javni organizaciji. Pri ocenjevanju vlog, mora javna organizacija zaprositi organizacijo za izdajo priporočil (20. člen) za mnenje, ki ga izoblikuje v soglasju z ministrom, o tem, ali je v določeni vzgojni ali izobraževalni ustanovi zagotovljena vzgoja ali izobraževanje v madžarskem jeziku.

(4) Oseba, za katero velja ta zakon, lahko vloži prijavo na razpis pri javni organizaciji, ustanovljeni v ta namen, za subvencijo za študij na visokošolski izobraževalni ustanovi določene sosednje države.

ZAPOSLOVANJE

15. člen

Oseba, za katero velja ta zakon, se na ozemlju Republike Madžarske lahko zaposli na podlagi dovoljenja. Pri postopku za pridobitev dovoljenja se splošna pravila, ki se nanašajo na pridobitev dovoljenja za zaposlovanje na Madžarskem za tujce, razlikujejo v tem, da se dovoljenje lahko izda za dobo skupaj treh mesecev v vsakem koledarskem letu, ne da bi se analiziral položaj trga delovne sile. Poseben predpis

na enak način omogoča izdajo dovoljenja tudi za daljše obdobje.

16. člen

(1) Za povrnitev izdatkov v zvezi z ustvarjanjem zakonskih pogojev za zaposlitev, posebno vrnitev stroškov za postopke predhodnega dokazovanja potrebne šolske izobrazbe, strokovne usposobljenosti in primernosti z vidika medicine dela, se lahko zaprosi prek natečaja pri javni organizaciji, ustanovljeni v ta namen.

(2) Podrobna pravila glede postopka za dodelitev dovoljenj in evidenco vsebuje poseben predpis.

NALOGE ORGANOV JAVNEGA OBVEŠČANJA

17. člen

(1) Madžarski organi javnega obveščanja redno skrbijo za zbiranje in posredovanje informacij o zamejskih Madžarih, kakor tudi za posredovanje informacij o Madžarski in Madžarih zamejskim Madžarom.

Te informacije so namenjene :

a) posredovanju madžarskih in občih duhovnih in kulturnih vrednot,

b) oblikovanju objektivne podobe o svetu, Madžarski in madžarskem življu,

c) ohranjanju identitete, maternega jezika in kulture madžarskih narodnih skupnosti, ki živijo kot manjšine.

(2) Republika Madžarska zagotavlja zamejskim Madžarom pripravljanje in emitiranje televizijskih programov javnih televizijskih družb z ustanovitvijo in delovanjem javne organizacije v ta namen. Finančne vire, potrebne za to, krije osrednji proračun.

PODPORA ZAMEJSKIH ORGANIZACIJ

18. člen

(1) Republika Madžarska podpira organizacije, ki pomagajo pri doseganju ciljev madžarskih narodnih skupnosti, živečih v sosednjih državah.

(2) Za pridobitev subvencije se pri legalni javni organizaciji, ki je bila ustanovljena s tem namenom, lahko prijavi na razpis organizacija iz (1). odstavka, katere namen je predvsem:

ohranjati, podpirati in raziskovati madžarsko narodno dediščino,

a) ohranjati in negovati madžarski jezik, književnost, kulturo in ljudsko umetnost,

b) podpirati zamejsko madžarsko visokošolsko izobraževanje tako, da pomaga sprejemati madžarske učitelje kot gostujoče profesorje,

c) obnoviti in vzdrževati spomenike, ki spadajo v madžarsko kulturno zakladnico,

d) močneje ohranjati poseljenost prebivalstva v manj razvitih naseljih na območju, kjer živi zamejska madžarska narodna skupnost, razvoj kmečkega turizma,

e) ustvarjati in razvijati pogoje za infrastrukturno povezovanje z Republiko Madžarsko,

f) druge dejavnosti, ki pomagajo pri doseganju ciljev iz (1). odstavka.

III. POGLAVJE

POSTOPEK PRIDOBIVANJA UGODNOSTI IN SUBVENCIJ

"Madžarska izkaznica" in "Madžarska izkaznica za družinskega člana"

19. člen

(1) Osnova za koriščenje ugodnosti in subvencij iz tega zakona je "Madžarska izkaznica" oziroma "Madžarska izkaznica za družinskega člana", ki ju v skladu s pogoji iz 20. člena lahko

na lastno zaprosilo dobijo osebe madžarske in ne-madžarske narodnosti.

(2) Pri osrednjem madžarskem upravnem organu (v nadaljevanju: organ za presojo), ki ga za to določi Vlada Republike Madžarske,

a) lahko zaprosi za izdajo "Madžarske izkaznice" s fotografijo oseba madžarske narodnosti, za katero velja ta zakon,

b) lahko zaprosi za izdajo "Madžarske izkaznice za družinskega člana" s fotografijo, zakonec, ki živi skupaj z osebo iz točke a) in ni madžarske narodnosti ter mladoletni otrok, ki ga vzgajata v svojem skupnem gospodinjstvu,

če ustreza zahtevam iz točke a)-b) (1). odstavka 1. člena in je organizacija za priporočilo iz 20. člena izdala priporočilo, če pristojni madžarski organ zoper njega ni odredil prepovedi vstopa v državo in bivanja v njej, oziroma izgona zaradi razlogov iz posebnega zakona, oziroma če zaradi namernega kaznivega dejanja zoper njega ne poteka kazenski postopek na Madžarskem.

(3) Pogoj za izdajo "Madžarske izkaznice za družinskega člana" je poleg določil iz (2). odstavka tudi ta, da oseba madžarske narodnosti, s katero je v družinskem razmerju, ki družinskega člana pooblašča za zaprosilo izkaznice, že ima "Madžarsko izkaznico" ali je do nje upravičen. V primeru razveljavitve "Madžarske izkaznice" se razveljavi tudi "Madžarska izkaznica za družinskega člana".

20. člen

(1) Organ za presojo izda "Madžarsko izkaznico" v primeru, če ima prosilec priporočilo, ki ga je izdala organizacija, ki v dani državi deluje kot predstavnica v sosednjih državah živečih madžarskih narodnih skupnosti, in ki jo je Vlada Republike Madžarske sprejela kot organizacijo za izdajanje priporočil, in če

a) priporočilo dokazuje pripadnost prosilca madžarski narodnosti na podlagi njegove izjave (v primeru mladoletnega prosilca poda izjavo njegov zakoniti zastopnik),

b) potrdi pristnost svojega podpisa, in

c) vsebuje:

ca) prošnjo, fotografijo in naslov stranke,

cb) osebne podatke, ki bodo navedeni v izkaznici (21. člen),

cc) naziv organizacije, ki je priporočilo izdalo; odtis uradnega pečata, ime in priimek ter podpis osebe, ki je nalogo v njenem imenu opravila;

cd) kraj in datum izdaje priporočila.

(2) Priporočilo, ki je potrebno za izdajo "Madžarske izkaznice za družinskega člana" namesto določila iz točke a) (1). odstavka dokazuje družinsko zvezo prosilca z osebo madžarske narodnosti, za katero velja ta zakon.

(3) Vlada Republike Madžarske sprejme kot organizacijo za izdajanje priporočil tisto organizacijo v dani državi kot predstavnico madžarskih narodnosti, živečih v kateri od sosednjih držav, ki je sposobna

a) zastopati celotno madžarsko narodno skupnost, ki živi v določeni državi;

b) poskrbeti za organizacijske in kadrovske pogoje v zvezi s sprejemanjem zaprosil za priporočila in njihove obravnave.

21. člen

(1) Veljavnost izkaznice:

a) v primeru mladoletne osebe velja do dneva, ko je oseba dopolnila 18 let starosti;

b) v primeru oseb, starih od 18 do 60 let, je veljavnost 5 let;

c) pri osebah, ki so starejše od 60 let, brez omejitve.

(2) V kolikor poteče veljavnost izkaznice, je treba – na zaprosilo - ponovno opraviti postopek iz 19-20. člena.

(3) Organ za presojo izkaznico prekliče, če:

a) je organizacija za izdajanje priporočil preklicala priporočilo zato, ker je imetnik izkaznice v postopku za pridobitev priporočila predložil neresnične podatke,

b) je njen imetnik dobil dovoljenje za priselitev ali naselitev,

c) je njen imetnik pridobil madžarsko državljanstvo,

d) je njenega imetnika organ za begunce priznal za begunca ali pribežnika,

e) so njenega imetnika izgnali z ozemlja Republike Madžarske, zoper njega odredili prepoved vstopa v državo in bivanja v njej,

f) zoper njega poteka na Madžarskem kazenski postopek,

g) izkaznico uporablja neupravičeno, ali so jo ponaredili,

h) je prenehala družinska zveza, ki je bila osnova za uporabo izkaznice za družinskega člana,

i) imetnik izkaznice sam zaprosi za to.

(4) O pravnomočnem sklepu za preklic izkaznice je treba obvestiti tudi organizacijo za izdajanje priporočil.

(5) Izkaznica mora vsebovati:

a) priimek in ime prosilca (pri ženskah tudi dekliški priimek in ime) na način kot se uradno uporablja v sosednji državi po kraju njegovega bivališča (pisano v latinici), v primeru osebe madžarske narodnosti pa tudi v madžarščini,

b) kraj rojstva s poimenovanjem kraja kot se uradno uporablja v sosednji državi in njegovo madžarsko ime,

c) datum rojstva in spol,

d) priimek in ime matere na način kot se uradno uporablja v sosednji državi (pisano v latinici), v primeru osebe madžarske narodnosti pa tudi v madžarščini,

e) fotografijo, državljanstvo, brezdomovinstvo,

f) lastnoročni podpis ter

g) datum izdaje in veljavnosti ter številko dokumenta.

(6) Vpise in potrdila, ki so predpisana za pridobitev ugodnosti in subvencij, vsebuje priloga izkaznice.

(7) Zaradi zagotavljanja verodostojnosti izkaznice in kontrole nad izvajanjem ugodnosti vodi komisija za presojo (pri izvajanju tega določila: organ za ravnanje s podatki) evidenco o podatkih iz izkaznice in o identifikatorju dokumentov prilog izkaznice, o bivališču imetnika izkaznice v tujini, o njegovem družinskem razmerju, ki daje pravico do izkaznice, oziroma o številki in veljavnosti dovoljenja za bivanje, kakor tudi o podatkih iz (3). odstavka. Organ za ravnanje s podatki lahko ravna s podatki, ki so shranjeni v evidenci, do preklica izkaznice oziroma do poteka njene veljavnosti. Podatki, ki so v evidenci, se lahko posredujejo v statistične namene Osrednjemu statističnemu uradu, organu, ki dodeljuje ugodnosti in subvencije, zaradi kontrole upravičenosti in preprečevanja zlorab, organu za evidenco ugodnosti in subvencij, kakor tudi sodišču pri kazenskih zadevah, organom za zatiranje kriminala in službam za nacionalno varnost oziroma organom za tujce.

(8) Zaradi obravnave zaprosila oziroma zaradi preučitve obstoja razloga za preklic lahko organ za presojo zahteva podatke od naslednjih organov:

a) iz osrednje evidence o tujcih o tem, ali je prosilec v postopku pri organu za tujce, ali obstoja izgon, oziroma prepoved vstopa in bivanja ter o podatkih iz dovoljenja za bivanje na

Madžarskem,

b) od organa, ki obravnava zadeve v zvezi z državljanstvom, glede pridobitve madžarskega državljanstva,

c) iz osrednje evidence o beguncih o priznavanju statusa begunca ali pribežnika,

d) iz kazenske evidence o tekočih kazenskih postopkih.

22. člen

(1) Za postopek organa za presojo veljajo določila zakona IV. iz leta 1957 o splošnih predpisih državne uprave. Stroške postopka državne uprave krije država.

(2) Prosilec se zoper pravnomočni sklep državne uprave na predloženo pritožbo zoper prvostopenjski sklep organa za presojanje v zvezi z izdajo oziroma razveljavitvijo izkaznice, lahko pritoži na sodišče.

(3) Podrobna pravila glede postopka organa za presojanje, sistem evidence izdanih izkaznic in vsebino njihovih podatkov, kakor tudi obliko izkaznic, ureja poseben predpis.

KORIŠČENJE UGODNOSTI NA OZEMLJU REPUBLIKE MADŽARSKE

23. člen

(1) Zamejski Madžar lahko v primeru legalnega bivanja na Madžarskem na podlagi subjektivnega prava koristi ugodnosti iz 4. člena, (1). odstavka 7. člena, 8. člena, 10. člena (2). odstavka 11. člena in 12. člena s predložitvijo svoje izkaznice (19. člen), pod pogoji, ki so opredeljeni v njej.

(2) Finančno kritje za potrebe zagotavljanja ugodnosti iz (1). odstavka zagotavlja organizacijam in ustanovam, ki jih vzdržuje država, ter gospodarskim organizacijam, ki nudijo ugodnosti za potovanje, osrednji proračun.

SISTEM MOŽNIH SUBVENCIJ V REPUBLIKI MADŽARSKI

24. člen

(1) Za presojo in nakazovanje subvencij, ki jih prek razpisov zaprosijo osebe (organizacije), za katere velja ta zakon, ustanovi Vlada javno organizacijo (organizacije).

(2) Cilje dejavnosti javne organizacije, obseg razpisov, ki jih obravnava, vodstvo organizacije, ki je pooblaščeno za odločanje, vsebuje – upoštevaje določila zakona CLVI. iz leta 1997 o javnih organizacijah – ustanoviteljska listina.

(3) Prijavo na - javno objavljen - razpis za subvencijo, ki se jo lahko zaprosi na podlagi tega zakona, je treba predložiti javni organizaciji, ki je za to pristojna po svoji dejavnosti.

(4) Prijavi na razpis je treba priložiti podatke in dokumente, objavljene v razpisu, ki jih zahteva javna organizacija.

(5) V primeru ugodne odločitve skleneta prosilec in javna organizacija civilnopravno pogodbo, ki vsebuje pogoje za realizacijo subvencije in znesek ter določitev namena porabe in sistem obračuna.

(6) Finančno kritje se zagotavlja javni organizaciji (organizacijam) za njeno dejavnost iz osrednjega proračuna vsako leto v okviru posebne planske skupine.

SISTEM SUBVENCIJ, KI SE KORISTIJO V SOSEDNJI DRŽAVI

25. člen

(1) Zaprosilo (prijavo na razpis) za subvenci-

jo iz tega zakona lahko predloži oseba (organizacija), za katero velja ta zakon, pri legalni neprofitni organizaciji, ki je bila v ta namen ustanovljena po kraju njenega bivališča (sedeža) v sosednji državi (v nadaljevanju: javna organizacija v tujini).

(2) Obseg podatkov – podprt z listinami, izjavami, plansko dokumentacijo itd. – ki so potrebni za presojo prijave na razpis, vsebuje civilnopravna pogodba, sklenjena med javno organizacijo, ki je bila ustanovljena na Madžarskem z namenom presoje in izplačevanja subvencij ter med javno organizacijo v tujini.

(3) Javna organizacija, ki deluje na Madžarskem, presodi prijavo na razpis na podlagi podatkov iz civilnopravne pogodbe iz (2). odstavka in mnenja javne organizacije v tujini.

(4) Pridobljeno subvencijo nakaže prosilcu madžarska javna organizacija na podlagi civilnopravne pogodbe. Ta pogodba vsebuje pogoje in višino subvencije, določa namen uporabe in sistem obračuna o porabi.

OSREDNJA EVIDENCA SUBVENCIJ

26. člen

(1) Z namenom koordinacije celotnega sistema subvencij je treba o prijavah na razpis za subvencije in o odločitvah javnih organizacij - ustanovljenih v ta namen - v zvezi s tem, ustanoviti osrednjo evidenco.

(2) Osrednji upravni organ za vodenje evidence imenuje Vlada.

(3) Organ za vodenje evidence vodi naslednje podatke:

a) ime in priimek, stalno bivališče (sedež) prosilca subvencije, številko njegove izkaznice,

b) vrsto zahtevane subvencije,

c) višino dodeljene subvencije.

(4) Podatke iz (3). odstavka lahko vodi organ za vodenje podatkov 10 let od dodelitve subvencije.

(5) Zaradi obravnave subvencij lahko prevzemajo podatke iz evidence javne organizacije, ki so bile ustanovljene na Madžarskem in v sosednjih državah ter madžarski osrednji upravni organi zaradi zagotavljanja materialnega kritja subvencij.

IV. POGLAVJE

SKLEPNE DOLOČBE

27. člen

(1) Ta zakon začne veljati 1. januarja 2002.

(2) Od datuma vstopa v Evropsko unijo mora Republika Madžarska določila tega zakona izvajati v skladu s pogodbo o vstopu in pravom Evropskih skupnosti.

28. člen

(1) Vlado se pooblasti, da z uredbo regulira:

a) predpise o določitvi osrednjega upravnega organa, ki je upravičen do izdaje in preklica izkaznice oziroma do evidence, kakor tudi o določitvi njegovega nadrejenega organa in njegovih pristojnosti, ter predpise o postopkih izdaje, zamenjave, preklica in evidence izkaznic;

a) podrobna pravila glede ugodnosti za potovanje za osebe, za katere velja ta zakon,

b) podrobna pravila v zvezi z zagotavljanjem dijaških ugodnosti za osebe iz (1). odstavka 10. člena tega zakona in v zvezi s koriščenjem teh ugodnosti.

(2) Vlada mora poskrbeti za ustanovitev madžarske javne organizacije (organizacij), za izvajanje obravnave (presoje) in nakazovanja subvencij, ki se jih lahko zahteva v skladu s tem zakonom, oziroma za usklajevanje dejavnosti javnih organizacij, ki delujejo s tem namenom, za ustrezno spremembo njihovih ustanovnih listin in v okviru tega za pregrupiranje subvencij.

29. člen

(1) Minister za notranje zadeve in minister za zunanje zadeve – v pogledu izobraževalnih subvencij v soglasju z ministrom za šolstvo - s skupno uredbo določita podrobna pravila v zvezi z vsebinskimi in oblikovnimi zahtevami izkaznice.

(2) Minister za gospodarstvo:

a) v skupni uredbi z ministrom za zunanje zadeve določi pravila za evidenco in postopek v zvezi z izdajo delovnih dovoljenj za zamejske Madžare, kakor tudi upravno organizacijo, ki je odgovorna za izvajanje teh nalog,

b) je pooblaščen, da za delojemalce, za katere velja ta zakon ali za določen krog le-teh, z uredbo ureja pogoje za izdajo dovoljenja za delo, ki traja daljši čas kot to določa 15. člen tega zakona; glede vprašanj, ki zadevajo poklicne športnike, ureja zadeve skupaj z ministrom za mladino in šport.

(3) Ministra za zunanje zadeve se pooblasti, da priporočilo iz 20. člena tega zakona pri obravnavi organa za presojo iz 19. člena v posebno pomembnih primerih ter v primerih, ko je ovirano izvajanje postopka iz (1). odstavka 20. člena, nadomesti s svojo izjavo, in s tem zagotovi tekoče izvajanje zadev.

(4) Minister za narodno kulturno dediščino z uredbo določi podrobna pravila v zvezi z ugodnostmi, ki so jih zamejski Madžari deležni pri uporabi storitev muzejskih in kulturnih ustanov.

(5) Minister za šolstvo – v soglasju z ministrom za zunanje zadeve – z uredbo določi podrobna pravila za usposabljanje madžarskih zamejskih učiteljev, kakor tudi za ugodnosti iz 9., 11. in 12. člena, iz (1). odstavka 13. člena in 14. člena tega zakona, vključno z višino posameznih subvencij.

(Neuraden prevod)

BIBLIOGRAFIJA SODELAVCEV INŠTITUTA ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA ZA LETO 2000

Sonja Kurinčič Mikuž
Marinka Lazić

Marjeta Gostinčar Cerar

4.03 Prevajalec

Antični Rim : zgodovina civilizacije, ki je vladala svetu / Anna Maria Liberati, Fabio Bourbon ; [barvne in črnobele risbe Roberta Vigone, Monica Falcone ; prevedla Marjeta Gostinčar Cerar]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2000. - 292 str.
Veliki slikovni slovar / prevedli Igor Bergant, Marjeta Gostinčar Cerar... [et. al.]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2000. - 48A, 640 str. : ilustr.

4.59 Prevajalec povzetka

Avstrija in njeni Slovenci : 1945-1976 / Janko Pleterski. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institut for Ethnic Studies, 2000. - 263 str. - (Ethnicity ; 4)
Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. 2, Urejanje medetničnih odnosov v Lendavi / [nosilka projekta Albina Nečak Lük ; avtorji Albina Nečak Lük ... [et al.] ; urednik: Albina Nečak Lük, Boris Jesih ; prevodi Meta Gostinčar Cerar in Gállos Orsolya]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - 212 str.
Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja - Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 2000, št. 36/37 Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 2000

Boris Jesih

1.04 Strokovni članek

Haider ali Evropa / Boris Jesih.
V: Koroški vestnik. - Letn. 34, št. 1 (2000), str. 3-7.
Haiderjeva Avstrija ali Evropa? : slovenski politiki se v odnosih z Avstrijo obnašajo, kot da smo severni sosedi nekaj dolžni / Boris Jesih.
V: Primorske novice. - Letn. 54, št. 12 (11. feb. 2000), str. 19.

Kärntner Heimatdienst / Boris Jesih.
V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2000. - (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). - Str. 411.
Koroška enotna lista / Boris Jesih.
V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2000. - (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). - Str. 412.
Slovenci na avstrijskem Štajerskem / Boris Jesih.
V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2000. - (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). - Str. 417.

1.05 Poljudni članek

Po 15. oktobru novo razmerje političnih sil : Slovenija / B. J.
V: Slovenski vestnik. - Letn. 55, št. 40 (5. okt. 2000), str. 7.
V nedeljo volitve v slovenski državni zbor : Slovenija / Boris Jesih.
V: Slovenski vestnik. - Letn. 55, št. 41 (12. okt. 2000), str. 1.
Volitve v Sloveniji: krepak zasuk na levo / Boris Jesih.
V: Slovenski vestnik. - Letn. 55, št. 42 (19. okt. 2000), str. 1.

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

Die Lage der ethnischen Minderheiten in Slowenien / Boris Jesih.
V: Grenze und Fremdsein / Redaktion: Daniela Graf. - Eisenstadt : Grüne Bildungswerkstatt Burgenland ; Graz : Grüne Akademie Steiermark, 2000. - (Grüne Werkstatt Schriften). - Str. 17-21.
EU-Erweiterung und Minderheitenrechte = Širitev EU in manjšinske pravice / Boris Jesih.
V: Grenzen in Fluss. - Bleiburg/Pliberk : Grüne Bildungswerkstatt Kärnten, 2000. - (Grüne Werkstatt Schriften). - Str. 36-40.

1.07 Objavljeno vabljeno predavanje na strokovni konferenci

Položaj poslancev italijanske in madžarske narodne skupnosti v slovenskem parlamentu / Boris Jesih.
V: Slovenski vestnik. - Letn. 55, št. 42 (19. okt. 2000), str. 3., Letn. 55, št. 43 (26. okt. 2000), str. 3.

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Medetnični odnosi in politika / Boris Jesih.
V: Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. 2, Urejanje medetničnih odnosov v Lendavi / [nosilka projekta Albina Nećak Lük. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - Str. 97-108.
1.18 Sestavek v enciklopediji

Veiter, Theodor / B. Je.
V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2000>. - Zv. 14 : U-We (2000), str. 211.
Vestnik koroških partizanov / B. Je.
V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2000>. - Zv. 14 : U-We (2000), str. 211.
Volitve : koroški Slovenci / B. Je.
V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2000>. - Zv. 14 : U-We (2000), str. 358-359.
Wakounig, Andrej / B. Je.
V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2000>. - Zv. 14 : U-We (2000), str. 211.
Wakounig, Vladimir / B. Je.
V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2000>. - Zv. 14 : U-We (2000), str. 211.

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

Med Koroško in Združenimi državami / Boris Jesih.
V: Koroški vestnik. - Št. 1 (2000), str. 71-75.
Socialni geograf o Slovencih v Avstriji : Jernej Zupančič: Slovenci v Avstriji, Inštitut za geografijo, Ljubljana 1999, 246 strani / Boris Jesih.
V: Koroški vestnik. - Letn. 34, št. 1 (2000), str. 57-58.
Slovenci v Avstriji : novo s knjižnih polic / Boris Jesih.
V: Slovenski vestnik. - Letn. 55, št. 5 (3. feb. 2000), str. 3.
Slovenija od prve svetovne vojne do Rapalla : Muzej novejše zgodovine v Ljubljani / Boris Jesih.
V: Slovenski vestnik. - Letn. 55, št. 41 (12. okt. 2000), str. 2.

1.25 Drugi članki ali sestavki

Drago Druškovič - Rok Arih osemdesetletnik / Boris Jesih.
V: Slovenski vestnik. - Letn. 55, št. 40 (5. okt. 2000), str. 4.

2.01 Znanstvena monografija

Managing the mix thereafter : comparative research into mixed communities in three independent successor states / Eds. by Albina Nećak Lük, George Miskens, Sonja Novak Lukanovič ; Research team leader: Albina Nećak Lük ; researches: Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih, Katalin Munda Hirnök, Renata Mejak, Mojca Medvešek, Attilla Kovács... [et al.]. - Ljubljana : Institute for Ethnic Studies, 2000

4.01 Urednik

JESIH, Boris (glavni in odgovorni urednik 1992-)
Koroški vestnik : glasilo Osrednjega odbora Skupnosti koroških partizanov v Ljubljani, Zveze koroških partizanov v Celovcu in klubov koroških Slovencev v Ljubljani in Mariboru. - Letn. 26, št. 1/2 (1992) - . - Ljubljana : [Osrednji odbor Skupnosti koroških partizanov v Ljubljani : Zveza koroških partizanov v Celovcu : Klubi koroških Slovencev v Ljubljani in Mariboru], 1992-
JESIH, Boris (odgovorni urednik in član uredniškega odbora 1992-)
Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.) - . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990 -
Avstrija in njeni Slovenci : 1945-1976 / Janko Pleterski. [ur. B. Jesih] - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institut for Ethnic Studies, 2000. - 263 str. - (Ethnicity ; 4)
Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. 2, Urejanje medetničnih odnosov v Lendavi / [nosilka projekta Albina Nećak Lük ; avtorji Albina Nećak Lük ... [et al.] ; urednik: Albina Nećak Lük, Boris Jesih ; prevodi Meta Gostinčar Cerar in Gállos Orsolya]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - 212 str.

MARIJA JURIĆ PAHOR

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek k semantiki "Nekropole" / Marija Jurić Pahor.
V: Razprave in gradivo. - Št. 36/37 (2000), str. 69-94.

1.04 Strokovni članek

Mobilizacijski progresizem? : Odprta tribuna / Marija Jurić Pahor.
V: Primorski dnevnik. - Letn. 56, št. 238 (14. okt. 2000), str. 12.

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

Elka Tchenokoshewa: Čisto in pomešano : nemško časopisje o drugih in drugačnosti na primeru lužiških Srbov : Waxmann, Münster; New York; München, 2000 (Knjižna zbirka Hibridni svetovi 1) / Marija Jurić Pahor.
V: Razprave in gradivo. - Št. 36/37 (2000), str. 311-314.

1.25 Drugi članki ali sestavki

Svečana beseda ob prireditvi "Ne vrag le sosed bo mejak" / Marija Jurič-Pahor, Milan Pahor.
V: Koroški vestnik. - Letn. 33, št. 2 (2000), str. 3-8.

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel - Vellach : sumarni pregled rezultatov / [Vodja projekta: Albina Nećak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Attila Kovács, Albina Nećak Lük, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek, Renata Mejak Katalin Munda-Hirnök in Vladimir Wakounig]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - 89 str. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 127)

Medetnični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola) sumarni pregled rezultatov / Nosilka projekta: Albina Nećak-Lük ; sodelavci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak Lukanovič, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Albina Nećak Lük, Mojca Medvešek...[et al.]. - Ljubljana : INV, 2000. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 134)

3.11 Radijski in TV prispevki

Izolacija Avstrije : komentar na TV Slovenija v oddaji Studio City, 7. februar 2000 / Boris Jesih ; [Pogovor je vodil] Marcel Štefančič. - Ljubljana : TV Slovenija, 2000

O 11. Evropskem kongresu narodnih skupnosti - Osoje / Ossiach, 21. - 23. september 2000 : komentar na Radiu Celovec, 20. septembra 2000 / Boris Jesih. - Celovec / Klagenfurt : Radio Celovec, 2000

O ureditvi položaja poslancev narodnosti v Republiki Sloveniji : komentar na Radiu Koper, 22. septembra 2000 / Boris Jesih. - Koper : Radio Koper, 2000

Pogovor o avstrijsko slovenskih odnosih : komentar na TV Slovenija v oddaji Studio City, 4. september 2000 / Boris Jesih ; [Pogovor je vodil] Marcel Štefančič. - Ljubljana : TV Slovenija, 2000

Pogovor o projektu Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel - Vellach : intervju na ÖRF, Landesstudio Kärnten - uredništvo slovenskih oddaj, 11. decembra 2000 / Boris Jesih, Albina Nećak Lük, Mojca Medvešek ; [Pogovor je vodil] Miha Pasterk. - Celovec : ORF, 2000

3.20 Druga dela

Predstavitev knjige Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru (II) : urejanje medetničnih odnosov v Lendavi : Občina Lendava, 6. okt. 2000 / Nosilka projekta Albina Nećak-Lük ; Katalin Munda-Hirnök, Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih, Mojca Medvešek, Renata Mejak, Attila Kovács. - Lendava, 2000

Predstavitev projekta Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel - Vellach = Interethnische Beziehungen und Volksgruppenidentität in der Gemeinde Eisenkappel - Vellach / Železna Kapla - Bela : Celovec, 30. november 2000 / Vodji projekta: Albina Nećak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Katarina Munda-Hirnök, Attila Kovács, Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek. - Celovec, 2000

4.01 Urednik

JESIH, Boris (glavni in odgovorni urednik 1992-)
Koroški vestnik : glasilo Osrednjega odbora Skupnosti koroških partizanov v Ljubljani, Zveze koroških partizanov v Celovcu in klubov koroških Slovencev v Ljubljani in Mariboru. - Letn. 26, št. 1/2 (1992) - . - Ljubljana : [Osrednji odbor Skupnosti koroških partizanov v Ljubljani : Zveza koroških partizanov v Celovcu : Klubi koroških Slovencev v Ljubljani in Mariboru], 1992-
JESIH, Boris (odgovorni urednik in član uredniškega odbora 1992-)
Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.) - . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990 -
Avstrija in njeni Slovenci : 1945-1976 / Janko Pleterski. [ur. B. Jesih] - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institut for Ethnic Studies, 2000. – 263 str. - (Ethnicity ; 4)
Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. 2, Urejanje medetničnih odnosov v Lendavi / [nosilka projekta Albina Nećak Lük ; avtorji Albina Nećak Lük ... [et al.] ; urednik: Albina Nećak Lük, Boris Jesih ; prevodi Meta Gostinčar Cerar in Gállos Orsolya]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - 212 str.

MARIJA JURIĆ PAHOR

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek k semantiki "Nekropole" / Marija Jurić Pahor.
V: Razprave in gradivo. - Št. 36/37 (2000), str. 69-94.

1.04 Strokovni članek

Mobilizacijski progresizem? : Odprta tribuna / Marija Jurić Pahor.
V: Primorski dnevnik. - Letn. 56, št. 238 (14. okt. 2000), str. 12.

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

Elka Tchenokoshewa: Čisto in pomešano : nemško časopisje o drugih in drugačnosti na primeru lužiških Srbov : Waxmann, Münster; New York; München, 2000 (Knjižna zbirka Hibridni svetovi 1) / Marija Jurić Pahor.
V: Razprave in gradivo. - Št. 36/37 (2000), str. 311-314.

1.25 Drugi članki ali sestavki

Svečana beseda ob prireditvi "Ne vrag le sosed bo mejak" / Marija Jurič-Pahor, Milan Pahor.
V: Koroški vestnik. - Letn. 33, št. 2 (2000), str. 3-8.

2.01 Znanstvena monografija

Narod, identiteta, spol / Marija Jurić Pahor. - Trst : ZTT = EST, 2000. - 411 str. - (Knjižna zbirka Smeri)

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Vpliv fašizma in nacionalsocializma na prvo, drugi in tretjo generacijo. (Primer koroški in tržaški Slovenci) : letno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 1999 / odgovorna nosilka Marija Jurić Pahor. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - 7 str. + [2 f. pril.]. - (Raziskovalne naloge ; 115)

4.01 Urednik

JURIČ-Pahor, Marija (član uredniškega odbora 1994-)
Pretoki. - št.[1], (1993) - . - Gorica : Kulturna zadruga Maja, 1993-

MATJAŽ KLEMENČIČ

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prostovoljne in prisilne migracije kot orodje spreminjanja etnične strukture na območju držav naslednic nekdanje Jugoslavije / Matjaž Klemenčič.
V: Razprave in gradivo. - Št. 36/37 (2000), str. 145-172.

1.08 Objavljeno predavanje na znanstveni konferenci

La region front aliere Nord-Adriatique en Italie, Croatie et Slovenie : son rôle dans le passé et dans le processus d'intégration européenne / Matjaz Klemencic, Vladimir Klemencic ; traduit de l'anglais par André-Louis Sanguin. - Ilustr.
V: Mare nostrum / sous la direction de André-Luis Sanguin. - Paris : L'Harmattan, cop. 2000. - (Collection Géographie et Cultures. Série Culture et politique). - Str. 287-295.

1.10 Objavljeni razširjeni povzetek predavanja na znanstveni konferenci

Slovenski izseljenci v ZDA in njihova znanstvena ter umetniška ustvarjalnost v zadnjem stoletju / Matjaž Klemenčič.
V: Zbornik povzetkov / Simpozij "Slovenija je križišče - priložnosti za plodno znanstveno in umetniško ustvarjalnost in sodelovanje", Ljubljana, 17. oktober 2000. - Ljubljana : Slovenska znanstvena fundacija, 2000. - [2] str.

2.01 Znanstvena monografija

Narod, identiteta, spol / Marija Jurić Pahor. - Trst : ZTT = EST, 2000. - 411 str. - (Knjižna zbirka Smeri)

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Vpliv fašizma in nacionalsocializma na prvo, drugi in tretjo generacijo. (Primer koroški in tržaški Slovenci) : letno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 1999 / odgovorna nosilka Marija Jurić Pahor. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - 7 str. + [2 f. pril.]. - (Raziskovalne naloge ; 115)

4.01 Urednik

JURIČ-Pahor, Marija (član uredniškega odbora 1994-)
Pretoki - št.[1], (1993) - . - Gorica : Kulturna zadruga Maja, 1993-

MATJAŽ KLEMENČIČ

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prostovoljne in prisilne migracije kot orodje spreminjanja etnične strukture na območju držav naslednic nekdanje Jugoslavije / Matjaž Klemenčič.
V: Razprave in gradivo. - Št. 36/37 (2000), str. 145-172.

1.08 Objavljeno predavanje na znanstveni konferenci

La region front aliere Nord-Adriatique en Italie, Croatie et Slovenie : son rôle dans le passé et dans le processus d'intégration européenne / Matjaz Klemencic, Vladimir Klemencic ; traduit de l'anglais par André-Louis Sanguin. - Ilustr.
V: Mare nostrum / sous la direction de André-Luis Sanguin. - Paris : L'Harmattan, cop. 2000. - (Collection Géographie et Cultures. Série Culture et politique). - Str. 287-295.

1.10 Objavljeni razširjeni povzetek predavanja na znanstveni konferenci

Slovenski izseljenci v ZDA in njihova znanstvena ter umetniška ustvarjalnost v zadnjem stoletju / Matjaž Klemenčič.
V: Zbornik povzetkov / Simpozij "Slovenija je križišče - priložnosti za plodno znanstveno in umetniško ustvarjalnost in sodelovanje", Ljubljana, 17. oktober 2000. - Ljubljana : Slovenska znanstvena fundacija, 2000. - [2] str.

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Nacionalna struktura mesta Rock Springs in okraja Sweetwater (Wyoming) s posebnim ozirom na Slovence / Matjaž Klemenčič. - Tabele.
V: Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije / ur. Inka Štrukelj. - Ljubljana : Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 2000. - Str. 214-233.

1.21 Polemika, diskusijski prispevek

Slovensko izseljensko gradivo : okrogla miza, Ljubljana, 31. maj 2000 = Slovene emigration material : a round table, Ljubljana, 31 May 2000. Dodatek / Rozina Švent, Matjaž Klemenčič.
V: Dve domovini. - Št. 11-12 (2000), str. 133-144.
Ob pomislekih glede tez o starejšem slovenskem izseljenstvu / [Matjaž Klemenčič].
V: Zgodovinski časopis. - Letn. 54, št. 2 (2000), str. 273-276.

1.25 Drugi članki ali sestavki

Manjšinski jeziki med šolo in vsakdanjim življenjem : Padriče, 23. 9. 2000 / Matjaž Klemenčič.
V: Razprave in gradivo. - 0354-0286. - Št. 36/37 (2000), str. 323-328.

2.01 Znanstvena monografija

100 years of catholic faith : St. Joseph's church, Leadville, Colorado : 1899-1999 / [researched and written by Matjaž Klemenčič ; translated and typeset by Joann Birsa]. - Leadville : The Catholic Community, cop. 2000. - 42 str.

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Vloga zamejcev in izseljencev v osamosvajanju Slovenije : zaključno poročilo o rezultatih opravljenega raziskovalnega dela na področju ciljnih raziskovalnih programov (CRP - 1999) / odgovorni nosilec Matjaž Klemenčič. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - (Raziskovalne naloge ; 131)

3.14 Predavanje na tuji univerzi ali inštitutu

Die Emigration aus dem Alpen-Adria-Raum nach Amerika : Lehrveranstaltung an der Abteilung für Geschichte Ost- und Südosteuropas der Universität Klagenfurt, am 7. und 8. Juni 2000 / Matjaž Klemenčič. - Klagenfurt, 2000
Historical migration patterns in Central and Southern Europe : guest lecture given at the University of Kentucky, College of Arts and Sciences, Department of Geography, Lexington, 27th October 2000 / Matjaž Klemenčič. - Lexington, 2000

Jurij Trunk - zwischen Kärnten und den Vereinigten Staaten von Amerika abgehalten hat : Lehrveranstaltung an der Abteilung für Geschichte Ost- und Südosteuropas der Universität Klagenfurt, am 7. und 8. Juni 2000 / Matjaž Klemenčič. - Klagenfurt, 2000
Slovenes of California : guest lecture given at Stanford University, Herbert Hoover Memorial Building, 21 November 2000 / Matjaž Klemenčič. - Stanford, 2000

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa; elektronski vir

The impact of the Hungarian and Italian minority on the Minority Protection Law in Slovenia : paper presented at the International Millennium Conference Political Geography in the 21st Century "Understanding the place - looking ahead", Gorizia, Italy, Portorož - Portorose, Slovenia, May 24-27, 2000 / Matjaž Klemenčič, Vladimir Klemenčič. - Gorizia ; Portorož, 2000
Slavs in politics, some social, and other characteristics - the case of Cleveland Ohio. Slovenians in the city policy of Cleveland in the first half of the 20th century : paper at the Third European Social Science History Conference, Amsterdam, 7th March, 2000 / Matjaž Klemenčič. - Amsterdam, 2000
Življenje in delo Jurija Trunka s posebnim poudarkom na plebiscitnem času : referat na posvetu ob 80-letnici glasovanja in odhoda J. Trunka v Združene države Amerike "Jurij Trunk in njegova koroška leta", Loče, 21. oktober 2000 / Matjaž Klemenčič. - Loče, 2000
Forced and voluntary migrations as a tool in changing ethnic structure in the succesurs states of former Yugoslavia / Matjaž Klemenčič. - Nottingham, 2000 ; http://human.ntu.-ac.uk/im2

4.02 Mentor

Napoleon Bonaparte : njegovo življenje in delo : sklepna seminarska naloga / Jerneja Žlof. - [s.l.] : [J. Žlof], 2000. - 30 f.
Indija v obdobju 1890-1900 : v okviru člankov iz časopisa Slovenec : diplomska seminarska naloga / Irena Kamplet. - Maribor : [I. Kamplet], 2000. - 76 f.
Izbrani problemi zgodovine Nemčije med leti 1895 in 1905 glede na pisanje časopisov Slovenec in Slovenski narod : diplomska naloga / Mateja Zidar. - Maribor : [M. Zidar], 2000. - 205 f. -
Prekmurje na prelomu stoletja : seminarska diplomska naloga / Andreja Ferko. - Maribor : [A. Ferko], 2000. - 70 f.
Severnoameriški Indijanci : diplomska seminarska naloga / Davorin Šket. - Maribor : [D. Šket], 2000. - 61 f.
Slovenske podporne jednote v Clevelandu od ustanovitve do 1945 : diplomska naloga / Daniel Tement. - [s.l.] : [D. Tement], 2000. - 149 f.
Urbanizacija v zgodovini : diplomska seminarska naloga / Sonja Jazbec. - Maribor : [S. Jazbec], 2000. - 50 f.
Velike ženske v državni politiki : diplomska naloga / Črešnar-Gorjup Alenka. - Maribor : [A. Črešnar-Gorjup], 2000. - 96 f.
Zgodovina Afrike : notranji razvoj afriške družbe : diplomska seminarska naloga / Eva Arbanas. - Maribor : [E. Arbanas], 2000. - 46 f.

4.11 Komentor

Slovenski izseljenci iz Prekmurja v Betlehemu, PA., ZDA, v letih 1893-1924 : naselitev ter njihove zgodovinsko socialne, politične, literarne in verske dejavnosti : doktorska disertacija / Mihael Kuzmič. - Ljubljana : [M. Kuzmič], 2000. - 331 f.

4.56 Moderator

Prekmurje and Prekmurians in Slovenia and the United States : roundtable at the 32nd National Convention of the American Association for the Advancement of Slavic Studies, 9-12 November 2000 / chair Matjaz Klemencic. - Denver, Colorado, 2000

Vera Klopčič

1.01 Izvirni znanstveni članek

Romi - evropska manjšina / Vera Klopčič.
V: Razprave in gradivo. - Št. 36/37 (2000), str. 173-184.

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

Novejši mednarodnopravni dokumenti in pravica do uporabe maternega jezika (narodnih) manjšin / Vera Klopčič.
V: Narodne manjšine. 4, Živeti z mejo = A határral élni = Živjeti uz granicu = Leben mit der Grenze. Materinščina, dejavnik osebne in skupnostne narodnostne identitete = Az anyanyelv, az egyén és a közösség nemzeti identitásának tényezője = Materinski jezik, element osobnoga i zajedničkoga nacionalnog identiteta = Die Muttersprache als Faktor der persönlichen und gemeinschaftlichen nationalen Identität / [organizirali Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani ... [et al.]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies : Slovenska akademija znanosti in umetnosti ; Monošter = Szentgotthárd : Zveza Slovencev na Madžarskem, 2000 - Str. 321-343.

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Mednarodnopravno varstvo kulturnih in jezikovnih pravic Romov / Vera Klopčič.
V: Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije / ur. Inka Štrukelj. - Ljubljana : Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 2000. - Str. 147-157.
Pravno varstvo narodnih manjšin in ureditev medetničnih odnosov in statusa narodnih manjšin v Sloveniji / Vera Klopčič.
V: Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. 2, Urejanje medetničnih odnosov v Lendavi / [nosilka projekta Albina Nećak Lük]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - Str. 51-60.

1.25 Drugi članki ali sestavki

Roma in the processes of European integration (Slovenia) / Vera Klopčič.
V: Human rights and minorities. - Ljubljana : Ministry of science and technology : Council od Europe. Committee of Ministers, 2000. - Str. 86-89.

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel - Vellach : sumarni pregled rezultatov / [Vodja projekta: Albina Nećak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Attila Kovács, Albina Nećak Lük, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek, Renata Mejak Katalin Munda-Hirnök in Vladimir Wakounig]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - 89 str. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 127)
Medetnični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola) : sumarni pregled rezultatov / Nosilka projekta: Albina Nećak-Lük ; sodelavci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak Lukanovič, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Albina Nećak Lük, Mojca Medvešek...[et al.]. - Ljubljana : INV, 2000. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 134)

3.11 Radijski in TV prispevki

Pogovor o Romih : Radio Murski val - 17. avgust 2000 / Vera Klopčič. - Murska Sobota : Radio Murski val, 2000
Razgovor o Romima : Radio Beograd - 17. avgust 2000 / Vera Klopčič. - Murska Sobota : Radio Beograd, 2000

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa; elektronski vir

Evropska konvencija o človekovih pravicah : vabljeno predavanje na 6. mednarodnem romskem taboru v Murski Soboti, 11. 8. - 19. 8. 2000 / Vera Klopčič. - Murska Sobota, 2000
Romi v procesih evropske integracije : East - East seminar 2000, Škofja Loka 10. - 13. julij 2000 / Vera Klopčič. - 2000
Reflection of the processes of ethnic self identification in official statistics / Vera Klopčič : referat na konferenci IAOS 2000 Statistics, development and Human rights, Montreux, 4. - 8. 9. 2000. - Montreux : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - 20 str. , http://iaos2000.admin.ch

4.01 Urednik

KLOPČIČ, Vera (član uredniškega odbora 1991-)
Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : jour-

nal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990-

Narodne manjšine. 4, Živeti z mejo = A határral élni = Živjeti uz granicu = Leben mit der Grenze. Materinščina, dejavnik osebne in skupnostne narodnostne identitete = Az anyanyelv, az egyén és a közösség nemzeti identitásának tényez?je = Materinski jezik, element osobnoga i zajedničkoga nacionalnog identiteta = Die Muttersprache als Faktor der persönlichen und gemeinschaftlichen nationalen Identität : [zbornik referatov na znanstveno-kulturnem srečanju v Murski Soboti, 5. - 6. junija 1998] / [organizirali Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani ... [et al.] ; glavna urednica Vera Klopčič ; prevodi povzetkov Vesna Kalčič ... et al.]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies : Slovenska akademija znanosti in umetnosti ; Monošter = Szentgotthárd : Zveza Slovencev na Madžarskem, 2000. - 404 str.

4.59 Prevajalec povzetka

Narodne manjšine. 4, Živeti z mejo = A határral élni = Živjeti uz granicu = Leben mit der Grenze. Materinščina, dejavnik osebne in skupnostne narodnostne identitete = Az anyanyelv, az egyén és a közösség nemzeti identitásának tényez?je = Materinski jezik, element osobnoga i zajedničkoga nacionalnog identiteta = Die Muttersprache als Faktor der persönlichen und gemeinschaftlichen nationalen Identität : [zbornik referatov na znanstveno-kulturnem srečanju v Murski Soboti, 5. - 6. junija 1998] / [organizirali Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani ... [et al.] ; glavna urednica Vera Klopčič ; prevodi povzetkov Vesna Kalčič ... et al.]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies : Slovenska akademija znanosti in umetnosti ; Monošter = Szentgotthárd : Zveza Slovencev na Madžarskem, 2000. - 404 str.

Miran Komac

1.02 Pregledni znanstveni članek

Srpska zajednica u Sloveniji / Miran Komac.
V: Beseda. - Letn. 1, št. 1 (2000), str. 7-33.

1.03 Predhodna objava

Narodnostna struktura prebivalcev v Porabju : delež prebivalstva glede na materni jezik in narodnostno pripadnost v šestih porabskih vaseh in Monoštru za leto 1990 : kartografski prikaz / vsebina: Miran Komac, Katalin Munda Hirnök ; risal: Zmago Drole. - Zvd.
V: Porabje - 7062. - Letn. 10, št. 14 (13. jul. 2000), str. 8.

1.04 Strokovni članek

Slovenska demokratska zveza / Miran Komac.
V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2000. - (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). - Str. 401.

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

Minority self-government in Slovenia / Miran Komac.
V: Südosteuropa. - Letn. 40, št. 7/8 (2000), str. 358-374.

1.09 Objavljeno predavanje na strokovni konferenci

Ethnic minorities in Slovenia / Miran Komac.
V: Papers delivered at EBLUL council meeting. - Brusseles : EBLUL, 2000. - (EBLUL documents ; 2). - Str. 35-44.

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Forming a new nation-state and the repression or protection of ethnic minorities : the case of Slovenia / Miran Komac. - Tabele.
V: Handbook of global social policy / ed. by Stuart S. Nagel, Amy Robb. - New York : Marcel Dekker, INC., 2000. - (Public administration and public policy ; 88). - Str. 267-296.
Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih v luči ohranjanja manjšinskih jezikov v Sloveniji / Miran Komac.
V: Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije / ur. Inka Štrukelj. - Ljubljana : Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 2000. - Str. 50-77.

1.22 Objavljeni intervju

Zaščita manjšin / Miran Komac ; Anton Hrvatin. - Fotografije.
V: Mladina. - Št. 4 (24. jan. 2000), str. 30-33.

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Narodnostno manjšinska (politična) identiteta (primer slovenske manjšine v Italiji) : letno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 1999 / odgovorni nosilec Miran Komac. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - 6 str. - (Raziskovalne naloge ; 114)

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Medetnični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria,

Piran/Pirano, Izola/Isola) : sumarni pregled rezultatov / Nosilka projekta: Albina Nećak-Lük ; sodelavci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak Lukanovič, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Albina Nećak Lük, Mojca Medvešek...[et al.]. - Ljubljana : INV, 2000. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 134)

4.01 Urednik

KOMAC, Miran (član uredniškega odbora 1991-)
Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990-

4.02 Mentor

Armenci na razpotju med dvema nekdanjima imperijema : boj za ohranitev narodnostnih posebnosti : diplomsko delo / Alja Klopčič. - Ljubljana : [A. Klopčič], 2000. - 79 f.
Novodobne manjšine kot subjekt nacionalne varnosti : diplomsko delo / Brigita Pungarčič. - Ljubljana : [B. Pungarčič], 2000. - 59 f.
Pravica do obstoja : Kurdi : diplomsko delo / Mateja Prošek. - Ljubljana : [M. Prošek], 2000. - 74,[11] f.
Pravica do politične participacije italijanske manjšine v Sloveniji in na Hrvaškem : diplomsko delo / Luka Jeglič. - Ljubljana : [L. Jeglič], 2000. -96 f.
Svet Evrope in zaščita romske skupnosti : diplomsko delo / Emina Lakota. - Ljubljana : [E. Lakota], 2000. - 70 f.
Varstvo manjšin v Sloveniji pred letom 1991 in po njem : (primerjava ustavnih določil iz ustav l. 1974 in l. 1991 ter pregled pomembnejših mednarodnih dokumentov, ki jih je kot mednarodnopravno obveznost sprejela Slovenija) : diplomsko delo / Dragica Sušnik. - Ljubljana : [D. Sušnik], 2000. - 85,[89] pril. f.
Varstvo slovenske in hrvaške narodne manjšine v Italiji in italijanske v Kraljevini SHS oziroma Jugoslaviji med obema vojnama : diplomsko delo / Mojca Volk. - Ljubljana : [M.Volk], 2000. - 69 f. - (Diplomske naloge ; 59)
Zakon o pravicah narodnih in etničnih manjšin na Madžarskem : ob podrobnejšem pregledu uresničevanja pravic slovenske narodne manjšine : diplomsko delo / Simona Berden. - Ljubljana : [S. Berden], 2000. - 90 f.

ATTILA KOVÁCS

1.04 Strokovni članek

Forrásismertetés : a muravidéki települések Fényes Elek "Magyarország, `s a` hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben" cimü müve alapján / Kovács Attila.
V: Muratáj. - Št. 2 (1999), str. 79-101.

1.05 Poljudni članek

A Bánffyak / Kovács Attila.
V: Naptár ... - (2000), str. 92-97.
Magyarok égen és földön : úrkutatás az ezredfordulón - magyarok égen és földön / Kovács Attila.
V: Népújság. - Letn. 44, št. 45 (9. nov. 2000), str. 10.
110 éves a lendvai vasút : 1890. október 19-én délután fél hatkor futott be az alsólendvai vasútállomásra az első vonatszerelvény / Kovács Attila.
V: Népújság. - Letn. 44, št. 45 (9. nov. 2000), str. 14.
Keresztmetszet a magyar költészetből : a lendvai könyvtár olvasóterme adott otthont november 7-én Horváth István művészi előadásának, amely a magyar költészetből adott ízelítőt / Kovács Attila. - Ilustr.
V: Népújság. - Letn. 44, št. 46 (16. nov. 2000), str. 10.
Egy évszázad szöttesei és hímzései Petesházán : szőttesek és hímzések kiállítása volt Petesházán szombaton és vasárnap / Kovács Attila. - Ilustr.
V: Népújság. - Letn. 44, št. 46 (16. nov. 2000), str. 11.
Az Őrség Művelődési Egyesület fél évszázada : november 11-én ünnepelték Hodoson az Őrség Művelődési Egyesület 50., valamint az egyesületen belül működő népdalkör 20. évfordulóját / Kovács Attila.
V: Népújság. - Letn. 44, št. 46 (16. nov. 2000), str. 11
Megnyílt a 28. Nemzetközi Művésztelep tárlata / Kovács Attila.
V: Népújság. - Letn. 44, št. 47 (23. nov. 2000), str. 9.
Fejtörő bábjáték a Lendvai Könyvtárban / Kovács Attila. - Ilustr.
V: Népújság. - Letn. 44, št. 49 (7. dec . 2000), str. 10.
A len feldolgozását mutatták be Pártosfalván : a pártosfalvi Ady Endre Művelődési Egyesület szervezésében december 2-án a hagyományőrző tevékenység keretében bemutatták a len feldolgozását / Kovács Attila.
V: Népújság. - Letn. 44, št. 49 (7. dec. 2000), str. 11.

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

A magyar-szlovén nyelvhatár és a trianoni határ = Madžarsko-slovenska jezikovna meja ter trianonska meja / Attila Kovács. - Zvd.
V: A Mura mente és a trianoni békeszerződés / [urednik, szerkesztő Göncz László]. - Lendava : Zavod za kulturo madžarske narodnosti = Lendva : Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 2000. - (Lendavski zvezki, 17). str. 100-113.
Kolonizáció a Lendva-vidéken a két hábarú között / Kovács Attila.
V: Politika, gazdaság és társadalom a XX. századi magyar történelemben II. / Szerkesztette: Püski Levente, Timár Lajos, Valuch Tibor. - Debrecen : KLTE történelmi intézet új-és legújabbkori magyar történelmi tanszéke, 2000. - Str. 305-314.

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

O zgodovini Lendave / Attila Kovács.
V: Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. , Urejanje

medetničnih odnosov v Lendavi / [nosilka projekta Albina Nećak Lük]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - Str. 23-44.

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

Tanulmányok és értekezések / Kovács Attila. - Fotogr.
V: Népújság. - Letn. 44, št. 21 (25. maj 2000), str. 15.
Megjelent a Határral élni című tanulmánykötet, mely az 1998. június 5-6. között Muraszombatban megtartott nemzetközi tudományos konferencián elhangzott előadásokat tartalmazza : könyv-elő / Kovács Attila.
V: Népújság. - Letn. 44, št. 50 (14. dec. 2000), str. 10.
Tilkovszky Lorant: Nemzetiségi politika magyarországon a 20. században : (Narodnostna politika na Madžarskem v 20. stoletju) : Debrecen / Atilla Kovács : Csokonai kiadó, 1998. 285 str.
V: Razprave in gradivo. - Št. 36/37 (2000), str. 293-301.

1.25 Drugi članki ali sestavki

Felújították a szoknyás haranglábat Kámaházán / Kovács Attila. - Ilustr.
V: Népújság. - Letn. 44, št. 50 (14. dec. 2000), str. 10.
József Attila szavalóverseny : Pénteken és szombaton került megrendezésre Hosszúfaluban a már hagyományossá vált szavalóverseny az általános és középiskolás tanulók számára / Kovács Attila. - Ilustr.
V: Népújság. - Letn. 44, št. 50 (14. dec. 2000), str. 11.

2.01 Znanstvena monografija

Managing the mix thereafter : comparative research into mixed communities in three independent successor states / Eds. by Albina Nećak Lük, George Miskens, Sonja Novak Lukanovič ; Research team leader: Albina Nećak Lük ; researches: Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih, Katalin Munda Hirnök, Renata Mejak, Mojca Medvešek, Attilla Kovács... [et al.]. - Ljubljana : Institute for Ethnic Studies, 2000

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel - Vellach : sumarni pregled rezultatov / [Vodja projekta: Albina Nećak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Attila Kovács, Albina Nećak Lük, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek, Renata Mejak Katalin Munda-Hirnök in Vladimir Wakounig]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - 89 str. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 127)

3.11 Radijski in TV prispevki

Naš sosed znanstvenik : intervju na Radio Murski val, 14. 12. 1999 / Attila Kovács ; Branko Žunec. - 1999. - Murska Sobota
Predstavitev rezultatov projekta Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru : TV Slovenija, oddaja Mostovi-Hidak, 20. okt. 2000 / Albina Nečak Lük, Katalin Munda Hirnök, Attila Kovács ; pogovor vodila Kovacsics Ildikó. - Murska Sobota, 2000

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

Oblikovanje slovensko-madžarske etnične meje v 20. stoletju : predavanje na Oddelku za madžarski jezik Pedagoške fakultete v Mariboru 3. aprila 2000 / Kovács Attila. - Maribor, 2000

3.20 Druga dela

Predstavitev knjige Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru (II) : urejanje medetničnih odnosov v Lendavi : Občina Lendava, 6. okt. 2000 / Nosilka projekta Albina Nečak-Lük ; Katalin Munda-Hirnök, Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih, Mojca Medvešek, Renata Mejak, Attila Kovács. - Lendava, 2000
Predstavitev projekta Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel - Vellach = Interethnische Beziehungen und Volksgruppenidentität in der Gemeinde Eisenkappel - Vellach / Železna Kapla - Bela : Celovec, 30. november 2000 / Vodji projekta: Albina Nečak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Katarina Munda-Hirnök, Attila Kovács, Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek. - Celovec, 2000

Jana Kranjec Menaše

4.03 Prevajalec

Umetnik nasprotij = The artist of contrasts / Nikolaj Beer ; [besedilo, text Lev Menaše ; podatki, data dokumentacija Moderne galerije, Nikolaj Beer ; prevod, translation Jana Kranjec Menaše, Jure Aleksič ; fotografija, photos Uroš Zajec]. - Ljubljana : Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije = Health Insurance Institute of Slovenia, 2000 . - [47] str. : barvne ilustr.
L. Spacal : [razstava, Atrij Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije, Ljubljana, 5. december - 31. december 2000 : = exhibition, The Atrium of the Health Insurance Institute of Slovenia, Ljubljana, 5 December - 31 December 2000]/ Lojze Spacal, tekst Lev Menaše, biografija Martin Spacal, prevod Jana Kranjec Menaše, fotografija Tomaž Lunder . - Ljubljana : Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, 2000. - [45] str. : ilustr.

4.59 Prevajalec povzetka

Avstrija in njeni Slovenci : 1945-1976 / Janko Pleterski. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institut for Ethnic Studies, 2000. - 263 str. - (Ethnicity ; 4)
Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 2000, št. 36/37. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 2000 -

Samo Kristen

1.01 Izvirni znanstveni članek

Nekaj pogledov na vprašanje nadaljnje veljavnosti Avstrijske državne pogodbe in slovenskega nasledstva statusa sopodpisnice pogodbe / Samo Kristen.
V: Razprave in gradivo. - Št. 36/37 (2000), str. 95-114.

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Nekaj pogledov na vprašanje nadaljnje veljavnosti avstrijske državne pogodbe in slovenskega nasledstva statusa sopodpisnice pogodbe / Samo Kristen. - Ljubljana : INV, 2000. - 19 f. - (Ekspertize ; 173)
Slovensko-hrvaška meja v Istri v luči elaborata dr. Dragovana Šepića / Samo Kristen. - Ljubljana : INV, 2000. - 9 f, 3 priloge. - (Ekspertize ; 171)

Vera Kržišnik-Bukić

1.01 Izvirni znanstveni članek

Dve domovini Jakoba Žnidaršiča / Vera Kržišnik-Bukić.
V: Dve domovini. - Št. 11-12 (2000), str. 301-313.

1.04 Strokovni članek

Slovenci v ustavi Republike Hrvaške / Vera Kržišnik-Bukić.
V: Delo. - Letn. 42, št. 216 (16. sep. 2000), str. 31.
Primorci na Kosovu in v Bosni / Vera Kržišnik-Bukić.
V: Delo. - Letn. 42, št. 246 (21. okt. 2000), str. 31.
Slovenci upravičeno prizadeti zaradi izbrisa iz ustave / Vera Kržišnik-Bukić.
V: Novi odmev. - Št. 12 (nov. 2000), str. 12-13.

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

Institut za istoriju u Banjoj Luci i historiografija Bosne i Hercegovine 1980. - 1999. / Vera Kržišnik-Bukić.
V: Prilozi. - Št. 29 (2000), str. 301-318.

1.21 Polemika, diskusijski prispevek

Raziskava je tlakovala pot / Vera Kržišnik-Bukić, Peter Repolusk, Silva Mežnarić.
V: Delo. - Leto 42, št. 56 (8. mar. 2000), str. 16 (Znanost=Scientia).

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Medetnični odnosi v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško : zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 1999 in triletnem obdobju 1997-1999 / odgovorna nosilka Vera Kržišnik Bukić ; sodelavci: Simona Zavratnik Zimic, Karmen Medica, Peter Repolusk. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - loč. pag. - (Raziskovalne naloge ; 108)
Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije : letno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 1999 / odgovorna nosilka Vera Kržišnik Bukić. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - [23] str. loč. pag. - (Raziskovalne naloge ; 122)

3.13 Organiziranje znanstvenih in strokovnih sestankov

Slovenci na Hrvaškem o sebi : organizacija in vodenje pogovora v prostorih Svetovnega slovenskega kongresa, 10. februarja 2000 / Vera Kržišnik-Bukić. - Ljubljana, 2000
Slovesnost ob 75-letnici delovanja Inštituta za narodnostna vprašanja : organizacija proslave ob 75-letnici delovanja Inštituta za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 12. decembra 2000 / Vera Kržišnik-Bukić. - Ljubljana, 2000

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

Cultural associations of the Slovene minority in the new states in the area of former Yugoslavia : Co-existence in Europe - 2000, the relationship of the minority as a cultural unit to the culture of the majority. Internationa cultural conference on European minorities, Gödöll? (Hungary) November 17 - 18, 2000 / Vera Kržišnik Bukić. - 2000

4.01 Urednik

KRŽIŠNIK-Bukić, Vera (član uredniškega odbora 2000-)
Prilozi = Contributions . - Sarajevo : Institut za istoriju, 1973-

Sonja Kurinčič Mikuž

1.04 Strokovni članek

Bibliografija sodelavcev Inštituta za narodnostna vprašanja za leto [1999] / Sonja Kurinčič Mikuž, Marinka Lazić.
V: Razprave in gradivo. - Št. 36/37 (2000), str. 337-375.

Marinka Lazić

1.04 Strokovni članek

Bibliografija sodelavcev Inštituta za narodnostna vprašanja za leto [1999] / Sonja Kurinčič Mikuž, Marinka Lazić.
V: Razprave in gradivo. - Št. 36/37 (2000), str. 337-375

4.01 Urednik

LAZIĆ, Marinka (član uredniškega odbora 1991-)
Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.). - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990-

Mojca Medvešek

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Analiza stališč o položaju slovenske in madžarske narodnostne skupnosti v Prekmurju in Porabju / Mojca Medvešek. - Grafikoni.
V: Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije / ur. Inka Štrukelj. - Ljubljana : Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 2000. - Str. 119-135.
Metodološka izhodišča / Mojca Medvešek.
V: Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. 2, Urejanje medetničnih odnosov v Lendavi / [nosilka projekta Albina Nećak Lük. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - Str. 13-22.
Etno-demografski pregled / Mojca Medvešek.
V: Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. 2, Urejanje medetničnih odnosov v Lendavi / [nosilka projekta Albina Nećak Lük. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. Str. 45-50.

2.01 Znanstvena monografija

Managing the mix thereafter : comparative research into mixed communities in three independent successor states / Eds. by Albina Nećak Lük, George Miskens, Sonja Novak Lukanovič ; Research team leader: Albina Nećak Lük ; researches: Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih, Katalin Munda Hirnök, Renata Mejak, Mojca Medvešek, Attilla Kovács... [et al.]. - Ljubljana : Institute for Ethnic Studies, 2000

2.09 Magistrsko delo

Analiza vitalnosti etničnih skupnosti na obmejnih območjih Slovenije z Madžarsko : magistrsko delo. - Ljubljana : [M. Medvešek], 2000. - 247 f.

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Medetični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel - Vellach : sumarni pregled rezultatov / [Vodja projekta: Albina Nećak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Vera klopčič, Attila Kovács, Albina Nećak Lük, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek, Renata Mejak Katalin Munda-Hirnök in Vladimir Wakounig]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - 89 str. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 127)

Medetični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola) : sumarni pregled rezultatov / Nosilka projekta: Albina Nećak-Lük ; sodelavci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak Lukanovič, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Albina Nećak Lük, Mojca Medvešek...[et al.]. - Ljubljana : INV, 2000. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 134)

3.11 Radijski in TV prispevki

Pogovor o projektu Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel - Vellach : intervju na ÖRF, Landesstudio Kärnten - uredništvo slovenskih oddaj, 11. decembra 2000 / Boris Jesih, Albina Nećak Lük, Mojca Medvešek ; [Pogovor je vodil] Miha Pasterk. - Celovec : ORF, 2000

3.20 Druga dela

Predstavitev knjige Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru (II) : urejanje medetničnih odnosov v Lendavi : Občina Lendava, 6. okt. 2000 / Nosilka projekta Albina Nećak-Lük ; Katalin Munda-Hirnök, Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih, Mojca Medvešek, Renata Mejak, Attila Kovács. - Lendava, 2000

Predstavitev projekta Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel - Vellach = Interethnische Beziehungen und Volksgruppenidentität in der Gemeinde Eisenkappel - Vellach / Železna Kapla - Bela : Celovec, 30. november 2000

/ Vodji projekta: Albina Nećak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Katarina Munda-Hirnök, Attila Kovács, Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek. - Celovec, 2000

4.01 Urednik

MEDVEŠEK, Mojca (član uredniškega odbora 1994-)
Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990-

Renata Mejak

1.02 Pregledni znanstveni članek

Medčasovna analiza pogledov Lendavčanov na sosednjo Madžarsko / Renata Mejak. - Tabele.
V: Razprave in gradivo. - Št. 36/37 (2000), str. 185-206.

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Pogled na življenje v Lendavi / Renata Mejak.
V: Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. 2, Urejanje medetničnih odnosov v Lendavi / [nosilka projekta Albina Nećak Lük]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - Str. 61-80.

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

Varga József: Raba jezika in modna izbira imen : (Nyelvhasználat, névdivat) : Magyar nemzetiségi müvelodési intézet, Lendava/Lendva, 1999, strani 138 / Renata Mejak.
V: Razprave in gradivo. - Št. 36/37 (2000), str. 315-322.

2.01 Znanstvena monografija

Managing the mix thereafter : comparative research into mixed communities in three independent successor states / Eds. by Albina Nećak Lük, George Miskens, Sonja Novak Lukanovič ; Research team leader: Albina Nećak Lük ; researches: Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih, Katalin Munda Hirnök, Renata Mejak, Mojca Medvešek, Attilla Kovács... [et al.]. - Ljubljana : Institute for Ethnic Studies, 2000

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Medetični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel - Vellach : sumarni pregled rezultatov / [Vodja projekta: Albina Nećak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Attila Kovács, Albina Nećak Lük, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek, Renata Mejak Katalin Munda-Hirnök in Vladimir Wakounig]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - 89 str. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 127)
Medetični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola) : sumarni pregled rezultatov / Nosilka projekta: Albina Nećak-Lük ; sodelavci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak Lukanovič, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Albina Nećak Lük, Mojca Medvešek...[et al.]. - Ljubljana : INV, 2000. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 134)

3.20 Druga dela

Predstavitev knjige Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru (II) : urejanje medetničnih odnosov v Lendavi : Občina Lendava, 6. okt. 2000 / Nosilka projekta Albina Nećak-Lük ; Katalin Munda-Hirnök, Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih, Mojca Medvešek, Renata Mejak, Attila Kovács. - Lendava, 2000
Predstavitev projekta Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel - Vellach = Interethnische Beziehungen und Volksgruppenidentität in der Gemeinde Eisenkappel - Vellach / Železna Kapla - Bela : Celovec, 30. november 2000 / Vodji projekta: Albina Nećak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Katarina Munda-Hirnök, Attila Kovács, Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek. - Celovec, 2000

Katalin Munda Hirnök

1.03 Predhodna objava

Narodnostna struktura prebivalcev v Porabju : delež prebivalstva glede na materni jezik in narodnostno pripadnost v šestih porabskih vaseh in Monoštru za leto 1990 : kartografski prikaz / vsebina: Miran Komac, Katalin Munda Hirnök ; risal: Zmago Drole. - Zvd.
V: Porabje. - Letn. 10, št. 14 (13. jul. 2000), str. 8.

1.04 Strokovni članek

Položaj Slovencev na Madžarskem po letu 1990 : vizije in možnosti na pragu 3. tisočletja / Katalin Munda Hirnök.
V: Traditiones. - 29, 1 (2000), str. 235-240.

Porabski Slovenci / Katalin Munda Hirnök.
V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2000. - (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). - Str. 417.

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

Vloga medijev pri ohranjanju jezika manjšin / Katalin Munda Hirnök.
V: Narodne manjšine. 4, Živeti z mejo = A határral élni = Živjeti uz granicu = Leben mit der Grenze. Materinščina, dejavnik osebne in skupnostne narodnostne identitete = Az anyanyelv, az egyén és a közösség nemzeti identitásának tényezője = Materinski jezik, element osobnoga i zajedničkoga nacionalnog identiteta = Die Muttersprache als Faktor der persönlichen und gemeinschaftlichen nationalen Identität / [organizirali Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani ... [et al.]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies : Slovenska akademija znanosti in umetnosti ; Monošter = Szentgotthárd : Zveza Slovencev na Madžarskem, 2000. - Str. 297-304.
Protestantizem v Porabju do konca 17. stoletja / Katalin Munda Hirnök.
V: Protestantizem - zatočišče izgnanih na Petanjcih (Nádasdyjev dvorec) / [glavni urednik Jože Vugrinec. - Petanjci : Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija ; Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2000. - Str. 169-176.

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Pogled na kulturno življenje / Katalin Munda Hirnök.
V: Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. 2, Urejanje medetničnih odnosov v Lendavi / [nosilka projekta Albina Nećak Lük]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - Str. 109-126.
Sredstva množičnega obveščanja / Katalin Munda Hirnök.
V: Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. 2, Urejanje medetničnih odnosov v Lendavi / [nosilka projekta Albina Nećak Lük. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - Str. 127-134.
1.25 Drugi članki ali sestavki

Poročilo o znanstveno kulturnem srečanju "Živeti z mejo" (Murska Sobota, 5. in 6. junija 1998) / Katalin Munda Hirnök, Nada Vilhar.
V: Narodne manjšine. 4, Živeti z mejo = A határral élni = Živjeti uz granicu = Leben mit der Grenze. Materinščina, dejavnik osebne in skupnostne narodnostne identitete = Az anyanyelv, az egyén és a közösség nemzeti identitásának tényezője = Materinski jezik, element osobnoga i zajedničkoga nacionalnog identiteta = Die Muttersprache als Faktor der persönlichen und gemeinschaftlichen nationalen Identität / [organizirali Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani ... [et al.]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies : Slovenska akademija znanosti in umetnosti ; Monošter = Szentgotthárd : Zveza Slovencev na Madžarskem, 2000. - Str. 391-395.

2.01 Znanstvena monografija

Managing the mix thereafter : comparative research into mixed communities in three

independent successor states / Eds. by Albina Nećak Lük, George Miskens, Sonja Novak Lukanovič ; Research team leader: Albina Nećak Lük ; researches: Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih, Katalin Munda Hirnök, Renata Mejak, Mojca Medvešek, Attilla Kovács... [et al.]. - Ljubljana : Institute for Ethnic Studies, 2000

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Slovenci v Porabju po letu 1989 : vpliv tranzicije na Madžarskem na položaj ter narodno in kulturno identiteto Slovencev : letno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 1999 / Odgovorna nosilka: Katalin Munda Hirnök. - Ljubljana : INV, 2000. - 9 + 5 str. - (Raziskovalne naloge ; 111)

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Medetični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel - Vellach : sumarni pregled rezultatov / [Vodja projekta: Albina Nećak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Attila Kovács, Albina Nećak Lük, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek, Renata Mejak Katalin Munda-Hirnök in Vladimir Wakounig]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - 89 str. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 127)

Medetični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola) : sumarni pregled rezultatov / Nosilka projekta: Albina Nećak-Lük ; sodelavci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak Lukanovič, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Albina Nećak Lük, Mojca Medvešek...[et al.]. - Ljubljana : INV, 2000. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 134)

3.11 Radijski in TV prispevki

Pogovor o prizadevanjih Slovenije pri etnološkem preučevanju Slovencev v zamejstvu : Radio Slovenija, 1. program, oddaja Sotočje, 3. maj 2000 / Katalin Munda Hirnök ; Ernest Ružič. - Ljubljana, 2000

Predstavitev rezultatov projekta Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru : TV Slovenija, oddaja Mostovi-Hidak, 20. okt. 2000 / Albina Nećak Lük, Katalin Munda Hirnök, Attila Kovács ; pogovor vodila Kovacsics Ildikó. - Murska Sobota, 2000

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

A magyarországi (Rába-vidéki) szlovének kutatására irányuló törekvések a ljubljanai Nemzetiségi Kutatóintézetben. Rövid áttekintés : mednarodna konferenca Identiteta, kultura, manjšine, Pécs, 2. 10. 2000 / Katalin Munda Hirnök. - Pécs, 2000

3.20 Druga dela

Predstavitev knjige Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru (II) : urejanje medetničnih odnosov v Lendavi : Občina Lendava, 6. okt. 2000 / Nosilka projekta Albina Nećak-Lük ; Katalin Munda-Hirnök, Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih, Mojca Medvešek, Renata Mejak, Attila Kovács. - Lendava, 2000

Predstavitev projekta Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel - Vellach = Interethnische Beziehungen und Volksgruppenidentität in der Gemeinde Eisenkappel - Vellach / Železna Kapla - Bela : Celovec, 30. november 2000 / Vodji projekta: Albina Nećak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Katarina Munda-Hirnök, Attila Kovács, Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek. - Celovec, 2000

4.01 Urednik

MUNDA-Hirnök, Katalin (član uredniškega odbora 2000-)

Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990-

ALBINA NEĆAK LÜK

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

Sociolingvistična podoba Prekmurja : razmere v času med Avstro-Ogrsko in Jugoslavijo / Albina Nećak Lük.

V: Prekmurje na obrobju ali v stičišču evropskih komunikacij / [uredila Janez Balažic, Metka Fujs. - Murska Sobota : Pokrajinski muzej, 2000. - (Zbornik soboškega muzeja. Posebna izdaja) - Str. 123-135.

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Language issues in ethnic studies : research approach in some Slovenian studies / Albina Nećak Lük.

V: History and perspectives of language study / ed. by Olga Mišeska Tomić, Milorad Radovanović. - Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2000. - (Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science. Series IV, vol. 186). - Str. 217-234.

Mešana lokalna skupnost v očeh izbranih elit : urejanje medetničnih odnosov v Lendavi / Albina Nećak Lük.

V: Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije / ur. Inka Štrukelj. - Ljubljana : Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 2000. - Str. 136-148.

Mešana lokalna skupnost med politiko in prakso / Albina Nećak Lük.

V: Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. 2, Urejanje

medetničnih odnosov v Lendavi / [nosilka projekta Albina Nećak Lük]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - Str. 5-11.
Pogled na narodno pripadnost / Albina Nećak Lük.
V: Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. 2, Urejanje medetničnih odnosov v Lendavi / [nosilka projekta Albina Nećak Lük]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - Str. 81-96.
Sociolingvistični položaj / Albina Nećak Lük.
V: Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. 2, Urejanje medetničnih odnosov v Lendavi / [nosilka projekta Albina Nećak Lük]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - Str. 135-148.

1.20 Predgovor, spremna beseda

Alendvai élet a kiválasztottak (az elit) nézőpontjából = Life at Lendava in the eyes of the chosen (elites) / Albina Nećak Lük.
V: Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. 2, Urejanje medetničnih odnosov v Lendavi / [nosilka projekta Albina Nećak Lük. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja], 2000. - Str. 183-201.

1.25 Drugi članki ali sestavki

Sporočila izza okrogle mize "Ali je opuščanje maternega jezika manjšin mogoče zaobrniti in kako?" na znanstveno kulturnem srečanju "Živeti z mejo", Murska Sobota, 5. in 6. junij 1998 / Albina Nećak Lük. V: Narodne manjšine. 4, Živeti z mejo = A határral élni = Živjeti uz granicu = Leben mit der Grenze. Materinščina, dejavnik osebne in skupnostne narodnostne identitete = Az anyanyelv, az egyén és a közösség nemzeti identitásának tényezője = Materinski jezik, element osobnoga i zajedničkoga nacionalnog identiteta = Die Muttersprache als Faktor der persönlichen und gemeinschaftlichen nationalen Identität / [organizirali Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani ... [et al.]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies : Slovenska akademija znanosti in umetnosti ; Monošter = Szentgotthárd : Zveza Slovencev na Madžarskem, 2000. - Str. 369-373.

2.01 Znanstvena monografija

Managing the mix thereafter : comparative research into mixed communities in three independent successor states / Eds. by Albina Nećak Lük, George Miskens, Sonja Novak Lukanovič ; Research team leader: Albina Nećak Lük ; researches: Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih, Katalin Munda Hirnök, Renata Mejak, Mojca Medvešek, Attilla Kovács... [et al.]. - Ljubljana : Institute for Ethnic Studies, 2000

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel -

Vellach : sumarni pregled rezultatov / [Vodja projekta: Albina Nećak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Vera klopčič, Attila Kovács, Albina Nećak Lük, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek, Renata Mejak Katalin Munda-Hirnök in Vladimir Wakounig]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - 89 str. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 127)

Medetnični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola) : sumarni pregled rezultatov / Nosilka projekta: Albina Nećak-Lük ; sodelavci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak Lukanovič, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Albina Nećak Lük, Mojca Medvešek...[et al.]. - Ljubljana : INV, 2000. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 134)

3.11 Radijski in TV prispevki

Pogovor o projektu Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel - Vellach : intervju na ÖRF, Landesstudio Kärnten - uredništvo slovenskih oddaj, 11. decembra 2000 / Boris Jesih, Albina Nećak Lük, Mojca Medvešek ; [pogovor je vodil] Miha Pasterk. - Celovec : ORF, 2000

Predstavitev rezultatov projekta Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru : TV Slovenija, oddaja Mostovi-Hidak, 20. okt. 2000 / Albina Nećak Lük, Katalin Munda Hirnök, Attila Kovács ; pogovor vodila Kovacsics Ildikó. - Murska Sobota, 2000

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

Slovenia - language policy and language planning issues : referat na mednarodni konferenci Language in the former Yugoslav lands, University College London, od 8. do 9. septembra 2000 / Albina Nećak Lük. - 2000. - London

3.20 Druga dela

Predstavitev knjige Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru (II) : urejanje medetničnih odnosov v Lendavi : Občina Lendava, 6. okt. 2000 / Nosilka projekta Albina Nećak-Lük ; Katalin Munda-Hirnök, Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih, Mojca Medvešek, Renata Mejak, Attila Kovács. - Lendava, 2000

Predstavitev projekta Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel - Vellach = Interethnische Beziehungen und Volksgruppenidentität in der Gemeinde Eisenkappel - Vellach / Železna Kapla - Bela : Celovec, 30. november 2000 / Vodji projekta: Albina Nećak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Katarina Munda-Hirnök, Attila Kovács, Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek. - Celovec, 2000

4.01 Urednik

NEĆAK-Lük, Albina (član uredniškega odbora 1992-)
Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990-

4.02 Mentor

Dvojezičnost v vzgoji in izobraževanju : anotirana bibliografija člankov iz revije "Journal of Multilingual and Multicultural Development" : seminarska diplomska naloga / Katja Božič in Urška Lobnikar. - Ljubljana : [K. Božič, U. Lobnikar], 2000. - 66 f.
Organizacija pouka v manjšinskih šolah na avstrijskem Koroškem : diplomska naloga / Bogomira Vrčkovnik. - Ljubljana : [B. Vrčkovnik], 2000. - 59 f.

4.11 Komentor

Analiza vitalnosti etničnih skupnosti na obmejnih območjih Slovenije z Madžarsko : magistrsko delo. - Ljubljana : [M. Medvešek], 2000. - 247 f.

Sonja Novak Lukanovič

1.05 Poljudni članek

Položaj jezika v družbi : primer slovenščine / Sonja Novak Lukanovič. V: Koroški vestnik. - Letn. 33, št. 2 (2000), str. 53-63.

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

Minority language and education / Sonja Novak Lukanovič.
V: Developing minority languages / eds. Peter Wynn Thomas, Jayne Mathias. - Cardiff : Cardiff University : Gomer press, 2000. - Str. 326-331.

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Dvojezična vzgoja in izobraževanje v očeh lendavske elite / Sonja Novak Lukanovič.
V: Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije / ur. Inka Štrukelj. - Ljubljana : Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 2000. - Str. 124-136.
Pogled na dvojezično vzgojo in izobraževanje / Sonja Novak Lukanovič.
V: Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. 2, Urejanje medetničnih odnosov v Lendavi / [nosilka projekta Albina Nećak Lük]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - Str. 149-164.

2.01 Znanstvena monografija

Managing the mix thereafter : comparative research into mixed communities in three independent successor states / Eds. by Albina Nećak Lük, George Miskens, Sonja Novak Lukanovič ; Research team leader: Albina Nećak Lük ; researches: Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih, Katalin Munda Hirnök, Renata Mejak, Mojca Medvešek, Attilla Kovács... [et al.]. - Ljubljana : Institute for Ethnic Studies, 2000

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel - Vellach : sumarni pregled rezultatov / [Vodja projekta: Albina Nećak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Attila Kovács, Albina Nećak Lük, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek, Renata Mejak Katalin Munda-Hirnök in Vladimir Wakounig]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - 89 str. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 127)
Medetnični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola) : sumarni pregled rezultatov / Nosilka projekta: Albina Nećak-Lük ; sodelavci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak Lukanovič, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Albina Nećak Lük, Mojca Medvešek...[et al.]. - Ljubljana : INV, 2000. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 134)

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

Minorities in the regional community of Alps-Adriatic : referat na seminarju Minorities as a bridge between cultures, Opatija, 19. - 20. maj, 2000, v organizaciji Sveta Evrope / Sonja Novak Lukanovič. - 2000
Položaj, vloga in vrednotenje slovenskega jezika : referat na seminarju Samozavest in uporaba slovenščine, Portorož 10. - 12. novembra 2000, v organizaciji ZSŽ / Sonja Novak Lukanovič. - 2000
The position and the role of the Slovenian language : referat na 3. mednarodni konferenci Constitutional, legal and political regulation and management of ethnic relation, Ljubljana, 8. - 10. december 2000 / Sonja Novak Lukanovič. - Ljubljana, 2000

3.20 Druga dela

Predstavitev knjige Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru (II) : urejanje medetničnih odnosov v Lendavi : Občina Lendava, 6. okt. 2000 / Nosilka projekta Albina Nećak-Lük ; Katalin Munda-Hirnök, Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih, Mojca Medvešek, Renata Mejak, Attila Kovács. - Lendava, 2000
Predstavitev projekta Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela / Eisenkappel - Vellach = Interethnische Beziehungen und Volksgruppenidentität in der Gemeinde Eisenkappel - Vellach / Železna Kapla - Bela : Celovec, 30. november 2000 / Vodji projekta: Albina Nećak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih,

Katarina Munda-Hirnök, Attila Kovács, Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek. - Celovec, 2000

4.01 Urednik

Managing the mix thereafter : comparative research into mixed communities in three independent successor states / Eds. by Albina Nečak Lük, George Miskens, Sonja Novak Lukanovič ; Research team leader: Albina Nečak Lük ; researches: Sonja Novak Lukanovič, Boris Jesih, Katalin Munda Hirnök, Renata Mejak, Mojca Medvešek, Attilla Kovács... [et al.]. - Ljubljana : Institute for Ethnic Studies, 2000

Janez Stergar

1.04 Strokovni članek

Koroški Slovenci / Janez Stergar.
V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2000. - (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). - Str. 331.
Slovenska prosvetna zveza / Janez Stergar.
V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2000. - (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). - Str. 409. - Ponatis
Koroški kulturni dnevi / Janez Stergar.
V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2000. - (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). - Str. 410.
Narodni svet koroških Slovencev / Janez Stergar.
V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2000. - (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). - Str. 410.
Slovenski znanstveni inštitut / Janez Stergar.
V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2000. - (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). - Str. 412. - Ponatis
Koroški Slovenci / Avguštin Malle, Janez Stergar.
V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2000. - (Knjižnica Enciklopedije Slovenije). - Str. 413. - Ponatis

1.18 Sestavek v enciklopediji

Vindišarstvo / J. Ste.
V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2000>. - Zv. 14 : U-We (2000), str. 244.

Wakounig, Jože / J. Ste.
V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2000>. - Zv. 14 : U-We (2000), str. 412.
Warasch, Filip / J. Ste.
V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2000>. - Zv. 14 : U-We (2000), str. 413.

1.22 Objavljeni intervju

"Vlada je doslej le gasila požar" : pogovor z Janezom Stergarjem / Janez Stergar ; Jelena Gaćeša. - Portret.
V: Delo. - Let. 42, št. 13 (17. jan. 2000), str. 2.
Septembra bo vroče : sindikati nestrpni zaradi odlaganja začetka pogajanj / Janez Stergar ; Jelena Gaćeša.
V: Delo. - Let. 42, št. 190 (17. avg. 2000), str. 2.

1.25 Drugi članki ali sestavki

Gospodarsko poslovanje Slovenske matice v letih 1998 in 1999 / Janez Stergar.
V: Glasnik Slovenske matice. - Let. 24, št. 1/2 (2000), str. 32-34.
SVIZ nekorektno snubi člane sindikata : Glosa : [Polemika s člankom Dora Hvalice] / Janez Stergar. - Rubrika Odmevi.
V: Nova Delavska enotnost. - Let. 59, št. 15 (13. apr. 2000), str. 12.
"Brez velikih besed" : [o kolektivnem dogovarjanju v kulturnih dejavnostih] / Janez Stergar.
V: Nova Delavska enotnost. - Let. 59, št. 39 (9. nov. 2000), str. 4.

2.20 Druge monografije in druga zaključena dela

"Ne vrag, le sosed bo mejak!" : programski list za spominsko prireditev ob osemdesetletnici koroškega plebiscita in podpisa rapalske pogodbe / [avtor besedila: Janez Stergar]. - Ljubljana : Klub koroških Slovencev v Ljubljani, 2000. - [8] str.

3.20 Druga dela

Izbor podatkov o višini in gibanju bruto plač nekaterih dejavnosti ter o njihovem razmerju do povprečne slovenske bruto plače / Janez Stergar. - Ljubljana : SVIZ, 2000.
http://www.sviz-sl. si/izbor-podatkov.html.
Poročilo o delovanju konference raziskovalnih in kulturnih organizacij SVIZ Slovenije v letu 1999 / Janez Stergar. - Ljubljana : SVIZ, 2000.
http://www.sviz-sl.si/porocilo-skrko.html.
Sindikalna konferenca raziskovalnih in kulturnih organizacij (SKRKO) SVIZ / Janez Stergar. - Ljubljana : SVIZ, 2000.
http://www.sviz-sl. si/predstavitev-skrko.html.

4.01 Urednik

Zgodovinopisje v srednjem veku : zvrsti, obdobja, posebnosti / Herbert Grundmann ; [izdali] Zveza zgodovinskih društev Slovenije [in] Študentska založba ; [prevod, spremna beseda, bibliografski pregled Janez Mlinar]. - 1. natis. - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2000 (Ljubljana : Littera picta). - 79 str. : ilustr. ; 24 cm. - (Zbirka Zgodovinskega časopisa/ namestnik glavnega urednika zbirke Janez Stergar ; 21) (Knjižna zbirka Scripta)
STERGAR, Janez (namestnik glavnega urednika 1985-)
Zgodovinski časopis = Historical review : glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije. - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1947- .
Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik ; področni urednik Janez Stergar ; izdelava zemljevidov in risb Geodetski zavod SR Slovenije, Ljubljana ; izdelava grafikonov Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo, Ljubljana]. - 1. natis. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987- .
STERGAR, Janez (član uredniškega odbora)
Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1960- .

Irena Šumi

1.01 Izvirni znanstveni članek

Slovensko narod(nost)no vprašanje: akademska tradicija ali ideologija? / Irena Šumi.
V: Časopis za kritiko znanosti. - Letn. 28, št.198/199 (2000), str. 257-271.
1.04 Strokovni članek

" Znanost", ki je omejena na statistične špekulacije : o etničnih študijah / Irena Šumi.
V: Delo. - Letn. 42, št. 86 (12. apr. 2000), str. 14.

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

" Antropološke teorije" za slovensko tranzicijsko rabo / Irena Šumi.
V: Teorija in praksa. - Letn. 37, št. 2 (2000), str. 376-389.

1.22 Objavljeni intervju

Pot, potovanje : Emzinova govorilnica / vodenje pogovora in zapis Irena Weber ; Irena Šumi ...[et. al.]. - Portreti.
V: Emzin. - Letn. 10, št. 3/4 (2000), str. 8-17.

2.01 Znanstvena monografija

Kultura, etničnost, mejnost : konstrukcije različnosti v antropološki presoji / Irena Šumi. - Ljubljana : ZRC SAZU, 2000. - 214 str.

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Socialna lega slovenskega jezika v Kanalski dolini : empirična raziskava v družinah slušateljev tečaja slovenskega jezika : poročilo o letni fazi (2000) in zaključno poročilo s projekta (1997-2000) / Irena Šumi. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000. - 8 str. - (Raziskovalne naloge ; 124)

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

History, self-images, folk theories and national ideologies at the Italian-Slovene-Austrian border: what is that state borders really intersect? : 6th EASA conference, Krakow, July 2000; Workshop: States and their borders: subversion and support at international boundaries / Irena Šumi. - Krakow, 2000.
Managing cultural and ethnic boundaries in Valcanale, Italy, on the Italian-Austrian-Slovenian border : mednarodna konferenca European cross border co-operation: lessons for and from Ireland, Belfast, 29 september - 1 october 2000 / Irena Šumi. - Belfast, 2000.
Slovensko narodno vprašanje : raziskovalna perspektiva : okrogla miza, Ljubljana, 20. junij 2000 / Irena Šumi. - Ljubljana, 2000.

4.03 Prevajalec

Ljubljanska hagada : **Pesah 5760 = Agada Ljubljanit** : leto 2000 / [Prevod Hagade in vsa pripadajoča gradiva so pripravili in uredili]: Uri ben Avraham, Kušajahu K. Killer, Matevž Košir, Borut Robič, Irena Šumi in Janez Zor]. - Ljubljana : Judovska skupnost Slovenije, 2000. - X, 30 str.

4.56 Diskutant

Pogovor s prof. dr. Dušanom Nećakom : okrogla miza v okviru sej znanstvenega sveta na INV, Ljubljana 19. okt. 2000 / Dušan Nećak ; Irena Šumi. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000.
Pogovor s prof. dr. Karlom Stuhlpfarrerjem : okrogla miza v okviru sej znanstvenega sveta na INV, Ljubljana 20. dec. 2000 / Karl Stuhlpfarrer ; Irena Šumi. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2000.

NADA VILHAR

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

Vrsta referatov tudi o naši stvarnosti : Ljubljana / Razprave in gradivo : revijo izdaja Inštitut za narodnostna vprašanja / N.V.
V: Primorski dnevnik. - Letn. 56, št. 91 (20. apr. 2000), str. 4.

1.25 Drugi članki ali sestavki

Poročilo o znanstveno kulturnem srečanju "Živeti z mejo" (Murska Sobota, 5. in 6. junija 1998) / Katalin Munda Hirnök, Nada Vilhar.
V: Narodne manjšine. 4, Živeti z mejo = A határral élni = Živjeti uz granicu = Leben mit der Grenze. Materinščina, dejavnik osebne in skupnostne narodnostne identitete = Az anyanyelv, az egyén és a közösség nemzeti identitásának tényezője = Materinski jezik, element osobnoga i zajedničkoga nacionalnog identiteta = Die Muttersprache als Faktor der persönlichen und gemeinschaftlichen nationalen Identität / [organizirali Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani ... [et al.]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies : Slovenska akademija znanosti in umetnosti ; Monošter = Szentgotthárd : Zveza Slovencev na Madžarskem, 2000. - Str. 391-395.

4.01 Urednik

Narodne manjšine. 4, Živeti z mejo = A határral élni = Živjeti uz granicu = Leben mit der Grenze. Materinščina, dejavnik osebne in skupnostne narodnostne identitete = Az anyanyelv, az egyén és a közösség nemzeti identitásának tényezője = Materinski jezik, element osobnoga i zajedničkoga nacionalnog identiteta = Die Muttersprache als Faktor der persönlichen und gemeinschaftlichen nationalen Identität : [zbornik referatov na znanstveno-kulturnem srečanju v Murski Soboti, 5. - 6. junija 1998] / [organizirali Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani ... [et al.] ; glavna urednica Vera Klopčič ; prevodi povzetkov Vesna Kalčič ... et al.]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies : Slovenska akademija znanosti in umetnosti ; Monošter = Szentgotthárd : Zveza Slovencev na Madžarskem, 2000. - 404 str.

4.59 Prevajalec povzetka

Narodne manjšine. 4, Živeti z mejo = A határral élni = Živjeti uz granicu = Leben mit der Grenze. Materinščina, dejavnik osebne in skupnostne narodnostne identitete = Az anyanyelv, az egyén és a közösség nemzeti identitásának tényezője = Materinski jezik, element osobnoga i zajedničkoga nacionalnog identiteta = Die Muttersprache als Faktor der persönlichen und gemeinschaftlichen nationalen Identität : [zbornik referatov na znanstveno-kulturnem srečanju v Murski Soboti, 5. - 6. junija 1998] / [organizirali Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani ... [et al.] ; glavna urednica Vera Klopčič ; prevodi povzetkov Vesna Kalčič ... et al.]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute

for Ethnic Studies : Slovenska akademija znanosti in umetnosti ; Monošter = Szentgotthárd : Zveza Slovencev na Madžarskem, 2000. - 404 str.

Alessandro Volk

1.01 Izvirni znanstveni članek

Odbor narodne osvoboditve za Istro (CLNI) in eksodus iz cone B Svobodnega tržaškega ozemlja - predlogi italijanski vladi za sprejem in namestitev beguncev iz maja 1954 / Alessandro Volk.
V: Annales. Series historia et sociologia. - Letn. 10, št. 1=20 (2000), str. 231-240.
Zakonodaja Zavezniške vojaške uprave o istrskih beguncih (1945-1947-1954) / Sandi Volk.
V: Prispevki za novejšo zgodovino. - Letn. 40, št. 1 (2000), str. 269-283.

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Tra stereotipi divaricanti ed esperienze che accomunano / Sandi Volk. - Tabele.
V: Memorie diverse / a cura di Marta Colangelo. - Trieste : Lint, 2000 - (2000), str. 109-144.

Simona Zavratnik Zimic

1.01 Izvirni znanstveni članek

Koncept "družbene izključenosti" v analizi marginalnih etničnih skupin : primer začasnih beguncev in avtohtonih Romov / Simona Zavratnik Zimic.
V: Teorija in praksa. - Letn. 37, št. 5 (oktober 2000), str. 832-848.
1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Stare in nove (mentalne) meje: stičnost ob slovensko-hrvaški meji / Simona Zavratnik Zimic.
V: Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije / ur. Inka Štrukelj. - Ljubljana : Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 2000. - Str. 158-170.

Mitja Žagar

1.01 Izvirni znanstveni članek

Ali je možno razkleniti začaran krog? : strategije in koncepti za upravljanje in razreševanje etničnih konfliktov / Mitja Žagar.
V: Razprave in gradivo. - Št. 36/37 (2000), str. 11-32.

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

Citoyenneté - nationalité: un juste équilibre entre les intérêts des etats et ceux des individus / Mitja Žagar.
V: "Tendances et développement en droit interne et international sur la nationalité" (Strasbourg, 18-19 octobre 1999) / 1re Conférence européenne sur la nationalité. - Strasbourg : Conseil de l'Europe, 2000. - Str. 99-118.

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Slovenska terminologija na področju etničnih študij : razmišljanje o terminologiji pri proučevanju etnij in etničnosti / Mitja Žagar.
V: Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije / ur. Inka Štrukelj. - Ljubljana : Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 2000. - Str. 78-98.
Yugoslavia: what went wrong? : constitutional aspects of the Yugoslav crisis from the perspective of ethnic conflict / Mitja Žagar.
V: The lessons of Yugoslavia / ed. by Metta Spencer. - Amsterdam ...[et al.] : An Imprint of Elsevier Science JAI, 2000. - (Research on Russia and Eastern Europe ; 3). - Str. 65-96.
Yugoslavia, what went wrong? : constitutional development and collapse of multiethnic state / Mitja Žagar. - Tabele.
V: Reconcilable differences / ur. Sean Byrne and Cynthia L. Irvin. - West Hartford, CT : Kumarian Press, 2000. - Str. 127-153.

1.20 Predgovor, spremna beseda

Predgovor / Mitja Žagar.
V: Avstrija in njeni Slovenci / Janko Pleterski. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institut for Ethnic Studies, 2000. - (Ethnicity ; 4). - Str. [3].
Introduction / Peter Volasko, Darja Piciga, Mitja Žagar.
V: Human rights and minorities. - Ljubljana : Ministry of science and technology : Council od Europe. Committee of Ministers, 2000. - Str. 4-5.

1.25 Drugi članki ali sestavki

International center for interethnic relations and minorities in South Eastern Europe (International center) at the Institute for ethnic studies, Ljubljana / Mitja Žagar.

V: Human rights and minorities. - Ljubljana : Ministry of science and technology : Council od Europe. Committee of Ministers, 2000. - Str. 48-53.
Tretja mednarodna znanstvena konferenca o ustavnem, pravnem in političnem urejanju in upravljanju medetničnih odnosov in konfliktov : Ljubljana, 8. - 10. 12. 2000 / Mitja Žagar.
V: Razprave in gradivo. - Št. 36/37 (2000), str. 329-330.

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Etnična dimenzija integracijskih procesov v pluralnih družbah ter upravljanje in razreševanje konfliktov : letno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 1999 / Odgovorni nosilec: Mitja Žagar. - Ljubljana : INV, 2000. - 11 str. + bibl. - (Raziskovalne naloge ; 112)

3.11 Radijski in TV prispevki

Avnojski sklepi : komentar na Radio Slovenija v oddaji Studio ob sedemnajstih, 28. 8. 2000 / Mitja Žagar. - Ljubljana : Radio Slovenija, 2000
Avnojski sklepi in Avstrijska državna pogodba : komentar na Radio Slovenija v oddaji Dogodki in odmevi, 28. 8. 2000 / Mitja Žagar. - Ljubljana : Radio Slovenija, 2000
Delovanje in problematika financiranja INV : komentar na POP TV v oddaji 24 ur, 28. 8. 2000 / Mitja Žagar. - Ljubljana : POP TV, 2000
Razgovor o avnojskih sklepih : komentar na TV Slovenija v oddaji Odmevi, 28. 8. 2000 / Mitja Žagar ; [Pogovor vodila] Janja Koren. - Ljubljana : TV Slovenija, 2000
Razgovor o položaju znanosti : TV Slovenija, oddaja Odmevi, 18. 10. 2000 / Mitja Žagar ; [Pogovr vodil] Uroš Slak. - Ljubljana : TV Slovenija, 2000

3.13 Organiziranje znanstvenih in strokovnih sestankov

Third international conference of constitutional, legal and political regulation and management of ethnic relations, Ljubljana : Ljubljana, 8. - 10. december 2000 / [organizator] Mitja Žagar. - Ljubljana, 2000

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa in elektronski viri

The management of ethnic relations and the management and resolution of ethnic conflict in South Eastern Europe : referat na 3. Mednarodni konferenci Constitutional, legal and political regulation and management of ethnic relation, Ljubljana, 8. - 10. december 2000 / Mitja Žagar. - Ljubljana, 2000
http://mtds.waye.edu/research/order.htm
The Stability pact for South Eastern Europe : human rights and (national) minorities : referat na Annual conference of the Association for the study of nationalities, Columbia University, New York 13 - 15 April 2000 / Mitja Žagar. - 2000.

4.01 Urednik

ŽAGAR, Mitja (član uredniškega odbora 1998-)
Raziskovalec : strokovna revija o raziskovalni in inovacijski politiki = **Researcher** : journal for research and innovation policy in Slovenija. - Letn. I, št. 1 (1971)- . - Ljubljana : Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije, 1971-

4.02 Mentor

Država blaginje in pokojninski sistem: Danska, Irska, Nova Zelandija in Slovenija : diplomsko delo / Natalija Fajdiga. - Ljubljana : [N. Fajdiga], 2000. - 81 f.
Institucija ombudsmana (varuha človekovih pravic) na Švedskem in v Združenem kraljestvu : diplomsko delo / Vesna Bolka. - Ljubljana : [V. Bolka], 2000 - IV,88 f.
Kaznovalna politika - reforme in smernice : diplomsko delo / Mihaela Anclin. - Ljubljana : [M. Anclin], 2000. - 64 f.
Urejanje in uresničevanje človekovih pravic v Indiji : diplomsko delo / Polonca Arhar. - Ljubljana : [P. Arhar], 2000. - 76 f.
Volilni sistem in mednarodni nadzor volitev : diplomska naloga / Janez Vouk. - Ljubljana : [J. Vouk], 2000. - 77 f.

4.08 Avtor dodatnega besedila

Avstrija in njeni Slovenci : 1945-1976 / Janko Pleterski. Mitja Žagar - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institut for Ethnic Studies, 2000. - 263 str. - (Ethnicity ; 4)

NOTES FOR CONTRIBUTING AUTHORS

Treatises and Documents, The Journal of Ethnic Studies welcomes the contributions of articles, other materials and documents on ethnicity, racial and ethnic relations, ethnic identity, nationalism, xenophobia, protection of (ethnic, national, linguistic) minorities, migration, multiculturalism and related subjects. Manuscripts should be sent to:

Razprave in gradivo / Treatises and Documents

Institute for Ethnic Studies, Erjav˘eva 26, 1000 Ljubljana, SLOVENIA

Contributions may also be made by e-mail attachment to *boris.jesih@inv.si*

Manuscripts are normally received with the understanding that their contents are original, unpublished material and are not being submitted for publication elsewhere.

All received manuscripts are reviewed. Manuscripts are referred to specialist readers for anonymous comment before a decision is made on publication.

MANUSCRIPTS AND FORMAT

Authors are requested to submit one double-spaced, typed copy of manuscript. Each page of manuscript, including tables, figures, maps, references and notes, should be numbered with margins on all four sides of at least 2 cm. Tables, figures and maps should be printed separately from the text, each on a separate sheet of paper. Places where they belong to in the text must be marked. Title, author name(s) and a brief biographical note on each author should be typed on a separate page. Full contact details for the author(s) should be supplied. An electronic version of the manuscript should be sent by e-mail, or by posting a 3" diskette (preferably in IBM format). Authors must indicate which format and wordprocessor (computer program) are used. Tables, figures and maps should be saved in separate files and not embedded in the text.

The preferred length for articles is between 5,000 and 12,000 words. Other contributions (research reports and papers, review articles, interviews) should not exceed 4,000 words and book reviews should not exceed 1,500 words. The *RIG* reserves the right to allow the said limits to be exceeded, depending on the nature of the contribution.

Authors are requested to attach an abstract (10-20 lines, up to 200 words) in English, stating precisely the topic under consideration, the method of argument using in addressing the topic, and the conclusion reached. Abstracts are not required for Debates and Book Reviews.

A manuscript not presented in accordance with these guidelines will not undergo the reviewing process. It will be returned to the author for appropriate modifications.

NOTES AND REFERENCES

A limited number of explanatory and bibliographic endnotes are permitted. Notes should be indicated serially within the paper. Endnotes should not be used for citations.

Manuscripts should follow the conventional guidelines of the style of footnotes, endnotes and citations. It is recommended that authors use the following method in the text: (Author year: page). References to more than one publication by the same author in the

same year should be distinguished alphabetically by a, b, c etc. Where there are no named authors, the name of the appropriate body or the title of the referred material should be placed in parentheses instead.

The alphabetical listing of all references should be placed at the end of the text. Only works referred to in the text should be listed and conversely, all references given in the text must appear in the listing. The full names of all authors (initials only for the possible middle name) should be used in the listing.

The style of references is as follows:

- for books:

  Author's family name, name (year) *Title of the book*, Location: Publisher.

- for chapters and/or articles in books:

  Author's family name, name (year) "Title of the chapter/article" - in Editor's family name, name (ed/eds) *Title of the book*, Location: Publisher: pages from – to.

- for articles in journals and newspapers:

  Author's family name, name (year) "Title of the article" - in Journal / Newspaper, Vol. , No. : pages from – to.

PROOFS AND CORRECTIONS

The *RIG* reserves the right to edit or otherwise alter contributions, but authors will receive proofs for approval before the publication whenever this right is exercised substantially.

Every author of a manuscript accepted for publication will receive page proofs for correction. The deadline to return them to the Editor will be indicated. Extensive changes will be charged to the author and will probably result in the article being delayed to a later issue.

AUTHOR ISSUES

Authors receive two complementary copies of the issue in which their contribution appears.

COPYRIGHT

It is a condition of publication that authors vest copyright in their articles, including summaries and abstracts, in the Institute for Ethnic Studies. Authors may use the article elsewhere *after* publication without prior permission from the Institute, provided that acknowledgement is given to the *RIG* as the original source of publication and that Institute for Ethnic Studies is notified so that our records show that its use is properly authorized.

Seznam avtorjev:

1 Mag. Romana Bešter, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
romana.bester@guest.arnes.si
2. Bojan Brezigar, Primorski dnevnik, Trst
direktor@primorski.it
3. Prof. dr. Peter Gstettner, Univerza Celovec, Avstrija
peter.gstettner@uni-klu.ac.at
4. Katalin Munda Hirnök, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
katalin.hirnok@guest.arnes.si
5. Prof. dr. Tomislav Išek, Univerza v Sarajevu, Bosna in Hercegovina
6. Mag. Boris Jesih, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
boris.jesih@guest.arnes.si
7. Dr. Marija Jurič Pahor, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
juric.pahor@libero.it
8. Red. prof. dr. Matjaž Klemenčič, Univerza v Mariboru/Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
matjaz.klemencic@siol.net
9. Mag. Vera Klopčič, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
vera.klopcic@guest.arnes.si
10. Dr. Samo Kristen, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
samo.kristen@guest.arnes.si
11. Dr.Vera Kržišnik Bukić, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
vera.krzisnik@guest.arnes.si
12. Marinka Lazič, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
marinka.lazic@guest.arnes.si
13. Sonja Kurinčič, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
sonja.kurincic@@guest.arnes
14 Dr. Avguštin Malle, Slovenski znanstveni institut, Celovec
malle9at@yahoo.de
15. Felicita Medved, Stockholm University, Švedska
medvedfelicita@hotmail.com
16. Dr. Renata Mejak, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
17. Jernej Mlekuž, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana
mlekuz@zrc-sazu.si
18. Red. prof. dr. Albina Nečak Lük, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta/Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
albina.necak@guest.arnes.si
19. Dr. Günther Pallalver, Univerza Innsbruck, Avstrija
pallaver@tin.it
20. Janez Stergar, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
janez.stergar@guest.arnes.si
21. Mag. Natalija Vrečer, svobodna raziskovalka, Ljubljana
natalija.vrecer@guest.arnes.si
22. Dr. Jernej Zupančič, Inštitut za geografijo, Ljubljana
jernej.zupancic@guest.arnes.si
23. Izr. prof. dr. Mitja Žagar, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
mitja.zagar@guest.arnes.si